श्रेष्ठि-देवचन्द्र लालभाई-जैनपुस्तकोद्धारे-ग्रन्थाङ्कः १७.

आचार्य-श्रीमलयगिरिविरचितटीकासमुक्ता

श्रीकर्मप्रकृतिः ॥

श्रीमच्छिवशर्माचार्यपादप्रणीता

प्रकाशकः-शाह नगीनभाई घेलाभाई जवेरी, अस्यैकः कार्यवाहकः ।

मुद्रणप्रयासकर्त्री-श्रीभावनगरस्थ श्रीजैनधर्मप्रसारकसंसद्.

इदं पुस्तकं मुम्बय्यां शाह नगीनभाई घेलाभाई-जवेरीबाजार इत्यनेन
निर्णयसागरमुद्राख्ये कोलभाटवीथ्यां २३, तमे गृहे आर् राम शेडगेद्वारा मुद्रयित्वा प्रकाशिता

वीरसंवत् २४३८. विक्रमसंवत् १९६८. इसवीसन् १९१२

वेतनम् १४ आणकाः

कर्मप्रकृत्युपोद्धातः।

प्रपोस्फुरीतु प्रणतिप्रवाहः परमैश्वर्यमयपरमेश्वरपादयोः।

जगति तावद्विज्ञानविषये वेविद्यमानो वर्गो विदुषां वर्तनावर्तनीमवतीर्णो विश्वोऽपि प्राणभृद्वारोऽहमहमिकापुरस्सरं प्रवृत्तिमाद्रियमाणो विद्यत इति विदाङ्करोति। न चास्ति साध्यता प्रतिप्राणि प्रसिद्धपूर्वेषु प्राणिषु स्वस्वविषयकसुखिदुःखित्वानेकविषयविषयकैककर्तृत्वभूतविलक्षणविज्ञानवत्त्वदृश्यमानभूतसंहतिकारित्वादिभिः कणशोऽपि जीवास्तित्वाभ्युपगमावाप्तसार्थास्तिकसंज्ञान् ससंज्ञानानभि, यद्यप्यपजानीत एव कश्चित्पारमार्थिकीं जीवसत्तां केवलमुररीकृत्य ब्रह्माद्वितीयतां दरीदृश्यमानविचित्रभूतवृत्तिसनाथां कश्चिदास्तिकाभिधानावहः तिरस्करोति च लोकायितैरप्यतिरस्कृतमाबालगोपालाङ्गनाजनसिद्धं व्यवहारैकमूलमध्यक्षं, तथापि वेविद्यत एव व्यावहारिकी वर्ण्यमानाऽभिप्रेयमाणा च जीवास्तिता तत्कैरिति नार्थोऽमीभिर्विदुषां विवादेनास्तित्वेऽसुमतां, तद्वदेव प्रतिप्राणि सुखदुःखादिवैचित्र्यस्य तात्त्विकस्योपलम्भान्न वोभूयते कश्चिदिष्टेष्टाविरुद्धपरमार्थाभिधायिन्यासागमे "पुढो सत्ता पुढो कम्मा" इति वर्णनचणे विप्रतिपन्नः, भवेदितरथा प्रतिप्राणि प्रसिद्धस्य सुखदुःखव्यवहारस्य प्रचुरानर्थनिबन्धनाज्ञानस्य समस्तार्थसाधनसमर्थज्ञानस्य विविधोपदेश्योपदेशकभावस्य विविधगतिभ्रमणयोग्यसुकृतदुरितावलेः सर्वथा समुच्छेदसंपत्तिः। अस्ति च तुल्यसाधनानां फले

विशेषात् सुखदुःखवैचित्र्योपलब्धेः अविषमकारणस्य कार्यवैचित्र्यस्याकारणत्वप्रसङ्गात् गर्भावतारादिसमयवैचित्र्यनि-
बन्धनस्य तत्करणकालतज्जन्यजनितसंधायकवस्तुविशेषसद्भावसिद्धेः स्वीकार्यमवश्यं शुभाशुभोभयभेदमदृष्टं । एतावति च
साधने विद्यमानेऽपि येऽपलपन्त्यात्मनामदृष्टस्य च सत्तां ते कीदृशा इत्यालोचनीयं स्वयं विविक्तसदसन्मार्गैः सद्भिः ।
दृष्टं चानेकधाऽनेकविधतत्कार्योपलब्धेः । यद्यप्यन्यैरस्य कल्पिते भिदे शुभाशुभे इत्यादिकस्य शुभाशुभता व्यवहार-
पथाश्रिता, भेदा अपि च व्यवहारानुसारिण एव मिता दूषणगुणघातावगुणवर्गविधानसावधानाः, न त्वात्मतद्गुणघा-
तादिप्रवणा अभ्युपगता निरन्तरमनुगम्यात्मीयाभियुक्ततति, तथापि लोकालोकावलोकनलम्पटकेवलवेदोऽवलोकित-
सूक्ष्मदूरामूर्तव्यवहितेतरार्थसार्थाः सर्वविदोऽप्यगम्य यथायथमात्मनां चारमावृतं वृन्दं तद्गुणानामावारकं चातत्त्वश्रद्धा-
पापाविरमणक्रोधाद्यन्तरारातिवर्गस्वान्तादिव्यापारोर्मितमूर्जस्वलं अनुकूलेतरसामग्रीसंयोजनसमुत्पादिताकाशाद्यतीतमू-
र्तिकपदार्थनिवहातिक्रान्तरूपं कर्मणामष्टकं रूपपरीतस्वरूपं यत्संपाद्यद्वयं निर्दिदिक्षुर्दीक्षितेतरजनेभ्योऽशेषकर्मकायक्ष-
पणकल्पनाकोविदेभ्यः तस्य बन्धादिस्वरूपं निबबन्धुश्च मालाकारा इव पूज्यपादा गणधारिण उदीर्णप्राग्भवजन्यजाव-
भूतश्रेयोजायनोज्ञावितगणधरत्वकर्मोदयासशक्राद्यखिलनाकिनरनिकायासाधारणगणेशितृत्वाः सुमनस इव सुमनसः सुमन-
स्त्वापवर्गित्वसाधनसमर्थार्थ्यर्थनीया वाचो जगदीश्वरास्यनिसृता भव्यचारचितैकनिहितान्तःकरणाः सूत्रेणेव निर्युक्त-
निरवद्योपार्थसमूहसूचनसमर्थेनातिलघीयसोपेतेन गुणैर्द्वात्रिंशता निपुणतमेन सूत्रेण द्वादशाङ्गीमयेन, गम्भीरतराश्चातसाः
पदार्थाः परमकृपानुगतहृदयंगमैर्बोधवशेऽङ्गे, सिद्धान्तितं च सिद्धान्ततत्त्वामृतपानपीवरैः पीवरभागधेयैर्जगवद्भिरभियुक्तो-

त्तमैरज्ञानामेकादशकं बालस्त्रीमन्दमूर्खाणामतुलोपकारकृतये श्रीमद्भिर्गुणगणधुराधरणधौरेयैरुद्धृतं द्वादशादङ्गादिति। हेतुश्चैष एव तथाविधानां गहनतमानां कर्मग्रन्थकर्मप्रकृतिपञ्चसङ्ग्रहसप्ततिकप्रभृतीनामनन्यस्थानानां तत एवोद्धारे। न हि नह्यते व्यवस्थितिरनर्घाणां रत्नानामन्तरा रत्नाकरं। प्रमाणं चाप्येतदेव तस्य सत्तासमीक्षायां प्रेक्षाचक्षुष्काणामनन्यप्रणेयपदार्थप्रपञ्चप्रपञ्चनपटुप्रकरणप्रचयप्रवरसाधनतासिद्धिर्या, स्पष्टं चैतत्पूर्वाणां चतुर्दशानां चतुर्णां सदावस्थितदिष्टनियतपरिमाणवद्विदेहजसामजानां मषीपुञ्जैर्लेख्याद्द्वितीयात्पूर्वात् पञ्चमाद्विंशतिप्राभृतमानाद्वस्तुनश्चतुर्थात्कर्मप्रकृत्याख्यात्प्राभृतात् आपोद्धारनदीरयोवाहमित्यागमीयगमावगमानां, निबन्धनं चेदमेव दृष्टिवादनदीष्णानां प्रस्तुतप्रकरणोन्नतापूर्णतननविक्षप्तेः गाथायां षट्पञ्चाशत्तमायां अष्टकरणप्रकरणप्रभृतेः पूर्णतायां, तदेवमवसितमभिधेयं कर्मणां बन्धादीति। न च वाच्यं निष्प्रयोजनमिदमात्मश्रेयोऽर्थिनां, ज्ञानदर्शनचारित्राणां निःश्रेयसनिदानानामन्यतमस्यासिद्धेः, सज्ज्ञानचारित्रमूलस्य सद्दर्शनस्य तत्त्वार्थश्रद्धानात्मकस्यात्मतद्गुणतदावरणतद्धेतुबन्धनिरोधनाशसमूलक्षयादीनामनवगमेऽवस्थानासम्भवात्। अत एवोदितमुदितदयानिर्झरैः "दविए दंसणसोही" त्ति। किं च यावन्नावगतं कर्मणां प्रकृत्यादि उच्छदश्च मूलतो न तावदवगच्छत्यात्मनो विशुद्धेरपकर्षोत्कर्षौ वृध्ध्यादि च गुणानां। न च विजानाति निरोधोपायं गुणस्थाने मोक्षसौधसोपानसन्निभे विधेयं समारोहेण। न चाधिगच्छति तात्त्विकं गतिभ्यश्चतसृभ्यो निर्वेदं कर्मकण्ठीरवकदर्थनाकल्पितव्यथाविचिन्तनततं। तदावश्यकमेवाध्ययनं द्रव्यानुयोगानिमेषनदीप्रवाहप्रवर्तनपार्वतीपितृपर्वतप्रभस्यैतादृशस्य प्रकरणस्य। सत्येव च सद्दर्शने स्याद्भूतिर्ज्ञानचरणयुगस्येति "आद्यत्रयमज्ञानमपि, भवति मिथ्यात्वसंयुक्तम्" "सयस-

पविसेसपाठं, नयहेउ अइत्तिचयलंभाठं । नाथकधाजायाठं, मिच्छादिट्ठिस्स अभाणं ॥ १ ॥" "नादंसणिस्स नाणं, नाणेण विणा न हुंति चरणगुणा" इत्याद्यागमाञ्जनस्यकविवेकविलोचनतेजसां न कथञ्चनापि विद्यते साध्यतास्पदं । निमित्तं चैतदेवात्र प्रयनविवरणसंबोधनमुपणादावपधेयं धीमद्भिरनन्यत् ।

प्रथेवारस्यैतस्याः प्रकृतायाः कर्मप्रकृत्याः श्रीमन्तः शिवशर्माचार्यपादाः पूर्वधराः प्रमथतमत्यादेवैषां प्रामाण्यस्य यत्र कुत्रचनापि समारोहति विरोधगन्धोऽपि सूत्रेण प्रथक्षितेन सदातनेन तत्र नैवाप्रामाणिकतामापादयितुं पार्यते केन-चनापीत्याकर्त्ं कार्मग्रन्थिकसैद्धान्तिकमिति मन्तव्यं । अत एव च जैनानां कल्पनाकोटिपदार्थपदीयस्ता नागमवाक्यं विरहय्येति प्रामाणिकतानिबन्धनं पूज्यपादानां पूर्वधरत्वस्यास्यापकं च, अन्यथाविपस्य तथास्पर्धाकोट्यामागमेनारो-हाजायादिति । परं कदा कतमं च भूषयामासुर्भूमण्डलं भगवत्पादाः के च ताद्दृश्माद्दास्यजानुचित्तापनजास्वन्तो गुरव इति न निश्चीयतेतरा, भगवन्महिम्नां हष्टिवादमूलत्वस्य च संसिद्धिः मदीयकथनमपेक्ष्य प्रस्तुतात्प्रकरणाज्ज्ञानविषयी-कृतात्राविनी विशेषेणेति तदेवोपदीक्रियते कृतिन्यः । प्रकरणे चात्र क्रमशो ह्यधिकशतैकादशाधिकशतदशैकाननवत्ये-कसप्ततित्रिनिर्गाथानां बन्धन-संक्रमो द्वर्तना-पवर्तनो-दीरणो-पशमना-निधत्ति-निकाचनाख्यैः करणैः छदयः सत्ता च द्वात्रिं-शता सप्तपञ्चाशता च सर्वसङ्ख्यया च पंचशतत्यधिकचतुःशत्या गाथाभिः न्यरूपिपत सद्भूतवस्तुस्वरूपनिरूपणे-कमकुम्भैर्भगवद्भिः । छद्वर्तनापवर्तने निधत्तिनिकाचने चात्र संमीलितान्येव सङ्ख्यायामिति सङ्ख्येयं सङ्ख्यावद्भिः स्वयं । विशेषतोऽभिधेयमभिहितमनुक्रमणिकायामस्या इति न तत्रायासारम्भः ।

विवृता चेयं उभयैः पूज्यैर्गीर्वाणवाण्या श्रीमद्भिर्मलयगिरिपादैः काशीविबुधविजयावाप्तन्यायविशारदप्रचुरग्रन्थ-ग्रथनवितीर्णन्यायाचार्यपदोभयीभूपितभूघनैर्महोपाध्यायैर्यशोविजयगणिभिः, मूलभूता चोभयोर्विवृत्योश्चूर्णिरेव प्राक्तन-पूज्यैरनिर्धारितविशेपनामभिः श्रीमद्धरिभद्राचार्यसत्ताकालादपि प्राचीनैर्निर्मिताऽत एव गुणोत्कीर्तनद्वाराऽन्यत्पष्टीपुरत्रारम्भे "अयं गुणश्चूर्णिकृतः समग्रो यदस्मदादिर्वदतीह किञ्चित्" इत्यादिना । सत्स्वप्येवं विवरणत्रिकेषु सुगमत्वात्संस्कृतत्वाणीवि-लासप्रियत्वात्सुलभपुस्तकत्वाच्च प्रक्रान्तैपा मुद्रितुं श्रीजैनधर्मप्रसारकसंसत्सत्प्रयासेन श्रेष्ठिश्रीदेवचन्द्र लालभाई जैनपुस्तकोद्धार-द्रव्यव्ययेन, सम्पूर्णतामगमच्च मुद्रणमस्याः । मन्ये उपयोगिकार्यव्ययः संसदो द्रम्माणां, आशासे च भविष्यति भविष्यति विवृतेरन्यस्या अपि विस्तृतेरुन्मुद्रणं । परिकलय्यैनां यथावत्कर्मविपाकभीताः समाचरन्तु सज्जना ज्ञानपीयूपपूर्णा आत्मस्वच्छसाधनसावधाना अनाश्रवभव्यवदानासाधारणसाधनाः क्रिया यथावदाप्तोदिता इत्य-र्थयमान आनन्द उदन्वदन्ताभिधानः समापयत्येनामुपक्रान्तिं गुणगणरत्नरोहणमोक्षमार्गारोहणचणश्रमणसङ्घचरण-कमलचञ्चरीको वितीर्य प्रमादादिदोषोद्भवविरुद्धोच्चारणोद्भूतदुरितरजोदूरणसमीरणं मिथ्यादुष्कृतं श्रीसार्वादिसाक्षिकम् ।

प्रतिपद्यसिते पक्षे फाल्गुनिकेऽङ्करसाङ्कविधु (१९६९) मिते वर्षे ।
श्रीकर्यामान्दीदिममानन्दः कर्मकक्षाग्निम् (कर्मततिबोधम्) ॥ १ ॥

विज्ञप्तिरेषाऽध्येत्रध्यापकेभ्यो यदुत गाथानां मा भूत्त्रुटिरिति नात्र प्रत्यधिकारं पादादिघृतिः ।

अनुक्रमणिका।

इति विषयानुक्रमः

२ इति सङ्क्रमकरणम् ११५ पत्रं यावत् ।

श्रेष्ठी देवचन्द लालभाई जव्हेरी.

जन्म १९०९ वैक्रमाब्दे	निर्याणम् १९६२ वैक्रमाब्दे
कार्तिकशुक्लैकादश्या, सूर्यपुरे.	पौषकृष्णतृतीयायाम्, मुम्बय्याम्.

The Late Seth Devchand Lalbhai Javeri.

Born 1853 A. D. Surat. | Died 1906 A. D. Bombay.

The Lakshmi Art Printing Works, Byculla

a giant of learning, one can very safely lay down the orignal date of the present dissertation on the theory of Karma, in the third century without possibility of any doubt in the matter

Nothing is known about the personal history of the said *Shivasharma Soori* as is generally the case with almost all Jain authors who flourished before the period. There is a general dearth of information on the subject as people in those days appear to have cared very little for their personality Unfortunately the history of the period of about 980 years after the Nirvâna of Lord *Mahâvira* is still to be unearthed but in the present state of ignorance on the subject nothing can be definitely said on the subject. The after history can be found out and there are ample materials for the same, but as far as the history of the period under consideration is concerned, inquiry has to be pursued with the help of coins, writings, manuscripts &c.

The present publication contains a very exhaustive commentary in sanskrit upon *Kammapayadi* by *Malayagiri*, a commentator of vast resources and a thorough grasp of the subject Being a commentator of great reputation, it would not be out of place to give here a list of his commentaries for the information of the public as the same is very likely to show the amount of learning possessed by this great Commentator The following list of his commentaries will show that not only did the present commentator prepare and publish several commentaries but that his efforts

were also directed to a number of subjects, philosophical, metaphysical and ethical. The commentaries composed by the said *Malayagiri* are as under with the approximate number of slokas.

Dwitiyashataka Vritti (?)... ...	3750
Râjaprashniya Vritti	3700
Jivâbhigama Vritti	14000
Pragnâpanâ Vritti	14500
Chandrapragnapti Vritti	9000
Sooryapragrnapti Vritti	9500
Vyavahâr Âgama Vritti	33625
* Âvashyaka Vritti	18000
Visheshâvashyaka Vritti (?) ...	9000
Brihat Vritti on Pinda Niryukti (6700)	7500
Brihat Vritti on Nandi sootra ...	3772
	1,26,347

Commentaries on books of philosophies:	
On Shadashiti (Karma)	2000
On the sixth book of Karmagrantha known as Sittori Karmagrantha ...	3780
On Brihat Kshetra samâsa	7887
On Brihat Sangrahani of Jinabhadra Gani Kshamâshramana	5000
† On Dharma Sangrahani	11000
Commentaries on *Payannas*:	
Jyotisha Karandaka Vritti	5000
	34,667

1,61,014

* Some say it is 22 or 28 thousand. † (The last book is under publication by the trustees of these funds).

PREFACE.

The Trustees of the Sheth Devchand Lalbhai fund have great pleasure in publishing the present book entitled "*Kammapayadi*" or *Karmaprakriti*, an authoritative treatise on the theory of Karma in its manifold aspects—a compendium of learning on Karmic law i e the laws of Evolution and Involution as propounded by the Jaina Darshana. The Jains have developed the theory of Karma in a most wonderful way claiming the highest consideration at the hands of savants of Europe That theory is based on the law of evolution and satisfies both the reason and the imagination. The Jains claim very rightly the first place in developing the theory of Karma, in as much as they have the most reasonable explanation of the working of Karmas in relation to a potentially pure soul They have worked out its various stages in absorption, manifestation, drawing, potentiality &c which themselves are manifold and possess various degrees of capacities when absorbed by the Soul There are many

special treatises dealing with the subject of the eternal laws of Karmas, great and small, and the present volume of *Kammapayadi* occupies a very high place among them.

The present *Kammapayadi* was composed by *Shivasharma-Soori* in about 475 stanzas (Gâthâs). It is an excerpt from the *Karmapravâda Poorva*. Jains believe in the fourteen Poorvas, voluminous expositions of miscellaneous Jain literature all of which are now extinct. *Karmapravâda* is said to be the tenth of those fourteen Poorvas, the revered *Shivasharma Soori* appears to have extracted the original 475 stanzas therefrom. With the present means of knowing historical facts, it is not possible to give the exact date of this highly talented Soori, the composer or extractor of this book; but circumstantial evidence leads one to suppose that he belongs to a very early period. He can be safely said to have flourished before the fifth century A. D. as the name of the present book *Kammapayadi* has been mentioned in the *Sthavirâvali* of *Nandisootra*, one of the original *Âgamas* at the time of the redaction of all the Âgamas by *Devardhigani Kshamâshramana* at *Vallabhipura* in the year 456 A. D. (corresponding with the year 980 Veera and 510 Vikrama). This great saint *Devardhigani* took great pains in the task of redaction in the fourth century and the fact of translation being historical is very useful in fixing dates of authors who flourished previous to the said important era in the Jaina literature. As the name of the present treatise has been clearly mentioned in one of the books translated under the personal supervision of *Devardhigani Kshamâshramana*, himself

श्रीमलयगिरिकृत-टीका-संयुक्ता.

कर्मप्रकृतिः

[illegible]नाय नमः ।

प्रणम्य कर्मद्रुमचक्रनेमिं, नतसुराधीशमरिष्टनेमिम् । कर्मप्रकृत्याः कियतां पदानां, सुखावबोधाय करोमि टीकाम् ॥ १ ॥
अथ गुणमूर्तिकृतः समग्रो, यदसमतादिर्यदतीह किञ्चित् । उपाधिसम्पर्कवशाद्विशेषो, लोकेऽपि दृष्टः स्फटिकोपलस्य ॥ २ ॥

इह शिष्टाः क्वचिदिष्टे वस्तुनि प्रवर्तमानाः सन्त इष्टदेवतानमस्कारपुरःसरमेव प्रवर्तन्ते । न चायमाचार्यो न शिष्ट इति शिष्टसमयपरिपालनाय, तथा श्रेयांसि बहुविघ्नानि भवन्ति उक्तं च—"श्रेयांसि बहुविघ्नानि, भवन्ति महतामपि । अश्रेयसि प्रवृत्तानां, क्वापि यान्ति विनायकाः ॥ १ ॥" इति । इदं च प्रकरणं सम्यग्ज्ञानहेतुत्वाच्छ्रेयोभूतमतो मा भूदत्र विघ्न इति विघ्नविनायकोपशान्तये चेष्टदेवतानमस्कारं । तथा न च प्रेक्षापूर्वकारिणः कश्चिदपि प्रयोजनादिविरहे प्रवर्तन्त इति प्रेक्षावतां प्रवृत्त्यर्थं प्रयोजनादिकं च प्रतिपिपादयिषुरादाविदमाह—

कर्म-

॥ १ ॥

सिद्धं सिद्धत्थसुयं, वंदिय निद्धोयसव्वकम्ममलं । कम्मट्ठगस्स करणट्ठमुदयसंताणि वोच्छामि ॥ १ ॥

सिद्धमिति–इह पूर्वार्धेनेष्टदेवतानमस्कारस्याभिधानं, उत्तरार्धेन तु प्रयोजनादीनां । तत्र सितं वद्धं ध्मातं भस्मीकृतमष्टप्रकारं कर्म येन स सिद्धः । पृषोदरादित्वादिष्टरूपनिष्पत्तिः यथा ब्रुवन्तः सीदन्त्यस्यामिति बृसीत्यत्र । तं वन्दित्वेति क्रियायोगः । स च नामतोऽपि कश्चिद्भवति, विद्यासिद्धादिर्वा सिद्ध इति लोके प्रतीतस्ततस्तद्व्यवच्छेदार्थं यथोक्तान्वर्थसूचकमेव विशेषणमाह–निर्धौतसर्वकर्ममलं नितरामपुनर्भावेन धौतः सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रतपःसलिलप्रभावेणापगमितः सर्व एव कर्मैवाष्टप्रकारं जीवमालिन्यहेतुत्वात् मल इव मलो येन स निर्धौतसर्वकर्ममलः (तं) । अनेनानादिशुद्धपुरुषप्रवादप्रतिक्षेप आवेदितो द्रष्टव्यः । विशेष्यमाह–सिद्धार्थसुतं सिद्धार्थस्य सिद्धार्थनरेन्द्रस्य, सुतमपत्यं वर्धमानस्वामिनमित्यर्थः । अनेन भगवत उत्तमजात्यैश्वर्यादिगुणसंपत्प्रकर्षमाह । अथवा सिद्धमिति विशेष्यं, सिद्धत्थसुयमिति विशेषणं । तत्र सिद्धार्थं सिद्धप्रयोजनं संसारान्निस्तारणस्य कृतत्वात् श्रुतं द्वादशांगं यस्माद्भूत् स सिद्धार्थश्रुतस्तं । अनेन श्रुतस्य संसारनिस्तारणं प्रत्यविकलं सामर्थ्यमावेद्यते । यद्वा सिद्धार्थाः सिद्धप्रयोजना मोक्षप्राप्तिभावात् सुता इव सुताः शिष्या गणधरादयो यस्य स सिद्धार्थसुतस्तं । अनेन भगवतः संततेरपि विशिष्टफलातिशयभाक्त्वमावेदयति । अत एव च भगवान् प्रेक्षावतां प्रणामार्हः । तमित्थंभूतं वन्दित्वा । किमित्याह–वक्ष्यामि प्रतिपादयिष्यामि । कर्माष्टकस्य वन्धसंक्रमादिहेतुभूतं करणाष्टकं उदयसत्ते च । तत्र कर्माष्टकं ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयमोहनीयायुर्नामगोत्रान्तरायरूपं । एतच्चान्यत्र पञ्चसंग्रहादौ सप्रपंचमभिहितमिति नेह प्रतन्यते, केवलं तत एवावधारणीयं । तस्य वन्धसंक्रमादि-

॥ १ ॥

कारणमुक्तं । करणानां वीर्यविशेषरूपाणामष्टकं करणाष्टकं बन्धनादि वक्ष्यमाणं । तथा कर्मपुद्गलानां यथास्थितिबद्धानामबाधाकालक्षयेणापवर्तनादिकरणविशेषतो वा उदयसमयप्राप्तानामनुभवनमुदयः । तेषामेव कर्मपुद्गलानां बन्धसंक्रमाभ्यां लब्धात्मलाभानां निर्जरणसंक्रमकृतस्वरूपप्रच्युत्यभावे सति सद्भावः सत्ता । इह करणाष्टकोदयसत्ता अभिधेयाः । तत्परिज्ञानं श्रोतॄणामनन्तरं प्रयोजनं, आचार्यस्य त्वनन्तरं प्रयोजनं परानुग्रहः । परंपराप्रयोजनं तूभयोरपि निःश्रेयसावाप्तिः। संबन्धस्तूपायोपेयभावलक्षणः। तथाहि—वचनरूपापन्नं प्रकरणमुपायः, तत्परिज्ञानाद्यु(नं चो)पेयमिति॥१॥

तत्र यथोद्देशं निर्देश इतिन्यायात्प्रथमतः करणाष्टकमभिधित्सुराह—

बंधण १ संकमणु २ व्वट्टणा य ३ अववट्टणा ४ उदीरणया ५ ।
उवसामणा ६ निहत्ती ७ निकायणा ८ च त्ति करणाइं ॥ २ ॥

बंधणेति—इह करणशब्देन सह पर्यन्ते सामानाधिकरण्याभिधानात्प्रत्येकं करणशब्दोऽभिसंबन्धनीयः । तद्यथा—बन्धनकरणं संक्रमकरणमित्यादि । तत्र बन्धो नाम कर्मपुद्गलानां जीवप्रदेशैः सह वह्न्ययःपिण्डवदन्योऽन्यानुगम १ । संक्रमः प्रकृतिस्थित्यनुभागप्रदेशानामन्यकर्मरूपतया स्थितानामन्यकर्मस्वरूपेण व्यवस्थापनं २ । स्थित्यनुभागयोर्बृहत्करणमुद्वर्तना ३ । तयोरेव ह्रस्वीकरणमपवर्तना ४ । कर्मपुद्गलानामकालप्राप्तानामुदयावलिकायां प्रवेशनमुदीरणा ५ । कर्मपुद्गलानामुदयोदीरणानिधत्तिनिकाचनाकरणायोग्यत्वेन व्यवस्थापनमुपशमना ६ । उद्वर्तनापवर्तनावर्जशेषकरणा-

योग्यत्वेन व्यवस्थापनं निधत्तिः ७। समस्तकरणायोग्यत्वेन व्यवस्थापनं निकाचना ८। उक्तस्वरूपबन्धादिनिबन्धनभूताश्च जीववीर्यविशेषा बन्धनादीनीत्युच्यन्ते, तथाव्युत्पत्तिभावात् । तथाहि--बध्यतेऽष्टप्रकारं कर्म येन तद्बन्धनं १। संक्रम्यतेऽन्यप्रकृत्यादिरूपतया व्यवस्थाप्यते येन तत्संक्रमणं २। उद्वर्त्यते प्राबल्येन प्रभूतीक्रियते स्थित्यादि यया जीववीर्यविशेषपरिणत्या सोद्वर्तना ३। अपवर्त्यते ह्रस्वीक्रियते स्थित्यादि यया साऽपवर्तना ४। अनुदयप्राप्तं (उदयाप्राप्तं) सत्कर्मदलिकमुदीर्यत उदयावलिकायां प्रवेश्यते यया सोदीरणा ५। उपशम्यते उदयोदीरणानिधत्तिनिकाचनाकरणायोग्यत्वेन व्यवस्थाप्यते कर्म यया सोपशमना ६। निधीयत उद्वर्तनापवर्तनावर्जकरणायोग्यत्वेन व्यवस्थाप्यते यया सा निधत्तिः ७। पृषोदरादित्वाच्छब्दरूपनिष्पत्तिः । तथा कच बन्धने, नितरां कच्यते स्वयमेव बन्धमायाति कर्म जीवस्य तथाविधसंक्लिष्टाध्यवसायपरिणतस्य, तत्प्रयुंक्ते जीव एव तथानुकूल्येन भवनात्, ततः प्रयोक्तृव्यापारे णिञ् (श्रीमं. आ-६-५) ततो निकाच्यतेऽवश्यवेद्यतया व्यवस्थाप्यते कर्म जीवेन यया सा निकाचना। अथवा कच बन्धने इति चौरादिकोऽप्यस्ति, ततो निकाच्यतेऽवश्यवेद्यतया निबध्यते यया कर्म सा निकाचना जीववीर्यविशेषपरिणतिः ८। चः समुच्चये। इतिः परिसमाप्तौ, एतावन्त्येव करणानि, नाधिकानि। इति ॥ २ ॥

---

१ श्रीमत्प्रणीतं रुचिरतरमस्त्येव शब्दानुशासनं सवृत्तिकं, तत्र नामाख्यातकृदाख्यं यथार्थाख्यं प्रकरणत्रयं क्रमेण नवदशषट्पादप्रमाणं, ततश्चात्र श्रीमलयगिरिपूज्यपादकृतिप्रकरणपादसूत्रसङ्ख्यासूचनं क्रमेणावसेयमध्यवसितवाङ्मयसारैः।

करणानि चामूनि जीववीर्यविशेषरूपाणीति प्रथमतो वीर्यमेव प्ररूपयति—

विरियंतरायदेसक्खएण सव्वक्खएण वा लद्धी । अभिसंधिजमियरं वा, तत्तो विरियं सलेसस्स ॥ ३ ॥

विरियमिति–वीर्यान्तरायस्य देशक्षयेण सर्वक्षयेण वा लब्धिर्वीर्यलब्धिरसुमतामुपजायते । तत्र देशक्षयेण छद्मस्थानां सर्वक्षयेण (च) केवलिना । तस्याश्च वीर्यलब्धेः सकाशादुपजायमानं वीर्यं सलेश्यस्यापि च जयति, अलेश्यस्यापि च । केवलमिह सलेश्यवीर्येणाधिकार इति तदेवोपदर्शयति–'अभिसंधिजमियरं वा तत्तो विरियं सलेसस्स' तवस्तस्याः क्षायिकक्षायोपशमिकरूपाया वीर्यलब्धेः सकाशात् सलेश्यस्य वीर्यमभिसन्धिजमितरद्वा जयति । तत्र यद्बुद्धिपूर्वकं धावनवल्गनादिक्रियासु नियुज्यते तदभिसन्धिजं, इतरत्त्वनभि[illegible] । यत्तु भुक्तस्याहारस्य धातुमलत्वरूपपरिणामापादनकारणं एकेन्द्रियाणां वा तत्तत्क्रियानिबन्धनं, एतच्चानभिसन्धिजं अनभिसन्धिजं वा वीर्यमवश्यं यथासंभवं सूक्ष्मबादरपरिस्पन्दरूपक्रियासहितं, योगसंज्ञमप्येतदेव । एकार्थिकानि चास्यामूनि–"जोगो विरियं थामो, उच्छाहपरिक्कमो तहा चिट्ठा । सत्ती सामत्थं चिय, जोगस्स हवंति पज्जाया ॥ १ ॥" इति ॥ ३ ॥

संप्रत्यस्यैव योगस्य परिणामादिहेतुतां जेदं च,तथा जीवप्रदेशोष्वस्य वैषम्येणावस्थाने कारणं च प्रतिपिपादयिषुरिदमाह—

परिणामालंबणगहणसाहणं तेण लद्धनामतिगं । कज्जब्भासन्नोन्नप्पवेसविसमीकयपएसं ॥ ४ ॥

परिणामेति–परिणमनं परिणामः । णिजन्तात् घञ्प्रत्ययः (श्रीम कृ ५–३) परिणामापादनमित्यर्थः । आलम्ब्यत

कर्म-

॥ ३ ॥

इत्यालंबनं, भावेऽनट् (श्रीम. कृ. ६-२)। गृहीतिर्ग्रहणं। तेषां साधनं साध्यतेऽनेनेति साधनं योगसंज्ञं वीर्यं, करणेऽनट् (श्रीम. कृ. ६-४)। तथाहि-तेन वीर्यविशेषेण योगसंज्ञकेनौदारिकादिशरीरप्रायोग्यान् पुद्गलान् प्रथमतो गृह्णाति, गृहीत्वा चौदारिकादिरूपतया परिणमयति। तथा प्राणापानभाषामनोयोग्यान् पुद्गलान् प्रथमतो गृह्णाति, गृहीत्वा च प्राणापानादिरूपतया परिणमयति। परिणमय्य च तन्निसर्गहेतुसामर्थ्यविशेषसिद्धये तानेव पुद्गलानवलंबते। यथा मन्दशक्तिः कश्चिन्नगरे परिभ्रमणाय यष्टिमवलंबते (मवष्टभ्नते)। ततस्तदवष्टंभतो जातसामर्थ्यविशेषः सन् तान् प्राणापानादिपुद्गलान् विसृजतीति परिणामालंबनग्रहणसाधनं वीर्य। तेन च वीर्येण योगसंज्ञकेन मनोवाक्कायावष्टंभतो जायमानेन। 'लद्धनामतिगं ति' लब्धं नामत्रिकं। तद्यथा-मनोयोगो वाग्योगः काययोग इति। तत्र मनसा करणभूतेन योगो मनोयोगः, वाचा योगो वाग्योगः, कायेन योगः काययोगः। स्यादेतत्, सर्वेषु जीवप्रदेशेषु तुल्यक्षायोपशमिक्यादिलब्धिभावेऽपि किमिति क्वचित्प्रभूतं क्वचित् स्तोकं क्वचित्स्तोकतरमित्येवं वैषम्येण वीर्यमुपलभ्यत इत्यत आह-कज्जेत्यादि, यदर्थं चेष्टते तत्कार्यं, तस्याभ्याशः, अभ्यशनमभ्याशः, अशूङ् व्याप्तावित्यस्याभिपूर्वस्य घञन्तस्य प्रयोगः, कार्याभ्याशः कार्यस्यासन्नता निकटीभवनमित्यर्थः। तथा जीवप्रदेशानामन्योऽन्यं परस्परं प्रवेशः श्रृंखलावयवानामिव परस्परं संबन्धविशेषः। ताभ्यां कृत्वा विषमीकृताः प्रभूताल्पाल्पतरसद्भावतो विसंस्थुलीकृताः प्रदेशा जीवप्रदेशा येन जीववीर्येण तत्कार्याभ्याशान्योऽन्यप्रवेशविषमीकृतप्रदेशं। तथाहि-येषामात्मप्रदेशानां हस्तादिगतानामुत्पाद्यमानघटादिलक्षणकार्यनैकट्यं, तेषां प्रभूततरा चेष्टा। दूरस्थानामंसादिगतानां स्वल्पा। दूरतरस्थानां तु पादादिगतानां स्वल्पतरा। अनुभव-

सिद्धं चैतत् । अपि च लोष्टादिनाऽभिघाते सति यद्यपि सर्वप्रदेशेषु युगपद्वेदनोपजायते, तथापि येषामात्मप्रदेशानामभिघातकलोष्टादिद्रव्यनैकट्यं, तेषां तीव्रतरा वेदना, शेषाणां तु मन्दा मन्दतरा । तथेहापि जीवप्रदेशेषु परिस्पन्दात्मकं वीर्यमुपजायमानं कार्यद्रव्यान्यासाशयवशतः केषुचित्प्रभूतमन्येषु मन्दमपरेषु तु मन्दतरं भवति । एतच्चैवं जीवप्रदेशानां परस्परं संबन्धविशेषे सति भवति, नान्यथा यथा शृङ्खलावयवानाम् । तथाहि—तेषां शृङ्खलावयवानां परस्परं संबन्धविशेषे सति एकस्मिन्नवयवे परिस्पन्दमानेऽपरेऽप्यवयवाः परिस्पन्दन्ते । केवलं केचित् स्तोकमपरे स्तोकतरमिति । संबन्धविशेषाभावे त्वेकस्मिन् चलति नापरस्यावयवस्यापि चलनं, यथा गोपुरुषयोः, तस्मात्कार्यद्रव्यान्यासाशयवशतो जीवप्रदेशानां परस्परं संबन्धविशेषतश्च वीर्यं जीवप्रदेशेषु केषुचित्प्रभूतमन्येषु स्तोकमपरेषु तु स्तोकतरमित्येवं वैषम्येणोपजायमानं न विरुध्यत इति ॥ ४ ॥

तदेवं वीर्यं प्रतिपाद्य संप्रत्यस्यैव जघन्याजघन्योत्कृष्टानुत्कृष्टत्वपरिज्ञापनाय प्ररूपणां चिकीर्षुरिमानर्थाधिकारानाह—

अविभागवग्गफड्डगअंतरठाणं अणंतरोवणिहा । जोगे परंपरावुड्ढिसमयजीवप्पबहुग[1] च ॥ ५ ॥

अविभागेति—योगे योगविषये । प्रथमतोऽविभागप्ररूपणा कार्या १ । ततो वर्गणाप्ररूपणा २ । ततः स्पर्धकस्य प्ररूपणा ३ । तदनन्तरमन्तरप्ररूपणा ४ । ततः स्थानप्ररूपणा ५ । ततोऽनन्तरोपनिधा ६ । ततः परंपरोपनिधा ७ । तदन-

---

१ एकप्रदेशावगाढौदारिकादिवर्गणाग्रहणवीर्यविचारोऽयमिति तूपाध्यायाः । परिभ्रमवैचित्र्योपलब्धेः सर्वत्रैवमिति तु भाष्य ।

न्तरं वृद्धिप्ररूपणा ८। ततः समयप्ररूपणा ए। ततो जीवानामल्पबहुत्वप्ररूपणेति १०। तत्र यस्यांशस्य प्रज्ञाछेदनकेन विभागः कर्तु न शक्यते सोऽंशोऽविभाग उच्यते। किमुक्तं भवति? इह जीवस्य वीर्यं केवलिप्रज्ञाछेदनकेन छिद्यमानं छिद्यमानं यदा विभागं न प्रयच्छति, तदा सोऽन्तिमोऽंशोऽविभागः इति ॥ ५ ॥

ते चाविभागा एकैकस्मिन् जीवप्रदेशे यावन्तो भवन्ति तावन्त(त) आह—

पन्नाछेयणछिन्ना, लोगासंखेज्जगप्पएससमा। अविभागा एक्केक्के, होंति पएसे जहन्नेणं ॥ ६ ॥

पन्नेति–प्रज्ञाछेदनकेन भिन्नाः सन्तो ये वीर्यस्याविभागा जातास्ते एकैकस्मिन् जीवप्रदेशे चिन्त्यमाना जघन्येनाप्यसंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणा भवन्ति। उत्कर्षतोऽप्यसंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणा एव। किं तु ते जघन्यपदभाविवीर्याविभागापेक्षयाऽसंख्येयगुणा द्रष्टव्याः इति ॥ ६ ॥

उक्ताऽविभागप्ररूपणा, संप्रति वर्गणाप्ररूपणामाह—

जेसिं पएसाण समा, अविभागा सव्वतो य थोवतमा। ते वग्गणा जहन्ना, अविभागहिया परंपरओ ॥७॥

जेसिमिति–येषां जीवप्रदेशानां समास्तुल्यसंख्या वीर्याविभागा भवन्ति। सर्वतश्च सर्वेभ्योऽपि चान्येभ्योऽपि जीवप्रदेशगतवीर्याविभागेभ्यः स्तोकतमाः। ते जीवप्रदेशा घनीकृतलोकासंख्येयभागवर्त्यसंख्येयप्रतरगतप्रदेशराशिप्रमाणाः समुदिता एका वर्गणा। सा च जघन्या स्तोकाऽविभागयुक्तत्वात्। अविभागाधिका परंपरत इति ततः परा वर्गणा एकैकेनाविभागेनाधिका वक्तव्या। तद्यथा–जघन्यवर्गणातः परे ये जीवप्रदेशा एकेन वीर्याविभागेनाभ्यधिका घनीकृत-

लोकासंख्येयभागवर्त्यसंख्येयप्रतरगतप्रदेशराशिप्रमाणा वर्तन्ते, तेषां समुदायो द्वितीया वर्गणा । ततः परं द्वाभ्यां वीर्याविभागाभ्यामधिकानामुक्तसंख्याकानामेव जीवप्रदेशानां समुदायस्तृतीया वर्गणा । ततोऽपि त्रिभिर्वीर्याविभागैरधिकानां तावत्संख्याकानामेव जीवप्रदेशानां समुदायश्चतुर्थी वर्गणा । एवमेकैकवीर्याविभागवृद्ध्या वर्धमानानां तावतां तावतां जीवप्रदेशानां समुदायरूपा वर्गणा असंख्येया वक्तव्याः इति ॥ ६ ॥

ताश्च कियत्य इति तन्निरूपणार्थं स्पर्धकप्ररूपणामाह—

सेढिअसंखिअमित्ता, फड्डगमेत्तो अणंतरा नत्थि । जाव असंखा लोगा, तो बीयाई य पुव्वसमा॥७॥

सेढीति–इह घनीकृतस्य लोकस्य या एकैकप्रदेशपङ्क्तिरूपा श्रेणिस्तस्याः श्रेणेरसंख्येयतमे भागे यावन्त आकाशप्रदेशास्तावन्मात्रास्तावत्प्रमाणा यथोक्तस्वरूपा वर्गणा समुदिता एकं स्पर्धकं, स्पर्धन्त इवोत्तरोत्तरवृद्ध्या वर्गणा अत्रेति स्पर्धकं । कृद्बहुलमिति (श्रीम॰ कृ १–११) वचनादधिकरणे वुञ् । उक्ता स्पर्धकप्ररूपणा, सांप्रतमन्तरप्ररूपणामाह—'एत्तो अणंतरा नत्थि' इतः पूर्वोक्तस्पर्धकगतचरमवर्गणायाः परतो जीवप्रदेशा अनन्तरा न सन्ति । किमुक्तं भवति ? इत ऊर्ध्वमेकैकवीर्याविभागवृद्ध्या निरन्तरं वर्धमाना जीवप्रदेशा न लभ्यन्ते, किं तु सान्तरा एव । तथाहि–पूर्वोक्तस्पर्धकगतचरमवर्गणायाः परतो जीवप्रदेशा नैकेन वीर्याविभागेनाधिकाः प्राप्यन्ते, नापि द्वाभ्यां, नापि त्रिभिः, नापि चतुर्भिः, यावन्नापि संख्येयैः, किं त्वसंख्येयैरेवासंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणैरभ्यधिकाः प्राप्यन्ते । ततस्तेषां समुदायो द्वितीयस्य स्पर्धकस्य प्रथमा वर्गणा । 'तो बीयाई य पुव्वसम त्ति' ततो द्वितीयस्पर्धकप्रथमवर्गणातः परतो द्वितीयादयो

वर्गणाः पूर्वसमाः पूर्वस्पर्धकस्येव वक्तव्या इत्यर्थः । तथाहि–प्रथमवर्गणायाः परतो जीवप्रदेशानामेकेन वीर्याविभागेनाधिकानां समुदायो द्वितीया वर्गणा । द्वाभ्यां वीर्याविभागाभ्यामधिकानां समुदायस्तृतीया वर्गणा । एवं तावद्वाच्यं यावत् श्रेण्यसंख्येयभागगतप्रदेशराशिप्रमाणा वर्गणा भवन्ति, तासां च समुदायो द्वितीयं स्पर्धकं । ततः परं पुनरप्येकेन वीर्याविभागेनाधिका जीवप्रदेशा न लभ्यन्ते, नापि द्वाभ्यां, नापि त्रिभिः, यावन्नापि संख्येयैः, किं त्वसंख्येयैरेवासंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणैरभ्यधिकाः प्राप्यन्ते, ततस्तेषां समुदायस्तृतीयस्य स्पर्धकस्य प्रथमा वर्गणा । तत एकैकवीर्याविभागवृद्ध्या द्वितीयादयो वर्गणास्तावद्वाच्या यावच्छ्रेण्यसंख्येयभागगतप्रदेशराशिप्रमाणा भवन्ति, तासां च समुदायस्तृतीयं स्पर्धकं । एवमसंख्येयानि स्पर्धकानि वाच्यानीति ॥ ८ ॥

तदेवं कृताऽन्तरप्ररूपणा, संप्रति स्थानप्ररूपणां करोति—

सेढिअसंखिअमेत्ताइं, फड्डगाइं जहन्नयं ठाणं । फड्डगपरिवुड्ढिअउ, अंगुलभागो असंखतमो ॥ ए ॥

सेढीति–इह पूर्वोक्तानि स्पर्धकानि श्रेण्यसंख्येयभागगतप्रदेशराशिप्रमाणानि जघन्यं योगस्थानं भवन्ति । एतच्च सूक्ष्मनिगोदस्य सर्वाल्पवीर्यस्य भवप्रथमसमये वर्तमानस्य प्राप्यते । ततोऽन्यस्य जीवस्याधिकतरवीर्यस्य येऽल्पतरवीर्या जीवप्रदेशास्तेषां समुदायः प्रथमा वर्गणा । तत एकेन वीर्याविभागेन वृद्धानां समुदायो द्वितीया वर्गणा । द्वाभ्यां वीर्याविभागाभ्यामधिकानां समुदायस्तृतीया वर्गणा । त्रिभिर्वीर्याविभागैरधिकानां समुदायश्चतुर्थी वर्गणा । एवं तावद्वाच्यं यावच्छ्रेण्यसंख्येयभागगतप्रदेशराशिप्रमाणा भवन्ति । तासां समुदायः प्रथमं स्पर्धकं । ततः प्राक्तनयोगस्थानप्रदर्शितप्र-

कारेण द्वितीयादीन्यपि स्पर्धकानि वाच्यानि । तानि च तावद्वाच्यानि यावच्छ्रेण्यसंख्येयभागगतप्रदेशराशिप्रमाणानि भवन्ति, ततस्तेषां समुदायो द्वितीयं योगस्थानं । ततोऽन्यस्य जीवस्याधिकतरवीर्यस्योपदर्शितप्रकारेण तृतीयं योगस्थानं वाच्यं । एवमन्यान्यजीवापेक्षया तावद्योगस्थानानि वाच्यानि, यावत्सर्वोत्कृष्टं योगस्थानं भवति । इह द्वितीये योगस्थाने प्रथमे स्पर्धके प्रथमवर्गणायां जीवप्रदेशाः प्रथमयोगस्थानचरमस्पर्धकचरमवर्गणागतवीर्याविभागापेक्षया असंख्येयैर्वीर्याविभागैरधिकाः प्राप्यन्ते । तृतीयेऽपि योगस्थाने प्रथमस्पर्धके प्रथमवर्गणायां जीवप्रदेशा द्वितीययोगस्थानचरमस्पर्धकचरमवर्गणागतवीर्याविभागापेक्षयाऽसंख्येयैर्वीर्याविभागैरधिकाः प्राप्यन्ते । एवं सर्वेष्वपि द्रष्टव्यं । तानि च योगस्थानानि सर्वाण्यपि कियन्ति भवन्तीति चेदुच्यते—श्रेण्यसंख्येयभागगतप्रदेशराशिप्रमाणानि । ननु जीवानामनन्तत्वात्प्रतिजीवं च योगस्थानस्य प्राप्यमाणत्वादनन्तानि योगस्थानानि प्राप्नुवन्ति, कथमुच्यते श्रेण्यसंख्येयभागगतप्रदेशप्रमाणानीति ? नैष दोषः, यत एकैकस्मिन् योगस्थाने सदृशे सदृशे वर्तमानाः स्थावरजीवा अनन्ताः प्राप्यन्ते । ततः सर्वजीवापेक्षयापि सर्वाणि योगस्थानानि केवलिप्रज्ञया परिभाव्यमानानि यथोक्तप्रमाणान्येव प्राप्यन्ते, नोना(ततो ना)धिकानीति । कृता स्थानप्ररूपणा, सांप्रतमनन्तरोपनिधावसरः । तत्रोपनिधानमुपनिधा । धातूनामनेकार्थत्वान्मार्गणमित्यर्थः । अनन्तरेणोपनिधा अनन्तरोपनिधा, अनन्तरं योगस्थानमधिकृत्योत्तरस्य योगस्थानस्य स्पर्धकविषये मार्गणमित्यर्थः । तदेवाह—सेदु-गेत्यादि । अतः प्रथमाद्योगस्थानात् द्वितीयादिषु योगस्थानेषु प्रत्येकं स्पर्धकानां परिवृद्धिरंगुलभागोऽसंख्येयतमः, अङ्गुलमात्रक्षेत्रसत्केऽसंख्येयतमे भागे यावान् प्रदेशराशिस्तावत्प्रमाणानि पूर्वपूर्वयोगस्थानगतस्पर्धकापेक्षयोत्तरस्मिन्नुत्त-

रस्मिन् योगस्थाने स्पर्धकान्यधिकानि भवन्तीत्यर्थः । कथमेवं ज्ञा(जा)यत इति चेदुच्यते-इह प्रथमयोगस्थानगतवर्गणापेक्षया द्वितीययोगस्थानगतवर्गणा मूलत एव सर्वा अपि हीनहीनतरजीवप्रदेशा भवन्ति, प्रभूतप्रभूततरवीर्याणां जीवप्रदेशानां स्तोकस्तोकतरतया प्राप्यमाणत्वात् । ततोऽत्र विचित्रवर्गणाबाहुल्यसंभवतो यथोक्तं स्पर्धकबाहुल्यमुपपद्यत एव । एवमुत्तरोत्तरेष्वपि योगस्थानेषु पूर्वपूर्वयोगस्थानगतस्पर्धकापेक्षया स्पर्धकबाहुल्यं परिभावनीयमिति ॥ ए ॥

तदेवं कृताऽनन्तरोपनिधा, सांप्रतं परंपरोपनिधाया अवसरः, तत्र परंपराया उपनिधा मार्गणं परंपरोपनिधा, तां चिकीर्षुराह—

सेढिअसंखियभागं, गंतुं गंतुं हवंति दुगुणाइं । पल्लासंखियभागो, नाणागुणहाणिठाणाणि ॥ १० ॥

सेढीति-प्रथमाद्योगस्थानादारभ्य श्रेणेरसंख्येयतमे भागे यावन्त आकाशप्रदेशास्तावन्मात्राणि योगस्थानानि गत्वा गत्वाऽतिक्रम्यातिक्रम्य यद्यदपरं योगस्थानं तत्र तत्र पूर्वयोगस्थानापेक्षया स्पर्धकानि द्विगुणानि भवन्ति । एतदुक्तं भवति-प्रथमे योगस्थाने यावन्ति स्पर्धकानि भवन्ति तदपेक्षया श्रेण्यसंख्येयभागगतप्रदेशराशिप्रमाणानि योगस्थानान्यतिक्रम्यानन्तरे योगस्थाने द्विगुणानि स्पर्धकानि भवन्ति । ततः पुनरपि ततो योगस्थानात्परतस्तावन्ति योगस्थानान्युल्लंघ्यापरस्मिन् योगस्थाने द्विगुणानि स्पर्धकानि प्राप्यन्ते । एवं भूयो भूयस्तावद्वाच्यं यावदन्तिमं योगस्थानं । कियन्ति पुनर्योगस्थानानि पूर्वपूर्वयोगस्थानापेक्षया द्विगुणद्विगुणस्पर्धकानि भवन्त्यत आह-'पल्लासंखियभागो त्ति' सूक्ष्मस्याद्धापल्योपमस्यासंख्येयतमे भागे यावन्तः समयास्तावत्प्रमाणानि द्विगुणवृद्धिस्थानानि भवन्ति । 'नाणागुणहाणिठाणाणि त्ति'

नानारूपाणि यानि गुणहानिस्थानानि द्विगुणहानिस्थानानि तान्यपि पल्योपमासंख्येयभागगतसमयप्रमाणानि भवन्ति । तथाहि—उत्कृष्टाद्योगस्थानादारभ्याधोऽधोऽवतरणे सति यदा श्रेण्यसंख्येयभागगतप्रदेशराशिप्रमाणानि योगस्थानान्युल्लङ्घितानि भवन्ति, तदाऽनन्तरेऽधस्तने योगस्थानेऽन्तिमयोगस्थानगतस्पर्धकापेक्षयाऽर्धानि स्पर्धकानि प्राप्यन्ते । ततः पुनरपि श्रेण्यसंख्येयभागगतप्रदेशराशिप्रमाणेषु योगस्थानेष्वतिक्रान्तेष्वधस्तने योगस्थानेऽर्धानि प्राप्यन्ते । एवं तावद्वाच्यं यावज्जघन्यं योगस्थानमिति द्विगुणवृद्धिस्थानतुल्यानि द्विगुणहानिस्थानानि । यानि चामूनि द्विगुणवृद्धिस्थानानि द्विगुणहानिस्थानानि वा तानि स्तोकानि । तेभ्यः पुनरेकस्मिन् द्विगुणवृद्धिस्थानयोर्द्विगुणहानिस्थानयोर्वाऽन्तरे यानि योगस्थानानि तान्यसंख्येयगुणानि इति ॥ १० ॥

तदेवं कृता परम्परोपनिधा, सांप्रतं वृद्धिप्ररूपणां चिकीर्षुराह—

वुड्ढीहाणिचउक्कं तम्हा कालोत्थ अंतिमल्लीणं । अंतोमुहुत्तमावलि असंखभागो य सेसाणं ॥ ११ ॥

वुड्ढीति—क्षयोपशमो हि वीर्यान्तरायस्य कश्चित्कदाचित्कथंचिद्भवतीति तन्निबन्धनानि योगस्थानानि कदाचित्प्रवर्धमानानि भवन्ति कदाचिद्धीयमानानि । तत्र वृद्धिश्चतुर्धा, तद्यथा—असंख्येयभागवृद्धिः, संख्येयभागवृद्धिः, संख्येयगुणवृद्धिः, असंख्येयगुणवृद्धिः । एवं हानिरपि चतुर्धा, तद्यथा—असंख्येयभागहानिः, संख्येयभागहानिः, संख्येयगुणहानिः असंख्येयगुणहानिः । यस्मादेवं वृद्धिहान्योश्चतुष्कं वर्तते तस्मादत्र प्रत्येकं कालो नियतो वक्तव्यः । तत्रान्तिमयोर्वृद्धिहान्योरसंख्येयगुणलक्षणयोः प्रत्येकं 'कालो त्ति' अन्तर्मुहूर्तं । शेषाणां त्वाद्यानां तिसृणां वृद्धीनां हानीनां

चावलिकाया असंख्येयभागमात्रः । एतदुक्तं भवति–तथाविधक्षयोपशमभावतो विवक्षितात् योगस्थानात् प्रतिसमयमपरस्मिन्नपरस्मिन्नसंख्येयगुणवृद्धे योगस्थाने यद्वर्तते जीवः साऽसंख्येयगुणवृद्धिः । यत्पुनः क्षयोपशमस्य मन्दमन्दतमभावतः प्रतिसमयमपरस्मिन्नसंख्येयगुणहीने योगस्थाने वर्तते साऽसंख्येयगुणहानिः । सा चासंख्येयगुणवृद्धिरसंख्येयगुणहानिर्वोत्कर्षतोऽन्तर्मुहूर्तं कालं यावन्निरन्तरं भवति । आद्याः पुनस्तिस्रो वृद्धयो हानयो वोत्कर्षत आवलिकाया असंख्येयभागमात्रं कालं, जघन्यतस्तु चतस्रोऽप्येकं द्वौ वा समयौ यावद्भवन्ति ॥ ११ ॥

स्यादेतत्, कियन्तं कालं यावत्पुनर्यथोक्तवृद्धिहानिरहिता जीवा योगस्थानेष्ववस्थिताः प्राप्यन्त इति प्रश्नावकाशमाशंक्य समयप्ररूपणामाह—

चउराई जावट्ठगमित्तो जाव दुगं ति समयाणं । पज्जत्तजहन्नाउ जावुक्कोसं ति उक्कोसो ॥ १२ ॥

चउराईति–चत्वार आदिर्यस्याः सा चतुरादिः समयानामवस्थितिकालनियामकानां वृद्धिः, सा च तावद्वाच्या यावदष्टकं । इत ऊर्ध्वं पुनः समयानां हानिर्वक्तव्या, सा च तावद्यावद्विकं । सा च चतुरादिका वृद्धिः 'पर्याप्तजघन्यात्' पर्याप्तसूक्ष्मनिगोदसत्कजघन्ययोगस्थानादारभ्य तावदवसेया यावदष्टकं । ततः परं हानिः, सापि तावद्यावदुत्कृष्टं योगस्थानं । एष उत्कृष्टोऽवस्थितिकालः । एतदुक्तं भवति–पर्याप्तसूक्ष्मनिगोदस्य सर्वाल्पवीर्यस्य सत्काज्जघन्याद्योगस्थानादारभ्य क्रमेण यानि योगस्थानानि श्रेण्यसंख्येयभागगतप्रदेशराशिप्रमाणानि तान्युत्कर्षतश्चतुरः समयान् यावदवस्थितानि प्राप्यन्ते । ततः परं यानि योगस्थानानि श्रेण्यसंख्येयभागगतप्रदेशराशिप्रमाणानि तान्युत्कर्षतः पञ्च समयान् ।

ततः परं यानि योगस्थानानि पूर्वोक्तप्रमाणानि तान्युत्कर्षतः षड् समयान् । ततोऽपराणि यानि योगस्थानानि पूर्वोक्तप्रमाणानि तान्युत्कर्षतः सप्त समयान् । ततोऽपि पराणि यानि क्रमेण योगस्थानानि पूर्वोक्तसङ्ख्याकानि तान्युत्कर्षतोऽष्टौ समयान् । ततः पराणि पुनर्यानि क्रमेण योगस्थानानि श्रेण्यसंख्येयभागगतप्रदेशराशिप्रमाणान्येव तान्युत्कर्षतः सप्त समयान् यावदवस्थितानि प्राप्यन्ते । तदनन्तरं यथोक्तसंख्याकान्येव योगस्थानान्युत्कर्षतः षड् समयान् । ततोऽपि पराणि यथोक्तप्रमाणान्येव योगस्थानानि पञ्च समयान् । एवं तावद्वाच्यं यावदन्तिमानि श्रेण्यसंख्येयभागगतप्रदेशराशिप्रमाणान्युत्कर्षतो द्वौ समयौ यावदवस्थितानि प्राप्यन्ते ॥ १२ ॥

तदेवमुक्तमुत्कृष्टमवस्थानकालमानं, सांप्रतं जघन्यमवस्थानकालमानमाह—

एगसमयं जहन्न ठाणाणप्पाणि अट्ठ समयाणि । उभओ असंखगुणियाणि समयसो ऊण ठाणाणि ॥ १३ ॥

एगेति—सर्वेषामुक्तस्वरूपाणां योगस्थानानां जघन्यत एकसमयं यावदवस्थानं । तथा यान्यप्यपर्याप्तसूक्ष्मनिगोदयोग्यान्यसंख्येयानि योगस्थानानि पूर्वमनुक्तकालनियमानि तेषा जघन्यत उत्कर्षतो वा एक समयं यावदवस्थानं। यतः सर्वोऽप्यपर्याप्तोऽपर्याप्तावस्थायां वर्तमानः प्रतिसमयमसंख्येयगुणरूपया योगवृद्ध्या वर्धते, ततस्तद्योगस्थानानामजघन्योत्कृष्टमेकमेव समयं यावदवस्थानं। तदेवमुक्ता समयप्ररूपणा, सांप्रतमेतेषामेव चतुरादिसमयानां योगस्थानानामल्पबहुत्वमाह— ठाणाणीत्यादि । अष्टसामयिकानि स्थानानि योगस्थानानि, (अल्पानि शेष) सप्तसामयिकादियोगस्थानानि प्रतीत्य स्तोकान्येव प्राप्यन्ते इति कृत्वा, तेभ्यः प्रत्येकसमयमसंख्येयगुणानि पूर्वोत्तरपार्श्ववर्तीनि सप्तसामयिकानि, अल्पत-

कर्म- रस्थितिकत्वात् । स्वस्थाने तु तानि द्वयान्यपि परस्परं तुल्यानि । तेभ्योऽप्यसंख्येयगुणानि उभयपार्श्ववर्तीनि षट्सामयिकानि, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यानि । तेभ्योऽप्यसंख्येयगुणानि पञ्चसामयिकानि उभयपार्श्ववर्तीनि, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यानि । तेभ्योऽप्यसंख्येयगुणानि चतुःसामयिकानि उभयपार्श्ववर्तीनि स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यानि । तेभ्योऽप्यसंख्येयगुणानि त्रिसामयिकानि, तेभ्योऽप्यसंख्येयगुणानि द्विसामयिकानि । 'समयसो ऊणा ठाणाणि त्ति' समयशः समयेन समयेन ऊनानि अष्टसामयिकेभ्यो व्यतिरिक्तानि सप्तसामयिकादीनि स्थानानि योगस्थानानि ॥ १३ ॥ प्रकृतिः

॥ ८ ॥

तदेवमुक्तं चतुरादिसमयानां योगस्थानानामल्पबहुत्वं, संप्रति तेषु योगस्थानेषु वर्तमानानां सूक्ष्मबादरैकेन्द्रियद्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियासंज्ञिसंज्ञिपञ्चेन्द्रियाणां पर्याप्तापर्याप्तानां जघन्योत्कृष्टयोगविषयेऽल्पबहुत्वमभिधित्सुराह—

सव्वत्थोवो जोगो साहारणसुहुमपढमसमयम्मि । बायरबियतियचउरमणसन्नपज्जत्तगजहन्नो ॥ १४ ॥

सव्वेति—इहासंख्येयगुण इति उत्तरगाथातः संबध्यते । साधारणस्य सूक्ष्मस्य लब्ध्यपर्याप्तकस्य प्रथमसमये वर्तमानस्य जघन्यो योगः सर्वस्तोकः । ततो बादरैकेन्द्रियस्य लब्ध्यपर्याप्तकस्य प्रथमसमये वर्तमानस्य जघन्यो योगोऽसंख्येयगुणः । ततो द्वीन्द्रियस्य लब्ध्यपर्याप्तकस्य प्रथमसमये वर्तमानस्य जघन्यो योगोऽसंख्येयगुणः । ततस्त्रीन्द्रियस्य लब्ध्यपर्याप्तकस्य प्रथमसमये वर्तमानस्य जघन्यो योगोऽसंख्येयगुणः । ततश्चतुरिन्द्रियस्य लब्ध्यपर्याप्तकस्य प्रथमसमये वर्तमानस्य जघन्यो योगोऽसंख्येयगुणः । ततोऽसंज्ञिपञ्चेन्द्रियस्य लब्ध्यपर्याप्तकस्य प्रथमसमये वर्तमानस्य जघन्यो योगोऽसंख्येयगुणः । ततः संज्ञिपञ्चेन्द्रियस्य लब्ध्यपर्याप्तकस्य प्रथमसमये वर्तमानस्य जघन्यो योगोऽसंख्येयगुणः ॥ १४ ॥ ॥ ८ ॥

आइदुगुक्कोसो सिं पज्जत्तजहन्नेयरे य कमा। उक्कोसजहन्नियरो असमत्तियरे असंखगुणो ॥ १५ ॥

आईति–आदिद्विकमपर्याप्तसूक्ष्मबादरैकेन्द्रियलक्षणं तयोरुत्कृष्टो योगः परिपाट्याऽसंख्येयगुणो वक्तव्यः । तद्यथा–लब्ध्यपर्याप्तकसंज्ञिपञ्चेन्द्रियजघन्ययोगात् सूक्ष्मनिगोदस्य लब्ध्यपर्याप्तकस्यैवोत्कृष्टो योगोऽसंख्येयगुणः । ततोऽपि बादरैकेन्द्रियस्य लब्ध्यपर्याप्तकस्योत्कृष्टोऽसंख्येयगुणः । 'सिं पज्जत्तजहन्नेयरे य कमा' अनयोः सूक्ष्मबादरैकेन्द्रिययोः पर्याप्तयोर्जघन्य इतरश्चोत्कृष्टः । क्रमात् क्रमेणासंख्येयगुणो वक्तव्यः । तद्यथा–लब्ध्यपर्याप्तकबादरैकेन्द्रियोत्कृष्टयोगात् सूक्ष्मनिगोदस्य पर्याप्तस्य जघन्यो योगोऽसंख्येयगुण । ततो बादरैकेन्द्रियस्य पर्याप्तकस्य जघन्ययोगोऽसंख्येयगुणः । ततः सूक्ष्मनिगोदस्य पर्याप्तस्योत्कृष्टो योगोऽसंख्येयगुणः । ततोऽपि बादरैकेन्द्रियस्य पर्याप्तस्योत्कृष्टो योगोऽसंख्येयगुणः । 'उक्कोसजहन्नियरो असमत्तियरे असंखगुणो त्ति' असमाप्तोऽपर्याप्तो द्वीन्द्रियादिस्तस्मिन्नुत्कृष्ट इतरस्मिंश्च पर्याप्ते द्वीन्द्रियादौ जघन्य इतरश्चोत्कृष्टः परिपाट्याऽसंख्येयगुणो वक्तव्यः । तद्यथा–पर्याप्तकबादरैकेन्द्रियोत्कृष्टयोगात् द्वीन्द्रियस्य लब्ध्यपर्याप्तकस्योत्कृष्टो योगोऽसंख्येयगुणः । ततस्त्रीन्द्रियस्य लब्ध्यपर्याप्तकस्योत्कृष्टो योगोऽसंख्येयगुणः । ततश्चतुरिन्द्रियस्य लब्ध्यपर्याप्तकस्योत्कृष्टो योगोऽसंख्येयगुणः । ततोऽसंज्ञिपञ्चेन्द्रियस्य लब्ध्यपर्याप्तकस्योत्कृष्टो योगोऽसंख्येयगुणः । ततोऽपि संज्ञिपञ्चेन्द्रियस्य लब्ध्यपर्याप्तकस्योत्कृष्टो योगोऽसंख्येयगुणः । ततो द्वीन्द्रियस्य पर्याप्तकस्य जघन्यो योगोऽसंख्येयगुणः । ततस्त्रीन्द्रियस्य पर्याप्तकस्य जघन्यो योगोऽसंख्येयगुणः । ततश्चतुरिन्द्रियस्य पर्याप्तकस्य जघन्यो योगोऽसंख्येयगुणः । ततोऽसंज्ञिपञ्चेन्द्रियस्य पर्याप्तकस्य जघन्यो योगोऽसंख्येयगुणः । ततः संज्ञिपञ्चेन्द्रियस्य पर्याप्त-

 कस्य जघन्यो योगोऽसंख्येयगुणः । ततो द्वीन्द्रियस्य पर्याप्तकस्योत्कृष्टो योगोऽसंख्येयगुणः । ततस्त्रीन्द्रियस्य पर्याप्तक-
स्योत्कृष्टो योगोऽसंख्येयगुणः । ततोऽपि चतुरिन्द्रियस्य पर्याप्तकस्योत्कृष्टो योगोऽसंख्येयगुणः । पर्याप्तकाश्च सर्वत्रापि
 करणपर्याप्ता वेदितव्याः ॥ १५ ॥

अमणाणुत्तरगेविज्जभोगभूमिगय तइयतणुगेसुं । कमसो असंखगुणिउं सेसेसु य जोगु उक्कोसा ॥ १६ ॥

अमणेति—'अमण त्ति' अमना असंज्ञी पर्याप्तचतुरिन्द्रियोत्कृष्टयोगात् असंज्ञिपञ्चेन्द्रियपर्याप्तकस्योत्कृष्टो योगोऽसंख्येयगुणः । ततोऽनुत्तरोपपातिनां देवानामुत्कृष्टो योगोऽसंख्येयगुणः । ततो ग्रैवेयकाणां देवानामुत्कृष्टो योगोऽसंख्येयगुणः । ततो भोगभूमिजा(गता)नां तिर्यङ्मनुष्याणामुत्कृष्टो योगोऽसंख्येयगुणः । ततोऽप्याहारकशरीरिणामुत्कृष्टो योगोऽसंख्येयगुणः । ततः शेषाणां देवनारकतिर्यङ्मनुष्याणामुत्कृष्टो योगोऽसंख्येयगुणः । असंख्येयगुणकारश्च सर्वत्रापि सूक्ष्मक्षेत्रपल्योपमासंख्येयभागगतप्रदेशराशिप्रमाणो द्रष्टव्यः । 'तइयतणुगेसुन्ति' तृतीया तनुराहारकशरीरं ॥१६॥

तदेवं कृता सप्रपञ्चं योगप्ररूपणा, सांप्रतमेभिर्योगैर्यत्करोति तदाह—

जोगेहिं तयणुरूवं परिणमइ गिण्हिऊण पंच तणू । पाउग्गे वालंबइ भासाणुमणत्तणे खंधे ॥ १७ ॥

जोगेहिं ति—योगैरनन्तरोक्तस्वरूपैः प्रायोग्यान् स्कन्धान् पुद्गलस्कन्धान् गृहीत्वा यथायोगं । 'पंचतणु त्ति' पञ्च शरीराणि परिणमयति औदारिकादिपञ्चशरीरतया परिणमयतीत्यर्थः । कथं पुनर्गृह्णातीति चेदत आह—तदनुरूपं योगानुरूपं । तथाहि—जघन्ययोगे वर्तमानः स्तोकान् पुद्गलस्कन्धान् गृह्णाति, मध्यमे मध्यमान्, उत्कृष्टे च योगे वर्तमानः

मजूत्तानिति । उक्तं चान्यत्रापि–"जोगणुरूवं जीवा परिणामंतीह गिण्हिउं दलियन्ति"। अथवा तच्छब्देन पञ्च शरीराणि संपध्यन्ते । ततश्च तदनुरूपं पञ्चशरीरानुरूपं शरीरपञ्चकप्रायोग्यतयेत्यर्थः । पुद्गलस्कन्धान् गृह्णाति । तथा भाषाप्राणापानमनस्त्वप्रायोग्यान् पुद्गलस्कन्धान् प्रथमतो गृह्णाति । गृहीत्वा च भाषादित्वेन परिणमयति । परिणमय्य च तन्निसर्गहेतुसामर्थ्यविशेषसिद्धये तान् पुद्गलस्कन्धानालम्बते । ततस्तदवष्टंभतो जातसामर्थ्यविशेषः सन् विसृजति, नान्यथा । तथाहि–यथा दृषदशः स्वाङ्गान्यूर्ध्वं गमनाय प्रथमतः संकोचव्याजेनावलम्बते, ततस्तदवष्टंभतो जातसामर्थ्यविशेषः सन् तान्यंगान्यूर्ध्वं प्रक्षिपति, नान्यथा शक्नोति, द्रव्यनिमित्तं वीर्यं संसारिणामुपजायत इति वचनप्रामाण्यात्, तथेहापि भावनीयमिति ॥ १७ ॥

ननु जीवो योगैस्तदनुरूपपुद्गलस्कन्धान् गृह्णाति आलम्बते चेत्युक्तं, तत्र के पुद्गला ग्रहणप्रायोग्याः, के चाग्रहणप्रायोग्या इति विनेयजनप्रश्नावकाशमाशङ्क्य ग्रहणाग्रहणप्रायोग्याः पुद्गलवर्गणाः प्ररूपयति—

परमाणुसंखऽसंखाऽणंतपएसा अभवणंतगुणा । सिद्धाणणंतभागो आहारगवग्गणा तितणू ॥ १८ ॥

अग्गहणंतरियाओ तेयगभासामणे य कम्मे य । धुवअधुवअचित्तासुन्नाचउअंतरेसुप्पिं ॥ १९ ॥

पत्तेगतणुसु बायरसुहुमनिगोए तहा महाखंधे । गुणनिप्फन्नसनामो असंखभागंगुलवगाहो ॥ २० ॥

परमाणु त्ति–एकैकपरमाणुरूपास्तथा संख्यातानां परमाणूनामसंख्यातानामनन्तानां च परमाणूनां समुदायरूपा वर्गणा

भवन्ति । तत्रैकैकपरमाणवः परमाणुवर्गणा । इह वर्गणाशब्दः समुदायवाची । तत एकैकस्मिन् परमाणौ वर्गणाशब्दोऽनेकपर्यायोपनिपातापेक्षया द्रष्टव्यः । यदि पुनः परमाणूनां वर्गणा परमाणुवर्गणेत्युच्येत, तर्हि जगति ये केचन परमाणवस्तेषां समुदायः परमाणुवर्गणेत्यापद्येत । तथा च सति " असंखभागंगुलवगाहो " इति विरुध्येत, एकैकपरमाणूनां सर्वलोकगतत्वात् । तथा द्वयोः परमाण्वोः समुदायो द्विप्रदेशस्कन्धवर्गणाः । त्रयाणां परमाणूनां समुदायस्त्रिप्रदेशस्कन्धवर्गणाः । चतुर्णां परमाणूनां समुदायश्चतुःप्रदेशस्कन्धवर्गणाः । एवं तावद्वाच्यं यावत्संख्येया वर्गणा भवन्ति । असंख्यातानां च परमाणूनां समुदायरूपा असंख्येया वर्गणा वाच्याः, असंख्यातस्यासंख्यातभेदात्मकत्वात् । ततोऽनन्तानां परमाणूनां समुदायरूपा अनन्ता वर्गणा वाच्याः, अनन्तस्यानन्तभेदात्मकत्वात् । एताश्च मूलत आरभ्य सर्वा अपि जीवानामल्पपरमाणुतया स्थूलपरिमाणत्वेन चाग्रहणप्रायोग्याः अनन्तानन्तानां च परमाणूनां समुदायरूपाः काश्चिद्ग्रहणप्रायोग्याः काश्चिदग्रहणप्रायोग्याः । तत्राभव्येभ्योऽनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तभागकल्पा ये परमाणवस्तत्समुदायात्मकाः स्कन्धाः । ' आहारगवग्गण त्ति ' आहरणं आहारः ग्रहणमित्यर्थः । आहार एवाहारकः, तत्प्रायोग्या वर्गणा आहारकवर्गणा भवन्ति, ग्रहणप्रायोग्या वर्गणा भवन्तीत्यर्थः । किंविषया इत्यत आह—' तितणू इति ' औदारिकवैक्रियाहारकरूपतनुत्रयविषये ग्रहणप्रायोग्या वर्गणा अग्रहणान्तरिता अग्रहणप्रायोग्यवर्गणान्तरिताः । तथा तैजसभाषाप्राणापानमनःकर्मणि च विषयेऽग्रहणप्रायोग्यवर्गणान्तरिता ग्रहणप्रायोग्या वर्गणा भवन्ति । तथाहि—अभव्या-

१ वर्गणायोग्यत्वमादायेति न्यायाचार्यापाध्यायाः

नन्तगुणसिद्धानन्तभागकल्पपरमाणुसमुदायरूपा वर्गणा औदारिकशरीरनिष्पादनाय ग्रहणप्रायोग्या भवति । सा च जघन्या । तत एकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा द्वितीया ग्रहणप्रायोग्या वर्गणा । द्विपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा तृतीया ग्रहणप्रायोग्या वर्गणा । एवमेकैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा वर्गणास्तावद्वाच्या यावदुत्कृष्टा औदारिकशरीरग्रहणप्रायोग्या वर्गणा भवति । जघन्यायाश्च वर्गणायाः सकाशादुत्कृष्टा वर्गणा विशेषाधिका । विशेषश्च तस्या एव जघन्याया वर्गणाया अनन्ततमो भागः । औदारिकशरीरग्रहणप्रायोग्योत्कृष्टवर्गणापेक्षया चैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा वर्गणाऽग्रहणप्रायोग्या, सा जघन्या । ततो द्विपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा द्वितीयाऽग्रहणप्रायोग्या वर्गणा । एवमेकैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा वर्गणास्तावद्वाच्या यावदुत्कृष्टाऽग्रहणप्रायोग्या वर्गणा भवति । जघन्यायाश्च वर्गणायाः सकाशादुत्कृष्टा वर्गणा अनन्तगुणाः। गुणकारश्चाभव्यानन्तगुणसिद्धानन्तभागकल्पराशिप्रमाणो द्रष्टव्यः । एतासां चाग्रहणप्रायोग्यता औदारिकं प्रति प्रचुरपरमाणुनिष्पन्नत्वात् सूक्ष्मपरिणामत्वाच्च वेदितव्या । वैक्रियं प्रति पुनः स्वल्पपरमाण्वात्मकत्वात् स्थूलपरिणामत्वाच्चावसेया । एवमुत्तरत्रापि भावना कार्या । अग्रहणप्रायोग्योत्कृष्टवर्गणापेक्षया चैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा वर्गणा वैक्रियशरीरप्रायोग्या जघन्या वर्गणा । ततो द्विपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा द्वितीया वैक्रियशरीरस्य ग्रहणप्रायोग्या वर्गणा। एवमेकैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा वर्गणा वैक्रियशरीरविषये ग्रहणप्रायोग्यास्तावद्वाच्या यावदुत्कृष्टा ग्रहणप्रायोग्या वर्गणा भवति । जघन्यायाश्चोत्कृष्टा विशेषाधिकाः । विशेषश्च तस्या एव जघन्याया वर्गणाया अनन्ततमो भागः । वैक्रियसरीरोत्कृष्टवर्गणापेक्षया चैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा जघन्याऽग्रहणप्रायोग्या वर्गणा । ततो द्विपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा

 द्वितीयाऽग्रहणप्रायोग्या वर्गणा । एवमेकैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा अग्रहणप्रायोग्या वर्गणास्तावद्वक्तव्या यावदुत्कृष्टाऽग्रहणप्रायोग्या वर्गणा । जघन्यायाश्चोत्कृष्टा वर्गणा अनन्तगुणाः । गुणकारश्चाभव्यानन्तगुणसिद्धानन्तभागकल्पराशिप्रमाणो द्रष्टव्यः । तत उत्कृष्टाग्रहणप्रायोग्यवर्गणापेक्षया एकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा वर्गणा आहारकशरीरप्रायोग्या जघन्या वर्गणा । ततो द्विपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा द्वितीया आहारकशरीरविषये ग्रहणप्रायोग्या वर्गणा । एवमेकैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा आहारकशरीरविषये ग्रहणप्रायोग्या वर्गणास्तावद्वाच्या यावदुत्कृष्टा ग्रहणप्रायोग्या वर्गणा भवति । जघन्यायाश्चोत्कृष्टा विशेषाधिका । विशेषश्च तस्या एव जघन्याया वर्गणाया अनन्ततमो भागः । आहारकशरीरप्रायोग्योत्कृष्टवर्गणापेक्षया चैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपाऽग्रहणप्रायोग्या जघन्यवर्गणा । ततो द्विपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा द्वितीयाऽग्रहणप्रायोग्या वर्गणा । एवमेकैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा अग्रहणप्रायोग्या वर्गणास्तावद्वक्तव्या यावदुत्कृष्टाऽग्रहणप्रायोग्या वर्गणा भवति । जघन्यायाश्चोत्कृष्टाऽनन्तगुणा । गुणकारश्चाभव्यानन्तगुणसिद्धानन्तभागकल्पराशिप्रमाणो द्रष्टव्यः । 'इह चूर्णिकृदादयः औदारिकवैक्रियाहारकशरीरप्रायोग्याणां वर्गणानामपान्तरालेऽग्रहणवर्गणा नेच्छन्ति, परं जिनभद्रगणिक्षमाश्रमणादिभिरिष्यन्त इति तन्मतेनोक्ताः' । आहारकशरीराग्रहणप्रायोग्योत्कृष्टवर्गणापेक्षया चैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा वर्गणा तैजसशरीरप्रायोग्या जघन्या वर्गणा भवति । ततो द्विपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा द्वितीया तैजसशरीरप्रायोग्या वर्गणा । एवमेकैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपास्तैजसशरीरविषये ग्रहणप्रायोग्यवर्गणास्तावद्वक्तव्या यावदुत्कृष्टा ग्रहणप्रायोग्या वर्गणा भवति । जघन्यायाश्चोत्कृष्टा विशेषाधिका । विशेषश्च तस्या

॥ ११ ॥

एव जघन्याया अनन्ततमो भागः । तैजसशरीरप्रायोग्योत्कृष्टवर्गणापेक्षया चैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा जघन्याऽग्रहणप्रायोग्या वर्गणा । ततो द्विपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा द्वितीयाऽग्रहणप्रायोग्या वर्गणा । एवमेकैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा अग्रहणप्रायोग्या वर्गणास्तावद्वक्तव्या यावदुत्कृष्टाऽग्रहणप्रायोग्या वर्गणा । जघन्यायाश्चोत्कृष्टाऽनन्तगुणा । गुणकारश्चाभव्यानन्तगुणसिद्धानन्तभागकल्पराशिप्रमाणो द्रष्टव्यः । अग्रहणप्रायोग्योत्कृष्टवर्गणापेक्षया चैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा जघन्या भाषाप्रायोग्या वर्गणा । यानि पुद्गलद्रव्याणि गृहीत्वा जन्तवः सत्यादिभाषारूपतया परिणमय्यालम्ब्य च विसृजन्ति, तानि भाषाप्रायोग्या वर्गणा । ततो द्विपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा द्वितीया भाषाप्रायोग्या वर्गणा । एवमेकैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा भाषाप्रायोग्यास्तावद्वक्तव्या यावदुत्कृष्टा भाषाप्रायोग्या वर्गणा भवति । जघन्यायाश्चोत्कृष्टा विशेषाधिका । विशेषश्च तस्या एव जघन्याया वर्गणाया अनन्ततमो भागः । उत्कृष्टभाषाप्रायोग्यवर्गणापेक्षया चैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा जघन्याऽग्रहणप्रायोग्या वर्गणा । ततो द्विपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा द्वितीयाऽग्रहणप्रायोग्या वर्गणा । एवमेकैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा अग्रहणप्रायोग्या वर्गणास्तावद्वक्तव्या यावदुत्कृष्टाऽग्रहणप्रायोग्या वर्गणा । जघन्यायाश्चोत्कृष्टाऽनन्तगुणा । गुणकारश्चाभव्यानन्तगुणसिद्धानन्तभागकल्पराशिप्रमाणो द्रष्टव्यः । अग्रहणप्रायोग्योत्कृष्टवर्गणापेक्षया चैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा जघन्या प्राणापानयोग्या वर्गणा । यानि पुद्गलद्रव्याणि गृहीत्वा जन्तवः प्राणापानरूपतया परिणमय्यालम्ब्य च विसृजन्ति तानि प्राणापानयोग्या वर्गणा । ततो द्विपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा द्वितीया प्राणापानयोग्या वर्गणा । एवमेकैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपाः प्राणापानयोग्या वर्गणास्तावद्वक्तव्या

यावदुत्कृष्टा प्राणापानयोग्या वर्गणा भवति। जघन्यायाश्चोत्कृष्टा विशेषाधिका। विशेषश्च तस्या एव जघन्याया अनन्ततमो भागः। प्राणापानयोग्योत्कृष्टवर्गणापेक्षया चैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा जघन्याऽग्रहणप्रायोग्या वर्गणा। ततो द्विपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा द्वितीयाऽग्रहणप्रायोग्या वर्गणा। एवमेकैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा अग्रहणप्रायोग्या वर्गणास्तावद्वक्तव्या यावदुत्कृष्टाऽग्रहणप्रायोग्या वर्गणा भवति। जघन्यायाश्चोत्कृष्टाऽनन्तगुणा। गुणकारश्चाभव्यानन्तगुणसिद्धानन्तभागकल्पराशिप्रमाणो द्रष्टव्यः। ततोऽग्रहणप्रायोग्योत्कृष्टवर्गणापेक्षया एकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा मनःप्रायोग्या जघन्या वर्गणा। इह यानि पुद्गलद्रव्याणि जन्तवः सत्यादिमनोरूपतया परिणमय्यालंब्य च विसृजन्ति, तानि मनःप्रायोग्या वर्गणा। ततो द्विपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा द्वितीया मनःप्रायोग्या वर्गणा। एवमेकैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा मनःप्रायोग्या वर्गणास्तावद्वाच्या यावदुत्कृष्टा मनःप्रायोग्या वर्गणा भवति। जघन्यायाश्चोत्कृष्टा विशेषाधिका। विशेषश्च तस्या एव जघन्याया वर्गणाया अनन्ततमो भागः। तत उत्कृष्टमनःप्रायोग्यवर्गणापेक्षया एकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा वर्गणा जघन्याऽग्रहणप्रायोग्या वर्गणा। ततो द्विपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा द्वितीयाऽग्रहणप्रायोग्या वर्गणा। एवमेकैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा अग्रहणप्रायोग्या वर्गणास्तावद्वाच्या यावदुत्कृष्टाऽग्रहणप्रायोग्या वर्गणा। जघन्यायाश्चोत्कृष्टाऽनन्तगुणा। गुणकारश्चाभव्यानन्तगुणसिद्धानन्तभागकल्पराशिप्रमाणो द्रष्टव्यः। ततोऽग्रहणप्रायोग्योत्कृष्टवर्गणापेक्षयैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा कर्मप्रायोग्या जघन्या वर्गणा। इह यानि पुद्गलद्रव्याणि जन्तवो ज्ञानावरणीयादिरूपतया परिणमयन्ति, तानि कर्मप्रायोग्या वर्गणा। ततो द्विपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा द्वितीया कर्मप्रायोग्या

वर्गणा । एवमेकैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपाः कर्मप्रायोग्या वर्गणास्तावद्वक्तव्या यावदुत्कृष्टा कर्मप्रायोग्या वर्गणा भवति ।
जघन्यायाश्चोत्कृष्टा विशेषाधिका । विशेषश्च तस्या एव जघन्याया वर्गणाया अनन्ततमो भागः । 'भासासमये य' इत्यत्र
चशब्दस्यानुक्तसमुच्चयार्थत्वात् भाषावर्गणानन्तरमग्रहणवर्गणान्तरिताः प्राणापानवर्गणा द्रष्टव्याः । ताश्च भाविता एव ।
'कम्मे य' इत्यत्र चशब्दः समुच्चये । इदानीमेतासामेवौदारिकादिप्रायोग्यवर्गणानां वर्णादि निरूप्यते—तत्रौदारिकशरीर-
प्रायोग्या वर्गणा अनन्तानन्तपरमाण्वात्मकाः पञ्चवर्णा द्विगन्धाः पंचरसा अष्टस्पर्शाश्च । एवं वैक्रियाहारकशरीरप्रा-
योग्या अपि वर्गणा द्रष्टव्याः । तैजसशरीरप्रायोग्या वर्गणाः पञ्चवर्णा द्विगन्धाः पञ्चरसाश्चतुःस्पर्शाः । तत्र मृदुलघुरूपौ
द्वौ स्पर्शाववस्थितौ, अन्यौ तु द्वौ स्पर्शौ स्निग्धोष्णौ स्निग्धशीतौ रूक्षोष्णौ रूक्षशीतौ वा । एवं भाषाप्राणापानमनः-
कर्मप्रायोग्या अपि वर्गणा द्रष्टव्याः । तत्रौदारिकवर्गणाः प्रदेशार्थतया सर्वस्तोकाः । ताभ्यो वैक्रियशरीरप्रायोग्या वर्गणा
अनन्तगुणाः । ताभ्य आहारकशरीरप्रायोग्या वर्गणा अनन्तगुणाः । ताभ्योऽपि तैजसशरीरप्रायोग्या वर्गणा अनन्त-
गुणाः । एवं भाषाप्राणापानमनःकर्मप्रायोग्या अपि वर्गणा यथोत्तरमनन्तगुणा वाच्याः । 'धुवअधुवेत्यादि' कर्मप्रायो-
ग्योत्कृष्टवर्गणानन्तरं ध्रुवाचित्तद्रव्यवर्गणास्तदनन्तरं चाध्रुवाचित्तवर्गणाः । ततः 'सुन्ना चउ त्ति' चतस्रो ध्रुवशून्यव-
र्गणाः । तासां च चतसृणां ध्रुवशून्यवर्गणानामन्तरे उपरिष्टात् प्रत्येकतनुषु बादरसूक्ष्मनिगोदे (दयोः) महास्कन्धे च
वर्गणा यथासंख्य भवन्ति । तद्यथा—प्रथमध्रुवशून्यवर्गणाया उपरि प्रत्येकशरीरवर्गणा, द्वितीयध्रुवशून्यवर्गणाया उपरि
बादरनिगोदवर्गणा, तृतीयध्रुवशून्यवर्गणाया उपरि सूक्ष्मनिगोदवर्गणा, चतुर्थध्रुवशून्यवर्गणाया उपरि महास्कन्ध-

वर्गणा । तत्र कर्मप्रायोग्योत्कृष्टवर्गणानन्तरमेकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा जघन्या ध्रुवाचित्तद्रव्यवर्गणा । ततो द्विपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा द्वितीया ध्रुवाचित्तद्रव्यवर्गणा । एवमेकैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा ध्रुवाचित्तद्रव्यवर्गणास्तावद्वक्तव्या यावदुत्कृष्टा ध्रुवाचित्तद्रव्यवर्गणा । ध्रुवाचित्तद्रव्यवर्गणा नाम याः सर्वदैव लोके प्राप्यन्ते । तथाहि—एतासां मध्येऽन्या उत्पद्यन्तेऽन्या विनश्यन्ति, न पुनरेताभिः कदाचनापि लोको विरहितो भवति । अचित्तत्वं चासां जीवेन कदाचनापि अग्रहणादवसेयं । जीवसंबन्धाद्धि सचित्तत्वमपि कथञ्चित् स्यात् यथौदारिकादिशरीराणामिति । जघन्यायाश्च वर्गणायाः सकाशादुत्कृष्टा वर्गणा अनन्तगुणाः । गुणकारश्च सर्वजीवानन्तगुणराशिप्रमाणो द्रष्टव्यः । तत एकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा जघन्याऽध्रुवाचित्तद्रव्यवर्गणा । ततो द्विपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा द्वितीयाऽध्रुवाचित्तद्रव्यवर्गणा । एवमेकैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा अध्रुवाचित्तद्रव्यवर्गणास्तावद्वाच्या यावदुत्कृष्टाऽध्रुवाचित्तद्रव्यवर्गणा भवति । अध्रुवाचित्तद्रव्यवर्गणा नाम यासां मध्ये काश्चिद्वर्गणाः कदाचिल्लोके भवन्ति, कदाचिच्च न भवन्ति । अत एवैताः सान्तरनिरन्तरा अप्युच्यन्ते । जघन्यायाश्च वर्गणायाः सकाशादुत्कृष्टा वर्गणाऽनन्तगुणा । गुणकारश्च सर्वजीवानन्तगुणराशिप्रमाणो द्रष्टव्यः । तत एकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा जघन्या प्रथमध्रुवशून्यवर्गणा । ततो द्विपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा द्वितीया प्रथमध्रुवशून्यवर्गणा । एवमेकैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपाः प्रथमध्रुवशून्यवर्गणास्तावद्वक्तव्या यावदुत्कृष्टा प्रथमध्रुवशून्यवर्गणा भवति । ध्रुवशून्य-

---

१ भिन्नक्रमः कथञ्चिदित्यस्मादग्रे योज्यश्च । यद्वा यथौदारिकादिशरीराणां जीवसंबंधात्कथंचित्सचित्तत्वमस्ति तथा भवेदासामपि, परं नैवास्त्याभिर्जीवसंबन्ध इत्यचित्ता एवैताः, कथंचित्सचित्तता तु स्वरूपतोऽचित्तत्वादौदारिकादिशरीराणाम् ।

वर्गणा नाम याः कदाचनापि लोके न भवन्ति। केवलमुपरितनवर्गणानां बाहुल्यपरिज्ञानार्थं प्ररूपणामात्रमेव क्रियते । जघन्यायाश्च वर्गणायाः सकाशादुत्कृष्टा वर्गणाऽनन्तगुणा । गुणकारश्च सर्वजीवानन्तगुणराशिप्रमाणो द्रष्टव्यः । तत एकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा जघन्या प्रत्येकशरीरिद्रव्यवर्गणा । अथ केयं प्रत्येकशरीरिद्रव्यवर्गणा नाम ? उच्यते—प्रत्येकशरीरिणां यथासंभवमौदारिकवैक्रियाहारकतैजसकार्मणेषु शरीरनामकर्मसु ये प्रत्येकं विस्रसापरिणामेनोपचयमापन्नाः सर्वजीवानन्तगुणाः पुद्गलास्ते प्रत्येकशरीरिद्रव्यवर्गणा। तत एकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा द्वितीया प्रत्येकशरीरिद्रव्यवर्गणा। एवमेकैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपाः प्रत्येकशरीरिद्रव्यवर्गणास्तावद्वाच्या यावदुत्कृष्टा प्रत्येकशरीरिद्रव्यवर्गणा भवति। जघन्यायाश्चोत्कृष्टाऽसंख्येयगुणा । गुणकारश्च सूक्ष्मक्षेत्रपल्योपमासंख्येयभागलक्षणः । कथमेतदवसीयत इति चेदुच्यते—इह सर्वोऽपि कर्मप्रदेशोपचयो योगाद्भवति, 'जोगा पयडिपएस' इति वचनात्। ततो जघन्ये योगे सति जघन्यः कर्मप्रदेशोपचयो भवति, उत्कृष्टे चोत्कृष्टः । जघन्याच्च योगस्थानादुत्कृष्टं योगस्थानं सूक्ष्मक्षेत्रपल्योपमासंख्येयभागगुणितमेव प्राप्यते नाधिकं । ततः कर्मप्रदेशोपचयादपि जघन्यादुत्कृष्टः कर्मप्रदेशोपचयः सूक्ष्मक्षेत्रपल्योपमासंख्येयभागगुणित एव भवति, नाधिकः । तदाश्रिता च प्रत्येकशरीरिद्रव्यवर्गणा । ततः प्रत्येकशरीरिद्रव्यवर्गणाऽप्युत्कृष्टा जघन्यप्रत्येकशरीरिद्रव्यवर्गणापेक्षया सूक्ष्मक्षेत्रपल्योपमासंख्येयभागगुणितैव भवति । ततोऽनन्तरमेकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा जघन्या द्वितीयध्रुवशून्यवर्गणा। ततो द्विपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा द्वितीया द्वितीयध्रुवशून्यवर्गणा । एवमेकैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा द्वितीयध्रुवशून्यवर्गणास्तावद्वाच्या यावदुत्कृष्टा द्वितीयध्रुवशून्यवर्गणा । जघन्यायाश्चोत्कृष्टाऽसंख्येयगुणा । गुणकारश्चासंख्येयलोका-

काशप्रदेशराशिप्रमाणो द्रष्टव्यः । तत एकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा जघन्या बादरनिगोदवर्गणा । अथ केयं बादरनिगोदद्रव्यवर्गणा नाम ? उच्यते–बादरनिगोदजीवानामौदारिकतैजसकार्मणेषु शरीरनामकर्मसु प्रत्येकं ये सर्वजीवानन्तगुणाः पुद्गला विश्रसापरिणामेनोपचयमायान्ति ते बादरनिगोदद्रव्यवर्गणा । तत्र बादरनिगोदजीवानां यद्यपि केषांचित् कियत्कालं वैक्रियाहारकशरीरनामकर्मणी अपि संभवतः, तथापि ते प्रथमसमयादेव निरन्तरमुद्वल्यमानत्वादत्यन्तमसारे इति न विवक्ष्येते । ततो द्विपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा वर्गणा द्वितीया बादरनिगोदद्रव्यवर्गणा । एवमेकैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा वर्गणास्तावद्वक्तव्या यावदुत्कृष्टा बादरनिगोदद्रव्यवर्गणा । जघन्यायाश्चोत्कृष्टाऽसंख्येयगुणा । गुणकारश्च क्षेत्रपल्योपमासंख्येयभागलक्षणः । अत्र युक्तिः प्रत्येकशरीरिद्रव्यवर्गणायामिव परिभावनीया । तत एकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा जघन्या तृतीयध्रुवशून्यवर्गणा । ततो द्विपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा द्वितीया तृतीयध्रुवशून्यवर्गणा । एवमेकैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा वर्गणास्तावद्वक्तव्या यावदुत्कृष्टा तृतीयध्रुवशून्यवर्गणा भवति । जघन्यायाश्चोत्कृष्टाऽसंख्येयगुणा । गुणकारश्चांगुलमात्रे क्षेत्रे आवलिकाया असंख्येयतमे भागे यावन्तः समयास्तावन्ति वर्गमूलानि गृह्यन्ते, गृहीत्वा च चरमस्य वर्गमूलस्यासंख्येयतमे भागे यावन्त आकाशप्रदेशास्तावत्प्रमाणो द्रष्टव्यः । तत एकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा वर्गणा जघन्या सूक्ष्मनिगोदद्रव्यवर्गणा । सा च सूक्ष्मनिगोदवर्गणा बादरनिगोदद्रव्यवर्गणावदविशेषेणावगन्तव्या, यावदुत्कृष्टा । जघन्यायाश्चोत्कृष्टाऽसंख्येयगुणा । गुणकारश्चावलिकाया असंख्येयतमे भागे यावन्तः समयास्तावत्प्रमाणो द्रष्टव्यः । यतः सूक्ष्मनिगोदजीवानां जघन्याद्योगस्थानादुत्कृष्टं योगस्थानं आवलिकाऽसंख्येयभागगुणि-

तमेव प्राप्यते, नाधिकं। योगाधीना च कर्मप्रदेशोपचयवृद्धिः, तदधीना च सूक्ष्मनिगोदवर्गणेति। तत एकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा वर्गणा जघन्या तुरीयध्रुवशून्यवर्गणा। ततो द्विपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा द्वितीया तुरीयध्रुवशून्यवर्गणा। एवमेकैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा वर्गणास्तावद्वक्तव्या यावदुत्कृष्टा तुरीयध्रुवशून्यवर्गणा। जघन्यायाश्चोत्कृष्टाऽसंख्येयगुणा। गुणकारश्च प्रतरासंख्येयभागवर्त्यसंख्येयश्रेणिगताकाशप्रदेशराशिप्रमाणो द्रष्टव्यः। तत एकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा वर्गणा जघन्या महास्कन्धवर्गणा। महास्कन्धवर्गणा नाम ये पुद्गलस्कन्धा विस्रसापरिणामेन टङ्ककूटपर्वतादिसमाश्रिताः। ततो द्विपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा द्वितीया महास्कन्धवर्गणा। एवमेकैकपरमाण्वधिकस्कन्धरूपा वर्गणास्तावद्वक्तव्या यावदुत्कृष्टा भवति। जघन्यायाश्चोत्कृष्टाऽसंख्येयगुणा। गुणकारश्च पल्योपमासंख्येयभागरूपो द्रष्टव्यः। इमाश्च महास्कन्धवर्गणा यदा भूयान् त्रसकायो भवति तदा स्तोकाः प्राप्यन्ते, यदा त्वल्पस्तदा प्रभूता इति वस्तुस्वभाव एषः। एताश्च परमाणुवर्गणाद्या महास्कन्धवर्गणापर्यवसाना 'गुणनिप्फन्नसनाम त्ति' गुणैः कृत्वा निष्पन्नं स्वं स्वकीयं नाम यासां ता गुणनिष्पन्नस्वनामानः। तथाहि—एकैकपरमाणवः परमाणुवर्गणा, द्वयोः परमाण्वोर्वर्गणा द्विपरमाणुवर्गणा, इत्येवं नाम्नां यथार्थता विद्यते एव। तथा 'असंखभागंगुलवगाहो त्ति' सर्वासामपि वर्गणानामवगाहोऽङ्गुलस्यासंख्येयो भागः। तथाहि—एता वर्गणाः सर्वा अपि सर्वोत्कृष्टमहास्कन्धवर्गणापर्यवसानाः प्रत्येकापेक्षया यथोत्तरं महत्यः। महत्तरा अपि भवन्त्यः प्रत्येकमेकैकाः सत्योऽङ्गुलासंख्येयभागमात्रक्षेत्रावगाहा एव विद्यन्ते। यदा पुनः सामस्त्येन प्रत्येकं विवक्ष्यन्ते, तदा सर्वा अप्येताः परमाणुवर्गणाद्याः सर्वोत्कृष्टमहास्कन्धवर्गणापर्यवसानाः प्रत्येकमनन्तानन्ताः सकललो-

काश्रिता अवगन्तव्याः । तथा कार्मणशरीरप्रायोग्यवर्गणात आरभ्यार्वाक् यावदौदारिकशरीरप्रायोग्या वर्गणास्तावत् क्षेत्रावगाहोऽसंख्येयगुणो द्रष्टव्यः, तद्यथा–कर्मवर्गणावगाहक्षेत्रान्मनोवर्गणावगाहक्षेत्रं प्रदेशतोऽसंख्येयगुणं। ततोऽप्यानप्राणावगाहक्षेत्रं प्रदेशतोऽसंख्येयगुणमित्यादि ॥ १८-१९-२० ॥

इह योगैस्तदनुरूपपुद्गलस्कन्धान् गृहीत्वा शरीरादिरूपतया परिणमयतीत्युक्तं, तत्र तान् पुद्गलान् किं जीवो देशेन गृह्णाति उत सर्वात्मनेत्येवं प्रश्नावकाशमाशंक्योत्तरं वितितीर्षुराह—

एगमवि गहणदव्वं सव्वप्पणयाएँ जीवदेसम्मि । सव्वप्पणया सव्वत्थ वावि सव्वे गहणखंधे ॥ २१ ॥

एग त्ति–इह जीवः स्वप्रदेशावगाढमेव दलिकं गृह्णाति, न त्वनन्तरपरंपरप्रदेशावगाढं । तत्रैकस्मिन् जीवप्रदेशे यदवगाढं ग्रहणद्रव्यं ग्रहणप्रायोग्यं दलिकं तदेकमपि गृह्णाति । 'सव्वप्पणयाए त्ति' सर्वात्मना गृह्णाति सर्वैरेवात्मप्रदेशैर्गृह्णातीत्यर्थः । जीवप्रदेशानां सर्वेषामपि शृंखलावयवानामिव परस्परं संबन्धविशेषभावात् । तथाहि–एकस्मिन् जीवप्रदेशे स्वक्षेत्रावगाढग्रहणप्रायोग्यद्रव्यग्रहणाय व्याप्रियमाणे सर्वेऽप्यात्मप्रदेशा अनन्तरपरंपरतया तद्द्रव्यग्रहणाय व्याप्रियन्ते । यथा हस्ताग्रेण कस्मिंश्चिद्ग्राह्ये घटादिके गृह्यमाणे मणिबन्धकूर्परांसादयोऽपि तद्ग्रहणायानन्तरपरंपरतया व्याप्रियन्ते, तथा 'सव्वत्थ वावि त्ति' सर्वत्रापि सर्वेष्वपि जीवप्रदेशेषु येऽवगाढा ग्रहणप्रायोग्याः स्कन्धाः, तानपि ग्रहणप्रायोग्यान् स्कन्धान् सर्वान् गृह्णाति जीवः सर्वात्मना सर्वैरेवात्मप्रदेशैः एकैकस्कन्धग्रहणं प्रति सर्वजीवप्रदेशानामनन्तरपरंपरतया व्याप्रियमाणत्वात् इति ॥ २१ ॥

इह पुद्गलद्रव्याणां परस्परं संबन्धः स्नेहतो भवति । ततोऽत्रार्थं स्नेहप्ररूपणा कर्तव्या । सा च त्रिधा । तद्यथा—स्नेहप्रत्ययस्पर्धकप्ररूपणा, नामप्रत्ययस्पर्धकप्ररूपणा, प्रयोगप्रत्ययस्पर्धकप्ररूपणा च । तत्र स्नेहप्रत्ययस्य स्नेहनिमित्तस्य स्पर्धकस्य प्ररूपणा स्नेहप्रत्ययस्पर्धकप्ररूपणा । तथा शरीरबन्धननामकर्मोदयतः परस्परं बद्धानां शरीरपुद्गलानां स्नेहमधिकृत्य स्पर्धकप्ररूपणा नामप्रत्ययस्पर्धकप्ररूपणा । शब्दार्थश्चायं—नामप्रत्ययस्य बन्धननामनिमित्तस्य शरीरप्रदेशस्पर्धकस्य प्ररूपणा नामप्रत्ययस्पर्धकप्ररूपणा । तथा प्रकृष्टो योगः प्रयोगः, तेन प्रत्ययभूतेन कारणभूतेन ये गृहीताः पुद्गलास्तेषां स्नेहमधिकृत्य स्पर्धकप्ररूपणा प्रयोगप्रत्ययस्पर्धकप्ररूपणा । तत्र प्रथमतः स्नेहप्रत्ययस्पर्धकप्ररूपणार्थमाह—

नेहप्पच्चयफड्डगमेगं अविभागवग्गणा णंता । हस्सेण बहू बद्धा असंखलोगे दुगुणहीणा ॥ २१ ॥

नेहत्ति—स्नेहप्रत्ययं स्नेहनिमित्तं एकैकस्नेहाविभागवृद्धानां पुद्गलवर्गणानां समुदायरूपं स्पर्धकं स्नेहप्रत्ययस्पर्धकं । तच्चैकमेव भवति । तस्मिंश्च स्पर्धकेऽविभागवर्गणा एकैकस्नेहाविभागाधिकपरमाणुसमुदायरूपा वर्गणा अनन्ता द्रष्टव्याः । तत्र ह्रस्वेनाल्पेन स्नेहेन ये बद्धा युक्ताः पुद्गलास्ते बहवः, अर्थाच्च प्रभूतेन स्नेहेन बद्धाः स्तोकाः । तथा 'असंखलोगे दुगुणहीण त्ति' आदिवर्गणायाः परतोऽसंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणा वर्गणा अतिक्रम्य याऽनन्तरा वर्गणा तस्याः पुद्गलाः प्रथमवर्गणागतपुद्गलापेक्षया द्विगुणहीना भवन्ति । पुनरपि ततोऽसंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणा वर्गणा अतिक्रम्यानन्तरायां वर्गणायां पुद्गला द्विगुणहीना भवन्ति । एवं तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टा संख्येयभागहानिगता चरमा वर्गणा । इयमत्र भावना—इह यः सर्वोत्कृष्टः स्नेहः स केवलिप्रज्ञाच्छेदनकेन छिद्यते, छित्त्वा छित्त्वा च निर्विभागा भागाः

पृथक् पृथक् व्यवस्थाप्यन्ते। तत्र जगति ये केचित् परमाणव एकेन स्नेहस्य निर्विभागेन भागेन युक्ताः सन्ति, तेषां समुदायः प्रथमा वर्गणा। ये पुनर्द्वाभ्यां स्नेहाविभागाभ्यां युक्ताः परमाणवः सन्ति, तेषां समुदायो द्वितीया वर्गणा। एवं त्रिभिः स्नेहाविभागैर्युक्तानां समुदायस्तृतीया वर्गणा। एवं संख्येयैः स्नेहाविभागैर्युक्तानां संख्येया वर्गणा वाच्या। असंख्येयैः स्नेहाविभागैर्युक्तानां पुनरसंख्येया वर्गणाः। अनन्तैः स्नेहाविभागैर्युक्तानां त्वनन्ता वर्गणाः। द्विधा चात्र प्ररूपणा, तद्यथा—अनन्तरोपनिधया परंपरोपनिधया च। तत्र तावत्प्रथमतोऽनन्तरोपनिधया प्ररूपणा क्रियते—प्रथमायां वर्गणायामेकस्नेहाविभागयुक्तपुद्गलसमुदायरूपायां यावन्तः पुद्गलास्तदपेक्षया द्वितीयस्यां वर्गणायां स्नेहाविभागद्वय-युक्तपुद्गलसमूहरूपायां पुद्गला असंख्येयभागहीना भवन्ति। ततोऽपि तृतीयस्यां वर्गणायामसंख्येयभागहीनाः। एवं प्रति वर्गणामसंख्येयभागहान्या पुद्गलास्तावद्वाच्या यावदनन्ता वर्गणा गता भवन्ति। ततोऽनन्तरायां पुद्गलाः प्राक्त-नवर्गणागतपुद्गलापेक्षया संख्येयभागहीना भवन्ति। ततोऽग्रेतन्यामपि वर्गणायां पुद्गलाः संख्येयभागहीनाः। एवं संख्येयभागहान्यापि वर्गणा अनन्ता वाच्याः। ततोऽनन्तरायां वर्गणायां पुद्गलाः प्राक्तनवर्गणागतपुद्गलापेक्षया संख्ये-यगुणहीना भवन्ति। ततोऽग्रेतन्यामपि वर्गणायां पुद्गलाः संख्येयगुणहीनाः। एवं संख्येयगुणहान्याप्यनन्ता वर्गणा वाच्याः। ततोऽनन्तरायां वर्गणायां पुद्गलाः प्राक्तनवर्गणागतपुद्गलापेक्षयाऽसंख्येयगुणहीना भवन्ति। ततोऽग्रेतन्यामपि वर्गणायां पुद्गला असंख्येयगुणहीनाः। एवमसंख्येयगुणहान्याप्यनन्ता वर्गणा वक्तव्याः। ततोऽनन्तरायां वर्गणायां पुद्गलाः प्राक्तनवर्गणागतपुद्गलापेक्षयाऽनन्तगुणहीना भवन्ति। ततोऽग्रेतन्यामपि वर्गणायां पुद्गला अनन्तगुणहीनाः।

एवमनन्तगुणवृद्धान्याप्यनन्ता वर्गणा वाच्याः यावत्सर्वोत्कृष्टा वर्गणाः । तदेवं कृताऽनन्तरोपनिधया प्ररूपणा, संप्रति परंपरोपनिधया क्रियते । तत्र प्रथमवर्गणायाः परतोऽसंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणा वर्गणा अतिक्रम्य या पराऽन्या वर्गणा तस्यां पुद्गलाः प्रथमवर्गणागतपुद्गलापेक्षया द्विगुणहीना भवन्ति, अर्धा भवन्तीत्यर्थः । ततः पुनरप्यसंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणा वर्गणा अतिक्रम्य या पराऽनन्तरा वर्गणा तस्यां पुद्गला अर्धा भवन्ति । एवं भूयो भूयस्तावदवगन्तव्यं यावदसंख्येयभागहानिगता चरमा वर्गणा । ततः परं संख्येयभागहानिगता वर्गणाः संख्येया अतिक्रम्यानन्तरायां वर्गणायां पुद्गला असंख्येयभागहानिगतचरमवर्गणापुद्गलापेक्षयाऽर्धा भवन्ति । ततः पुनरपि संख्येया वर्गणा अतिक्रम्यानन्तरायां वर्गणायां पुद्गला अर्धा भवन्ति । एवं भूयो भूयस्तावद्वक्तव्यं यावत्संख्येयभागहानावपि चरमा वर्गणा । उपरितनीषु चतसृषु हानिषु द्विगुणहान्या परंपरोपनिधा न संभवति । यतः प्रथमायामपि संख्येयगुणहानिवर्गणाया पुद्गलाः संख्येयभागहानिसत्कचरमवर्गणान्तर्गतपुद्गलापेक्षया संख्येयगुणहीनाः प्राप्यन्ते । संख्येयगुणहीनाश्च जघन्यतोऽपि त्रिगुणहीनाश्चतुर्गुणहीना वा गृह्यन्ते, न तु द्विगुणहीनाः, यतः संख्येयं प्रायः सर्वत्राप्यजघन्योत्कृष्टं त्रिप्रभृत्येव गृह्यते, न तु द्वौ, नापि सर्वोत्कृष्टं तदुक्तमनुयोगद्वारचूर्णौ–"सिद्धंते य जत्थ जत्थ संखेज्जगगहणं तत्थ तत्थ अजहन्नमणुक्कोसयं दट्ठव्वं ति" । तत इत ऊर्ध्वं द्विगुणहीना न प्राप्यन्ते, किंतु त्रिगुणचतुर्गुणादिहीना इति नेयं द्विगुणहान्या परंपरोपनिधा संभवति । तस्मान्मूलत आरभ्यान्यथात्र परंपरोपनिधया प्ररूपणा क्रियते–असंख्येयभागहानौ प्रथमान्तिमवर्गणयोरपान्तराले प्रथमवर्गणापेक्षया काश्चिद्वर्गणा असंख्येयभागहीनाः काश्चित्संख्येयभागहीनाः काश्चिदसंख्येय-

गुणहीनाः काश्चिदसंख्येयगुणहीनाः काश्चिदनन्तगुणहीनाः । एवमसंख्येयभागहानौ प्रथमवर्गणापेक्षया पञ्चापि हानयः संभवन्ति । संख्येयभागहानौ पुनरसंख्येयभागहानिवर्जाः शेषाश्चतस्रोऽपि हानयः संभवन्ति । तद्यथा—संख्येयभागहानिप्रथमान्तिमवर्गणयोरपान्तराले प्रथमवर्गणापेक्षया काश्चिद्वर्गणाः संख्येयभागहीनाः, काश्चित्संख्येयगुणहीनाः, काश्चिदसंख्येयगुणहीनाः काश्चिदनन्तगुणहीनाः । संख्येयगुणहानौ पुनरसंख्येयभागहानिसंख्येयभागहानिवर्जाः शेषास्तिस्रो हानयः संभवन्ति । तद्यथा—संख्येयगुणहानौ प्रथमान्तिमवर्गणयोरपान्तराले प्रथमवर्गणापेक्षया काश्चिद्वर्गणाः संख्येयगुणहीनाः, काश्चिदसंख्येयगुणहीनाः, काश्चिदनन्तगुणहीनाः । असंख्येयगुणहानौ पुनर्द्वे एव हानी । तथाहि—असंख्येयगुणहानौ प्रथमान्तिमवर्गणयोरपान्तराले प्रथमवर्गणापेक्षया काश्चिद्वर्गणा असंख्येयगुणहीनाः, काश्चिदनन्तगुणहीनाः । अनन्तगुणहानौ त्वनन्तगुणहानिरेवैका । तदेवं कृता परंपरोपनिधया प्ररूपणा । सांप्रतमल्पबहुत्वमुच्यते—तत्रासंख्येयभागहानौ वर्गणाः स्तोकाः । ताभ्यः संख्येयभागहानौ वर्गणा अनन्तगुणाः । ताभ्योऽपि संख्येयगुणहानौ वर्गणा अनन्तगुणाः । ताभ्योऽप्यसंख्येयगुणहानौ वर्गणा अनन्तगुणाः । ताभ्योऽप्यनन्तगुणहानौ वर्गणा अनन्तगुणाः । तथाऽनन्तगुणहानौ पुद्गलाः सर्वस्तोकाः । तेभ्योऽसंख्येयगुणहानौ पुद्गला अनन्तगुणाः । तेभ्योऽपि संख्येयगुणहानौ पुद्गला अनन्तगुणाः । तेभ्योऽपि संख्येयभागहानौ पुद्गला अनन्तगुणाः । तेभ्योऽप्यसंख्येयभागहानौ पुद्गला अनन्तगुणाः ॥ २२ ॥

॥ १७ ॥

तदेवमुक्तं समप्रपञ्चं स्नेहप्रत्ययं स्पर्धकं, इदानीं नामप्रत्ययस्पर्धकप्रयोगप्रत्ययस्पर्धकप्ररूपणां चिकीर्षुरिदमाह—

नामप्पओगपच्चयगेसु वि नेया अनंतगुणणाए। धणिया देसगुणा सिं जहन्नजेट्ठे सगे कट्टु ॥ ३३ ॥

नाम त्ति–इह नामप्रत्ययस्पर्धकप्ररूपणायां षडनुयोगद्वाराणि । तद्यथा–अविभागप्ररूपणा १, वर्गणाप्ररूपणा २, स्पर्धकप्ररूपणा ३, अन्तरप्ररूपणा ४, वर्गणापुद्गलस्नेहाविभागसकलसमुदायप्ररूपणा ५, स्थानप्ररूपणा ६, चेति । तत्र प्रथमतोऽविभागप्ररूपणा क्रियते–औदारिकादिशरीरपञ्चकप्रायोग्यानां परमाणूनां यो रसः, स केवलिप्रज्ञाछेदनकेन छिद्यते । छित्त्वा च निर्विभागा भागाः क्रियन्ते, ते च निर्विभागा भागा गुणपरमाणवो वा भावपरमाणवो वा प्रोच्यन्ते । एषाऽविभागप्ररूपणा । तत्रैकेन स्नेहाविभागेन युक्ताः शरीरयोग्याः पुद्गला न भवन्ति । किमुक्तं भवति ? औदारिकौदारिकबन्धनादीनां पञ्चदशानां बन्धनानामन्यतमस्यापि बन्धनस्य विषया न भवन्तीत्यर्थः । नापि द्वाभ्यां स्नेहाविभागाभ्यां युक्ताः । नापि त्रिभिर्नापि संख्येयैर्नाप्यसंख्येयैर्नाप्यनन्तैः, किं त्वनन्तानन्तैरेव सर्वजीवेभ्योऽनन्तगुणैः, ततस्तेषां पुद्गलानां समुदायः प्रथमा वर्गणा, सा च जघन्या । तत एकेन स्नेहाविभागेनाधिकानां पुद्गलानां समुदायो द्वितीया वर्गणा । द्वाभ्यां स्नेहाविभागाभ्यामधिकानां समुदायस्तृतीया वर्गणा । एवमेकैकाविभागवृद्ध्या निरन्तरं तावद्वर्गणा वाच्या यावदभव्येभ्योऽनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तभागकल्पा भवन्ति । एतासां च समुदाय एकं स्पर्धकं । तत इत ऊर्ध्वमेकेन स्नेहाविभागेनाधिकाः परमाणवो न प्राप्यन्ते, नापि द्वाभ्यां, नापि त्रिभिः, नापि संख्येयैः, नाप्यसंख्येयैः, नाप्यनन्तैः, किंत्वनन्तानन्तैरेव सर्वजीवेभ्योऽनन्तगुणैरधिकाः प्राप्यन्ते । ततस्तेषां समुदायो द्वितीयस्य स्पर्धकस्य

प्रथमा वर्गणा । तस्यां कियन्तः स्नेहाविभागा इति चेदुच्यते—यावन्तः प्रथमस्पर्धकप्रथमवर्गणायां स्नेहाविभागास्तावन्तो द्विगुणाः । तत एकेन स्नेहाविभागेनाधिकानां परमाणूनां समुदायो द्वितीया वर्गणा । द्वाभ्यां स्नेहाविभागाभ्यामधिकानां समुदायस्तृतीया वर्गणा । एवमेकैकस्नेहाविभागवृध्ध्या निरन्तरं वर्गणास्तावद्वाच्या यावदभव्येभ्योऽनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तभागकल्पा भवन्ति । ततस्तासां समुदायो द्वितीयं स्पर्धकं । ततः पुनरप्यत ऊर्ध्वमेकेन स्नेहाविभागेनाधिकाः परमाणवो न प्राप्यन्ते, नापि द्वाभ्यां, नापि त्रिभिः, यावन्नापि संख्येयैः, नाप्यसंख्येयैः, नाप्यनन्तैः, किंत्वनन्तानन्तैरेव सर्वजीवेभ्योऽनन्तगुणैः । ततस्तेषां परमाणूनां समुदायस्तृतीयस्पर्धकस्य प्रथमा वर्गणा । तस्यां कियन्तः स्नेहाविभागा इति चेदुच्यते—यावन्तः प्रथमस्पर्धकसत्कप्रथमवर्गणायां तावन्तस्त्रिगुणाः । तत एकेन स्नेहाविभागेनाधिकानां परमाणूनां समुदायो द्वितीया वर्गणा । द्वाभ्यां स्नेहाविभागाभ्यामधिकानां समुदायतृस्तीया वर्गणा । एवमेकैकस्नेहाविभागवृध्ध्या निरन्तरं वर्गणास्तावद्वाच्या यावदभव्येभ्योऽनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तभागकल्पा भवन्ति । ततस्तासां समुदायस्तृतीयं स्पर्धकं । ततः पुनरप्यत ऊर्ध्वमेकेन स्नेहाविभागेनाधिकाः परमाणवो न प्राप्यन्ते, नापि द्वाभ्यां, नापि त्रिभिः, यावन्नापि संख्येयैः, नाप्यसंख्येयैः, नाप्यनन्तैः किंत्वनन्तानन्तैरेव सर्वजीवेभ्योऽनन्तगुणैरधिकाः प्राप्यन्ते । ततस्तेषां समुदायश्चतुर्थस्य स्पर्धकस्य प्रथमा वर्गणा । तस्यां कियन्तः स्नेहाविभागा इति चेदुच्यते—प्रथमस्पर्धकसत्क प्रथमवर्गणायां यावन्तः स्नेहाविभागास्तावन्तश्चतुर्गुणाः । एवं यतिसंख्यं यतिसंख्यं स्पर्धकं चिन्तयितुमारभ्यते, तद्यथा—पञ्चमं दशमं विंशतितमं सहस्रतमं लक्षतमं तावत्संख्यागुणिताः प्रथमस्पर्धकसत्कप्रथमवर्गणागताः स्नेहाविभागास्तति-

सस्यस्य सतिसंख्यस्य स्पर्धकस्यादिवर्गणाया द्रष्टव्याः । तानि च स्पर्धकानि कियन्ति भवन्तीति चेदुच्यते—अभव्ये-भ्योऽनन्तगुणानि सिद्धानामनन्तभागकल्पानि । अन्तराणि कियन्ति भवन्तीति चेदुच्यते—रूपोनस्पर्धकतुल्यानि । तथाहि—चतुर्णामन्तराणि त्रीण्येव भवन्ति, नोनाधिकानि । एवमत्रापि भावनीय । वर्गणास्वानन्तर्येण द्वे वृद्धी भवतः । तद्यथा—एकैकाविभागवृद्धिः, अनन्तानन्तविभागवृद्धिश्च । तत्रैकैकाविभागवृद्धिः स्पर्धकगतानां वर्गणानां यथोत्तरं, अनन्तानन्तविभागवृद्धिः पाश्चात्यस्पर्धकगतचरमवर्गणापेक्षयोत्तरस्पर्धकस्यादिवर्गणायाः, पारंपर्येण पुनः प्रथमस्पर्धकस्यप्रथमवर्गणापेक्षया षडपि वृद्धयोऽवगन्तव्याः । तद्यथा—अनन्तभागवृद्धिः, असंख्येयभागवृद्धिः, संख्येयभागवृद्धिः, संख्येयगुणवृद्धिः, असंख्येयगुणवृद्धिः, अनन्तगुणवृद्धिश्चेति । तदेवं कृता वर्गणाप्ररूपणा स्पर्धकप्ररूपणा अन्तरप्ररूपणा च । साम्प्रतं वर्गणागतपुद्गलस्नेहाविभागसमुदायप्ररूपणा क्रियते—तत्र प्रथमस्य शरीरस्थानस्य प्रथमायां वर्गणायां स्नेहाविभागाः स्तोकाः । ततो द्वितीयस्य शरीरस्थानस्य प्रथमवर्गणायामनन्तगुणाः । तेभ्योऽपि तृतीयशरीरस्थानस्य प्रथमवर्गणायामनन्तगुणाः । एवमनन्तगुणया श्रेण्या सर्वाण्यपि स्थानानि नेतव्यानि । शरीरस्थानानि च वक्ष्यमाण-स्पर्धकसंख्याप्रमाणानि । संप्रति शरीरपरमाणूनामेव तद्बन्धनयोग्यानामल्पबहुत्वमभिधीयते—तत्रौदारिकौदारिकबन्धनयोग्याः पुद्गलाः सर्वस्तोकाः । तेभ्य औदारिकतैजसबन्धनयोग्या अनन्तगुणाः । तेभ्योऽप्यौदारिककार्मणबन्धनयोग्या अनन्तगुणाः । तेभ्योऽप्यौदारिकतैजसकार्मणबन्धनयोग्या अनन्तगुणाः । तथा वैक्रियवैक्रियबन्धनयोग्याः पुद्गलाः सर्वस्तोकाः । तेभ्योऽपि वैक्रियतैजसबन्धनयोग्या अनन्तगुणाः । तेभ्योऽपि वैक्रियकार्मणबन्धनयोग्या अनन्तगुणाः ।

तेन्योऽपि वैक्रियतैजसकार्मणबन्धनयोग्या अनन्तगुणाः । तथा आहारकाहारकबन्धनयोग्याः पुजलाः सर्वस्तोकाः । तेन्योऽप्याहारकतैजसबन्धनयोग्या अनन्तगुणाः । तेन्योऽप्याहारककार्मणबन्धनयोग्या अनन्तगुणाः । तेन्योऽप्याहारकतैजसकार्मणबन्धनयोग्या अनन्तगुणाः । तेन्योऽपि तैजसतैजसबन्धनयोग्या अनन्तगुणाः । तेन्योऽपि तैजसकार्मणबन्धनयोग्या अनन्तगुणाः । तेन्योऽपि कार्मणकार्मणबन्धनयोग्या अनन्तगुणा इति । सांप्रतं स्थानप्ररूपणावसरः । तत्र प्रथमं स्पर्धकमादौ कृत्वाऽजव्येन्योऽनन्तगुणैः सिद्धानन्तकल्पैर्जागैरनन्तैः स्पर्धकैरेकं प्रथमं शरीरप्रायोग्यं स्थानं जवति । ततस्ततिजिरेव स्पर्धकैरनन्तजागवृद्धैर्द्वितीयं शरीरस्थानं जवति । पुनस्ततिजिरेव स्पर्धकैरनन्तजागवृद्धैस्तृतीयं शरीरस्थानं । एवं निरन्तरं पूर्वस्मात् पूर्वस्मादुत्तरोत्तराणि अनन्तजागवृद्धानि शरीरस्थानान्यंगुलमात्रक्षेत्रासंख्येयजागगतप्रदेशराशिप्रमाणानि वाच्यानि । एतानि च समुदितानि एकं कंरुकमजिधीयते । तस्माच्च कंरुकाडुपरि यदन्यच्छरीरस्थानं तत्कंरुकगतचरमशरीरस्थानापेक्षयाऽसंख्येयजागवृद्धं । तस्मात्पराणि पुनर्यान्यन्यानि शरीरस्थानानि अंगुलमात्रक्षेत्रासंख्येयजागगतप्रदेशराशिप्रमाणानि तानि सर्वाण्यपि यथोत्तरमनन्तजागवृद्धान्यवसेयानि । एतानि च समुदितानि द्वितीयं कंरुकं । तस्माच्च द्वितीयात्कंरुकाडुपरि यदन्यच्छरीरस्थानं तत्पुनरपि द्वितीयकंडकगतचरमशरीरस्थानापेक्षयाऽसंख्येयजागवृद्धं । ततः पराणि पुनरप्यन्यानि यानि शरीरस्थानानि अंगुलमात्रक्षेत्रासंख्येयजागगतप्रदेशराशिप्रमाणानि तानि सर्वाण्यपि यथोत्तरमनन्तजागवृद्धान्यवसेयानि । एतानि च समुदितानि तृतीयं कंरुकं । ततः पुनरप्येकमसंख्येयजागवृद्धं । ततः पुनरपि कंरुकमात्राणि शरीरस्थानानि यथोत्तरमनन्तजागवृद्धान्यवसेयानि । एवम-

संख्येयभागान्तरितानि अनन्तभागवृद्धकण्डकानि तावद्वाच्यानि यावदसंख्येयभागवृद्धानामपि स्थानानामन्तरान्तराभाविनां कण्डकं भवति । कण्डकं नाम समयपरिभाषयाऽङ्गुलमात्रक्षेत्रासंख्येयभागगतप्रदेशराशिप्रमाणा संख्याऽभिधीयते । ततः पराणि यथोत्तरमनन्तभागवृद्धानि कण्डकमात्राणि शरीरस्थानानि वाच्यानि । ततः परमेकं संख्येयभागवृद्धं स्थानं । ततो मूलादारभ्य यावन्ति स्थानानि प्रागतिक्रान्तानि तावन्ति तथैवा (तत्रैवा) भिधाय पुनरप्येकं संख्येयभागवृद्धं स्थानमभिधानीयं । एवं वक्ष्यमाणक्रमेण षड्स्थानकवृद्ध्या शरीरस्थानानि तावद्वक्तव्यानि यावदसंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणानि भवन्ति । उक्ता नामप्रत्ययस्पर्धकप्ररूपणा, साम्प्रतं प्रयोगप्रत्ययस्पर्धकप्ररूपणा क्रियते—तत्र प्रयोगो योगः तत्स्थानवृद्ध्या यो रसः कर्मपरमाणुषु केवलयोगप्रत्ययतो बध्यमानेषु परिवर्धते स्पर्धकरूपतया तत्प्रयोगप्रत्ययस्पर्धकं । उक्तं च—"होइ पओगो जोगो तट्ठाणविवड्ढणाए जो उ रसो । परिवड्ढेई जीवे पयोगफड्डं तयं बेंति ॥ १ ॥" तस्य षडनुयोगद्वाराणि । तद्यथा—अविभागप्ररूपणा, वर्गणाप्ररूपणा, स्पर्धकप्ररूपणा, अन्तरप्ररूपणा, स्थानप्ररूपणा चेति । एताश्च यथा नामप्रत्ययस्पर्धके प्रागभिहितास्तथैवात्राप्यवगन्तव्याः । तथाऽत्र प्रथमस्थानसत्कप्रथमवर्गणायां सकलपुद्गलस्नेहाविभागाः सर्वस्तोकाः । तेभ्यो द्वितीयस्थानसत्कप्रथमवर्गणायामनन्तगुणाः । तेभ्योऽपि तृतीयस्थानसत्कप्रथमवर्गणायामनन्तगुणाः । एवं तावद्धेयं यावदन्तिमं स्थानं । तथा च प्रयोगप्रत्ययस्पर्धकमेवाधिकृत्यान्यत्राप्युक्तं—"अविभागवग्गफड्डग अंतरठाणाई एत्थ जहपुव्विं । ठाणाई वग्गणाउ अणंतगुणणाए गच्छंति ॥ १ ॥" अत्रादिशब्दात्कण्डकादिपरिग्रहः । इदानीमल्पबहुत्वमुच्यते—स्नेहप्रत्ययस्पर्धकस्य जघन्यवर्गणाया सकलपुद्गलगताः स्नेहाविभागाः

सर्वस्तोकाः । ततस्तस्यैव स्नेहप्रत्ययस्पर्धकस्योत्कृष्टवर्गणायामनन्तगुणाः । तेभ्योऽपि नामप्रत्ययस्पर्धकस्य जघन्यवर्गणायामनन्तगुणाः । तेभ्योऽपि तस्यैवोत्कृष्टवर्गणायामनन्तगुणाः । तेभ्योऽपि प्रयोगप्रत्ययस्पर्धकस्य जघन्यवर्गणायामनन्तगुणाः । तेभ्योऽपि तस्यैवोत्कृष्टवर्गणायामनन्तगुणाः । उक्तं च—"तिण्हं पि फड्डुगाणं जहण्ण उक्कोसगा कमा ठविउं । णेयाणंतगुणाउ उ वग्गणा णेहफड्डाउ ॥ १ ॥" संप्रति गाथार्थो विव्रियते—नामप्रत्ययेषु प्रयोगप्रत्ययेष्वपि च स्पर्धकेषु अविभागवर्गणादयः प्राग्वन्नेयाः । तथाहि—स्नेहप्रत्ययस्पर्धक इवात्रापि अविभागवर्गणा एकैकस्नेहाविभागवृन्दपरमाणुवर्गणा अनन्ताः । तथा स्तोकेन स्नेहेन बद्धाः पुद्गला बहव इतरे स्तोकाः स्तोकतराः । यच्च 'असंखलोगे दुगुणहीणा' इति तदत्रासंभवान्न संबध्यते । स्नेहप्रत्ययस्पर्धकेऽपि हि तत् यथासंभवं स्तोकमेव कालं यावत् योजितं । न पुनः सर्वत्रापि । तथा 'सिं ति' एषां स्नेहप्रत्ययनामप्रत्ययप्रयोगप्रत्ययस्पर्धकानां प्रत्येकं स्वके आत्मीये जघन्योत्कृष्टे वर्गणे बुद्ध्या पृथक् कृत्वा ततः क्रमेण तासु । 'धणिया देसगुण त्ति' धणिया निचिता देशगुणा निर्विभागभागरूपाः सकलपुद्गलगतस्नेहाविभागा इत्यर्थः । तेऽनन्तगुणनयाऽनन्तगुणिततया ज्ञातव्याः । तदेवं कृता पुद्गलानां परस्परं संबन्धहेतुभूतस्य स्नेहस्य प्ररूपणा । संप्रति बन्धनकरणसामर्थ्यतो बध्यमानकर्मपुद्गलानां प्रकृतिस्थित्यनुभागप्रदेशविभागो मन्दमतीनां सुखावबोधाय मोदकदृष्टान्तेन विभाव्यते—यथा किल कश्चिन्मोदको वातविनाशिद्रव्यनिष्पन्नः प्रकृत्या वातमुपशमयति, पित्तोपशमकद्रव्यनिष्पन्नः पित्तं, कफापहारिद्रव्यनिष्पन्नः कफमित्येवंस्वरूपा प्रकृतिर्मोदकस्य । तथा तस्यैव स्थितिः कस्यचिद्दिनमेकं, अपरस्य दिनद्वयं, अन्यस्य मासादिकं कालं यावत् । तथा तस्यैव रसः स्निग्धमधुरादिः कस्य-

चिदेकस्थानकोऽपरस्य द्विस्थानक इत्यादि । तथा तस्यैव प्रदेशाः कश्चिकादिरूपाः कस्यचिदेकप्रसृतिप्रमाणाः कस्यचिद्द्विप्रसृतिप्रमाणा इत्यादि । तथा कर्मणोऽपि किञ्चिज्ज्ञानमावृणोति, किञ्चिद्दर्शनं, किञ्चित्सुखदुःखे जनयति, किञ्चिन्मोहयतीत्येवंस्वरूपा प्रकृतिः । तथा स्थितिस्तस्यैव कर्मणः कस्यचित्त्रिंशत्सागरोपमकोटीकोटीप्रमाणा, अपरस्य सप्ततिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणा इत्यादि । तथा रसः कस्यचिदेकस्थानकोऽपरस्य द्विस्थानक इत्यादि । तथा प्रदेशाः कस्यचिद्बहुतराः कस्यचिच्च बहुतमा इति ॥ २३ ॥

तत्र प्रकृतिभेदत एव कर्मणां मूलोत्तरविभागो भवति नान्यथेत्यावेदयन्नाह—

मूलुत्तरपगईणं अणुभागविसेसओ हवइ भेओ । अविसेसियरसपगइओ, पगइबंधो मुणेयव्वो ॥ २४ ॥

मूलु त्ति–इह प्रकृतिशब्दो भेदपर्यायोऽप्यस्ति । तथा चाह भाष्यकृत्–"अहवा पयडी भेओ" इति । ततो मूलोत्तरप्रकृतीनां मूलोत्तरभेदानां कर्मणः संबन्धिनामनुभागविशेषतः स्वभावविशेषतो ज्ञानावारकत्वादिलक्षणात् भेदो भवति, नान्यथा । अनुभागशब्दश्चात्र स्वभावपर्यायोऽवगन्तव्यः । तदुक्तं चूर्णौ–"अनुभागो त्ति सहावो" इति । इह बन्धनकरणे प्रकृतिबन्धादयः प्रत्येकमुपरि सप्रपञ्चं वक्ष्याः । प्रकृत्यादयश्च प्रतिकर्म संकीर्णा इति कश्चिद्व्यामुह्येत, अतस्तन्मोहापनोदाय प्रकृतिबन्धं तुशब्दोपलक्षणद्वारेण अन्यांश्च स्थितिबन्धादीन् वैविक्त्येन (क्रमेण) स्पष्टयन्नाह–'अविसेसियेत्यादि' । रसः स्नेहोऽनुभाग इत्येकार्थः । तस्य प्रकृतिः स्वभावः । अविशेषिताऽविवक्षिता रसप्रकृतिः,

उपलक्षणत्वात् स्थित्यादयोऽपि, यस्मिन्न विवक्षितो रसबन्धोऽविशेषितरसप्रकृतिः। प्रकृतिबन्धो ज्ञातव्यः, तुशब्दस्याधिकार्थसंसूचनात् अविवक्षितरसप्रकृतिप्रदेशः स्थितिबन्धः, अविवक्षितप्रकृतिस्थितिप्रदेशो रसबन्धः, अविवक्षितप्रकृतिस्थितिरसः प्रदेशबन्ध इत्यपि द्रष्टव्यं। प्रकृतिबन्धे च यावन्त्यः प्रकृतयो बन्धमायान्ति, यश्च यासां बन्धं प्रति स्वामी, तदेतत्सर्वं शतकादवसेयं। प्रकृतिप्रदेशबन्धौ च योगतो भवतः "जोगा पयडिपएसं" इतिवचनात्। तत्र प्रकृतिबन्ध उक्तः। सांप्रतं प्रदेशबन्धो वक्तुमवसरप्राप्तः। तत्राष्टविधबन्धकेन जन्तुना यदेकेनाध्यवसायेन चित्रतागर्भेण गृहीतं दलिकं तस्याष्टौ भागा भवन्ति, सप्तविधबन्धकस्य तु सप्त भागाः, षड्विधबन्धकस्य षड्भागाः, एकविधबन्धकस्य एको भागः ॥ २४ ॥

संप्रत्युत्तरप्रकृतीनां भागविभागोपदर्शनार्थमाह—

जं सव्वघाइपत्तं सगकम्मपएसणंतमो भागो। आवरणाण चउद्धा तिहा य अह पंचहा विग्घे ॥ २५ ॥

जं ति–यत् कर्मदलिकं सर्वघातिप्राप्तं केवलज्ञानावरणीयादिरूपसर्वघातिप्रकृतिषु गतं तत् स्वकर्मप्रदेशानामनन्ततमो भागः स्वकीयाया ज्ञानावरणादिरूपाया मूलप्रकृतेर्यो मौलो भागस्तस्यानन्ततमो भाग इत्यर्थः। कात्र युक्तिरिति चेदुच्यते–इहाष्टानामपि मूलप्रकृतीनां प्रत्येकं ये स्निग्धतराः परमाणवस्ते स्तोकाः। ते च स्वस्वमूलप्रकृतिपरमाणूनामनन्ततमो भागः। त एव च सर्वघातिप्रकृतियोग्या इति यत्सर्वघातिप्राप्तं तत् स्वमूलप्रकृतिप्रदेशानामनन्ततमो भागः।

---

१ तस्समुदाओ पगइबंधो इति तु काषायिककर्म प्रतीत्य।

तस्मिंश्चानन्ततमे भागेऽपसारिते शेषं यद्दलिकं तत्सर्वघातिप्रकृतिव्यतिरिक्तेभ्यः तत्काले बध्यमानेभ्यः स्वस्वमूलप्रकृत्यन्तरभेदेभ्यो विभज्य विभज्य दीयते । तथाहि—'आवरणेत्यादि' आवरणयोर्ज्ञानावरणदर्शनावरणयोः प्रत्येकं सर्वघातिप्रकृतिनिमित्तमनन्ततमे भागेऽपसारिते सति शेषस्य दलिकस्य यथाक्रमं चतुर्धा त्रिधा च विभागः क्रियते, कृत्वा च देशघातिप्रकृतिभ्यो दीयते । तथा विघ्नान्तराये यो मूलभागः स समग्रोऽपि पञ्चधा कृत्वा दानान्तरायादिभ्यो दीयते । इयमत्र भावना—ज्ञानावरणीयस्य स्थित्यनुसारेण यो मूलभाग आगच्छति, तस्यानन्ततमो भागः केवलज्ञानावरणाय दीयते । शेषस्य चत्वारो भागाः क्रियन्ते, ते च मतिज्ञानावरणश्रुतज्ञानावरणावधिज्ञानावरणमनःपर्यवज्ञानावरणेभ्यो दीयन्ते । दर्शनावरणीयस्यापि यो मूलभाग आगच्छति तस्यानन्ततमं भागं षोढा कृत्वा निद्रापञ्चककेवलदर्शनावरणाभ्यां सर्वघातिभ्यां प्रयच्छति (जीवः) । शेषस्य च त्रयो भागाः क्रियन्ते, ते च चक्षुरचक्षुरवधिदर्शनावरणेभ्यो दीयन्ते । अन्तरायस्य पुनर्यो मूलभाग आगच्छति स समग्रोऽपि सर्वघात्यवान्तरभेदाभावात् पञ्चधा कृत्वा दानान्तरायादिभ्यो दीयते ॥ २५ ॥

मोहे दुहा चउद्धा य पंचहा वा वि बज्झमाणीणं । वेयणियाउयगोएसु बज्झमाणीण भागो सिं ॥ २६ ॥

मोहे त्ति—मोहे मोहनीये स्थित्यनुसारेण यो मूलभाग आगच्छति तस्यानन्ततमो भागः सर्वघातिप्रकृतियोग्यो द्विधा क्रियते, अर्धं दर्शनमोहनीयस्य, अर्धं चारित्रमोहनीयस्य । तत्रार्धं दर्शनमोहनीयस्य सत्कं समग्रमपि मिथ्यात्वमोहनीयस्य ढौकते । चारित्रमोहनीयस्य तु सत्कमर्धं द्वादशधा क्रियते, ते च द्वादशभागा आद्येभ्यो द्वादशकषायेभ्यो दीयन्ते ।

गन्धरसस्पर्शानामपि यस्य यावन्तो भेदास्तस्य सबन्धिनो भागस्य तति भागाः कृत्वा तावत्स्योऽन्यान्तरभेदेभ्यो दातव्याः। तथा संघाते तनौ च प्रत्येकं यद्भागलब्धं दलिकमायाति तत्रिधा चतुर्धा वा कृत्वा त्रिभ्यश्चतुर्भ्यो वा दीयते। तत्रौदारिकतैजसकार्मणानि वैक्रियतैजसकार्मणानि वा त्रीणि शरीराणि संघातानि वा युगपद्बध्नता त्रिधा क्रियते, वैक्रियाहारकतैजसकार्मणरूपाणि चत्वारि शरीराणि संघातानि वा बध्नता चतुर्धा क्रियते ॥ २७ ॥

सत्तेक्कारविगप्पा बंधणनामाण मूलपगईणं। उत्तरसगपगईण य अप्पबहुत्ता विसेसो सिं ॥ २८ ॥

सत्तेति—बन्धननाम्नां भागलब्धं यद्दलिकमायाति तस्य सप्त विकल्पाः सप्तभेदा एकादश वा विकल्पाः क्रियन्ते। तत्रौदारिकौदारिक १ औदारिकतैजस २ औदारिककार्मण ३ औदारिकतैजसकार्मण ४ तैजसतैजस ५ तैजसकार्मण ६ कार्मणकार्मण ७ रूपाणि वैक्रियचतुष्कतैजसत्रिकरूपाणि वा सप्त बन्धनानि बध्नता सप्त। वैक्रियचतुष्काहारकचतुष्कतैजसत्रिकलक्षणान्येकादश बन्धनानि बध्नता एकादश। अपरोपाणां च प्रकृतीनां यद्भागलब्धं दलिकमायाति, तत्र भूयो विभज्यते, तासां युगपद्वान्तरद्विच्यादिभेदबन्धाभावात्। तेन तासां तदेव परिपूर्णं दलिकं भवति। इहैकाध्यवसायगृहीतस्य कर्मदलिकस्य परमाणवो विभागशः कृत्वा मूलप्रकृतिभ्य उत्तरप्रकृतिभ्यश्च दत्ताः। तत्र न ज्ञायते जघन्यपदे उत्कृष्टपदे वा कस्याः कियान् भागस्ततो विशेषपरिज्ञानार्थमाह—'मूलपगईत्यादि' आसां मूलप्रकृतीनामुत्तरप्रकृतीनां च परस्परं भागस्य विशेषोऽल्पबहुत्वात् शास्त्रान्तरोक्तात् द्रष्टव्यः। तत्र मूलप्रकृतीनामल्पबहुत्वं दर्श्यते—इह कर्मणां स्थित्यनुसारतो भाग आगच्छति, यस्य बृहती स्थितिस्तस्य बृहद्भागः, यस्य स्तोका तस्य स्तोक इति।

तत्रायुषो भागः सर्वस्तोकः । तस्य सर्वस्या (सर्वेभ्योऽ) प्यन्येभ्यः स्तोकस्थितिकत्वात् । तत्स्थितेरुत्कर्षतोऽपि त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमप्रमाणत्वात् । ततो नामगोत्रयोर्भागो बृहत्तरः । तयोः स्थितेर्विंशतिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणत्वात् । स्वस्थाने तु द्वयोरपि परस्परं तुल्यः, समानस्थितिकत्वात् । ततोऽपि ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणां बृहत्तमः । तेषां स्थितेस्त्रिंशत्सागरोपमकोटीकोटीप्रमाणत्वात्, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्य एव, तुल्यस्थितिकत्वात् । ततोऽपि मोहनीयस्य बृहत्तमः, तस्य स्थितेः सप्ततिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणत्वात् । वेदनीयं यद्यपि ज्ञानावरणीयादिभिः सह समस्थितिकं, तथापि तस्य भागः सर्वोत्कृष्ट एव वेदितव्यः । अन्यथाऽस्पष्टतरस्वफलसुखदुःखोपदर्शकत्वानुपपत्तेः । इदानीं स्वस्वोत्तरप्रकृतीनामुत्कृष्टपदे जघन्यपदे चाल्पबहुत्वमभिधीयते-तत्रोत्कृष्टपदे सर्वस्तोकं केवलज्ञानावरणस्य प्रदेशाग्रं । ततो मनःपर्यवज्ञानावरणीयस्यानन्तगुणं । ततोऽवधिज्ञानावरणीयस्य विशेषाधिकं । ततः श्रुतज्ञानावरणीयस्य विशेषाधिकं । ततोऽपि मतिज्ञानावरणीयस्य विशेषाधिकं । तथा दर्शनावरणीये उत्कृष्टपदे सर्वस्तोकं प्रचलायाः प्रदेशाग्रं । ततो निद्राया विशेषाधिकं । ततोऽपि प्रचलाप्रचलाया विशेषाधिकं । ततोऽपि निद्रानिद्राया विशेषाधिकं । ततः स्त्यानर्द्धेर्विशेषाधिकं । ततः केवलदर्शनावरणीयस्य विशेषाधिकं । ततोऽवधिदर्शनावरणीयस्यानन्तगुणं । ततोऽचक्षुर्दर्शनावरणीयस्य विशेषाधिकं । ततोऽपि चक्षुर्दर्शनावरणीयस्य विशेषाधिकं । तथा सर्वस्तोकमुत्कृष्टपदे प्रदेशाग्रमसातवेदनीयस्य । ततो विशेषाधिकं सातवेदनीयस्य । तथा मोहनीये सर्वस्तोकमुत्कृष्टपदे प्रदेशाग्रमप्रत्याख्यानावरणमानस्य । ततोऽप्रत्याख्यानावरणक्रोधस्य विशेषाधिकं । ततोऽप्रत्याख्यानावरणमायाया विशेषाधिकं । ततोऽप्रत्याख्यानावरणलोभस्य विशे-

पाधिकं । ततः प्रत्याख्यानावरणमानस्य विशेषाधिकं । ततः प्रत्याख्यानावरणक्रोधस्य विशेषाधिकं । ततः प्रत्याख्यानावरणमायाया विशेषाधिकं । ततः प्रत्याख्यानावरणलोभस्य विशेषाधिकं । ततोऽनन्तानुबन्धिमानस्य विशेषाधिकं । ततोऽनन्तानुबन्धिक्रोधस्य विशेषाधिकं । ततोऽनन्तानुबन्धिमायाया विशेषाधिकं । ततोऽनन्तानुबन्धिलोभस्य विशेषाधिकं । ततो मिथ्यात्वस्य विशेषाधिकं । ततो जुगुप्साया अनन्तगुणं । ततो भयस्य विशेषाधिकं । ततो हास्यशोकयोर्विशेषाधिकं, स्वस्थाने तु द्वयोरपि परस्परं तुल्यं । ततो रत्यरत्योर्विशेषाधिकं, तयोः पुनः स्वस्थाने तुल्यं । ततः स्त्रीवेदनपुंसकवेदयोर्विशेषाधिकं, स्वस्थाने तु द्वयोरपि परस्परं तुल्यं । ततः संज्वलनक्रोधस्य विशेषाधिकं । ततः संज्वलनमानस्य विशेषाधिकं । ततः पुरुषवेदस्य विशेषाधिकं । ततः संज्वलनमायाया विशेषाधिकं । ततः संज्वलनलोभस्यासंख्येयगुणं । तथा चतुर्णामप्यायुषामुत्कृष्टपदे प्रदेशाग्रं परस्परं तुल्यं । नामकर्मणि उत्कृष्टपदे प्रदेशाग्रं गतौ देवगतिनरकगत्योः सर्वस्तोकं । ततो मनुजगतौ विशेषाधिकं । ततस्तिर्यग्गतौ विशेषाधिकं । तथा जातौ चतुर्णां द्वीन्द्रियादिजातिनाम्नामुत्कृष्टपदे प्रदेशाग्रं सर्वस्तोकं, स्वस्थाने तु तेषां परस्परं तुल्यं । तत एकेन्द्रियजातेर्विशेषाधिकं । तथा शरीरनाम्नि सर्वस्तोकमुत्कृष्टपदे प्रदेशाग्रमाहारकशरीरस्य । ततो वैक्रियशरीरनाम्नो विशेषाधिकं । तत औदारिकशरीरनाम्नो विशेषाधिकं । ततस्तैजसशरीरनाम्नो विशेषाधिकं । ततोऽपि कार्मणशरीरनाम्नो विशेषाधिकं । एवं संघातननाम्न्यपि द्रष्टव्यं । तथा बन्धननाम्नि सर्वस्तोकमुत्कृष्टपदे प्रदेशाग्रमाहारकाहारकबन्धननाम्नः । तत आहारकतैजसनाम्नो विशेषाधिकं । तत आहारककार्मणबन्धननाम्नो विशेषाधिकं । तत आहारकतैजसकार्मणबन्धननाम्नो विशेषा-

धिकं। ततो वैक्रियवैक्रियशरीरबन्धननाम्नो विशेषाधिकं। ततो वैक्रियतैजसबन्धननाम्नो विशेषाधिकं। ततो वैक्रियकार्मणबन्धननाम्नो विशेषाधिकं। ततो वैक्रियतैजसकार्मणबन्धननाम्नो विशेषाधिकं। तत औदारिकौदारिकबन्धननाम्नो विशेषाधिकं। तत औदारिकतैजसबन्धननाम्नो विशेषाधिकं। तत औदारिककार्मणबन्धननाम्नो विशेषाधिकं। ततोऽप्यौदारिकतैजसकार्मणबन्धननाम्नो विशेषाधिकं। ततस्तैजसतैजसबन्धननाम्नो विशेषाधिकं। ततस्तैजसकार्मणबन्धननाम्नो विशेषाधिकं। ततः कार्मणकार्मणबन्धननाम्नो विशेषाधिकं। तथा संस्थाननाम्नि संस्थानानामाद्यन्तवर्जानां चतुर्णामुत्कृष्टपदे प्रदेशाग्रं सर्वस्तोकं, स्वस्थाने तु तेषां परस्परं तुल्यं। ततः समचतुरस्रसंस्थानस्य विशेषाधिकं। ततोऽपि हुंडसंस्थानस्य विशेषाधिकं। तथांगोपांगनाम्नि सर्वस्तोकमुत्कृष्टपदे प्रदेशाग्रमाहारकांगोपांगनाम्नः। ततो वैक्रियांगोपांगनाम्नो विशेषाधिकं। ततोऽप्यौदारिकांगोपांगनाम्नो विशेषाधिकं। तथा संहनननाम्नि सर्वस्तोकमाद्यानां पञ्चानां संहनननानामुत्कृष्टपदे प्रदेशाग्रं, स्वस्थाने तु तेषां परस्परं तुल्यं। ततः सेवार्तसंहननस्य विशेषाधिकं। तथा वर्णनाम्नि सर्वस्तोकमुत्कृष्टपदे प्रदेशाग्रं कृष्णवर्णनाम्नः। ततो नीलवर्णनाम्नो विशेषाधिकं। ततो लोहितवर्णनाम्नो विशेषाधिकं। ततो हारिद्रवर्णनाम्नो विशेषाधिकं। ततोऽपि शुक्लवर्णनाम्नो विशेषाधिकं। तथा गन्धनाम्नि सर्वस्तोकं सुरभिगन्धनाम्नः। ततो विशेषाधिकं दुरभिगन्धनाम्नः। तथा रसनाम्नि सर्वस्तोकं कटुरसनाम्नः। ततस्तिक्तरसनाम्नो विशेषाधिकं। ततः कषायरसनाम्नो विशेषाधिकं। ततः अम्लरसनाम्नो विशेषाधिकं। ततोऽपि मधुररसनाम्नो विशेषाधिकं। तथा स्पर्शनाम्नि सर्वस्तोकमुत्कृष्टपदे कर्कशगुरुस्पर्शनाम्नोः प्रदेशाग्रं, स्वस्थाने तु द्वयोरपि परस्परं तुल्यं।

ततो मृदुलघुस्पर्शनाम्नोर्विशेषाधिकं, स्वस्थाने तु द्वयोरपि तयोः परस्परं तुल्य । ततो रूक्षशीतस्पर्शनाम्नोर्विशेषाधिकं, स्वस्थाने तु तयोर्द्वयोरपि परस्परं तुल्य । ततः स्निग्धोष्णस्पर्शनाम्नोर्विशेषाधिकं, स्वस्थाने तु तयोरपि द्वयोः परस्परं तुल्यं । तथानुपूर्वीनाम्नि सर्वस्तोकं प्रदेशाग्रं देवगतिनरकगत्यानुपूर्व्योः, स्वस्थाने तु द्वयोरपि परस्परं तुल्य । ततो मनुजगत्यानुपूर्व्या विशेषाधिकं । ततस्तिर्यगानुपूर्व्या विशेषाधिकं । तथा सर्वस्तोकमुत्कृष्टपदे प्रदेशाग्रं त्रसनाम्नः । ततो विशेषाधिकं स्थावरनाम्नः । तथा सर्वस्तोकं प्रदेशाग्रं पर्याप्तनाम्नः । ततो विशेषाधिकमपर्याप्तनाम्नः । एवं स्थिरास्थिरयोः शुभाशुभयोः सुभगदुर्भगयोः आदेयानादेययोः सूक्ष्मबादरयोः प्रत्येकसाधारणयोर्वाच्य । तथा सर्वस्तोकमयशःकीर्तिनाम्नः प्रदेशाग्र । ततो यशःकीर्तिनाम्नः संख्येयगुणं । शेषाणामातपोद्योतप्रशस्ताप्रशस्तविहायोगतिसुस्वरदुःस्वराणां परस्परं तुल्यमुत्कृष्टपदे प्रदेशाग्रं । निर्माणोच्छ्वासपराघातोपघातागुरुलघुतीर्थकराणां स्वल्पबहुत्व नास्ति, यत इदमल्पबहुत्वं सजातीयप्रकृत्यपेक्षया, यथा कृष्णादिवर्णनाम्नः शेषवर्णापेक्षं, प्रतिपक्षप्रकृत्यपेक्षया वा यथा सुभगदुर्भगयोः । न चैताः परस्परं सजातीया अनिर्दिष्टैकमूलपिण्डप्रकृत्यभावात् । नापि विरुद्धा युगपदपि बन्धसम्भवात् । तथा गोत्रे सर्वस्तोकमुत्कृष्टपदे प्रदेशाग्रं नीचैर्गोत्रस्य । ततो विशेषाधिकमुच्चैर्गोत्रस्य । तथाऽन्तराये सर्वस्तोकं दानान्तरायस्य । ततो

१ अत्र च श्रीमद्भिर्देवेन्द्रसूरिभिः स्वोपज्ञशतकवृत्तावन्यथा व्याख्यातं प्रस्तुतप्रकरणाभिधया, तन्नविप्यति तदानीं कापि लेखकदोषमूला शोधकदोषमूला वा तादृशी काचन प्रतिटीका प्रतीयात्ये, दृश्यमानेषु स्वादर्शेषु न तथाविधः पाठ", युक्तिस्त्वेवंविधेऽतीन्द्रियेऽयामर्थेऽकिञ्चित्करैवेत्युपलभ्यमान पाठ एव शरणम् ।

लाभान्तरायस्य विशेषाधिकं। ततो भोगान्तरायस्य विशेषाधिकं । तत उपभोगान्तरायस्य विशेषोधिकं । ततो वीर्यान्तरायस्य विशेषाधिकं । तदेवमुक्तमुत्तरप्रकृतीनामुत्कृष्टपदे प्रदेशाग्राल्पबहुत्वं । संप्रति जघन्यपदे तदभिधीयते —तत्र सर्वस्तोकं जघन्यपदे प्रदेशाग्रं केवलज्ञानावरणीयस्य । ततो मनःपर्यवज्ञानावरणीयस्यानन्तगुणं । ततोऽवधिज्ञानावरणीयस्य विशेषाधिकं। ततः श्रुतज्ञानावरणीयस्य विशेषाधिकं। ततोऽपि मतिज्ञानावरणीयस्य विशेषाधिकं । तथा दर्शनावरणीये सर्वस्तोकं जघन्यपदे प्रदेशाग्रं निद्रायाः। ततः प्रचलाया विशेषाधिकं। ततो निद्रानिद्राया विशेषाधिकं। ततः प्रचलाप्रचलाया विशेषाधिकं । ततः स्त्यानर्धेर्विशेषाधिकं । ततः केवलदर्शनावरणस्य विशेषाधिकं । ततोऽवधिदर्शनावरणस्यानन्तगुणं। ततोऽचक्षुर्दर्शनावरणीयस्य विशेषाधिकं। ततोऽपि चक्षुर्दर्शनावरणीयस्य विशेषाधिकं। तथा मोहनीये सर्वस्तोकं जघन्यपदे प्रदेशाग्रमप्रत्याख्यानावरणमानस्य। ततोऽप्रत्याख्यानावरणस्य क्रोधस्य विशेषाधिकं। ततोऽप्रत्याख्यानावरणमायाया विशेषाधिकं। ततोऽप्रत्याख्यानावरणलोभस्य विशेषाधिकं। तत एवमेव प्रत्याख्यानावरणमानक्रोधमायालोभानन्तानुबन्धिमानक्रोधमायालोभानां यथोत्तरं विशेषाधिकं वक्तव्यं । ततो मिथ्यात्वस्य विशेषाधिकं। ततो जुगुप्साया अनन्तगुणं। ततो भयस्य विशेषाधिकं। ततो हास्यशोकयोर्विशेषाधिकं, स्वस्थाने तु तयोः परस्परं तुल्यं। ततो रत्यरत्योर्विशेषाधिकं। स्वस्थाने तु तयोरपि परस्परं तुल्यं। ततोऽन्यतरवेदस्य विशेषाधिकं । ततः संज्वलनमानक्रोधमायालोभानां यथोत्तरं विशेषाधिकं। तथायुषि सर्वस्तोकं जघन्यपदे प्रदेशाग्रं तिर्यग्मनुष्यायुषोः । ततो देवनारकायुषोरसंख्येयगुणं। तथा नाम्नि गतौ सर्वस्तोकं जघन्यपदे प्रदेशाग्रं तिर्यग्गतेः । ततो विशेषाधिकं मनुजगतेः।

ततो देवगतेरसंख्येयगुणं । ततो निरयगतेरसंख्येयगुणं । तथा जातौ सर्वस्तोकं चतुर्णां द्वीन्द्रियादिजातिनाम्नां । तत एकेन्द्रियजातेर्विशेषाधिकं । तथा शरीरनाम्नि सर्वस्तोकमौदारिकशरीरनाम्नः । ततस्तैजसशरीरनाम्नो विशेषाधिकं । ततः कार्मणशरीरनाम्नो विशेषाधिकं । ततो वैक्रियशरीरनाम्नोऽसंख्येयगुणं।ततोऽप्याहारकशरीरनाम्नोऽसंख्येयगुणं। एवं संघातननाम्नोऽपि वाच्यं। अङ्गोपांगनाम्नि सर्वस्तोकं जघन्यपदे प्रदेशाग्रमौदारिकांगोपांगनाम्नः ।ततो वैक्रियागोपांगनाम्नोऽसंख्येयगुणं।ततोऽप्याहारकांगोपांगनाम्नोऽसंख्येयगुणं। तथा सर्वस्तोकं जघन्यपदे नरकगतिदेवगत्यानुपूर्व्योः प्रदेशाग्रं। ततो मनुजगत्यानुपूर्व्या विशेषाधिकं। ततोऽपि तिर्यग्गत्यानुपूर्व्या विशेषाधिकं। तथा सर्वस्तोकं त्रसनाम्नः । ततो विशेषाधिकं स्थावरनाम्नः। एवं बादरसूक्ष्मयोः पर्याप्तापर्याप्तयोः प्रत्येकसाधारणयोश्च । शेषाणां तु नामप्रकृतीनामल्पबहुत्वं न विद्यते। तथा सातासातवेदनीययोरुच्चैर्गोत्रनीचैर्गोत्रयोरपि । अन्तराये पुनर्यथोत्कृष्टपदे तथैवावगन्तव्यं । इह यदा जन्तुरुत्कृष्टे योगस्थाने वर्तते, यदा च मूलप्रकृतीनामुत्तरप्रकृतीनां च स्तोकतराणां बन्धकः, तथा यदा सङ्क्रमकाले प्रकृत्यन्तरदलिकानामुत्कृष्टः प्रदेशसङ्क्रमो जयति, तदोत्कृष्टप्रदेशाग्रसंजयः । तथाहि–उत्कृष्टे योगे वर्तमानो जीव उत्कृष्टं प्रदेशाग्रहणं करोति। तथा स्तोकतराणां मूलप्रकृतीनामुत्तरप्रकृतीनां च यदा बन्धकस्तदा शेषावध्यमानप्रकृतिसत्कोऽपि भागस्तासां बध्यमानानामात्मलाभितया प्रकृत्यन्तरदलिकानामुत्कृष्टप्रदेशसङ्क्रमकाले विवक्षितासु प्रकृतिषु बध्यमानासु प्रभूताःकर्मपुद्गलाः प्रविशन्ति । तत एतेषु कारणेषु सत्सूत्कृष्टप्रदेशाग्रसंजयो जयति । विपर्यासे तु जघन्यप्रदेशाग्रसंजयः ॥ २० ॥

१ श्रीमन्मलयगिर्याचार्यपादैरत्र साद्यादिप्ररूपणा स्वामित्वप्ररूपणा च कृता स्वविवरणे ।

तदेवमुक्तौ प्रकृतिप्रदेशबन्धौ । संप्रति स्थित्यनुभागबन्धप्ररूपणावसरः । तत्र बहु वक्तव्यत्वात् प्रथमतोऽनुभागबन्धस्यैव प्ररूपणा क्रियते । तत्र चतुर्दशानुयोगद्वाराणि । तद्यथा–अविभागप्ररूपणा १, वर्गणाप्ररूपणा २, स्पर्धकप्ररूपणा ३, अन्तरप्ररूपणा ४, स्थानप्ररूपणा ५, कंडकप्ररूपणा ६, षट्स्थानप्ररूपणा ७, अधस्तनस्थानप्ररूपणा ८, वृद्धिप्ररूपणा ९, समयप्ररूपणा १०, यवमध्यप्ररूपणा ११, ओजोयुग्मप्ररूपणा १२, पर्यवसानप्ररूपणा १३, अल्पबहुत्वप्ररूपणा १४ । तत्राविभागप्ररूपणार्थमाह—

गहणसमयम्मि जीवो उप्पाएई गुणे सपच्चयओ । सव्वजियाणंतगुणे कम्मपएसेसु सव्वेसुं ॥ ९९ ॥

गहणेति–इहानुभागस्य कारणं कापायिका अध्यवसायाः, "ठिइअणुभागं कसायओ कुणइ" इतिवचनात् । ते च द्विधा–शुभा अशुभाश्च । तत्र शुभैः क्षीरखंडरसोपममाह्लादजननमनुभागं कर्मपुद्गलानामाधत्ते, निंबघोषातकीरसोपमं चाशुभैः । ते च शुभा अशुभा वा कापायिका अध्यवसायाः प्रत्येकमसंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणाः, केवलं शुभा विशेषाधिका द्रष्टव्याः । तथाहि–यानेवानुभागबन्धाध्यवसायान् क्रमशः स्थापितान् संक्लिश्यमानः क्रमेणाधोऽध आस्कन्दति, तानेव विशुध्यमानः क्रमेणोर्ध्वोर्ध्वमारोहति । ततो यथा प्रासादादवतरतो यावन्ति सोपानस्थानानि भवन्ति तावन्त्येवारोहतोऽपि, तथाऽत्रापि यावन्त एव संक्लिश्यमानस्याशुभाध्यवसायास्तावन्त एव विशुध्यमानस्यापि शुभाध्यवसायाः । उक्तं च–"क्रमशः स्थितासु कापायिकीषु जीवस्य भावपरिणतिषु । अवपतनोत्पतनाभ्यां संक्लेशाभ्याविशोध्यभ्ये ॥ १ ॥" केवलं क्षपको येष्वध्यवसायेषु वर्तमानः क्षपकश्रेणिमारोहति, तेभ्यः पुनर्न निवर्तते, तस्य प्रतिपाता-

भावात्, अतस्तेऽधिका इति तदपेक्षया विशेषाधिकाः शुभाध्यवसायाः । तत्र शुभेनाशुभेन वा एकेन केनचिदध्यवसायेन स्वप्रत्ययत इति स्वस्यात्मनः संबन्धिनानुभागबन्धं प्रति प्रत्ययेन प्रत्ययभूतेन कारणभूतेन जीवो ग्रहणसमये योग्यपुद्गलादानसमये सर्वेषु कर्मप्रदेशेषु एकैकस्मिन् कर्मपरमाणावित्यर्थः । गुणान् रसस्य निर्विभागान् भागानुक्तस्वरूपान् सर्वजीवेभ्योऽनन्तगुणानुत्पादयति । इयमत्र भावना–इह पूर्वं कर्मप्रायोग्यवर्गणान्तःपातिनः सन्तः कर्मपरमाणवो न तथाविधविशिष्टरसोपेता आसीरन्, किंतु प्रायो नीरसा एकस्वरूपाश्च । यदा तु जीवेन गृह्यन्ते, तदानीं ग्रहणसमये एव तेषां काषायिकेणाध्यवसायेन सर्वजीवेभ्योऽप्यनन्तगुणा रसाविभागा आपद्यन्ते, ज्ञानावरणकत्वादिविचित्रस्वभावता च । अचिन्त्यत्वात् जीवानां पुद्गलानां च शक्तेः । न चैतदनुपपन्नं, तथादर्शनात् । तथाहि–शुष्कतृणादिपरमाणवोऽत्यन्तनीरसा अपि गवादिभिर्गृहीत्वा विशिष्टक्षीरादिरसरूपतया सप्तधातुरूपतया च परिणम्यन्ते इति॥२९॥

अत्राह–ननु तान् रसस्याविभागान् किं सर्वेष्वपि कर्मपरमाणुषु तुल्यानुत्पादयति आहोश्विद्विषमान्? उच्यते–विषमान् । तथाहि–केषुचित्परमाणुषु स्तोकान् । तांश्च जघन्यतोऽपि सर्वजीवानन्तगुणान् । केषुचित्तेभ्योऽपि प्रभूतान् । केषुचिच्च प्रभूततमान् तत्र न ज्ञायते केषु कियन्त इति तन्निरूपणार्थं वर्गणाविप्ररूपणामाह–

सव्वप्पगुणा ते पढमवग्गणा सेसिया विसेसूणा । अविभागुत्तरियाओ सिद्धाणमणंतभागसमा ॥ ३० ॥

सर्वेति–येषां परमाणूनां समस्तान्यपरमाणवपेक्षयाऽल्पे गुणाः स्तोका रसाविभागास्ते सर्वाल्पगुणाः परमाणवः समुदिताः प्रथमा वर्गणा । तस्यां च कर्मपरमाणवोऽतिशयेन प्रभूताः । शेषाश्च वर्गणा विशेषहीनाः कर्मपरमाणवपेक्षया ।

तथाहि—प्रथमवर्गणापेक्षया द्वितीयवर्गणायां कर्मपरमाणवो विशेषहीनाः । ततोऽपि तृतीयस्यां वर्गणायां विशेषहीनाः । एवं तावद्वाच्यं यावत्सर्वोत्कृष्टा वर्गणा । एताश्च कथंभूता इत्याह—'अविभागुत्तरियाउ त्ति' अविभागोत्तरा एकैकस्नेहाविभागाधिका इत्यर्थः । तथाहि—प्रथमवर्गणापरमाण्वपेक्षया ये परमाणव एकेन रसाविभागेनाभ्यधिकास्तेषां समुदायो द्वितीया वर्गणा । तेभ्योऽप्येकेन रसाविभागेनाधिकानां समुदायस्तृतीया वर्गणा । एवमेकैकाविभागवृद्ध्या वर्गणास्तावद्वक्तव्या यावदभव्येभ्योऽनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तभागकल्पा भवन्ति इति ॥ ३० ॥

कृता वर्गणाप्ररूपणा, संप्रति स्पर्धकप्ररूपणामाह—

फड्डगमणंतगुणियं सव्वजिएहिं पि अंतरं एवं । सेसाणि वग्गणाणं समाणि ठाणं पढममित्तो ॥३१॥

फड्डगेति—अभव्येभ्योऽनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तभागकल्पा अनन्ता वर्गणा एकं स्पर्धकं । एषा स्पर्धकप्ररूपणा । संप्रत्यन्तरप्ररूपणा क्रियते—इत ऊर्ध्वमेकेन रसाविभागेनाभ्यधिकाः परमाणवो न प्राप्यन्ते, नापि द्वाभ्यां, नापि त्रिभिः नापि संख्येयैः, नाप्यसंख्येयैः, नाप्यनन्तैः, किं त्वनन्तानन्तैरेव सर्वजीवेभ्योऽनन्तगुणैरभ्यधिकाः प्राप्यन्ते । ततस्तेषां समुदायो द्वितीयस्य स्पर्धकस्य प्रथमा वर्गणा । तत एकेन रसाविभागेनाधिकानां परमाणूनां समुदायो द्वितीया वर्गणा । द्वाभ्यां रसाविभागाभ्यामधिकानां परमाणूनां समुदायस्तृतीया वर्गणा । एवमेकैकरसाविभागवृद्ध्या वर्गणास्तावद्वाच्या यावदभव्येभ्योऽनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तभागकल्पा भवन्ति । ततस्तासां समुदायो द्वितीयं स्पर्धकं । ततः पुनरप्यत ऊर्ध्वमेकेन रसाविभागेनाभ्यधिकाः परमाणवो न प्राप्यन्ते, नापि द्वाभ्यां, नापि त्रिभिः, नापि संख्येयैः, नाप्यसंख्येयैः,

नाप्यनन्तैः किं त्वनन्तानन्तैरेव सर्वजीवेभ्योऽनन्तगुणैः । ततस्तेषां समुदायस्तृतीयस्य स्पर्धकस्य प्रथमा वर्गणा । ततः पुनरप्यत ऊर्ध्वं यथोत्तरमेकैकरसाविभागवृद्धा द्वितीयादिका वर्गणास्तावद्वाच्या यावदभव्येभ्योऽनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तभागकल्पा भवन्ति । ततस्तासां समुदायस्तृतीयं स्पर्धकं । एवं स्पर्धकानि तावद्वाच्यानि यावदभव्येभ्योऽनन्तगुणानि सिद्धानामनन्तभागकल्पानि भवन्ति । तेषां समुदाय एकमनुभागबन्धस्थानं । तथा चाह–"अणंतगुणियं सव्वजिएहिं वि" इत्यादि । प्रथमस्पर्धकचरमवर्गणाया द्वितीयस्पर्धकप्रथमवर्गणायाश्चान्तरमपि सर्वजीवेभ्योऽनन्तगुणितं द्रष्टव्यं । एवान्तरप्ररूपणा । एवं शेषाण्यपि स्पर्धकान्यन्तराणि च यथोक्तप्रमाणान्यवगन्तव्यानि । तानि च स्पर्धकानि एकानि एकस्पर्धकसत्कवर्गणानां समानि अभव्येभ्योऽनन्तगुणानि सिद्धानामनन्तभागकल्पानीत्यर्थः । एकं प्रथमं सर्वजघन्यमनुभागबन्धस्थानं भवति । अनुभागबन्धस्थानं नामैकेन काषायिकेणाध्यवसायेन गृहीतानां कर्मपरमाणूनां रसस्पर्धकसमुदायपरिमाणं ॥ ३१ ॥

कृता स्थानप्ररूपणा । कंडकप्ररूपणार्थमाह–

एत्तो अंतरतुल्लं अंतरमणंतभागुत्तरं बिइयमेवं । अंगुलअसंखभागो अणंतभागुत्तरं कम्मं ॥ ३२ ॥

एत्तो त्ति–इतः प्रथमस्थानादारभ्य द्वितीयस्थानादर्वाक् अन्तरमन्तरतुल्यं प्रागुक्तप्रमाणान्तरतुल्यं द्रष्टव्यं इदमुक्तं भवति–यथा प्रथमस्पर्धकचरमवर्गणाया द्वितीयस्पर्धकादिवर्गणायाश्चान्तरं सर्वजीवेभ्योऽनन्तगुणं समुद्दिष्टं, एवमिहापि प्रथमस्थानान्तिमस्पर्धकचरमवर्गणाया द्वितीयस्थानाद्यस्पर्धकप्रथमवर्गणायाश्चान्तरं सर्वजीवेभ्योऽनन्तगुणमवगन्तव्यं । तच्च द्वितीयस्थानं

स्पर्धकापेक्षयाऽनन्तभागोत्तरमनन्तभागवृद्धं । यावन्ति प्रथमे स्थाने स्पर्धकानि तावद्भ्योऽनन्तभागाधिकानि द्वितीये स्थाने स्पर्धकान्यवसेयानीत्यर्थः । एवं यथोत्तरमनन्तभागवृद्धान्युपदर्शितप्रकारेण स्थानानि तावद्वाच्यानि यावदङ्गुलासंख्येयभागगताकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि भवन्ति । एतेषां च समुदाय एकं कंडकं । 'अणंतभागुत्तरं ति' अनन्तभागोत्तरं अनन्तभागोत्तरस्थानसमुदायरूपत्वात्कंडकमप्यनन्तभागोत्तरमुक्तं । एषा कंडकप्ररूपणा । संप्रति षट्स्थानप्ररूपणा क्रियते–तस्मात् प्रथमात् कंडकात् परं यदन्यदनुभागबन्धस्थानं भवति तत्स्पर्धकापेक्षयाऽसंख्येयभागाधिकं । तस्मात्पराणि तु कंडकमात्राणि स्थानानि यथोत्तरमनन्तभागवृद्धानि । ततः परं पुनरप्येकमन्यदनुभागबन्धस्थानमसंख्येयभागाधिकं । ततः पुनरपि कंडकमात्राणि स्थानानि यथोत्तरमनन्तभागवृद्धानि । ततो भूयोऽप्येकमसंख्येयभागाधिकं स्थानं । एवमनन्तभागाधिकैः कंडकप्रमाणैः स्थानैर्व्यवहितान्यसंख्येयभागाधिकानि स्थानानि तावद्वक्तव्यानि यावत्तान्यपि कंडकमात्राणि भवन्ति । कंडकं च समयपरिभाषयाऽङ्गुलमात्रक्षेत्रासंख्येयभागगतप्रदेशराशिसंख्याप्रमाणमभिधीयते । ततश्चरमादसंख्येयभागाधिकात् स्थानात् पराणि यथोत्तरमनन्तभागवृद्धानि कंडकमात्राणि स्थानानि वाच्यानि । ततः संख्येयभागाधिकमेकं स्थानं वक्तव्यं । ततो मूलादारभ्य यावन्ति स्थानानि प्रागतिक्रान्तानि तावन्ति पुनरपि तथैवाभिधाय पुनरप्येकं संख्येयभागाधिकं स्थानं वक्तव्यं । अमूनि चैवं संख्येयभागाधिकानि स्थानानि तावद्वक्तव्यानि यावत्कंडकमात्राणि भवन्ति । तत उक्तक्रमेण भूयोऽपि संख्येयभागाधिकस्थानप्रसंगे संख्येयगुणाधिकमेकं स्थानं वक्तव्यं । ततः पुनरपि मूलादारभ्य यावन्त्यनुभागबन्धस्थानानि प्रागतिक्रान्तानि तावन्ति तथैव वाच्यानि ।

॥ २० ॥

ततः पुनरप्येकं संख्येयगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यं । ततो भूयोऽपि मूलादारभ्य यावन्ति स्थानानि प्रागतिक्रान्तानि तावन्त्यनुभागबन्धस्थानानि तथैव वक्तव्यानि । ततः पुनरप्येकं संख्येयगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यं । अमून्यप्येवं संख्येयगुणाधिकानि स्थानानि तावद्वक्तव्यानि यावत्कण्डकमात्राणि भवन्ति । ततः पूर्वपरिपाट्या पुनः संख्येयगुणाधिकस्थानप्रसंगेऽसंख्येयगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यं । ततः पुनरपि मूलादारभ्य यावन्त्यनुभागबन्धस्थानानि प्रागतिक्रान्तानि तावन्ति तथैव पुनरपि वाच्यानि । ततः पुनरप्येकमसंख्येयगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यं । ततो भूयोऽपि मूलादारभ्य तावन्त्यनुभागबन्धस्थानानि वक्तव्यानि । ततः पुनरप्येकमसंख्येयगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यं । अमूनि चैवमसंख्येयगुणाधिकानि स्थानानि तावद्वाच्यानि यावत्कण्डकमात्राणि भवन्ति । ततः पूर्वपरिपाट्या पुनरप्यसंख्येयगुणाधिकस्थानप्रसंगेऽनन्तगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यं । ततः पुनरपि मूलादारभ्य यावन्त्यनुभागबन्धस्थानानि प्रागभिहितानि तावन्ति पुनरपि तथैव वाच्यानि । ततो भूयोऽप्येकमनन्तगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यं । ततो भूयोपि मूलादारभ्य तावन्ति स्थानानि तथैव वक्तव्यानि । ततः पुनरप्येकमनन्तगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यं । एवमनन्तगुणाधिकानि स्थानानि तावद्वक्तव्यानि यावत्कण्डकमात्राणि भवन्ति इति ॥ ३२ ॥

इदानीं सूत्रमनुसिपते—

एगं असंखभागेणणतभागुत्तरं पुणो कंडं । एवं असंखभागुत्तराणि जा पुव्वतुल्लाणि ॥ ३३ ॥

एगं ति—ततः प्रथमात् कण्डकादुपरि एकमनुभागबन्धस्थानं । 'असंखभागेण' असंख्येयेन भागेनाधिकं द्रष्टव्यं पूर्व-

कर्म- स्थानगतस्पर्धकापेक्षयाऽसंख्येयज्ञागाधिकैः स्पर्धकैरधिकं द्रष्टव्यमित्यर्थः । ततः पुनरप्यनन्तज्ञागोत्तरं कंरूं यथोत्तरम- प्रकृतिः
॥ २ए ॥ नन्तज्ञागवृद्धानां स्थानानां कंरूकं । ततः पुनरप्येकमसंख्येयज्ञागाधिकं स्थानं । एवमनन्तज्ञागवृद्धकंरूकव्यवहितान्यसंख्येयज्ञागाधिकानि स्थानानि तावद्वक्तव्यानि यावत्पूर्वतुल्यानि ज्ञवन्ति, कंरूकमात्राणि ज्ञवन्तीत्यर्थः । ततः पुनरप्यनन्तज्ञागवृद्धस्थानानां कंरूकमज्ञिधाय ततः परमेकं संख्येयज्ञागोत्तरं संख्येयज्ञागाधिकमेकं स्थानं द्रष्टव्यं ॥ ३३ ॥

तथा चाह–

एगं संखेज्जुत्तरमेत्तो तीयाए तिन्निया वीयं । ताए वि पढमसमाइं संखेज्जगुणोत्तरं एक्कं ॥ ३४ ॥

एगं ति–'एत्तो त्ति' इतः संख्येयज्ञागाधिकात् स्थानात् परतो मूलादारज्य यावन्त्यनुज्ञागबन्धस्थानानि प्रागतिक्रान्तानि तावन्त्यतिक्रम्य गत्वा द्वितीयं संख्येयज्ञागाधिकं स्थानं वक्तव्यं । तान्यपि संख्येयज्ञागाधिकानि स्थानान्युपदर्शितप्रकारेण तावद्वाच्यानि यावत्प्रथमसमानि ज्ञवन्ति प्रथमकंरूकतुल्यानि ज्ञवन्तीत्यर्थः । ततः पूर्वपरिपाट्या संख्येयज्ञागाधिकस्थानप्रसंगे संख्येयगुणोत्तरं संख्येयगुणाधिकं स्थानमेकं वक्तव्यं ॥ ३४ ॥

एत्तो तीयाणि अइन्नियाणि बिइयमवि ताणि पढमस्स । तुल्लाणसंखगुणियं एक्कं तीयाए एक्कस्स ॥ ३५ ॥

एत्तो त्ति–इतः संख्येयगुणोत्तरादनुज्ञागबन्धस्थानात् यावन्ति मूलत आरज्य प्रागतीतान्यतिक्रान्तान्यनुज्ञागबन्धस्थानानि तावन्त्यतिक्रम्य द्वितीयं संख्येयगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यं । तान्यप्येवं तावद्वक्तव्यानि यावत्प्रथमस्थानन्त- ॥ २ए ॥
ज्ञागवृद्धस्थानकंरूकस्य तुल्यानि ज्ञवन्ति । ततः पूर्वपरिपाट्या पुनः संख्येयगुणाधिकस्थानप्रसंगेऽसंख्येयगुणाधिकं

स्थानमेकं वक्तव्यं । ततो मूलत आरभ्य यावन्त्यतीतानि तावन्ति भूयोऽप्यतिक्रम्य गत्वा द्वितीयकमसंख्येयगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यं ॥ ३५ ॥

बिइयं ताणि समाइं पढमस्साणंतगुणियमेग तो । तीयाणइछियाणंताण वि पढमस्स तुल्लाइं ॥ ३६ ॥

बिइय ति–तान्यप्यसंख्येयगुणाधिकानि स्थानानि प्रथमस्य मूलभूतस्यानन्तभागवृद्धकंडकस्य समानि तुल्यानि भवन्ति । ततः पूर्वपरिपाट्या पुनरप्यसंख्येयगुणाधिकस्थानमसंगेऽनन्तगुणितमनन्तगुणाधिकं स्थानमेकं वक्तव्यं । ततो मूलत आरभ्य यानि अनुभागबन्धस्थानानि अतीतानि तानि भूयोऽप्यतिक्रम्य गत्वा द्वितीयमनन्तगुणाधिकं स्थानं वक्तव्यं । एवं तान्यप्यनन्तगुणाधिकानि स्थानानि तावद्वक्तव्यानि यावत्प्रथमस्यानन्तभागवृद्धस्थानकंडकस्य तुल्यानि भवन्ति । ततः पूर्वपरिपाट्या पंचकवृद्ध्यनन्तरं पुनरप्यनन्तगुणाधिकं स्थानमुत्पद्यते किं वा नेति चेदुच्यते–नोत्पद्यते, षट्स्थानकस्य परिसमाप्तत्वात् । एतत्प्रथमं षट्स्थानकं ॥ ३६ ॥

अस्मिंश्च षट्स्थानकेऽनन्तभागवृद्धिः, असंख्येयभागवृद्धिः, संख्येयभागवृद्धिः, संख्येयगुणवृद्धिः, असंख्येयगुणवृद्धिः अनन्तगुणवृद्धिश्चोक्ता । तत्र कियन्मात्रेणानन्तासंख्येयसंख्येयतमेन भागेन कियन्मात्रेण वाऽनन्तासंख्येयसंख्येयगुणकारेण वृद्धिर्भवतीति तत्परिज्ञानार्थमाह–

सव्वजियाणमसंखेज्जलोग संखेज्जगस्स जेठस्स । भागो तिसु गुणणा तिसु छठाणमसंखिया लोगा ॥३७॥

सव्वेति–आद्यासु तिसृषु वृद्धिष्वनन्तासंख्येयसंख्येयानां भागो यथाक्रमं सर्वजीवानामसंख्येयलोकाकाशप्रदेशानामुत्कृष्टस्य

च संख्येयस्य द्रष्टव्यः । उत्तरासु च तिसृषु वृद्धिषु गुणना गुणकारोऽनन्तासंख्येयसंख्येयानां यथाक्रममेतेषामेव सर्वजीवादीनामवगन्तव्या । इदमुक्तं भवति–प्रथमस्यानुभागबन्धस्थानस्य सर्वजीवसंख्याप्रमाणेन राशिना भागे हृते सति यल्लब्धं सोऽनन्तभाग इह ग्राह्यः, तेनाभ्यधिकं द्वितीयमनुभागस्थानं । तस्यापि सर्वजीवसंख्याप्रमाणेन राशिना भागे हृते सति यल्लब्धं तेनाभ्यधिकं तृतीयमनुभागबन्धस्थानं । एवं यद्यदनुभागबन्धस्थानमनन्तभागवृद्धमुपलभ्यते तत्तत्पाश्चात्यस्य पाश्चात्यस्यानुभागबन्धस्थानस्य सर्वजीवसंख्याप्रमाणेन राशिना भागे हृते सति यल्लभ्यते तेन तेनानन्ततमेन भागेनाभ्यधिकमवगन्तव्यं । तथाऽसंख्येयभागाधिकं नाम पाश्चात्यस्यानुभागबन्धस्थानस्यासंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणेन राशिना भागे हृते सति यल्लभ्यते सोऽसंख्येयतमो भागः । तेनासंख्येयतमेन भागेनाभ्यधिकमसंख्येयभागाधिकं द्रष्टव्यं । तथा संख्येयभागाधिकं नाम पाश्चात्यस्यानुभागबन्धस्थानस्य उत्कृष्टेन संख्येयेन भागे हृते सति यल्लभ्यते स संख्येयतमो भागः । तेन संख्येयतमेन भागेनाभ्यधिकमवगन्तव्यं । तथा संख्येयगुणवृद्धं नाम पाश्चात्यमनुभागबन्धस्थानमुत्कृष्टसंख्येयकप्रमाणेन राशिना गुण्यते । गुणिते च सति यावान् राशिर्भवति एतावत्प्रमाणमवगन्तव्यं । तथाऽसंख्येयगुणवृद्धं नाम पाश्चात्यमनुभागबन्धस्थानमसंख्येयलोकाकाशप्रदेशसंख्याप्रमाणेन राशिना गुण्यते । गुणिते च सति यावान् राशिर्भवति तावत्प्रमाणमवसेयं । एवमनन्तगुणवृद्धमपि भावनीयं । प्रथमस्य षट्स्थानकस्य परिसमाप्तौ सत्यामुपरि यदन्यदनुभागस्थानमुपजायतेऽनन्तभागवृद्धं तत् द्वितीयस्य षट्स्थानकस्य प्रथममवगन्तव्यं । तदपि च द्वितीयं षट्स्थानकं पूर्वक्रमेण सकलमपि वक्तव्यं । एवं शेषाण्यपि षट्स्थानकानि वक्तव्यानि । तानि च तावद्वक्तव्यानि यावद-

संख्येयलोकाकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि भवन्ति । तथा चाह–'छट्ठाणमसंखिया लोगा' । अत्र कश्चित्प्रश्नयति–ननु प्रथमानुभागबन्धस्थानस्य सर्वजीवप्रमाणेन राशिना भागोऽपह्रियते किं रसाविभागापेक्षया उत परमाण्वपेक्षया यद्वा स्पर्धकापेक्षया ? तत्र न तावद्रसाविभागापेक्षया, प्रथमस्थानात् द्वितीयस्थानेऽपि रसाविभागानां सङ्ख्येयादिगुणतया प्राप्यमाणत्वात् । तथाहि–प्रथमे स्थाने प्रथमे स्पर्धके प्रथमवर्गणायामनन्ता अपि रसाविभागाः किलासत्कल्पनया सप्त । ततो द्वितीयस्यां वर्गणायामष्टौ । तृतीयस्यां नव । चतुर्थ्यां दश । इदमेकं स्पर्धकं । इत ऊर्ध्वं त्वेकोत्तरवृद्ध्या रसाविभागा न प्राप्यन्ते, किंतु सर्वजीवानन्तगुणाधिकाः । ते च किलासत्कल्पनया सप्तदश । एते च द्वितीयस्य स्पर्धकस्य प्रथमवर्गणाया । ततो द्वितीयस्यां वर्गणायामष्टादश । तृतीयस्यामेकोनविंशतिः । चतुर्थ्यां विंशतिः । इदं द्वितीयं स्पर्धकं । ततः पुनरप्यत ऊर्ध्वमेकोत्तरवृद्ध्या रसाविभागा न प्राप्यन्ते, किंतु सर्वजीवानन्तगुणाधिकाः । ते च किलासत्कल्पनया सप्तविंशतिः । एते च तृतीयस्य स्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां । ततो द्वितीयस्यां वर्गणायामष्टाविंशतिः । तृतीयस्यामेकोनत्रिंशत् । चतुर्थ्यां त्रिंशत् । इदं तु तृतीयं स्पर्धकं । ततः पुनरप्यत ऊर्ध्वमेकोत्तरवृद्ध्या रसाविभागा न प्राप्यन्ते, किंतु सर्वजीवानन्तगुणान्यधिकाः । ते च किलासत्कल्पनया सप्तत्रिंशत् । एते चतुर्थस्य स्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां । ततो द्वितीयस्यां वर्गणायामष्टात्रिंशत् । तृतीयस्यामेकोनचत्वारिंशत् । चतुर्थ्यां चत्वारिंशत् । इदं चतुर्थं स्पर्धकं । एतानि च किलासत्कल्पनया प्रथममनुभागबन्धस्थानं । अत्र च रसाविभागाः सर्वसंख्यया षड्सप्तत्यधिकानि त्रीणि शतानि । इत ऊर्ध्वं त्वेकोत्तरवृद्ध्या रसाविभागा न प्राप्यन्ते, किंतु सर्वजीवानन्तगुणान्यधिकाः । ते च किलासत्क-

ल्पनया सप्तचत्वारिंशत् । एते च द्वितीयस्य स्थानस्य प्रथमस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां । ततो द्वितीयस्यां वर्गणायामष्टचत्वारिंशत् । तृतीयस्यामेकोनपञ्चाशत् । चतुर्थ्यां पञ्चाशत् । इदं द्वितीये स्थाने प्रथमं स्पर्धकं । इत ऊर्ध्वं त्वेकोत्तरवृद्ध्या रसाविभागा न प्राप्यन्ते, किंतु सर्वजीवानन्तगुणाधिकाः । ते च किलासत्कल्पनया सप्तपञ्चाशत् । एते च द्वितीयस्थाने द्वितीयस्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां । ततो द्वितीयस्यां वर्गणायामष्टपञ्चाशत् । तृतीयस्यामेकोनषष्टिः । चतुर्थ्यां षष्टिः । इदं द्वितीयस्थाने द्वितीयं स्पर्धकं । इत ऊर्ध्वमेकोत्तरवृद्ध्या रसाविभागा न प्राप्यन्ते, किंतु सर्वजीवानन्तगुणाधिकाः । ते च किलासत्कल्पनया सप्तषष्टिः । एते च द्वितीये स्थाने तृतीयस्य स्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां । ततो द्वितीयस्यां वर्गणायामष्टषष्टिः । तृतीयस्यामेकोनसप्ततिः । चतुर्थ्यां सप्ततिः । इदं द्वितीये स्थाने तृतीयं स्पर्धकं । तत इत ऊर्ध्वं पुनरप्येकोत्तरवृद्ध्या रसाविभागा न प्राप्यन्ते, किंतु सर्वजीवानन्तगुणाधिकाः । ते च किलासत्कल्पनया सप्तसप्ततिः । (एते च द्वितीये स्थाने चतुर्थस्य स्पर्धकस्य प्रथमवर्गणायां) ततो द्वितीयस्यां वर्गणायामष्टसप्ततिः । तृतीयस्यामेकोनाशीतिः । चतुर्थ्यामशीतिः । इदं च द्वितीयस्थाने चतुर्थं स्पर्धकं । एतानि च किलासत्कल्पनया द्वितीयं स्थानं । अत्र च रसाविभागाः सर्वसंख्यया षोडशाधिकं सहस्रं । तदेवं प्रथमस्थानगतरसाविभागापेक्षया द्वितीयस्थाने रसाविभागाः संख्येयगुणाः प्राप्यन्ते । उत्तरस्मिन्नुत्तरस्मिंस्तु स्थाने पूर्वपूर्वस्थानापेक्षया प्रभूताः प्रभूततमाः इति न क्वापि रसाविभागापेक्षया पूर्वस्थानादुत्तरस्य स्थानस्यानन्तभागाधिकत्वं प्राप्यते । नापि परमाण्वपेक्षयाऽनन्तभागाधिकत्वसंभवः, यतो यथा यथाऽनुभागो वर्धते तथा तथा पुद्गलाः स्तोकाः स्तोकतराः प्राप्यन्ते । ततः प्रथमस्थानगत-

परमाण्वपेक्षया द्वितीये स्थाने परमाणवः किंचिदूना एव भवन्ति, नानन्तभागाधिकाः । एवमुत्तरेष्वपि स्थानेषु पूर्वपूर्वस्थानापेक्षया हीनहीनतरपरमाणुत्वं द्रष्टव्यं । नापि स्पर्धकापेक्षया प्रथमस्थानादीनां सर्वजीवप्रमाणेन राशिना भागापहारः संभवति, प्रथमस्थानादिगतस्पर्धकानामभव्यानन्तगुणसिद्धानन्तभागकल्पनयाऽतीव स्तोकत्वादिति ॥ अत्रोच्यते–इयं हि षट्स्थानकप्ररूपणा सकलश्रेण्यादिगतसकलषट्स्थानकव्यापकलक्षणतया प्ररूप्यते । ततो यद्यप्यनन्तगुणवृद्धात् स्थानादर्वाक्तनेषु स्थानेषु सर्वजीवप्रमाणेन राशिना स्पर्धकापेक्षया भागहारो न संभवति, तथाप्युत्तरेषु स्थानेष्वन्येष्वपि च द्वितीयादिषु षट्स्थानेषु तथा सर्वेष्वपि सकलश्रेण्यादिगतेषु संभवतीति न कश्चिद्विरोधः, बाहुल्येन सर्वत्रापि संभवात्, सर्वजीवप्रमाणेन राशिना भागो ह्रियत इतिवचनाच्च अनन्तगुणवृद्धात् स्थानादर्वागपि पूर्वस्थानेभ्य उत्तरोत्तरस्थानानां सर्वलोकानन्तभागाधिकत्वमवसेयं । यद्यपि च पूर्वपूर्वस्थानापेक्षयोत्तरोत्तरस्थानेषु किंचिद्धीनहीनतराः परमाणवः प्राप्यन्ते तथापि स्तोकस्तोकतरैः परमाणुभिर्वर्गणादीनां संभवाद्युक्तस्वरूपस्पर्धकबाहुल्यं न विरुध्यते । तदेवमुक्ता षट्स्थानकप्ररूपणा । सांप्रतमधस्तनस्थानप्ररूपणा क्रियते–तत्र प्रथमादसंख्येयभागवृद्धात्स्थानादधः कियन्त्यनुभागबन्धस्थानान्यनन्तभागवृद्धानि ? उच्यते–कण्डकमात्राणि । तथा प्रथमात्संख्येयभागवृद्धात्स्थानात् अधः कियन्त्यसंख्येयभागवृद्धानि स्थानानि ? उच्यते–कण्डकमात्राणि । तथा प्रथमात्संख्येयगुणवृद्धात्स्थानादधः कियन्ति संख्येयभागवृद्धानि स्थानानि ? उच्यते–कण्डकमात्राणि । तथा प्रथमादसंख्येयगुणवृद्धात् स्थानादधः कियन्ति संख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि ? उच्यते–कण्डकमात्राणि । तथा प्रथमादनन्तगुणवृद्धात् स्थानादधः कियन्त्यसंख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि ?

उच्यते—कंडकमात्राणि । इयमुत्तरोत्तरस्थानादधोऽध आनन्तर्येण मार्गणा । इदानीमेकान्तरिता मार्गणा क्रियते—तत्र प्रथमात्संख्येयभागवृद्धात् स्थानादधः कियन्त्यनन्तभागवृद्धानि स्थानानि ? उच्यते—कंडकवर्गः कंडकं च । तथा प्रथमात्संख्येयगुणवृद्धात् स्थानादधः कियन्त्यसंख्येयभागवृद्धानि स्थानानि ? उच्यते—कंडकवर्गः कंडकं च । तथा प्रथमादसंख्येयगुणवृद्धात् स्थानादधः कियन्ति संख्येयभागवृद्धानि स्थानानि ? उच्यते—कंडकवर्गः कंडकं च । तथा प्रथमादनन्तगुणवृद्धात् स्थानादधः कियन्ति संख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि ? उच्यते—कंडकवर्गः कंडकं च । एवमुक्तप्रकारेण द्व्यन्तरिता त्र्यन्तरिता चतुरन्तरिता च मार्गणा स्वधिया परिभावनीया ॥ ३१ ॥

तदेवं कृताऽधस्तनस्थानप्ररूपणा । सांप्रतं वृद्धिस्थानप्ररूपणा क्रियते—

वुड्ढी हाणी छक्कं तम्हा दोण्हं पि अंतमिल्लाणं । अंतोमुहुत्तमावलि असंखभागा उ सेसाणं ॥ ३७ ॥

वुड्ढि त्ति— इह जीवाः परिणतिविशेषतः कर्मपरमाणुष्वनुभागस्य षड्विधामुक्तस्वरूपां वृद्धिं हानिं वा कुर्वन्ति । तस्मात् कां वृद्धिं कियन्तं कालं यावत् कुर्वन्तीत्यवश्यं कालप्रमाणमभिधानीयं । तत्र द्वयोर्वृद्धिहान्योरन्तिमयोरनन्तगुणवृद्ध्यनन्तगुणहानिरूपयोरन्तर्मुहूर्तमवगन्तव्यं । किमुक्तं भवति ? अन्तर्मुहूर्तं कालं यावन्निरन्तरं जीवाः परिणामविशेषतः प्रतिसमयमनुभागान् पूर्वस्मात् पूर्वस्मादनन्तगुणवृद्धाननन्तगुणहीनान् वा बध्नन्ति । तथा शेषाणां पञ्चानामाद्यानां वृद्धीनां हानीनां वा आवलिकाया असंख्येयभागमात्रः कालो वेदितव्यः । इदमुक्तं भवति—अनुभागानामाद्याः पञ्च वृद्धीर्हा-

नीवां स्थायस्थिकाया असंख्येयभागमात्र कालं यावन्निरन्तर जीवाः परिणामविशेषतः कुर्वन्ति । एषा च हानिवृद्धिकालप्ररूपणोत्कर्षतोऽवगन्तव्या । जघन्यतस्तु सर्वा अपि वृद्धयो हानयो वा एकं द्वौ वा समयौ यावदवगन्तव्याः ॥३०॥

इदानीमेतेष्वनुभागस्थानेषु बन्धमाश्रित्यावस्थाने कालमानमाह—

चउराई जावट्ठगमेत्तो जावं दुगं तिसमयाणं । ठाणाणं उक्कोसो जहण्णओ सव्वहिं समओ ॥ ३१ ॥

चउराइ त्ति—चत्वार आदिर्यस्याः सा चतुरादिः वृद्धिः । सा च समयानामवस्थितकालनियामकानां तावद्द्रष्टव्या यावदष्टौ समया । इत ऊर्ध्वं पुनः समयानां हानिर्वक्तव्या । सा च तावद्वक्तव्या यावत् द्विकं । सा च वृद्धिर्हानिर्वा चतुरादिका स्थानानामनुभागबन्धस्थानानामुत्कर्षतो द्रष्टव्या । जघन्यतस्तु सर्वेषामपि समयः । इयमत्र भावना—यानि अनुभागबन्धस्थानानि जीवाः पुनः पुनस्तान्येव चतुरः समयान् यावद्बध्नन्ति तानि चतुःसामयिकानि । तानि च सूक्ष्मादारभ्यासंख्येयलोकाकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि भवन्ति । तेभ्य उपरितनानि स्थानानि पञ्चसामयिकानि, तान्यप्यसंख्येयलोकाकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि । तेभ्य उपरितनानि स्थानानि षट्सामयिकानि, तान्यप्यसंख्येयलोकाकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि । तेभ्य उपरितनानि स्थानानि सप्तसामयिकानि, तान्यप्यसंख्येयलोकाकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि । तेभ्य उपरितनान्यष्टसामयिकानि, तान्यप्यसंख्येयलोकाकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि । तेभ्य उपरितनानि पुनः स्थानानि सप्तसामयिकानि, तान्यप्यसंख्येयलोकाकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि । तेभ्य उपरितनानि षट्सामयिकानि, तान्यप्यसंख्येयलोकाकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि । एवं तावद्वाच्यं यावद्द्विसामयिकानि ॥ ३१ ॥

तदेवं कृता समयप्ररूपणा । इदानीं यान्यनुभागबन्धस्थानानि अष्टसामयिकानि तानि यस्यां वृद्धौ हानौ वा प्राप्यन्ते तामाह—

दुसु जवमज्झं थोवाणि अट्ठसमयाणि दोसु पासेसु।समऊणियाणि कमसो असंखगुणियाणि उप्पिं च॥४०॥

दुसु त्ति–द्वयोर्विकल्पयोरनन्तगुणवृद्ध्यनन्तगुणहानिरूपयोर्यवमध्यं वर्तते । यवस्य मध्यमिव यवमध्यं अष्टसामयिकान्यनुभागबन्धस्थानानीत्यर्थः । यथा यवस्य मध्यं पृथुलमुभयतः पार्श्वे च हीने हीनतरे, तथात्रापि कालतः पृथुलानि अष्टसामयिकानि अनुभागबन्धस्थानानि, उभयपार्श्ववर्तीनि च सप्तसामयिकादीनि कालतो हीनानि हीनतराणि । ततोऽष्टसामयिकानि यवस्य मध्यमिव यवमध्यं । तानि च प्रथमादष्टसामयिकात् स्थानादारभ्य सर्वाण्यप्यसंख्येयलोकाकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि अनन्तगुणवृद्धौ प्राप्यन्ते । सप्तसामयिकानां हि चरमादनुभागबन्धस्थानात् प्रथममष्टसामयिकं स्थानमनन्तगुणवृद्धं । ततः शेषाण्यपि तदपेक्षयाऽनन्तगुणवृद्धान्येव भवन्ति । तथाऽष्टसामयिकानां चरमादनुभागबन्धस्थानादुपरितनं सप्तसामयिकं स्थानमनन्तगुणवृद्धं । ततस्तदपेक्षया पाश्चात्यान्यष्टसामयिकान्यनुभागबन्धस्थानानि सर्वाण्यप्यनन्तगुणहीनान्येव भवन्ति । तदेवमष्टसामयिकान्यनन्तगुणवृद्धौ अनन्तगुणहानौ च प्राप्यन्ते । अष्टसामयिकानि चोपलक्षणं, तेनाद्यानि चतुःसामयिकानि सर्वान्तिमानि च द्विसामयिकानि वर्जयित्वा शेषाणि सर्वाण्यपि पञ्चसामयिकादीनि प्रत्येकमुक्तप्रकारेणानन्तगुणवृद्धावनन्तगुणहानौ च वेदितव्यानि । आद्यानि पुनः चतुःसामयिकान्यनन्तगुणहानावेव । तथाहि–पञ्चसामयिकमाद्यमनुभागबन्धस्थानं चतुःसामयिकचरमानुभागबन्ध-

स्थानापेक्षयाऽनन्तगुणवृद्धं । ततस्तदपेक्षया पाश्चात्यानि चतुःसामयिकानि सर्वाण्यप्यनुभागबन्धस्थानान्यनन्तगुणवृद्धानापेव प्राप्यन्ते, द्विसामयिकानि त्वनन्तगुणवृद्धान्येव । तथाहि–त्रिसामयिकानां चरमादनुभागबन्धस्थानादाद्य द्विसामयिकमनुभागबन्धस्थानमनन्तगुणवृद्धं, ततस्तदपेक्षया सर्वाण्यप्यनन्तगुणवृद्धान्येव । कृता यवमध्यप्ररूपणा । सांप्रत चतुःसामयिकादीनां स्थानानामल्पबहुत्वमाह–'थोवाणीत्यादि' सर्वस्तोकानि यवमध्यभूतानि अष्टसामयिकानि स्थानानि। अतिचिरबन्धकालयोग्यानि हि स्थानानि स्तोकान्येव प्राप्यन्ते इति कृत्वा तेभ्योऽसंख्येयगुणानि पूर्वोत्तरलक्षणोभयपार्श्ववर्तीनि सप्तसामयिकानि अल्पतरबन्धकालविषयत्वात् । स्वस्थाने तु द्वयान्यपि परस्परं तुल्यानि । तेभ्योऽप्यसंख्येयगुणानि उभयपार्श्ववर्तीनि षट्सामयिकानि । स्वस्थाने तु द्वयान्यपि परस्परं तुल्यानि । तेभ्योऽप्यसंख्येयगुणानि उभयपार्श्ववर्तीनि पञ्चसामयिकानि । स्वस्थाने तु द्वयान्यपि परस्परं तुल्यानि । तेभ्योऽप्यसंख्येयगुणानि उभयपार्श्ववर्तीनि चतुःसामयिकानि । स्वस्थाने तु द्वयान्यपि परस्परं तुल्यानि । तेभ्योऽप्यसंख्येयगुणानि त्रिसामयिकानि । तेभ्योऽप्यसंख्येयगुणानि द्विसामयिकानि । 'दोसु पासेसु त्ति' अष्टसामयिकेभ्योऽनन्तर द्वयोः पार्श्वयोः क्रमशः समयेन समयोनानि समयोनानि सप्तसामयिकादीनि स्थानानि असंख्येयगुणानि तावद्वक्तव्यानि यावच्चतुःसामयिकानि । तेभ्य उपरि च त्रिसामयिकानि द्विसामयिकानि च क्रमशोऽसंख्येयगुणानि वक्तव्यानीति गाथार्थः ॥ ४० ॥

सम्प्रति सर्वेषामेवानुभागबन्धस्थानानां समुदायमधिकृत्य विशेषसंख्यानिरूपणार्थमाह—

सुहुमगणिपवेसणया अगणिक्काया य तेसि कायठिई। कमसो असंखगुणियाण(अ)ज्झवसाणाणि चणुभागे

सुहुमेति-सूक्ष्माग्नौ सूक्ष्माग्निकाये प्रवेशनमुत्पादो येषां ते सूक्ष्माग्निप्रवेशनकाः । तथाऽग्निकाया अग्निकायत्वेनावस्थिताः । तथा तेषामग्निकायानां कायस्थितिः कायस्थितिकालः । एते क्रमशः क्रमेणासंख्येयगुणिताः । तथाऽनुभागेऽनुभागविषयेऽध्यवसानानि, कार्ये कारणोपचारादध्यवसायनिर्वर्त्यानि यान्यनुभागबन्धस्थानानि, तान्यसंख्येयगुणानि । उक्तं च-"सुहुमगणिपविसंता चिट्ठंता तेसि कायठिइकालो । कमसो असंखगुणिओ तत्तो अणुभागठाणाइं ॥ १ ॥" इयमत्र भावना-य एकस्मिन् समये सूक्ष्माग्निकायेषु मध्ये प्रविशन्ति उत्पद्यन्ते ते स्तोकाः, ते चासंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणाः । तेभ्योऽपि येऽग्निकायत्वेनावतिष्ठन्ते तेऽसंख्येयगुणाः तेभ्योऽप्यग्निकायस्थितिकालोऽसंख्येयगुणः । ततोऽप्यनुभागबन्धस्थानान्यसंख्येयगुणानि ॥ ४१ ॥

संप्रत्योजोयुग्मप्ररूपणावसरः-तत्रौजो विषमं, समं युग्मं, तत्प्ररूपणा चैवं-इह कश्चिद्विवक्षितो राशिः स्थाप्यते, तस्य कलिद्वापरत्रेताकृतयुगसंज्ञैश्चतुर्भिर्भागो ह्रियते । भागे च हृते सति यद्येकः शेषो भवति तर्हि स राशिः पूर्वपुरुषपरिभाषया कल्योज उच्यते, यथा त्रयोदश । अथ द्वौ शेषौ तर्हि द्वापरयुग्मः, यथा चतुर्दश । अथ त्रयः शेषास्ततस्त्रेतौजो यथा पञ्चदश । यदा तु न किञ्चिदवतिष्ठते, किं तु सर्वात्मना निर्लेप एव भवति, तदा स कृतयुगो यथा षोडश । उक्तं च-"चउदस दावरजुम्मा तेरस कलिओज तह य कडजुम्मा । सोलस तेओजो खलु पन्नरसेवं खु विन्नेया ॥ १ ॥" ॥ ४१ ॥

तत्राविभागादयो यादृग्राशिरूपा वर्तन्ते तादृग्राशिरूपमाह—

---

१ किमिति पञ्च दश च विहायाश्रीयन्ते चतुर्दशेति चेच्चतुर्थचतुष्कत्वेनेत्यनुमन्ये ।

कडजुम्मा अविभागा ठाणाणि य कंडगाणि अणुभागे । पज्जवसाणमणंतगुणाउ उप्पिं न (अ)णंतगुणं ४२

कडजुम्मेति–अनुभागेऽनुभागविषयेऽविभागस्थानानि कण्डकानि च कृतयुग्मानि कृतयुग्मराशिरूपाणि द्रष्टव्यानि । कृतौजोयुग्मप्ररूपणा । संप्रति पर्यवसानद्वारमाह–'पज्जवसाणेत्यादि' । अनन्तगुणादनन्तगुणवृद्धिकण्डकादुपरि पञ्चवृद्ध्यात्मकानि सर्वाणि स्थानानि गत्वा पुनरनन्तगुणवृद्धं स्थानं न प्राप्यते, षट्स्थानस्य परिसमाप्तत्वात् । ततस्तदेव सर्वान्तिमं स्थानं षट्स्थानकस्य पर्यवसानमिति ॥ ४२ ॥

संप्रत्यल्पबहुत्वप्ररूपणार्थमाह–

अप्पबहुमणंतरओ असंखगुणियाणणंतगुणमाई । तव्विवरीयमियरओ सखेज्जक्खेसु संखगुणं ॥ ४३ ॥

अप्पेति–इह द्विधाऽल्पबहुत्वप्ररूपणा–अनन्तरोपनिधया परंपरोपनिधया च । तत्रैकस्मिन् षट्स्थानकेऽन्तिमस्थानादारभ्य पश्चानुपूर्व्याऽनन्तरोपनिधया प्ररूपणा क्रियते–अनन्तगुणान्यनन्तगुणवृद्धानि स्थानान्यादौ कृत्वा शेषाण्यसंख्येयगुणितानि वक्तव्यानि । तद्यथा–सर्वस्तोकान्यनन्तगुणवृद्धानि स्थानानि, कण्डकमात्रत्वात्तेषां । तेभ्योऽसंख्येयगुणवृद्धानि स्थानान्यसंख्येयगुणानि । को गुणकारः ? उच्यते–कण्डकं एककण्डकप्रक्षेपश्च । कुत एतदवसीयत इति चेदुच्यते–इह यस्मादेकैकस्यानन्तगुणवृद्धस्य स्थानस्याधस्तादसंख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि कण्डकमात्राणि प्राप्यन्ते । तेन कण्डकं गुणकारः । अनन्तगुणवृद्धस्थानकण्डकस्योपरि कण्डकमात्राण्यसंख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि प्राप्यन्ते, न त्वनन्तगुणवृद्धं स्थानं, तेनोपरितनकण्डकस्याधिकस्य तत्र प्रक्षेपः । तेभ्योऽप्यसंख्येयगुणवृद्धेभ्यः स्थानेभ्यः संख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि असंख्येयगुणानि । तेभ्योऽपि संख्येयभागाधिकानि स्थानान्यसंख्येयगुणानि । तेभ्योऽप्यसंख्येयभागाधिकानि स्थाना-

न्यसंख्येयगुणानि । तेभ्योऽप्यनन्तभागवृद्धानि स्थानान्यसंख्येयगुणानि । गुणकारश्च सर्वत्रापि कंडकं उपरि चैककं-डकप्रक्षेपः । तथाहि–एकैकस्यासंख्येयगुणवृद्धस्य स्थानस्याधस्तात् संख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि कंडकमात्राणि प्राप्यन्ते। तेन कंडकं गुणकारः । असंख्येयगुणवृद्धकंडकाच्चोपरि कंडकमात्राणि संख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि प्राप्यन्ते । तदनन्तरं त्वनन्तगुणवृद्धमेव स्थानं भवति, न त्वसंख्येयगुणवृद्धं । प्रथमाच्चानन्तगुणवृद्धात् स्थानादर्वाक् असंख्येयगुणवृद्धस्था-नापेक्षया संख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि चिन्त्यन्ते । न तत ऊर्ध्वमपि । तेनोपर्येकस्यैव कंडकस्याधिकस्य प्रक्षेपः । एवं संख्येयभागवृद्धादीनामपि स्थानानामसंख्येयगुणत्वे गुणकारभावना द्रष्टव्या । तदेवं कृताऽनन्तरोपनिधयाऽल्पबहुत्व-प्ररूपणा । संप्रति परंपरोपनिधया तां कुर्वन्नाह–'तविवरीयमियरहिं त्ति' इतरत इतरस्यां परंपरोपनिधायां तद्विपरीतं येन क्रमेणोक्तमनन्तरोपनिधायां तद्विपरीतं द्रष्टव्यं । इहादित आरभ्य वक्तव्यमित्यर्थः । तथाहि–सर्वस्तोकानि अनन्त-भागवृद्धानि स्थानानि यस्मादाद्यानुभागबन्धस्थानादारभ्यानन्तभागवृद्धानि स्थानानि कंडकमात्राण्येव प्राप्यन्ते, नाधि-कानि । तेभ्योऽप्यसंख्येयभागवृद्धानि स्थानानि असंख्येयगुणानि । कथमिति चेदुच्यते–अनन्तभागवृद्धकंडकादुपरि-तनं प्रथममसंख्येयभागवृद्धं स्थानं यदि पाश्चात्यकंडकसत्कचरमस्थानापेक्षयाऽसंख्येयेन भागेनाधिकं; तत उपरित-नमनन्तभागवृद्धं स्थानं तदपेक्षया सुतरामसंख्येयभागवृद्धं भवति । अनन्तभागवृद्धं हि तत्प्रथमासंख्येयभागवृद्धस्था-नापेक्षया । अनन्तभागवृद्धकंडकसत्कचरमस्थानापेक्षया त्वसंख्येयभागाधिकमेव । तत उपरितनानि स्थानानि विशे-षतो विशेषतरतोऽसंख्येयभागाधिकानि तावद्द्रष्टव्यानि यावत्संख्येयभागाधिकं स्थानं न भवति । तदेवं यतः प्रथमा-

दसंख्येयभागवृद्धात् स्थानादारभ्य प्रथमात् संख्येयभागवृद्धात् स्थानादर्वागपान्तराले यानि स्थानानि तानि सर्वाण्य-
प्यसंख्येयभागवृद्धानि प्राप्यन्ते । तस्मादनन्तभागवृद्धेभ्यः स्थानेभ्योऽसंख्येयभागवृद्धानि स्थानान्यसंख्येयगुणानि
भवन्ति तेभ्योऽपि संख्येयभागवृद्धानि स्थानानि संख्येयगुणानि । कुत एतदवसीयत इति चेदुच्यते–प्रथमे संख्येय-
भागवृद्धे स्थाने पाश्चात्यमनन्तरस्थानमधिकृत्य संख्येयभागवृद्धिः प्राप्यते । तद्यदि प्रथमेऽपि संख्येयभागवृद्धे स्थाने
संख्येयभागवृद्धिः प्राप्ता, तर्हि ततः प्रथमात् स्थानादुत्तरेषामनन्तभागवृद्धासंख्येयभागवृद्धानां स्थानानां सुतरां संख्ये-
यभागवृद्धिर्भवति । यतोऽनन्तभागवृद्धिरसंख्येयभागवृद्धिर्वा पूर्वपूर्वा(न)न्तरस्थानापेक्षया । प्रथमसंख्येयभागवृद्धात्पुनः
प्राक्तनमनन्तरं स्थानमधिकृत्य सर्वाण्यप्यनन्तभागवृद्धानि । असंख्येयभागवृद्धानि च स्थानानि यथोत्तर सविशे-
षविशेषतरं संख्येयभागवृद्धानि भवन्ति । सविशेषतरसंख्येयभागवृद्धिश्च तावद्वक्तव्या यावन्मौलं द्वितीयं संख्येयभा-
गाधिकं स्थानं न भवति । द्वितीयं मौलं संख्येयभागाधिकं स्थानं द्वाभ्यां सातिरेकाभ्यां संख्येयभागाभ्यामधिकमव-
गन्तव्यं । तृतीयं त्रिभिः सातिरेकैः । चतुर्थं चतुर्भिः सातिरेकैः।एवं तावद्वाच्य यावदुत्कृष्टसंख्येयतुल्यान्यन्तरान्तराभा-
वीनि मौलानि संख्येयभागवृद्धानि स्थानानि भवन्ति । एतावन्ति चान्तराले यावन्ति स्थानानि तावन्ति सर्वाण्यपि
संख्येयभागवृद्धानि स्थानानि किंत्वेकेन सर्वान्तिमेन स्थानेन न्यूनानि द्रष्टव्यानि । यत उत्कृष्टसंख्यातमसंख्येयभा-
गवृद्धं स्थान संख्येयगुणं भवति, (द्विगुणत्वात्), ततस्तत्परित्यज्यते । तत्रेह यावन्ति असंख्येयभागवृद्धानि स्थानान्य-
नन्तरमुक्तानि तावन्ति एकैकस्मिन्नन्तरान्तराभाविना संख्येयभागवृद्धाना स्थानानामन्तरे प्राप्यन्ते । तानि चान्तरा-

न्तरभाविनि मौलानि संख्येयभागवृद्धानि स्थानानि प्रस्तुतचिन्तायामुत्कृष्टसंख्यातकतुल्यानि गृह्यन्ते । केवलं तदेवैकं सर्वान्तिमं संख्येयभागवृद्धं परित्यज्यते । ततोऽसंख्येयभागवृद्धेभ्यः स्थानेभ्यः संख्येयभागवृद्धानि स्थानानि संख्येयगुणान्येव भवन्ति । तेभ्योऽपि संख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि संख्येयगुणानि । कथमिति चेदुच्यते—प्रथमात्संख्येयभागवृद्धात् स्थानात्प्राक्तनं यदनन्तरं स्थानं तदधिकृत्योत्तराणि अन्तरान्तरभावीनि मौलानि संख्येयभागवृद्धानि स्थानानि उत्कृष्टसंख्यातकतुल्यानि गत्वा चरमं स्थानं द्विगुणं साधिकमुपलब्धं । ततः पुनरपि तावन्मात्राण्येव स्थानानि गत्वा चरमं स्थानं सातिरेकं त्रिगुणं । एवमेव चतुर्गुणं । एवं तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टसंख्येयगुणं भवति । ततः पुनरप्युत्कृष्टसंख्यातकतुल्यानि स्थानानि गत्वा चरमं यदेकेन गुणेन वृद्धं भवति, तज्जघन्यासंख्येयगुणं भवति । तस्मात्संख्येयभागवृद्धेभ्यः स्थानेभ्यः संख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि संख्येयगुणान्येव भवन्ति । तथा चाह—'संखेज्जाक्खेसु संखगुणं' संख्येयाख्येषु संख्येयभागवृद्धसंख्येयगुणरूपेषु स्थानेषु संख्येयगुणं संख्येयगुणता वक्तव्या । तेभ्योऽपि संख्येयगुणवृद्धेभ्यः स्थानेभ्योऽसंख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि असंख्येयगुणानि । कथमिति चेदुच्यते—इह यतः प्रागुक्तादनन्तराज्जघन्यासंख्येयगुणात् स्थानात् पराणि सर्वाण्यप्यनन्तभागवृद्धासंख्येयभागवृद्धसंख्येयभागवृद्धसंख्येयगुणवृद्धासंख्येयगुणवृद्धानि स्थानान्यसंख्येयगुणानि प्राप्यन्ते, ततः संख्येयगुणवृद्धेभ्यः स्थानेभ्योऽसंख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि असंख्येयगुणानि भवन्ति । तेभ्योऽप्यनन्तगुणवृद्धानि स्थानान्यसंख्येयगुणानि । कथमिति चेदुच्यते—इह प्रथमादनन्तगुणवृद्धात् स्थानादारभ्य यावत् षट्स्थानकपरिसमाप्तिस्तावत् सर्वाण्यपि स्थानानि अनन्तगुणवृद्धानि । तथाहि—यदि प्रथ-

ममनन्तगुणवृद्धं स्थानं पाश्चात्यमनन्तरस्थानमधिकृत्यानन्तगुणाधिकं ज्ञात। तत उपरापि अनन्तभागवृद्धादीनि स्थानानि तदपेक्षया भूयरामनन्तगुणवृद्धानि जायन्ते । यावन्ति च स्थानानि प्रागतिक्रान्तानि तावन्ति एकैकस्मिन्ननन्तगुणवृद्धानामन्तरान्तराणाधिनां स्थानानामन्तरे जायन्ते । कंडकमात्राणि च तान्यन्तराणि । ततः प्रागुक्तेभ्योऽसंख्येयगुणवृद्धेभ्यः स्थानेभ्योऽनन्तगुणवृद्धानि स्थानान्यसंख्येयगुणानि भवन्ति इति ॥ ४३ ॥

तदेवं कृताऽल्पबहुत्वप्ररूपणा, तत्करणाच्चोक्तान्यनुभागबन्धस्थानानि । साम्प्रतमेतेष्वनुभागबन्धस्थानेषु निष्पादकत्वेन यथा जीवा वर्तन्ते तथा प्ररूपणा कर्तव्या । तत्र चाष्टावनुयोगद्वाराणि । तद्यथा—एकैकस्मिन् स्थाने जीवप्रमाणप्ररूपणा, अन्तरस्थानप्ररूपणा, निरन्तरस्थानप्ररूपणा, नानाजीवकालप्रमाणप्ररूपणा, वृद्धिप्ररूपणा, यवमध्यप्ररूपणा, स्पर्शनाप्ररूपणा, अल्पबहुत्वप्ररूपणा च । तत्र प्रथमत एकैकस्मिन् स्थाने नानाजीवप्रमाणप्ररूपणार्थमाह—

थावरजीवाणंता एक्केक्के तसजिया असंखेज्जा । लोगा सिमसंखेज्जा अंतरमह थावरे नत्थि ॥ ४४ ॥

थावरेति—एकैकस्मिन् स्थावराणां बन्धं प्रति प्रायोग्येऽनुभागबन्धस्थानेऽनन्ताः स्थावरजीवा बन्धकत्वेन प्राप्यन्ते । त्रसप्रायोग्ये चैकैकस्मिन्ननुभागबन्धस्थाने जघन्येनैको द्वौ चोत्कर्षतोऽसंख्येया आवलिकाया असंख्येयभागमात्रास्त्रसजीवा प्राप्यन्ते । सांप्रतमन्तरस्थानप्ररूपणामाह 'लोगा सिमेत्यादि' एषां त्रसजीवानामसंख्येया लोका असंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणानि अनुभागबन्धस्थानानि अन्तरं, एतावन्ति बन्धं नायान्तीत्यर्थः । इदमुक्तं भवति—त्रसप्रायोग्यानि यानि स्थानानि त्रसजीवाना बन्धं नायान्ति, तानि जघन्यपदे एकं द्वे वा उत्कर्षतोऽसंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्र-

माणानि भवन्ति । अथ स्थावरे स्थावरप्रायोग्येषु स्थानेषु अन्तरं न विद्यते सर्वाण्यपि स्थावरप्रायोग्याणि स्थानानि सर्वदैव स्थावरजीवैर्वध्यमानानि प्राप्यन्त इत्यर्थः। कथमेवं गम्यत इति चेदुच्यते-इह स्थावरजीवा अनन्ताः स्थावराणां बन्धं प्रति प्रायोग्यानि च स्थानानि पुनरसंख्येयानि ततोऽन्तरं न प्राप्यन्ते ॥ ४४ ॥

संप्रति निरन्तरस्थानप्ररूपणार्थमाह—

आवलिअसंखभागो तसा निरंतरं अहेगठाणम्मि। नाणा जीवा एवइकालं एगिंदिया निच्चं ॥४५॥

आवलीति-अत्र तृतीयार्थे प्रथमा । बन्धमाश्रित्य त्रसजीवैर्निरन्तराणि । किमुक्तं भवति ? त्रसजीवैर्निरन्तरं बध्यमानानि अनुभागबन्धस्थानानि जघन्येन द्वे त्रीणि वा प्राप्यन्ते, उत्कर्षत आवलिकाया असंख्येयभागमात्राणि । कथमेतदवसेयमिति चेदुच्यते-स्तोकास्त्रसजीवाः स्थानानि पुनस्त्रसप्रायोग्याणि असंख्येयानि, ततो न सर्वाणि त्रसजीवैः क्रमेण निरन्तरं बध्यमानानि प्राप्यन्ते, किं तूत्कर्षतोऽपि यथोक्तप्रमाणान्येव । संप्रति नानाजीवकालप्ररूपणार्थमाह-'अहेगठाणम्मीत्यादि' । एकैकमनुभागबन्धस्थानं नानाजीवैर्बध्यमानं कियन्तं कालं यावदविरहितं प्राप्यते इति प्रश्ने सति उत्तरं (दीयते)-त्रसप्रायोग्ये एकैकस्मिन्ननुभागबन्धस्थाने नानारूपास्त्रसा जीवा जघन्येनैकं समयं, उत्कर्षतः 'एवइकालं ति' एतावन्तं कालं पूर्वोक्तस्वरूपं आवलिकाया असंख्येयभागमात्रं कालं यावदित्यर्थः । निरन्तरं बन्धकत्वेन प्राप्यन्ते । परतोऽवश्यं तद्बन्धशून्यं भवतीत्यर्थः । इयमत्र भावना-एकैकं त्रसप्रायोग्यमनुभागबन्धस्थानमन्यैरन्यैश्च त्रसजीवैर्निरन्तरं बध्यमानं जघन्येनैकं समयं द्वौ वा समयौ यावत्प्राप्यते । उत्कर्षतस्त्वावलिकाया असंख्येय- ॥ ३७ ॥

भागमात्रं कार्यं । 'एगिंदिया निच्चं ति' स्थावरप्रायोग्य एकैकस्मिन्ननुभागबन्धस्थाने नानाविधा एकेन्द्रिया नित्यं सर्वकालमविरहितं बन्धकत्वेन प्राप्यन्ते, न कदाचनापि तद्बन्धशून्यं भवतीत्यर्थः । अत्रापीयं भावना—एकैकं स्थावरप्रायोग्यमनुभागबन्धस्थानमन्यैरन्यैश्च स्थावरजीवैर्निरन्तरं बध्यमानं सर्वकालमवाप्यते, न तु कदाचनापि बन्धरहितं भवतीति ॥ ४५ ॥

तदेवं कृता नानाजीवानाश्रित्य कालप्ररूपणा, संप्रति वृद्धिप्ररूपणावसरः । तत्र च द्वे अनुयोगद्वारे । तद्यथा—अनन्तरोपनिधा परंपरोपनिधा च । तत्रानन्तरोपनिधामाह—

थोवा जहन्नठाणे जा जवमज्झं विसेसओ अहिया। एत्तो हीणा उक्कोसगं ति जीवा अणंतरओ ॥४६॥

थोवेति—जघन्येऽनुभागबन्धस्थाने बन्धकत्वेन वर्तमाना जीवाः सर्वस्तोकाः । ततो द्वितीयेऽनुभागबन्धस्थाने विशेषाधिकाः । ततोऽपि तृतीयेऽनुभागबन्धस्थाने विशेषाधिकाः । एवं तावद्वाच्यं यावद्यवमध्यं सर्वमध्यं सर्वमध्यान्यष्टसामयिकानीत्यर्थः । इत ऊर्ध्वं पुनर्जीवा अनन्तरत आनन्तर्येण क्रमेणेत्यर्थः । विशेषतो हीना विशेषहीना वक्तव्याः । ते च तावद्यावदुत्कृष्टं द्विसामयिकं स्थानमिति ॥ ४६ ॥

गताऽनन्तरोपनिधा । परंपरोपनिधामाह—

गंतूणमसंखेज्जे लोगेडुगुणाणि जाव जवमज्झ । एत्तो य डुगुणहीणा एवं उक्कोसगं जाव ॥ ४७ ॥

गंतूणमिति—जघन्यानुभागबन्धस्थानबन्धकेभ्यो जीवेभ्यो जघन्यानुभागबन्धस्थानादारभ्यासंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणानि स्थानान्यतिक्रम्य परं यदनुभागबन्धस्थानं तद्बन्धका जीवा द्विगुणा वृद्धा भवन्ति । ततः पुनरपि तावन्ति स्थानान्यतिक्रम्यापरस्यानुभागबन्धस्थानस्य बन्धका द्विगुणवृद्धा भवन्ति । एवं द्विगुणवृद्धिस्तावद्वक्तव्या यावद्यवमध्यं । ततोऽसंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणानि स्थानान्यतिक्रम्यापरस्यानुभागबन्धस्थानस्य ये बन्धका जीवास्तेऽनन्तरमुक्तेभ्यो जीवेभ्यः सकाशात् द्विगुणहीना भवन्ति । ततः पुनरपि तावन्ति स्थानान्यतिक्रम्यापरस्यानुभागबन्धस्थानस्य बन्धका द्विगुणहीना भवन्ति । एवं द्विगुणहानिस्तावद्वक्तव्या यावत्स्वस्वप्रायोग्यं सर्वोत्कृष्टमनुभागबन्धस्थानं इति ॥ ४७ ॥

नाणंतराणि आवलियअसंखभागो तसेसु इयरेसुं । एगंतरा असंखिय गुणाइँ णाणंतराइं तु ॥ ४८ ॥

नाणंतराणीति—नानान्तराणि नानाप्रकाराणि द्विगुणवृद्धिद्विगुणहान्यपान्तरालरूपाणि यानि तानि त्रसेषु त्रसकायेषु आवलिकाया असंख्येयतमे भागे यावन्तः समयास्तावत्प्रमाणानि भवन्ति । ननु आवलिकाया असंख्येयभागमात्राण्येवानुभागबन्धस्थानानि त्रसजीवैर्निरन्तरं बध्यमानानि प्राप्यन्ते एतच्च प्रागेवोक्तं । तत्कथं त्रसेषु द्विगुणवृद्धिद्विगुणहान्यन्तराणि यथोक्तप्रमाणानि भवन्ति । एवं ह्येकापि द्विगुणवृद्धिर्द्विगुणहानिर्वा न प्राप्नोतीति भावः । नैष दोषः, यतः प्रागावलिकाऽसंख्येयभागमात्राणि त्रसजीवैर्निरन्तरं बध्यमानतया प्राप्यमाणान्युक्तानि । इह तु यद्यप्यावलिकाऽसंख्येयभागमात्रेभ्यः स्थानेभ्यः पराणि स्थानानि बध्यमानानि संप्रति न प्राप्यन्ते, तथापि कदाचित्प्राप्यन्ते । तेषु च जीवा उत्कृष्टपदे क्रमेण विशेषाधिका लभ्यन्ते । ततो यथोक्तप्रमाणानि द्विगुणवृद्धिद्विगुणहानिस्थानानि न विरुध्यन्ते । तथा

ष्टरेषु स्थावरेषु एकस्मादन्तरात्रसकायसत्कादसंख्येयगुणानि नानारूपाण्यन्तराणि भवन्ति । किमुक्तं भवति ? त्रसकायिकानामेकस्मिन् द्वयोर्द्विगुणवृद्धयोर्द्विगुणहान्योर्वाऽपान्तराले यानि स्थानानि तेभ्योऽसंख्येयगुणानि स्थावरकायिकानां द्विगुणवृद्धिद्विगुणहान्यन्तराणि । इह त्रसजीवेषु द्विगुणवृद्धिद्विगुणहान्यन्तराणि स्तोकानि । एकस्मिन् द्विगुणवृद्धिस्थानयोर्द्विगुणहानिस्थानयोर्वाऽपान्तराले यानि स्थानानि तान्यसंख्येयगुणानि । एवं त्रसानां । स्थावराणां पुनर्द्वयोर्द्विगुणवृद्ध्योर्द्विगुणहान्योर्वा एकस्मिन्नपान्तराले यानि स्थानानि तानि स्तोकानि । द्विगुणवृद्धिद्विगुणहान्यन्तराणि पुनरसंख्येयगुणानि ॥ ४८ ॥

कृता वृद्धिप्ररूपणा संप्रति यवमध्यप्ररूपणा क्रियते—यवमध्यस्थानानि अष्टसामयिकानि शेषस्थानापेक्षयाऽसंख्येयभागमात्राणि । तथा यवमध्यस्याधस्तनानि स्थानानि स्तोकानि । ततो यवमध्यस्योपरितनानि असंख्येयगुणानि । उक्तं च "जयमज्झे ठाणाइं असंखभागो उ सेसठाणाणं । हेट्ठम्मि होंति थोवा उवरिम्मि असंखगुणियाणि ॥ १ ॥" कृता यवमध्यप्ररूपणा, संप्रति स्पर्शनाप्ररूपणामाह—

फासणकालो तीए थोवो उक्कोसगे जहन्ने उ । होइ असंखेज्जगुणो यउ कंडगे तत्तियं चेव ॥ ४९ ॥
जवमज्झकंडगोवरि हेट्ठो जवमज्झ असंखगुणो । कमसो जवमज्झुवरिं कंडगहेट्ठा य तावइओ ॥ ५० ॥
जवमज्झुवरि विसेसो कंडगहेट्ठा य सव्वहिं चेव । जीवप्पा बहुमेवं अज्झवसाणेसु जाणेज्जा ॥ ५१ ॥

फासणेति—अतीते काले एकस्य जीवस्योत्कृष्टे द्वे सामयिके इत्यर्थः । अनुभागबन्धस्थाने स्पर्शनाकालः स्तोकः । अतीते काले परिभ्रमता जन्तुना द्विसामयिकान्यनुभागबन्धस्थानानि स्तोकमेव कालं स्पृष्टानीत्यर्थः । जघन्ये पुनरनुभागबन्धस्थाने प्राथमिकेषु चतुःसामयिकेष्वित्यर्थः । अतीते काले स्पर्शनाकालोऽसंख्येयगुणः । 'कंडगे तत्ति चेव' कंडकं उपरितनानि चतुःसामयिकानि स्थानानि तेषु तावन्मात्रः स्पर्शनाकालो यावन्मात्र आद्येषु चतुःसामयिकेषु । ततो यवमध्येषु स्थानेषु अष्टसामयिकेष्वित्यर्थः । स्पर्शनाकालोऽसंख्येयगुणः । ततः कंडकस्योपरिवर्तिचतुःसामयिकस्थानसंघातरूपस्योपरितनेषु स्थानेषु त्रिसामयिकेष्वित्यर्थः । स्पर्शनाकालोऽसंख्येयगुणः । ततो यवमध्यस्याधस्तात् पञ्चषट्सप्तसामयिकेष्वसंख्येयगुणः । स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यः । ततः क्रमशः क्रमेण यवमध्यादुपरितनेषु कंडकाच्चतुःसामयिकस्थानसंघातरूपादधस्तनेषु पञ्चषट्सप्तसामयिकेषु स्थानेषु तावन्मात्र एव स्पर्शनाकालो यावन्मात्रः पाश्चात्येषु पञ्चषट्सप्तसामयिकेषु । ततो यवमध्यस्योपरितनेषु द्विसामयिकपर्यन्तेषु सर्वेष्वपि स्थानेषु यः स्पर्शनाकालः स विशेषाधिकः । ततोऽपि कंडकस्य यवमध्यस्योपरिवर्तिचतुःसामयिकस्थानसंघातरूपस्याधस्तात् सर्वेष्वपि स्थानेषु जघन्यचतुःसामयिकपर्यन्तेषु स्पर्शनाकालः समुदितो विशेषाधिकः । ततोऽपि सर्वेष्वपि स्थानेषु स्पर्शनाकालो विशेषाधिकः । कृता स्पर्शनाप्ररूपणा संप्रत्यल्पबहुत्वप्ररूपणामाह—'जीवप्पा बहु' इत्यादि । यथा स्पर्शनाकालस्याल्पबहुत्वमुक्तं, एवं जीवानामपि अध्यवसानेषु अनुभागबन्धस्थाननिमित्तभूतेषु वर्तमानानामल्पबहुत्वं जानीयात् । तद्यथा—उत्कृष्टेष्वध्यवसानेषु द्विसामयिकानुभागनिबन्धनभूतेषु वर्तमाना जीवाः स्तोकाः । ततो जघन्येषु चतुःसामयिकानुभागबन्धनिबन्धनभूतेष्वसंख्येयगुणाः । एतावन्त

एव चोपरिवर्तिचतुःसामयिकानुभागबन्धस्थाननिबन्धनेष्वध्यवसानेषु । ततोऽपि यवमध्यकस्थानुभागबन्धस्थाननिबन्धने-ष्वसंख्येयगुणाः । ततोऽपि त्रिसामयिकानुभागबन्धस्थाननिमित्तेष्वसंख्येयगुणाः । ततोऽप्यावपश्चपद्सप्तसामयिकानुभाग-बन्धस्थानहेतुष्वध्यवसानेषु असंख्येयगुणाः । एतावन्त एवोपरितनपञ्चपद्सप्तसामयिकानुभागबन्धस्थाननिबन्धनेष्व-ध्यवसानेषु । ततो यवमध्योपरिवर्तिनिःशेषानुभागबन्धस्थाननिबन्धनभूतेष्वध्यवसानेषु वर्तमाना जीवा विशेषाधिकाः । ततोऽप्युपरिवर्तिपञ्चसामयिकपर्यवसानप्राथमिकचतुःसामयिकप्रभृतिसमस्तानुभागबन्धस्थाननिबन्धनेषु विशेषाधिकाः । ततोऽपि सर्वेष्वपि अनुभागबन्धस्थाननिबन्धनेषु विशेषाधिकाः । इति ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥

तदेवमनुभागबन्धस्थानेषु तन्निबन्धनेषु चाध्यवसानेषु यथा जीवा वर्तन्ते, तथा प्ररूपणा कृता । संप्रत्येकैकस्मिन् स्थितिस्थानाध्यवसाये नानाजीवापेक्षया कियन्तोऽनुभागबन्धाध्यवसायाः प्राप्यन्त इति तन्निरूपणार्थमाह—

एक्केक्कम्मि कसायोदयम्मि लोगा असंखिया होंति। ठिइबंधट्ठाणेसु वि अज्झवसाणाण ठाणाणि ॥ ५२ ॥

एक्केक्कम्मि त्ति—एकैकस्मिन् कषायोदये स्थितिस्थाननिबन्धनभूते नानाजीवापेक्षयाऽनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि कृष्णादिलेश्यापरिणामविशेषरूपाणि "सकषायोदया हि कृष्णादिलेश्यापरिणामविशेषा अनुभागबन्धहेतवः" इतिवचनात् असंख्येया लोका भवन्ति असंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणानि भवन्तीत्यर्थः । तथा जघन्यस्थितेरारभ्योत्कृष्टा स्थितिं यावद्यावन्तः समयास्तावन्ति स्थितिस्थानानि । तथाहि—जघन्या स्थितिरेकं स्थितिस्थानं । सैव समयोत्तरा द्वितीयं स्थितिस्थानं । द्विसमयोत्तरा तृतीयं स्थितिस्थान । एवं समयवृद्ध्या तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टा स्थितिः । एवं चासंख्येयानि

स्थितिस्थानानि भवन्ति। तेषु चासंख्येयेषु स्थितिबन्धस्थानेषु प्रत्येकमेकैकस्मिन् स्थितिबन्धस्थानेऽध्यवसायस्थानानि तीव्रतीव्रतरमन्दमन्दतरादिकषायोदयविशेषरूपाणि असंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणानि भवन्ति ॥ ५२ ॥

संप्रत्यनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानां वृद्धिमार्गणा क्रियते। सा द्विधा—अनन्तरोपनिधया परंपरोप निधया च। तत्रानन्तरोपनिधया तावद्वृद्धिमार्गणां चिकीर्षुराह—

थोवाणि कसाउदये अज्झवसाणाणि सव्वडहरम्मि। बिइयाइ विसेसहियाणि जाव उक्कोसगं ठाणं ॥५३॥

थोवाणि त्ति—'सव्वडहरम्मि त्ति' सर्वजघन्ये कषायोदये स्थितिबन्धहेतावनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि कृष्णादिलेश्यापरिणामविशेषरूपाणि स्तोकानि। ततो द्वितीयादौ यथोत्तरं विशेषाधिकानि तावद्वाच्यानि यावदुत्कृष्टं स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानं। एतदुक्तं भवति—द्वितीये कषायोदये विशेषाधिकानि। ततोऽपि तृतीये विशेषाधिकानि। ततोऽपि चतुर्थे विशेषाधिकानि। एवं तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टं कषायोदयरूपं स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानं इति ॥ ५३ ॥

कृताऽनन्तरोपनिधया वृद्धिमार्गणा, संप्रति परंपरोपनिधया तामभिधित्सुराह—

गंतूणमसंखेज्जे लोगे दुगुणाणि जाव उक्कोसं। आवलिअसंखभागो नाणागुणवुड्ढिठाणाणि ॥ ५४ ॥

गंतूणं ति—जघन्यात् कषायोदयादारभ्यासंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणानि कषायोदयस्थानानि गत्वाऽतिक्रम्य परं यद्भवति स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानं तस्मिन्ननुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि जघन्यकषायोदयस्थानसत्कानुभागबन्धाध्यव-

सायस्थानापेक्षया द्विगुणानि भवन्ति । पुनरपि तावन्ति कषायोदयस्थानानि गत्वा यदपरं स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानं तस्मिन् द्विगुणानि भवन्ति । एवं भूयो भूयस्तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टं कषायोदयस्थानं । यानि चान्तरान्तरा नानारूपाणि द्विगुणवृद्धिस्थानानि भवन्ति तानि कियन्तीति चेदुच्यते—आवलिकाया असंख्येयभागः आवलिकाया असंख्येयभागे यावन्तः समयास्तावत्प्रमाणानि भवन्तीत्यर्थः ॥ ५४ ॥

सव्वासुभपगईणं सुभपगईणं विवज्जयं जाण । ठिइबंधट्ठाणेसु वि आउगवज्जाण पगडीणं ॥ ५५ ॥

सव्वेति—सर्वासामशुभप्रकृतीनां ज्ञानावरणपञ्चकनवदर्शनावरणासातवेदनीयमिथ्यात्वषोडशकषायनवनोकषायनरकायुःपञ्चेन्द्रियजातिवर्जजातिचतुष्टयसमचतुरस्रवर्जसंस्थानपञ्चकवज्रर्षभनाराचवर्जसंहननपञ्चककृष्णनीलवर्णदुरभिगन्धतिक्तकटुरसकर्कशगुरुरूक्षशीतस्पर्शरूपाशुभकुवर्णादिनवकनरकगतिनरकानुपूर्वीतिर्यग्गतितिर्यगानुपूर्व्यप्रशस्तविहायोगत्युपघातस्थावरसूक्ष्मापर्याप्तसाधारणास्थिराशुभदुर्भगदुःस्वरानादेयायशःकीर्तिनीचैर्गोत्रान्तरायपञ्चकलक्षणानां सप्ताशीतिसंख्यानामेषाऽनन्तरोक्ताऽनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानां वृद्धिमार्गणा द्रष्टव्या । 'सुभपगईणमित्यादि' शुभानां प्रकृतीनां सातवेदनीयतिर्यगायुर्मनुष्यायुर्देवायुर्देवगतिमनुष्यगतिपञ्चेन्द्रियजातिशरीरपञ्चकसंघातपञ्चकबन्धनपञ्चदशकसमचतुरस्रसंस्थानांगोपांगत्रयवज्रर्षभनाराचसंहननशुभवर्णादयेकादशकदेवानुपूर्वीमनुष्यानुपूर्वीपराघातागुरुलघूच्छ्वासातपोद्योतप्रशस्तविहायोगतित्रसबादरपर्याप्तप्रत्येकस्थिरशुभसुभगसुस्वरादेययशःकीर्तिनिर्माणतीर्थकरोच्चैर्गोत्रलक्षणानामेकोनसप्ततिसंख्यानां विपर्ययं जानीहि । तद्यथा—उत्कृष्टे कषायोदयेऽनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि सर्वस्तोकानि । द्विचरमे कषायोदये विशे-

षाधिकानि। त्रिचरमे कषायोदये विशेषाधिकानि। चतुश्चरमे कषायोदये विशेषाधिकानि। एवं तावद्वाच्यं यावत्सर्वजघन्यं कषायोदयस्थानं। इयमनन्तरोपनिधया वृद्धिमार्गणा। परंपरोपनिधया तु वृद्धिमार्गणेयं—उत्कृष्टकषायोदयस्थानादारभ्या-संख्येयलोकाकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि कषायोदयस्थानानि अधोभागेनातिक्रम्य यदपरमधः कषायोदयस्थानं तस्मिन्ननुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि उत्कृष्टकषायोदयसत्कानुभागबन्धाध्यवसायस्थानापेक्षया द्विगुणानि भवन्ति। पुनरपि तावन्ति कषायोदयस्थानानि ततः प्रभृत्यधोभागेनातिक्रम्य यदपरमधःकषायोदयस्थानं तस्मिन् द्विगुणानि भवन्ति। एवं भूयो भूयस्तावद्वाच्यं यावज्जघन्यं कषायोदयस्थानं। यानि चान्तरान्तरा नानारूपाणि द्विगुणवृद्धिस्थानानि तान्यावलिकाया असंख्येयभागे यावन्तः समयास्तावत्प्रमाणानि भवन्ति। अमूनि चावलिकाया असंख्येयभागमात्राणि शुभप्रकृतीनां अशुभप्रकृतीनां च प्रत्येकं द्विगुणवृद्धिस्थानानि स्तोकानि। एकस्मिन्नपि द्विगुणवृध्ध्यपान्तराले कषायोदयस्थानानि असंख्येयगुणानि। तदेवं स्थितिबन्धहेतुष्वध्यवसायेषु अनुभागबन्धहेतूनामध्यवसायानां प्ररूपणा कृता। संप्रति स्थितिबन्धस्थानेष्वनुभागबन्धप्ररूपणां चिकीर्षुराह—'ठिइबंधेत्यादि' स्थितिबन्धस्थानेष्वपि आयुर्वर्जानां सर्वासां प्रकृतीनां कषायोदयेष्वनुभागबन्धाध्यवसायस्थानवदनुभागबन्धस्थानानि वक्तव्यानि। तद्यथा—तत्र पूर्वोक्तानामायुर्वर्जानामशुभप्रकृतीनां जघन्यस्थितावनुभागबन्धस्थानान्यसंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणानि, तानि च स्तोकानि। ततो द्वितीयस्थितौ विशेषाधिकानि। ततोऽपि तृतीयस्थितौ विशेषाधिकानि। एवं तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टा स्थितिः। तथा पूर्वोक्तानामायुर्वर्जानां शुभप्रकृतीनामुत्कृष्टस्थितावनुभागबन्धस्थानान्यसंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणानि, तानि च स्तोकानि। तेभ्यः समयोनाया-

मुत्कृष्टस्थितौ विशेषाधिकानि । ततोऽपि द्विसमयोनायामुत्कृष्टस्थितौ विशेषाधिकानि । एवं तावद्वाच्यं यावज्जघन्या स्थितिः । इति ॥ ५५ ॥

तदेवं कृताऽनन्तरोपनिधया वृद्धिमार्गणा, संप्रति परंपरोपनिधया तां चिकीर्षुराह—

पल्लासंखियभागं गंतु दुगुणाणि आउगाणं तु । थोवाणि पढमबंधे ठिइयाइ असंखगुणियाणि ॥ ५६ ॥

पल्लेति—पूर्वोक्तानामायुर्वर्जानामशुभप्रकृतीनां जघन्यस्थितेरारभ्य पल्योपमासंख्येयभागमात्राणि स्थितिस्थानान्यतिक्रम्य यदपरं स्थितिस्थानं तस्मिन् अनुभागबन्धस्थानानि जघन्यस्थितिसत्कानुभागबन्धस्थानेभ्यो द्विगुणानि भवन्ति । ततः पुनरपि तावन्ति स्थितिस्थानान्यतिक्रम्य यदपरं स्थितिस्थानं तस्मिन् द्विगुणान्यनुभागबन्धस्थानानि भवन्ति । एवं भूयो भूयस्तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टा स्थितिः । तथा पूर्वोक्तानामायुर्वर्जानां शुभप्रकृतीनामुत्कृष्टस्थितेरारभ्य पल्योपमासंख्येयभागमात्राणि स्थितिस्थानान्यतिक्रम्य यदपरमधःस्थितिस्थानं तस्मिन्ननुभागबन्धस्थानान्युत्कृष्टस्थितिस्थानसत्कानुभागबन्धस्थानेभ्यो द्विगुणानि भवन्ति । ततः पुनरपि तावन्ति स्थितिस्थानान्यधोऽवतीर्याधस्तनं यदपरं स्थितिस्थानं तस्मिन् द्विगुणानि भवन्ति । एवं तावद्वाच्यं यावज्जघन्या स्थितिः । एतानि च शुभप्रकृतीनां अशुभप्रकृतीनां च प्रत्येकं द्विगुणवृद्धिस्थानानि आवलिकाया असंख्येयभागे यावन्तः समयास्तावत्प्रमाणानि भवन्ति । तथा द्विगुणवृद्धिस्थानानि स्तोकानि आवलिकाया असंख्येयभागमात्रत्वात् । एकस्मिन् द्विगुणवृद्ध्योरपान्तराले स्थितिस्थानानि असंख्येयगुणानि पल्योपमासंख्येयभागमात्रत्वात् । तथा चतुर्णामप्यायुषां जघन्यायां स्थितौ सर्वस्तोकान्यनुभागबन्धस्थानानि । ततः

समयाधिकायां जघन्यस्थितौ असंख्येयगुणानि । ततोऽपि द्विसमयाधिकायामसंख्येयगुणानि । एवं तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टा स्थितिः इति ॥ ५६ ॥

सांप्रतमनुभागबन्धस्थानानां तीव्रमन्दतापरिज्ञानार्थमनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिमभिधातुकाम आह—

घाईणमसुभवण्णरसगंधफासे जहन्नठिइबंधे । जाणज्झवसाणाइं तदेगदेसो य अन्नाणि ॥ ५७ ॥
पल्लासंखियभागो जावं बिइयस्स होइ बिइयम्मि । आ उक्कस्सा एवं उवघाए वा वि अणुकड्ढि ॥ ५८ ॥

घाईणमिति–इह प्रायो ग्रन्थिदेशे वर्तमानस्याभव्यजीवस्य यो जघन्यस्थितिबन्धस्तस्मात् स्थितिवृद्धौ अनुकृष्टिरभिधीयमानाऽनुसर्तव्या सातवेदनीयमनुजद्विकदेवद्विकतिर्यग्द्विकपञ्चेन्द्रियजातित्रसबादरपर्याप्तप्रत्येकसमचतुरस्रसंस्थानवज्रर्षभनाराचसंहननप्रशस्तविहायोगतिस्थिरशुभसुभगसुस्वरादेययशःकीर्त्युच्चैर्गोत्रनीचैर्गोत्राणामभव्यप्रायोग्यजघन्यबन्धादयोऽपिअनुसर्तव्याः। तत्र घातिनां पञ्चविधज्ञानावरणनवविधदर्शनावरणमिथ्यात्वषोडशकषायनवनोकषायपञ्चविधान्तरायलक्षणानां कर्मणामशुभगन्धवर्णरसस्पर्शे च । अत्र षष्ठ्यर्थे सप्तमी । अशुभानां वर्णगन्धरसस्पर्शानां च कृष्णनीलदुरभिगन्धतिक्तकटुकगुरुकर्कशरूक्षशीतरूपाणां जघन्यस्थितिबन्धे यान्यनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि तेषामेकदेशो द्वितीये स्थितिबन्धेऽनुवर्तते, अन्यानि च भवन्ति । इदमुक्तं भवति–जघन्यस्थितिबन्धारंभे यान्यनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि, तेषामसंख्येयतमं भागं मुक्त्वा शेषाणि सर्वाण्यपि द्वितीयस्थितिबन्धारंभे प्राप्यन्ते, अन्यानि च भवन्ति । द्वितीयस्थिति-

बन्धारम्भे च यान्यनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि, तेषामसंख्येयतमं भागं मुक्त्वा शेषाणि सर्वाण्यपि तृतीयस्थितिबन्धारम्भे प्राप्यन्ते, अन्यानि च भवन्ति । तृतीयस्थितिबन्धारम्भे च यान्यनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि, तेषामसंख्येयतमं भागं मुक्त्वा शेषाणि सर्वाण्यपि चतुर्थस्थितिबन्धारम्भे प्राप्यन्ते, अन्यानि च भवन्ति । एवं तावद्वाच्यं यावत्पल्योपमासंख्येयभागमात्राः स्थितयो गता भवन्ति । अत्र जघन्यस्थितिबन्धारम्भभाविनामनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिसमाप्ता । ततोऽनन्तरमुपरितने स्थितिबन्धे द्वितीयस्थितिबन्धारम्भभाविनामनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिसमाप्तिमियर्ति । तथा चाह–'बिइयस्स होइ बिइयंमि' द्वितीयस्य स्थितिबन्धस्य संबन्धिनामनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिर्द्वितीये यत्र जघन्यस्थितिबन्धारम्भभाविनामनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिसमाप्ता । ततोऽनन्तरे परिनिष्ठां याति । तृतीयस्थितिबन्धारम्भभाविनां चानुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिस्ततोऽप्यनन्तरे परिसमाप्तिं याति । एवं तावद्वाच्यं यावच्छुभप्रकृतीनामात्मीयात्मीयोत्कृष्टा स्थितिर्भवति । तथा चाह–'आ उक्कस्सा एवं' एवममुना प्रकारेण आ उत्कर्षादवगन्तव्यं । तथोपघातेऽप्येवमेवानुकृष्टिरभिधातव्या, यथा घातिप्रकृतीनामभिहिता अनुकृष्टिरिति अनुकर्षणमनुकृष्टिरनुवर्तनमित्यर्थः ॥ ९७ ॥ ५८ ॥

परघाउज्जोवुस्सासायवधुवनाम तणुउवंगाणं । पडिलोमं सायस्स उ उक्कोसे जाणि समऊणे ॥ ५९ ॥

ताणि य अन्नाणेवं ठिइबंधो जा जहन्नगमसाए । हेट्ठुज्जोयसमेवं परत्तमाणीण उ सुभाणं ॥ ६० ॥

परघेति–पराघातोद्योतोच्छ्वासातपानां शुभवर्णादिचतुष्कागुरुलघुनिर्माणरूपाणां ध्रुवनाम्नां । 'तणुउवंगाणं ति' इह

कर्म-
तनुग्रहणेन शरीरसंघातबन्धनानि गृह्यन्ते । ततश्च शरीरपञ्चकसंघातपञ्चकबन्धनपञ्चदशकांगोपांगत्रयाणां चानुकृष्टिः प्रकृतिः
प्रतिलोममभिधातव्या । तद्यथा–एतासां प्रकृतीनामुत्कृष्टस्थितिबन्धारंभे यान्यनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि, तेषामसं-
४३ ॥ ख्येयं भागं मुक्त्वा शेषाणि सर्वाण्यपि एकसमयोनोत्कृष्टस्थितिबन्धारंभे प्राप्यन्ते, अन्यानि च भवन्ति । एकसमयो-
नोत्कृष्टस्थितिबन्धारंभे च यान्यनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि, तेषामसंख्येयतमं भागं मुक्त्वा शेषाणि सर्वाण्यपि द्विस-
मयोनोत्कृष्टस्थितिबन्धारंभे प्राप्यन्ते, अन्यानि च भवन्ति । एवं तावद्वाच्यं यावत्पल्योपमासंख्येयभागमात्राः स्थित-
योऽधोऽधोऽतिक्रान्ता भवन्ति । अत्रोत्कृष्टस्थितिबन्धारंभभाविनामनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानां स्थितिस्थाने स्थिति-
स्थानेऽसंख्येयासंख्येयभागमोचनेनानुकृष्टिः परिसमाप्ता । ततोऽनन्तरमधस्तने स्थितिस्थाने एकसमयोनोत्कृष्टस्थिति-
बन्धारंभभाविनामनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिनिष्ठां याति । ततोऽप्यधस्तनतरे द्विसमयोनोत्कृष्टस्थितिब-
न्धारंभभाविनामनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिसमाप्तिमियर्ति । एवं तावद्वाच्यं यावदुक्तप्रकृतीनां सर्वा-
सामपि आत्मीया जघन्या स्थितिर्भवति । 'सायस्सेत्यादि' सातस्योत्कृष्टां स्थितिं बध्नतो यान्यनुभागबन्धाध्यवसायस्था-
नानि समयोनोत्कृष्टस्थितिबन्धारंभेऽपि तानि भवन्ति अन्यानि च । यानि समयोनोत्कृष्टस्थितिबन्धारंभे भवन्ति द्विस-
मयोनोत्कृष्टस्थितिबन्धारंभेऽपि तानि भवन्ति अन्यानि च । एवं तावद्वाच्यं यावदसातेऽसातस्य जघन्यः स्थितिबन्धः । ॥ ४३ ॥
किमुक्तं भवति ? यावत्प्रमाणाः स्थितयोऽसातस्य जघन्यानुभागबन्धप्रायोग्याः सातेन च सह परावर्त्य परावर्त्य बध्यन्ते,
तावत्प्रमाणासु सातस्य स्थितिषु तानि चान्यानि चेत्येवंक्रमोऽनुसरणीयः । 'हेट्ठुज्जोयसमं ति' अधस्तादुद्योतसमं वक्तव्यं

यथा प्रागुघोसस्याभिहितं तथात्रापि वक्तव्यमित्यर्थः । तद्यथा—असातस्य जघन्यस्थितिबन्धादधस्तने स्थितिस्थाने यान्य नुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि तानि कानिचिदुपरितनस्थितिस्थानसत्कानि कानिचिदन्यानि । तस्मादप्यधस्तने स्थितिस्थाने यानि अनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि तानि कानिचित्प्राक्तनस्थितिस्थानसत्कानि, कानिचिदन्यानि । अनेन च क्रमेणाधोमुखं तावद्नेयं यावत्पल्योपमासंख्येयभागमात्राः स्थितयो गता भवन्ति । तत्र चासातजघन्यस्थितिबन्धतुल्यस्थितिस्थानसत्कानामनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिसमाप्तिं याति । एतदुक्तं भवति—असातजघन्यस्थितिबन्धतुल्यस्थितिस्थानसत्कानामनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामधोऽध एकैकस्मिन् स्थितिस्थानेऽसंख्येये भागे व्यवच्छिद्यमाने पल्योपमासंख्येयभागमात्रासु स्थितिष्वतिक्रान्तासु सर्वात्मना परिसमाप्तिर्भवतीति । ततोऽसातजघन्यबन्धतुल्यस्थितिस्थानादधस्तनस्थितिस्थानसत्कानामनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः पल्योपमासंख्येयभागमात्रादधःस्थितौ निष्ठामेति । एवं तावद्वाच्य यावत्सातस्य जघन्या स्थितिः । 'एवं परित्तमाणीण छ सुभाणं' यथा सातवेदनीयस्योक्तं, तथा सर्वासां परावर्तमानप्रकृतीनां शुभानां मनुजद्विकदेवद्विकपञ्चेन्द्रियजातिसमचतुरस्रसंस्थानवज्रर्षभनाराचसंहननप्रशस्तविहायोगतिस्थिरशुभसुभगसुस्वरादेययशःकीर्त्युच्चैर्गोत्ररूपाणां पञ्चदशसंख्याना नामग्राह्यमनुकृष्टिरभिधातव्या इति ५९-६०

इदानीमसातस्योच्यते—

जाणि असायजहन्ने उदहिपुहुत्तं ति ताणि अन्नाणि । आवरणसमुप्पेवं परित्तमाणीणमसुभाणं ॥६१॥

जाणि त्ति—असातस्य जघन्यस्थितिबन्धारम्भे यान्यनुभागबन्धाध्यवसायस्थितिस्थानानि तानि समयाधिकजघन्यस्थि-

तिबन्धारंभेऽपि भवन्ति, अन्यानि च। यानि समयाधिकजघन्यस्थितिबन्धारंभेऽनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि तानि द्विसमयाधिकजघन्यस्थितिबन्धारंभेऽपि भवन्ति, अन्यानि च। एवं तावद्वाच्यं यावत्सागरोपमशतपृथक्त्वं भवति। यावन्मात्रासु सातवेदनीयस्य स्थितिषु तानि चान्यानि चेत्येवंक्रमोऽनुकृष्टेरभिहितस्तावत्प्रमाणास्वेवासातवेदनीयस्थितिष्वपि जघन्यस्थितेरारभ्य तानि चान्यानि चेत्येवमनुकृष्टिरभिधातव्या। एता एव च स्थितयः सर्वजघन्यानुभागबन्धप्रायोग्याः। यत एतावत्यः स्थितयः सातात्परावृत्य परावृत्य बध्यन्ते। परावर्तमानश्च प्रायो मन्दपरिणामो भवति। तत एतासु जघन्यानुभागबन्धसंभवः। इत ऊर्ध्वं त्वसातमेव केवलं बध्नाति। तदपि च तीव्रतरेण परिणामेन। ततो न तत्र जघन्यानुभागबन्धसंभव इति। 'आवरणसमं उप्पिं ति' तत उपरितनीनां स्थितीनां यथा ज्ञानावरणीयादेरुक्तं तदेकदेशोऽन्यानि चेति तथैवाभिधातव्यं। तद्यथा—असातस्य जघन्यानुभागबन्धप्रायोग्यानां स्थितीनां या चरमा स्थितिस्तद्बन्धारंभे यान्यनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि, तेषामेकदेशस्तदुपरितनस्थितिबन्धारंभेऽनुवर्तते, अन्यानि च भवन्ति। ततोऽप्युपरितनस्थितिबन्धारंभे प्राक्तनस्थितिस्थानसत्कानुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामेकदेशोऽनुवर्तते, अन्यानि च भवन्ति। एवं तावद्वाच्यं यावत्पल्योपमासंख्येयभागमात्राः स्थितयो गता भवन्ति। अत्र जघन्यानुभागबन्धप्रायोग्यचरमस्थितिसत्कानुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिसमाप्तिमेति। ततोऽप्युपरितनस्थितिबन्धे जघन्यानुभागबन्धप्रायोग्यस्थित्यनन्तरस्थितिसत्कानुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिसमाप्तिं याति। एवं तावद्वाच्यं यावदसातस्योत्कृष्टा स्थितिर्भवति। 'एवं परित्तमाणीणमसुभाणं' यथाऽसातवेदनीयस्योक्तं एवं शेषाणामपि परावर्तमानप्र-

कृतीनामशुभानां नरकद्विकपञ्चेन्द्रियजातिवर्जशेषजातिचतुष्टयप्रथमवर्जसंस्थानप्रथमवर्जसंहनननामाप्रशस्तविहायोगतिस्थावर-सूक्ष्मसाधारणापर्याप्तास्थिराशुभदुर्भगदुःस्वरानादेयायशःकीर्तिरूपाणां सप्तविंशतिसंख्यानां प्रत्येकं नामग्राहमनुकृष्टिरभिधातव्या । इति ॥ ६१ ॥

इदानीं तिर्यग्द्विकनीचैर्गोत्राणामनुकृष्टिमभिधातुकाम आह—

सेकाले सम्मत्तं पडिवज्जंतस्स सत्तमखिईए । जो ठिइबंधो हस्सो इत्तो आवरणतुल्लो य ॥ ६२ ॥
जा अभवियपाउग्गा उप्पिमसायसमया उ आ(जा)जेट्ठा एसा तिरियगतिदुगे नीयागोए य अनुकड्ढी ६३

से त्ति—सप्तमपृथिव्यां वर्तमानस्य नारकस्य 'सेकाले' अनन्तरसमये सम्यक्त्वं प्रतिपत्तुकामस्य यो ह्रस्वो जघन्यः स्थितिबन्ध इत ऊर्ध्वं स्थितिबन्धोऽनुकृष्टिमधिकृत्यावरणतुल्यो ज्ञातव्यः । स च तावद्यावदभव्यप्रायोग्या जघन्या स्थितिः । तत्र तिर्यग्गतिमधिकृत्य भावना क्रियते—सप्तमपृथिव्यां वर्तमानस्य नारकस्य सम्यक्त्वं प्रतिपत्तुकामस्य तिर्यग्गतेर्जघन्यां स्थितिं बध्नतो यान्यनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि, तेषामसंख्येयतमं भागं मुक्त्वाऽन्यानि सर्वाण्यपि द्वितीयस्थितिबन्धारम्भेऽनुवर्तन्ते, अन्यानि च भवन्ति । द्वितीयां च स्थितिं बध्नतो यानि अनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि, तेषामसंख्येयतमं भागं मुक्त्वाऽन्यानि सर्वाण्यपि तृतीयस्थितिबन्धारम्भेऽनुवर्तन्ते, अन्यानि च भवन्ति । एवं तावद्वाच्यं यावत्पल्योपमासंख्येयभागमात्राः स्थितयो गता भवन्ति । अत्र जघन्यस्थितिसत्कानुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिसमाप्तिमियर्ति । तत उपरितनस्थितिबन्धारम्भे द्वितीयस्थितिस्थानसत्कानुभागबन्धाध्यवसायस्थानाना-

मनुकृष्टिः परिसमाप्तिं याति । ततोऽप्युपरितनस्थितिबन्धारंभे तृतीयस्थितिसत्कानुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टि-परिसमाप्तिमेति । एवं तावद्वाच्यं यावदभव्यप्रायोग्यो जघन्यस्थितिबन्धः । 'उप्पिं असायसमया उ आ जेठा' तत उपरिष्टात् अभव्यप्रायोग्यजघन्यस्थितिबन्धादारभ्येत्यर्थः । असातेन समता तुल्यता ज्ञातव्या । 'आ जेठ त्ति' यावज्ज्ये-ष्ठोत्कृष्टा स्थितिः । एतदुक्तं भवति–अभव्यप्रायोग्यां जघन्यां स्थितिं बध्नतो यानि अनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि तानि तत उपरितनस्थितौ सर्वाणि भवन्ति, अन्यानि च । तस्यामपि यानि अनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि तानि उपरितनस्थितौ सर्वाणि भवन्ति, अन्यानि च । एवं तावद्वाच्यं यावत्सागरोपमशतपृथक्त्वं । एताश्च प्रायोऽभव्यप्रा-योग्यजघन्यानुभागबन्धविषयाः स्थितयः । एता हि मनुष्यगतिरूपया प्रतिपक्षप्रकृत्या सह परावृत्य परावृत्य बध्यन्ते । परावृत्य बन्धे च प्रायः परिणामो मन्द उपजायते । तत एता जघन्यानुभागबन्धविषयाः । एतासां चरमस्थितौ यान्य-नुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि तेषामसंख्येयं भागं मुक्त्वा शेषाणि सर्वाण्यपि तदुपरितनस्थितिबन्धारंभेऽनुवर्तन्ते, अन्यानि च भवन्ति । तत्रापि यानि अनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि, तेषामसंख्येयं भागं मुक्त्वा शेषाणि सर्वाण्यपि तत उपरितनस्थितिबन्धारंभेऽनुवर्तन्ते, अन्यानि च भवन्ति । एवं तावद्वाच्यं यावत्पल्योपमासंख्येयभागमात्राः स्थितयो गता भवन्ति । अत्र जघन्यानुभागबन्धविषयचरमस्थितिसत्कानुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परि-समाप्ता । तत उपरितने स्थितिबन्धे जघन्यानुभागबन्धविषयचरमस्थित्यनन्तरस्थितिसत्कानुभागबन्धाध्यवसायस्थाना-नामनुकृष्टिः परिसमाप्तिं याति । एवं तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टा स्थितिः । 'एसा तिरियगतिदुगे नीयागोए य अणुकड्ढी'

पराघातनाम्नोऽप्यनुकृष्टिः तिर्यग्गतिद्विके तिर्यग्गतितिर्यगानुपूर्वीलक्षणे नीचैर्गोत्रे च वक्तव्या । तत्र यथा तिर्यग्गतौ भाविता तथा तिर्यगानुपूर्व्यां नीचैर्गोत्रे च स्वयमेव भावनीयेति ॥ ६२-६३ ॥

संप्रति त्रसादिचतुष्कस्यानुकृष्टिमभिधित्सुराह—

तसबायरपज्जत्तगपत्तेयगाण परघाय तुल्लाउ । जाव ठारसकोडाकोडी हेट्ठा य सायव्वं ॥ ६४ ॥

तस त्ति- त्रसबादरपर्याप्तप्रत्येकनाम्नामनुकृष्टिः पराघाततुल्या पराघातवद् वक्तव्या । सा चोपरितनात् स्थितिस्थानादारभ्याधोऽधोऽवतरणेन यावदष्टादशसागरोपमकोटीकोट्यः सागरोपमाणां तिष्ठन्ति । ततोऽधस्तात् सातेन तुल्यानुकृष्टिरभिधातव्या । तत्र भावना क्रियते—तत्र त्रसनाम्न उत्कृष्टस्थितिबन्धारम्भे यान्यनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि तेषामसंख्येयं भागं मुक्त्वा शेषाणि सर्वाण्यपि समयोनोत्कृष्टस्थितिबन्धारम्भेऽनुवर्तन्ते, अन्यानि च भवन्ति । समयोनोत्कृष्टस्थितिबन्धारम्भेऽपि च यान्यनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि तेषामसंख्येयं भागं मुक्त्वा शेषाणि सर्वाण्यपि द्विसमयोनोत्कृष्टस्थितिबन्धारम्भेऽपि अनुवर्तन्ते, अन्यानि च भवन्ति । एवं तावद्वाच्यं यावत्पल्योपमासंख्येयभागमात्राः स्थितयो गता भवन्ति । अत्रोत्कृष्टस्थितिसत्कानुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिसमाप्ता । ततोऽधस्तने स्थितिस्थाने समयोनोत्कृष्टस्थितिसत्कानुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिसमाप्तिं याति । ततोऽप्यधस्तने स्थितिस्थाने द्विसमयोनोत्कृष्टस्थितिसत्कानुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिसमाप्तिमेति । एवमधोऽधोऽवतरणेन तावद्वाच्यं यावदष्टादशसागरोपमकोटीकोट्यस्तिष्ठन्ति । ततोऽष्टादशसागरोपमकोटीकोटीचरमस्थितौ यान्यनुभागबन्धाध्यवसा-

यस्थानानि तान्यधस्तनस्थितिबन्धारम्भे सर्वाण्यपि भवन्ति, अन्यानि च । यानि चाधस्तनस्थितिबन्धारम्भेऽनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि तानि ततोऽप्यधस्तनस्थितिबन्धारम्भे सर्वाण्यपि भवन्ति, अन्यानि च । एवं तावद्वाच्यं यावदभव्यप्रायोग्यजघन्यानुभागबन्धविषयस्थावरनामसत्कस्थितिप्रमाणाः स्थितयो गता भवन्ति । ततोऽनन्तरमधस्तने स्थितिस्थाने प्राक्तनानन्तरस्थितिस्थानसत्कानामनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामसंख्येयं भागं मुक्त्वा सर्वाण्यपि तान्यनुवर्तन्ते, अन्यानि च भवन्ति । ततोऽप्यधस्तनतरे स्थितिबन्धे प्राक्तनानन्तरस्थितिस्थानसत्कानामनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामसंख्येयं भागं मुक्त्वा शेषाणि तानि सर्वाण्यप्यनुवर्तन्ते, अन्यानि च भवन्ति । एवं तावद्वाच्यं यावत्पल्योपमासंख्येयभागमात्राः स्थितयो गता भवन्ति । अत्र जघन्यानुभागबन्धविषयस्थावरनामसत्कस्थितिप्रमाणतया निहितानां प्रथमस्थितेर्यान्यनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि तेषामनुकृष्टिः परिसमाप्ता । ततोऽधस्तने स्थितिस्थाने द्वितीयस्थितिस्थानसत्कानुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिनिष्ठामेति । एवं तावद्वाच्यं यावज्जघन्या स्थितिः । एवं बादरपर्याप्तप्रत्येकनाम्नामपि भावना कार्या ॥ ६४ ॥

तणुतुल्ला तित्थयरे अणुकड्ढी तिव्वमंदया एत्तो । सव्वपगईण नेया जहन्नयाई अणंतगुणा ॥ ६५ ॥

तणुतुल्ल त्ति–तीर्थकरनाम्नि अनुकृष्टिर्यथा शरीरनाम्नि प्रागभिहिता यथा द्रष्टव्या । इत ऊर्ध्वमनुभागानां तीव्रमन्दता द्रष्टव्या । तत्र सर्वासां प्रकृतीनामात्मीयात्मीयजघन्यानुभागबन्धादारभ्य यावदुत्कृष्टोऽनुभागबन्धस्तावत् स्थितिबन्धे स्थितिबन्धेऽनन्तगुणा तीव्रमन्दता वक्तव्या यथोत्तरमनन्तगुणोऽनुभागो वक्तव्य इत्यर्थः । तत्राप्यशुभप्रकृतीनां

जघन्यस्थितेरारभ्योर्ध्वमुखं क्रमेणानन्तगुणो वक्तव्यः । शुभप्रकृतीनां तूत्कृष्टस्थितेरारभ्याधोमुखं यावज्जघन्या स्थितिः । तदियं सामान्यतस्तीव्रमन्दताऽभिहिता, संप्रति विशेषत उच्यते—तत्र घातिकर्मणामप्रशस्तवर्णगन्धरसस्पर्शानामुपघातस्य च जघन्यायां स्थितौ जघन्योऽनुभागः सर्वस्तोकः । ततो द्वितीयस्यां स्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽपि तृतीयस्यां स्थितौ जघन्यानुभागोऽनन्तगुणः । एवं तावद्वाच्यं यावन्निवर्तनकण्डकं भवति । निवर्तनकण्डकं नाम यत्र जघन्यस्थितिबन्धारम्भभाविनामनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानामनुकृष्टिः परिसमाप्ता । तत्पर्यन्ता मूलत आरभ्य स्थितयः पल्योपमासंख्येयभागमात्रप्रमाणा उच्यन्ते । इति ॥ ६५ ॥

निवत्तणा उ एक्किक्कस्स हेट्ठोवरिं तु जेट्ठियरे । चरमठिईणुक्कोसो परित्तमाणीय उ विसेसो ॥ ६६ ॥

निवत्तण त्ति—ततो निवर्तनकण्डकस्य चरमस्थितौ जघन्यानुभागाज्जघन्यस्थितौ उत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततः कण्डकादुपरि प्रथमस्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततो द्वितीयस्थितौ उत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततः कण्डकादुपरिस्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽधस्तनतृतीयस्थितौ उत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽधस्तनादुपरि तृतीयस्थितौ उत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततः कण्डकादुपरि तृतीयस्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवमेकैकोऽधस्तादुपरि च यथाक्रमं ज्येष्ठ उत्कृष्ट इतरश्च जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणतया तावद्वाच्यो यावदुत्कृष्टायां स्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । कण्डकमात्राणां च स्थितीनामुत्कृष्टोऽनुभागोऽद्याप्यनुक्तस्तिष्ठति । शेषः सर्वोऽप्युक्तः । ततः सर्वोत्कृष्टायाः स्थितेर्जघन्यानुभागात् कण्डकमात्राणां स्थितीनां प्रथमस्थितावुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणो वक्तव्यः । ततो-

ऽप्यनन्तरायामुपरितनस्थितावुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽप्यनन्तरायामुपरितनस्थितावुत्कृष्टोनुभागोऽनन्तगुणः । एवं निरन्तरमुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणतया तावद्वक्तव्यो यावदुत्कृष्टा स्थितिः । तथा चाह–'चरमठिईणुक्कोसो' चरमस्थितीनां कण्डकमात्राणां पल्योपमासंख्येयभागमात्राणामित्यर्थः । उत्कृष्टोऽनुभागो निरन्तरमनन्तगुणतया नेतव्यः । इदानीं शुभप्रकृतीनां तीव्रमन्दताभिधानावसरः–तत्र पराघातप्रकृतिमधिकृत्योच्यते–पराघातस्योत्कृष्टायां स्थितौ जघन्यपदे जघन्योऽनुभागः सर्वस्तोकः । ततः समयोनायामुत्कृष्टस्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽपि द्विसमयोनायामुत्कृष्टस्थितौ जघन्योनुभागोऽनन्तगुणः । एवं तावद्वाच्यं यावत्पल्योपमासंख्येयभागमात्राः स्थितयो गता भवन्ति निवर्तनकण्डकमतिक्रान्तं भवतीत्यर्थः । तत उत्कृष्टायां स्थितावुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततो निवर्तनकण्डकादधः प्रथमस्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततः समयोनायामुत्कृष्टस्थितावुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततो निवर्तनकण्डकादधो द्वितीयस्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवं तावद्वाच्यं यावत्पराघातस्य जघन्यस्थितौ जघन्यानुभागोऽनन्तगुणः कण्डकमात्राणां च स्थितीनामुत्कृष्टोऽनुभागोऽद्याप्यनुक्तस्तिष्ठति । शेषः सर्वोऽप्युक्तः । ततो जघन्यस्थितेरारभ्योर्ध्वं कण्डकमात्राः स्थितीरतिक्रम्य चरमायां स्थितावुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणो वक्तव्यः । ततोऽधस्तनस्थितावुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवं तावद्वाच्यं यावज्जघन्यस्थितावुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवं शरीरपञ्चकसंघातपञ्चकबन्धनपञ्चदशकांगोपांगत्रयप्रशस्तवर्णगन्धरसस्पर्शागुरुलघूच्छ्वासातपोद्योतनिर्माणतीर्थकराणामपि भावनीयं । 'परित्तमाणीण उ विसेसो' परावर्तमानप्रकृतीनां विशेषो द्रष्टव्यः । स चैवं–यावतीनां तानि चान्यानि चेत्येवमनुकृष्टिरभिहिता तावतीनां

सर्वासामपि जघन्योऽनुभागस्तावन्मात्र एव द्रष्टव्यः । तानि चान्यानि चेत्येवमनुकृष्टिविषयाण्यस्तु परतो जघन्यो यथोत्तरमनन्तगुणस्तावद्वक्तव्यो यावत् कण्डकस्यासंख्येया भागा गता भवन्ति, एकोऽवशिष्यते ॥ ६६ ॥

तथा चाह—

ताणन्नाणि त्ति परं असंखभागाहिँ कंडगेक्काण । उक्कोसियरानेया जा तक्कंडकोवरि समत्ती ॥ ६७ ॥

ताणि त्ति—तानि चान्यानि चेत्येवमनुकृष्टेः परं कण्डकस्यासंख्येयेभ्यो भागेभ्य ऊर्ध्वं कण्डकमात्राणामेकैकस्याश्च स्थितेर्यथासंख्यमुत्कृष्टा इतरे च जघन्या अनुभागा अनन्तगुणा ज्ञेयाः । एतदुक्तं भवति—तानि चान्यानि चेत्येवमनुकृष्टेः परं जघन्योऽनुभागो यथोत्तरमनन्तगुणस्तावद्वाच्यो यावत् कण्डकमात्राणां स्थितीनामसंख्येया भागा गता भवन्ति, एकोऽवतिष्ठते । ततो यतः स्थितेरारभ्य तानि चान्यानि चेत्येवमनुकृष्टिरारब्धा, तत्प्रभृतीनां स्थितीनां कण्डकमात्राणां यथोत्तरमनन्तगुणतयोत्कृष्टोऽनुभागो वक्तव्यः । ततो यतः स्थितिस्थानाज्जघन्यानुभागमुक्त्वा निवृत्तस्तत उपरितने स्थितिस्थाने जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणो वाच्यः । एवमेकैकं जघन्यानुभागमुत्कृष्टानुभागानां च कण्डकं कण्डकं तावद्वदेत् यावज्जघन्यानुभागविषयाणां स्थितीनां तानि चान्यानि चेत्येवमनुकृष्टेः परं कण्डकं परिपूर्णं भवति । उत्कृष्टाश्चानुभागाः सागरोपमशतपृथक्त्वतुल्या भवति । तत उपरि जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । पश्चादेक उत्कृष्टोऽनुभागः । ततः पुनरप्येको जघन्योऽनुभागः, पुनरप्येक उत्कृष्टोऽनुभागः, एवं तावद्वाच्यं यावज्जघन्यानुभागविषयाः स्थितयः सर्वा अपि परिसमाप्ता भवन्ति । उत्कृष्टानुभागविषयाश्च कण्डकमात्राः स्थितयोऽवाप्यनुक्तास्तिष्ठन्ति । शेषाः सर्वा अप्युक्ता । ततस्तासां

यथोत्तरमुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणो वाच्यः । तथा चाह–'जा तकंडकोवरि समत्ती' यावत्तेषां जघन्यानुभागानां कंडकस्य चोपरितनस्य परिसमाप्तिः । इदमुक्तं भवति–अनन्तगुणतयाऽभिहितानां जघन्यानुभागविषयाणां स्थितीनां कंडकादुपरि एकैकोत्कृष्टानुभागान्तरिता जघन्यानुभागास्तावद्वक्तव्या यावत्तेषां सर्वेषामपि परिसमाप्तिरुपजायते । ततो ये कंडकमात्रा उत्कृष्टानुभागाः केवलास्तिष्ठन्ति, तेऽपि यथोत्तरमनन्तगुणास्तावद्वाच्या यावत्सर्वसमाप्तिर्भवतीति गाथार्थः । तत्र सातासाते अधिकृत्य भावना विधीयते–सातस्योत्कृष्टायां स्थितौ जघन्योऽनुभागः सर्वस्तोकः । ततः समयोनायामुत्कृष्टस्थितौ जघन्योऽनुभागस्तावन्मात्र एव । द्विसमयोनायामप्युत्कृष्टस्थितौ जघन्योनुभागस्तावन्मात्र एव । एवमधोधोऽवतीर्य तावद्वक्तव्यो यावत्सागरोपमशतपृथक्त्वमतिक्रान्तं भवति । ततोऽधस्तनस्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽप्यधस्तनस्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवं तावद्वाच्यं यावत् कंडकस्यासंख्येयभागा गता भवन्ति, एकोऽवशिष्यते । एताश्च स्थितयः संख्येयभागहीनकंडकमात्राः साकारोपयोगसंज्ञा इति व्यवह्रियन्ते, साकारोपयोगेनैवैतासां बध्यमानत्वात् । तत उत्कृष्टस्थितौ उत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणो वक्तव्यः । ततः समयोनायामुत्कृष्टस्थितावुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽपि द्विसमयोनायामुत्कृष्टस्थितावुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवमधोऽधोऽवतरणेनोत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणस्तावद्वक्तव्यो यावत्कंडकमात्राः स्थितयोऽतिक्रान्ता भवन्ति । ततो यतः स्थितिस्थानाज्जघन्यमनुभागमुक्त्वा निवृत्तस्ततोऽधस्तात् स्थितिस्थाने जघन्योनुभागोऽनन्तगुणः । ततः पुनरपि प्रागुक्तानामुत्कृष्टानुभागविषयाणां स्थितीनामधस्तात् कंडकमात्रासु उत्कृष्टोऽनुभागः क्रमेणानन्तगुणो वाच्यः । ततो यतः स्थितिस्थानाज्जघन्यमनुभागमुक्त्वा

निवृत्तस्ततोऽधस्तने स्थितिस्थाने जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणो वक्तव्यः । ततः पुनरपि कण्डकमात्राणां स्थितीनामुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवमेकस्याः स्थितेर्जघन्योऽनुभागः कण्डकमात्राणां च स्थितीनामुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणतया तावद्वाच्यो यावज्जघन्यानुभागविषयाणामेकैकस्थितीनां तानि चान्यानि चेत्येवमनुकृष्टेः परं कण्डकं परिपूर्णं भवति । उत्कृष्टानुभागविषयाश्च स्थितयः सागरोपमशतपृथक्त्वमात्राः । तत्र एकस्याः स्थितेर्जघन्यानुभागोऽनन्तगुणः । ततः सागरोपम शतपृथक्त्वादधस्तनस्थितावुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततः पुनरपि प्रागुक्तस्थितिस्थानादधस्तनस्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततः सागरोपमशतपृथक्त्वादधस्तनद्वितीयस्थितौ उत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवमेकैकं जघन्यमुत्कृष्टं चानुभागमनन्तगुणतया वदन् तावद्व्रजेद्यावत्सर्वजघन्या स्थितिः । कण्डकमात्राणां च स्थितीनामुत्कृष्टानुभागा अद्याप्यनुक्तास्तिष्ठन्ति, शेषाः सर्वेऽप्युक्ताः । ततस्तेऽप्यधोऽधः क्रमेणानन्तगुणा वक्तव्या यावत्सर्वजघन्या स्थितिः । एवं मनुष्यगतिमनुष्यानुपूर्वीदेवगतिदेवानुपूर्वीपञ्चेन्द्रियजातिसमचतुरस्रसंस्थानवज्रर्षभनाराचसंहननप्रशस्तविहायोगतिस्थिरशुभसुभगसुस्वरादेययशःकीर्त्युच्चैर्गोत्राणामपि वक्तव्यं । संप्रत्यसातवेदनीयस्योच्यते—तत्रासातस्य जघन्यस्थितौ जघन्योऽनुभागः सर्वस्तोकः । द्वितीयस्यां स्थितौ जघन्योऽनुभागस्तावन्मात्र एव । तृतीयस्यामपि स्थितौ जघन्योऽनुभागस्तावन्मात्र एव । एवं तावद्वाच्यं यावत्सागरोपमशतपृथक्त्वं भवति । तत उपरितनस्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततो द्वितीयस्यां स्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवं तावद्वाच्यं यावत्कण्डकस्यासंख्येया भागा गता भवन्ति, एकोऽवतिष्ठते । ततोऽसातस्य जघन्यस्थितावुत्कृष्टपदे उत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततो द्वितीयस्यां स्थितावुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः ।

ततोऽपि तृतीयस्यां स्थितावुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवं तावद्वाच्यं यावत् कण्डकमात्राः स्थितयो गता भवन्ति । ततो यतः स्थितिस्थानाज्जघन्यमनुभागमुक्त्वा निवृत्तस्तत उपरितने स्थितिस्थाने जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततः प्रागुक्तादुत्कृष्टानुभागविषयात्कण्डकादुपरि प्रथमस्थितौ उत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽपि द्वितीयस्यां स्थितौ उत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽपि तृतीयस्यां स्थितौ उत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवं तावद्वाच्यं यावत्पुनरपि कण्डकमात्राः स्थितयो गता भवन्ति । ततः पुनरपि यतः स्थितिस्थानाज्जघन्यानुभागमुक्त्वा निवृत्तस्तस्योपरितने स्थितिस्थाने जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततो भूयोऽपि प्रागुक्तकण्डकद्वयादुपरि कंडकमात्राणां स्थितीनामुत्कृष्टोऽनुभागो यथोत्तरमनन्तगुणो वक्तव्यः । एवमेकैकस्याः स्थितेर्जघन्योऽनुभागः कण्डकमात्राणां च स्थितीनामुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणतया तावद्वक्तव्यो यावज्जघन्यानुभागविषयाणामेकैकस्थितीनां तानि चान्यानि चेत्येवमनुकृष्टेः परं कंडकं परिपूर्णं भवति । उत्कृष्टानुभागविषयाश्च स्थितयः सागरोपमशतपृथक्त्वमात्राः । तत उपरि एकस्याः स्थितेर्जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणो वाच्यः । ततः सागरोपमशतपृथक्त्वादुपरितनस्थितावुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततः पुनरपि प्रागुक्तात् स्थितिस्थानादुपरितने स्थितिस्थाने जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततः सागरोपमशतपृथक्त्वादुपरि द्वितीयस्यां स्थितावुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवमेकैकं जघन्यमुत्कृष्टं चानुभागमनन्तगुणं वदन् तावद्व्रजेद्यावदसातवेदनीयस्य सर्वोत्कृष्टा स्थितिर्भवति । कण्डकमात्राणां च स्थितीनामुत्कृष्टानुभागा अद्याप्यनुक्ता अवतिष्ठन्ते, शेषाः सर्वेऽप्युक्ताः । ततस्तेऽपि यथोत्तरमनन्तगुणा वक्तव्या यावदुत्कृष्टा स्थितिः । एवं नरकगतिनरकानुपूर्वीपंचेन्द्रियजातिवर्जजातिचतुष्टयप्रथमवर्जसंस्थानप-

ककप्रथमवर्जसंहननपञ्चकाप्रशस्तविहायोगतिस्थावरसूक्ष्मापर्याप्तसाधारणास्थिराशुभदुर्भगदुःस्वरानादेयायशःकीर्तिनामवि
तीव्रमन्दताऽभिधातव्या । संप्रति तिर्यग्गतेस्तीव्रमन्दताऽभिधीयते—सप्तमपृथिव्यां वर्तमानस्य नैरयिकस्य सर्वजघन्ये
स्थितिस्थाने जघन्यपदे जघन्योऽनुभागः सर्वस्तोकः । ततो द्वितीयस्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽपि तृतीय-
स्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवं तावद्वाच्यं यावन्निवर्तनकण्डकमतिक्रान्तं भवति । ततो जघन्यस्थितावुत्कृष्टपदे
उत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततो निवर्तनकण्डकादुपरि प्रथमस्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततो द्वितीयस्थिता-
वुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततः कण्डकादुपरि द्वितीयस्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततस्तृतीयस्यां स्थितावुत्कृ-
ष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवं तावद्वाच्यं यावदभव्यप्रायोग्यजघन्यानुभागबन्धस्याधश्चरमस्थितिः । अभव्यप्रायोग्यजघ-
न्यानुभागबन्धस्याधः कण्डकमात्राणां स्थितीनामुत्कृष्टानुभागा अद्याप्यनुक्ताः सन्ति, शेषास्तूक्ताः । ततोऽभव्यप्रायोग्य-
जघन्यानुभागबन्धविषये प्रथमस्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । द्वितीयस्यां स्थितौ जघन्योऽनुभागस्तावन्मात्र एव ।
तृतीयस्यामपि स्थितौ जघन्योऽनुभागस्तावन्मात्र एव । एवं तावद्वाच्यं यावत्सागरोपमशतपृथक्त्वमात्राः स्थितयोऽति-
क्रान्ता भवन्ति । एतासां च स्थितीनां पूर्वपुरुषैः परावर्तमानजघन्यानुभागबन्धप्रायोग्या इति नाम कृतं । एतासां चोपरि
प्रथमस्थितौ जघन्यानुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽपि द्वितीयस्यां स्थितौ जघन्यानुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽपि तृतीयस्यां
स्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवं तावद्वाच्यं यावन्निवर्तनकण्डकस्य असंख्येया भागा गता भवन्ति, एकोऽवति-
ष्ठते । ततो यतः स्थितिस्थानादुत्कृष्टमनुभागमुक्त्वा निवृत्तस्तत उपरितने द्वितीये स्थितिस्थाने उत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्त-

गुणः। ततोऽप्युपरितने स्थितिस्थाने उत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः। ततोऽपि तृतीये स्थितिस्थाने उत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः। एवं तावद्वाच्यं यावदभव्यप्रायोग्यजघन्यानुभागबन्धस्याधश्चरमा स्थितिः। ततो यतः स्थितिस्थानाज्जघन्यमनुभागमुक्त्वा निवृत्तस्ततः उपरितने स्थितिस्थाने जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः। ततोऽभव्यप्रायोग्यजघन्यानुभागबन्धविषये प्रथमस्थितावुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः। ततोऽपि द्वितीयस्यां स्थितावुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः। एवं तावद्वाच्यं यावत् कंडकमात्राः स्थितयोऽतिक्रान्ता भवन्ति। ततो यतः स्थितिस्थानाज्जघन्यमनुभागमुक्त्वा निवृत्तस्तत उपरितने स्थितिस्थाने जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः। ततोऽप्यभव्यप्रायोग्यजघन्यानुभागबन्धविषये कंडकादुपरि पुनरपि कंडकमात्राणां स्थितीनामुत्कृष्टोऽनुभागो यथोत्तरमनन्तगुणो वक्तव्यः। एवमेकस्याः स्थितेर्जघन्यमनुभागं कंडकमात्राणां च स्थितीनामुत्कृष्टमनुभागं वदता तावद्गन्तव्यं यावदभव्यप्रायोप्यजघन्यानुभागबन्धविषये चरमस्थितिः। ततो यतः स्थितिस्थानाज्जघन्यमनुभागमुक्त्वा निवृत्तस्तत उपरितने जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः। ततोऽभव्यप्रायोग्यजघन्यानुभागबन्धस्योपरि प्रथमस्थितावुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः। तत उपरि प्रागुक्ताज्जघन्यानुभागबन्धादुपरि द्वितीयस्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः। ततः प्रागुक्तादुत्कृष्टानुभागादुपरितने स्थितिस्थाने उत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः। एवमेकस्याः स्थितेर्जघन्यमेकस्याश्चोत्कृष्टमनुभागं वदता तावद्गन्तव्यं यावदुत्कृष्टस्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः। कंडमात्राणां च स्थितीनामुत्कृष्टानुभागा अद्याप्यनुक्ताः सन्ति, शेषाश्च सर्वेऽप्युक्ताः। ततस्ते यथोत्तरमनन्तगुणास्तावद्वक्तव्या यावदुत्कृष्टा स्थितिः। एवं तिर्यगानुपूर्व्या नीचैर्गोत्रस्य च तीव्रमन्दताऽभिधातव्या। संप्रति त्रसनाम्नोऽभिधीयते—त्रसनाम्न उत्कृष्ट-

स्थितौ जघन्यपदे जघन्योऽनुभागः सर्वस्तोकः । ततः समयोनायामुत्कृष्टस्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽपि द्विसमयोनायामुत्कृष्टस्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवमधोऽधोऽवतरणेन जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणस्तया ताव-द्वक्तव्यो यावत्कण्डकमात्राः स्थितयोऽतिक्रान्ता भवन्ति । तत उत्कृष्टायां स्थितौ उत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततः कण्ड-कादधः प्रथमस्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततः समयोनायामुत्कृष्टस्थितौ उत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततः कण्डकादधस्तन्यां द्वितीयस्यां स्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततो द्विसमयोनायामुत्कृष्टस्थितौ उत्कृष्टोनुभागोऽन-न्तगुणः । एवं तावद्वाच्यं यावदष्टादशसागरोपमकोटीकोटीनामुपरितनी स्थितिः । अष्टादशकोटीकोटीनां चोपरि कण्डक-मात्राणां स्थितीनामुत्कृष्टानुभागा अद्याप्यनुक्ताः सन्ति । शेषं सर्वमुक्तं । ततोऽष्टादशकोटीकोटीनां सत्कायामुत्कृष्टस्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततः समयोनायामुत्कृष्टस्थितौ जघन्योऽनुभागस्तावन्मात्र एव । द्विसमयोनायामप्युत्कृष्ट-स्थितौ जघन्योऽनुभागस्तावन्मात्र एव । एवमधोऽधोऽवतरणेन तावद्वाच्यं यावदभव्यप्रायोग्यो जघन्यस्थितिबन्धः । ततोऽधस्तन्यां प्रथमस्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततो द्वितीयस्यां स्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवं तावद्वाच्यं यावत्कण्डकस्यासंख्येया भागा गता भवन्ति, एकोऽवतिष्ठते । ततोऽष्टादशसागरोपमकोटीकोटीनामुपरिष्टात् कण्डकमात्राणां स्थितीनां चरमस्थितौ उत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततो द्विचरमस्थितावुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततस्त्रिचरमस्थितावुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवमधोऽधोऽवतरणेन तावद्वाच्यं यावत्कण्डकमतिक्रान्तं भवति, अष्टाद-शकोटीकोटीनामुपरि अनन्तरा स्थितिरतिक्रान्ता भवतीत्यर्थः । ततो यस्ः स्थितिस्थानाज्जघन्यमनुभागमभिधाय निवृ-

त्तस्ततोऽधस्तने स्थितिस्थाने जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततः पुनरप्यष्टादशसागरोपमकोटीकोटीनां सत्कायाश्चरमस्थितेरारभ्याधोऽधः कंडकमात्राणां स्थितीनामुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणो वक्तव्यः । ततो यतः स्थितिस्थानाज्जघन्यानुभागमभिधाय निवृत्तस्ततोऽधस्तने स्थितिस्थाने जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततः पुनरपि प्रागुक्तात्कंडकादधः कंडकमात्राणां स्थितीनामधोऽधः क्रमेणोत्कृष्टा अनुभागा अनन्तगुणा वक्तव्याः । एवमेकस्याः स्थितेर्जघन्यमनुभागं कंडकमात्राणां स्थितीनामुत्कृष्टाननुभागान् वदता तावद्गन्तव्यं यावदभव्यप्रायोग्यजघन्यानुभागबन्धविषये जघन्या स्थितिः । ततो यतः स्थितिस्थानाज्जघन्यानुभागमुक्त्वा निवृत्तस्ततोऽधस्तने स्थितिस्थाने जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽभव्यप्रायोग्यजघन्यानुभागबन्धविषयादधः प्रथमस्थितौ उत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततः प्रागुक्ताज्जघन्यानुभागादधः स्थितौ जघन्योऽनुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽप्यभव्यप्रायोग्यजघन्यानुभागबन्धविषयादधो द्वितीयस्थितावुत्कृष्टोऽनुभागोऽनन्तगुणः । एवमेकस्याः स्थितेर्जघन्यमनुभागमेकस्याश्च स्थितेरुत्कृष्टं वदताऽधोऽधस्तावदवतरीतव्यं यावज्जघन्या स्थितिः । कंडकमात्राणां च स्थितीनामुत्कृष्टा अनुभागा अद्याप्यनुक्ताः सन्ति, शेषाः सर्वेऽप्युक्ताः । ततस्तेऽप्यधोऽधः क्रमेणानन्तगुणास्तावद्वक्तव्या यावज्जघन्या स्थितिः । एवं बादरपर्याप्तप्रत्येकनाम्नामपि तीव्रमन्दताऽभिधातव्या । (विशेषतस्त्वनुकृष्टिस्तीव्रमन्दता च षट्स्थापनातोऽवसेया) । साद्यनादिप्ररूपणा । स्वामित्वं घातिसंज्ञा स्थानसंज्ञा शुभाशुभप्ररूपणा (प्रत्ययप्ररूपणा विपाकप्ररूपणा) च यथा शतके तथाऽवगन्तव्या । इति ॥ ६७ ॥

---

१ श्रीमदुपाध्यायन्यायाचार्यास्तु साद्यनादिप्ररूपणा स्वामित्वप्ररूपणा चात्रैव व्यधुरित्यदिक्षुश्च शेषा रसविपाकनिरूपणा व्याकृताः ।

तदेवमुक्तोऽनुभागबन्धः । संप्रति स्थितिबन्धाभिधानावसरः । तत्र च चत्वार्यनुयोगद्वाराणि । तद्यथा—स्थितिस्थानप्ररूपणा, निषेकप्ररूपणा, अबाधाकण्डकप्ररूपणा, अल्पबहुत्वप्ररूपणा च । तत्र स्थितिस्थानप्ररूपणार्थमाह—

ठिइठाणाइं सुहुमअपज्जत्तगस्स थोवाइं । बायरसुहुमेयरबितिचउरिंदियअमणसन्नीणं ॥ ६८ ॥
संखेज्जगुणाणि कमा असमत्तियरे य बिंदियाइम्मि । नवरमसंखेज्जगुणाइँ संकिलेसाइँ (य) सव्वत्थ ॥६९॥

ठिइ त्ति—इह जघन्यस्थितेरारभ्योत्कृष्टां स्थितिं यावत् यावन्तः समयास्तावत्प्रमाणानि स्थितिस्थानानि । तथाहि—जघन्यायाः स्थितेरेकं स्थितिस्थानं । सैव समयाधिका द्वितीयं स्थितिस्थानं । द्विसमयाधिका तृतीयं स्थितिस्थानं । एवं तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टा स्थितिः । तानि च स्थितिस्थानानि सूक्ष्मस्यापर्याप्तस्य सर्वस्तोकानि । तेभ्योऽपर्याप्तबादरस्य संख्येयगुणानि । तेभ्योऽपि सूक्ष्मपर्याप्तकस्य संख्येयगुणानि । तेभ्योऽपि पर्याप्तबादरस्य संख्येयगुणानि । एतानि च पल्योपमासंख्येयभागगतसमयप्रमाणानि द्रष्टव्यानि । ततोऽपर्याप्तद्वीन्द्रियस्यासंख्येयगुणानि । कथमेवं गम्यते इति चेदुच्यते—द्वीन्द्रियाणामपर्याप्तानां स्थितिस्थानानि पल्योपमासंख्येयभागगतसमयप्रमाणानि, पाश्चात्यानि च पल्योपमासंख्येयभागगतसमयप्रमाणानि । ततः पाश्चात्येभ्योऽमून्यसंख्येयगुणान्येवोपपद्यन्ते । तेभ्योऽपि द्वीन्द्रियस्य पर्याप्तस्य स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । तेभ्योऽपि त्रीन्द्रियस्यापर्याप्तकस्य संख्येयगुणानि । तेभ्योऽपि तस्यैव पर्याप्तस्य संख्येयगुणानि । तेभ्योऽपि चतुरिन्द्रियस्यापर्याप्तस्य संख्येयगुणानि । तेभ्योऽपि चतुरिन्द्रियस्य पर्याप्तस्य संख्येयगुणानि । तेभ्योऽप्यसंज्ञिपञ्चेन्द्रियस्यापर्याप्तस्य संख्येयगुणानि । तेभ्योऽप्यसंज्ञिपञ्चेन्द्रियस्य पर्याप्तस्य संख्येयगुणानि । तेभ्योऽपि संज्ञिपञ्चेन्द्रियस्या-

पर्याप्तस्य संख्येयगुणानि । तेभ्योऽपि संज्ञिपञ्चेन्द्रियस्य पर्याप्तस्य संख्येयगुणानि । 'असमत्तियरेय त्ति' असमाप्तानामपर्याप्तानामितरेषां च पर्याप्तानां बादरादीनां स्थितिस्थानानि क्रमेण संख्येयगुणानि वक्तव्यानीति । नवरमेकेन्द्रियाणां स्थितिस्थानान्यभिधायानन्तरं द्वीन्द्रियस्य प्रथमे भेदेऽपर्याप्तरूपे स्थितिबन्धस्थानान्यसंख्येयगुणानि वक्तव्यानि । तथैव च युक्तिपूर्वं प्रागुक्तानि । 'संकिलेसा य सव्वत्थ' संक्लेशाश्च सर्वत्र सर्वेषु स्थानेष्वसंख्येयगुणा वक्तव्याः, आस्तां द्वीन्द्रियस्य, प्रथमभेदेऽपर्याप्तलक्षणे स्थितिस्थानान्यसंख्येयगुणानीति चशब्दार्थः । तद्यथा–सूक्ष्मस्यापर्याप्तस्य संक्लेशस्थानानि सर्वस्तोकानि । तेभ्योऽपर्याप्तबादरस्यासंख्येयगुणानि । तेभ्योऽपि पर्याप्तसूक्ष्मस्यासंख्येयगुणानि । तेभ्योऽपि पर्याप्तबादरस्यासंख्येयगुणानि । तेभ्योऽपि द्वीन्द्रियस्यापर्याप्तस्यासंख्येयगुणानि । एवं पर्याप्तद्वीन्द्रियपर्याप्तापर्याप्तत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियासंज्ञिसंज्ञिपञ्चेन्द्रियाणां यथोत्तरमसंख्येयगुणानि वक्तव्यानि । कथमेवं गम्यते सर्वत्राप्यसंख्येयगुणानि संक्लेशस्थानानीति चेदुच्यते–इह सूक्ष्मस्यापर्याप्तस्य जघन्यस्थितिबन्धारंभे यानि संक्लेशस्थानानि तेभ्यः समयाधिकजघन्यस्थितिबन्धारंभे संक्लेशस्थानानि विशेषाधिकानि । तेभ्योऽपि द्विसमयाधिकजघन्यस्थितिबन्धारंभेऽपि विशेषाधिकानि । एवं तावद्वाच्यं यावत्तस्यैवोत्कृष्टा स्थितिस्तदुत्कृष्टस्थितिबन्धारंभे च संक्लेशस्थानानि जघन्यस्थितिसत्कसंक्लेशस्थानापेक्षयाऽसंख्येयगुणानि लभ्यन्ते । यदैतदेवं तदा सुतरामपर्याप्तबादरस्य संक्लेशस्थानानि अपर्याप्तसूक्ष्मसत्कसंक्लेशस्थानापेक्षयाऽसंख्येयगुणानि भवन्ति । तथाहि–अपर्याप्तसूक्ष्मसत्कस्थितिस्थानापेक्षया बादरापर्याप्तस्य स्थितिस्थानान्यसंख्येयगुणानि । स्थितिस्थानवृद्धौ च संक्लेशस्थानवृद्धिः । ततो यदा सूक्ष्मापर्याप्तस्यापि स्थितिस्थानेष्वतिस्तोकेषु जघन्यस्थितिस्थानसत्कसं-

क्लेशस्थानापेक्षया उत्कृष्टे स्थितिस्थाने संक्लेशस्थानान्यसंख्येयगुणानि भवन्ति, तदा बादरापर्याप्तस्थितिस्थानेषु सूक्ष्मापर्याप्तस्थितिस्थानापेक्षयाऽसंख्येयगुणेषु सुतरां भवन्ति । एवमुत्तरत्रापि असंख्येयगुणत्वं भावनीयमिति ॥ ६०–६९ ॥

एमेव विसोहीओ विग्घावरणेसु कोडिकोडीओ । उदही तीसमसाते अद्धं थीमणुयदुगसाए ॥ ७० ॥

एमेव त्ति–'एमेव विसोहीओ त्ति' यथा संक्लेशस्थानान्यसंख्येयगुणतया प्रागुक्तानि एवमेवासंख्येयगुणतयैवेत्यर्थः । विशोधयोऽपि विशोधिस्थानान्यपि वक्तव्यानि । यतो यान्येव संक्लिश्यमानस्य संक्लेशस्थानानि तान्येव विशुध्यमानस्य सतो विशुद्धिस्थानानि भवन्ति । एतच्च प्रागेव सप्रपञ्चं भावितं, नेह भूयो भाव्यते । ततो विशोधिस्थानान्यपि संक्लेशस्थानवत् क्रमेण सर्वत्राप्यसंख्येयगुणानि वक्तव्यानि । साम्प्रतमुत्कृष्टेतरस्थितिप्रतिपादनार्थमाह–'विग्घ त्ति' अन्तरायमावरणं ज्ञानावरणं दर्शनावरणं च । तत्र पञ्चानामन्तरायप्रकृतीनां पञ्चानां ज्ञानावरणप्रकृतीनां नवानां च दर्शनावरणप्रकृतीनां असातवेदनीयस्य चोत्कृष्टा स्थितिस्त्रिंशत्सागरोपमाणां कोटीकोट्यः । इह द्विधा स्थितिः कर्मरूपतावस्थानलक्षणाऽनुभवयोग्या च । तत्र कर्मरूपतावस्थानलक्षणामेव स्थितिमधिकृत्य जघन्योत्कृष्टप्रमाणाभिधानमिदमवगन्तव्यं । अनुभवप्रायोग्या पुनरबाधाकालहीना । येषां च कर्मणां यावत्यः सागरोपमकोटीकोट्यस्तेषां तावन्ति वर्षशतानि अबाधाकालः । तथाहि–मतिज्ञानावरणस्य त्रिंशत्सागरोपमकोटीकोट्य उत्कृष्टा स्थितिरतस्तस्याबाधाकालोऽप्युत्कृष्टस्त्रिंशद्वर्षशतान्यवगन्तव्यः । यतस्तन्मतिज्ञानावरणमुत्कृष्टस्थितिकं बद्धं सत्त्रिंशद्वर्षशतानि यावन्न काञ्चिदपि स्वोदयतो जीवस्य बाधामुत्पादयति । अबाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिषेकः । एवं श्रुतज्ञानावरणादीनामप्युक्तप्रकृतीनामबाधाकालोऽबाधाकालहीनश्च कर्म-

दलिकनिषेको भावनीयः । तथा स्त्रीवेदे मनुष्यद्विके मनुष्यगतिमनुष्यानुपूर्वीरूपे सातवेदनीये च पूर्वोक्तस्य स्थितिप्रमाणस्यार्धमुत्कृष्टस्थितितया द्रष्टव्यं पञ्चदशसागरोपमकोटीकोट्यः स्त्रीवेदादीनामुत्कृष्टा स्थितिरवगन्तव्येत्यर्थः । पञ्चदशवर्षशतान्यबाधाकालोऽबाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिषेकः ॥ ७० ॥

तिविहे मोहे सत्तरि चत्तालीसा य वीसई य कमा । दस पुरिसे हासरई देवदुगे खगइचेट्ठाए ॥ ७१ ॥

तिविहे त्ति–त्रिविधे त्रिप्रकारे मोहे मोहनीये मिथ्यात्वलक्षणे दर्शनमोहनीये, षोडशकषायलक्षणे कषायमोहनीये, नपुंसकवेदारतिशोकभयजुगुप्सारूपे च नोकषायमोहनीये, यथासंख्यमुत्कृष्टा स्थितिः सागरोपमकोटीकोट्यः सप्ततिः चत्वारिंशत् विंशतिश्च । यथासंख्यमेव च सप्त चत्वारि द्वे च वर्षसहस्रे अबाधाकालः अबाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिषेकः । इह पुरुषवेदहास्यरतीनां विशेषतो वक्ष्यमाणत्वात् स्त्रीवेदस्य चोक्तत्वान्नोकषायमोहनीयग्रहणेन नपुंसकवेदारतिशोकभयजुगुप्सानामेव ग्रहणमवगन्तव्यं । 'दस पुरिसेत्यादि' पुरुषे पुरुषवेदे हास्ये रतौ देवद्विके देवगतिदेवानुपूर्वीरूपे खगतौ चेष्टायां प्रशस्तविहायोगतौ दशसागरोपमकोटीकोट्य उत्कृष्टा स्थितिः । दशवर्षशतानि चाबाधाकालः । अबाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिषेकः ॥ ७१ ॥

थिरसुभपंचगउच्चे चेवं संठाणसंघयणमूले । तब्बीयाइ विवुड्ढी अट्ठारससुहुमविगलतिगे ॥ ७२ ॥

थिर त्ति–स्थिरे, शुभपञ्चके शुभसुभगसुस्वरादेययशःकीर्तिरूपे, उच्चैर्गोत्रे च । तथा 'संठाणसंघयणमूले त्ति' मूले प्रथमे संस्थाने समचतुरस्रलक्षणे, प्रथमे च संहनने वज्रर्षभनाराचसंज्ञे । एवं पूर्वोक्तप्रकारेणोत्कृष्टा स्थितिरवगन्तव्या

दश सागरोपमकोटीकोट्य उत्कृष्टा स्थितिरवगन्तव्येत्यर्थः । दश वर्षशतानि चाबाधा । अबाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिषेकः । 'तव्वीयाइ विवुड्ढी' शेषाणां संस्थानानां संहननानां च मध्ये द्वितीयादिषु द्वितीयतृतीयादिषु संस्थानेषु संहननेषु च विवृद्धिः द्विकवृद्धिः क्रमेणावसेया । तद्यथा—द्वितीययोः संस्थानसंहननयोर्द्वादश सागरोपमकोटीकोट्य उत्कृष्टा स्थितिः, द्वादश वर्षशतानि चाबाधाकालः । अबाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिषेकः । तृतीययो संस्थानसंहननयोश्चतुर्दश सागरोपमकोटीकोट्य उत्कृष्टा स्थितिः, चतुर्दश वर्षशतानि चाबाधाकालः, अबाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिषेकः । चतुर्थयोः संस्थानसंहननयोः षोडश सागरोपमकोटीकोट्य उत्कृष्टा स्थितिः, षोडश वर्षशतान्यबाधाकालः, अबाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिषेकः । पञ्चमयोः संस्थानसंहननयोरष्टादश सागरोपमकोटीकोट्य उत्कृष्टा स्थितिः, अष्टादश वर्षशतानि चाबाधाकालः, अबाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिषेकः । षष्ठयोः संस्थानसंहननयोर्विंशतिसागरोपमकोटीकोट्य उत्कृष्टा स्थितिः, द्वे वर्षसहस्रे अबाधाकालः, अबाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिषेकः । 'अट्ठारस सुहुमविगलतिगे' सूक्ष्मत्रिके सूक्ष्मापर्याप्तसाधारणरूपे, विकलत्रिके द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियजातिलक्षणे, अष्टादशसागरोपमकोटीकोट्य उत्कृष्टा स्थितिः, अष्टादश वर्षशतान्यबाधाकालः, अबाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिषेकः ॥ ३२ ॥

तित्थगराहारदुगे अंतो वीसासनिच्चनामाणं । तेत्तीसुदही सुरनारयाउ सेसाउ पल्लतिगं ॥ ३३ ॥

तित्थगर त्ति—तीर्थकरे, आहारकद्विके आहारकशरीराहारकाङ्गोपांगरूपे अन्तःकोटीकोटी उत्कृष्टा स्थितिः । अन्तर्मुहूर्तमबाधाकालः, अबाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिषेकः । 'वीसासनिच्चनामाण' शेषाणां नामप्रकृतीनां नरकगतिनरकानु-

पूर्वीतिर्यग्द्विकैकेन्द्रियजातिपञ्चेन्द्रियजातितैजसकार्मणौदारिकवैक्रियशरीरौदारिकांगोपागवैक्रियांगोपांगवर्णगन्धरसस्पर्शा-गुरुलघूपघातपराघातोच्छ्रासातपोद्योताप्रशस्तविहायोगतित्रसस्थावरबादरपर्याप्तप्रत्येकास्थिराशुभदुर्भगदुःस्वरानादेयायशः-कीर्तिनिर्माणलक्षणानां नीचैर्गोत्रस्य च विंशतिः सागरोपमकोटीकोट्य उत्कृष्टा स्थितिः, विंशतिर्वर्षशतानि चाबाधाकालः, अबाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिषेकः। 'तेत्तीसुदही सुरनारयाउ' सुरायुषो नारकायुषश्चोत्कृष्टा स्थितिस्त्रयस्त्रिंशदुदधयशः सागरोपमाणि पूर्वकोटीत्रिभागाभ्यधिकानीति शेषः। पूर्वकोटीत्रिभागश्चाबाधाकालः। अबाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिषेकः। 'सेसाउ पल्लतिगं' शेषायुषोर्मनुष्यतिर्यगायुषोः पल्यत्रिकं त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटीत्रिभागाभ्यधिकानीति शेषः। पूर्वकोटी-त्रिभागश्चाबाधाकालः। अबाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिषेकः। एतच्च पूर्वकोट्यायुषश्चतुर्गतिगमनयोग्यान् उत्कृष्टस्थितिब-न्धकान् तिर्यग्मनुष्यान् प्रति द्रष्टव्यं। तानेवाश्रित्य यथोक्तरूपाया उत्कृष्टस्थितेः पूर्वकोटित्रिभागरूपायाश्चाबाधायाः प्राप्यमाणत्वात् ॥ ७२ ॥

सांप्रतमसंज्ञिपञ्चेन्द्रियादीन् बन्धकानाश्रित्यायुषामुत्कृष्टां स्थितिं प्रतिपादयन्नाह—

आउचउक्कुक्कोसो पल्लासंखेज्जभागममणेसु। सेसाण पुव्वकोडी साउतिभागो अबाहा सिं ॥ ७४ ॥

आउ त्ति–अमनस्केष्वसंज्ञिपञ्चेन्द्रियेषु पर्याप्तेषु आयुरुत्कृष्टस्थितिबन्धकेषु चतुर्णामप्यायुषां परभवसंबन्धिनामुत्कृष्टा स्थितिः पल्योपमासंख्येयभागमात्रा पूर्वकोटित्रिभागाभ्यधिकेति शेषः। पूर्वकोटित्रिभागश्चाबाधाकालः। अबाधाकालही-नश्च कर्मदलिकनिषेकः। शेषाणां चैकेन्द्रियद्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियाणां पर्याप्तानामसंज्ञिपञ्चेन्द्रियसंज्ञिपञ्चेन्द्रियाणां

चापर्याप्तानामायुष्युत्कृष्टस्थितिबन्धकानां परभवायुष उत्कृष्टस्थितिबन्धः पूर्वकोटीस्वस्वभवत्रिभागाभ्यधिको वेदितव्यः। 'सं ति' एषां स्वस्वभवत्रिभागोऽबाधाकालः। अबाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिषेकः॥ ३४॥

इदानीमायुर्वर्जानां सर्वकर्मणामबाधाकालपरिमाणप्रतिपादनार्थमाह—

वाससहस्समबाहा कोडाकोडीदसगस्स सेसाण। अणुवाओ अणुवट्टणगाउसु छम्मासिगुक्कोसो॥ ३५॥

वास त्ति—कोटीकोटीदशकस्य दशानां सागरोपमकोटीकोटीनां वर्षसहस्रं दशवर्षशतानि अबाधा भवति। शेषाणां द्वादशचतुर्दशपञ्चदशषोडशाष्टादशविंशतित्रिंशच्चत्वारिंशत्सप्ततीनामनुपातोऽनुसारः कर्तव्यः, त्रैराशिकमनुसर्तव्यमित्यर्थः। तथाहि—यदा दशानां सागरोपमकोटीकोटीनां वर्षसहस्रमबाधा प्राप्यते, तदा द्वादशानां सागरोपमकोटीकोटीनां वर्षसहस्रं शतद्वयं चाबाधा भवति, चतुर्दशानां वर्षसहस्रं शतचतुष्टयं च। एवं सर्वत्राप्यनुसर्तव्यं। 'अणुवट्टणगाउसु छम्मासिगुक्कोसो' अनपवर्तनीयायुष्केषु देवनारकासंख्येयवर्षायुष्कतिर्यङ्मनुष्येषु परभवायुष्कोत्कृष्टस्थितिबन्धकेषु परभवायुष उत्कृष्टाऽबाधा षाण्मासिकी षण्मासप्रमाणा द्रष्टव्या। षण्मासावशेषे एव तेषां परभवायुर्बन्धकत्वात्। केचित्पुनर्युगलधर्मिणां पल्योपमासंख्येयभागप्रमाणामबाधामिच्छन्ति। तदुक्तं—"पलियासंखिज्जंसं जुगधम्माणं वयंतन्ने"। इति॥३५॥

तदेवमुक्तोत्कृष्टा स्थितिः, संप्रति जघन्यामभिधातुकाम आह—

भिन्नमुहुत्तं आवरणविग्घदंसणचउक्कलोभंते। बारस सायमुहुत्ता अट्ठ य जसकित्तिउच्चेसु॥ ३६॥

भिन्न त्ति—पञ्चानां ज्ञानावरणीयानां पञ्चानामन्तरायाणां चतुर्णां दर्शनावरणानां चक्षुरचक्षुरवधिकेवलदर्शनावरण-

रूपाणां सर्वान्तिमस्य च लोभस्य संज्वलनसंज्ञस्य भिन्नमुहूर्तमन्तर्मुहूर्तं जघन्या स्थितिः, अन्तर्मुहूर्तमबाधाकालः, अबाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिषेकः। सातवेदनीयस्य जघन्या स्थितिर्द्वादश मुहूर्ताः, अन्तर्मुहूर्तं चाबाधाकालः, अबाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिषेकः। इह काषायिक्या एव स्थितेर्जघन्यत्वप्रतिपादनमभिप्रेतं, अतो द्वादश मुहूर्ता इत्युक्तं। अन्यथा सातवेदनीयस्य जघन्या स्थितिः समयद्वयमात्रापि सयोगिकेवल्यादौ प्राप्यते। तथा यशःकीर्त्युच्चैर्गोत्रयोरष्टौ मुहूर्ता जघन्या स्थितिः, अन्तर्मुहूर्तमबाधा, अबाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिषेकः ॥ १६ ॥

दो मासा अद्धद्धं संजलणे पुरिस अठ्ठ वासाणि। भिन्नमुहुत्तमबाहा सव्वासिं सव्वहिं हस्से ॥१७॥

दो मास त्ति–संज्वलनानां द्वौ मासौ। अर्धार्धं च जघन्या स्थितिः। एतदुक्तं भवति–संज्वलनक्रोधस्य द्वौ मासौ जघन्या स्थितिः। संज्वलनमानस्य मासः। संज्वलनमायाया अर्धमासः। तथा पुरुषे पुरुषवेदस्याष्टौ वर्षाणि जघन्या स्थितिः। सर्वत्राप्यन्तर्मुहूर्तमबाधा। अबाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिषेकः। अबाधाकालप्रमाणप्रतिपादनार्थमाह–'भिन्नेत्यादि' सर्वासामपि प्रकृतीनामुक्तानां वक्ष्यमाणानां च सर्वस्मिन्नपि ह्रस्वे जघन्ये स्थितिबन्धे भिन्नमुहूर्तमबाधा द्रष्टव्या। तथैव च प्राक् प्रतिपादिता वक्ष्यते चेति ॥ १७ ॥

संप्रत्यायुषो जघन्यस्थितिप्रतिपादनार्थमाह—

खुड्डागभवो आउसु उववायाउसु समा दस सहस्सा। उक्कोसा संखेज्जा गुणहीण आहारतित्थयरे ॥१८॥

खुड्डागभवो त्ति–तिर्यगायुषो मनुष्यायुषश्च जघन्या स्थितिः क्षुल्लकभवः । तस्य किं मानमिति चेदुच्यते–आवलिकानां द्वे शते षट्पञ्चाशदधिके । अपि चैकस्मिन्मुहूर्ते घटिकाद्वयप्रमाणे सप्तत्रिंशच्छतानि त्रिसप्तत्यधिकानि प्राणापानानां हृष्टानवकल्पजन्तुसत्कानां भवन्ति । एकस्मिंश्च प्राणापाने साधिकाः सप्तदश क्षुल्लकभवाः । सकले च मुहूर्ते पञ्चषष्टिसहस्राणि पञ्च शतानि षट्त्रिंशदधिकानि क्षुल्लकभवाना भवन्ति । अत्रापि "सव्वहिं हस्से" इतिवचनादन्तर्मुहूर्तमबाधा, अबाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिषेकः । तथा उपपातायुषो देवानां नारकाणां चायुषो जघन्या स्थितिर्दश वर्षसहस्राणि, अन्तर्मुहूर्तमबाधा, अबाधाकालहीनश्च कर्मदलिकनिषेकः । अधुना तीर्थकराहारकयोर्जघन्यां स्थितिमभिधातुकाम आह–'पक्को-सेत्यादि' आहारकशरीराहारकाङ्गोपाङ्गतीर्थकरनाम्नां योत्कृष्टा स्थितिः प्रागुक्ताऽन्तःसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणा सा संख्येयगुणहीना जघन्या स्थितिर्भवति । सापि चान्तःसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणैव । ननु तीर्थकरनामकर्म तीर्थकरभवादर्वाक् तृतीये भवे बध्यते । तदुक्तं–"बज्झइ तं तु भयवओ तइयभवो(वे)सक्कइत्ताणं" तत्कथं जघन्यतोऽप्यन्तःसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणा तस्य स्थितिरुपपद्यते ? तदयुक्तं, अभिप्रायापरिज्ञानात् । "बज्झइ तं तु" इत्यादिकं निकाचनापेक्षयोक्तं, इतरथा तु तृतीयभवादर्वाक्तरामपि बध्यते । उक्तं च विशेषणवत्याम्–"कोडाकोडीअयरोवमाण तित्थयरनामकम्मठिई । बज्झइ य तं अणंतरभवम्मि तइयम्मि निद्दिट्ठं ॥ १ ॥" ततः कथमेतत्परस्परं युज्यते ? अत्रोत्तरम्–"जं बज्झइ-

१ वनस्पतिष्वेवेत्यावश्यके मतान्तरं वृत्तिविद्भिरुक्तम् । जघन्यं तत्रैवान्यत्र किंचिदाधिक्यभावात्, तथा च नरादीनां जघन्यमन्तर्मुहूर्तमित्यपि सिद्धं क्षुल्लभवस्य समयेभ्य अन्तर्मुहूर्तव्यपदेशात् इति केचित् ।

त्ति भणियं तह्म निकाइज्जइ त्ति नियमोऽयं । तदवंझफलं नियमा भयणा अनिकाइयावज्जे ॥ १ ॥ " आह—यदि तीर्थंकरनाम्नो जघन्यापि स्थितिरन्तःसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणा, तर्हि तावत्याः स्थितेस्तिर्यग्भवभ्रमणमन्तरेण पूरयितुमशक्यत्वात् तिर्यग्गतावपि तीर्थकरनामसत्कर्मा जन्तुः कियन्तं कालं यावद्भवेत् । तथा च सत्यागमविरोधः । आगमे हि तिर्यग्गतौ तीर्थकरनामसत्कर्मा सन् प्रतिषिध्यते । नैष दोषः, निकाचितस्यैव तीर्थकरनामकर्मणस्तिर्यग्गतौ सतः प्रतिषेधात् । उक्तं च—"जमिह निकाइयतित्थं तिरियभवे तं निसेहियं संतं । इयरम्मि नत्थि दोसो उवट्टोवट्टणासज्झे ॥ १ ॥ " अस्या अक्षरगमनिका—इहास्मिन् प्रवचने यत्तीर्थकरनामकर्म निकाचितमवश्यवेद्यतया स्थापितं तदेव स्वरूपेण सद्विद्यमानं तिर्यग्गतौ निषिद्धं । इतरस्मिन् पुनरनिकाचिते उद्वर्तनापवर्तनासाध्ये तिर्यग्भवे विद्यमानेऽपि न कश्चिद्दोष इति । अत्रापि चान्तर्मुहूर्तमबाधा । ततः परं दलिकरचनायाः संभवादवश्यं प्रदेशोदयसंभवः ॥ ३८ ॥

उक्तशेषाणां प्रकृतीनां जघन्यस्थितिप्ररूपणार्थमाह—

वग्गुक्कोसठिईणं मिच्छत्तुक्कोसगेण जं लद्धं । सेसाणं तु जहन्नो पल्लासंखेज्जगेणूणो ॥ ३९ ॥

वग्गुक्कोस त्ति—इह ज्ञानावरणप्रकृतिसमुदायो ज्ञानावरणीयवर्ग इत्युच्यते । एवं दर्शनावरणप्रकृतिसमुदायो दर्शनावरणीयवर्गः । वेदनीयप्रकृतिसमुदायो वेदनीयवर्गः । दर्शनमोहनीयप्रकृतिसमुदायो दर्शनमोहनीयवर्गः । चारित्रमोहनीयप्रकृतिसमुदायश्चारित्रमोहनीयवर्गः । नोकषायमोहनीयप्रकृतिसमुदायो नोकषायमोहनीयवर्गः । नामप्र-

१ कस्यचिदेवेत्येके, उदये नास्य प्रदेशत आगैश्वर्यादय इति । यत्तु तृजनर्यसद्दृताणीति पत्रमदूणे तदन्य कुद्धियाशोचीर्णमिति न्यायाचार्याः।

कृतिसमुदायो नामवर्गः । गोत्रप्रकृतिसमुदायो गोत्रवर्गः । अन्तरायप्रकृतिसमुदायोऽन्तरायवर्गः । एतेषां वर्गाणां यात्मी-यात्मीयोत्कृष्टा स्थितिस्त्रिंशत्सागरोपमकोटीकोट्यादिलक्षणा, तस्या मिथ्यात्वस्योत्कृष्टया स्थित्या सप्ततिसागरोपमकोटी-कोटीलक्षणया भागे हृते सति यल्लभ्यते तत्पल्योपमासंख्येयभागन्यूनं सकलशेषाणां प्रकृतीनां जघन्यस्थितेः परिमाणम-वसेयं[1] । तथाहि—दर्शनावरणीयवेदनीययोरुत्कृष्टा स्थितिस्त्रिंशत्सागरोपमकोटीकोटीप्रमाणा, तस्या मिथ्यात्वस्थित्या सप्त-तिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणया भागे हृते सति 'शून्यं शून्येन पातयेत्' इतिवचनाल्लब्धास्त्रयः सागरोपमसप्तभागाः, ते पल्योपमासंख्येयभागहीना निद्रापञ्चकासातवेदनीययोर्जघन्या स्थितिः । एवं मिथ्यात्वस्य सप्त सप्त भागाः पल्योपमासं-ख्येयभागहीनाः, संज्वलनवर्जानां द्वादशकषायाणां चत्वारः सप्तभागाः पल्योपमासंख्येयभागहीनाः । तथा नोकषायमो-हनीयस्य नामकर्मणो गोत्रस्य च स्वस्वोत्कृष्टाया स्थितेर्विंशतिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणाया मिथ्यात्वस्थित्या सप्तति-सागरोपमकोटीकोटीप्रमाणया भागे हृते सति यौ लब्धौ द्वौ सागरोपमस्य सप्तभागौ, तौ पल्योपमासंख्येयभागहीनौ पुरुषवेदवर्जानामष्टानां नोकषायाणां देवद्विकनरकद्विकवैक्रियद्विकाहारकद्विकायशःकीर्तितीर्थंकरवर्जशेषनामप्रकृतीनां नीचैर्गोत्रस्य च जघन्या स्थितिः । वैक्रियषट्कस्य देवगतिदेवानुपूर्वीनरकगतिनरकानुपूर्वीवैक्रियशरीरवैक्रियांगोपांगलक्ष-णस्य द्वौ सप्तभागौ सहस्रगुणितौ पल्योपमासंख्येयभागहीनौ जघन्या स्थितिः । यतस्तस्य वैक्रियषट्कस्य जघन्यस्थितिब-न्धका असंज्ञिपञ्चेन्द्रियास्ते च जघन्यां स्थितिमेतावतीमेव बध्नन्ति, न न्यूनाम् । तदुक्तं—"वेउव्वियछक्के तं सहस्स (विउ-

१ पञ्चसङ्ग्रहे तु स्वस्वस्थितेरिति । विवक्षो सप्तभागो इति जीवाभिगमाद्यनुपात्येव तस्य ।

वग्गुक्के तं सहस) ताडियं जं असण्णिणो तेसिं । पलियासंखंसूणं ठिइ अबाहूणियनिसेगो ॥ १ ॥" अस्या अक्षरगमनिका–"वग्गुक्कोसठिईणं मिच्छत्तुक्कोसियाए" इत्यनेन करणेन यल्लब्धं तत् सहस्रताडितं गुणितं । ततः पल्योपमस्यासंख्येयेनांशेन भागेन न्यूनं सत् वैक्रियषट्के उक्तस्वरूपे जघन्यस्थितेः परिणाममवसेयं । कुत इत्याह–यद्यस्मात्कारणात्तेषां वैक्रियषट्कलक्षणानां कर्मणां असंज्ञिपञ्चेन्द्रिया एव जघन्यस्थितेर्बन्धकाः । ते च जघन्यां स्थितिमेतावतीमेव बध्नन्ति, न न्यूनां, अन्तर्मुहूर्तमबाधा, अबाधाकालहीना च कर्मस्थितिः कर्मदलिकनिषेक इति ॥ ७९ ॥

संप्रत्येकेन्द्रियादीनां जघन्योत्कृष्टस्थितिबन्धप्रतिपादनार्थमाह—

एसेगिंदियडहरो सव्वासिं ऊणसंजुओ जेट्ठो । पणवीसा पन्नासा सयं सहस्सं च गुणकारो ॥ ८० ॥
कमसो विगलअसन्नीण पल्लसंखेज्जभागहा इयरो । विरए देसजइदुगे सम्मचउक्के य संखगुणो ॥८१॥

एसे त्ति–सर्वासां प्रकृतीनां वैक्रियषट्काहारकतीर्थकरवर्जितानामेषोऽनन्तरोक्तो "वग्गुक्कोसठिईणं मिच्छत्तुक्कोसगेण जं लद्धं" । "पलिओवमासंखेज्जभागेणूणो" इत्येवंलक्षणः स्थितिबन्धो डहरो जघन्य एकेन्द्रियाणां द्रष्टव्यः । तथाहि–ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणामुत्कृष्टा स्थितिस्त्रिंशत्सागरोपमकोटीकोटीप्रमाणा, तस्या मिथ्यात्वस्थित्योत्कृष्टया सप्ततिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणया भागे हृते सति लब्धाः सागरोपमस्य त्रयः सप्तभागास्ते च पल्योपमासंख्येयभागहीनाः क्रियन्ते, एतावत्प्रमाणां जघन्यां स्थितिं ज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणनवकासातवेदनीयान्तरायपञ्चकानामेकेन्द्रिया बध्नन्ति, न न्यूनां । एवं मिथ्यात्वस्य जघन्यां स्थितिमेकं सागरोपमं पल्योपमासंख्येयभागहीनं कषायमोहनीयस्य ।

चतुरः सागरोपमस्य सप्तभागान् पल्योपमासंख्येयभागहीनान् नोकषायाणां । तथा वैक्रियषट्काहारकद्विकतीर्थकरवर्जितानां शेषनामप्रकृतीनां गोत्रप्रकृतिद्वयस्य च द्वौ सागरोपमस्य सप्तभागौ पल्योपमासंख्येयभागहीनावेकेन्द्रिया बध्नन्ति । 'ऊणसजुत्तं जेट्ठ त्ति' स एव जघन्यः स्थितिबन्ध ऊनेन पल्योपमासंख्येयभागलक्षणेन संयुतः सन्नुत्कृष्टस्थितिबन्ध एकेन्द्रियाणां वेदितव्यः । तद्यथा—ज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणनवकासातवेदनीयान्तरायपञ्चकानां त्रयः सागरोपमस्य सप्तभागाः परिपूर्णा उत्कृष्टः स्थितिबन्धः । एवं सर्वत्रापि भावनीयं । उक्त एकेन्द्रियाणां जघन्योत्कृष्टः स्थितिबन्धः । संप्रति विकलेन्द्रियाणामाह—'पणवीसेत्यादि' एकेन्द्रियाणां सत्क उत्कृष्टः स्थितिबन्धः पञ्चविंशत्यादिना गुणकारेण गुणितः सन् क्रमशः क्रमेण विकलानां विकलेन्द्रियाणां द्वित्रिचतुरिन्द्रियलक्षणानामसंज्ञिनां चासंज्ञिपञ्चेन्द्रियाणां चोत्कृष्टः स्थितिबन्धो वेदितव्यः । तद्यथा—एकेन्द्रियाणामुत्कृष्टः स्थितिबन्धः पञ्चविंशत्या गुणितो द्वीन्द्रियाणामुत्कृष्टः स्थितिबन्धो भवति । स एवैकेन्द्रियाणामुत्कृष्टः स्थितिबन्धः पञ्चाशता गुणितस्त्रीन्द्रियाणामुत्कृष्टः स्थितिबन्धः । शतेन गुणितश्चतुरिन्द्रियाणां । सहस्रेण गुणितोऽसंज्ञिपञ्चेन्द्रियाणामिति । 'पल्लसंखेज्जभागहा इयरो' स एव द्वीन्द्रियादीनामात्मीय आत्मीय उत्कृष्टः स्थितिबन्धः पल्योपमासंख्येयभागहीनः सन् इतरो जघन्यः स्थितिबन्धो वेदितव्यः । संप्रति सर्वेषामपि जघन्योत्कृष्टस्थितिबन्धानामल्पबहुत्वमभिधीयते—तत्र सूक्ष्मसंपरायस्य जघन्यस्थितिबन्धः सर्वस्तोकः । ततो बादरपर्याप्तकस्य जघन्यः स्थितिबन्धोऽसंख्येयगुणः । ततोऽपि सूक्ष्मपर्याप्तकस्य जघन्यः स्थितिबन्धो विशेषाधिकः ।

१ पल्योपमसंख्येयभागयुत इति पाठ० । २ सामाविक एकेन्द्रियसत्क पंचविंशत्यादिगुणित इति पाठ० ।

ततोऽप्यपर्याप्तबादरस्य जघन्यः स्थितिबन्धो विशेषाधिकः । ततोऽप्यपर्याप्तसूक्ष्मस्य जघन्यः स्थितिबन्धो विशेषाधिकः । ततोऽपि अपर्याप्तसूक्ष्मस्योत्कृष्टः स्थितिबन्धो विशेषाधिकः । ततोऽप्यपर्याप्तबादरस्योत्कृष्टः स्थितिबन्धो विशेषाधिकः । ततोऽपि सूक्ष्मपर्याप्तस्योत्कृष्टः स्थितिबन्धो विशेषाधिकः । ततोऽपि बादरपर्याप्तस्योत्कृष्टः स्थितिबन्धो विशेषाधिकः । ततो द्वीन्द्रियस्य पर्याप्तस्य जघन्यः स्थितिबन्धः संख्येयगुणः । ततस्तस्यैवापर्याप्तस्य जघन्यः स्थितिबन्धो विशेषाधिकः । ततोऽपि तस्यैव द्वीन्द्रियस्यापर्याप्तस्योत्कृष्टः स्थितिबन्धो विशेषाधिकः । ततोऽपि द्वीन्द्रियपर्याप्तस्योत्कृष्टः स्थितिबन्धो विशेषाधिकः । ततोऽपि त्रीन्द्रियपर्याप्तस्य जघन्यः स्थितिबन्धः संख्येयगुणः । ततोऽपि तस्यैव त्रीन्द्रियस्यापर्याप्तस्य जघन्यः स्थितिबन्धो विशेषाधिकः । ततोऽपि त्रीन्द्रियापर्याप्तस्योत्कृष्टः स्थितिबन्धो विशेषाधिकः । ततोऽपि पर्याप्तत्रीन्द्रियस्योत्कृष्टः स्थितिबन्धो विशेषाधिकः । ततश्चतुरिन्द्रियस्य पर्याप्तकस्य जघन्यः स्थितिबन्धः संख्येयगुणः । ततोऽप्यपर्याप्तचतुरिन्द्रियस्य जघन्यः स्थितिबन्धो विशेषाधिकः । ततोऽप्यपर्याप्तचतुरिन्द्रियस्योत्कृष्टः स्थितिबन्धो विशेषाधिकः । ततोऽपि पर्याप्तस्योत्कृष्टः स्थितिबन्धो विशेषाधिकः । ततोऽसंज्ञिपञ्चेन्द्रियस्य पर्याप्तस्य जघन्यः स्थितिबन्धः संख्येयगुणः । ततोऽपि तस्यैवापर्याप्तस्य जघन्यः स्थितिबन्धो विशेषाधिकः । ततोऽपि तस्यैवापर्याप्तस्योत्कृष्टः स्थितिबन्धो विशेषाधिकः । ततोऽपि तस्यैव पर्याप्तस्योत्कृष्टः स्थितिबन्धो विशेषाधिकः । ततः संयतस्योत्कृष्टः स्थितिबन्धः संख्येयगुणः । 'विरए इत्यादि' विरते संयते, अत्र च जघन्य उत्कृष्टश्च स्थितिबन्ध उक्त एव । ततो देशयतिद्विके देशविरतद्विके जघन्योत्कृष्टस्थितिबन्धलक्षणे, तथा सम्यक्त्वचतुष्केऽविरतसम्यग्दृष्टौ पर्याप्तेऽपर्याप्ते च प्रत्येकं जघन्योत्कृष्टस्थितिबन्धके स्थितिबन्धो यथोत्तरं संख्येयगुणो वक्तव्यः। तद्यथा—संयतोत्कृष्टस्थितिबन्धात् देशविरतस्य जघन्यः स्थिति-

न्धः सस्येयगुणः । ततो देशविरतस्यैवोत्कृष्टः स्थितिबन्धः संख्येयगुणः । ततः पर्याप्ताविरतस्य सम्यग्दृष्टेर्जघन्यः स्थितिबन्धः संख्येयगुणः । ततोऽप्यपर्याप्ताविरतस्य सम्यग्दृष्टेर्जघन्यः स्थितिबन्धः संख्येयगुणः ततोऽप्यपर्याप्ताविरतसम्यग्दृष्टेरुत्कृष्टः स्थितिबन्धः संख्येयगुणः । ततोऽपि पर्याप्ताविरतसम्यग्दृष्टेरुत्कृष्टः स्थितिबन्धः संख्येयगुणः ॥ ७१ ॥

सन्नीपज्जत्तियरे अब्भिंतरओ य (उ) कोडिकोडीओ । ओघुक्कोसो सन्निस्स होइ पज्जत्तगस्सेव ॥ ७२ ॥

सन्नि त्ति—अविरतसम्यग्दृष्टेः पर्याप्तस्य सत्कादुत्कृष्टस्थितिबन्धात् संज्ञिपञ्चेन्द्रियस्य पर्याप्तस्य जघन्य स्थितिबन्धः संख्येयगुणः । ततोऽपि तस्यैवापर्याप्तस्य जघन्यः स्थितिबन्धः संख्येयगुणः । ततोऽपि तस्यैवापर्याप्तस्य संज्ञिपञ्चेन्द्रियस्योत्कृष्टः स्थितिबन्धः संख्येयगुणः । 'अब्भिंतरओ य (उ) कोडिकोडीओ त्ति' देशयतस्योत्कृष्टात् स्थितिबन्धादारभ्य यावदपर्याप्तसंज्ञिपञ्चेन्द्रियस्योत्कृष्टः स्थितिबन्ध एष सर्वोऽपि सागरोपमकोटीकोट्या अभ्यन्तर एव द्रष्टव्यः । एकेन्द्रियादीनां तु सर्वजघन्यसर्वोत्कृष्टस्थितिबन्धपरिमाणं प्रागेव प्रत्येकमुक्तं । संज्ञिपञ्चेन्द्रियपर्याप्तकस्य पुनरुत्कृष्टः स्थितिबन्धो य एव प्रागोघेन सामान्येनोक्त उत्कृष्टः स्थितिबन्धः स एव वेदितव्यः ॥ ७२ ॥

तदेवं कृता स्थितिस्थान (बन्ध) प्ररूपणा । संप्रति निषेकप्ररूपणावसरः । तत्र च द्वे अनुयोगद्वारे—अनन्तरोपनिधा परंपरोपनिधा च । तत्रानन्तरोपनिधाप्ररूपणार्थमाह—

मोत्तूण सगमबाहं पढमाए ठिइए बहुतरं दव्वं । एत्तो विसेसहीणं जावुक्कोसं ति सव्वेसिं ॥ ७३ ॥

---

१ आयुर्वर्जानामिति पाठ० ।

कर्म- ॥ ५९ ॥

मोत्तूण त्ति–सर्वस्मिन्नपि कर्मणि वध्यमाने आत्मीयमबाधाकालं मुक्त्वा परित्यज्य ऊर्ध्वं दलिकनिक्षेपं करोति। तत्र प्रथमायां स्थितौ समयलक्षणायां प्रभूततरं द्रव्यं कर्मदलिकं निषिञ्चति। 'एत्तो विसेसहीणं ति' इतः प्रथमस्थितेरूर्ध्वं द्वितीयादिषु स्थितिषु समयसमयप्रमाणासु विशेषहीनं विशेषहीनं कर्मदलिकं निषिञ्चति। तथाहि–प्रथमस्थितेः सकाशात् द्वितीयस्थितौ विशेषहीनं। ततोऽपि तृतीयस्थितौ विशेषहीनं। ततोऽपि चतुर्थस्थितौ विशेषहीनं। एवं विशेषहीनं विशेषहीनं तावद्वाच्यं यावत्तत्तत्समयवध्यमानकर्मणामुत्कृष्टा स्थितिश्चरमसमय इत्यर्थः॥ ७३॥

कृताऽनन्तरोपनिधाप्ररूपणा, संप्रति परंपरोपनिधाप्ररूपणार्थमाह—

पल्लासंखियभागं गंतुं दुगुणूणमेवमुक्कोसा। नाणंतराणि पल्लस्स मूलभागो असंखतमो॥ ७४॥

पल्ल त्ति–अबाधाकालादूर्ध्वं प्रथमस्थितौ यन्निषिक्तं कर्मदलिकं तदपेक्षया द्वितीयादिषु स्थितिषु समयसमयरूपासु विशेषहीनं विशेषहीनतरं दलिकमारभ्यमाणं पल्योपमासंख्येयभागमात्रासु स्थितिष्वतिक्रान्तासु दलिकं द्विगुणोनं भवति, अर्धं भवतीत्यर्थः। ततः पुनरप्यत ऊर्ध्वमेतदपेक्षया विशेषहीनं विशेषहीनतरं दलिकमारभ्यमाणं पल्योपमासंख्येयभागमात्रप्रमाणासु स्थितिष्वतिक्रान्तासु अर्धं भवति। एवमर्धार्धहान्या तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टा स्थितिः स्थितेश्चरमसमय इत्यर्थः। कियन्ति पुनरेवंद्विगुणहानि स्थानानि भवन्तीत्येतन्निरूपणार्थमाह–'नाणंतराणीत्यादि' नानाप्रकाराणि यान्यन्तराणि अन्तरान्तराद्विगुणहानिस्थानानि भवन्ति, तान्युत्कृष्टस्थितिबन्धे पल्योपमस्य संबन्धिनः प्रथमवर्गमूलस्यासंख्येयतमे भागे यावन्तः समयास्तावत्प्रमाणानि भवन्ति। उक्तं च–"पलिओवमस्स मूला असंखभागम्मि जत्तिया समया।

प्रकृतिः ॥ ५९॥

तायइया सप्पीर्हं ठिइपधुकोसए नेया ॥ १ ॥" ननु मिथ्यात्वमोहनीयस्योत्कृष्टस्थितेः सप्ततिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाण-त्वादेतावत्यो हानयः संजयन्तु, आयुषस्तूत्कृष्टस्थितेस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमसमयमात्रत्वात् कथमेतावत्यो हानयः संजय-न्तीति ? उच्यते—इहासंख्येयतमो भागोऽसंख्येयभेदात्मकः, असंख्यातस्यासंख्यातभेदभिन्नत्वात् । ततः पल्योपममध्य-मवर्गमूलस्यासंख्येयतमो भाग आयुष्यतीवाल्पतरो गृह्यते इत्यविरोधः । तथा सर्वाणि द्विगुणहानिस्थानानि स्तोकानि । एकस्मिन् द्विगुणहान्योरन्तरे निषेकस्थानानि असंख्येयगुणानि इति ॥ ७४ ॥

कृता निषेकप्ररूपणा, संप्रत्यबाधाकण्डकप्ररूपणार्थमाह—

मोत्तूण आउगाइ समए समए अबाहहाणीए । पल्लासंखियभागं कंडं कुणअप्पबहुमेसिं ॥ ७५ ॥

मोत्तूण त्ति—आयूंषि चत्वार्यपि मुक्त्वा शेषाणां सर्वेषामपि कर्मणामबाधाहानौ समये समये पल्योपमासंख्येयभागख-ण्डं कंडकमुत्कृष्टस्थितेः सकाशाद्धीनं करोति । तथाहि—उत्कृष्टायामबाधायां वर्तमानो जीवः स्थितिमुत्कृष्टां बध्नाति परिपूर्णामेकसमयहीना वा । एवं यावत्पल्योपमासंख्येयभागहीनां वा । यदि पुनरुत्कृष्टाऽबाधा एकेन समयेन हीना भवे-त्ततो नियमात्पल्योपमासंख्येयभागमात्रेण कण्डकेन हीनामेवोत्कृष्टां स्थितिं बध्नाति । तामप्येकसमयहीनां वा द्विसमय-हीनां वा यावत्पल्योपमासंख्येयभागहीनां वा । यदि पुनर्द्वाभ्यां हीनोत्कृष्टाऽबाधा भवेत्ततो नियमात्पल्योपमासंख्येय-भागखण्डकण्डकद्वयहीनामेवोत्कृष्टां स्थितिं बध्नाति । तामप्येकसमयहीनां वा यावत्पल्योपमासंख्येयभागहीना वा । एवं यावद्भिः समयैरूनाऽबाधा भवति, तावद्भिरेव कण्डकैः पल्योपमासंख्येयभागखण्डैरूना स्थितिर्द्रष्टव्या । यावदेकत्र अब-

न्याऽबाधा भवति, अन्यत्र च जघन्या स्थितिः। तदेवमबाधागतसमयसमयहान्या स्थितेः कंडकहानिप्ररूपणा कृता। संप्रत्यल्पबहुत्वप्ररूपणार्थमाह–'अप्पबहुमेसिं' एषां वक्ष्यमाणानामल्पबहुत्वं वक्तव्यं ॥ ८१ ॥

केषामिति चेत्तानेवाह—

बंधाबाहाणुक्कसि(स्स)यरं कंडकअबाहबंधाणं। ठाणाणि एक्कनाणंतराणि अठेण कंडं च ॥ ८६ ॥

बंध त्ति–'बंधाबाहाणुक्कसियरं ति' उत्कृष्टः स्थितिबन्धो जघन्यः स्थितिबन्धः, उत्कृष्टाऽबाधा जघन्याऽबाधा। 'कंडकअबाहबंधाणं ठाणाणि त्ति' कंडकस्थानानि अबाधास्थानानि स्थितिबन्धस्थानानि च। 'एग (क) नाणंतराणि त्ति' एकं द्विगुणहान्योरन्तरं नानारूपाणि चान्तराणि द्विगुणहानिस्थानरूपाणि। 'अठेण कंडं च त्ति' जघन्याऽबाधाहीनया उत्कृष्टाऽबाधया जघन्यस्थितिहीनाया उत्कृष्टस्थितेर्भागे हृते सति यावान् भागो लभ्यते तावान् अर्थेन कंडकमित्युच्यते इत्याम्नायिका व्याख्यानयन्ति। चः समुच्चये। पञ्चसंग्रहे पुनरेतस्य स्थानेऽबाधाकंडकस्थानानीत्युक्तं। तत्र चैवं मूलटीकाकारेण व्याख्या कृता–अबाधा च कंडकानि चाबाधाकंडकं समाहारो द्वन्द्वः तस्य स्थानानि अबाधाकंडकस्थानानि। तयोर्द्वयोरपि स्थानसंख्येत्यर्थः। एतेषां दशानां स्थानानामल्पबहुत्वमुच्यते–तत्र संज्ञिपञ्चेन्द्रियेषु पर्याप्तेषु अपर्याप्तकेषु वा बन्धकेषु आयुर्वर्जानां सप्तानां कर्मणां सर्वस्तोका जघन्याऽबाधा। सा चान्तर्मुहूर्तप्रमाणा। ततोऽबाधास्थानानि कंडकस्थानानि चासंख्येयगुणानि। तानि तु परस्परं तुल्यानि। तथाहि–जघन्यामबाधामादिं कृत्वोत्कृष्टाऽबाधाचरमसमयमभिव्याप्य यावन्तः समयाः प्राप्यन्ते, तावन्त्यबाधास्थानानि भवन्ति। तद्यथा–जघन्याऽबाधा एकमबाधा-

स्थाने सैव समयाधिका द्वितीयं । द्विसमयाधिका तृतीयं । एवं तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टाबाधाचरमसमयः । एतावन्त्येव चाबाधाकण्डकानि, जघन्याबाधात आरभ्य समयं समयं प्रति कण्डकस्य प्राप्यमाणत्वात् । एतच्च प्रागेवोक्तं । तेभ्य उत्कृष्टाबाधा विशेषाधिका, जघन्याबाधायास्तत्र प्रवेशात् । ततो दलिकनिषेकविधौ द्विगुणहानिस्थानानि असंख्येयगुणानि, पल्योपमप्रथमवर्गमूलासंख्येयभागगतसमयप्रमाणत्वात् । तत एकस्मिन् द्विगुणहान्योरन्तरे निषेकस्थानान्यसंख्येयगुणानि, तेषामसंख्येयानि पल्योपमवर्गमूलानि परिमाणमिति कृत्वा तेभ्योऽपि अर्थेन कण्डकमसंख्येयगुणं । तस्माज्जघन्यः स्थितिबन्धोऽसंख्येयगुणः, अन्तःसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणत्वात् । संज्ञिपञ्चेन्द्रिया हि श्रेणिमनारूढा जघन्यतोऽपि स्थितिबन्धमन्तःसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणमेव कुर्वन्ति । ततोऽपि स्थितिबन्धस्थानान्यसंख्येयगुणानि । तत्र ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणामेकोनत्रिंशद्गुणानि समधिकानि मिथ्यात्वमोहनीयस्यैकोनसप्ततिगुणानि समधिकानि । नामगोत्रयोरेकोनविंशतिगुणानि समधिकानि । तेभ्य उत्कृष्टा स्थितिर्विशेषाधिका, जघन्यस्थितेरबाधायाश्च तत्र प्रवेशात् । तथा संज्ञिपञ्चेन्द्रियेष्वसंज्ञिपञ्चेन्द्रियेषु वा पर्याप्तकेषु प्रत्येकमायुषो जघन्याऽबाधा सर्वस्तोका । ततो जघन्यः स्थितिबन्धः संख्येयगुणः, स च क्षुल्लकभवरूपः । ततोऽबाधास्थानान्यसंख्येयगुणानि । जघन्याबाधारहितः -पूर्वकोटीत्रिभागरहित इति कृत्वा । ततोऽप्युत्कृष्टाऽबाधा विशेषाधिका, जघन्याबाधाया अपि तत्र प्रवेशात् । ततो द्विगुणहानिस्थानान्यसंख्येयगुणानि, पल्योपमप्रथमवर्गमूलासंख्येयभागगतसमयप्रमाणत्वात् । तेभ्योऽप्येकस्मिन् द्विगुणहान्योरन्तरे निषेकस्थानान्यसंख्येयगुणानि । तत्र युक्तिः प्रागुक्तावगन्तव्या । ततः स्थितिबन्धस्थानान्यसंख्येयगुणानि । तेभ्योऽप्युत्कृष्टः स्थितिबन्धो विशे-

षाधिकः, जघन्यस्थितेरबाधायाश्च तत्र प्रवेशात्। तथा पञ्चेन्द्रियेषु संज्ञिष्वसंज्ञिष्वपर्याप्तेषु चतुरिन्द्रियत्रीन्द्रियद्वीन्द्रियबादरसूक्ष्मैकेन्द्रियेषु च पर्याप्तापर्याप्तेषु प्रत्येकमायुषः सर्वस्तोका जघन्याऽबाधा। ततो जघन्यः स्थितिबन्धः संख्येयगुणः, स च क्षुल्लकभवरूपः। ततोऽबाधास्थानानि संख्येयगुणानि। ततोऽप्युत्कृष्टाऽबाधा विशेषाधिका। ततोऽपि स्थितिबन्धस्थानानि संख्येयगुणानि, जघन्यस्थितिन्यूनपूर्वकोटिप्रमाणत्वात्। तत उत्कृष्टः स्थितिबन्धो विशेषाधिकः, जघन्यस्थितेरबाधायाश्च तत्र प्रवेशात्। तथाऽसंज्ञिपञ्चेन्द्रियचतुरिन्द्रियत्रीन्द्रियद्वीन्द्रियसूक्ष्मबादरैकेन्द्रियेषु पर्याप्तापर्याप्तेष्वायुर्वर्जानां सप्तानां कर्मणां प्रत्येकमबाधास्थानानि कण्डकानि च स्तोकानि परस्परं च तुल्यानि, आवलिकाऽसंख्येयभागगतसमयप्रमाणत्वात्। ततो जघन्याऽबाधाऽसंख्येयगुणा, अन्तर्मुहूर्तप्रमाणत्वात्। ततोऽप्युत्कृष्टाऽबाधा विशेषाधिका, जघन्याबाधाया अपि तत्र प्रवेशात्। ततो द्विगुणहीनानि स्थानान्यसंख्येयगुणानि। तत एकस्मिन् द्विगुणहान्योरन्तरे निषेकस्थानान्यसंख्येयगुणानि। ततोऽर्थेन कण्डकमसंख्येयगुणं। ततोऽपि स्थितिबन्धस्थानान्यसंख्येयगुणानि, पल्योपमासंख्येयभागगतसमयप्रमाणत्वात्। ततोऽपि जघन्यस्थितिबन्धोऽसंख्येयगुणः। ततोऽप्युत्कृष्टस्थितिबन्धो विशेषाधिकः, पल्योपमासंख्येयभागेनाभ्यधिकत्वादिति ॥ ८६ ॥

तदेवमुक्तमल्पबहुत्वं, इदानीं स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानप्ररूपणा कर्तव्या। तत्र च त्रीण्यनुयोगद्वाराणि। तद्यथा—स्थितिसमुदाहारः, प्रकृतिसमुदाहारः, जीवसमुदाहारश्च। समुदाहारः प्रतिपादनं। तत्र स्थितिसमुदाहारेऽपि त्रीण्यनुयोगद्वाराणि। तद्यथा—प्रगणना, अनुकृष्टिः, तीव्रमन्दता च। तत्र प्रगणनाप्ररूपणार्थमाह—

ठिइबंधे ठिइबंधे अज्झवसाणाणसंखया लोगा । ह्रस्सा वेसेसवुड्ढी आउगमसंखगुणवुड्ढी ॥ ७३ ॥

ठिइबंधे त्ति-इह सर्वेषामपि कर्मणां जघन्यस्थितेः परत उत्कृष्टस्थितेश्चरमसमयमभिव्याप्य यावन्तः समयास्तावन्ति स्थितिस्थानानि जघन्यस्थितिसहितानि प्रत्येकं भवन्ति । एकैकस्मिंश्च स्थितिस्थाने बध्यमाने तद्बन्धहेतुभूताः काषायिका अध्यवसाया नानाजीवापेक्षयाऽसंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणा अवगन्तव्याः । अत्र च द्वेधा प्ररूपणा । तद्यथा-अनन्तरोपनिधया परंपरोपनिधया च । तत्रानन्तरोपनिधया प्ररूपणामाह-'ह्रस्सा वेसेसवुड्ढी' आयुर्वर्जानां कर्मणां ह्रस्वाज्जघन्यात् स्थितिबन्धात् परतो द्वितीयादिषु स्थितिस्थानबन्धेषु विशेषवृद्धिः विशेषाधिका वृद्धिरवसेया । तद्यथा-ज्ञानावरणीयस्य जघन्यस्थितौ तद्बन्धहेतुभूता अध्यवसाया नानाजीवापेक्षयाऽसंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणाः । ते चान्यापेक्षया सर्वस्तोकाः । ततो द्वितीयस्थितौ विशेषाधिकाः । ततोऽपि तृतीयस्थितौ विशेषाधिकाः । एवं तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टा स्थितिः । एवं सर्वेष्वपि कर्मसु वाच्यं । 'आउगमसंखगुणवुड्ढी' आयुषो जघन्यस्थितेरारभ्य प्रतिस्थितिबन्धमसंख्येयगुणवृद्धिर्वक्तव्या । तद्यथा-आयुषो जघन्यस्थितौ तद्बन्धहेतुभूता अध्यवसाया असंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणाः । ते च सर्वस्तोकाः । ततो द्वितीयस्थितौ असंख्येयगुणाः । ततोऽपि तृतीयस्थितावसंख्येयगुणाः । एवं तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टा स्थितिः ॥ ७३ ॥

---

१ नानाध्यवसायानामविचित्रैकस्थितिजननशक्तिमत्त्वेनेत्याद्याचार्याः ।

तदेवं कृताऽनन्तरोपनिधया प्ररूपणा, संप्रति परंपरोपनिधया तां करोति—

पल्लासंखियभागं गंतुं दुगुणाणि जाव उक्कोसा । नाणंतराणि अंगुलमूलच्छेयणमसंखतमो ॥ ८८ ॥

पल्ल त्ति–आयुर्वर्जानां सप्तानां कर्मणां जघन्यस्थितौ यान्यध्यवसायस्थानानि, तेभ्यः पल्योपमासंख्येयभागमात्राः स्थितीरतिक्रम्य परस्मिन्नन्तरे स्थितिस्थाने द्विगुणान्यध्यवसायस्थानानि भवन्ति । तेभ्योऽपि पल्योपमासंख्येयभागमात्राः स्थितीरतिक्रम्यानन्तरे स्थितिस्थाने द्विगुणान्यध्यवसायस्थानानि भवन्ति । एवं द्विगुणवृद्धिस्तावद्वक्तव्या यावदुत्कृष्टा स्थितिरिति । एकस्मिन् द्विगुणवृद्ध्योरन्तरे स्थितिस्थानानि पल्योपमवर्गमूलान्यसंख्येयानि । नानाद्विगुणवृद्धिस्थानानि चांगुलवर्गमूलच्छेदनकासंख्येयतमभागप्रमाणानि । एतदुक्तं भवति–अंगुलमात्रक्षेत्रगतप्रदेशराशेर्यत् प्रथमं वर्गमूलं तन्मनुष्यप्रमाणहेतुराशिपणवतिच्छेदनविधिना तावच्छिद्यते, यावद्भागं न प्रयच्छति । तेषां च छेदनकानामसंख्येयतमे भागे यावन्ति छेदनकानि तावत्सु यावानाकाशप्रदेशराशिस्तावत्प्रमाणानि नानाद्विगुणस्थानानि भवन्तीति ॥ ८८ ॥

तदेवं कृता प्ररूपणा । सांप्रतमनुकृष्टिश्चिन्त्यते । सा च न विद्यते । तथाहि–ज्ञानावरणीयस्य जघन्यस्थितिबन्धे यान्यध्यवसायस्थानानि, तेभ्यो द्वितीयस्थितिबन्धेऽन्यानि, तेभ्योऽपि तृतीयस्थितिबन्धेऽन्यानि, एवं तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टा स्थितिः । एवं सर्वेषामपि कर्मणां द्रष्टव्यं । इदानीं तीव्रमन्दता वक्तुमवसरप्राप्ता, सा स्थाप्या, अग्रे वक्ष्यमाणत्वात् । तदेवमभिहितः स्थितिसमुदाहारः । संप्रति प्रकृतिसमुदाहार उच्यते । तत्र च द्वे अनुयोगद्वारे । तद्यथा–प्रमा-

णानुगमः, अल्पबहुत्वं च । तत्र प्रमाणानुगमे ज्ञानावरणीयस्य सर्वेषु स्थितिबन्धेषु कियन्त्यध्यवसायस्थानानि ? उच्यते—असंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणानि । एवं सर्वकर्मणामपि द्रष्टव्यं । इदानीमल्पबहुत्वमभिधातुकाम आह—

ठिइदीहयाए कमसो असंखगुणियाणणंतगुणणाए । पढमजहन्नुक्कोसं बितिय जहन्नाइया चरमा ॥८५॥

ठिइदीहयाएत्ति—स्थितिदीर्घतया क्रमशः क्रमेणाध्यवसायस्थानान्यसंख्येयगुणानि वक्तव्यानि । यस्य यतः क्रमेण दीर्घा स्थितिस्तस्य ततः क्रमेणाध्यवसायस्थानान्यसंख्येयगुणानि वक्तव्यानीत्यर्थः । तथाहि—सर्वस्तोकान्यायुषः स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानानि । तेभ्योऽपि नामगोत्रयोरसंख्येयगुणानि । नन्वायुषः स्थितिस्थानेषु यथोत्तरमसंख्येयगुणा वृद्धिः, नामगोत्रयोस्तु विशेषाधिका, तत्कथमायुरपेक्षया नामगोत्रयोरसंख्येयगुणानि भवन्ति ? उच्यते—आयुषो जघन्यस्थितावध्यवसायस्थानान्यतीव स्तोकानि, नामगोत्रयोः पुनर्जघन्यायां स्थितौ अतिप्रभूतानि, स्तोकानि चायुषः स्थितिस्थानानि, नामगोत्रयोस्त्वतिप्रभूतानि, ततो न कश्चिद्दोषः । नामगोत्रयोः सकलस्थितिबन्धाध्यवसायस्थानेभ्यो ज्ञानावरणीयदर्शनावरणीयवेदनीयान्तरायाणां स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानान्यसंख्येयगुणानि । कथमिति चेदुच्यते—इह पल्योपमासंख्येयभागमात्रासु स्थितिष्वतिक्रान्तासु द्विगुणवृद्धिरुपलभ्यते । तथा च सत्येकैकस्यापि पल्योपमस्यान्तेऽसंख्येयगुणानि लभ्यन्ते, किं पुनर्दशसागरोपमकोटीकोट्यन्ते इति तेभ्योऽपि कषायमोहनीयस्य स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानान्यसंख्येयगुणानि । तेभ्योऽपि दर्शनमोहनीयस्य स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानान्यसंख्येयगुणानि । उक्तः प्रकृतिसमुदाहारः, सम्प्रति स्थितिसमुदाहारे या प्राक् तीव्रमन्दता नोक्ता साऽभिधीयते—'अणतेत्यादि' प्रथमायां स्थितौ जघन्य स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानं । ततस्तस्यामेवोत्कृष्टं ।

ततो द्वितीयस्थितौ जघन्यं । एवमादि आ चरमात् उत्कृष्टस्थितौ चरमं स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानं यावत्क्रमेणानन्तगुणतया वक्तव्यं । तद्यथा—ज्ञानावरणीयस्य जघन्यस्थितौ जघन्यस्थितिबन्धाध्यवसायस्थानं सर्वमन्दानुभावं । ततस्तस्यामेव जघन्यस्थितौ उत्कृष्टमध्यवसायस्थानमनन्तगुणं । ततोऽपि द्वितीयस्थितौ जघन्यं स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानमनन्तगुणं । ततोऽपि तस्यामेव द्वितीयस्थितौ उत्कृष्टमनन्तगुणं । एवं प्रतिस्थिति जघन्यमुत्कृष्टं च स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानमनन्तगुणतया तावद्वक्तव्यं यावदुत्कृष्टायां स्थितौ चरमं स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानमनन्तगुणम् ॥ ८९ ॥

तदेवं स्थितिसमुदाहारोऽपि निरवशेष उक्तः प्रकृतिसमुदाहारश्च । संप्रति जीवसमुदाहारमभिधित्सुराह—

बंधंती धुवपगडी परित्तमाणिग सुभाण तिविहरसं । चउ तिग बिट्ठाणगयं विवरीयतिगं च असुभाणं॥९०॥

बंधंतित्ति—ज्ञानावरणीयपञ्चकदर्शनावरणीयनवकमिथ्यात्वषोडशकषायभयजुगुप्सातैजसकार्मणवर्णगन्धरसस्पर्शागुरुलघूपघातनिर्माणान्तरायपञ्चकलक्षणाः सप्तचत्वारिंशत्संख्या ध्रुवप्रकृतीर्बध्नन्ति । परावर्तमानशुभप्रकृतीनां सातवेदनीयदेवगतिमनुजगतिपञ्चेन्द्रियजातिवैक्रियाहारकौदारिकशरीरसमचतुरस्रसंस्थानवज्रर्षभनाराचसंहननांगोपांगत्रयमनुजानुपूर्वीदेवानुपूर्वीपराघातोच्छ्वासातपोद्योतप्रशस्तविहायोगतित्रसादिदशकतीर्थकरनामनरकायुर्वर्जशेषायुष्कत्रयोच्चैर्गोत्रलक्षणानां चतुस्त्रिंशत्संख्यानां त्रिविधं त्रिप्रकारं । तद्यथा—चतुःस्थानगतं त्रिस्थानगतं द्विस्थानगतं चरममनुभागं बध्नन्ति । इह शुभप्रकृतीनां रसः क्षीरादिरसोपमः । अशुभप्रकृतीनां तु घोषातकीनिंबादिरसोपमः । उक्तं च—"घोसाडइनिंबुवमो

असुभाण सुभाण खीरखंडुवमो" इति । क्षीरादिरसश्च स्वाभाविक एकस्थानिक उच्यते । द्वयोस्तु कर्षयोरावर्तने कृते सति योऽवशिष्यते एकः कर्षः स द्विस्थानिकः । त्रयाणां कर्षाणामावर्तने कृते सति य उद्धरित एकः कर्षः स त्रिस्थानगतः । चतुर्णां तु कर्षाणामावर्तने कृते सति योऽवशिष्टः एकः कर्षः स चतुःस्थानगतः । एकस्थानगतोऽपि रसो जललवबिन्दुचुलुकप्रसृत्यञ्जलिकरककुम्भद्रोणादिषु प्रक्षेपात् मन्दमन्दतरादिसंख्यभेदत्वं प्रतिपद्यते । एवं द्विस्थानगतादिष्वपि रसेष्वसंख्येयभेदत्वं वाच्यं । एतदनुसारेण च कर्मणामपि रसेष्वेकस्थानगतत्वादि स्वधिया परिभावनीयं । एकस्थानगताच्च रसात् कर्मणां द्विस्थानगतादयो रसा यथोत्तरमनन्तगुणा वाच्याः । तदुक्तं—"अणंतगुणिया कमेणियरे" । तथा केवलज्ञानावरणवर्जानां चतुर्णां ज्ञानावरणीयानां, केवलदर्शनावरणवर्जानां त्रयाणां चक्षुरादिदर्शनावरणीयानां, पुरुषवेदसञ्ज्वलनचतुष्टयान्तरायपञ्चकानां च सर्वसंख्यया सप्तदशप्रकृतीनां बन्धमाश्रित्य चतुर्धापि रसः सम्भवति । तद्यथा—एकस्थानगतो द्विस्थानगतस्त्रिस्थानगतश्चतुःस्थानगतश्च । शेषाणां तु शुभप्रकृतीनामशुभप्रकृतीनां वा द्विस्थानगतः त्रिस्थानगतश्चतुःस्थानगतश्च । न तु कदाचनाप्येकस्थानगत इति वस्तुस्थितिः । तत्र शुभप्रकृतीनां चतुःस्थानगतादिक्रमेण रसस्य त्रैविध्यं प्रतिपाद्य सम्प्रत्यशुभप्रकृतीनां रसस्य त्रैविध्यमाह—'विवरीयतिगं च असुभाणं' ता एव ध्रुवप्रकृतीर्बध्नन्तो यदि परावर्तमाना अशुभप्रकृतीर्बध्नंति तदा तासामनुभागं विपरीतत्रिकं विपरीतं त्रिकं यस्य स तथा तं बध्नन्ति । तद्यथा—द्विस्थानगतं त्रिस्थानगतं चतुःस्थानगतं च । इह ध्रुवप्रकृतीनां जघन्यां स्थितिं बध्नन् शुभप्रकृतीनां बन्धमागतानां चतुःस्थानगतं रसं बध्नाति, अशुभप्रकृतीनां तु द्विस्थानगतं । अजघन्यां ध्रुवप्रकृतीनां स्थितिं बध्नन् शुभप्रकृतीनामशुभप्रकृतीनां वा यथा-

योगं वन्धमागतानां त्रिस्थानगतं रसं वध्नाति । उत्कृष्टां च स्थितिं ध्रुवप्रकृतीनां वध्नन् शुभप्रकृतीनां द्विस्थानगतं, अशुभप्रकृतीनां चतुःस्थानगतं रसं वध्नाति । ततः शुभप्रकृतिगतरसत्रैविध्यक्रमापेक्षयाऽशुभप्रकृतीनां रसत्रैविध्यक्रमस्य वैपरीत्यमुक्तं ॥ ए० ॥

अथ के शुभप्रकृतीनां चतुःस्थानगतं त्रिस्थानगतं द्विस्थानगतं वा रसं वध्नन्ति ? उच्यते—

सवविसुद्धा वंधंति मज्झिमा संकिलिठतरगा य । धुवपगम्मि जहन्नठिइं सवविसुद्धा उ वंधंति ॥ए१॥

तिठाणे अजहन्नं विठाणे जेठगं सुभाण कमा । सठाणे उ जहन्नं अजहन्नुक्कोसमियरासिं ॥ ए२ ॥

सव त्ति–ये सर्वविशुद्धा जन्तवस्ते परावर्तमानशुभप्रकृतीनां चतुःस्थानगतं रसं वध्नन्ति । ये पुनर्मध्यमपरिणामास्ते त्रिस्थानगतं रसं वध्नन्ति । संक्लिष्टतरपरिणामास्तु द्विस्थानगतं । ये पुनस्तद्योग्यभूमिकानुसारेण सर्वविशुद्धाः परावर्तमाना अशुभप्रकृतीर्वध्नन्ति ते तासां द्विस्थानगतं रसं निवर्तयन्ति । मध्यमपरिणामास्त्रिस्थानगतं । संक्लिष्टतरपरिणामास्तु चतुःस्थानगतं । 'धुवपगम्मीत्यादि' ये सर्वविशुद्धाः शुभप्रकृतीनां चतुःस्थानगतं रसं वध्नन्ति, ते ध्रुवप्रकृतीनां जघन्यां स्थितिं निवर्तयन्ति । 'तिठाणे' इति षष्ठ्यर्थे सप्तमी, परावर्तमानशुभप्रकृतीनां त्रिस्थानगतस्य रसस्य ये वन्धकास्ते ध्रुवप्रकृतीनामजघन्यां मध्यमां स्थितिं वध्नन्ति । द्विस्थानगतस्य रसस्य ये वन्धकास्ते ध्रुवप्रकृतीनां ज्येष्ठामुत्कृष्टां स्थितिं वध्नन्ति । तथा इतरासां परावर्तमानाशुभप्रकृतीनां ये द्विस्थानगतं रसं वध्नन्ति, ते ध्रुवप्रकृतीनां जघन्यां स्थितिं स्वस्थाने स्वविशुद्धिभूमिकानुसारेणेत्यर्थः, वध्नन्ति, परावर्तमानाशुभप्रकृतिसत्कद्विस्थानगतरसवन्धहेतुविशुद्ध्यनुसारेण

जघन्यां स्थितिं बध्नन्ति, न त्वतिजघन्यामित्यर्थः । अघन्यस्थितिबन्धो हि ध्रुवप्रकृतीनामेकान्तविशुद्धौ संजायते, न च तदानीं परावर्तमानाशुभप्रकृतीनां बन्धाः संभवन्ति । ये पुनः परावर्तमानाशुभप्रकृतीनां त्रिस्थानगतस्य रसस्य बन्धकास्ते ध्रुवप्रकृतीनामजघन्यां स्थितिं बध्नन्ति । तथा ये परावर्तमानाशुभप्रकृतीनां चतुःस्थानगतं रसं बध्नन्ति ते ध्रुवप्रकृतीनामुत्कृष्टां स्थितिं निवर्तयन्ति ॥ ८१ ॥ ८२ ॥

इह द्विधा प्ररूपणा—अनन्तरोपनिधया परंपरोपनिधया च । तत्रानन्तरोपनिधया प्ररूपणामाह—

थोवा जहन्नियाए होंति विसेसाहिअंदहिसयाइं। जीवा विसेसहीणा उदहिसयपुहुत्त मो जाव॥८३॥

थोव त्ति—परावर्तमानानां शुभप्रकृतीनां चतुःस्थानगतरसबन्धकाः सन्तो ज्ञानावरणीयादीनां ध्रुवप्रकृतीनां जघन्यस्थितौ बन्धकत्वेन वर्तमाना जीवाः स्तोकाः । द्वितीयस्यां स्थितौ विशेषाधिकाः । ततोऽपि तृतीयस्यां स्थितौ विशेषाधिकाः । एवं तावद्विशेषाधिका वक्तव्या यावत्प्रभूतानि सागरोपमशतान्यतिक्रान्तानि भवन्ति । ततः परं विशेषहीनास्तावद्वक्तव्या यावद्विशेषहानावपि 'उदहिसयपुहुत्तं ति' प्रभूतानि सागरोपमशतानि भवन्ति । 'मो' इति पादपूरणे । पृथक्त्वशब्दोऽत्र बहुत्ववाची । यदाह चूर्णिकृत्—"पुहुत्तसद्दो बहुत्तवाची ति" । इति ॥ ८३ ॥

एवं तिठाणकरा बिठाणकरा य आ सुभुक्कोसा । असुभाणं बिठाणे तिचउठाणे य उक्कोसा ॥ ८४॥

एवं ति—परावर्तमानानां शुभप्रकृतीनां त्रिस्थानगतं रसं निवर्तयन्तः सन्तो ध्रुवप्रकृतीनां स्वप्रायोग्यजघन्यस्थितौ बन्धकत्वेन वर्तमाना जीवाः स्तोकाः । ततो द्वितीयस्यां स्थितौ विशेषाधिकाः । ततोऽपि तृतीयस्यां स्थितौ विशेषाधिकाः ।

एवं तावद्वाच्यं यावत्प्रभूतानि सागरोपमशतान्यतिक्रामन्ति । ततः परं विशेपहीना विशेपहीनास्तावद्वक्तव्या यावद्विशेपहानावपि प्रभूतानि सागरोपमशतानि गच्छन्ति । तथा परावर्तमानाशुभप्रकृतीनां द्विस्थानगतं रसं निवर्तयन्तो ध्रुवप्रकृतीनां स्वप्रायोग्यजघन्यस्थितौ बन्धकत्वेन वर्तमाना जीवाः स्तोकाः । ततो द्वितीयस्यां स्थितौ विशेपाधिकाः । ततोऽपि तृतीयस्यां विशेपाधिकाः । एवं तावद्वाच्यं यावत्प्रभूतानि सागरोपमशतान्यतिक्रामन्ति । ततः परं विशेपहीनास्तावद्वक्तव्या यावद्विशेपहानावपि प्रभूतानि सागरोपमशतानि प्रयान्ति । परावर्तमानाशुभप्रकृतीनां च द्विस्थानगतरसबन्धका एवं तावद्वक्तव्या यावत्तासां परावर्तमानशुभप्रकृतीनामुत्कृष्टा स्थितिः उत्कृष्टस्थितिगतद्विस्थानरसबन्धका इत्यर्थः, 'असुभाणमित्यादि' अशुभपरावर्तमानप्रकृतीनां प्राग्दर्शितक्रमेण प्रथमतो द्विस्थानगतरसबन्धका वक्तव्याः । ततस्त्रिस्थानगतरसबन्धका वक्तव्याः । ततश्चतुःस्थानगतरसबन्धकाः । ते च तावद्वक्तव्या यावदुत्कृष्टा स्थितिः । इयमत्र भावना–अशुभपरावर्तमानप्रकृतीनां जघन्यस्थितौ बन्धकत्वेन वर्तमाना जीवाः स्तोकाः। ततो द्वितीयस्यां स्थितौ विशेपाधिकाः । ततोऽपि तृतीयस्यां स्थितौ विशेपाधिकाः । एवं विशेपाधिका विशेपाधिकास्तावद्वक्तव्या यावत्प्रभूतानि सागरोपमशतानि गच्छन्ति । ततः परं विशेपहीना विशेपहीनास्तावद्वक्तव्या यावद्विशेपहानावपि प्रभूतानि सागरोपमशतानि यान्ति । अशुभपरावर्तमानप्रकृतीनां त्रिस्थानगतरसबन्धकाः सन्तो ध्रुवप्रकृतीनां स्वप्रायोग्यजघन्यस्थितौ बन्धकत्वेन वर्तमाना जीवाः स्तोकाः । ततो द्वितीयस्यां स्थितौ विशेपाधिकाः । एवं प्रागिव तावद्वाच्यं यावद्विशेपहानावपि प्रभूतानि सागरोपमशतान्यतिक्रामन्ति । तथाऽशुभपरावर्तमानप्रकृतीनां चतुःस्थानगतरसबन्धकाः सन्तो ध्रुव-

प्रकृतीनां स्वप्रायोग्यजघन्यस्थितौ बन्धकत्वेन वर्तमाना जीवाः स्तोकाः । ततो द्वितीयस्यां स्थितौ विशेषाधिकाः । ततोऽपि तृतीयस्यां स्थितौ विशेषाधिकाः । एवं तावद्वाच्यं यावत्प्रभूतानि सागरोपमशतानि गच्छन्ति । ततः परं विशेषहीना विशेषहीनास्तावद्वक्तव्या यावद्विशेषहानावपि प्रभूतानि सागरोपमशतान्यतिक्रामन्ति । अशुभपरावर्तमानप्रकृतीनां च चतुःस्थानगतरसबन्धका एवं विशेषहीना विशेषहीनास्तावद्वक्तव्या यावत्तासामशुभपरावर्तमानप्रकृतीनामुत्कृष्टा स्थितिर्भवति, उत्कृष्टस्थितिगतचतुःस्थानकरसबन्धका इत्यर्थः ॥ ८४ ॥

तदेवं कृताऽनन्तरोपनिधया प्ररूपणा, संप्रति परंपरोपनिधया तामाह—

पल्लासंखियमूलानि गंतुं दुगुणा य दुगुणहीणा य । नाणंतराणि पल्लस्स मूलभागो असंखतमो ॥८५॥

पल्ल त्ति—परावर्तमानशुभप्रकृतीनां चतुःस्थानगतरसबन्धका ध्रुवप्रकृतीनां जघन्यस्थितौ बन्धकत्वेन वर्तमाना ये जीवास्तदपेक्षया जघन्यस्थितेः परतः पल्योपमस्यासंख्येयानि वर्गमूलानि पल्योपमस्यासंख्येयेषु वर्गमूलेषु यावन्तः समयास्तावत्प्रमाणाः स्थितीरतिक्रम्यापरस्मिन् स्थितिस्थाने वर्तमाना जीवा द्विगुणा भवन्ति । ततः पुनरपि पल्योपमासंख्येयवर्गमूलप्रमाणाः स्थितीरतिक्रम्यानन्तरे स्थितिस्थाने द्विगुणा भवन्ति । एवं द्विगुणास्तावद्वक्तव्या यावत्प्रभूतानि सागरोपमशतान्यतिक्रामन्ति । ततः परं पल्योपमासंख्येयवर्गमूलप्रमाणाः स्थितीरतिक्रम्यापरस्मिन् स्थितिस्थाने विशेषवृद्धिगतचरमस्थितौ बन्धकत्वेन वर्तमाना ये जीवास्तदपेक्षया द्विगुणहीना भवन्ति अर्धा भवन्तीत्यर्थः । तत पुनरपि पल्योपमासंख्येयवर्गमूलप्रमाणाः स्थितीरतिक्रम्यापरस्मिन् स्थितिस्थानेऽर्धा भवन्ति । एवं तावद्वाच्यं यावद्द्विगुणहानावपि

प्रभूतानि सागरोपमशतान्यतिक्रामन्ति । एवं परावर्तमानशुभप्रकृतीनां त्रिस्थानकरसबन्धका द्विस्थानगतरसबन्धकाश्च, अशुभपरावर्तमानप्रकृतीनां तु द्विस्थानरसबन्धकास्त्रिस्थानरसबन्धकाश्चतुःस्थानरसबन्धकाश्च वक्तव्याः । एकस्मिन् द्विगुणवृद्ध्यन्तरे द्विगुणहान्यन्तरे वा स्थितिस्थानानि पल्योपमस्यासंख्येयानि वर्गमूलानि पल्योपमस्यासंख्येयेषु वर्गमूलेषु यावन्तः समयास्तावत्प्रमाणानीत्यर्थः । नानान्तराणि नानारूपद्विगुणवृद्धिद्विगुणहानि(लक्षणानि)स्थानानि पल्योपमस्य संबन्धिनः । प्रथमवर्गमूलस्यासंख्येयतमे भागे यावन्तः समयास्तावत्प्रमाणानि भवन्ति । नानाद्विगुणवृद्धिद्विगुणहानिस्थानानि स्तोकानि । एकस्मिन् द्विगुणवृद्ध्यन्तरे द्विगुणहान्यन्तरे वा स्थितिस्थानानि असंख्येयगुणानि ॥ ९५ ॥

अणगारप्पाउग्गा बिठाणगया उ दुविहपगडीणं। सागारा सव्वउ वि हिठा थोवाणि जवमज्झा ॥ ९६ ॥
ठाणाणि चउठाणा संखेज्जगुणाणि उवरिमेवंति(एवं) । तिठाणे बिठाणे सुभाणि एगंतमीसाणि ॥९७॥
उवरिं मिस्साणि जहन्नगो सुभाणं तउ विसेसहिउं । होइ सुभाण जहण्णो संखेज्जगुणाणि ठाणाणि॥९८॥
बिठाणे जवमज्झा हेठा एगंत मीसगाणुवरिं । एवं तिचउठाणे जवमज्झाउ य डायठिई ॥ ९९ ॥
अंतो कोडाकोडी सुभबिठाण जवमज्झउ उवरिं। एगंतगा विसिठा सुभजिठा डायठिज्जेठा ॥ १०० ॥

अणगार त्ति–द्विविधानामपि शुभानामशुभानां च परावर्तमानप्रकृतीनां रसा अनाकारप्रायोग्याः बन्धं प्रत्यनाकारोपयोगयोग्या बन्धमधिकृत्य तथाविधमन्दपरिणामयोग्या इत्यर्थः । नियमात् द्विस्थानगता एव नान्ये । तुरेवकारार्थः । ॥ ६६ ॥

र्थक च–"तु: स्याद्भेदेऽवधारणे"। साकाराः साकारोपयोगयोग्या बन्धमधिकृत्य तीव्रपरिणामयोग्याः। पुनः सर्वत्रापि द्विस्थानादौ प्राप्यन्ते द्विस्थानगतास्त्रिस्थानगताश्चतुःस्थानगताश्च रसा बन्धमाश्रित्य साकारोपयोगयोग्या भवन्तीत्यर्थः। इदानीं सर्वस्थितिस्थानानामल्पबहुत्वमाह–'द्विण्ण थोवाणीत्यादि' परावर्तमानशुभप्रकृतीनां चतुःस्थानकरसयवमध्यादधः स्थितिस्थानानि सर्वस्तोकानि। तेभ्यश्चतुःस्थानकरसयवमध्यस्यैवोपरि स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि। तेभ्योऽपि परावर्तमानशुभप्रकृतीनां त्रिस्थानकरसयवमध्यादधः स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि। तेभ्योऽपि त्रिस्थानकरसयवमध्यस्योपरि स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि। 'एवं तिठाणे चि' एवं संख्येयगुणतयाऽध उपरि च त्रिस्थानेऽपि रसे स्थितिस्थानानि वक्तव्यानीत्यर्थः। तेभ्योऽपि परावर्तमानशुभप्रकृतीनां द्विस्थानकरसयवमध्यादधः स्थितिस्थानानि एकान्तसाकारोपयोगयोग्यानि संख्येयगुणानि। तेभ्योऽपि द्विस्थानकरसयवमध्यादधः पाश्चात्येभ्य ऊर्ध्वं स्थितिस्थानानि मिश्राणि साकारानाकारोपयोगयोग्यानि संख्येयगुणानि। तेभ्योऽपि द्विस्थानकरसयवमध्यस्योपरि मिश्राणि स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि। तेभ्योऽपि शुभानां परावर्तमानप्रकृतीनां जघन्यः स्थितिबन्धः संख्येयगुणः। ततोऽप्यशुभपरावर्तमानप्रकृतीनां जघन्यः स्थितिबन्धो विशेषाधिकः। ततोऽप्यशुभपरावर्तमानप्रकृतीनामेव द्विस्थानकरसयवमध्यादध एकान्तसाकारोपयोगयोग्यानि स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि। ततस्तासामेव परावर्तमानाशुभप्रकृतीनां द्विस्थानकरसयवमध्यादधः पाश्चात्येभ्य ऊर्ध्वं मिश्राणि स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि। तेभ्योऽपि तासामेवाशुभपरावर्तमानप्रकृतीनां द्विस्थानकरसयवमध्यादुपरि स्थितिस्थानानि मिश्राणि संख्येयगुणानि। तेभ्योऽप्युपरि एकान्तसाकारोपयोगयोग्यानि स्थितिस्था-

नानि संख्येयगुणानि । तेभ्योऽपि तासामेव परावर्तमानाशुभप्रकृतीनां त्रिस्थानकरसयवमध्यादधः स्थितिस्थानानि संख्ये-
यगुणानि । तेभ्योऽपि त्रिस्थानकरसयवमध्यस्योपरि स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । तेभ्योऽप्यशुभपरावर्तमानप्र-
कृतीनामेव चतुःस्थानकरसयवमध्यादधः स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । तेभ्योऽपि यवमध्यादुपरि डायस्थितिः संख्ये-
यगुणा । यतः स्थितिस्थानादपवर्तनाकरणवशेनोत्कृष्टां स्थितिं याति तावती स्थितिर्डायस्थितिरित्युच्यते । ततोऽपि
सागरोपमाणामन्तःकोटीकोटीसंख्येयगुणा । ततोऽपि परावर्तमानशुभप्रकृतीनां द्विस्थानकरसयवमध्यस्योपरि यानि
मिश्राणि स्थितिस्थानानि तेषामुपर्येकान्तसाकारोपयोगयोग्यानि स्थितिस्थानानि संख्येयगुणानि । तेभ्योऽपि परावर्त-
मानशुभप्रकृतीनामुत्कृष्टः स्थितिवन्धो विशेषाधिकः । ततोऽप्यशुभपरावर्तमानप्रकृतीनां वद्धा डायस्थितिर्विशेषाधिका ।
यतः स्थितिस्थानात् मांडूकप्लुतिन्यायेन डायां फालां दत्वा या स्थितिर्वध्यते ततः प्रभृति तदन्ता तावती स्थितिर्वद्धा
डायस्थितिरिहोच्यते । सा चोत्कर्षतोऽन्तःसागरोपमकोटीकोट्यूना सकलकर्मस्थितिप्रमाणा वेदितव्या । तथाहि—अन्तः-
सागरोपमकोटीकोटीप्रमाणं स्थितिवन्धं कृत्वा पर्याप्तसंज्ञिपञ्चेन्द्रिय उत्कृष्टां स्थितिं वध्नातीति नान्यथा । ततोऽपि पराव-
र्तमानाशुभप्रकृतीनामुत्कृष्टः स्थितिवन्धो विशेषाधिक इति ॥

संप्रत्यस्मिन् विषये जीवानामल्पवहुत्वमाह—

संखेज्जगुणा जीवा कमसो एएसु दुविहपगईणं । असुभाणं तिट्ठाणे सव्वुवरि विसेसओ अहिया ॥१०१॥

संखेज्ज त्ति—सर्वस्तोकाः परावर्तमानशुभप्रकृतीनां चतुःस्थानकरसबन्धका जीवाः । तेभ्योऽपि त्रिस्थानकरसबन्धकाः

संख्येयगुणाः । तेभ्योऽपि द्विस्थानकरसबन्धकाः संख्येयगुणाः । तेभ्योऽपि परावर्तमानाशुभप्रकृतीनां द्विस्थानकरसबन्धकाः संख्येयगुणाः । तेभ्योऽपि चतुःस्थानकरसबन्धकाः संख्येयगुणाः । तेभ्योऽपि त्रिस्थानकरसबन्धका विशेषाधिकाः । तथा चाह–'असुभाणमित्यादि' अशुभानामशुभप्रकृतीनां त्रिस्थाने त्रिस्थानकस्य रसस्य बन्धकाः सर्वेषामुपरि विशेषाधिका वक्तव्याः ॥ ॥

एवं बंधणकरणे परूविए सह हि बंधसयगेण । बंधविहाणाहिगमो सुहमभिगंतुं लहुं होइ ॥ १०२ ॥

। बंधकरणं सम्मत्तं ।

एवं ति–एवमुक्तप्रकारेणास्मिन् बन्धनकरणे बन्धशतकेन बन्धशतकाख्येन ग्रन्थेन सह प्ररूपिते सति । एतेन किल शतककर्मप्रकृत्योरेककर्तृकता आवेदिता द्रष्टव्या । बन्धविधानस्य पूर्वगतस्य सुखमधिगन्तुं सुखेन ज्ञातुमिष्यमाणस्याधिगमोऽवबोधो लघु शीघ्रं भवति ॥ ॥

॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां कर्मप्रकृतिटीकायां बन्धनकरणम् ॥

---

१ अत्रापि विहितैव साद्यादिप्ररूपणा न्यायाचार्यपादैः ।

तदेवमुक्तं बन्धनकरणं । संप्रत्युद्देशक्रमेण वक्तुमवसरप्राप्तं संक्रमकरणं । संक्रमश्च प्रकृतिस्थित्यनुभागप्रदेशरूपविषयभेदाच्चतुर्विधः । तत्र प्रथमतः संक्रमस्य सामान्यलक्षणमभिधातुकाम आह–

सो संकमो त्ति वुच्चइ जं बंधणपरिणउ पओगेणं । पगयंतरत्थदलियं परिणमयइ तयणुभावे जं ॥ १ ॥

सो संकमु त्ति–इह जीवो यद्बन्धनपरिणतो यस्याः प्रकृतेर्बन्धनेन बन्धकत्वेन परिणतः । अनेन किलेदमावेद्यते–यदि जीवस्तथारूपबन्धनपरिणामपरिणतो भवति ततः कर्मवर्गणापुद्गला अपि कर्मरूपतया परिणमन्ते, नान्यथा । उक्तं च–"जीवपरिणामहेऊ कम्मत्ता पुग्गला परिणमंति । पोग्गलकम्मनिमित्तं जीवो वि तहेव परिणमइ ॥ १ ॥" अस्या अक्षरगमनिका–जीवस्य सत्कात् परिणामादध्यवसायाद्धेतोः, जीवपरिणामं हेतुमाश्रित्येत्यर्थः । कर्मवर्गणान्तःपातिनो जीवस्वप्रदेशावगाढाः पुद्गलाः कर्मरूपतया ज्ञानावरणीयादिकर्मरूपतया परिणमन्ते । अथ जीवस्यापि तथारूपः परिणामः कस्माद्भवतीति चेदुच्यते–'पुग्गलेत्यादि' पुद्गलरूपं प्राग्बद्धं कर्म विपाकोदयप्राप्तं तन्निमित्तं तत्सामर्थ्यादिति भावः । जीवोऽपि तथैव प्रदेशावगाढकर्मवर्गणान्तःपातिपुद्गलकर्मरूपतापत्तिहेतुतयैव परिणमत इति ॥ 'पओगेणं ति' प्रयोगेण संक्लेशसंज्ञितेन विशोधिसंज्ञितेन वा वीर्यविशेषेण ।विवक्षितायाः प्रकृतेरन्या प्रकृतिः प्रकृत्यन्तरं विवक्षितबध्यमानप्रकृतिव्यतिरिक्ताऽन्या प्रकृतिरित्यर्थः । तत्रस्थं दलिकं तदनुभावेन बध्यमानप्रकृतिस्वभावेन यत्परिणमयति परिणमनमापादयति स संक्रम उच्यते । एतदुक्तं भवति–बध्यमानासु प्रकृतिषु मध्येऽबध्यमानप्रकृतिदलिकं प्रक्षिप्य बध्यमानप्रकृतिरूपतया यत्तस्य परिणमनं, यच्च वा बध्यमानानां प्रकृतीनां दलिकरूपस्येतरेतररूपतया परिणमनं तत्सर्वं संक्रमणमि-

इत्युच्यते। तत्र बध्यमानप्रकृतिष्वबध्यमानप्रकृतीनां संक्रमो यथा—सातवेदनीये बध्यमानेऽसातवेदनीयस्य, उच्चैर्गोत्रे वा नीचैर्गोत्रस्येत्यादि। बध्यमानानां परस्परं संक्रमो यथा—बध्यमाने मतिज्ञानावरणीये बध्यमानमेव श्रुतज्ञानावरणं संक्रमयति, श्रुतज्ञानावरणे वा बध्यमाने बध्यमानमेव मतिज्ञानावरणीयमित्यादि। इह यत्प्रकृतिबन्धकत्वेन परिणत आत्मा तदनुभावेन प्रकृत्यन्तरस्थं दलिकं यत्परिणमयति स संक्रम इत्युक्तं ॥ १ ॥

एतच्च लक्षणं दर्शनत्रिकव्यतिरेकेणान्यत्र द्रष्टव्यं, दर्शनत्रिके पुनर्बन्धं विनापि संक्रमोऽवगन्तव्यः। तथा चाह—

दुसु वेगे दिट्ठिदुगं बंधेणविणा वि सुद्धदिट्ठिस्स। परिणामइ जीसे तं पगईए पडिग्गहो एसा ॥ २ ॥

दुसु वि—शुद्धदृष्टेः सम्यग्दृष्टेर्द्वयोः सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोराधारभूतयोर्मिथ्यात्वं, एकस्मिंश्च सम्यक्त्वे सम्यग्मिथ्यात्वं बन्धं विनापि संक्रामति। इयमत्र भावना—इह मिथ्यात्वस्यैव बन्धो न सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः। यतो मिथ्यात्वपुद्गला एव मदनकोद्रवस्थानीया औषधविशेषकल्पेनौपशमिकसम्यक्त्वानुगतेन विशोधिस्थानेन त्रिधा क्रियन्ते, तद्यथा—शुद्धा अर्धविशुद्धा अविशुद्धाश्च। तत्र विशुद्धाः सम्यक्त्वं, अर्धविशुद्धाः सम्यग्मिथ्यात्वं, अविशुद्धा मिथ्यात्वं। तत्र विशुद्धसम्यग्दृष्टिः सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः बन्धं विनापि तत्र मिथ्यात्वं संक्रमयति, सम्यग्मिथ्यात्वं च सम्यक्त्वे इति। तदेवमुक्तं संक्रमस्य सामान्यलक्षणं, संप्रति यासु प्रकृतिषु प्रकृत्यन्तरस्थं दलिकं संक्रमयति तासां संज्ञान्तरमाह—'परिणामेत्यादि' यस्यां प्रकृतौ आधारभूतायां तत्प्रकृत्यन्तरस्थं दलिकं परिणमयति आधारभूतप्रकृतिरूपतामापादयति एषा प्रकृतिराधारभूता पतद्ग्रह इत्युच्यते। पतद्ग्रह इव पतद्ग्रहः संक्रम्यमाणप्रकृत्याधार इत्यर्थः ॥ २ ॥

पतद्ग्रहा न भवन्ति । एतदुक्तं भवति–चतुर्ष्वपि संज्वलनेषु प्रथमस्थितौ तिसृष्वावलिकासु समयोनावलिकात्रिकशेषायां सत्यां बध्यमानेष्वपि नान्यप्रकृत्यन्तरदलिकं तेषु संक्रामति, तेन तदानीमपतद्ग्रहाः । तथाऽन्तरकरणे कृते सति द्व्यो-रावलिकयोः प्रथमस्थितिसत्कयोः समयोनयोः सत्योर्वेदः पुरुषवेदः पतद्ग्रहो न भवति, न किमपि तत्र प्रकृत्यन्तरदलिकं संक्रामतीत्यर्थः । वेदश्चेह पुरुषवेद एव द्रष्टव्यः, न स्त्रीनपुंसकवेदौ, तदानीं तयोर्बन्धाभावादेवापतद्ग्रहत्वसिद्धेः । अपि च मिथ्यात्वे क्षपिते सति सम्यग्मिथ्यात्वस्य मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वयोश्च क्षपितयोः सम्यक्त्वस्योद्वलितयोस्तु सम्यक्त्व-सम्यग्मिथ्यात्वयोर्मिथ्यात्वस्यापतद्ग्रहताऽनुक्तापि द्रष्टव्या, न खलु तत्रापि किंचित् संक्रामतीति ॥ ५ ॥

संप्रति साद्यनादिप्ररूपणामाह—

साइअणाईधुवअधुवा य सवधुवसंतकम्माणं । साइअधुवा य सेसा मिछावेयणीयनीएहिं ॥ ६ ॥

साइ त्ति—सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वनरकद्विकमनुजद्विकदेवद्विकवैक्रियसप्तकाहारकसप्तकतीर्थकरोच्चैर्गोत्रलक्षणाश्चतु-र्विंशतिप्रकृतयोऽध्रुवसत्कर्माण आयुश्चतुष्टयं च । शेषं पुनस्त्रिंशदुत्तरं प्रकृतिशतं ध्रुवसत्कर्म । ततोऽपि सातासातवेदनी-यनीचैर्गोत्रमिथ्यात्वरूपं चतुष्टयमपनीयते । ततः शेषस्य षड्विंशत्युत्तरप्रकृतिशतस्य साद्यादिरूपतया चतुर्विधोऽपि संक्रमो भवति । तथाहि–अमूषां ध्रुवसत्प्रकृतीनां संक्रमविषयप्रकृतिबन्धव्यवच्छेदे सति संक्रमो न भवति । ततः पुनरपि तासां संक्रमविषयप्रकृतीनां स्वबन्धहेतुसंपर्कतो बन्धारंभे सति भवति, ततोऽसौ सादिः, तत्तद्बन्धव्यवच्छेदस्थानमप्राप्तस्य पुन-

१ सत्ताका ।

रनादिः, अभव्यस्य ध्रुवः कदाचिदपि व्यवच्छेदाभावात्, भव्यस्य पुनरध्रुवः कालान्तरे व्यवच्छेदसंभवात् । शेषाश्चतुर्विंशतिप्रकृतयोऽध्रुवसत्कर्मणो मिथ्यात्ववेदनीयनीचैर्गोत्रैः सह साद्यध्रुवाः साद्यध्रुवसंक्रमा अवगन्तव्याः। तथाहि—अध्रुवसत्कर्मणामध्रुवसत्कर्मत्वादेव संक्रमः सादिरध्रुवश्चावगन्तव्यः । सातासातवेदनीयनीचैर्गोत्राणां तु परावर्तमानत्वात् । मिथ्यात्वस्य पुनः संक्रमो विशुद्धसम्यग्दृष्टेः, विशुद्धसम्यग्दृष्टित्वं च कादाचित्कं, ततस्तस्यापि संक्रमः साद्यध्रुव एव ॥ ६ ॥

सांप्रतं पतद्ग्रहाणां साद्यनादिप्ररूपणामाह—

मिच्छत्तजढा य परिग्गहम्मि सव्वधुववंधपगईओ । नेया चउविगप्पा साई अधुवा य सेसाओ ॥ ७ ॥

मिच्छ त्ति—मिथ्यात्वजढा मिथ्यात्वरहिताः सर्वा अपि ध्रुवबन्धिन्यः प्रकृतयः—पंच ज्ञानावरणीयानि, नव दर्शनावरणीयानि, षोडश कषायाः, भयं, जुगुप्सा, तैजससप्तकं, वर्णादिविंशतिः, अगुरुलघु, उपघातं, निर्माणं, अन्तरायपञ्चकं चेति । एताः संक्रममधिकृत्य चतुर्विकल्पाः साद्यनादिध्रुवाध्रुवरूपचतुर्भेदा ज्ञेयाः । तथाहि—एतासां सप्तषष्टिसंख्यानां ध्रुवबन्धिनीनामात्मीयात्मीयबन्धव्यवच्छेदसमये पतद्ग्रहत्वं न भवति, न किमपि प्रकृत्यन्तरदलिकं तासु संक्रमतीत्यर्थः । पुनः स्वस्वबन्धहेतुसंपर्कतो बन्धारंभे सति पतद्ग्रहत्वं भवति, ततः सादिः, तत्तद्बन्धव्यवच्छेदस्थानमप्राप्तस्य पुनरनादि, ध्रुवाध्रुवे अभव्यभव्यापेक्षया । 'साई इत्यादि' शेषास्त्वध्रुवबन्धिन्योऽष्टाशीतिसंख्याः प्रकृतयोऽध्रुवबन्धित्वादेव(तासां) साद्यध्रुवपतद्ग्रहता भावनीया । मिथ्यात्वस्य पुनर्ध्रुवबन्धित्वेऽपि यस्य सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वे विद्येते स एव ते तत्र संक्रमयति, नान्य इति तस्य साद्यध्रुवपतद्ग्रहता द्रष्टव्या ॥ ७ ॥

तदेवमेकैकप्रकृतीनां संक्रमस्य पतद्ग्रहत्वस्य च साद्यनादिप्ररूपणा कृता । संप्रति प्रकृतिस्थानेषु तां चिकीर्षुरतिदेशमाह—

पगईठाणे वि तहा पडिग्गहो संकमो य बोधव्वो। पढमंतिमपगईणं पंचसु पंचएह दो वि नवे ॥ ८ ॥

पगईठाणे त्ति—यथैकैकस्याः प्रकृतेः पतद्ग्रहत्वं संक्रमश्च साद्यादिरूप उक्तस्तथा प्रकृतिस्थानेष्वपि बोद्धव्यः। द्वित्रादीनां च प्रकृतीनां समुदायः प्रकृतिस्थानं । तत्र प्रथमतो ज्ञानावरणीयस्य तत्समानवक्तव्यत्वादन्तरायस्य च संक्रमपतद्ग्रहस्थानप्रतिपादनार्थमाह—'पढमंतिमेत्यादि' प्रथमप्रकृतेर्ज्ञानावरणीयस्य अन्तिमप्रकृतेरन्तरायस्य संबन्धिनीनां प्रत्येकं पञ्चानामपि प्रकृतीनां पञ्चस्वपि प्रकृतिषु द्वावपि संक्रमपतद्ग्रहभावौ भवतः। एतदुक्तं भवति—ज्ञानावरणीयान्तराययोरेकैकं पञ्चप्रकृत्यात्मकं स्थानं संक्रमे पतद्ग्रहभावे च भवतीति । तौ चेमौ संक्रमपतद्ग्रहभावौ साद्यादिरूपतया चतुःप्रकारौ । तथाहि—उपशान्तमोहगुणस्थानके तयोरभावात्, ततः प्रतिपाते च पुनः संभवात् सादी, तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादी, ध्रुवाध्रुवता चाभव्यभव्यापेक्षया भावनीया ॥ ८ ॥

संप्रति दर्शनावरणीयस्य संक्रमपतद्ग्रहत्वस्थानप्रतिपादनार्थमाह—

नवगछक्कचउक्के नवगं छक्कं च चउसु बिइयम्मि। अन्नयरस्सिं(स्से)अन्नयरा वि य वेयणीयगोएसु ॥ ९॥

नवग त्ति—द्वितीये दर्शनावरणीये नवकषट्कचतुष्केषु नवकं संक्रामति, षट्कं च चतसृषु प्रकृतिषु । तेनेह द्वे संक्रमस्थाने । तद्यथा—नवकं, षट्कं च । त्रीणि पतद्ग्रहस्थानानि, तद्यथा—नवकं षट्कं चतुष्कं च । तत्र नवकरूपे पतद्ग्रहे मिथ्या-

दृष्टयः सासादनाश्च नवविधदर्शनावरणीयबन्धका नवकमपि संक्रमयन्ति । अयं च नवकरूपः पतद्ग्रहः साद्यादिरूपतया चतुःप्रकारः । तद्यथा—सादिरनादिर्ध्रुवोऽध्रुवश्च । तथाहि—सम्यग्मिथ्यादृष्ट्यादिगुणस्थानेषु न भवति, ततः प्रतिपाते च भवति, ततोऽसौ सादिः । तद्स्थानकमप्राप्तस्य पुनरनादिः । ध्रुवाध्रुवाऽभव्यभव्यापेक्षया । तथा सम्यग्मिथ्यादृष्टिगुणस्थानकादारभ्यापूर्वकरणस्यासंख्येयतमे भागं यावन्नवविधदर्शनावरणीयसत्कर्माणः षड्विधदर्शनावरणीयबन्धकाः षट्के नवकं संक्रमयन्ति । अयं तु षट्करूपः पतद्ग्रहः साद्यध्रुवः, कादाचित्कत्वात् । तथाऽपूर्वकरणस्य संख्येयतमे भागे निद्राप्रचलयोर्बन्धव्यवच्छेदे तत ऊर्ध्वं सूक्ष्मसंपरायगुणस्थानकचरमसमयं यावदुपशमश्रेण्यां नवविधदर्शनावरणीयसत्कर्माणश्चतुर्विधदर्शनावरणीयबन्धकाश्चतुष्के नवकं संक्रमयन्ति । अयमपि च चतुष्करूपः पतद्ग्रहः साद्यध्रुवः, कदाचिद्भावात् । नवकरूपः संक्रमश्चतुःप्रकारः । तद्यथा—सादिरनादिर्ध्रुवोऽध्रुवश्च । तथाहि—सूक्ष्मसंपरायात्परत उपशान्तमोहे न भवति, ततः प्रतिपाते च भवति, ततोऽसौ सादिः । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः । ध्रुवाध्रुवावभव्यभव्यापेक्षया । क्षपकश्रेण्यां पुनरनिवृत्तिकरणाद्धायाः संख्येयतमे भागेऽवशिष्टे सति स्त्यानर्द्धित्रिकक्षयात् परतः सूक्ष्मसंपरायगुणस्थानकचरमसमयं यावत् षड्विधदर्शनावरणीयसत्कर्माणश्चक्षुरादिदर्शनावरणीयचतुष्टयं बध्नन्तस्तस्मिन् दर्शनावरणचतुष्के षट्कं संक्रमयन्ति । इमावपि संक्रमपतद्ग्रहौ साद्यध्रुवौ, कादाचित्कत्वात् । अतः परं तु न संक्रमो नापि पतद्ग्रहस्त्वमिति । संप्रति वेदनीयगोत्रयोः संक्रमपतद्ग्रहस्थानप्रतिपादनार्थमाह—'अन्नयरस्से इत्यादि' वेदनीये गोत्रे चान्यतरस्यां प्रकृतौ बध्यमानायामन्यतराऽबध्यमाना प्रकृतिः संक्रामति । तेन या यत्र संक्रामति सा तस्याः पतद्ग्रहः । इतरा च संक्रमस्थानं । तत्र सातबन्धकानां

मिथ्यादृष्टिप्रभृतीना सूक्ष्मसंपरायपर्यन्तानां सातासातसत्कर्मणां सातवेदनीयं पतद्ग्रहः, असातं संक्रमस्थानं । असातबन्धकानां पुनर्मिथ्यादृष्टिप्रभृतीनां प्रमत्तसंयतपर्यन्तानां सातासातसत्कर्मणां असातवेदनीयं पतद्ग्रहः, सातवेदनीयं तु संक्रमस्थानं । इमौ च सातासातरूपौ संक्रमपतद्ग्रहौ साद्यध्रुवौ भूयो भूयः परावृत्त्य(त्ति)भावात् । तथा मिथ्यादृष्टिप्रभृतीनां सूक्ष्मसंपरायपर्यन्तानामुच्चैर्गोत्रबन्धकानामुच्चनीचैर्गोत्र(बन्ध) सत्कर्मणामुच्चैर्गोत्रं पतद्ग्रहः, नीचैर्गोत्रं तु संक्रमस्थानं । नीचैर्गोत्रबन्धकानां तु मिथ्यादृष्टिसासादनानामुच्चनीचैर्गोत्रसत्कर्मणां नीचैर्गोत्रं पतद्ग्रहः, उच्चैर्गोत्रं तु संक्रम्यमाणं (मस्थानं)। इमावप्युच्चैर्गोत्रनीचैर्गोत्ररूपौ संक्रमपतद्ग्रहौ प्रागिव साद्यध्रुवौ भावनीयौ ॥ ए ॥

संप्रति मोहनीयस्य संक्रमपतद्ग्रहत्वस्थानप्रतिपादनावसरस्तत्र प्रथमतः संक्रमासंक्रमस्थाननिर्देशं चिकीर्षुराह—

अठचउरहियवीसं सत्तरसं सोलसं च पन्नरसं । वज्जिय संकमठाणाइं होंति तेवीसइं मोहे ॥ १० ॥

अठ त्ति-अष्टाधिका चतुरधिका च विंशतिः अष्टाविंशतिश्चतुर्विंशतिश्चेत्यर्थः । तथा सप्तदश षोडश पञ्चदश चेत्यमूनि स्थानानि वर्जयित्वा शेषाणि एकद्वित्रिचतुःपञ्चषट्सप्ताष्टनवदशैकादशद्वादशत्रयोदशचतुर्दशाष्टादशैकोनविंशतिविंशत्येकविंशतिद्वाविंशतित्रयोविंशतिपञ्चविंशतिषड्विंशतिसप्तविंशतिलक्षणानि त्रयोविंशतिसंख्यानि मोहनीये संक्रमस्थानानि भवन्ति । तथाहि-अष्टाविंशतिसत्कर्मणो मिथ्यादृष्टेर्मिथ्यात्वं सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः पतद्ग्रह इति मिथ्यात्वव्यतिरिक्ताः शेषाः सप्तविंशतिः संक्रामन्ति । तत्र चारित्रमोहनीयं पञ्चविंशतिप्रकृत्यात्मकं परस्परं संक्रामति । सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः मिथ्यात्वे । तथा सम्यक्त्वे उद्वलिते सति सप्तविंशतिसत्कर्मणो मिथ्यादृष्टेर्मिथ्यात्वं सम्यग्मिथ्या-

त्यस्य पतद्ग्रह इति तद्व्यतिरिक्ताः शेषाः षड्विंशतिः संक्रामन्ति । सम्यग्मिथ्यात्वेऽप्युद्वलिते सति षड्विंशतिसत्कर्मणः पञ्च-
विंशतिः । अथवाऽनादिमिथ्यादृष्टेः षड्विंशतिसत्कर्मणः पञ्चविंशतिः, मिथ्यात्वस्य संक्रमाभावात्, न हि तत् चारित्र-
मोहनीये संक्रामति, दर्शनमोहनीयचारित्रमोहनीययोः परस्परं संक्रमाभावात् । अथवौपशमिकसम्यग्दृष्टेरष्टाविंशतिस-
त्कर्मणः सम्यक्त्वलाभादावलिकाया ऊर्ध्वं वर्तमानस्य सम्यक्त्वे मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः संक्रमः । तेन तत् पतद्ग्रह
इति । तस्मिन्नपसारिते शेषा सप्तविंशतिः संक्रमे प्राप्यते । तस्यैव चौपशमिकसम्यग्दृष्टेरष्टाविंशतिसत्कर्मण आवलिकाया
अभ्यन्तरे वर्तमानस्य सम्यग्मिथ्यात्वं सम्यक्त्वे न संक्रामति । यतो मिथ्यात्वपुद्गला एव सम्यक्त्वानुगति (त)विशोधिप्रभा-
वतः सम्यग्मिथ्यात्वरूपं परिणामान्तरमापादिताः । अन्यप्रकृतिरूपतया परिणामान्तरापादनं च संक्रमः, संक्रमावलि-
कागतं च सकलकरणायोग्यमिति सम्यक्त्वलाभावलिकाया अभ्यन्तरे वर्तमानेन सम्यग्मिथ्यात्वं सम्यक्त्वे न संक्रम्यते,
किं तु केवलं मिथ्यात्वमेव । ततः सम्यग्मिथ्यात्वेऽप्यपसारिते शेषा षड्विंशतिः संक्रामति । चतुर्विंशतिस्तु संक्रमे न प्राप्यते, यत-
श्चतुर्विंशतिसत्कर्मा सम्यग्दृष्टिर्मिथ्यात्वं गतः सन् यद्यप्यनन्तानुबन्धिनो भूयोऽपि बध्नाति, तथापि तान् सतोऽपि न संक्रमय-
ति, बन्धावलिकागतस्य सर्वकरणायोग्यत्वात् । मिथ्यात्वं च सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः पतद्ग्रह इति तस्मिन्नपसारिते शेषा त्रयो-
विंशतिरेव संक्रामति । अथवा चतुर्विंशतिसत्कर्मणः सम्यग्दृष्टेः सम्यक्त्वं मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः पतद्ग्रह इति तस्मिन्नपसा-
रिते शेषा त्रयोविंशतिः संक्रामति । तस्यैव मिथ्यात्वे क्षपिते द्वाविंशतिः । अथवौपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य
चारित्रमोहनीयस्यान्तरकरणे कृते सति लोभसंज्वलनस्यापि संक्रमो न भवति, "अन्तरकरणे कृते पुरुषवेदसंज्वलनचतुष्टयो-

रानुपूर्व्या संक्रमो भवतीतिवचनप्रामाण्यात् अनन्तानुबन्धिचतुष्टयस्य च विसंयोजितत्वादुपशान्तत्वाद्वा संक्रमाभावः । सम्यक्त्वं च मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः पतद्ग्रह इति संज्वलनलोभानन्तानुबन्धिचतुष्टयसम्यक्त्वेष्वष्टाविंशतेरपनीतेषु शेषा द्वाविंशतिः संक्रामति । तस्यैवौपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य नपुंसकवेदे उपशान्ते एकविंशतिः । द्वाविंशतिसत्कर्मणो वा सम्यक्त्वं न क्वापि संक्रामतीत्येकविंशतिः संक्रमे प्राप्यते । यद्वा क्षपकश्रेण्यां वर्तमानस्य क्षपकस्य यावदद्याप्यष्टौ कषाया न क्षयमुपयान्ति तावदेकविंशतिः संक्रमे प्राप्यते । औपशमिकसम्यग्दृष्टेः संबन्धिन्याः प्रागुक्ताया एकविंशतेः स्त्रीवेदे उपशान्ते सति शेषा विंशतिः संक्रामति । यद्वा क्षायिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्य चारित्रमोहनीयस्यान्तरकरणे कृते लोभसंज्वलनस्यापि प्रागुक्तयुक्तेः संक्रमो न भवतीति तस्मिन्नपसारिते विंशतिः संक्रमे प्राप्यते । ततो नपुंसकवेदे उपशान्ते एकोनविंशतिः । स्त्रीवेदे उपशान्तेऽष्टादश । औपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य प्रागुक्ताया विंशतेः षट्सु नोकषायेषूपशान्तेषु शेषाश्चतुर्दश संक्रामन्ति । ततः पुरुषवेदे उपशान्ते त्रयोदश । यद्वा क्षपकस्य क्षपकश्रेण्यां वर्तमानस्य प्रागुक्ताया एकविंशतेरष्टसु कषायेषु क्षीणेषु शेषास्त्रयोदश संक्रामन्ति । तस्यैव क्षपकस्य चारित्रमोहनीयस्यान्तरकरणे कृते संज्वलनलोभस्य प्रागुक्तयुक्तेः संक्रमो न भवतीति तस्मिन्नपसारिते शेषा द्वादश संक्रामन्ति । अथवा क्षायिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य प्रागुक्तान्योऽष्टादशभ्यः षट्सु नोकषायेषूपशान्तेषु सत्सु शेषा द्वादश संक्रामन्ति । ततः पुरुषवेद उपशान्ते एकादश । क्षपकस्य वा प्रागुक्तान्यो द्वादशभ्यो नपुंसकवेदे क्षीणे शेषा एकादश संक्रामन्ति । अथवौपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां प्रागुक्तान्यस्त्रयोदशभ्योऽप्रत्याख्यान-

प्रत्याख्यानावरणक्रोधद्विके उपशान्ते शेषा एकादश संक्रमे प्राप्यन्ते । क्षपकश्रेण्यामेकादशभ्यः स्त्रीवेदे क्षीणे शेषा दश
संक्रामन्ति । औपशमिकसम्यग्दृष्टेरौपशमश्रेण्यां वर्तमानस्यैकादशभ्यः संज्वलनक्रोधे उपशान्ते शेषा दश संक्रामन्ति ।
क्षायिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य प्रागुक्ताभ्य एकादशभ्योऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणलक्षणे क्रोधद्विके उप-
शान्ते शेषा नव संक्रामन्ति । तस्यैव संज्वलनक्रोधेऽप्युपशान्तेऽष्टौ । अथवौपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य
प्रागुक्ताभ्यो दशभ्योऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणलक्षणे मानद्विके उपशान्ते शेषा अष्टौ संक्रामन्ति । तस्यैव संज्वल-
नमाने उपशान्ते सप्त । क्षायिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य प्रागुक्ताभ्योऽष्टाभ्योऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरण-
लक्षणे मानद्विके उपशान्ते शेषाः षट् संक्रामन्ति । तस्यैव संज्वलनमाने उपशान्ते पञ्च । यद्वौपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपश-
मश्रेण्यां वर्तमानस्य प्रागुक्ताभ्यः सप्तभ्यः प्रकृतिभ्योऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणलक्षणे मायाद्विके उपशान्ते शेषाः
पञ्च संक्रामन्ति । तस्यैव संज्वलनमायायामुपशान्तायां चतस्रः । अथवा क्षायिकसम्यग्दृष्टेः क्षपकस्य प्रागुक्ताभ्यो
दशभ्यः षट्सु नोकषायेषु क्षीणेषु शेषाश्चतस्रः प्रकृतयः संक्रामन्ति । तस्यैव पुरुषवेदे क्षीणे तिस्रः । अथवा क्षायिकस-
म्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य प्रागुक्ताभ्यः पञ्चभ्योऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणलक्षणे मायाद्विके उपशान्ते शेषा-
स्तिस्रः संक्रामन्ति । तस्यैव संज्वलनमायायामुपशान्तायां द्वे । अथवौपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य प्रागु-
क्ताभ्यश्चतसृभ्यः प्रकृतिभ्योऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणलक्षणे लोभद्विके उपशान्ते शेषे द्वे प्रकृती संक्रामतः । अथवा
क्षायिकसम्यग्दृष्टेः क्षपकस्य प्रागुक्ताभ्यस्तिसृभ्यः संज्वलनक्रोधे क्षीणे द्वे संक्रामतः । तस्यैव संज्वलनमाने क्षीणे एका ।

तदेवं परिज्ञाव्यमानेऽष्टाविंशतिचतुर्विंशतिसप्तदशषोडशपञ्चदशलक्षणानि संक्रमस्थानानि न प्राप्यन्ते इति प्रतिषिध्यन्ते। तेषु च प्रतिषिद्धेषु शेषाणि त्रयोविंशतिसंख्यानि संक्रमस्थानान्यवगन्तव्यानि । एतेषु संक्रमस्थानेषु मध्ये पञ्चविंशतिप्रकृत्यात्मकं संक्रमस्थानं साद्यादिरूपतया चतुःप्रकारं । तद्यथा—साद्यनादि ध्रुवमध्रुवं च । तत्राष्टाविंशतिसत्कर्मणः सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोरुद्वलितयोर्भवत् सादि, अनादिमिथ्यादृष्टेरनादि, अध्रुवध्रुवता भव्याभव्यापेक्षया । शेषाणि तु संक्रमस्थानानि साद्यध्रुवाणि, कादाचित्कत्वात् ॥ १० ॥

कृता मोहनीये संक्रमासंक्रमस्थानप्ररूपणा । संप्रति पतद्ग्रहापतद्ग्रहस्थानप्ररूपणार्थमाह—

सोलस बारसगट्ठग वीसग तेवीसगाइगे छच्च । वज्जिय मोहस्स पडिग्गहा उ अट्ठारस हवन्ति ॥११॥

सोलस त्ति—षोडश द्वादशाष्टौ विंशतिस्त्रयोविंशत्यादयश्च षट् । तद्यथा—त्रयोविंशतिश्चतुर्विंशतिः पञ्चविंशतिः षड्विंशतिः सप्तविंशतिरष्टाविंशतिश्च । एतानि स्थानानि वर्जयित्वा शेषाण्येकद्वित्रिचतुःपञ्चषट्सप्तनवदशैकादशत्रयोदशचतुर्दशपञ्चदशसप्तदशाष्टादशैकोनविंशत्येकविंशतिद्वाविंशतिलक्षणानि अष्टादश पतद्ग्रहस्थानानि भवन्ति । तत्र कस्मिन् पतद्ग्रहे काः प्रकृतयः संक्रामन्तीत्येतन्नाव्यते—तत्र मिथ्यादृष्टेरष्टाविंशतिसत्कर्मणो मिथ्यात्वं सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः पतद्ग्रह इति तस्मिन्नपसारिते शेषा सप्तविंशतिर्मिथ्यात्वषोडशकषायान्यतरवेदभयजुगुप्साहास्यरतियुगलारतिशोकयुगलान्यतरयुगललक्षणायां द्वाविंशतौ संक्रामति । तस्यैव सम्यक्त्व उद्वलिते सप्तविंशतिसत्कर्मणो मिथ्यादृष्टेर्मिथ्यात्वं सम्यग्मिथ्यात्वस्य पतद्ग्रह इति तस्मिन्नपसारिते शेषा षड्विंशतिः प्रागुक्तायां द्वाविंशतौ संक्रामति । तस्यैव मिथ्यादृष्टेः ॥ ७४ ॥

सम्यग्मिथ्यात्वे उद्वलिते षड्विंशतिसत्कर्मणो मिथ्यात्वे न किमपि संक्रामतीति न तत्कस्यचित्पतद्ग्रह इति तस्मिन् प्रागुक्ताया द्वाविंशतेरपनीते शेषे एकविंशतिप्रकृतिसमुदायात्मके पतद्ग्रहे पञ्चविंशतिः संक्रामति । अथवाऽनादिमिथ्यादृष्टेः षड्विंशतिसत्कर्मणो मिथ्यात्वं न क्वापि संक्रामति, नापि तत्रान्या प्रकृतिरित्याधाराधेयभावपरिभ्रंशे मिथ्यात्वमपनीयते, ततः शेषा पञ्चविंशतिः प्रागुक्तायामेकविंशतौ संक्रामति । तथा चतुर्विंशतिसत्कर्मा मिथ्यात्वं गतः सन् यद्यपि मिथ्यात्वप्रत्ययतो भूयोऽप्यनन्तानुबन्धिनो बध्नाति, तथापि बन्धावलिकागतं सकलकरणायोग्यमिति कृत्वा ततोऽपि तान् न संक्रमयति । मिथ्यात्वं च सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः पतद्ग्रहस्ततोऽनन्तानुबन्धिचतुष्टयमिथ्यात्ववर्जिताः शेषास्त्रयोविंशतिप्रकृतयः प्रागुक्तायां द्वाविंशतौ संक्रामन्ति । तदेवं मिथ्यादृष्टेर्द्वाविंशतिपतद्ग्रहे सप्तविंशतिषड्विंशतित्रयोविंशतिसंक्रमाः । एकविंशतिपतद्ग्रहो च पञ्चविंशतिसंक्रम उक्तः शेषः संक्रमः पतद्ग्रहो वा न संभवति । सासादनसम्यग्दृष्टेस्तु शुद्धदृष्टित्वाभावाद्दर्शनमोहनीयत्रयस्य संक्रमाभावः । ततोऽस्य सर्वदा एकविंशतिरूपे पतद्ग्रहे पञ्चविंशतिरेव संक्रामति । सम्यग्मिथ्यादृष्टेरपि शुद्धदृष्टित्वाभावाद्दर्शनत्रयस्य संक्रमाभाव इति अष्टाविंशतिसत्कर्मणः सप्तविंशतिसत्कर्मणो वा पञ्चविंशतिः । चतुर्विंशतिसत्कर्मणः पुनरेकविंशतिः द्वादशकषायपुरुषवेदभयजुगुप्साऽन्यतरयुगलद्वयलक्षणसप्तदशप्रकृतिसमुदायरूपे पतद्ग्रहे संक्रामति । तदेवमुक्तौ सासादनसम्यग्मिथ्यादृष्टी । अविरतदेशविरतप्रमत्ताप्रमत्तेषु संक्रमाणां तुल्यत्वात् युगपत्पतद्ग्रहा उच्यन्ते—तेषामविरतादीनामौपशमिकसम्यग्दृष्टीनां सम्यक्त्वलाभप्रथमसमयादारभ्य यावदावलिकामात्रं तावत् सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः पतद्ग्रहतैव भवति, न संक्रमः, इति शेषा षड्विंशतिरविरतानां द्वाद-

शकषायपुरुषवेदभयजुगुप्साऽन्यतरयुगलसम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वरूपे एकोनविंशतिपतद्ग्रहे, देशविरतानां प्रत्याख्यानावरणसंज्वलनकषायपुरुषवेदभयजुगुप्साऽन्यतरयुगलसम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वलक्षणे पञ्चदशपतद्ग्रहे, प्रमत्ताप्रमत्तानां संज्वलनचतुष्टयपुरुषवेदसम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वभयजुगुप्साऽन्यतरयुगलरूपे एकादशपतद्ग्रहे संक्रामति । तेषामेवाविरतसम्यग्दृष्ट्यादीनामावलिकायाः परतः सम्यग्मिथ्यात्वं संक्रमे पतद्ग्रहे च लभ्यते इति सप्तविंशतिः प्रागुक्तेषु त्रिषु पतद्ग्रहेषु संक्रामति । तथा तेषामेवाविरतसम्यग्दृष्ट्यादीनामनन्तानुबन्धिषूद्वलितेषु चतुर्विंशतिसत्कर्मणां क्षायोपशमिकसम्यग्दृष्टीनां सम्यक्त्वं पतद्ग्रह इति कृत्वा शेषा त्रयोविंशतिः प्रागुक्तेष्वेवैकोनविंशत्यादिषु त्रिषु पतद्ग्रहेषु संक्रामति । ततो मिथ्यात्वे क्षपिते सति सम्यग्मिथ्यात्वं पतद्ग्रहभावे न लभ्यते, मिथ्यात्वं च संक्रमे न लभ्यते । ततः शेषा द्वाविंशतिरविरतदेशविरतसंयतानां यथासंख्यमष्टादशचतुर्दशदशरूपेषु पतद्ग्रहेषु संक्रामति । ततः सम्यग्मिथ्यात्वे क्षपिते सति सम्यग्मिथ्यात्वस्य न संक्रमो नापि पतद्ग्रह इत्येकविंशतिरविरतादीनां यथासंख्यं सप्तदशत्रयोदशनवकरूपेषु पतद्ग्रहेषु संक्रामति । संप्रत्यौपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य संक्रममाश्रित्य पतद्ग्रहविधिरुच्यते—चतुर्विंशतिसत्कर्मणः सम्यक्त्वं मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः पतद्ग्रह एवेति कृत्वा तस्मिन्नपसारिते शेषा त्रयोविंशतिः पुंवेदसंज्वलनचतुष्टयसम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वरूपे सप्तकपतद्ग्रहे संक्रामति । तस्यैवोपशमश्रेण्यां वर्तमानस्यान्तरकरणे कृते संज्वलनलोभस्य संक्रमो न भवतीति तस्मिन्नपसारिते शेषा द्वाविंशतिः पूर्वोक्त एव सप्तकपतद्ग्रहे संक्रामति । तस्यैव नपुंसकवेदे उपशान्ते सप्तकपतद्ग्रहे एकविंशतिः । ततः स्त्रीवेदे उपशान्ते विंशतिः । ततः पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितौ समयोनावलिकाद्विकशेषायां " छसु

आवलियासु पढमठिईसु सेसासु(ऽ)वि य वेदो" इति वचनात् पुरुषवेदः पतद्ग्रहो न भवति। ततः प्रागुक्तात् सप्तकात्पुरुषवेदेऽपनीते शेषे षट्करूपे पतद्ग्रहे प्रागुक्ता विंशतिः संक्रामति। ततः षट्सु नोकषायेषूपशान्तेषु शेषाश्चतुर्दशप्रकृतयः प्रागुक्त एव षट्करूपे पतद्ग्रहे संक्रामन्ति। ताश्च तावत्संक्रामन्ति यावत्समयोनमावलिकाद्विकं। ततः पुरुषवेदे उपशान्ते शेषास्त्रयोदश षट्करूपे पतद्ग्रहे संक्रामन्ति। ताश्च तत्र तावद्यावदन्तर्मुहूर्तं। ततः संज्वलनक्रोधस्य प्रथमस्थितौ समयोनावलिकात्रिकशेषायां संज्वलनक्रोधोऽपि "तिसु आवलियासु समऊणियासु अपडिग्गहा उ संजलणा" इति वचनात् पतद्ग्रहो न भवतीति प्रागुक्तात् षट्कात्तस्मिन्नपसारिते शेषे पञ्चकरूपे पतद्ग्रहे ता एव त्रयोदश प्रकृतयः संक्रामन्ति। ततोऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणक्रोधद्विके उपशान्ते शेषा एकादश प्रागुक्त एव पञ्चकपतद्ग्रहे संक्रामन्ति। ताश्च तावद्यावत्समयोनावलिकाद्विकं। ततः संज्वलनक्रोधे उपशान्ते शेषा दश प्रकृतयस्तस्मिन्नेव पञ्चकपतद्ग्रहे तावत्संक्रामन्ति यावदन्तर्मुहूर्तं। ततः संज्वलनमानस्य प्रथमस्थितौ समयोनावलिकात्रिकशेषायां संज्वलनमानोऽपि पतद्ग्रहो न भवतीति पञ्चकात्तस्मिन्नपनीते शेषे चतुष्करूपे पतद्ग्रहे ता एव दश प्रकृतयः संक्रामन्ति। ताश्च तावद्यावत्समयोनमावलिकाद्विकं। ततोऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणरूपे मानद्विके उपशान्ते शेषा अष्टौ प्रकृतयश्चतुष्करूप एव पतद्ग्रहे संक्रामन्ति। ततः संज्वलनमाने उपशान्ते सप्त। ताश्च सप्त चतुष्करूपे पतद्ग्रहेऽन्तर्मुहूर्तं कालं यावत्संक्रामन्ति। ततः संज्वलनमायायाः प्रथमस्थितौ समयोनावलिकात्रिकशेषायां संज्वलनमायाऽपि पतद्ग्रहो न भवतीति चतुष्कात्तस्यामपगतायां शेषे त्रिकरूपे पतद्ग्रहे पूर्वोक्ताः सप्त संक्रामन्ति। ताश्च तावद्यावत् समयोनमावलिकाद्विकं। ततोऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणरूपे मायाद्विके उप-

शान्ते शेषाः पञ्च प्रकृतयस्त्रिकरूपे पतद्ग्रहे संक्रामन्ति । ताश्च तावद्यावत्समयोनमावलिकाद्विकं । ततः संज्वलनमायायामुपशान्तायां शेषाश्चतस्रः प्रकृतयः संक्रामन्ति । ताश्च तावद्यावदन्तर्मुहूर्तं । ततोऽनिवृत्तबादरसंपरायचरमसमयेऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणलक्षणे लोभद्विके उपशान्ते शेषे द्वे प्रकृती संक्रामतः । ते च मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वलक्षणे । न चैते संज्वलनलोभे संक्रामतः, दर्शनमोहनीयचारित्रमोहनीययोः परस्परं संक्रमाभावात् । ततस्तस्यापि पतद्ग्रहता न भवतीति द्वयोरेव ते द्वे संक्रामतः । तत्र मिथ्यात्वं सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः, सम्यग्मिथ्यात्वं सम्यक्त्वे । तदेवमौपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां संक्रमपतद्ग्रहविधिरुक्तः । संप्रति क्षायिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां संक्रमपतद्ग्रहविधिरुच्यते—तत्रानन्तानुबन्धिचतुष्टयदर्शनत्रिकरूपे सप्तके क्षपिते सति एकविंशतिसत्कर्मा सन् क्षायिकसम्यग्दृष्टिरुपशमश्रेणिं प्रतिपद्यते । तस्य चान्तर्मुहूर्तं कालं यावत्पुरुषवेदसंज्वलनचतुष्टयरूपे पञ्चकपतद्ग्रहे एकविंशतिः संक्रामति । ततोऽन्तरकरणे कृते सति संज्वलनलोभस्य संक्रमो न भवतीति एकविंशतेस्तस्मिन्नपनीते शेषा विंशतिः पञ्चकपतद्ग्रहे संक्रामति । सा चान्तर्मुहूर्तं कालं यावत् । ततो नपुंसकवेदे उपशान्ते एकोनविंशतिः । सापि चान्तर्मुहूर्तं कालं यावत् । ततः स्त्रीवेदे उपशान्ते शेषा अष्टादश प्रकृतयस्तस्मिन्नेव पञ्चकपतद्ग्रहे संक्रामन्ति । ताश्च तत्र तावत् यावदन्तर्मुहूर्तं । ततः पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितौ समयोनावलिकाद्विकशेषायां पुरुषवेदः पतद्ग्रहो न भवतीति पञ्चकात्तस्मिन्नपगते शेषे चतुष्करूपे पतद्ग्रहे ता एवाष्टादश प्रकृतयः संक्रामन्ति । ततः षट्सु नोकषायेषूपशान्तेषु शेषा द्वादश प्रकृतयश्चतुष्करूपे एव तस्मिन् पतद्ग्रहे संक्रामन्ति । ताश्च तावद्यावत्समयोनमावलिकाद्विकं । ततः पुरुषवेद उपशान्ते एकादश । ताश्चतुष्करूपे पत-

ग्रहे तावत्संक्रामन्ति यावदन्तर्मुहूर्तं । ततः संज्वलनक्रोधस्य प्रथमस्थितौ समयोनावलिकात्रिकशेषायां संज्वलनक्रोधोऽपि पतद्ग्रहो न भवतीति चतुष्कावलिकापगते शेषे त्रिकरूपे पतद्ग्रहे ताः पूर्वोक्ता एकादश प्रकृतयः संक्रामन्ति । ताश्च तावद्यावत् समयोनमावलिकाद्विकं । ततोऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणलक्षणे क्रोधद्विके उपशान्ते शेषा नव प्रकृतयः पूर्वोक्ता एव त्रिकरूपे पतद्ग्रहे संक्रामन्ति । ताश्च तावद्यावत्समयोनमावलिकाद्विकं । ततः संज्वलनक्रोधे उपशान्तेऽष्टौ संक्रामन्ति ताश्च त्रिकरूपे पतद्ग्रहे तावत्संक्रामन्ति यावदन्तर्मुहूर्तं । ततः संज्वलनमानस्य प्रथमस्थितौ समयोनावलिकात्रिकशेषायां संज्वलनमानोऽपि पतद्ग्रहो न भवतीति त्रिकावलिकापगते शेषे द्विकरूपे पतद्ग्रहे पूर्वोक्ता अष्टौ प्रकृतयः संक्रामन्ति । ताश्च तावद्यावत्समयोनमावलिकाद्विकं । ततोऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणलक्षणे मानद्विके उपशान्ते शेषाः षट् प्रकृतयो द्विकपतद्ग्रहे संक्रामन्ति । ताश्च तावद्यावत्समयोनमावलिकाद्विकं । ततः संज्वलनमाने उपशान्ते पञ्च संक्रामन्ति । ताश्च द्विकरूपे पतद्ग्रहे तावत्संक्रामन्ति यावदन्तर्मुहूर्तं । ततः संज्वलनमायायाः प्रथमस्थितौ समयोनावलिकात्रिकशेषायां संज्वलनमायापि पतद्ग्रहो न भवतीति द्विकावलिकापगतायां शेषे संज्वलनलोभे एवैकस्मिंस्ताः पञ्च प्रकृतयः संक्रामन्तीति । ताश्च तावद्यावत् समयोनावलिकाद्विकं । ततोऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणलक्षणे मायाद्विके उपशान्ते शेषास्तिस्रः प्रकृतयः संज्वलनलोभे संक्रामन्ति । ताश्च तावद्यावत् समयोनमावलिकाद्विकं । ततः संज्वलनमायायामुपशान्तायां शेषे द्वे अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणलोभलक्षणे प्रकृती संज्वलनलोभे संक्रामतः । ते चान्तर्मुहूर्तं कालं यावत् । ततोऽनिवृत्तिबादरसंपरायगुणस्थानकचरमसमये ते अप्युपशान्ते इति न किमपि क्वापि संक्रामति।

तदेवं क्षायिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां संक्रमपतद्ग्रहविधिरुक्तः संप्रति क्षायिकसम्यग्दृष्टेः क्षपकश्रेण्यां संक्रमपतद्ग्रहविधिरभिधीयते—तत्र क्षायिकसम्यग्दृष्टिरेकविंशतिसत्कर्मा क्षपकश्रेणिं प्रतिपद्यते । तस्य चानिवृत्तिबादरसंपरायगुणस्थानं प्राप्तस्य पुरुषवेदसंज्वलनचतुष्टयरूपे पञ्चकपतद्ग्रहे प्रथमत एकविंशतिप्रकृतयः संक्रामन्ति । ततोऽष्टसु कषायेषु क्षीणेषु त्रयोदश । ताश्चान्तर्मुहूर्तं कालं यावत् । ततोऽन्तरकरणे कृते सति संज्वलनलोभस्य संक्रमो न भवतीति शेषा द्वादश प्रकृतयस्तस्मिन्नेव पञ्चकपतद्ग्रहे संक्रामन्ति । ताश्चान्तर्मुहूर्तं कालं यावत् । ततो नपुंसकवेदे क्षीणे एकादश । ता अपि अन्तर्मुहूर्तं कालं यावत् । ततः स्त्रीवेदे क्षीणे दश । ता अप्यन्तर्मुहूर्तं कालं यावत् तस्मिन्नेव पञ्चकरूपे पतद्ग्रहे संक्रामन्ति । ततः पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितौ समयोनावलिकाद्विकशेषायां पुरुषवेदः पतद्ग्रहो न भवतीति पञ्चकात्तस्मिन्नपनीते शेषे चतुष्करूपे पतद्ग्रहे ता एव दश संक्रामन्ति । ताश्च तावद्यावत्समयोनमावलिकाद्विकं । ततः षट्सु नोकषायेषु क्षीणेषु शेषाश्चतस्रः प्रकृतयस्तस्मिन्नेव चतुष्करूपे पतद्ग्रहे संक्रामन्ति । ततः पुरुषवेदः क्षीणः । तत्समये च संज्वलनक्रोधस्यापि पतद्ग्रहता न भवतीति तस्मिन्नपगते शेषासु तिसृषु प्रकृतिषु तिस्रः प्रकृतयः संक्रामन्ति । ताश्चान्तर्मुहूर्तं कालं यावत् । ततः समयोनावलिकाद्विकेन कालेन संज्वलनक्रोधः क्षीयते । तत्समये च संज्वलनमानस्यापि पतद्ग्रहता न भवतीति शेषयोर्द्वयोः प्रकृत्योर्द्वे प्रकृती संक्रामतः । ते चान्तर्मुहूर्तं कालं यावत् । ततः समयोनावलिकाद्विकेन कालेन संज्वलनमानोऽपि क्षीयते । तत्समयमेव च संज्वलनमायाया अपि पतद्ग्रहता न भवति । तत एकस्यामेव संज्वलनलोभलक्-

षायां प्रकृतौ संज्वलनमायालक्षणा एका प्रकृतिः संक्रामति। सा चान्तर्मुहूर्तं कालं यावत्। तत आवलिकाद्विकेन कालेन संज्वलनमायापि क्षीयते। तत ऊर्ध्वं न किमपि क्वापि संक्रामति ॥ ११ ॥

संप्रति यथोक्तरूपेषु पतद्ग्रहेषु प्रत्येकं संक्रमस्थानानि संकलयन्नाह्—

छव्वीससत्तवीसाए संकमो होइ चउसु ठाणेसु। बावीसपन्नरसगे एक्कारस इगुणवीसाए ॥ १२ ॥

छवीस त्ति–चतुर्षु स्थानेषु पतद्ग्रहरूपेषु। तद्यथा–द्वाविंशतौ, पञ्चदशके, एकादशके, एकोनविंशतौ च षड्विंशतिसप्तविंशत्योः संक्रमो भवति। तत्र द्वाविंशतौ मिथ्यादृष्टेः, पञ्चदशके देशविरतस्य, एकादशके प्रमत्ताप्रमत्तयोः, एकोनविंशतौ अविरतसम्यग्दृष्टेः ॥ १२ ॥

सत्तरसएकवीसासु संकमो होइ पन्नवीसाए। नियमा चउसु गईसु नियमा दिट्ठी कए तिविहे ॥१३॥

सत्तरस त्ति–सप्तदशकैकविंशत्योः पञ्चविंशतेः संक्रमो भवति। तत्र सप्तदशके मिश्रदृष्टेः एकविंशतौ मिथ्यादृष्टेः सासादनस्य च। अथ च पञ्चविंशतेः सप्तदशकैकविंशत्योः संक्रमो नियमाच्चतसृष्वपि गतिषु प्राप्यते। नियमाच्च सप्तदशके सासादनैकविंशतौ च पञ्चविंशतेः संक्रमः त्रिविधायां त्रिप्रकारायां दृष्टौ दर्शनमोहनीये कृतायां वेदितव्यः। मिथ्यादृष्टेस्त्वेकविंशतौ पञ्चविंशतिसंक्रमोऽनादिमिथ्यादृष्टेरपि भवति। 'कए' इति '(ति)विहे' इति च पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृतत्वात् ॥ १३ ॥

बावीसपन्नरसगे सत्तगएक्कारसिगुणवीसासु। तेवीसाए नियमा पंच वि पंचिंदिएसु भवे ॥ १४ ॥

वावीस त्ति-त्रयोविंशतेः संक्रमो द्वाविंशतिपञ्चदशकसप्तकैकादशकैकोनविंशतिरूपेषु पञ्चसु पतद्ग्रहेषु भवति । तत्र द्वाविंशतौ मिथ्यादृष्टेः, पञ्चदशके देशविरतस्य, सप्तके औपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य, एकादशके प्रमत्ताप्रमत्तयोः, एकोनविंशतौ अविरतसम्यग्दृष्टेः । एतानि च पञ्च पतद्ग्रहस्थानानि पञ्चेन्द्रियेष्वेव भवन्ति ॥ १४ ॥

चोद्दसगदसगसत्तगअट्ठारसगे य होइ बावीसा । नियमा मणुयगईए नियमा दिट्ठी कए दुविहे ॥१५॥

चोद्दस त्ति-द्वाविंशतिः संक्रमयोग्या भवति चतुर्दशके दशके सप्तकेऽष्टादशके च । तत्र चतुर्दशके देशविरतस्य, दशके प्रमत्ताप्रमत्तयोः, सप्तके औपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य, अष्टादशकेऽविरतसम्यग्दृष्टेः । एषा च द्वाविंशतिर्नियमान्मनुजगतौ भवति, नान्यत्र । नियमाच्च दृष्टौ द्विविधायां कृतायां सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोरेव सतोरित्यर्थः ॥ १५ ॥

तेरसगनवगसत्तगसत्तारसपणगएक्कवीसासु । एक्कावीसा संकमइ सुद्धसासाणमीसेसु ॥ १६ ॥

तेरस त्ति-त्रयोदशकनवकसप्तकसप्तदशकपञ्चकैकविंशतिरूपेषु षट्सु पतद्ग्रहेष्वेकविंशतिः संक्रामति । केषु जीवेष्वित्याह-शुद्धसासादनमिश्रेषु शुद्धेषु विशुद्धदृष्टिषु अविरतसम्यग्दृष्ट्यादिषु सासादनमिश्रेषु । तत्र त्रयोदशके देशविरतस्य, नवके प्रमत्ताप्रमत्तयोः, सप्तके औपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य, सप्तदशकेऽविरतसम्यग्दृष्टेर्मिश्रदृष्टेश्च, पञ्चके क्षायिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य क्षपकश्रेण्यां वा । एकविंशतौ सासादनस्य । इह यैराचार्यैश्चतुर्विंशतिसत्कर्मा सन्नुपशमश्रेणीतः प्रतिपतन् मिथ्यात्वाभिमुखः सासादन इष्यते, तन्मते सासादनस्यैकविंशतावेकविंशतिः संक्रमेऽभि-

हिता अन्यथा पुनरनन्तानुबन्ध्युदयसहितस्य सासादनस्यैकविंशतौ पञ्चविंशतिरेव सङ्क्रमे प्राप्यते। साच प्रागेवोक्ता ॥१६॥

एत्तो अविसेसा संकमंति उवसामगे व खवगे वा। उवसामगेसु वीसा य सत्तगे छक्क पणगे य॥ १७॥

एत्तोत्ति—इत ऊर्ध्वमविशेषाः सप्तदश संक्रमाः संक्रामन्ति, उपशमके क्षपके वा। तत्र विंशतिः संक्रमयोग्या सप्तके षट्के पञ्चके चौपशमिकेषु प्राप्यते। तत्रापि सप्तके षट्के चौपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य। पञ्चके क्षायिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां ॥ १७ ॥

पंचसु एगुणवीसा अट्ठारस पंचगे चउक्के य। चउदस छसु पगईसु तेरसगं छक्कपणगंमि॥ १८॥

पंचसु त्ति-पञ्चके एकोनविंशतिः संक्रामति। सा च क्षायिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य। तथा तस्यैवाष्टादश संक्रामन्ति पञ्चके चतुष्के च। तथा चतुर्दश षट्सु प्रकृतिषु। ताश्चौपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य। तथा त्रयोदशकं षट्के पञ्चके च। तत्र षट्के औपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य, पञ्चके क्षपकश्रेण्यां ॥ १८ ॥

पंच चउक्के बारस एक्कारस पंचगे तिगचउक्के। दसगं चउक्कपणगे नवगं च तिगंमि बोधव्वं॥ १९॥

पंच त्ति-पञ्चके चतुष्के च द्वादश संक्रामन्ति। ताश्च पञ्चके क्षपकश्रेण्यां, चतुष्के क्षायिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्या वर्तमानस्य। तथैकादश पञ्चके त्रिके चतुष्के च सङ्क्रामन्ति। तत्र पञ्चके औपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां (वर्तमानस्य, क्षपकश्रेण्यां) त्रिके चतुष्के च क्षायिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्या च तथा दशकं चतुष्के पञ्चके च सङ्क्रामति। तच्चौपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य क्षपकश्रेण्यां च। तथा नवकं त्रिके बोद्धव्यं। तच्च क्षायिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य ॥१९॥

अठ डुगतिगचउक्के सत्त चउक्के तिगे य वोधव्वा। छक्कं डुगम्मि नियमा पंच तिगे एक्कगडुगे य॥२०॥

अठ त्ति—अष्टौ द्विके त्रिके चतुष्के च संक्रामन्ति। तत्र द्विके त्रिके च क्षायिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य, चतुष्के औपशमिकसम्यग्दृष्टेः। तथा सप्त त्रिके चतुष्के च बोद्धव्याः। ताश्च त्रिके चतुष्के चौपशमिकसम्यग्दृष्टेरेवोपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य वेदितव्याः। तथा षट्कं द्विके एव नियमाद्भवति। तच्च क्षायिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य। तथा पञ्च त्रिके एकके द्विके च संक्रामन्ति। तत्र त्रिके औपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य। द्विके एकके च क्षायिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां ॥ २० ॥

चत्तारि तिगचउक्के तिन्नि तिगे एक्कगे य वोधव्वा। दो डुसु एक्काए विय एक्का एक्काए वोधव्वा ॥२१॥

चत्तारि त्ति—चतस्रस्त्रिके चतुष्के च संक्रामन्ति। तत्र त्रिके औपशमिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्य, चतुष्के क्षपकश्रेण्यां। तथा तिस्रस्त्रिके एकके च बोद्धव्याः। तत्र त्रिके क्षपकश्रेण्यां, एकके क्षायिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां। तथा द्वे प्रकृती द्वयोरेकस्यां च संक्रामतः। तत्र द्वयोः क्षपकश्रेण्यामौपशमिकसम्यग्दृष्टेश्चोपशमश्रेण्यां। एकस्यां तु क्षायिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां। तथैकप्रकृतिरेकस्यां बोद्धव्या। सा च क्षपकश्रेण्यामेव। एतच्च पतद्ग्रहेषु संक्रमस्थानसंकलनं प्रागुक्तं सप्रपंचपतद्ग्रहेषु संक्रमस्थानसंवन्धं षट्कादौ प्रस्तार्य परिभावनीयम् ॥ २१ ॥

संप्रति पतद्ग्रहेषु संक्रमस्थानसंकलने मार्गणोपायानाह—

अणुपुव्विअणाणुपुव्वी झीणमझीणे य दिठ्ठिमोहम्मि। उवसामगे य खवगे य संकमे मग्गणोवाया ॥२२॥

अणुपुवि त्ति—पतत्सूत्रेषु सङ्क्रमे संक्रमस्थानसकलनचिन्तायामेते मार्गणोपायाः । तथाहि—किमिदं संक्रमस्थानमानुपूर्व्यां संक्रमे उपपद्यतेऽनानुपूर्व्या योभयत्र वा ? तथा क्षीणे दृष्टिमोहे आहोश्विदक्षीणे उभयत्र वा ? । तथोपशमके क्वचित् क्षपके उभयत्र वेति ? ॥ २२ ॥

तदेवमुक्तो मोहनीयस्य प्रपञ्चतः संक्रमपतद्ग्रहविधिः । सम्प्रति नामकर्मणोऽभिधीयते । तत्र द्वादश नामकर्मणः संक्रमस्थानानि । तथा चाह—

तिदुगेगसयं छप्पणचउतिगनउई य इगुणनउईया । अडचउदुगेकसीई संकमा बारस य छट्ठे ॥२३॥

तिदुगेगसयंति—षष्ठे नामकर्मणि द्वादश संक्रमस्थानानि । तद्यथा—त्र्युत्तरशतं, द्व्युत्तरशतं, एकोत्तरशतं, षण्णवतिः, पञ्चनवतिः, चतुर्नवतिः, त्रिनवतिः, एकोननवतिः, अष्टाशीतिः, चतुरशीतिः द्व्यशीतिः, एकाशीतिश्चेति । तत्र नाम्नः सर्वसंख्यया त्र्युत्तरं प्रकृतिशतं । तद्यथा—गतिचतुष्टयं, जातिपञ्चकं, शरीरपञ्चकं, संघातपञ्चकं, बन्धनपञ्चदशकं, संस्थानषट्कं, संहननषट्कं, अंगोपांगत्रयं, वर्णपञ्चकं, गन्धद्विकं, रसपञ्चकं, स्पर्शाष्टकं, अगुरुलघु, आनुपूर्वीचतुष्टयं, पराघातोपघातोच्छ्वासातपोद्योतविहायोगतिद्विकत्रसस्थावरबादरसूक्ष्मसाधारणप्रत्येकपर्याप्तापर्याप्तस्थिरास्थिरशुभाशुभसुभगदुर्भगसुस्वरदुःस्वरादेयानादेययशःकीर्तियशःकीर्तिनिर्माणतीर्थकराणि च । एतदेव च तीर्थकरवर्जं द्व्युत्तरशतं । अथवा यशःकीर्तिरहितं द्व्युत्तरशतं । तीर्थकरयशःकीर्तिरहितमेकोत्तरशतं । त्र्युत्तरशतमेवाहारकसप्तकरहितं षण्णवतिः । सैव तीर्थकररहिता पञ्चनवतिः । अथवा यशःकीर्तिरहिता पञ्चनवतिः । यशःकीर्तितीर्थकररहिता चतुर्नवतिः । तीर्थकररहिता पञ्चनवतिरेव

देवगतिदेवानुपूर्व्योरुद्वलितयोस्त्रिनवतिः । अथवा नरकगतिनरकानुपूर्वीरहिता त्रिनवतिः । त्र्युत्तरशतान्नरकगतिनरकापूर्वीतिर्यग्गतितिर्यगानुपूर्वीपञ्चेन्द्रियजातिवर्जशेषजातिचतुष्टयस्थावरसूक्ष्मसाधारणातपोद्योतलक्षणासु त्रयोदशसु प्रकृतिषु क्षीणासु यशःकीर्तौ चापनीतायामेकोननवतिर्भवति । सैव तीर्थकररहिताऽष्टाशीतिः । त्रिनवतेर्वैक्रियसप्तके उद्वलिते नरकगतिनरकानुपूर्व्योश्चोद्वलितयोः शेषा चतुरशीतिर्भवति । मनुजगतिमनुजानुपूर्व्योरुद्वलितयोर्द्व्यशीतिः । अथवा षण्णवतिः प्रागुक्तासु त्रयोदशसु प्रकृतिषु क्षीणासु यशःकीर्तौ चापनीतायां द्व्यशीतिः । सैव तीर्थकररहिता एकाशीतिः । एतानि नाम्नः संक्रमस्थानानि ॥ २३ ॥

संप्रति पतद्ग्रहस्थानप्रतिपादनार्थमाह—

तेवीसपंचवीसा छव्वीसा अट्ठवीसगुणतीसा । तीसेक्कतीसएगं पडिग्गहा अट्ठ नामस्स ॥ २४ ॥

तेवीस त्ति—त्रयोविंशतिः, पञ्चविंशतिः, षड्विंशतिः, अष्टाविंशतिः, एकोनत्रिंशत्, त्रिंशत्, एकत्रिंशत्, एका चेत्यष्टौ नाम्नः पतद्ग्रहस्थानानि भवन्तीति ॥ २४ ॥

संप्रति काः प्रकृतयः कुत्र संक्रामन्तीत्येतन्निरूपणार्थमाह—

एक्कगदुगसय पणचउनउई ता तेरसूणिया वावि । परभवियबंधवोच्छेय उवरि सेढीए एक्कस्स ॥ २५ ॥

एक्कग त्ति—पारभविकीनां परभववेद्यानां नामप्रकृतीनां देवगतिप्रायोग्यैकत्रिंशदादीनां बन्धव्यवच्छेदे सति उपरि द्वयोरपि श्रेण्योरुपशमक्षपकश्रेणिरूपयोरेकस्यां यशःकीर्तिलक्षणायां प्रकृतौ बध्यमानायामष्टौ संक्रमस्थानानि संक्रामन्ति ।

॥ ८० ॥

तद्यथा—एकोत्तरशतं, द्व्युत्तरशतं, पञ्चनवतिः, चतुर्नवतिः । 'सा इति' सान्येषानन्तरोदितानि चत्वारि संक्रमस्थानानि त्रयोदशान्यूनानि चत्वारि भवन्ति । तद्यथा—अष्टाशीतिः, एकोननवतिः, द्व्यशीतिः, एकाशीतिश्चेति । तत्र त्र्युत्तरशतसत्कर्मणो यशःकीर्तिर्बध्यमाना पतद्ग्रह इति तस्यामुत्सारितायां शेषं द्व्युत्तरशतं यशःकीर्तिपतद्ग्रहे संक्रामति । एवमेव द्व्युत्तरशतसत्कर्मण एकोत्तरं शतं । तथा षण्णवतिसत्कर्मणो यशःकीर्तिः पतद्ग्रह इति तस्यामुत्सारितायां शेषा पञ्चनवतिः तस्यां यशःकीर्तौ संक्रामति । एवमेव पञ्चनवतिसत्कर्मणश्चतुर्नवतिः । तथा त्र्युत्तरशतसत्कर्मणस्त्रयोदशसु पूर्वोक्तेषु नामकर्मसु क्षीणेषु सत्सु यशःकीर्तिः पतद्ग्रह इति तस्यामपगतायां शेषा एकोननवतिर्यश कीर्तौ संक्रामति । द्व्युत्तरशतसत्कर्मणः पुनस्त्रयोदशसु क्षीणेष्वष्टाशीतिः संक्रामति । षण्णवतिसत्कर्मणस्तु नामत्रयोदशके क्षीणे द्व्यशीतिः । पञ्चनवतिसत्कर्मण एकाशीतिः ॥ २५ ॥

एकत्रिंशत्प्रकृतिसमुदायरूपे पतद्ग्रहे चत्वारि संक्रमस्थानानि तथा चाह—

तिगदुगसय छपंचगनउई य जइस्स एक्कतीसाए । एगतसेढिजोगे वज्जिय तीसिगुणतीसासु ॥ २६ ॥

तिग त्ति—यतेरप्रमत्तस्यापूर्वकरणस्य च देवगतिपञ्चेन्द्रियजातिवैक्रियशरीरसमचतुरस्रसंस्थानवैक्रियांगोपागदेवानुपूर्वीपराघातोच्छ्वासप्रशस्तविहायोगतित्रसबादरपर्याप्तप्रत्येकस्थिरशुभसुभगसुस्वरादेययशःकीर्तितैजसकार्मणवर्णादिचतुष्कागुरुलघूपघातनिर्माणतीर्थकराहारकद्विकलक्षणामेकत्रिंशतं बध्नतस्तस्यामेकत्रिंशति एकत्रिंशत्प्रकृतिसमुदायरूपे पतद्ग्रहे त्र्युत्तरशतं द्व्युत्तरशतं षण्णवतिः पञ्चनवतिरिति चत्वारि संक्रमस्थानानि संक्रामन्ति । तत्र त्र्युत्तरशतं तीर्थकराहारकयोर्बन्धाय-

लिकायामपगतायामेकत्रिंशत्प्रकृतिपतद्ग्रहे संक्रामति । तीर्थकरनाम्नः पुनर्बन्धावलिकायामनपगतायां द्व्युत्तरशतं । आहारकसप्तकस्य तु बन्धावलिकायामनपगतायां षण्णवतिः । तीर्थकराहारकसप्तकयोः पुनर्बन्धावलिकायामनपगतायां पञ्चनवतिः । 'एगंतेत्यादि' एकान्तेन श्रेणियोग्यानि यानि संक्रमस्थानानि एकोत्तरशतचतुर्नवत्येकोननवत्यष्टाशीत्येकाशीतिरूपाणि । एतानि हि श्रेणावेव वर्तमानेन यशःकीर्तावेकस्यां बध्यमानायां संक्रम्यमाणानि प्राप्यन्ते, नान्यत्र । ततस्तानि वर्जयित्वा शेषाणि त्र्युत्तरशतद्व्युत्तरशतषण्णवतिपञ्चनवतित्रिनवतिचतुरशीतिद्व्यशीतिरूपाणि त्रिंशत्पतद्ग्रहे एकोनत्रिंशत्पतद्ग्रहे च सप्त संक्रमस्थानानि भवन्ति । तत्र त्र्युत्तरशतसत्कर्मणो देवस्य सम्यग्दृष्टेस्तैजसकार्मणवर्णादिचतुष्कागुरुलघूपघातनिर्माणपञ्चेन्द्रियजात्यौदारिकशरीरौदारिकांगोपांगसमचतुरस्रसंस्थानवज्रर्षभनाराचसंहननमनुजगतिमनुजानुपूर्वीत्रसबादरपर्याप्तप्रत्येकस्थिरास्थिरान्यतरशुभाशुभान्यतरसुभगसुस्वरादेययशःकीर्तिपराघातोच्छ्वासप्रशस्तविहायोगतितीर्थकरलक्षणां मनुजगतिप्रायोग्यां तीर्थकरनामसहितां त्रिंशतं बध्नतस्त्र्युत्तरशतं तस्मिन् त्रिंशत्पतद्ग्रहे संक्रामति । द्व्युत्तरशतसत्कर्मणोऽप्रमत्तसंयतस्यापूर्वकरणस्य वा देवगतिपञ्चेन्द्रियजातिवैक्रियशरीरसमचतुरस्रसंस्थानवैक्रियांगोपांगदेवानुपूर्वीपराघातोच्छ्वासप्रशस्तविहायोगतित्रसबादरपर्याप्तप्रत्येकस्थिरशुभसुभगसुस्वरादेययशःकीर्तितैजसकार्मणवर्णादिचतुष्कागुरुलघूपघातनिर्माणाहारकद्विकलक्षणां देवगतिप्रायोग्यां त्रिंशतं बध्नतो द्व्युत्तरशतं तस्मिन् त्रिंशत्पतद्ग्रहे संक्रामति । अथवा द्व्युत्तरशतसत्कर्मणामेकेन्द्रियादीनामुद्योतसहितां द्वीन्द्रियादिप्रायोग्यां तैजसकार्मणागुरुलघूपघातनिर्माणवर्णादिचतुष्कतिर्यग्गतितिर्यगानुपूर्वीद्वीन्द्रियाद्यन्यतमजातित्रसबादरपर्याप्तप्रत्येकस्थिरास्थिरान्यतरशुभाशुभान्यतरदुर्भगदुःस्वरानादेययशःकी-

स्र्ययशःकीर्त्यन्यतरौदारिकशरीरौदारिकाङ्गोपाङ्गान्यतमसंस्थानान्यतमसंहननाप्रशस्तविहायोगतिपराघातोद्योतोच्छ्वासबध्नतां, त्रिंशतं बध्नतां ष्णुत्तरशतं तस्मिन् त्रिंशत्पतद्ग्रहे संक्रामति। षण्णवतिसत्कर्मणां देवनारकाणां मनुजगतिप्रायोग्यां तीर्थकरनामसहितां प्रागुक्तां त्रिंशतं बध्नतां तस्मिन् त्रिंशत्पतद्ग्रहे षण्णवतिः संक्रामति । पञ्चनवतिसत्कर्मणामप्रमत्तापूर्वकरणसंयतानामाहारकद्विकसहितां प्रागुक्तां देवगतिप्रायोग्यां त्रिंशतं बध्नतामाहारकसप्तकस्य बन्धावलिकायामनपगतायां पञ्चनवतिस्त्रिंशत्पतद्ग्रहे संक्रामति । अथवा पञ्चनवतिसत्कर्मणामेकेन्द्रियादीनां द्वीन्द्रियादिप्रायोग्यामुद्योतसहितां प्रागुक्तां त्रिंशतं बध्नतां पञ्चनवतिस्त्रिंशत्पतद्ग्रहे संक्रामति । त्रिनवतिसत्कर्मणां चतुरशीतिसत्कर्मणां द्व्यशीतिसत्कर्मणां चैकेन्द्रियादीनां विकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्गतिप्रायोग्यां प्रागुक्तामुच्छ्वाससहितां त्रिंशतं बध्नतां यथाक्रमं त्रिनवतिश्चतुरशीतिर्द्व्यशीतिश्च त्रिंशत्पतद्ग्रहे संक्रामति । एकोनत्रिंशत्पतद्ग्रहेऽप्येतान्येव सप्त संक्रमस्थानानि । तत्र त्र्युत्तरशतसत्कर्मणामविरतसम्यग्दृष्टिदेशविरतप्रमत्तसंयतानां देवगतिप्रायोग्यां तीर्थकरनामसहितां देवगतिदेवानुपूर्वीपञ्चेन्द्रियजातिवैक्रियशरीरवैक्रियाङ्गोपाङ्गपराघातोच्छ्वासप्रशस्तविहायोगतित्रसबादरपर्याप्तप्रत्येकस्थिरास्थिरान्यतरशुभाशुभान्यतरसुभगसुस्वरादेययशःकीर्त्ययशःकीर्त्यन्यतरसमचतुरस्रसंस्थानतैजसकार्मणवर्णादिचतुष्कागुरुलघूपघातनिर्माणतीर्थकरलक्षणामेकोनत्रिंशतं बध्नतां त्र्युत्तरशतमेकोनत्रिंशत्पतद्ग्रहे संक्रामति । एतेषामेवाविरतादीनां त्रयाणां प्रागुक्तामेकोनत्रिंशतं बध्नतां तीर्थकरनाम्नो बन्धावलिकायामनपगतायां द्व्युत्तरशतं तस्मिन्नेकोनत्रिंशत्पतद्ग्रहे संक्रामति । अथवैकेन्द्रियादीनां द्व्युत्तरशतसत्कर्मणां द्वीन्द्रियादिप्रायोग्यां प्रागुक्तामेव त्रिंशतमुद्योतरहितामेकोनत्रिंशतं बध्नतां द्व्युत्तरशतमेकोनत्रिंशत्पतद्ग्रहे संक्रामति । अवि

रतसम्यग्दृष्टिदेशविरतप्रमत्तसंयतानां षण्णवतिसत्कर्मणां प्रागुक्ताया देवगतिप्रायोग्यायास्त्रिंशत आहारकद्विकेऽपनीते तीर्थकरनाम्नि च तत्र प्रक्षिप्ते सति या संजातैकोनत्रिंशत् तां बध्नतां षण्णवतिस्तस्मिन्नेकोनत्रिंशत्पतद्ग्रहे संक्रामति । अथवा नैरयिकस्य तीर्थंकरनामसत्कर्मणो मिथ्यादृष्टेरपर्याप्तावस्थायां वर्तमानस्य मनुजगतिप्रायोग्यां मनुजगतिमनुजानुपूर्वीपञ्चेन्द्रियजातित्रसबादरपर्याप्तप्रत्येकस्थिरास्थिरान्यतरशुभाशुभान्यतरसुभगदुर्भगान्यतरादेयानादेयान्यतरयशःकीर्त्ययशःकीर्त्यन्यतरसंस्थानषट्कान्यतमसंस्थानसंहननषट्कान्यतमसंहननवर्णादिचतुष्कागुरुलघूपघाततैजसकार्मणनिर्माणौदारिकशरीरौदारिकांगोपांगसुस्वरदुःस्वरान्यतरपराघातोच्छ्वासप्रशस्ताप्रशस्तान्यतरविहायोगतिलक्षणामेकोनत्रिंशतं बध्नतः षण्णवतिरेकोनत्रिंशति संक्रामति । अविरतसम्यग्दृष्टीनां देशविरतानां प्रमत्तसंयतानां च षण्णवतिसत्कर्मणां प्रागुक्तां तीर्थंकरनामसहितां देवगतिप्रायोग्यामेकोनत्रिंशतं बध्नतां तीर्थंकरनामकर्मणो बन्धावलिकायामनपगतायामेकोनत्रिंशति पञ्चनवतिः संक्रामति । यद्वा पञ्चनवतिसत्कर्मणामेकेन्द्रियादीनां द्वीन्द्रियादिप्रायोग्या प्रागुक्ता या त्रिंशत् सैवोद्योतरहितैकोनत्रिंशत् तां बध्नतां तस्यामेवैकोनत्रिंशति पञ्चनवतिः संक्रामति । त्रिनवतिचतुरशीतिद्व्यशीतयो यथा त्रिंशत्पतद्ग्रहेऽभिहितास्तथैवात्रापि भावनीयाः ॥ २६ ॥

अट्ठावीसाए वि ते बासीइतिसयवज्जिया पंच । ते च्चिय बासीइजुया सेसेसु छन्नउई य वज्जा ॥२७॥

अट्ठावीसाए त्ति—अष्टाविंशतावपि तान्येव पूर्वोक्तानि द्व्यशीतित्र्युत्तरशतवर्जितानि शेषाणि द्व्युत्तरशतषण्णवतिपञ्चनवतित्रिनवतिचतुरशीतिरूपाणि पञ्च संक्रमस्थानानि संक्रामन्ति । तत्र मिथ्यादृष्टेर्नरकगतिप्रायोग्यां नरकगतिनर-

कानुपूर्वीपञ्चेन्द्रियजातिवैक्रियशरीरवैक्रियांगोपांगचतुरस्रसंस्थानपराघातोच्छ्वासप्रशस्तविहायोगतित्रसबादरपर्याप्तप्रत्येकस्थिरास्थिरान्यतरशुभाशुभान्यतरसुभगसुस्वरादेययशःकीर्तिवर्णादिचतुष्कागुरुलघूपघाततैजसकार्मणनिर्माणलक्षणां, तथा मिथ्यादृष्टेः सम्यग्दृष्टेर्वा देवगतिप्रायोग्यां तैजसकार्मणवर्णादिचतुष्कागुरुलघूपघातनिर्माणदेवगतिदेवानुपूर्वीपञ्चेन्द्रियजातिवैक्रियशरीरवैक्रियांगोपांगसमचतुरस्रसंस्थानपराघातोच्छ्वासप्रशस्तविहायोगतित्रसबादरपर्याप्तप्रत्येकस्थिरास्थिरान्यतरशुभाशुभान्यतरसुभगसुस्वरादेययशःकीर्त्ययशःकीर्त्यन्यतरलक्षणामष्टाविंशतिं बध्नतो द्व्युत्तरशतसत्कर्मणो द्व्युत्तरशतमष्टाविंशतिपतद्ग्रहे संक्रामति । तथा मनुष्यस्य तीर्थकरनामसत्कर्मणः पूर्वमेव नरके बद्धायुष्कस्य ततो नरकाभिमुखस्य ततो मिथ्यात्वं प्रपन्नस्य नरकगतिप्रायोग्यां पूर्वोक्तामष्टाविंशतिं बध्नतः षण्णवतिसत्कर्मणोऽष्टाविंशतिपतद्ग्रहे षण्णवतिः संक्रामति । यथा द्व्युत्तरशतस्य भावना कृता तथा पञ्चनवतेरपि भावना कार्या । केवलं द्व्युत्तरशतस्थाने पञ्चनवतिरित्युच्चारणीयं । तथा मिथ्यादृष्टेस्त्रिनवतिसत्कर्मणो देवगतिप्रायोग्यां पूर्वोक्तामष्टाविंशतिं बध्नतो वैक्रियसप्तकदेवगतिदेवानुपूर्वीणां बन्धावलिकायाः परतो वर्तमानस्य त्रिनवतिरष्टाविंशतौ संक्रामति । अथवा पञ्चनवतिसत्कर्मणो देवगतिप्रायोग्यां पूर्वोक्तामेवाष्टाविंशतिं बध्नतो देवगतिदेवानुपूर्व्योर्बन्धावलिकाया अभ्यन्तरे वर्तमानस्य त्रिनवतिरष्टाविंशतौ संक्रामति । त्रिनवतिसत्कर्मणो मिथ्यादृष्टेर्नरकगतिप्रायोग्यां पूर्वोक्तामष्टाविंशतिं बध्नतो नरकगतिनरकानुपूर्वीवैक्रियसप्तकानां बन्धावलिकायाः परतो वर्तमानस्य त्रिनवतिरष्टाविंशतौ संक्रामति । अथवा पञ्चनवतिसत्कर्मणो मिथ्यादृष्टेर्नरकगतिप्रायोग्यां पूर्वोक्तामष्टाविंशतिं बध्नतो नरकगतिनरकानुपूर्व्योर्बन्धावलिकाया अभ्यन्तरे वर्तमानस्य त्रिनवतिरष्टाविंशतौ संक्रामति ।

तथा त्रिनवतिसत्कर्मणो मिथ्यादृष्टेर्देवगतिप्रायोग्यामष्टाविंशतिं बध्नतो देवगतिदेवानुपूर्वीवैक्रियसप्तकानां बन्धावलिकाया अभ्यन्तरे वर्तमानस्य चतुरशीतिरष्टाविंशतौ संक्रामति। अथवा त्रिनवतिसत्कर्मणो मिथ्यादृष्टेर्नरकगतिप्रायोग्यां पूर्वोक्तामष्टाविंशतिं बध्नतो नरकगतिनरकानुपूर्वीवैक्रियसप्तकानां बन्धावलिकाया अभ्यन्तरे वर्तमानस्य चतुरशीतिरष्टाविंशतौ संक्रामति। षड्विंशत्यादिपतद्ग्रहेषु संक्रमस्थानान्याह—'ते च्चियेत्यादि' शेषेषु षड्विंशतिपञ्चविंशतित्रयोविंशतिलक्षणेषु पतद्ग्रहेषु तान्येव पूर्वोक्तानि द्व्युत्तरशतादीनि पण्णवतिरहितानि द्व्यशीतियुतानि पञ्च संक्रमस्थानानि संक्रामन्ति। तद्यथा—द्व्युत्तरशतं पञ्चनवतिस्त्रिनवतिश्चतुरशीतिर्द्व्यशीतिश्च। तत्रैकेन्द्रियादीनां नैरयिकवर्जितानां द्व्युत्तरशतसत्कर्मणां पञ्चनवतिसत्कर्मणां च तैजसकार्मणागुरुलघूपघातनिर्माणवर्णादिचतुष्कैकेन्द्रियजातिहुण्डकसंस्थानौदारिकशरीरतिर्यग्गतितिर्यगानुपूर्वीस्थावर (बादर) पर्याप्तप्रत्येकस्थिरास्थिरान्यतरशुभाशुभान्यतरदुर्भगानादेयायशःकीर्तिपराघातोच्छ्वासातपोद्योतान्यतररूपामेकेन्द्रियप्रायोग्यां षड्विंशतिं बध्नतां द्व्युत्तरशतं पञ्चनवतिश्च तस्यामेव षड्विंशतौ संक्रामति। तथा तेषामेवैकेन्द्रियादीनां देववर्जानां त्रिनवतिसत्कर्मणां देवनारकवर्जानां चतुरशीतिसत्कर्मणां च तामेव पूर्वोक्तां षड्विंशतिं बध्नतां त्रिनवतिश्चतुरशीतिश्च तस्यामेव षड्विंशतौ संक्रामति। तथा तेषामेवैकेन्द्रियादीनां देवनारकमनुष्यवर्जानां द्व्यशीतिसत्कर्मणां तामेव पूर्वोक्तां षड्विंशतिं बध्नतां द्व्यशीतिस्तस्यामेव षड्विंशतौ संक्रामति। तथा पञ्चविंशतिपतद्ग्रहे तान्येव पञ्च संक्रमस्थानानि चिन्त्यन्ते—तत्रैकेन्द्रियपर्याप्तप्रायोग्यां पूर्वोक्तामेव षड्विंशतिमातपेनोद्योतेन वा रहितां पञ्चविंशतिं बध्नतामेकद्वित्रिचतुरिन्द्रियादीनां द्व्युत्तरशतपञ्चनवतित्रिनवतिचतुरशीतिद्व्यशीतिसत्कर्मणां यथासंख्यं तस्यामेव पञ्चविंशतौ द्व्युत्तरशतं

पञ्चनवतिः त्रिनवतिः चतुरशीतिः द्व्यशीतिश्च संक्रामति । अथवाऽपर्याप्तविकलेन्द्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियमनुजप्रायोग्यां तैजसकार्मणवर्णादिचतुष्कागुरुलघूपघातनिर्माणद्वीन्द्रियाद्यन्यतमजातिहुंडसंस्थानसेवार्तसंहननौदारिकशरीरौदारिकांगोपांगतिर्यग्गतितिर्यगानुपूर्वीत्रसबादरपर्याप्तप्रत्येकस्थिरास्थिरान्यतरशुभाशुभान्यतरदुर्भगानादेयायशःकीर्तिलक्षणां पञ्चविंशतिं बध्नतामेकद्वित्रिचतुःपञ्चेन्द्रियतिरश्चां द्व्युत्तरशतादिसत्कर्मणां पञ्चविंशतौ द्व्युत्तरशतादीनि पंच संक्रमस्थानानि संक्रामन्ति । तथा पर्याप्तकैकेन्द्रियप्रायोग्यां वर्णादिचतुष्कागुरुलघूपघातनिर्माणतैजसकार्मणहुंडसंस्थानौदारिकशरीरैकेन्द्रियजातितिर्यग्गतितिर्यगानुपूर्वीबादरसूक्ष्मान्यतरस्थावरपर्याप्तप्रत्येकसाधारणान्यतरास्थिराशुभदुर्भगानादेयायशःकीर्तिलक्षणां त्रयोविंशतिं बध्नतामेकद्वित्रिचतुःपञ्चेन्द्रियतिरश्चां द्व्युत्तरशतपञ्चनवतित्रिनवतिचतुरशीतिद्व्यशीतिसत्कर्मणां यथासंख्यं द्व्युत्तरशतादीनि पञ्च संक्रमस्थानानि संक्रामन्ति ॥ २७ ॥

तदेवमुक्तः प्रकृतिसंक्रमः । संप्रति स्थितिसंक्रमाभिधानावसरः । तत्र चैतेऽर्थाधिकाराः । तद्यथा—भेदो विशेषलक्षणं उत्कृष्टस्थितिसंक्रमणप्रमाणं जघन्यस्थितिसंक्रमप्रमाणं साद्यादिप्ररूपणा स्वामित्वप्ररूपणा चेति । तत्र भेदविशेषलक्षणयोः प्रतिपादनार्थमाह—

ठिइसंकमो त्ति वुच्चइ मूलुत्तरपगइओ य जा हि ठिई। उव्वट्टिया व ओवट्टिया व पगइं निया वऽण्णं ॥२८॥

ठिइ त्ति—इह 'मूलुत्तरपगईओ' इत्यत्र षष्ठ्यर्थे पञ्चमी । ततोऽयमर्थः—हि स्फुटं या स्थितिर्मूलप्रकृतीनामष्टसंख्यानामुत्तरप्रकृतीनां चाऽष्टपञ्चाशदधिकशतसंख्याना संबन्धिनी उद्वर्तिता ह्रस्वीभूता सती दीर्घीकृता, अपवर्तिता वा दीर्घीभूता

सती ह्रस्वीकृता, अन्यां वा प्रकृतिं नीता पतद्ग्रहप्रकृतिस्थितिषु मध्ये नीत्वा निवेशिता स स्थितिसंक्रम उच्यते । एतदुक्तं भवति–द्विविधः स्थितिसंक्रमो मूलप्रकृतिस्थितिसंक्रम उत्तरप्रकृतिस्थितिसंक्रमश्च । तत्र मूलप्रकृतिस्थितिसंक्रमोऽष्टप्रकारः । तद्यथा–ज्ञानावरणीयस्य यावदन्तरायस्य । उत्तरप्रकृतिस्थितिसंक्रमोऽष्टपंचाशदधिकशतधा । तद्यथा–मतिज्ञानावरणीयस्य श्रुतज्ञानावरणीयस्य यावद्वीर्यान्तरायस्य । 'तदेवं मूलुत्तरपगईसु' इत्यनेन भेद उक्तः । 'उवट्टिया य' इत्यादिना तु विशेषलक्षणं त्रिप्रकारं । तत्र कर्मपरमाणूनां ह्रस्वस्थितिकालतामपहाय दीर्घकालतया व्यवस्थापनमुद्वर्तना । कर्मपरमाणूनामेव दीर्घस्थितिकालतामपहाय ह्रस्वस्थितिकालतया व्यवस्थापनमपवर्तना । यत्पुनः संक्रम्यमाणप्रकृतिस्थितीनां पतद्ग्रहप्रकृतौ नीत्वा निवेशनं तत्प्रकृत्यन्तरनयनं, स्थितीनां चान्यत्र निवेशनं स्थितियुक्तानां परमाणूनामवसेयं, स्थितेरन्यत्र नेतुमशक्यत्वात् । इदं च विशेषलक्षणं सामान्यलक्षणे सत्येवावगन्तव्यं, न सर्वथा तदपवादेन, तेन मूलप्रकृतीनां परस्परं संक्रमप्रतिषेधात्, तासामन्यप्रकृत्यन्तरनयनलक्षणः स्थितिसंक्रमो न भवति, किं तु द्वावेव उद्वर्तनापवर्तनालक्षणौ संक्रमौ । उत्तरप्रकृतीनां तु त्रयोऽपि संक्रमा द्रष्टव्याः ॥ २८ ॥

तदेवं भेदविशेषलक्षणे प्रतिपाद्य संप्रत्युत्कृष्टस्थितिसंक्रमपरिमाणप्रतिपादनार्थमाह—

तीसासत्तरि चत्तालीसावीसुदहिकोडिकोडीणं । जेट्ठा आलिगदुगहा सेसाण वि आलिगतिगूणा ॥२९॥

तीस त्ति–इह सर्वासां प्रकृतीनां बन्धमाश्रित्योत्कृष्टा स्थितिः प्रागेव बन्धनकरणे प्रतिपादिता । अत्र पुनः संक्रमे उत्कृष्टा स्थितिश्चिन्त्यमाना द्विधा प्राप्यते–बन्धोत्कृष्टा संक्रमोत्कृष्टा च । तत्र या बन्धादेव केवलादुत्कृष्टा स्थितिर्लभ्यते

सा बन्धोत्कृष्टा । या पुनर्बन्धेऽबन्धे वा सति संक्रमादुत्कृष्टा स्थितिर्भवति सा संक्रमोत्कृष्टा । तत्र यासामुत्तरप्रकृतीनां स्वस्वमूलप्रकृत्यपेक्षया स्थितेर्न्यूनता न भवति, किं तु तुल्यतैव, ता बन्धोत्कृष्टा ज्ञातव्याः । ताः सप्तनवतिसंख्याः । तद्यथा—ज्ञानावरणपञ्चकं, दर्शनावरणनवकं, अन्तरायपञ्चकं, आयुश्चतुष्टयं, असातवेदनीयं, नरकद्विकं, तिर्यग्द्विकं, एकेन्द्रियजातिः, पञ्चेन्द्रियजातिः, तैजससप्तकं, औदारिकसप्तकं, वैक्रियसप्तकं, नीलतिक्तवर्जमशुभवर्णसप्तकं, अगुरुलघु, पराघातं, उपघातं, उच्छ्वासातपोद्योतानि, निर्माणं, षष्ठं संस्थानं, षष्ठं संहननं, अशुभविहायोगतिः, स्थावरं, त्रसचतुष्कं, अस्थिरषट्कं, नीचैर्गोत्रं, षोडश कषायाः, मिथ्यात्वं च । सर्वसंख्यया सप्तनवतिः । अत्र नरकतिर्यगायुषी यद्यपि स्वमूलप्रकृत्यपेक्षया तुल्यस्थितिके न भवतः, तथापि संक्रमोत्कृष्टत्वाभावाद् बन्धोत्कृष्टे उक्ते । शेषास्त्वेकषष्टिप्रकृतयः संक्रमोत्कृष्टाः । ताश्चेमा—सातवेदनीयं, सम्यक्त्वं, सम्यग्मिथ्यात्वं, नव नोकषायाः, आहारकसप्तकं, शुभवर्णाद्येकादशकं, नीलं, तिक्तं, देवद्विकं, मनुजद्विकं, द्वित्रिचतुरिन्द्रियजातयः, अन्त्यवर्जानि संस्थानानि, अन्त्यवर्जानि संहननानि, प्रशस्तविहायोगतिः, सूक्ष्मं, साधारणं, अपर्याप्तं, स्थिरशुभसुभगसुस्वरादेययशःकीर्तितीर्थकरोच्चैर्गोत्राणि च । तत्र बन्धोत्कृष्टानां मतिज्ञानावरणीयादिमिथ्यात्वषोडशकषायनरकद्विकादीनां यथाक्रमं त्रिंशत्सप्ततिचत्वारिंशद्विंशतिसागरोपमकोटीकोटीस्थितिकानां ज्येष्ठ उत्कृष्टः स्थितिसंक्रमः 'आ(व)लियदुगूण त्ति' आवलिकाद्विकहीनः । तथाहि—स्थितिर्बद्धा सती बन्धावलिकायामतीतायां सत्यां संक्रामति । तत्राप्युदयावलिका सकलकरणायोग्येति कृत्वोदयावलिकात उपरितनी । ततो बन्धोत्कृष्टानां मतिज्ञानावरणीयादीनामुत्कृष्टः स्थितिसंक्रमो बन्धावलिकाद्विकहीन एव प्राप्यते । इहोदयवतीनामनुदयवतीनां वा

॥ ८५

प्रकृतीनामुदयसमयादारभ्यावलिकामात्रा स्थितिरुदयावलिकेति पूर्वग्रन्थेषु व्यवह्रियते। तथा यद्यपि 'तीसासत्तरिचत्तालीसा' इत्यनेन ग्रन्थेनेह मिथ्यात्वस्य सप्ततिसागरोपमकोटीकोटीस्थितिकस्योत्कृष्टतः स्थितिसंक्रम आवलिकाद्विकहीन उक्तस्तथाऽप्यन्तर्मुहूर्तोनोऽवगन्तव्यः। यतो मिथ्यात्वस्योत्कृष्टां स्थितिं बद्ध्वा जघन्यतोऽप्यन्तर्मुहूर्तं कालं यावन्मिथ्यात्वे एवावतिष्ठते। ततः सम्यक्त्वं प्रतिपद्य मिथ्यात्वस्य स्थितिमन्तर्मुहूर्तोनां सम्यक्त्वे सम्यग्मिथ्यात्वे च संक्रमयति। ततोऽन्तर्मुहूर्तोन एवास्योत्कृष्टः स्थितिसंक्रमः। वक्ष्यति च–'मिच्छत्तमुक्कोसो' इत्यादि। इह पुनर्यत् सत्तरीत्युपादानं तदशेषाणामपि बन्धोत्कृष्टानां प्रकृतीनां व्याप्तिपुरःसरमविशेषेणावलिकाद्विकहीनोत्कृष्टस्थितिसंक्रमप्रदर्शनार्थं। 'सेसाणमा(व)लिगतिगूणो त्ति' शेषाणां संक्रमोत्कृष्टानामावलिकात्रिकहीन उत्कृष्टः स्थितिसंक्रमः। तथाहि–बन्धावलिकायामतीतायां सत्यामावलिकात उपरितनी स्थितिः सर्वाप्यन्यत्र प्रकृत्यन्तरे आवलिकाया उपरि संक्रामति। तत्र च संक्रान्ता सती आवलिकामात्रं कालं यावत्सकलकरणायोग्येति कृत्वा संक्रमावलिकायामतीतायां सत्यामुदयावलिकात उपरितनी स्थितिस्ततोऽप्यन्यत्र प्रकृत्यन्तरे संक्रामति। ततः संक्रमोत्कृष्टानामुत्कृष्टः स्थितिसंक्रम आवलिकात्रिकहीन एव। तद्यथा–नरकद्विकस्य विंशतिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणामुत्कृष्टां स्थितिं बद्ध्वा बन्धावलिकायामतीतायां सत्यामावलिकात उपरितनीं तां सर्वामपि स्थितिं मनुजद्विकं बध्नन् तत्र मनुजद्विके संक्रमयति, तत्र च संक्रान्ता सती आवलिकामात्रं कालं यावत्सकलकरणायोग्येति कृत्वा संक्रमावलिकायामतिक्रान्तायां सत्यामुदयावलिकात उपरितनीं तां सर्वामपि स्थितिं देवद्विकं बध्नन् तत्र संक्रमयति। एवमन्यासामपि संक्रमोत्कृष्टानामुत्कृष्टः स्थितिसंक्रम आवलिकात्रिकहीनो भावनीयः॥३७॥

तदेवं यासां प्रकृतीनां बन्धे सति संक्रमादुत्कृष्टा स्थितिर्भवति, तासामेव तत् उत्कृष्टस्थितिसंक्रमपरिमाणमुक्तं। संप्रति पुनर्यासां बन्धेन विना संक्रमादेव केवलादुत्कृष्टा स्थितिर्लभ्यते, तासामुत्कृष्टस्थितिसंक्रमपरिमाणनिरूपणार्थमाह—

मिछत्तस्सुक्कोसो भिन्नमुहुत्तूणगो उ सम्मत्ते। मिस्सेवंतोकोडाकोडी आहारतित्थयरे ॥ ३० ॥

मिछत्तस्स त्ति—मिथ्यात्वस्योत्कृष्टः स्थितिसंक्रमो भिन्नमुहूर्तोनोऽन्तमुहूर्तोनस्तथा सम्यक्त्वे सम्यक्त्वस्य मिश्रे मिश्रस्य चोत्कृष्ट स्थितिसंक्रमो भिन्नमुहूर्तोनः। तुशब्दस्याधिकार्थसंसूचनादावलिकाद्विकहीनश्च वेदितव्यः। इयमत्र भावना—दर्शनमोहनीयत्रितयसत्कर्मा मिथ्यादृष्टिरुत्कृष्टे संक्लेशे वर्तमानो मिथ्यात्वस्योत्कृष्टां स्थितिं बध्वा ततोऽन्तर्मुहूर्तमात्रानन्तरं मिथ्यात्वात् प्रतिपत्त्यविशुद्धिमासादयन् सम्यक्त्वं प्रतिपद्यते। ततो मिथ्यात्वस्योत्कृष्टां स्थितिं सप्ततिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणामन्तर्मुहूर्तोना सम्यक्त्वे सम्यग्मिथ्यात्वे च संक्रमयति। सा च संक्रान्ता सती सक्रमावलिकायामतीतायामुदयावलिकात उपरितनीं सम्यक्त्वस्थितिमपवर्तनाकरणेन स्वस्थाने संक्रमयति। सम्यग्मिथ्यात्वस्थितिमपि संक्रमावलिकायामतीतायामुदयावलिकात उपरितनीं सम्यक्त्वे संक्रमयति अपवर्तयति च। तदेवं मिथ्यात्वस्यान्तर्मुहूर्तोनः सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोस्त्वन्तर्मुहूर्तावलिकाद्विकहीन उत्कृष्टः स्थितिसंक्रमः। इह तीर्थकरस्याहारकसप्तकस्य चोत्कृष्टः स्थितिबन्धोऽन्तःसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणः सत्कर्माप्येतेषामन्तःसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणमेव ततः संशयः किमेताः सक्रमोत्कृष्टा उत बन्धोत्कृष्टा इति तदपनोदार्थमाह—'अंतोकोडाकोडीत्यादि' आहारके आहारकसप्तके तीर्थकरे च संक्रमतः स्थितिसत्कर्म अन्तःसागरोपमकोटीकोटी, अत एताः सक्रमोत्कृष्टाः। यद्यपि च बन्धेऽप्यन्तःसागरोपमकोटीकोटीप्रमाण स्थितिस-

त्कर्मोन्निहितं, तथापि वन्धोत्कृष्टायाः स्थितेः सकाशात् संक्रमोत्कृष्टा स्थितिः संख्येयगुणा द्रष्टव्या। उक्तं च चूर्णौ— बंधठिईउ संतकम्मठिई संखिज्जगुणा"। ननु नामकर्मण उत्कृष्टा स्थितिर्विंशतिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणा तत आहारके तीर्थकरे च संक्रमादुत्कृष्टा स्थितिः प्राप्यमाणा वन्धावलिकोदयावलिकारहिता विंशतिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणैव लभ्यते, कथमुच्यते तीर्थकराहारकयोः संक्रमतोऽप्युत्कृष्टा स्थितिरन्तःसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणेति? तदयुक्तमभिप्रायापरिज्ञानात्। तथाहि—तीर्थकराहारकयोः प्रकृत्यन्तरस्य स्थितिः संक्रामति वन्धकाले नान्यदा, वन्धश्चानयोर्यथाक्रमं विशुद्धसम्यग्दृष्टेः संयतस्य च, विशुद्धसम्यग्दृष्टीनां संयतानां च स्थितिसत्कर्म सर्वेषामपि कर्मणामायुर्वर्जानामन्तःसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणं नाधिकं। ततः संक्रमोऽप्येतावन्मात्र एव प्राप्यते नाधिक इत्यदोषः॥ ३०॥

संप्रति सर्वासां प्रकृतीनां वन्धोत्कृष्टानां संक्रमोत्कृष्टानां वा संक्रमणकाले यावती स्थितिः प्राप्यते तावतीं निर्दिदिक्षुराह—

सव्वासिं जट्ठिइगो सावलिगो सो अहाउगाणं तु। बंधुक्कोसुक्कोसो साबाहठिईए जट्ठिइगो॥ ३१॥

सव्वासिं ति–सर्वासां प्रकृतीनां संक्रमो यत्स्थितिकः संक्रमणकाले या स्थितिर्विद्यते सा यत्स्थितिरित्युच्यते। सा यस्य संक्रमस्यास्ति स संक्रमो यत्स्थितिकः। या स्थितिर्विद्यते यस्यासौ यत्स्थितिक इति बहुव्रीहिसमाश्रयणात्। सावलिक आवलिकया सहितो द्रष्टव्यः। एतदुक्तं भवति—यः प्रागुक्तः संक्रमः स आवलिकया सहितः सन् यावान् भवति तावती संक्रमकाले स्थितिरित्यर्थः। ततो वन्धोत्कृष्टानामावलिकाहीना संक्रमोत्कृष्टानां त्वावलिकाद्विकहीना संक्रमकाले ॥ ८६ ॥

सर्वा स्थितिर्वेदितव्या । तथाहि—संक्लेशादिकारणवशात् उत्कृष्टां स्थितिं बध्वा बन्धावलिकायामतीतायामुदयावलिकात उपरितनीं स्थितिमन्यत्र प्रकृत्यन्तरे संक्रमयितुमारभते । ततो बन्धोत्कृष्टानामेकावलिकाहीना संक्रमकाले सर्वा स्थितिः प्राप्यते । संक्रमोत्कृष्टानां पुनर्बन्धावलिकानां संक्रमावलिकयोरतीतयोरुदयावलिकातः परतो वर्तमानां स्थितिमन्यत्र संक्रमयति । तेन संक्रमोत्कृष्टानामावलिकाद्विकहीना संक्रमकाले सर्वा स्थितिरवाप्यते । अथायुषामुत्कृष्टा स्थितिः किं बन्धोत्कृष्टा उत संक्रमोत्कृष्टा ? उच्यते—बन्धोत्कृष्टैव । तथा चाह—'अद्धाउगाणमित्यादि' आयुषामुत्कृष्टः स्थितिसंक्रमो बन्धोत्कृष्ट एव न संक्रमोत्कृष्टः । यतो नायुषां परस्परं संक्रमः "मोहदुगाउगमूलप्पगडीण न परोप्परंमि संकमणं" इति-वचनात् । 'साबाहठिई इत्यादि' आयुषां साबाधा अबाधासहिता या सर्वा स्थितिः सा यत्स्थितिरवगन्तव्या । केवलं "बंधुक्कोसाणं आवलिगूणा ठिई जट्ठिइ" इतिवचनात् बन्धावलिकोना द्रष्टव्या । तथाहि—आयुर्बन्धे प्रवर्तमान एव प्रथमसमये यद्बद्धं दलिकं तद्बन्धावलिकातीतं समुद्वर्तयति । तत उद्वर्तनारूपसंक्रमे बन्धावलिकोना साबाधा यत्स्थिति प्राप्यते । अथवाऽपवर्तनापि निर्व्याघातभाविन्यायुषो बन्धावलिकायामतीतायां सर्वदैव प्रवर्तते । ततस्तामधिकृत्य यथोक्ता यत्स्थितिरवसेया ॥ ३१ ॥

तदेवमुक्तमुत्कृष्टस्थितिसंक्रमपरिमाणं । सम्प्रति जघन्यस्थितिसंक्रमपरिमाणप्रतिपादनावसरः । जघन्यस्थितिसंक्रमश्च द्विधा—स्वप्रकृतौ परप्रकृतौ च । तत्र स्वप्रकृतौ जघन्यस्थितिसंक्रमप्रतिपादनार्थमाह—

आवरणविग्घदंसणचउक्कलोभंतवेयगाऊणं । एगा ठिई जहन्नो जट्ठिइ समयाहिगावलिगा ॥ ३२ ॥

आवरण त्ति–पञ्चानां ज्ञानावरणीयप्रकृतीनां 'विग्घत्ति' पञ्चानामन्तरायप्रकृतीनां, चतसृणां दर्शनावरणीयप्रकृतीनां चक्षुरचक्षुरवधिकेवलदर्शनावरणलक्षणानां, संज्वलनलोभस्य, वेदकसम्यक्त्वस्य, चतुर्णां चायुषां, सर्वसंख्यया विंशतिप्रकृतीनां आत्मीयात्मीयसत्ताव्यवच्छेदसमये समयाधिकावलिकाशेषायां स्थितावुदयावलिका सर्वकरणायोग्येति कृत्वोदयावलिकात उपरितनी समयमात्रा स्थितिरपवर्तनासंक्रमेणाधस्तने उदयावलिकात्रिभागे समयाधिके संक्रामति । तदा च सर्वस्थितिपरिमाणं समयाधिकावलिका । तथा चाह–'जट्ठिइ' इत्यादि ॥ ३२ ॥

निद्दादुगस्स एक्का आवलिगदुगं असंखभागो य । जट्ठिइ हासछक्के संखिज्जाउ समाउ य ॥ ३३ ॥

निद्द त्ति–निद्राद्विकस्य निद्राप्रचलालक्षणस्य जघन्यः स्थितिसंक्रमः स्वसंक्रमान्ते स्वस्थितेरुपरितनी एका समयमात्रा स्थितिः, सा आवलिकाया अधस्तने त्रिभागे निक्षिप्यते । तदानीं च यत्स्थितिः सर्वा स्थितिः आवलिकाद्विकं तृतीयस्या आवलिकाया असंख्येयो भागः । अत्र वस्तुस्वभाव एष यन्निद्राद्विकस्यावलिकाऽसंख्येयभागाधिकावलिकाद्विकशेषायां स्थितावुपरितनी समयमात्रैका स्थितिः संक्रामति, न पुनर्मतिज्ञानावरणीयादीनामिव समयाधिकावलिकाशेषायामिति । संप्रति यासां परप्रकृतिषु संभवी जघन्यस्थितिसंक्रमस्ताः प्रतिपादयति–'हासछक्के' इत्यादि, हास्येनोपलक्षितं षट्कं हास्यषट्कं हास्यरत्यरतिभयशोकजुगुप्सालक्षणं, तस्य क्षपकेणापवर्तनाकरणेन संख्येयवर्षप्रमाणा स्थितिः कृता । ततः सा स्वनिर्लेपनावसरे संज्वलनक्रोधे प्रक्षिप्यमाणा जघन्यः स्थितिसंक्रमः ॥ ३३ ॥

सोणमुहुत्ता जट्ठिइ जहन्नबंधो उ पुरिससंजलने । जट्ठिइ सगऊणजुत्तो आवलीगदुगूणउ तत्तो ॥३४॥

॥ ८७ ॥

सोऽप्यमुहुर्त्त इति—संक्रमणकाले सैव संख्येयवर्षप्रमाणा स्थितिः सोनमुहूर्त्तोऽन्तर्मुहूर्त्तेनाभ्यधिका यत्स्थितिः सर्वा स्थितिः। तथाहि—अन्तरकरणे वर्तमानस्तां संख्येयवर्षप्रमाणां स्थितिं संज्वलनक्रोधे संक्रमयति, अन्तरकरणे च कर्मदलिक न वि(वे)द्यते, किं तु तत ऊर्ध्वं, ततोऽन्तरकरणकालेनाभ्यधिका संख्येयवर्षप्रमाणा स्थितिर्हास्यषट्कस्य जघन्यस्थितिसंक्रमकाले यत्स्थितिः। 'जहसबंधो' इत्यादि, पुरुषवेदस्य सञ्ज्वलनानां च यो जघन्यः स्थितिबन्धः प्रागुक्तः। तद्यथा—पुरुषवेदस्याष्टौ संवत्सराणि, सञ्ज्वलनक्रोधस्य मासद्वयं, संज्वलनमानस्य मासः, सञ्ज्वलनमायाया अर्धमासः, स एव जघन्यः स्थितिबन्धोऽवाधाकालोनस्तेषां जघन्यः स्थितिसंक्रमः। अवाधारहिता हि स्थितिरन्यत्र संक्रामति, तत्रैव कर्मदलिकसंभवात्, 'अवाधाकालोना कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः' इति वचनात्, जघन्यस्थितिबन्धे चाऽवाधाऽन्तर्मुहूर्तप्रमाणा। न च जघन्यस्थितिसंक्रमणकालेऽवाधाकालमध्ये प्राग्बद्धं सत्कर्म प्राप्यते, तस्य तदानीं सर्वस्यापि क्षीणत्वात्। ततोऽन्तर्मुहूर्त्तहीन एवैतेषां पुरुषवेदादीनां स्वस्वो जघन्यस्थितिबन्धो जघन्यस्थितिसंक्रमः, तदानीं चैतेषां यत्स्थितिः सर्वा स्थितिः स्वकीयेनोनेनावाधारूपान्तर्मुहूर्त्तस्वरूपेण युक्तोऽवाधाकालसहित इत्यर्थः। जघन्यः स्थितिबन्धः। ततः पुनरप्यावलिकाद्विकेनोनो हीनः सन् द्रष्टव्यः। एतदुक्तं भवति—जघन्यस्थितिसंक्रमेऽवाधाकालः प्रक्षिप्यते। तत्प्रक्षेपानन्तरं चावलिकाद्विकं ततोऽपसार्यते। तदपसारणे च कृते यावती स्थितिर्भवति, एतावती जघन्यस्थितिसंक्रमकाले सर्वा स्थितिः। आवलिकाद्विकं कस्मादपसार्यत इति चेदुच्यते—बन्धव्यवच्छेदानन्तरं बन्धावलिकायामतीतायां चरमसमयबद्धाः पुरुषवेदादिप्रकृतिलताः संक्रमयितुमारब्धाः। आवलिकामात्रेण च कालेन ताः संक्रम्यन्ते। संक्रमावलिकाचरमसमये च जघन्यः स्थिति-

संक्रमः प्राप्यते। ततो बन्धावलिकासंक्रमावलिकारहित एवाबाधासहितो जघन्यः स्थितिबन्धो जघन्यस्थितिसंक्रमकाले सर्वा स्थितिः ॥ ३४ ॥

संप्रति केवलिसत्कर्मणां जघन्यस्थितिसंक्रमप्ररूपणार्थमाह—

जोगंतियाण अंतोमुहुत्तिउ सेसयाण पल्लस्स। भागो असंखियतमो जट्ठिइगो आलिगाइ सह ॥ ३५ ॥

जोगंतियाण त्ति–योगिनि सयोगिकेवलिनि संक्रममाश्रित्यान्तः पर्यन्तो यासां ता योग्यन्तिकाः नरकद्विकतिर्यग्द्विक-पञ्चेन्द्रियजातिवर्जशेषजातिचतुष्टयस्थावरसूक्ष्मसाधारणातपोद्योतवर्जाः शेषा नाम्नो नवतिप्रकृतयः सातासातवेदनीयोच्चै-र्गोत्रनीचैर्गोत्राणि एतासां सयोगिकेवलिचरमसमये सर्वापवर्तनयाऽऽन्तर्मुहूर्तिकी स्थितिर्भवति। सा चापवर्त्यमाना उदया-वलिकारहिता जघन्यस्थितिसंक्रमः, उदयावलिकासकलकरणायोग्येति कृत्वा नापवर्त्यते, तया चावलिकया सहिताऽपवर्त-नारूपजघन्यस्थितिसंक्रमकाले तासां यत्स्थितिः। नन्वासां प्रकृतीनामयोगिकेवलिनि समयाधिकावलिकाशेषायां स्थितौ वर्तमानो जघन्यः स्थितिसंक्रमः कस्मान्नाभिधीयते, क्षीणकषाय इव मतिज्ञानावरणीयादीनामिति ? उच्यते–अयोगिके-वली भगवान् सकलसूक्ष्मबादरयोगप्रयोगरहितो मेरुरिव निष्प्रकंपो नैकमप्यष्टानां करणानां मध्ये करणं प्रवर्तयति, निष्क्रियत्वात्। केवलमुदयप्राप्तानि वेदयते। ततः सयोगिकेवलिन एवैतासां जघन्यः स्थितिसंक्रमः प्राप्यते। 'सेसियाणे-त्यादि' उक्तशेषाणां प्रकृतीनां स्त्यानर्द्धित्रिकमिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वानन्तानुबन्ध्यप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणनपुंसक-स्त्रीवेदनरकद्विकतिर्यग्द्विकपञ्चेन्द्रियजातिवर्जशेषजातिचतुष्टयस्थावरसूक्ष्मातपोद्योतसाधारणलक्षणानां द्वात्रिंशत्प्रकृतीना-

मात्मीयात्मीयप्रथमकाले यश्चरमः सप्रोऽन्तः पल्योपमासंख्येयभागमात्रः स जघन्यः स्थितिसंक्रमः । यत्स्थितिकस्तु सर्व-स्थितियुक्तस्तु स एवावलिकया सह युक्तो वेदितव्यः । अयमिह संप्रदायः—स्त्रीनपुंसकवेदवर्जानां प्रकृतीनामेकामधस्तादावलिकां मुक्त्वाशेषमुपरितनं पल्योपमासंख्येयभागमात्रं चरमखण्डमन्यत्र संक्रमयति । ततस्तासां जघन्यस्थितिसंक्रमकाले यत्स्थितिः स एव जघन्यस्थितिसंक्रम आवलिकयाऽभ्यधिको वेदितव्यः । स्त्रीनपुंसकवेदयोस्त्वन्तर्मुहूर्तेनाभ्यधिको यतस्तयोश्चरमं स्थितिखण्डमन्तरकरणे स्थितः सन् संक्रमयति । अन्तरकरणे च कर्मदलिकं न वि(वे)द्यते, किं तु तत ऊर्ध्वं, अन्तरकरणं चान्तर्मुहूर्तप्रमाणं । ततोऽन्तर्मुहूर्तयुक्तो जघन्यस्थितिसंक्रमस्तयोर्यत्स्थितिरवसेया । शेषाणां तु प्रकृतीनामन्तरकरणं न भवति, ततस्तासामावलिकायुक्त एव यत्स्थितिः ॥ ३५ ॥

तदेवमुक्तं जघन्यस्थितिसंक्रमपरिमाणं । संप्रति साद्यनादिप्ररूपणावसरः । सा च द्विधा—मूलप्रकृतीनामुत्तरप्रकृतीनां च । तत्र मूलप्रकृतीनां साद्यनादिप्ररूपणार्थमाह—

मूलठिई अजहन्नो सत्तण्ह तिहा चउव्विहो मोहे। सेस विगप्पा तेसिं दुविगप्पा संकमे होंति॥ ३६ ॥

मूलठिइ त्ति—इह जघन्यादन्यत्सर्वमजघन्यं यावदुत्कृष्टं । उत्कृष्टादन्यत्सर्वमपि यावज्जघन्यं तावदनुत्कृष्टं । तत्र मोहनीयवर्जानां सप्तानां कर्मणामजघन्यस्थितिसंक्रमस्त्रिधा । तद्यथा—अनादिर्ध्रुवोऽध्रुवश्च । तथाहि—ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणां क्षीणकषायस्य समयाधिकावलिकाशेषायां स्थितौ वर्तमानस्य जघन्यः स्थितिसंक्रमो भवति । नामगोत्रवेदनीयायुषां तु सयोगिकेवलिचरमसमयेऽन्तर्मुहूर्तप्रमाणे आवलिकारहितो जघन्यः स्थितिसंक्रमः । स च सादिरध्रुवश्च । तस्मादन्यः

सर्वोऽपि स्थितिसंक्रमोऽजघन्यः । स चानादिः, ध्रुवोऽभव्यानां भव्यानामध्रुवः, । 'चउविहो मोहेत्ति' मोहे मोहनीयेऽजघन्यः स्थितिसंक्रमश्चतुर्विधः । तद्यथा–सादिरनादिर्ध्रुवोऽध्रुवश्च । तथाहि–मोहनीयस्य जघन्यः स्थितिसंक्रमः सूक्ष्मसंपरायस्य क्षपकस्य समयाधिकावलिकायां शेषायां स्थितौ, ततोऽसौ सादिरध्रुवश्च । तस्माच्च जघन्यादन्यः सर्वोऽप्यजघन्यः । स च क्षायिकसम्यग्दृष्टेरुपशान्तमोहगुणस्थानके न भवति, ततः प्रतिपाते च भवति, ततोऽसौ सादिः, तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः, अध्रुवध्रुवौ भव्याभव्यापेक्षया । शेषविकल्पा उत्कृष्टानुत्कृष्टजघन्यलक्षणास्तेषां कर्मणां संक्रमे संक्रमविषये द्विविकल्पा भवन्ति । तद्यथा–सादयोऽध्रुवाश्च । तथाहि–य एवोत्कृष्टां स्थितिं बध्नाति स एवोत्कृष्टं स्थितिसंक्रमं करोति, उत्कृष्टां च स्थितिं बध्नाति उत्कृष्टे संक्लेशे वर्तमानः । न चोत्कृष्टः संक्लेशः सर्वदैव लभ्यते, किं त्वन्तरान्तरा, शेषकालं त्वनुत्कृष्टः । तत एतौ द्वावपि साद्यध्रुवौ । जघन्यश्च साद्यध्रुवः प्रागेव भावितः ॥ ३६ ॥

संप्रत्युत्तरप्रकृतीनां साद्यनादिप्ररूपणार्थमाह—

ध्रुवसंतकम्मिगाणं तिहा चउद्धा चरित्तमोहाणं। अजहन्नो सेसेसु य दुहेतरासिं च सव्वत्थ ॥३७॥

ध्रुव त्ति–ध्रुवं सत्कर्म यासां ता ध्रुवसत्कर्मिकास्त्रिंशदुत्तरशतसंख्याः । तथाहि–नरकद्विकमनुजद्विकदेवद्विकवैक्रियसप्तकाहारकसप्तकतीर्थकरनामसम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वोच्चैर्गोत्रायुश्चतुष्टयलक्षणा अष्टाविंशतिसंख्या अध्रुवसत्कर्मिकाः प्रकृतयस्ता अष्टापञ्चाशदधिकात् शतादपनीयन्ते । ततः शेषं त्रिंशदुत्तरमेव शतं ध्रुवसत्कर्मिकाणां भवति । तस्मादपि चारित्रमोहनीयप्रकृतयः पञ्चविंशतिसंख्या अपनीयन्ते, तासां पृथग्वक्ष्यमाणत्वात् । ततः शेषस्य पञ्चोत्तरशतस्य स्वस्वरूपण-

पर्यवसाने जघन्यः स्थितिसंक्रमो भवति । स च सादिरध्रुवश्च । ततोऽन्यः सर्वोऽप्यजघन्यः । स चानादिः, ध्रुवाध्रुवौ भव्याभव्यापेक्षया । चारित्रमोहनीयप्रकृतीनां पञ्चविंशतिसंख्यानामजघन्यः स्थितिसंक्रमश्चतुर्धा । तद्यथा—सादिरनादिर्ध्रुवोऽध्रुवश्च । तथाहि—उपशमश्रेण्यामुपशान्तौ सत्यां सक्रमाभावः, उपशमश्रेणितः प्रच्यवने च पुनरप्यजघन्य स्थितिसंक्रममारभते, ततोऽसौ सादिः, तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः, ध्रुवाध्रुवौ भव्याभव्यापेक्षया । 'सेसेसु य दुहा' शेषेषूत्कृष्टानुत्कृष्टजघन्येषु द्विधा प्ररूपणा कर्तव्या । तद्यथा—सादिरध्रुवश्च । तत्रोत्कृष्टानुत्कृष्टयोर्यथा मूलप्रकृतिषु भावना कृता तथात्रापि कर्तव्या । जघन्यस्थितिसंक्रमः स्वस्वक्षयावसरे प्राप्यते, ततोऽसौ सादिरध्रुवश्च । 'इयरासिमित्यादि' इतरासामध्रुवसत्कर्मणां पूर्वोक्तानामष्टाविंशतिसंख्याना सर्वत्रापि सर्वेष्वपि जघन्याजघन्योत्कृष्टानुत्कृष्टेषु द्विधा प्ररूपणा कर्तव्या । तद्यथा—सादिरध्रुवश्च । सा च साद्यध्रुवताऽध्रुवसत्कर्मत्वादेव परिभावनीया ॥ ३६ ॥

संप्रति क्रमप्राप्तं स्वामित्वमभिधानीयं । तच्च द्वेधा—उत्कृष्टस्थितिसंक्रमस्वामित्वं जघन्यस्थितिसंक्रमस्वामित्वं च । तत्रोत्कृष्टस्थितिसंक्रमस्वामित्वं प्रतिपिपादयिषुराह—

बन्धाउ उक्कोसो जासिं गंतूण आलिगं परओ । उक्कोससामिओ संकमाउ जासिं दुगं तासिं ॥ ३७ ॥

बंधाउ त्ति—यासां प्रकृतीनां बन्धात् बन्धनात् उत्कृष्टः स्थितिबन्धो भवति तासां ये यथोत्कृष्टस्थितिबन्धका देवनैरयिकतिर्यङ्मनुष्याः । 'गंतूण आलिग परओ त्ति' बन्धावलिका गत्वाऽतिक्रम्य परतः बन्धावलिकायामतीतायामित्यर्थः । उत्कृष्टस्वामिनः उत्कृष्टस्थितिसंक्रमस्वामिन उत्कृष्टां स्थितिं संक्रमयन्तीत्यर्थः । यासां पुनः प्रकृतीनामुत्कृष्टा स्थितिः

संक्रमेण प्राप्यते तासां द्विकं बन्धावलिकासंक्रमावलिकाद्वयं गत्वाऽतिक्रम्य परत उत्कृष्टस्वामिनः, बन्धावलिकासंक्रमावलिकयोरतीतयोरुत्कृष्टस्थितिसंक्रमस्वामिनो भवन्तीत्यर्थः ॥ ३८ ॥

सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोरुत्कृष्टस्थितिसंक्रमस्वामिनमाह—

तस्संतकम्मिगो बंधिऊण उक्कोसगं मुहुत्तंतो। सम्मत्तमीसगाणं आवलिया सुद्धदिट्ठी उ ॥ ३९ ॥

तस्संतकम्मिगो त्ति—तत्सत्कर्मा सम्मक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वसत्कर्मा मिथ्यादृष्टिरुत्कृष्टां स्थितिं सप्ततिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणां बध्ध्वा ततोऽन्तर्मुहूर्तादनन्तरं मिथ्यात्वात् प्रतिपत्य सम्यक्त्वं प्रतिपद्यते। ततोऽसौ शुद्धदृष्टिः सम्यग्दृष्टिरन्तर्मुहूर्तोनामुत्कृष्टां मिथ्यात्वस्थितिं सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः संक्रमयति। ततः संक्रमावलिकायामतीतायामुदयावलिकात उपरितनीं सम्यक्त्वस्थितिमपवर्तनाकरणेन स्वस्थाने संक्रमयति। सम्यग्मिथ्यात्वस्थितिमपि संक्रमावलिकायामतीतायामुदयावलिकात उपरितनीं सम्यक्त्वे संक्रमयति, अपवर्तयति च। तत एवं तिसृणामपि दर्शनमोहनीयप्रकृतीनामुत्कृष्टस्थितिसंक्रमस्वामी सम्यग्दृष्टिरेवेति ॥ ३९ ॥

तदेवमुक्त उत्कृष्टस्थितिसंक्रमस्वामी, संप्रति जघन्यस्थितिसंक्रमस्वामिनमाह—

दंसणचउक्कविग्घावरणं समयाहिगालिगा छउमो। निद्दाणावलिगदुगे आवलियअसंखतमसेसे ॥ ४० ॥

दंसण त्ति—चक्षुरचक्षुरवधिकेवलदर्शनावरणीयानां 'विग्घ त्ति' पञ्चानामन्तरायप्रकृतीनां पञ्चानां च ज्ञानावरणीयप्रकृतीनां जघन्यस्थितिसंक्रमस्वामी 'छउमो त्ति' क्षीणकषायवीतरागछद्मस्थः स्वगुणस्थानकस्य समयाधिकावलिकाशेषे

वर्तमानः । तथा निद्रयोर्निद्राप्रचलयोः स एव क्षीणकषायवीतरागछद्मस्थो द्वयोरावलिकयोः शेषयोस्तृतीयस्याश्चावलिकाया असंख्येयतमे भागे शेषे वर्तमानो जघन्यस्थितिसंक्रमस्वामी भवति ॥ ४० ॥

वेदकसम्यक्त्वस्य जघन्यस्थितिसंक्रमस्वामिनमाह—

समयाहिगालिगाए सेसाए वेयगस्स कयकरणे । सक्खवगचरमखंडगसंछुभणा दिट्ठिमोहाणं ॥ ४१ ॥

समय त्ति—दर्शनमोहनीयक्षपको मनुष्यो जघन्यतोऽपि वर्षाष्टकादुपरि वर्तमानो मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वे क्षपयित्वा सम्यक्त्वं च सर्वापवर्तनयाऽपवर्त्य सम्यक्त्वं वेदयमानस्ततः सम्यक्त्वे क्षपितशेषे सति कश्चिच्चतसृणां गतीनामन्यतमस्यां गतौ प्रयाति । ततश्चतुर्गतिकानामन्यतमः सम्यक्त्वस्य समयाधिकावलिकाशेषायां स्थितौ वर्तमानः 'कयकरणो त्ति' कृतकरणः क्षपणकरणेऽभ्युद्यतो जघन्यस्थितिसंक्रमस्वामी भवति । मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वयोर्जघन्यस्थितिसंक्रमस्वामिनमाह—'सक्खवगेत्यादि' दृष्टिमोहयोर्मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः क्षपणकाले यच्चरमखंड सछुभणं सर्वापवर्तनेनापवर्त्य परस्थाने पल्योपमासंख्येयभागमात्रचरमखण्डे प्रक्षेपणं तत्र वर्तमानो मनुष्योऽविरतसम्यग्दृष्टिर्देशविरतः प्रमत्तोऽप्रमत्तो वा जघन्यस्थितिसंक्रमस्वामी भवति ॥ ४१ ॥

समउत्तरालिगाए लोभे सेसाएँ सुहुमरागस्स । पढमकसायाण विसंजोयणसंछोभणाए उ ॥ ४२ ॥

समउत्तरेति—सूक्ष्मसंपरायस्य स्वगुणस्थानकस्य समयाधिकावलिकाशेषायां स्थितौ वर्तमानस्य लोभे लोभस्य जघन्यः स्थितिसंक्रमो भवति । इदमिह तात्पर्यम्—सूक्ष्मसंपरायः स्वगुणस्थानकस्य समयाधिकावलिकाशेषायां स्थितौ वर्तमानो

लोभसत्कजघन्यस्थितिसंक्रमस्वामी भवति । अनन्तानुबन्धिनां जघन्यस्थितिसंक्रमस्वामिनमाह–'पढमेत्यादि' प्रथमकषायाणामनन्तानुबन्धिनां विसंयोजने विनाशने या चरमा पल्योपमासंख्येयभागमात्रा संछोभणा प्रक्षेपणं तत्र वर्तमानश्चतुर्गतिकानामन्यतमः सम्यग्दृष्टिर्जघन्यस्थितिसंक्रमस्वामी भवति ॥ ४२ ॥

चरिमसजोगे जा अत्थि तासि सो चेव सेसगाणं तु। खवगक्कमेण अनियट्टिबायरो वेयगो वेए॥४३॥

चरिमत्ति–या (स) योग्यन्तिकाः प्रकृतयश्चतुर्नवतिसंख्याः प्रागुक्तास्तासां स एव सयोगिकेवली चरमापवर्तने वर्तमानो जघन्यस्थितिसंक्रमस्वामी भवति । शेषप्रकृतीनां जघन्यस्थितिसंक्रमस्वामिनमाह–'सेसगाणमित्यादि' शेषाणां स्त्यानर्द्धित्रिकनामत्रयोदशकाष्टकषायनवनोकषायसंज्वलनक्रोधमानमायालक्षणानां षट्त्रिंशत्प्रकृतीनां क्षपणाक्रमेण क्षपणपरिपाट्या चरमे पल्योपमासंख्येयभागादिमात्रे संछोभणे वर्तमानोऽनिवृत्तिबादरो जघन्यस्थितिसंक्रमस्वामी भवति । 'वेयगो वेदे त्ति' वेदको वेदे वेदस्य जघन्यस्थितिसंक्रमस्वामी । इयमत्र भावना–पुरुषवेदोदये वर्तमानः पुरुषवेदस्य, स्त्रीवेदोदये वर्तमानः स्त्रीवेदस्य, नपुंसकवेदोदये वर्तमानो नपुंसकवेदस्यानिवृत्तिबादरसंपरायश्चरमसंक्रमं कुर्वन् जघन्यस्थितिसंक्रमस्वामी वेदितव्यः । अन्येन हि वेदेन क्षपकश्रेणिमारूढस्यान्यस्य वेदस्य जघन्यस्थितिसंक्रमो न लभ्यते । तथाहि–येन वेदेन क्षपकश्रेणिमारोहति तस्य वेदस्योदयोदीरणापवर्तनादिभिः स्थितेः (तिः) पुद्गलाश्च बहवः परिसटन्ति । ततो यद्यपि नपुंसकवेदेन क्षपकश्रेणिं प्रपन्नः स्त्रीवेदनपुंसकवेदौ युगपत्क्षपयति, तथापि नपुंसकवेदस्यैव जघन्यः स्थितिसंक्रमः प्राप्यते, न स्त्रीवेदस्य उदयोदीरणयोरभावात् । स्त्रीवेदेन च प्रतिपन्नो नपुंसकवेदक्षयानन्तरमन्तर्मुहूर्तेन कालेन स्त्रीवेदं

क्षपयति । एतावता च कालेनोदयोदीरणाभ्यां मही स्थितिरुच्यति । यद्यपि च पुरुषवेदेनापि प्रतिपन्नस्यैतावान् कालो लभ्यते तथापि तस्य स्त्रीवेदस्यके उदयोदीरणे न भवत इति स्त्रीवेदप्रतिपन्नस्यैव स्त्रीवेदस्य जघन्यः स्थितिसंक्रमो, न शेषस्य । तथा पुरुषवेदेन क्षपकश्रेणिं प्रपन्नो हास्यादिषट्कक्षयानन्तरं पुरुषवेदं क्षपयति, अन्यथा तु हास्यादिषट्कसहितं । उदितस्य च वेदस्योदीरणापि प्रवर्तते इति मही स्थितिरुच्यति । पुरुषवेदस्यापि पुरुषवेदारूढस्यैव जघन्यः स्थितिसंक्रमो न शेषस्य ॥ ४३ ॥

तदेवमुक्तः स्थितिसंक्रमः, सम्प्रत्यनुभागसंक्रमाभिधानावसरः, तत्र चैतेऽर्थाधिकारास्तद्यथा—भेदस्पर्धकप्ररूपणा, विशेषलक्षणप्ररूपणा, उत्कृष्टानुभागसंक्रमप्रमाणप्ररूपणा, जघन्यानुभागसंक्रमप्रमाणप्ररूपणा, साद्यनादिप्ररूपणा, स्वामित्वं चेति । तत्र भेदप्ररूपणार्थमाह—

मूलुत्तरपगइगतो अणुभागे संकमो जहा बंधे । फड्डगनिद्देसो सिं सव्वेयरघायऽघाईणं ॥ ४४ ॥

मूलुत्तरत्ति—अनुभागेऽनुभागविषये संक्रमो मूलोत्तरप्रकृतिगतः । किमुक्तं भवति ? द्विधाऽनुभागसंक्रमस्तद्यथा—मूलप्रकृत्यनुभागसंक्रम उत्तरप्रकृत्यनुभागसंक्रमश्च । ते च मूलोत्तरप्रकृतिभेदा यथा बन्धे बन्धशतकेऽभिहितास्तथात्रापि द्रष्टव्याः।कृता भेदप्ररूपणा, स्पर्धकप्ररूपणार्थमाह—'फड्डुगेत्यादि' आसां सर्वघातिनीनां देशघातिनीनामघातिनीनां प्रकृतीनां स्पर्धकनिर्देशः स्पर्धकप्ररूपणा यथा शतके कृता तथात्रापि कर्तव्या । तथापि किंचिदुच्यते—तत्र च केवलज्ञानावरणकेवलदर्शनावरणाद्यद्वादशकषायनिद्रापंचकमिथ्यात्वलक्षणानां विंशतिप्रकृतीनां रसस्पर्धकानि सर्वघातीनि, सर्वं स्वघात्यं

केवलज्ञानादिलक्षणं गुणं घातयंतीति सर्वघातीनि, तानि च ताम्रभाजनवत् निश्छिद्राणि घृतवत् स्निग्धानि द्राक्षावत्तनुप्रदेशोपचितानि स्फटिकाभ्रहारवच्चातीव निर्मलानि। उक्तं च—"जो घायइ सविसयं सयलं सो होइ सबघाइरसो। सो निच्छिद्दो निद्धो तणुओ फलिहब्भहरविमलो ॥ १ ॥" मतिश्रुतावधिमनःपर्यायज्ञानावरणचक्षुरचक्षुरवधिदर्शनावरणसंज्वलनचतुष्टयनवनोकषायान्तरायपञ्चकलक्षणानां पञ्चविंशतिसंख्यानां देशघातिप्रकृतीनां देशघातीनि रसस्पर्धकानि भवन्ति। स्वस्य ज्ञानादेर्गुणस्य देशमेकदेशं मतिज्ञानादिलक्षणं घातयन्तीत्येवंशीलानि देशघातीनि। तानि चानेकप्रकारच्छिद्रशतसंकुलानि। तथाहि—कानिचिदनेकबृहच्छिद्रशतसंकुलानि वंशदलनिर्मापितकटवत्। कानिचिन्मध्यमानेकच्छिद्रशतसंकुलानि कंबलवत्। कानिचित्पुनरतीवसूक्ष्मानेकच्छिद्रशतसंकुलानि तथाविधवस्त्रवत्। तथा तानि स्तोकस्नेहानि विशिष्टनैर्मल्यरहितानि च भवन्ति। तथा चोक्तं—"देसविघाइत्तणओ इयरो कडकंबलंसुसंकासो। विविहबहुछिद्दभरिओ अप्पसिणेहो अविमलो य ॥ १ ॥" वेदनीयायुर्नामगोत्राणां संबन्धिन एकादशोत्तरप्रकृतिशतस्याघातिनो रसस्पर्धकान्यघातीनि वेदितव्यानि। केवलं वेद्यमानसर्वघातिरसस्पर्धकसंबन्धात्तान्यपि सर्वघातीनि भवन्ति। यथेहलोके स्वयमचौराणामपि चौरसंबन्धाच्चौरता। उक्तं च—"जाण न विसओ घाइत्तणम्मि ताणं पि सबघाइरसो। जायइ घाइसगासेण चोरया वेहऽचोराणं ॥ १ ॥" ॥ ४४ ॥

संप्रति दर्शनमोहनीयस्य स्पर्धकप्ररूपणार्थमाह—

सबेसु देसघाईसु सम्मत्तं तदुवरिं तु वा मिस्सं। दारुसमाणस्साणंतमोत्ति मिच्छत्तमुप्पिमओ ॥ ४५ ॥

एतेसु त्ति—इह दर्शनमोहनीयस्य सत्कर्म प्रतीत्य द्विविधानि रसस्पर्धकानि । तद्यथा—देशघातीनि सर्वघातीनि च । तत्र यानि देशघातीनि स्पर्धकानि एकस्थानकरसोपेतानि द्विस्थानकरसोपेतानि च । तेषु सर्वेष्वपि सम्यक्त्वं 'तदुवरिं तु या मिस्सं' यत्र देशघातीनि स्पर्धकानि निष्ठितानि तत उपरि सम्यग्मिथ्यात्वस्य स्पर्धकानि वर्तन्ते । तानि च सर्वघातीनि द्विस्थानकरसोपेतानि च । तानि सम्यग्मिथ्यात्वस्य स्पर्धकानि तावद्द्रष्टव्यानि यावत् 'दारुसमाणस्साणतमोत्ति' दारुसमान इति द्विस्थानको रसस्तस्य संबन्धिनो स्पर्धकानामनन्ततमो भागो गतो भवति । ततो यत्र सम्यग्मिथ्यात्वस्य स्पर्धकानि निष्ठां यान्ति, ततः प्रभृति द्विस्थानकत्रिस्थानकचतुःस्थानकरसोपेतानि स्पर्धकानि सर्वाण्यपि मिथ्यात्वस्य द्रष्टव्यानि ॥ ४५ ॥

कृता स्पर्धकप्ररूपणा, संप्रति विशेषलक्षणप्ररूपणार्थमाह—

तत्थट्ठपयं उव्वट्टिया व ओवट्टिया व अविभागा । अणुभागसंकमो एस अन्नपगइं निया वावि ॥ ४६ ॥

तत्थ त्ति—तत्रानुभागसंक्रमेऽर्थपदं याथात्म्यनिर्धारणमिदं यदुत उद्वर्तिताः प्रभूतीकृता यद्वाऽपवर्तिता ह्रस्वीकृता अथवाऽन्यां प्रकृतिं नीता अन्यप्रकृतिस्वभावेन परिणमिताः अविभागा अनुभागाः । एष सर्वोऽप्यनुभागसंक्रमः । तत्र मूलप्रकृतीनामुद्वर्तनापवर्तनारूपौ द्वावेव संक्रमौ नान्यप्रकृतिनयनरूपः संक्रमः, तासां परस्परं संक्रमाभावात् । उत्तरप्रकृतीनां तु त्रयोऽपि संक्रमाः ॥ ४६ ॥

तदेवमुक्तं विशेपलक्षणं, संप्रत्युत्कृष्टानुभागसंक्रमप्रमाणप्रतिपादनार्थमाह—

दुविहपमाणे जेठो सम्मत्तदेसघाइ दुठाणा । नरतिरियाऊआयवमिस्से विय सवघाइम्मि ॥ ४७ ॥

दुविह त्ति–द्विविधे प्रमाणे स्थानप्रमाणे घातित्वप्रमाणे च ज्येष्ठ उत्कृष्टोऽनुभागसंक्रमः सम्यक्त्वस्य देशघातिनि द्विस्थानके रसस्पर्धके संक्रम्यमाणे वेदितव्यः । एतदुक्तं भवति–सम्यक्त्वस्य घातित्वमाश्रित्य देशघातिस्थानमाश्रित्य सर्वोत्कृष्टद्विस्थानकरसोपेतं स्पर्धकपटलं यदा संक्रामति तदा तस्योत्कृष्टोऽनुभागसंक्रम इति । नरायुस्तिर्यगायुरातपसम्यग्मिथ्यात्वानां स्थानं प्रतीत्य सर्वोत्कृष्टद्विस्थानकरसोपेतघातित्वमाश्रित्य सर्वघातिनि रसस्पर्धके उत्कृष्टोऽनुभागसंक्रमः । अत्रापीयं भावना–नरतिर्यगायुरातपसम्यग्मिथ्यात्वानां सर्वोत्कृष्टद्विस्थानकरसोपेतं सर्वघातिरसस्पर्धकं यदा संक्रामति तदा स तेषामुत्कृष्टोऽनुभागसंक्रमः । अत्र नरतिर्यगायुरातपानां "दुति चउठाणा उ सेसाउ" इतिवचनात् द्वित्रिचतुःस्थानकरससंभवेऽपि यत् द्विस्थानकरसस्पर्धकस्यैव संक्रमे उत्कृष्टोऽनुभागसंक्रम उक्तः, स एवं ज्ञापयति–एतेषां कर्मणां तथास्वाभाव्यादेव त्रिस्थानकचतुःस्थानकरसस्पर्धकानामुद्वर्तनापवर्तनाप्रकृत्यन्तरनयनरूपस्त्रिप्रकारोऽपि संक्रमो न भवतीति ॥ ४७ ॥

सेसासु चउठाणे मंदो संमत्तपुरिससंजलणे । एगठाणे सेसासु सवघाइंमि दुठाणे ॥ ४८ ॥

सेसासु त्ति–शेषाणामुक्तव्यतिरिक्तानां प्रकृतीनां स्थानमाश्रित्य सर्वोत्कृष्टश्चतुःस्थानको घातित्वमाश्रित्य सर्वघाती रसो यदा संक्रामति तदा स तासामुत्कृष्टोऽनुभागसंक्रमः । तदेवमुक्तमुत्कृष्टानुभागसंक्रमप्रमाणं । संप्रति जघन्यानुभागसंक्रम-

प्रमाणप्रतिपादनार्थमाह—'मंदो त्ति' सम्यक्त्वस्य पुरुषवेदस्य संज्वलनाना चैकस्थानके रसे संक्रामति मन्दो जघन्योऽनुभागसंक्रमो वेदितव्यः । एतदुक्तं भवति—सम्यक्त्वस्य सर्वविशुद्ध एकस्थानको रसो यदा संक्रामति तदा तस्य जघन्योऽनुभागसंक्रमः, पुरुषवेदसंज्वलनानां च क्षपणकाले यानि समयोनावलिकाद्विकबद्धानि स्पर्धकानि एकस्थानरसोपेतानि तानि यदा सक्रामन्ति तदा स तेषां जघन्योऽनुभागसंक्रमः । 'सेसासु इत्यादि' शेषासूक्तव्यतिरिक्तासु सर्वासु प्रकृतिषु सर्वघातिनि द्विस्थानकरसोपेते स्पर्धके संक्रम्यमाणे जघन्योऽनुभागसक्रमो वेदितव्यः । इदमत्र तात्पर्य—सम्यक्त्वपुरुषवेदसंज्वलनचतुष्टयव्यतिरिक्तानां शेषप्रकृतीना घातित्वमाश्रित्य सर्वघातीनि, स्थानमाश्रित्य द्विस्थानकरसोपेतानि मन्दानुभावानि यानि रसस्पर्धकानि तानि यदा संक्रामन्ति तदा स तासां जघन्योऽनुभागसंक्रमः । इह यद्यपि मतिश्रुतावधिमनःपर्यायज्ञानावरणचक्षुरचक्षुरवधिदर्शनावरणान्तरायपञ्चकानामेकस्थानकोऽपि रसो बन्धे प्राप्यते तथापि क्षपकालेऽपि प्राग्बद्धो द्विस्थानकोऽपि रसः संक्रामति, नैकस्थानकः केवल इति जघन्यसंक्रमविषयतया नैतेषामेकस्थानकरस उक्तः ॥ ४८ ॥

तदेवमुक्तं जघन्यानुभागसंक्रमपरिमाणं । सम्प्रति साद्यनादिप्ररूपणा कर्तव्या । सा च द्विधा—मूलप्रकृतिसाद्यनादिप्ररूपणा उत्तरप्रकृतिसाद्यनादिप्ररूपणा च । तत्र मूलप्रकृतीना साद्यनादिप्ररूपणार्थमाह—

अजहन्नो तिविह तिहा मोहस्स चउव्विहो अहाउस्स। एवमणुक्कोसो सेसिगाण तिविहो अणुक्कोसो ४९

सेसा मूलपगइसु दुविहा अह उत्तरासु अजहन्नो। सत्तरसण्ह चउद्धा तिविकप्पो सोलसण्हं तु ॥ ५० ॥

अजहण्णो त्ति-ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायलक्षणानां त्रयाणां कर्मणामजघन्योऽनुभागस्त्रिधा त्रिप्रकारस्तद्यथा-अनादिरध्रुवो ध्रुवश्च तथाहि-क्षीणकषायस्यैतेषां कर्मणां समयाधिकावलिकाशेषायां स्थितौ जघन्यानुभागसंक्रमो भवति, स च सादिरध्रुवश्च, ततोऽन्यः सर्वोऽप्यजघन्यः, स चानादिः । अध्रुवध्रुवौ भव्याभव्यापेक्षया । मोहनीयस्याजघन्योऽनुभागसंक्रमश्चतुर्विधः । तद्यथा-सादिरनादिर्ध्रुवोऽध्रुवश्च । तथाहि-सूक्ष्मसंपरायस्य क्षपकस्य मोहनीयस्य समयाधिकावलिकाशेषायां स्थितौ जघन्योऽनुभागसंक्रमो भवति । स च सादिरध्रुवश्च । ततोऽन्यः सर्वोऽप्यजघन्यः । स च क्षायिकसम्यग्दृष्टेरुपशमश्रेण्यां वर्तमानस्योपशान्तमोहगुणस्थानके न भवति । उपशान्तमोहगुणस्थानकाच्च प्रतिपततः सतः पुनरपि भवति, ततोऽसौ सादिः । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः । ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत् । आयुषस्त्वनुत्कृष्टोऽनुभागसंक्रमश्चतुर्विधः । तद्यथा-सादिरनादिर्ध्रुवोऽध्रुवश्च । तथाहि-अप्रमत्तो देवायुष उत्कृष्टमनुभागं बद्ध्वा बन्धावलिकायाः परतः संक्रमयितुमारभते । तं च तावत्संक्रमयति यावदनुत्तरसुरभवे स्थितस्य त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाण्यतिक्रामन्ति । आवलिकामात्रा स्थितिरवतिष्ठते । ततोऽन्योऽनुभागसंक्रम आयुषः सर्वोऽप्यनुत्कृष्टः । स च सादिः । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः । ध्रुवाध्रुवावभव्यभव्यापेक्षया । शेषाणां नामगोत्रवेदनीयानामनुत्कृष्टोऽनुभागसंक्रमस्त्रिविधस्त्रिप्रकारः । तद्यथा-अनादिरध्रुवो ध्रुवश्च । तथाहि-सूक्ष्मसंपरायेण क्षपकेण स्वगुणस्थानकस्य चरमसमये तेषां नामगोत्रवेदनीयानां सर्वोत्कृष्टोऽनुभागो बध्यते । बन्धावलिकायामतीतायां यावत्सयोगिचरमसमयस्तावत्संक्रामति । स च सादिरध्रुवश्च । ततोऽन्यः सर्वोऽप्यनुत्कृष्टः । स चानादिः, आदेरभावात् । ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत् । उक्तशेषेषु विकल्पेषु द्विधा प्ररूपणा कर्तव्या । तद्यथा-सादिर-

ध्रुवश्च । तत्र चतुर्णां घातिकर्मणां उत्कृष्टानुत्कृष्टजघन्येषु जघन्यः सादिरध्रुवश्च चायित एव । उत्कृष्टः कदाचिन्मिथ्यादृष्टिर्भवति, अन्यदा तु तस्याप्यनुत्कृष्टः, अत एतौ साद्यध्रुवौ । शेषाणां चतुर्णामघातिकर्मणां जघन्याजघन्योत्कृष्टेषु मध्ये उत्कृष्टो चायित एव । जघन्यः सूक्ष्मस्यापर्याप्तस्यैकेन्द्रियस्य हतप्रभूतानुभागसत्कर्मणो लभ्यते, नान्यस्य । प्रभूतानुभागसत्कर्मघातभावे तु तस्याप्यजघन्यः । तत एतावपि साद्यध्रुवौ । कृता मूलप्रकृतीनां साद्यनादिप्ररूपणा । सम्प्रत्युत्तरप्रकृतीनां साद्यनादिप्ररूपणार्थमाह—'अट्ठेत्यादि' उत्तरासूत्तरप्रकृतिषु मध्ये सप्तदशानां कर्मणामनन्तानुबन्धिचतुष्टयसंज्वलनचतुष्टयनवनोकषायलक्षणानामजघन्योऽनुभागसंक्रमश्चतुर्धा । तद्यथा—सादिरनादिर्ध्रुवोऽध्रुवश्च । तथाहि—एतेषामनन्तानुबन्धिवर्जानां त्रयोदशकर्मणां स्वस्वक्षयपर्यवसानावसरे जघन्यस्थितिसंक्रमकाले जघन्योऽनुभागसंक्रमः प्राप्यते । अनन्तानुबन्धिनां पुनरुद्वलनासंक्रमेणोद्वल्य भूयोऽपि मिथ्यात्वप्रत्ययतो बद्धानां बन्धावलिकायामतीतायां द्वितीयावलिकायाः प्रथमसमये जघन्योऽनुभागसंक्रमः । एतदन्यः पुनः सर्वोऽप्येतासां सप्तदशप्रकृतीनामजघन्यः । स चोपशमश्रेण्यामुपशान्तानामेतासां न भवति ततः प्रतिपाते च भवति, ततोऽसौ सादिः । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः । अध्रुवध्रुवौ भव्याभव्यापेक्षया । तथा पञ्चविधज्ञानावरणस्त्यानर्द्धित्रिकवर्जषड्दर्शनावरणपञ्चविधान्तरायलक्षणानां षोडशकर्मणामजघन्योऽनुभागसंक्रमस्त्रिविकल्पस्त्रिप्रकारस्तद्यथा—अनादिरध्रुवो ध्रुवश्च । तथाहि—एतेषां षोडशकर्मणां जघन्यानुभागसंक्रमः क्षीणकषायस्य सगुणस्थानकस्य समयाधिकावलिकाशेषायां स्थितौ वर्तमानस्य प्राप्यते । ततोऽन्यः सर्वोऽप्यजघन्यः, तस्य चादिर्न विद्यते इत्यनादिः । अध्रुवध्रुवौ भव्याभव्यापेक्षया ॥ ५० ॥

तिविहो छत्तीसाए णुक्कोसो ह नवगस्स य चउद्धा। एयासिं सेसा सेसगाण सव्वे य दुविगप्पा ॥५१॥

तिविहो त्ति—सातवेदनीयपञ्चेन्द्रियजातितैजससप्तकसमचतुरस्रसंस्थानशुक्ललोहितहारिद्रसुरभिगन्धकषायाम्लमधुरमृदुलघूष्णशीत(स्निग्धोष्ण)लक्षणशुभवर्णाद्येकादशकागुरुलघूच्छ्वासपराघातप्रशस्तविहायोगतित्रसादिदशकनिर्माणलक्षणानां षट्त्रिंशत्प्रकृतीनामुत्कृष्टोऽनुभागसंक्रमस्त्रिविधस्त्रिप्रकारः। तद्यथा—अनादिर्ध्रुवोऽध्रुवश्च। तथाहि—आसां षट्त्रिंशत्प्रकृतीनां क्षपक आत्मीयात्मीयबन्धव्यवच्छेदकाले उत्कृष्टमनुभागं बध्नाति बद्ध्वा च बन्धावलिकायामतीतायां संक्रमयितुमारभते। तं च तावत्संक्रमयति यावत्सयोगिकेवलिचरमसमयः। ततः क्षपकसयोगिकेवलिवर्जस्य शेषस्यानुत्कृष्ट एवानुभाग एतासां संक्रामति। तस्य चादिर्न विद्यत इत्यनादिः ध्रुवाध्रुवौ अभव्यभव्यापेक्षया। 'अहेत्यादि' अथशब्दस्तथाविधार्थे। नवकस्य उद्योतवज्रर्षभनाराचसंहननौदारिकसप्तकलक्षणस्यानुत्कृष्टोनुभागसंक्रमश्चतुर्विधः। तद्यथा—सादिरनादिर्ध्रुवोऽध्रुवश्च। तथाहि—एतेषामुद्योतवर्जानामष्टानां कर्मणां सम्यग्दृष्टिर्देवोऽत्यन्तविशुद्धपरिणाम उत्कृष्टमनुभागं बद्ध्वा बन्धावलिकायामतीतायां संक्रमयति। उद्योतनाम्नः पुनः सप्तमनरकपृथिव्यां वर्तमानो नैरयिको मिथ्यादृष्टिः सम्यक्त्वं प्रतिपत्तुकाम उत्कृष्टमनुभागबन्धं करोति। ततो बन्धावलिकायामतीतायां संक्रमयति। तं च जघन्येनान्तर्मुहूर्तमुत्कर्षतो द्वे षट्षष्टी सागरोपमाणां यावत्। इह यद्यपि सप्तमनरकपृथिव्यां चरमेऽन्तर्मुहूर्तेऽवश्यं मिथ्यात्वं गच्छति तथाप्यग्रेतने भवेऽन्तर्मुहूर्तानन्तरं यः सम्यक्त्वं प्रतिपद्यते स इह गृह्यते। ततोऽपान्तराले स्तोको मिथ्यात्वकालो भवन्नपि चिरंतनग्रन्थेषु न विवक्षित इत्यस्माभिरपि द्वे षट्षष्टी सागरोपमाणां यावदित्युक्तं। तत उत्कृष्टात्प्रतिपतितस्यानुत्कृष्टः। स च सादिः।

तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः । ध्रुवाध्रुवौ भव्याभव्यापेक्षया । 'एयासिमित्यादि' एतासां सप्तदशषोडशषट्त्रिंशन्नवकरूपाणां प्रकृतीनामुत्कर्षेण विकल्पा उक्तसप्तदशादिव्यतिरिक्तानां च शेषप्रकृतीनामशीतिसंख्यानां सर्वेऽप्युत्कृष्टानुत्कृष्टजघन्याजघन्या द्विविकल्पा द्विप्रकारा ज्ञातव्याः । तद्यथा—सादयोऽध्रुवाश्च । तथाहि—सप्तदशानां षोडशानां चोत्कृष्टोऽनुभागसंक्रमो मिथ्यादृष्टेरुत्कृष्टे संक्लेशे वर्तमानस्य प्राप्यते । शेषकालं तु तस्याप्यनुत्कृष्ट एव । अत एव तौ द्वावपि साद्यध्रुवौ । जघन्यो भावित एव । तथा षट्त्रिंशत्प्रकृतीनां नवकस्य च जघन्योऽनुभागसंक्रमः सूक्ष्मैकेन्द्रिये हतप्रभूतानुभागसत्कर्मणि प्राप्यते । प्रभूतानुभागसत्कर्मघाताभावे तु तस्मिन्नप्यजघन्यस्तत एतौ साद्यध्रुवौ । उत्कृष्टो भावित एव । शेषाणां प्रकृतीनां संज्ञिनि पञ्चेन्द्रिये पर्याप्ते शुभानां वैक्रियसप्तकदेवद्विकोच्चैर्गोत्रातपतीर्थकराहारकसप्तकमनुजद्विकनरकायुर्वर्जशेषायुस्त्रयरूपाणां चतुर्विंशतिसंख्यानां विशुद्धावशुभानां च स्त्यानर्द्धित्रिकासातवेदनीयदर्शनमोहनीयमित्रयाप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणकषायनरकायुर्नरकद्विकतिर्यग्द्विकपञ्चेन्द्रियजातिवर्जशेषजातिचतुष्टयप्रथमवर्जसंस्थानप्रथमवर्जसंहननाशुभवर्णादिनवकाप्रशस्तविहायोगत्युपघातस्थावरदशकनीचैर्गोत्ररूपाणां षट्पञ्चाशत्संख्यानां संक्लेशे उत्कृष्टोऽनुभागबन्धो लभ्यते । शेषकालं त्वनुत्कृष्टः । एवं संक्रमोऽपि । तत एतौ साद्यध्रुवौ । जघन्योऽनुभागसंक्रमः पुनः सूक्ष्मैकेन्द्रिये हतप्रभूतानुभागसत्कर्मणि प्राप्यते । प्रभूतानुभागसत्कर्मघाताभावे तु तस्मिन्नप्यजघन्यः । तत एतावपि साद्यध्रुवौ ॥ ५१ ॥

कृता साद्यनादिप्ररूपणा । संप्रति स्वामित्वं वक्तव्यं । तच्च द्विधा–उत्कृष्टानुभागसंक्रमस्वामित्वं, जघन्यानुभागसंक्रमस्वामित्वं च । तत्रोत्कृष्टानुभागसंक्रमस्वामित्वमभिधित्सुस्तत्कालप्रमाणनियमनार्थमिदमाह—

उक्कोसगं पबंधिय आवलियमइच्छिऊण उक्कोसं । जाव न घाणइ तगं संकमइ य आ मुहुत्तंतो ॥५२॥

उक्कोसगं ति–मिथ्यादृष्टिरुत्कृष्टमनुभागं बद्धा तत आवलिकामतिक्रम्य बन्धावलिकायाः परत इत्यर्थः । तमुत्कृष्टमनुभागं संक्रमयति तावद्यावन्न विनाशयति कियन्तं कालं यावत्पुनर्न विनाशयतीति चेदुच्यते–आमुहूर्तान्तः अन्तर्मुहूर्तं यावदित्यर्थः । परतो मिथ्यादृष्टिः शुभप्रकृतीनामनुभागं संक्लेशेन अशुभप्रकृतीनां तु विशुध्ध्याऽवश्यं विनाशयति ॥५२॥

संप्रति स्वामी प्रतिपाद्यते—

असुभाणं अन्नयरो सुहुम अपज्जगाइ मिच्छो य । वज्जिय असंखवासाउए य मणुओववाए य ॥५३॥

असुभाणं ति–अशुभानां प्रकृतीनां पञ्चविधज्ञानावरणनवविधदर्शनावरणासातवेदनीयाष्टाविंशतिविधमोहनीयनरकद्विकतिर्यग्द्विकपञ्चेन्द्रियजातिवर्जशेषजातिचतुष्टयप्रथमवर्जसंस्थानप्रथमवर्जसंहनननीलकृष्णदुरभिगन्धतिक्तकटुकरूक्षशीतकर्कशगुरूपघाताप्रशस्तविहायोगतिस्थावरसूक्ष्मसाधारणापर्याप्तास्थिराशुभदुर्भगदुःस्वरानादेयायशःकीर्तिनीचैर्गोत्रपञ्चविधान्तरायलक्षणानामष्टाशीतिसंख्यानामन्यतरः सूक्ष्मापर्याप्तादिः, आदिशब्दात् पर्याप्तसूक्ष्मपर्याप्तापर्याप्तबादरद्वित्रिचतुरिन्द्रियासंज्ञिसंज्ञितिर्यक्पञ्चेन्द्रियमनुष्यदेवनारकपरिग्रहः । तत एतेषामन्यतमो मिथ्यादृष्टिरुत्कृष्टमनुभागसंक्रमं करोति । केवलमसंख्येयवर्षायुषो मनुष्यतिरश्चो ये च देवाः स्वभवाच्च्युत्वा मनुष्येषूत्पद्यन्ते तांश्च मनुष्योपपातान् आनतप्रमुखान्

देयान् वर्जयित्वा । एते हि मिथ्यादृष्टयोऽपि नाशुभप्रकृतीनामुत्कृष्टानुभागं बध्नन्ति, तीव्रसंक्लेशाभावात् । ततस्तेषामुत्कृष्टानुभागसंक्रमाभाव इति तेषां वर्जनं ॥ ५३ ॥

सव्वत्थायावुज्जोयमणुयगइ पंचगाण आऊणं । समयाहिगालिगा सेसगत्ति सेसाण जोगंता ॥ ५४ ॥

सव्वत्थ त्ति—सर्वत्र सर्वेषु सूक्ष्मापर्याप्तादिषु नैरयिकपर्यवसानेषु असंख्येयवर्षायुस्तिर्यग्मनुष्येषु मनुष्योपपातेषु च देवेषु आनतादिषु मिथ्यादृष्टिषु सम्यग्दृष्टिषु वा। आतपस्योद्योतस्य मनुजगतिपञ्चकस्य मनुजगतिमनुजानुपूर्व्यौदारिकद्विकवज्रर्षभनाराचसंहननलक्षणस्य । अत्रौदारिकद्विकग्रहणादौदारिकसप्तकं गृह्यते, तस्यापि ग्रहणात् । ततः सर्वसंख्यया द्वादशानां प्रकृतीनामुत्कृष्टोऽनुभागसंक्रमो वेदितव्यः । तथाहि—सम्यग्दृष्टिः शुभमनुभागं न विनाशयति, किंतु विशेषतो द्वे षट्षष्टी सागरोपमाणां यावत् परिपालयति । तत उत्कर्षतः एतावन्तं कालं यावदुत्कृष्टमनुभागमविनाश्य पश्चात्सर्वत्र यथायोग्यमुत्पद्यते । ततो मिथ्यादृष्टिष्वप्यनन्तरोक्तप्रकृतीनामुत्कृष्टोऽनुभागसंक्रमोऽन्तर्मुहूर्तं कालं यावदवाप्यते । आतपोद्योतयोश्चोत्कृष्टोऽनुभागो मिथ्यादृष्टिनैव बध्यते । ततो न तत्र तयोरुत्कृष्टानुभागसंक्रमाभावः । मिथ्यात्वाच्च प्रतिपत्य सम्यक्त्वे गते सम्यग्दृष्टावपि प्राप्यते । न च सम्यग्दृष्टिः सन् तयोरुत्कृष्टमनुभागं विनाशयति, शुभप्रकृतित्वात् । ततो द्वे षट्षष्टी अपि सागरोपमाणां यावदुत्कर्षतस्तयोस्तत्र संक्रमो द्रष्टव्यः । तथा चतुर्णामायुषामुत्कृष्टमनुभागं बद्ध्वा बन्धावलिकायामतीतायां यावत्समयाधिकावलिका शेषा तावदुत्कृष्टानुभागसंक्रमः प्राप्यते । शेषाणां तु शुभप्रकृतीनां सातवेदनीयदेवद्विकपञ्चेन्द्रियजातिवैक्रियसप्तकाहारकसप्तकतैजससप्तकसमचतुरस्रसंस्थानशुक्ललोहितहारिद्रवर्णसुरभिगन्धकषायाम्लमधु-

ररसमृदुलघुस्निग्धोष्णस्पर्शप्रशस्तविहायोगत्युच्छ्वासागुरुलघुपराघातत्रसादिदशनिर्माणतीर्थंकरोच्चैर्गोत्रलक्षणानां चतुःपञ्चाशत्संख्यानामात्मीयात्मीयबन्धव्यवच्छेदसमये उत्कृष्टमनुभागं बद्ध्वा बन्धावलिकायाः परतस्तावदुत्कृष्टमनुभागं संक्रमयति यावत्सयोगिकेवलिचरमसमयः । तथा चैतासां प्रकृतीनामुत्कृष्टानुभागसंक्रमस्वामिनः प्रायोऽपूर्वकरणादयः सयोगिकेवलिपर्यवसाना द्रष्टव्याः ॥ ५४ ॥

तदेवमुक्त उत्कृष्टानुभागसंक्रमस्वामी, संप्रति जघन्यानुभागसंक्रमस्वामिनं प्रतिपिपादयिषुर्जघन्यानुभागसंक्रमसंभवपरिज्ञानार्थमाह—

खवगस्संतरकरणे अकए घाईण सुहुमकम्मुवरिं। केवलिणो णंतगुणं असन्निर्ज सेसअसुभाणं ॥ ५५ ॥

खवगस्स त्ति—यावदद्याप्यन्तरकरणं न विधीयते तावत्क्षपकस्य सर्वघातिनीनां देशघातिनीनां च प्रकृतीनां संबन्धी अनुभागः सूक्ष्मैकेन्द्रियसत्कादनुभागसत्कर्मणोऽनन्तगुणो भवति । अन्तरकरणे तु कृते सति सूक्ष्मैकेन्द्रियस्यापि सत्कादनुभागसत्कर्मणो हीनो भवति । तथा शेषाणामप्यघातिनीनामशुभप्रकृतीनामसातवेदनीयप्रथमवर्जसंस्थानप्रथमवर्जसंहननकृष्णनीलदुरभिगन्धतिक्तकटुगुरुकर्कशरूक्षशीतोपघाताप्रशस्तविहायोगतिदुर्भगदुःस्वरानादेयास्थिराशुभापर्याप्तायशःकीर्तिनीचैर्गोत्रलक्षणानां त्रिंशत्संख्यानां केवलिनोऽनुभागसत्कर्म असंज्ञिपञ्चेन्द्रियसत्कादनुभागसत्कर्मणोऽनन्तगुणं वेदितव्यं । तथा च सति सर्वघातिनीनां देशघातिनीनां च प्रकृतीनां जघन्यानुभागसंक्रमसंभवः क्षपकस्यान्तरकरणे कृते

सति वेदितव्या । शेषाणां त्वशुभप्रकृतीनामुक्तरूपाणां जघन्यानुभागसंक्रमसंभवः, न सयोगिकेवलिनि, किंतु हतस-
त्कर्मणः सूक्ष्मैकेन्द्रियादेः, तस्यैव जघन्यभागसत्त्वात् ॥ ५५ ॥

इह 'सेसाणं ण सायगुणसंतो' इति वचनात्सम्यग्दृष्टयो मिथ्यादृष्टयो वा किलान्तर्मुहूर्तात्परतः सर्वप्रकृतीनामनुभाग-
घातं कुर्वन्तीति शङ्कः, तदपवादमाह—

सम्मद्दिट्ठी न हणइ सुभाणुभागे असम्मदिट्ठी वि । सम्मत्तमीसगाणं उक्कोसं वज्जिया खवणं ॥ ५६ ॥

सम्मद्दिट्ठि त्ति—इह याः शुभप्रकृतयः सातवेदनीयदेवद्विकमनुजद्विकपञ्चेन्द्रियजातिप्रथमसंस्थानप्रथमसंहननौदारिक-
वैक्रियशरीराहारकशरीरतैजसशरीरकर्मशुभवर्णाद्येकादशकागुरुलघूपघातोच्छ्वासातपोद्योतप्रशस्तविहायोगतित्रसादिदशकनि-
र्माणतीर्थकरोच्चैर्गोत्रलक्षणाः षट्पञ्चाशत्संख्यास्तासां सर्वासामपि शुभमनुभागमुत्कर्षतो द्वे षट्षष्टी सागरोपमाणां यावत्स-
म्यग्दृष्टिर्न विनाशयति । असम्यग्दृष्टिर्मिथ्यादृष्टिः । अपिशब्दादसम्यग्दृष्टिश्च सम्यग्मिथ्यात्वयोरुत्कृष्टमनुभागं न विना-
शयति । एतच्च क्षपणकालं वर्जयित्वा । एतदुक्तं भवति—क्षपणकाले सम्यग्दृष्टिरपि सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोरुत्कृष्ट-
मनुभागं विनाशयति, तेन क्षपणकालो वर्ज्यते । तथा चोक्तं पञ्चसंग्रहमूलटीकायां—"सम्यग्दृष्टयो मिथ्यादृष्टयश्च सम्य-
क्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोरुत्कृष्टमनुभागं विनाशयन्ति, अपि तु क्षपकः सम्यग्दृष्टिर्विनाशयति उभयोरपि द्वयोरिति"।
मिथ्यादृष्टिः पुनः सर्वासामपि शुभप्रकृतीनां संक्लेशेनाशुभप्रकृतीनां तु विशुद्ध्याऽन्तर्मुहूर्तात्परत उत्कृष्टमनुभागमवश्यं
विनाशयति ॥ ५६ ॥

तदेवं जघन्यानुभागसंक्रमस्वामित्वप्रतिपादनाय भावना कृता । संप्रति जघन्यानुभागसंक्रमस्वामित्वमेवाह—

अंतरकरणा उवरिं जहन्नठिइसंकमो उ जस्स जहिं । घाईणं नियगचरमरसखंडे दिट्ठिमोहदुगे ॥ ५७ ॥

अंतरकरण त्ति—अन्तरकरणादूर्ध्वं घातिकर्मप्रकृतीनां मध्ये यस्याः प्रकृतेर्यत्र गुणस्थानके जघन्यस्थितिसंक्रम उक्तः, तस्यास्तत्र जघन्यानुभागसंक्रमोऽपि वेदितव्यः । एतदुक्तं भवति—अन्तरकरणे कृते सति अनिवृत्तिबादरसंपरायः क्षपको नवनोकषायसंज्वलनचतुष्टयानां क्षपणक्रमेण जघन्यस्थितिसंक्रमणकाले जघन्यानुभागसंक्रमं करोति। ज्ञानावरणपञ्चकान्तरायपञ्चकचक्षुरचक्षुरवधिकेवलदर्शनावरणनिद्राप्रचलारूपदर्शनावरणषट्कानां क्षीणकषायः समयाधिकावलिकाशेषायां स्थितौ वर्तमानो जघन्यानुभागसंक्रमं करोति । 'नियगेत्यादि' दर्शनमोहनीयद्विकस्य सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वरूपस्य क्षपणकाले निजकचरमरसखण्डे आत्मीयात्मीयचरमरसखण्डसंक्रमणकाले जघन्यानुभागसंक्रमो भवति ॥ ५७ ॥

आऊण जहण्णठिइं बंधिय जावत्थि संकमो ताव । उव्वलणतित्थसंजोयणा य पढमालियं गंतु ॥ ५८ ॥

आऊण त्ति—चतुर्णामप्यायुषां जघन्यां स्थितिं बद्ध्वा, जघन्यां हि स्थितिं बध्नन् जघन्यमनुभागं बध्नातीति जघन्यस्थितिग्रहणं । ततो जघन्यां स्थितिं बद्ध्वा बन्धावलिकायाः परतस्तावज्जघन्यानुभागं संक्रमयति यावत्समयाधिकावलिका शेषा भवति । ततो जघन्यां स्थितिं बद्ध्वा यावदस्ति संक्रमस्तावज्जघन्यानुभागसंक्रमः प्राप्यते । तथा नरकद्विकमनुजद्विकदेवद्विकवैक्रियसप्तकाहारकसप्तकोच्चैर्गोत्रलक्षणानामेकविंशत्युद्वलनप्रकृतीनां तीर्थंकरस्यानन्तानुबन्धिनां च जघन्यमनुभागं बद्ध्वा प्रथमावलिकां बन्धावलिकालक्षणां गत्वाऽतिक्रम्य, बन्धावलिकायाः परत इत्यर्थः । जघन्यमनुभागं संक्रम-

यति । कः सक्रमयतीति चेदुच्यते—वैक्रियसप्तकदेवद्विकनरकद्विकानामसंज्ञिपञ्चेन्द्रियो, मनुष्यद्विकोच्चैर्गोत्रयोः सूक्ष्मनिगोदः, आहारकसप्तकस्याप्रमत्तः, तीर्थकरस्याविरतसम्यग्दृष्टिः, अनन्तानुबन्धिनां पश्चात्कृतसम्यक्त्वो मिथ्यादृष्टिः संक्रमयतीति ॥ ५८ ॥

सेसाण सुहुम हयसतकम्मिगो तस्स हेट्ठओ जाव । बंधइ तावं एगिंदिओ व णेगिंदिओ वावि ॥ ५९ ॥

सेसाण त्ति—उक्तशेषाणां शुभानामशुभानां वा प्रकृतीनां सप्तनवतिसंख्यानां यः सूक्ष्मैकेन्द्रियो वायुकायिकोऽग्निकायिको वा हतसत्कर्मा, हतं विनाशितं प्रभूतमनुभागसत्कर्म येन स हतसत्कर्मा, स तस्यासत्कस्यानुभागसत्कर्मणोऽधस्तात् ततः स्तोकतरमित्यर्थः । अनुभागं तावद्बध्नाति यावदेकेन्द्रियस्तस्मिन्नन्यस्मिन् वा एकेन्द्रियभवे वर्तमानोऽनेकेन्द्रियो वेति स एव हतसत्कर्मा एकेन्द्रियोऽन्यस्मिन् द्वीन्द्रियादिभवे वर्तमानो यावदन्यं बृहत्तरमनुभागं न बध्नाति, तावत्तमेव जघन्यमनुभागं संक्रमयति ॥ ५९ ॥

तदेवमुक्तोऽनुभागसंक्रमः । संप्रति प्रदेशसंक्रमाभिधानावसरः । तत्र चैतेऽर्थाधिकाराः, तद्यथा—सामान्यलक्षणं भेदैः साद्यनादिप्ररूपणा उत्कृष्टप्रदेशसंक्रमस्वामी जघन्यप्रदेशसंक्रमस्वामी च । तत्र सामान्यलक्षणप्रतिपादनार्थमाह—

जं दलियमन्नपगइ निज्जइ सो संकमो पएसस्स । उव्वलणो विज्झाओ अहापवत्तो गुणो सव्वो ॥ ६० ॥

जं त्ति—यत्संक्रमप्रायोग्यं दलिकं कर्मद्रव्यमन्यप्रकृतिं नीयते अन्यप्रकृतिरूपतया परिणम्यते स प्रदेशसंक्रमः । उक्तं सामान्यलक्षणं । संप्रति भेदमाह—'उव्वलणो' इत्यादि । प्रदेशसंक्रमः पञ्चधा । तद्यथा—उद्वलनासंक्रमः, विध्यातसंक्रमः,

यथाप्रवृत्तसंक्रमः, गुणसंक्रमः, सर्वसंक्रमश्च । तत्र यथोद्देशं निर्देश इति न्यायात्प्रथमत उद्वलनासंक्रमस्य लक्षणमभिधीयते–इहानन्तानुबन्धिचतुष्टयसम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वदेवद्विकनरकद्विकवैक्रियसप्तकाहारकसप्तकमनुजद्विकोच्चैर्गोत्रलक्षणानां सप्तविंशतिप्रकृतीनां प्रथमतः पल्योपमासंख्येयभागमात्रं स्थितिखंडमन्तर्मुहूर्तेन कालेनोत्किरति । ततः पुनरपि द्वितीयं स्थितिखंडं पल्योपमासंख्येयभागमात्रमेव, केवलं प्रथमात् स्थितिखंडात् विशेषहीनमन्तर्मुहूर्तेन कालेनोत्किरति । ततोऽपि तृतीयं स्थितिखंडं पल्योपमासंख्येयभागमात्रं, द्वितीयात् स्थितिखंडात् विशेषहीनमन्तर्मुहूर्तेन कालेनोत्किरति । एवं पल्योपमासंख्येयभागमात्राणि स्थितिखंडानि पूर्वस्मात् पूर्वस्मात् स्थितिखंडाद्विशेषहीनानि तावद्वाच्यानि यावत् द्विचरमं स्थितिखंडं । सर्वाण्यपि च तानि प्रत्येकमन्तर्मुहूर्तेन कालेनोत्कीर्यन्ते । इह च द्विधा प्ररूपणा–अनन्तरोपनिधया परंपरोपनिधया च । तत्रानन्तरोपनिधया प्रथमस्थितिखंडस्य प्रभूता स्थितिः । ततो द्वितीयस्य विशेषहीना । ततोऽपि तृतीयस्य विशेषहीना । एवं यावद्द्विचरमं स्थितिखंडं । कृताऽनन्तरोपनिधया प्ररूपणा । संप्रति परंपरोपनिधया क्रियते–तत्र प्रथमस्थितिखंडापेक्षया कानिचित् स्थितिखंडानि स्थित्यपेक्षयाऽसंख्येयभागहीनानि, कानिचित्संख्येयभागहीनानि, कानिचित् संख्येयगुणहीनानि, कानिचिदसंख्येयगुणहीनानि । यदा तु प्रदेशपरिमाणं चिन्त्यते, तदा प्रथमस्थितिखंडात् द्वितीयं स्थितिखंडं दलिकापेक्षया विशेषाधिकं । ततोऽपि तृतीयं विशेषाधिकं, एवं तावद्वाच्यं यावत् द्विचरमं स्थितिखंडं । इयमनन्तरोपनिधा । परंपरोपनिधा पुनरियं–प्रथमात् स्थितिखंडाद्दलिकमपेक्ष्य किंचिदसंख्येयभागाधिकं, किंचित्संख्येयभागाधिकं, किंचित्संख्येयगुणाधिकं, किंचिदसंख्येयगुणाधिकं, स्थितिखंडानां चोत्करणविधिरयं–प्रथमसमये स्तोकं

दलिकमुत्किरति । द्वितीये समयेऽसंख्येयगुणं । ततोऽपि तृतीयसमयेऽसंख्येयगुणं । एवं तावद्वाच्यं यावदन्तर्मुहूर्तस्य चरमसमयः । गुणकारश्चात्र पल्योपमासंख्येयभागप्रमाणो वेदितव्यः । एवं सर्वेष्वपि स्थितिखण्डेषु द्रष्टव्यं । दलिकं चोत्कीर्य क्व प्रक्षिप्यत इति चेदुच्यते–किंचित्स्वस्थाने किंचित्परस्थाने । तत्र कियत्प्रक्षिप्यत इति विशेषतो निरूप्यते–प्रथमे स्थितिखण्डे प्रथमसमये यत्कर्मदलिकमन्यप्रकृतिषु प्रक्षिपति तत् स्तोकं । यत् स्वस्थान एवाधस्तात्प्रक्षिप्यते तत्ततोऽसंख्येयगुणं । ततोऽपि द्वितीयसमये यत्स्वस्थाने प्रक्षिप्यते तदसंख्येयगुणं । परप्रकृतिषु पुनर्यत् प्रक्षिप्यते तत्प्रथमसमयपरस्थानप्रक्षिप्ताद्विशेषहीनं । तृतीयसमये यत्स्वस्थाने प्रक्षिप्यते तत् द्वितीयसमयस्वस्थानप्रक्षिप्तादसंख्येयगुणं । यत्पुनः परप्रकृतिषु प्रक्षिप्यते, तत् द्वितीयसमयपरस्थानप्रक्षिप्ताद्विशेषहीनं । एवं तावद्वाच्यं यावदन्तर्मुहूर्तचरमसमयः । एवं सर्वेष्वपि स्थितिखण्डेषु द्विचरमस्थितिखण्डपर्यवसानेषु वाच्यं । संप्रति चरमखण्डस्य विधिरुच्यते–चरमस्थितिखण्डं द्विचरमस्थितिखण्डापेक्षयाऽसंख्येयगुणं तदपि चरमस्थितिखण्डमन्तर्मुहूर्तेन कालेनोत्कीर्यते । तस्य च यत्प्रदेशाग्रं तदुदयावलिकागतं मुक्त्वा शेषं सर्वं परस्थाने प्रक्षिपति । तद्यथा–प्रथमसमये स्तोकं, द्वितीये समयेऽसंख्येयगुणं, ततोऽपि तृतीयसमयेऽसंख्येयगुणं, एवं यावच्चरमसमयः । चरमसमये तु यत्परप्रकृतिषु प्रक्षिप्यते दलिकं स सर्वसंक्रम उच्यते । तत्र यावत्प्रमाणं द्विचरमस्थितिखण्डसत्कं, कर्मदलिकं चरमसमये परप्रकृतिषु संक्रमयति, तावत्प्रमाणं चेच्चरमस्थितिखण्डस्य कर्मदलिकं प्रतिसमयमपह्रियते तर्हि तच्चरमं स्थितिखण्डमसंख्येयाभिरुत्सर्पिण्यवसर्पिणीभिर्निर्लेपीभवति । एषा कालतो मार्गणा । क्षेत्रतः पुनरियं–यावत्प्रमाणं द्विचरमस्थितिखण्डसत्कं कर्मदलिकं परप्रकृतिषु संक्रमयति, तावत्प्रमाणं कर्मदलिकं चरम-

स्थितिखंडस्य सत्कमेकत्रापह्रियते, अन्यत्र एक आकाशप्रदेशः। एवमपह्रियमाणं चरमस्थितिखंडमंगुलमात्रक्षेत्रगतप्रदेशराशेरसंख्येयतमेन भागेनापह्रियते। अंगुलस्यासंख्येयतमे भागे यावन्त आकाशप्रदेशास्तावन्ति चरमस्थितिखंडे यथोक्तप्रमाणानि खंडानि भवन्तीत्यर्थः। यावत्प्रमाणं पुनर्द्विचरमस्थितिखंडसत्कं कर्मदलिकं स्वस्थाने संक्रमयति, तावत्प्रमाणं चेच्चरमस्थितिखंडस्य कर्मदलिकं प्रतिसमयमपह्रियते तर्हि तच्चरमं स्थितिखंडं पल्योपमासंख्येयभागमात्रगतैः समयैर्निर्लेपीभवति ॥ ६० ॥

तदेवमुक्तमुद्वलनासंक्रमलक्षणं। संप्रत्येतदेव लक्षणं योजयन्नाहारकसप्तकस्योद्वलनासंक्रमकारकमाह—

आहारतणू भिन्नमुहुत्ता अविरइगओ पउव्वलए। जा अविरतो त्ति उव्वलइ पल्लभागे असंखतमे ॥ ६१ ॥

आहार त्ति-आहारकसप्तकसत्कर्माऽविरतिर्विरत्यभावं गतः सन् अन्तर्मुहूर्तात्परत आहारकतनूं। इहाहारकग्रहणेनाहारकसप्तकं गृहीतं द्रष्टव्यं। तत आहारकसप्तकं। 'पउव्वलए त्ति' प्रोद्वलयति। कियता पुनः कालेनोद्वलयतीति चेदुच्यते-यावदविरतिस्तावदुद्वलयति। एतेनाविरतिप्रत्यया आहारकसप्तकस्योद्वलना प्रतिपादिता द्रष्टव्या। अविरतिश्चानन्तमपि कालं यावद्भवति, ततो नियममाह-'पल्लभागे असंखतमे' पल्योपमस्यासंख्येयतमेन भागेन सर्वमुद्वलयतीत्यर्थः ॥ ६१ ॥

अंतोमुहुत्तमद्धं पल्लासंखिज्जमित्तठिइखंडं। उक्किरइ पुणो वि तहा ऊणूणमसंखगुणहं जा ॥ ६२ ॥

अंतोमुहुत्तं ति-अन्तर्मुहूर्तप्रमाणामद्धां यावदन्तर्मुहूर्तेन कालेनेत्यर्थः। पल्योपमासंख्येयभागमात्रं स्थितिखंडमु-

त्किरति। एष विधिः प्रथमखण्डस्य। ततः पुनरपि तथा तेनैव प्रकारेणान्तर्मुहूर्तेन कालेनान्यत् पल्योपमासङ्ख्येयभागमात्रं खण्डं पूर्वस्मादूनमनन्तरमुत्किरति। एवं तावद्वाच्यं यावत् द्विचरमं स्थितिखण्डं। तत्र प्रथमस्थितिखण्डापेक्षयाऽसङ्ख्येयगुणहीनं ॥ ६२ ॥

तं दलियं सट्ठा(ठा)णे समए समए असंखगुणियाए। सेढीए परठाणे विसेसहाणीए संछुभइ ॥ ६३ ॥

तं ति–तदुत्कीर्यमाणं दलिकं समये समये स्वस्थाने असङ्ख्येयगुणितया श्रेण्या सञ्छुभति प्रक्षिपति। यत्पुनः परस्थाने परप्रकृतौ तद्विशेषहान्या। तद्यथा–प्रथमसमये यत् परप्रकृतौ प्रक्षिपति तत् स्तोकं। यत्पुनः स्वस्थाने एवाधस्तात् प्रक्षिप्यते, तत्ततोऽसङ्ख्येयगुणं। ततोऽपि द्वितीयसमये यत् स्वस्थाने प्रक्षिप्यते तदसङ्ख्येयगुणं। परप्रकृतिषु पुनर्यत् प्रक्षिप्यते तत्प्रथमसमये परस्थानप्रक्षिप्ताद्विशेषहीनं। एवं तावत्प्रतिसमयं वाच्यं यावदन्तर्मुहूर्तस्य चरमसमयः। एष प्रथमस्थितिखण्डस्योत्करणविधिः। एवमन्येषामपि द्रष्टव्यं ॥ ६३ ॥

जं दुचरमस्स चरिमे अन्नं संकमइ तेण सव्वं पि। अंगुलअसंखभागेण हीरए एस उव्वलणा ॥ ६४ ॥

जं ति–द्विचरमस्थितिखण्डस्य चरमसमये यत् कर्मदलिकमन्यां प्रकृतिं सङ्क्रमयति, तेन मानेन तावत्प्रमाणेन दलिकेनेत्यर्थः। यदि चरमं स्थितिखण्डमपह्रियते। ततः कालतोऽसङ्ख्येयाभिरुत्सर्पिण्यवसर्पिणीभिरपह्रियते क्षेत्रतः पुनरङ्गुलमात्रप्रदेशासङ्ख्येयतमेन भागेन। एषा प्रागुक्ता द्विचरमस्थितिखण्डं यावदाहारकसप्तकस्योद्वलना ॥ ६४ ॥

संप्रति चरमस्थितिखंडकस्य वक्तव्यतामाह—

चरममसंखिज्जगुणं अणुसमयमसंखगुणियसेढीए ।
देइ परत्थाणे ए(णेवं)वं संछुभती णि(एव)मवि कसिणो ॥ ६५ ॥

चरमं ति–द्विचरमस्थितिखंडाच्चरमं स्थितिखंडं स्थित्यपेक्षयाऽसंख्येयगुणं । तथा तस्य चरमखंडस्य यत्प्रदेशाग्रं तदुदयावलिकागतं मुक्त्वा शेषं परस्थाने परप्रकृतिषु । अनुसमयं प्रतिसमयं । असंख्येयगुणनया श्रेण्या प्रक्षिपति । तद्यथा–प्रथमसमये स्तोकं, द्वितीयसमयेऽसंख्येयगुणं, तृतीयसमयेऽसंख्येयगुणं, एवं यावच्चरमसमयः । एवममुना प्रकारेण परप्रकृतौ प्रक्षिप्यमाणानां प्रकृतीनां । अपिः संभावने । चरमसमये यः कृत्स्नसंक्रमो भवति स सर्वसंक्रमः । एतेन सर्वसंक्रमस्य लक्षणं प्रतिपादितं द्रष्टव्यं ॥ ६५ ॥

संप्रति वेदकसम्यक्त्वादीनामुद्वलनासंक्रमकारकानाह—

एवं मिच्छद्दिट्ठिस्स वेयगं मीसगं ततो पच्छा । एगिंदियस्स सुरदुगमओ सवेउव्वि निरयदुगं ॥ ६६ ॥

एवं ति–अष्टाविंशतिसत्कर्मा मिथ्यादृष्टिः प्रथमत एवमुपदर्शितेन प्रकारेण सम्यक्त्वमुद्वलयति, ततः सम्यग्मिथ्यात्वं । तथा एकेन्द्रियाहारकसप्तकरहिता या नामकर्मणः पञ्चनवतिप्रकृतयस्तत्सत्कर्मा देवगतिदेवानुपूर्व्यौ पूर्वोक्तेन विधिना युगपदुद्वलयति ततोऽनन्तरं वैक्रियसप्तकं नरकद्विकं च युगपदुद्वलयति ॥ ६६ ॥

सुहुमतसेगो उत्तममहं य नरदुगमहानियट्टिम्मि । छत्तीसाए नियगे संजोयणदिट्ठिजुयले य ॥ ६७ ॥

सुहुम त्ति–सूक्ष्मत्रसस्तेजस्कायिको वायुकायिकश्च । उत्तमं गोत्रमुच्चैर्गोत्रं । प्रथमतः पूर्वोक्तेन विधिनोद्वलयति । ततो नरद्विक मनुजगतिमनुजानुपूर्वीलक्षणं । तदेवं मिथ्यादृष्टेरुद्वलना प्रतिपादिता । संप्रति सम्यग्दृष्टेः प्रतिपाद्यते–'अहानियट्टिम्मि छत्तीसाए त्ति' अथशब्दोऽधिकारान्तरसूचकः । किमिदमधिकारान्तरमिति चेदुच्यते–प्राक्तनीनां प्रकृतीनामुद्वलना पल्योपमासंख्येयभागमात्रेण कालेन भवति यथायोग मिथ्यादृष्टेश्च, वक्ष्यमाणानां चान्तर्मुहूर्तेन कालेन सम्यग्दृष्टीनां चेत्यधिकारान्तरता । अनिवृत्तावनिवृत्तिबादरसंपराये षट्त्रिंशत्प्रकृतीनामुद्वलना । एतदुक्त भवति–अनिवृत्तिबादरसंपरायः क्षपक स्त्यानर्द्धित्रिकनामत्रयोदशकाप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणकषायाष्टकनवनोकषायसंज्वलनक्रोधमानमायालक्षणा षट्त्रिंशत्प्रकृतीः स्वस्वक्षपणकालेऽन्तर्मुहूर्तेन कालेनोद्वलयति । 'नियगे' इत्यादि, निजके आत्मीये क्षपके स्वक्षपकेऽविरतसम्यग्दृष्ट्यादावित्यर्थः । संयोजनदृष्टियुगले च । अत्र षष्ठ्यर्थे सप्तमी, संयोजनानामनन्तानुबन्धिनां दृष्टियुगलस्य च मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वयोश्च पूर्वोक्तविधिनोद्वलनाऽन्तर्मुहूर्तेन कालेनावगन्तव्या ॥ ६७ ॥

तदेवमुद्वलनासंक्रम उक्त । संप्रति विध्यातसंक्रमस्य लक्षणमाह—

जासि न बंधो गुणभवपच्चयओ तासि होइ विज्झाओ । अंगुलअसंखभागो अवहारो तेण सेसस्स ॥ ६८ ॥

जासि त्ति–यासां प्रकृतीनां गुणप्रत्ययतो भवप्रत्ययतो वा बन्धो न भवति तासां विध्यातसंक्रमोऽवसेयः । काश्च भवप्रत्ययतो गुणप्रत्ययतो वा बन्धं नायान्तीति चेदुच्यते–इह या मिथ्यादृष्टिगुणस्थानान्ताः षोडश प्रकृतयस्तासां सासा-

दत्तादिषु गुणप्रत्ययतो बन्धो न भवति । सासादनान्तानां पञ्चविंशतिप्रकृतीनां सम्यग्मिथ्यादृष्ट्यादिषु, अविरतसम्यग्दृ-ष्ट्यन्तानां दशानां देशविरतादिषु, देशविरतान्तानां च चतसृणां प्रमत्तादिषु, प्रमत्तान्तानां षण्णामप्रमत्तादिषु, गुणप्रत्ययतो बन्धो न भवति । ततस्तासां तत्र तत्र विध्यातसंक्रमः प्रवर्तते । तथा वैक्रियसप्तकदेवद्विकनरकद्विकैकेन्द्रियद्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियजातिस्थावरसूक्ष्मसाधारणापर्याप्तातपलक्षणानां विंशतिप्रकृतीनां नैरयिका मिथ्यात्वादिरूपे हेतौ विद्यमानेऽपि भवप्रत्ययतो बन्धका न भवन्ति । नरकद्विकदेवद्विकवैक्रियसप्तकद्वित्रिचतुरिन्द्रियजातिसूक्ष्मापर्याप्तसाधारणानां सप्तदशप्रकृतीनां समस्ता अपि देवा भवप्रत्ययतो बन्धका नोपजायन्ते । एकेन्द्रियजात्यातपस्थावरनाम्नामपि तु सनत्कुमारादयः । संहननपट्कसमचतुरस्रवर्जसंस्थानपञ्चकनपुंसकवेदमनुजद्विकौदारिकसप्तकतिर्यगेकान्तयोग्यस्थावरादिप्रकृतिदशकदुर्भगादित्रिकनीचैर्गोत्राप्रशस्तविहायोगतिप्रकृतीनां त्वसंख्येयवर्षायुषः । एवं यस्य यस्य यत् यत् कर्म भवप्रत्ययतो गुणप्रत्ययतो वा न बन्धमायाति तत्तत्तस्य तस्य विध्यातसंक्रमयोग्यं वेदितव्यं । दलिकप्रमाणनिरूपणार्थमिदमाह—'अंगुलेत्यादि' यावत्प्रमाणं कर्मदलिकं प्रथमसमये विध्यातसंक्रमेण परप्रकृतिषु प्रक्षिप्यते, तेन मानेन शेषस्य दलिकस्यापहारे क्रियमाणेऽङ्गुलस्यासंख्येयतमेन भागेनापहारो भवति । इयमत्र भावना—यावत्प्रमाणं प्रथमसमये कर्मदलिकं विध्यातसंक्रमेण प्रकृत्यन्तरे प्रक्षिप्यते, तावत्प्रमाणैः खंडैः शेषं सर्वमपि तत्प्रकृतिगतं दलिकमपह्रियमाणमंगुलमात्रस्य क्षेत्रस्यासंख्येयतमे भागे यावन्त आकाशप्रदेशास्तावत्संख्याकैरपह्रियते । इदं क्षेत्रतो निरूपणं । कालतस्त्वसंख्येयाभिरुत्सर्पिण्यवसर्पिणीभिरपहारः । अयं च विध्यातसंक्रमः प्रायो यथाप्रवृत्तसंक्रमावसाने वेदितव्यः ॥ ६७ ॥

इदानीं गुणसंक्रमस्य लक्षणमाह—

गुणसंकमो अबध्नतिगाण असुभाणपुव्वकरणाई। बंधे अहापवत्तो परित्तिओ वा अबंधे वि ॥ ६९ ॥

गुणसंकमो त्ति—अपूर्वकरणादयोऽपूर्वकरणप्रभृतयोऽबध्यमानानामशुभप्रकृतीनां संबन्धि कर्मदलिकं प्रतिसमयमसंख्येयगुणतया बध्यमानासु प्रकृतिषु यत्प्रक्षिपन्ति स गुणसंक्रमः। गुणेन प्रतिसमयमसंख्येयलक्षणेन गुणकारेण संक्रमो गुणसंक्रमः। तथाहि—मिथ्यात्वातपनारकायुर्वर्जानां मिथ्यादृष्टियोग्यानां त्रयोदशानामनन्तानुबन्धितिर्यगायुरुद्योतवर्जानां च सासादनयोग्यानामेकोनविंशतिप्रकृतीनां यतो मिथ्यात्वमनन्तानुबन्धिनश्चापूर्वकरणादौ अत एवाविरतसम्यग्दृष्ट्यादयः क्षपयन्ति। आतपोद्योते च शुभे, अशुभप्रकृतीनां च गुणसंक्रमः, आयुषां च परप्रकृतौ न संक्रमः, ततो मिथ्यात्वादिप्रकृतीनामिह वर्जनं। तथाऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणकषायाष्टकास्थिराशुभायशःकीर्तिशोकारत्यसातवेदनीयानां सर्वसंख्यया षट्चत्वारिंशत्प्रकृतीनां अशुभानामबध्यमानानामपूर्वकरणादारभ्य गुणसंक्रमो भवति। निद्राद्विकोपघाताशुभवर्णादिनवकहास्यरतिभयजुगुप्सानां स्वपूर्वकरणे स्वस्वबन्धव्यवच्छेदादारभ्य गुणसंक्रमो वेदितव्यः। अपरोऽर्थः—अपूर्वकरणादयोऽपूर्वकरणसंज्ञकरणवर्तिप्रभृतयोऽशुभप्रकृतीनामबध्यमानानां दलिकमसंख्येयगुणनया श्रेण्या बध्यमानासु प्रकृतिषु यत्प्रक्षिपन्ति स गुणसंक्रमः। तेन क्षपणकालेऽनन्तानुबन्धिमिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वानामप्यपूर्वकरणादारभ्य गुणसंक्रमः प्रवर्तते। तदेवमुक्तं गुणसंक्रमस्य लक्षणं। संप्रति यथाप्रवृत्तसंक्रमस्य प्रतिपादयति—'बंधे' इत्यादि, ध्रुवबन्धिनीनां प्रकृतीनां बन्धे सति यथाप्रवृत्तसंक्रमः प्रवर्तते। 'परित्तिओ वा' इति, परित्ति अनेन परावर्तमानाः प्रकृतयउच्यन्ते। ता-

सामबन्धेऽपि आस्ता बन्धे इत्यपिशब्दार्थः । यथाप्रवृत्तसंक्रमो भवति । इयमत्र भावना—सर्वेषामपि संसारस्थानामसुमतां ध्रुवबन्धिनीनां बन्धे परावर्तमानप्रकृतीनां तु स्वस्वभवबन्धयोग्यानां बन्धेऽबन्धे वा यथाप्रवृत्त संक्रमो भवति ॥ ६९ ॥

सांप्रतमेतैरेवोद्वलनासंक्रमविध्यातसंक्रमगुणसंक्रमयथाप्रवृत्तसंक्रमैरपहारकालस्याल्पबहुत्वमभिधीयते—

थोवोवहारकालो गुणसंकमणेण संखगुणणाए । सेसस्स अहापवत्ते विज्झाए उव्वलणनामे ॥ ७० ॥

थोवो त्ति–उद्वलनासंक्रमाभिधानावसरे यत्प्रागभिहितं चरमखंडं तच्छेषमित्युच्यते । तस्य शेषस्य यदि गुणसंक्रममानेनापहारः क्रियते, ततोऽन्तर्मुहूर्तमात्रेण कालेन सकलमपि तदपह्रियते । ततो गुणसंक्रमेणापहारकालः सर्वस्तोकः । ततो यथाप्रवृत्तसंक्रमेणापहारकालोऽसंख्येयगुणः । यतस्तदेव चरमखंडं यदि यथाप्रवृत्तसंक्रमेणापह्रियते तर्हि पल्योपमासंख्येयभागमात्रेण कालेनापह्रियते । ततो विध्यातसंक्रमेणापहारकालोऽसंख्येयगुणः । यतस्तदेव चरमखंडं यदि विध्यातसंक्रमेणापह्रियते ततोऽसंख्येयाभिरुत्सर्पिण्यवसर्पिणीभिरपह्रियते । ततोऽप्युद्वलनासंक्रमेणापहारकालोऽसंख्येयगुणः । तथाहि–तदेव चरमखंडं द्विचरमस्थितिखंडस्य चरमसमये यत्परप्रकृतौ प्रक्षिप्यते तेन मानेन चेदपह्रियते, ततोऽङ्गुलमात्रक्षेत्रप्रदेशराशिसंख्याभिरसंख्येयोत्सर्पिण्यवसर्पिणीभिरपह्रियते । ततः पाश्चात्यादयमुद्वलनासंक्रमेणापहारकालोऽसंख्येयगुणः ॥ ७० ॥

इह प्राग्यथाप्रवृत्तसंक्रमस्य कालो नोक्तः, उद्वलनासंक्रमेऽपि यद्विचरमं स्थितिखंडं तस्य चरमसमये स्वस्थाने यत्कर्मदलिकं प्रक्षिप्यते तेन मानेन शेषस्य चरमस्थितिखंडस्यापहारकालो नोक्तस्ततस्तन्निरूपणार्थमाह—

पल्लासंखियभागेणहापवत्तेण सेसगवहारो । उव्वलणेण वि थिबुगो अणुइन्नाए उ जं उदए ॥ ७१ ॥

एवं त्ति–उद्वलनासंक्रमे यच्चरमं स्थितिखण्डं तस्य यदि यथाप्रवृत्तसंक्रममानेनापहारः क्रियते, तर्हि पल्योपमासंख्येयभागमात्रेण कालेन निःशेषतोऽपहारो भवति । उद्वलनासंक्रमेणापि द्विचरमस्थितिखण्डकस्य चरमसमये परस्थाने प्रक्षिप्यते दलिकं तेन मानेन चरमस्थितिखण्डस्यापहारकालः पल्योपमासंख्येयभागलक्षणो वेदितव्यः । तत एवौ द्वावपि तुल्यौ । इहान्योऽपि एकः स्तिबुकसंक्रमोऽस्ति, परं नासौ संक्रमकरणे संबध्यते, करणलक्षणासंभवात् । करणं हि सलेश्यं वीर्यमुच्यते । अथ च लेश्यातीतोऽपि भगवानयोगिकेवली द्विचरमसमये द्विसप्ततिप्रकृतीः स्तिबुकसंक्रमेण संक्रमयति । अपि च स्तिबुकसंक्रमेण संक्रान्तं दलिकं न सर्वथा पतद्ग्रहप्रकृतिरूपतया परिणमते । ततो नासौ संक्रमे संबध्यते । परमेषोऽपि संक्रम इति संक्रमप्रस्तावात्तल्लक्षणनिरूपणार्थमाह–'थिबुगो' इत्यादि अनुदीर्णाया अनुदयप्राप्तायाः सत्कं यत्कर्मदलिकं सजातीयप्रकृतावुदयप्राप्तायां समानकालस्थितौ संक्रमयति संक्रमय्य चानुभवति, यथा मनुजगतावुदयप्राप्तायां शेषं गतित्रयं एकेन्द्रियजातौ जातिचतुष्टयमित्यादि स स्तिबुकसंक्रमः । एष एव च प्रदेशानुभवः ॥ ३१ ॥

तदेवमुक्तं लक्षणं भेदश्च । संप्रति साद्यनादिप्ररूपणा कर्तव्या । तत्र मूलप्रकृतीनां परस्परं संक्रमो न भवति, तत उत्तरप्रकृतीनामेव साद्यनादिप्ररूपणार्थमाह—

धुवसंकम अजहन्नो णुक्कोसो तासि वा विवज्जित्तु । आवरणनवगविग्घं ओरालियसत्तगं चेव ॥ ३२ ॥

साइयमाइ चउद्धा सेसविगप्पा य सेसगाणं च । सव्वविगप्पा नेया साई अधुवा पएसम्मि ॥ ३३ ॥

धुवसंकम त्ति–प्रागुक्तानां ध्रुवसत्कर्मणां षड्विंशत्युत्तरशतसंख्यानामजघन्यः प्रदेशसंक्रमश्चतुर्धा चतुःप्रकारः । तद्यथा–

सादिरनादिध्रुवोऽध्रुवश्च। तत्र क्षपितकर्मांशो वक्ष्यमाणलक्षणः क्षपणार्थमभ्युद्यतो ध्रुवसत्कर्मप्रकृतीनां सर्वासामपि जघन्यं प्रदेशसंक्रमं करोति, स च सादिरध्रुवश्च। ततोऽन्यः सर्वोऽप्यजघन्यः। स चोपशमश्रेण्यां बन्धव्यवच्छेदे सति सर्वासामपि प्रकृतीनां न भवति, ततः प्रतिपाते च भवति, ततोऽसौ सादिः, तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः। ध्रुवाध्रुवावभव्यभव्यापेक्षया। अनुत्कृष्टोऽपि प्रदेशसंक्रमो ध्रुवसत्कर्मप्रकृतीनां चतुर्धा। किं सर्वासां? नेत्याह–आवरणनवकं ज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणचतुष्टयलक्षणं, तथाऽन्तरायपञ्चकमौदारिकसप्तकं च वर्जयित्वा शेषस्य पञ्चोत्तरप्रकृतिशतस्य। तथाहि–सर्वासामपि प्रकृतीनां गुणितकर्मांशे वक्ष्यमाणलक्षणे क्षपणार्थमभ्युद्यते उत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमः प्राप्यते, नान्यत्र। ततोऽसौ सादिः। तस्मादन्यः सर्वोऽप्यनुत्कृष्टः, स चोपशमश्रेण्यां व्यवच्छिद्यते, ततः प्रतिपाते च भवति, ततोऽसौ सादिः-तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः। ध्रुवाध्रुवावभव्यभव्यापेक्षया। 'सेसेत्यादि' शेषविकल्पाः पञ्चोत्तरशतस्य जघन्य उत्कृष्टश्च ज्ञानावरणीयाद्येकविंशतिप्रकृतीनां जघन्योत्कृष्टानुत्कृष्टाः सादयोऽध्रुवाश्च। तत्र पञ्चोत्तरशतस्य जघन्य उत्कृष्टश्च साद्यध्रुवतया भावित एव ज्ञानावरणीयादीनां चोत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमो गुणितकर्मांशे मिथ्यादृष्टौ कदाचिल्लभ्यते, शेषकालं त्वनुत्कृष्टः। तत एतौ द्वावपि साद्यध्रुवौ। जघन्यस्तु साद्यध्रुवतया भावित एव। शेषप्रकृतीनां च सर्वेऽप्युत्कृष्टानुत्कृष्टजघन्याजघन्यविकल्पा अध्रुवसत्कर्मत्वात् मिथ्यात्वध्रुवसत्कर्मणोऽपि सदैव पतद्ग्रहाप्राप्तेर्नीचैर्गोत्रसातासातवेदनीयानां तु परावर्तमानत्वात् सादयोऽध्रुवाश्चावगन्तव्याः॥ ७२–७३॥

तदेवं कृता साधनादिप्ररूपणा । सांप्रतमुत्कृष्टप्रदेशसत्कर्मस्वामित्वमभिधातव्यं । तच्च गुणितकर्मांशे सम्यक् इति तत्प्ररूपणार्थमाह—

जो बायरतसकालेणूणं कम्मठिइं तु पुढवीए । बायर(रि) पज्जत्तापज्जत्तगदीहेयरद्धासु ॥ ७४ ॥

जोगकसाउक्कोसो बहुसो निच्चमवि आउवंधं च । जोगजवेणुवरिल्लठिइनिसेगं बहुं किच्चा ॥ ७५ ॥

जो बायर त्ति—इह द्विधा त्रसाः—सूक्ष्मा बादराश्च । तत्र बादरा द्वीन्द्रियादयः, सूक्ष्मास्तेजोवायुकायिकाः । तत्र सूक्ष्मत्रसव्यवच्छेदार्थं बादरग्रहणं । बादरत्रसानां द्वीन्द्रियादीनां यः कायस्थितिकालः पूर्वकोटीपृथक्त्वाभ्यधिकद्विसहस्र-सागरोपमप्रमाणः, तेनोनां कर्मस्थितिं सप्ततिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणां यावत् पृथिव्यां बादरे बादरपृथिवीकायजवेषु स्थित्वा । कथं स्थित्वेत्यत आह—'पज्जत्तापज्जत्तगदीहेयरद्धासु त्ति' दीर्घेतराद्धाभ्यां पर्याप्तापर्याप्तयोर्यथासंख्येन योजना-ततोऽयमर्थः—दीर्घाद्धं पर्याप्तजवेषु, इतराद्धं स्तोकाद्धमपर्याप्तजवेषु । प्रभूतेषु पर्याप्तजवेषु स्तोकेषु चापर्याप्तजवेषु स्थित्वे-त्यर्थः । तथा बहुशोऽनेकवारं । योगकषायोत्कृष्ट उत्कृष्टेषु योगस्थानेषु उत्कृष्टेषु च काषायिकेषु संक्लेशपरिणामेषु वर्तित्वा । इह शेषैकेन्द्रियेभ्यो बादरपृथिवीकायस्य प्रभूतमायुस्तेनाभ्यधिकं तस्य प्रभूतकर्मपुद्गलोपादानं । बलवत्तया च तस्यातीव वेदनासहिष्णुत्वं । तेन तस्य प्रभूतकर्मपुद्गलपरिसाटो न भवतीति बादरपृथ्वीकायिकग्रहणं । अपर्याप्तजवग्रहणं च परि-पूर्णकायस्थितिपरिग्रहार्थं । तेषां चापर्याप्तकजवानां स्तोकानां पर्याप्तकजवानां च प्रभूतानां ग्रहणं प्रभूतकर्मपुद्गलपरिसा-टाजावप्रास्यर्थं, अन्यथा हि निरन्तरमुत्पद्यमानम्रियमाणेषु बहवः पुद्गलाः परिसटन्ति । न च तेन प्रयोजनं । उत्कृष्टेषु

च योगस्थानेषु वर्तमानः प्रभूतं कर्मदलिकमादत्ते, उत्कृष्टसंक्लेशपरिणामश्चोत्कृष्टां स्थितिं बध्नाति प्रभूतां चोद्वर्तयति स्तोकं चापवर्तयति, अतो योगकषायोत्कृष्टग्रहणं । 'निच्चमित्यादि' नित्यं सर्वकालं भवे भवे आयुर्बन्धकाले जघन्ये योगे वर्तमान आयुर्बन्धं कृत्वा । उत्कृष्टे हि आयुःप्रायोग्ये योगे वर्तमानः प्रभूतानायुःपुद्गलान् आदत्ते, तयास्वाभाव्याच्च ज्ञानावरणीयस्य प्रभूतान् पुद्गलान् परिसाटयति । न च तेन प्रयोजनं, अतो जघन्ययोगग्रहणं । तथोपरितनीषु स्थितिषु निषेकं कर्मदलिकन्यासरूपं बहु स्वभूमिकानुसारेणातिशयेन प्रभूतं कृत्वा । एवं बादरपृथ्वीकायिकेषु मध्ये पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकसागरोपमसहस्रद्वयन्यूनाः सप्ततिसागरोपमकोटीकोटीः संसृत्य ततो विनिर्गच्छति । विनिर्गत्य च बादरत्रसकायेषु द्वींद्रियादिषु मध्ये समुत्पद्यते ॥ ७४–७५ ॥

बायरतसेसु तक्कालमेवमंते य सत्तमखिईए । सव्वलहुंपज्जत्तो जोगकसायाहिओ बहुसो ॥ ७६ ॥

बायर त्ति–एवं पूर्वोक्तेन विधिना–"पज्जत्तापज्जत्तगदीहेयरद्धासु ॥ जोगकसाउक्कोसो बहुसो निच्चमवि आउबंधं च । जोगजहण्णेणुवरिल्लठिइनिसेगं बहुं किच्चा" इत्येवंरूपेण बादरत्रसेषु तत्कालं बादरत्रसकायस्थितिकालं पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकसागरोपमसहस्रद्वयप्रमाणं परिभ्रम्य यावतो वारान् सप्तमीं नरकपृथिवीं गन्तुं योग्यो भवति तावतो वारान् गत्वा अन्तिमे सप्तमपृथिवीनारकभवे वर्तमानः । इह दीर्घजीवित्वं योगकषायोत्कटता च लभ्यत इति यावत्संभवसप्तमनरकपृथ्वीगमनग्रहणं । तथा सप्तमपृथ्वीनारकभवे सर्वलघुपर्याप्तः सर्वेभ्योऽप्यन्येभ्यो नारकेभ्यः शीघ्रं पर्याप्तभावमुपगतः । इहापर्याप्तापेक्षया पर्याप्तस्य योगोऽसंख्येयगुणो भवति । तथा च सति तस्यातीवप्रभूतकर्मपुद्गलोपादानसंभवः । तेन चेह प्रयो-

अनमिति सर्वलघुपर्यास इत्युक्तं । प्रभूतश्चानेकवारं च तस्मिन् भवे वर्तमानो योगकषायाधिक उत्कृष्टानि योगस्थानानि उत्कृष्टांश्च काषायिकान् परिणामविशेषान् गच्छन् ॥ ७६ ॥

जोगजवमज्झउवरिं मुहुत्तमच्छित्तु जीवियवसाणे । तिचरिमदुचरिमसमए पूरित्तु कसायउक्कस्सं ॥ ७७ ॥

जोगुक्कोसं चरिमदुचरिमे समए य चरिमसमयम्मि । संपुण्णगुणियकम्मो पगयं तेणेह सामित्ते ॥७८॥

जोग त्ति–योगयवमध्यस्योपरि अष्टसामायिकानां योगस्थानानामुपरीत्यर्थः । अन्तर्मुहूर्तं काल यावत् स्थित्वा जीवितावसानेऽन्तर्मुहूर्ते आयुषः शेषे । एतदुक्तं भवति–अन्तर्मुहूर्तावशेषे आयुषि योगयवमध्यस्योपरि असंख्येयगुणवृद्ध्याऽन्तर्मुहूर्तं काल यावत् प्रवर्धमानो भूत्वा । ततः किमित्याह–'तिचरिमेत्यादि' त्रयश्चरमा यस्मात्स त्रिचरम यत आरभ्यान्तिमः समयस्तृतीयो भवति स त्रिचरम इत्यर्थः । तस्मिन् भवस्य त्रिचरमे द्विचरमे च समये वर्तमान उत्कृष्टं काषायिकं संक्लेशस्थानं पूरयित्वा चरमे द्विचरमे च समये योगस्थानमपि चोत्कृष्टं पूरयित्वा । इहोत्कृष्टो योग उत्कृष्टश्च संक्लेशो युगपदेकमेव समयं यावत् प्राप्यते, नाधिकमिति विषमसमयतया उत्कृष्टयोगोत्कृष्टकषायस्थानग्रहणं । त्रिचरमे द्विचरमे च समये उत्कृष्टसंक्लेशग्रहणं प्रभूतोद्वर्तना स्वल्पा (प) वर्तनाप्राप्ता(पना)र्थं, द्विचरमे चरमे च समये उत्कृष्टयोगग्रहणं परिपूर्णप्रदेशोपचयसंभवार्थं । स इत्थंभूतो नारकभवस्य चरमसमये वर्तमानः सपूर्णगुणितकर्मांशो भवति, तेन च संपूर्णगुणितकर्मांशेन इहोत्कृष्टप्रदेशसंक्रमस्वामित्वे प्रकृतमधिकारः ॥ ७७–७८ ॥

तदेवमुक्तो गुणितकर्मांशः । संप्रति स्वामित्वमभिधीयते—

तत्तो उव्वट्टित्ता आवलिगासमयतब्भवत्थस्स । आवरणविग्घचोद्दसगोरालियसत्त उक्कोसो ॥ ७९ ॥

तत्तो त्ति—स गुणितकर्मांशस्ततः सप्तमपृथ्वीरूपान्नरकादुद्धृत्य पर्याप्तपञ्चेन्द्रियतिर्यक्षु मध्ये समुत्पन्नस्ततस्तद्भवस्थस्य तस्मिन् पर्याप्तसंज्ञिपञ्चेन्द्रियभवे तिष्ठतः प्रथमावलिकाया उपरितने चरमे समये ज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणचतुष्टयान्तरायपञ्चकौदारिकसप्तकलक्षणानामेकविंशतिप्रकृतीनामुत्कृष्टप्रदेशसंक्रमो भवति । एतासां हि कर्मप्रकृतीनां नारकभवचरमसमये उत्कृष्टयोगवशात् प्रभूतं कर्मदलिकमात्तं । तच्च बन्धावलिकायामतीतायां संक्रमयति, नान्यथा । अन्यत्र चैतावत् प्रभूतं कर्मदलिकं न प्राप्यत इति आवलिगासमयतब्भवत्थस्सेत्युपात्तं ॥ ७९ ॥

कम्मचउक्के असुभाण बज्झमाणीण सुहुमरागंते । संछोभणंमि नियगे चउवीसाए नियट्टिस्स ॥ ८० ॥

कम्मचउक्के त्ति—कर्मचतुष्के दर्शनावरणवेदनीयनामगोत्रलक्षणे या अशुभाः सूक्ष्मसंपरायावस्थायामबध्यमानाः प्रकृतयो निद्राद्विकासातवेदनीयप्रथमवर्जसंस्थानप्रथमवर्जसंहननाशुभवर्णादिनवकोपघाताप्रशस्तविहायोगत्यपर्याप्तास्थिराशुभदुर्भगदुःस्वरानादेयायशःकीर्तिनीचैर्गोत्रलक्षणा द्वात्रिंशत्प्रकृतयस्तासां गुणितकर्मांशस्य क्षपकस्य सूक्ष्मसंपरायस्यान्ते चरमसमये उत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमो भवति । तथाऽनिवृत्तिबादरस्य गुणितकर्मांशस्य क्षपकस्य मध्यमकषायाष्टकस्त्यानर्द्धित्रिकतिर्यग्द्विकद्वित्रिचतुरिन्द्रियजातिसूक्ष्मसाधारणनोकषायषट्करूपाणां चतुर्विंशतिप्रकृतीनां आत्मीय आत्मीये चरमसंछोभे चरमसंक्रमे उत्कृष्टप्रदेशसंक्रमो भवति ॥ ८० ॥

तत्तो अणंतरागयसमयादुक्कस्स सायबंधद्धं । बंधिय असायबंधावलिगंतसमयम्मि सायस्स ॥ ८१ ॥

तत्तो त्ति–ततो नरकभवादनन्तरभवे समागतः प्रथमसमयादारभ्य सातवेदनीयमुत्कृष्टां बन्धाद्धां उत्कृष्टं बन्धकालं यावदित्यर्थः । बद्ध्वा असातवेदनीयं बद्धुमारभते । ततोऽसातवेदनीयस्य बन्धावलिकान्तसमये सातवेदनीयं सकलमपि बन्धावलिकातीतं भवतीति कृत्वा तस्मिन् समयेऽसातवेदनीये बध्यमाने सातं यथाप्रवृत्तसंक्रमे संक्रमयतः सातस्योत्कृष्टप्रदेशसंक्रमो भवति ॥ ८१ ॥

संछोभणाए दोण्हं मोहाणं वेयगस्स खणसेसे । उप्पाइय सम्मत्तं मिच्छत्तगए तमतमाए ॥ ८२ ॥

संछोभणाए त्ति–क्षपकस्य द्वयोर्मोहनीययोर्मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वरूपयोरात्मीयात्मीयचरमसंछोभे सर्वसंक्रमेणोत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमो भवति । तथा क्षणशेषेऽन्तर्मुहूर्तावशेषे आयुषि तमस्तमाभिधानायां सप्तमपृथिव्यां वर्तमान औपशमिकसम्यक्त्वमुत्पाद्य दीर्घेण च गुणसंक्रमकालेन वेदकसम्यक्त्वपुञ्जं समापूर्य सम्यक्त्वात् प्रतिपतितो मिथ्यात्वं च प्रतिपद्य तत्प्रथमसमय एव वेदकसम्यक्त्वस्य मिथ्यात्वे उत्कृष्टं प्रदेशसंक्रमं करोति ॥ ८२ ॥

भिन्नमुहुत्ते सेसे तच्चरमावस्सगाणि किच्चेत्थ । संजोयणा विसंजोयगस्स संछोभणा एसिं ॥ ८३ ॥

भिन्नमुहुत्ते त्ति–स गुणितकर्मांशः सप्तमपृथिव्यां वर्तमानो भिन्नमुहूर्तावशेषे आयुषि तस्मिन् भवे यानि चरमावश्यकानि–"जोगजवमज्झउवरिं मुहुत्तमच्छित्तु जीवियवसाणे । तिचरिमदुचरिमसमए पूरित्तु कसायउक्कस्सं" इत्यादिलक्षणानि

तानि कृत्वा । तस्याश्च सप्तमपृथिव्या उद्धृत्य सम्यक्त्वं चोत्पाद्य वेदकसम्यग्दृष्टिः सन् । संयोजनान् अनन्तानुबन्धिनो विसंयोजयति। विसंयोजना क्षपणा। तत एषामनन्तानुबन्धिनां चरमसंछोभे सर्वसंक्रमेणोत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमो भवति ॥७३॥

ईसाणागयपुरिसस्स इत्थियाए य अट्ठवासाए । मासपुहुत्तब्भहिए नपुंसगे सव्वसंकमणे ॥ ७४ ॥

ईसाणागय त्ति–ईशानदेवो गुणितकर्मांशः संक्लेशपरिणामेनैकेन्द्रियप्रायोग्यं बध्नन् नपुंसकवेदं भूयो भूयो बद्ध्वा तत ईशानाच्च्युतः सन् स्त्री वा पुरुषो वा जातः । ततो मासपृथक्त्वाभ्यधिकेष्वष्टसु वर्षेष्वतिक्रान्तेषु क्षपणायोद्यतते । तस्य नपुंसकवेदं क्षपयतश्चरमसंछोभे सर्वसंक्रमेण नपुंसकवेदस्योत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमो भवति ॥ ७४ ॥

इत्थीए भोगभूमिसु जीविय वासाणसंखियाणि तओ । हस्सठिई देवत्ता सव्वलहुं सव्वसंछोभे ॥ ७५ ॥

इत्थीए त्ति–भोगभूमिषु भूयो भूयोऽसंख्येयवर्षाणि यावत् स्त्रीवेदं बद्ध्वा ततः पल्योपमासंख्येयभागे गते सति अकालमृत्युना मृत्वा ह्रस्वस्थितिं दशवर्षसहस्रप्रमाणां देवायुषो बद्ध्वा देवत्वेनोत्पन्नः । तत्रापि तमेव स्त्रीवेदमापूर्य स्वायुःपर्यन्ते मनुजेषु मध्येऽन्यतरवेदसहितो जातः । ततो लघु शीघ्रं क्षपणायोद्यतः । ततः 'इत्थीए त्ति' तस्य स्त्रीवेदस्य क्षपणसमये चरमसंछोभे सर्वसंक्रमेणोत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमो भवति । इहैवमेव स्त्रीवेदस्योत्कृष्टमापूरणमुत्कृष्टश्च प्रदेशसंक्रमः केवलज्ञानेनोपलब्धो नान्यथेत्येषैव युक्तिरत्रानुसर्तव्या, न युक्त्यन्तराणि, युक्त्यन्तराणां चिरंतनग्रन्थेष्वदर्शनतो निर्मूलतयाऽन्यथापि कर्तुं शक्यत्वात् । एवमुत्तरत्रापि यथायोगं तथैव केवलज्ञानेनोपलम्भादित्युत्तरमनुसरणीयम् ॥ ७५ ॥

परिसवरित्थिं पूरिय सम्मत्तमसंखवासियं लद्धियं । गंता मिच्छत्तमओ जहन्नदेवट्ठिइं भोच्चा ॥ ७६ ॥

परिसवर त्ति—वर्षवरो नपुंसकवेदः तं ईशानदेवलोके प्रभूतकालमापूर्य भूयो भूयो बन्धेन दलिकान्तरसंक्रमणेन च स्वायुःक्षये ततश्च्युत्वा संख्येयवर्षायुष्केषु मध्ये समागत्य पुनरसंख्येयवर्षायुष्केषु मध्ये समुत्पन्नः । तत्रासंख्येयवर्षाणि यावत् स्त्रीवेदमापूर्य ततोऽसंख्येयवर्षाणि यावत् सम्यक्त्वं लब्ध्वा आस्वाद्य तद्धेतुकं च पुरुषवेदं तावन्ति वर्षाणि यावत् बध्नन् तत्र स्त्रीवेदनपुंसकवेदयोर्दलिकं निरन्तरं संक्रमयति । ततः पल्योपमासंख्येयभागमात्रं सर्वायुःप्रमाणं जीवित्वा पर्यन्ते च मिथ्यात्वमासाद्य ततो जघन्यस्थितिषु दशवर्षसहस्रप्रमाणस्थितिषु देवेषु मध्ये समुत्पन्नः । तत्र समुत्पन्नः सन् अन्तर्मुहूर्तेन कालेन सम्यक्त्वं प्रतिपद्यते ॥ ७६ ॥

आगतु लहुं पुरिसं, संछुब्भमाणस्स पुरिसवेयस्स। तस्सेव सगे कोहस्स माणमायाणमवि कसिणो ॥ ७७ ॥

आगतु त्ति—ततो देवभवाच्च्युत्वा मनुष्येषु मध्ये समुत्पन्नस्ततो माससप्तकान्यधिकेष्वष्टसु वर्षेष्वतिक्रान्तेषु लघु शीघ्रं क्षपणायोद्यतते । केवलं बन्धव्यवच्छेदादर्वाक् आवलिकाद्विकेन कालेन यद्बद्धं पुरुषवेददलिकं तदतीव स्तोकमिति कृत्वा तत्परित्यज्य शेषस्य चरमसंछोभे उत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमो वेदितव्यः । तथा तस्यैव पुरुषवेदोत्कृष्टप्रदेशसंक्रमस्वामिनः संज्वलनक्रोधस्य संसारं परिभ्रमता उपचितस्य क्षपणकाले प्रकृत्यन्तरदलिकानां गुणसंक्रमेण प्रचुरीकृतस्य स्वके आत्मीये चरमसंछोभे उत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमो भवति । अत्रापि बन्धव्यवच्छेदादर्वाक् आवलिकाद्विकेन कालेन यद्बद्धं तन्मुक्त्वा शेषस्य चरमसंछोभे उत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमो द्रष्टव्यः । एवं मानमाययोरपि वाच्यम् ॥ ७७ ॥

चउरुवसमित्तु खिप्पं लोभजसाणंससंकमस्संते। सुभधुवबंधिगनामा णावलिगं गंतु बंधंता ॥८८॥

चउर त्ति–अनेकभवभ्रमणेन चतुरो वारान् यावन्मोहनीयमुपशमय्य चतुर्थोपशमनानन्तरं शीघ्रमेव क्षपकश्रेणिं प्रतिपन्नस्य तस्यैव गुणितकर्मांशस्य स्वसंक्रमस्यान्ते चरमसंछोभे इत्यर्थः । संज्वलनलोभयशःकीर्त्योरुत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमो भवति। इहोपशमश्रेणिं प्रतिपन्नेन सता प्रकृत्यन्तरदलिकानां प्रभूतानां गुणसंक्रमेण तत्र प्रक्षेपात् द्वे अपि संज्वलनलोभयशःकीर्तिप्रकृती निरन्तरमापूर्येते, तत उपशमश्रेणिग्रहणं। आसंसारं च परिभ्रमता जन्तुना मोहनीयस्य चतुर एव वारान् यावदुपशमः क्रियते, न पञ्चममपि वारं, ततश्चतुरुपशमय्येत्युक्तं । तथा संज्वलनलोभस्य चरमसंछोभोऽन्तरकरणचरमसमये द्रष्टव्यः । न परतः, परतस्तस्य संक्रमाभावात् "अंतरकरणम्मि कए चरित्तमोहे णु(णं)पुव्विसंकमणं" इतिवचनात् । यशःकीर्तिरपूर्वकरणगुणस्थानके त्रिंशत्प्रकृतिबन्धव्यवच्छेदसमयेऽवगन्तव्या, परतस्तस्याः संक्रमस्याभावात् । 'सुभेत्यादि' याः शुभध्रुवबन्धिन्यो नामप्रकृतयस्तैजससप्तकशुक्ललोहितहारिद्रसुरभिगन्धकषायाम्लमधुरमृदुलघुस्निग्धोष्णागुरुलघुनिर्माणलक्षणा विंशतिसंख्याः तासां चतुष्कृत्वो मोहनीयोपशमानन्तरं बन्धान्तात् बन्धव्यवच्छेदादूर्ध्वमावलिकां गन्तुमावलिकायाः परतो यशःकीर्तौ प्रक्षिप्यमाणानामुत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमो लभ्यते । इह गुणसंक्रमेण संक्रान्तं प्रकृत्यन्तरदलिकमावलिकायामतीतायां सत्यामन्यत्र संक्रमणयोग्यं भवति, नान्यथेत्यत उक्तं—"आवलियं गंतु बंधंता" इति ॥ ८८ ॥

निद्दसमा य थिरसुभा, सम्मद्दिट्ठिस्स सुभधुवाउ वि। सुभसंघयणजुयाउ, बत्तीससयोदहिचियाउ ८९

निद्धसमसि–स्निग्धलक्षणस्पर्शसमे स्थिरशुभनामनी द्रष्टव्ये । इदमुक्तं भवति—यथाऽनन्तरं शुभध्रुवबन्धिनामप्रकृतीनामन्तर्गतस्य स्निग्धस्पर्शस्योत्कृष्टप्रदेशसंक्रमभावना कृता, तथैतयोरपि स्थिरशुभनाम्नोरवगन्तव्या । एते च स्थिरशुभनामनी अध्रुवबन्धित्वात् पृथगुपात्ते । 'सम्मद्दिट्ठिस्सेत्यादि' सम्यग्दृष्टेर्याः शुभध्रुवबन्धिन्यः पञ्चेन्द्रियजातिसमचतुरस्रसंस्थानपराघातोच्छ्वासप्रशस्तविहायोगतित्रसबादरपर्याप्तप्रत्येकसुभगसुस्वरादेयलक्षणा द्वादश प्रकृतयः शुभसंहननयुता वज्रर्षभनाराचसंहननसहिताः । वज्रर्षभनाराचं हि देवभवे नारकभवे वा वर्तमानाः सम्यग्दृष्टयो बध्नन्ति, न मनुजतिर्यग्भवे (तत्र) वर्तमानाना सम्यग्दृष्टीनां देवगतिप्रायोग्यबन्धसंभवेन संहननबन्धासंभवात् । ततो नैतत्सम्यग्दृष्टेः शुभध्रुवबन्धीति पृथगुपात्तं । तथा द्वात्रिंशदधिकसागरोपमशतचिताः । तथाहि—षट्षष्टिसागरोपमाणि यावत्सम्यक्त्वमनुपालयन् एता बध्नाति । ततोऽन्तर्मुहूर्तं कालं यावत् सम्यग्मिथ्यात्वमनुभूय पुनरपि सम्यक्त्वं प्रतिपद्यते । ततो भूयोऽपि सम्यक्त्वमनुभवन् षट्षष्टिसागरोपमाणि यावदेताः प्रकृतीर्बध्नातीति । तदेवं द्वात्रिंशदभ्यधिकं सागरोपमशतं यावत् सम्यग्दृष्टिर्भुवा आपूर्य, वज्रर्षभनाराचसंहननं तु मनुष्यभवहीनं यथासंभवमुत्कृष्टं कालमापूर्य, ततः सम्यग्दृष्टेर्भुवा अपूर्वकरणगुणस्थानके बन्धव्यवच्छेदानन्तरमावलिकामात्रं कालमतिक्रम्य यशःकीर्तौ संक्रमयतस्तासामुत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमः, तदानीं प्रकृत्यन्तरदलिकानामप्यतिप्रभूतानां गुणसंक्रमेण लब्धानां संक्रमावलिकातिक्रान्तत्वेन संक्रमसंभवात् । वज्रर्षभनाराचसंहननस्य तु देवभवाच्च्युतः सन् सम्यग्दृष्टिर्देवगतिप्रायोग्यं बध्नन् आवलिकामात्रं कालमतिक्रम्योत्कृष्टं प्रदेशसंक्रमं करोति ॥ ७९ ॥

पूरित्तु पुव्वकोडीपुहुत्त संछोभगस्स निरयदुगं । देवगईनवगस्स य सगबंधंतालिगं गंतुं ॥ ९० ॥

पूरित्तु त्ति—नरकद्विकं नरकगतिनरकानुपूर्वीलक्षणं पूर्वकोटीपृथक्त्वं यावत्पूरयित्वा, सप्तसु पूर्वकोट्यायुष्केषु तिर्यग्भवेषु भूयो भूयो बद्ध्वेत्यर्थः । ततोऽष्टमभवे मनुष्यो भूत्वा क्षपकश्रेणिं प्रतिपन्नोऽन्यत्र तन्नरकद्विकं संक्रमयन् चरमसंछोभे सर्वसंक्रमेण तस्योत्कृष्टं प्रदेशसंक्रमं करोति । तथा देवगतिनवकं देवगतिदेवानुपूर्वीवैक्रियसप्तकलक्षणं यदा पूर्वकोटिपृथक्त्वं यावदापूर्याष्टमभवे क्षपकश्रेणिं प्रतिपन्नः सन् स्वकबन्धान्तात् स्वबन्धव्यवच्छेदादनन्तरमावलिकामात्रं कालमतिक्रम्य यशःकीर्तौ प्रक्षिपति तदा तस्योत्कृष्टप्रदेशसंक्रमो भवति । तदानीं हि प्रकृत्यन्तरदलिकानामपि गुणसंक्रमेण लब्धानां संक्रमावलिकातिक्रान्तत्वेन संक्रमः प्राप्यत इति कृत्वा ॥ ९० ॥

सव्वचिरं सम्मत्तं, अणुपालिय पूरइत्तु मणुयदुगं । सत्तमखिइनिग्गइए, पढमे समए नरदुगस्स ॥९१॥

सव्वचिरं ति—सर्वचिरं सर्वोत्कृष्टं कालं अन्तर्मुहूर्तोनानि त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणीत्यर्थः । सम्यक्त्वमनुपाल्य नारकः सप्तमक्षितौ वर्तमानः सम्यक्त्वप्रत्ययं तावन्तं कालं मनुजद्विकं मनुजगतिमनुजानुपूर्वीलक्षणमापूर्य बद्ध्वा चरमेऽन्तर्मुहूर्ते मिथ्यात्वं गतः । ततस्तन्निमित्तं तिर्यग्द्विकं तस्य बध्नतो गुणितकर्मांशस्य सप्तमपृथिव्याः सकाशाद्विनिर्गतस्य प्रथमसमये एव मनुजद्विकं यथाप्रवृत्तसंक्रमेण तस्मिन् तिर्यग्द्विके बध्यमाने संक्रमयतस्तस्य मनुजद्विकस्योत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमो भवति॥९१॥

थावरतज्जाआया बुज्जोयाउ नपुंसगसमाउ । आहारगतित्थयरं थिरसममुक्कस्स समकालं ॥ ९२ ॥

थावर त्ति—स्थावरनाम तथा तज्जातिः स्थावरजातिः एकेन्द्रियजातिरित्यर्थः। तथा आतपनाम, उद्योतनाम। एताश्च-तस्रः प्रकृतयो नपुंसकसमा, नपुंसकवेदस्येव आसामपि प्रकृतीनामुत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमो भावनीय इत्यर्थः। तथा आहा-रकसप्तकं तीर्थकरनाम च स्थिरसमं वक्तव्यं। केवलं सदुत्कृष्टस्वकबन्धकालं यावदापूरणीयमभिधातव्यं। इयमत्र भावना—आहारकसप्तकं तीर्थकरनाम चोत्कृष्टं स्वबन्धकालं यावदापूर्य तत्राहारकसप्तकस्य स्वबन्धकालं उत्कृष्टो देशोना पूर्वकोटीं यावत्संयममनुपालयतो यावानप्रमत्तताकालस्तावान् सर्वो वेदितव्यः। तीर्थकरनाम्नश्च स्वबन्धकाल उत्कृष्टो देशोनपूर्वकोटीद्वयाभ्यधिकानि त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि। तत एतावन्तं कालं यावदापूर्य क्षपकश्रेणिं प्रतिपन्नो यदा बन्धव्यवच्छेदादनन्तरमावलिकामात्रं कालमतिक्रम्य यशःकीर्तौ संक्रमयति, तदा तयोरुत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमः॥ ८२॥

चउरुवसमित्तु मोहं मिच्छत्तगयस्स नीयबंधंतो। उच्चागोउक्कोसो तत्तो लहुसिज्झओ होइ॥ ८३॥

चउ त्ति—इह मोहोपशमं कुर्वन् उच्चैर्गोत्रमेव बध्नाति, न नीचैर्गोत्रं। नीचैर्गोत्रसत्कानि च दलिकानि गुणसंक्रमेणो-च्चैर्गोत्रे संक्रमयति। ततश्चतुष्कृत्वो मोहोपशमग्रहणमवश्यं कर्तव्यं। तत्र चतुरो वारान् मोहनीयमुपशमयन् उच्चैर्गोत्रं च बध्नन् तत्र नीचैर्गोत्रं गुणसंक्रमेण संक्रमयति। चतुष्कृत्वश्च मोहोपशमः किल भवद्वयेन भवति। ततस्तृतीये भवे मिथ्यात्वं गतः सन् नीचैर्गोत्रं बध्नाति, तच्च बध्नन् तत्रोच्चैर्गोत्रं संक्रमयति। ततः पुनरपि सम्यक्त्वमासाद्योच्चैर्गोत्रं बध्नन् तत्र नीचैर्गोत्रं संक्रमयति। एवं भूयो भूयः उच्चैर्गोत्रं नीचैर्गोत्रं च बध्नतो नीचैर्गोत्रबन्धव्यवच्छेदानन्तरं शीघ्रमेव सिद्धिं गन्तुकामस्य नीचैर्गोत्रबन्धचरमसमये उच्चैर्गोत्रस्य गुणसंक्रमेण बन्धेन चोपचितीकृतस्योत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमो भवति॥ ८३॥

तदेवमुक्तमुत्कृष्टप्रदेशसंक्रमस्वामित्वं । संप्रति जघन्यप्रदेशसंक्रमस्वामित्वमभिधानीयं । तच्च प्रायः क्षपितकर्मांशे प्राप्यत इति तस्यैव स्वरूपमाह—

पल्लासंखियभागोण कम्मठिइमच्छिओ निगोएसु । सुहुमेसभवियजोग्गं जहन्नयं कट्टु निग्गम्म ॥९४॥
जोग्गेससंखवारे सम्मत्तं लभिय देसविरयं च । अट्ठक्खुत्तो विरईं संजोयणहा य तइवारे ॥ ९५ ॥
चउरुवसमित्तु मोहं लहुं खवेंतो भवे खवियकम्मो। पाएण तहिं पगयं पडुच्च काई वि सविसेसं ॥९६॥

पल्ल त्ति—यो जीवः पल्योपमासंख्येयभागन्यूनां कर्मस्थितिं सप्ततिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणां यावत् पल्योपमासंख्येयभागहीनं सप्ततिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणं कालं यावदित्यर्थः। सूक्ष्मनिगोदेषु सूक्ष्मानन्तकायिकेषु मध्ये उषित्वा। सूक्ष्मनिगोदा हि स्वल्पायुषो भवन्ति, ततस्तेषां प्रभूतजन्ममरणभावेन वेदनार्तानां प्रभूतपुद्गलपरिसाट उपजायते। अपि च सूक्ष्मनिगोदजीवानां मन्दयोगता मन्दकषायत्वं च भवति। ततोऽभिनवकर्मपुद्गलोपादानमपि तेषां स्तोकतरमेव प्राप्यत इति सूक्ष्मनिगोद(जीवानां मन्दयोग)ग्रहणं "अभवियजोग्गं जहन्नयं कट्टु निग्गम्म त्ति" अभव्यप्रायोग्यं जघन्यं अभव्यप्रायोग्यजघन्यकल्पं प्रदेशसंचयं कृत्वा ततः सूक्ष्मनिगोदेभ्यो निर्गत्ययोग्येषु सम्यक्त्वदेशविरतिसर्वविरतियोग्येषु त्रसेषु मध्ये उत्पद्य पल्योपमासंख्येयभागमध्ये संख्यातीतान् वारान् यावत् सम्यक्त्वं स्वल्पकालिकीं देशविरतिं च लब्ध्वा। कथं लब्धेति चेदुच्यते—सूक्ष्मनिगोदेभ्यो निर्गत्य बादरपृथ्वीकायेषु मध्ये समुत्पन्नस्ततोऽन्तर्मुहूर्तेन कालेन विनिर्गत्य मनुष्येषु पूर्वकोट्यायु-

ष्केषु मध्ये समुत्पन्नः । तत्रापि शीघ्रमेव माससप्तकानन्तरं योनिविनिर्गमनेन जातः । ततोऽष्टवार्षिकः सन् संयमं प्रतिपन्नः । ततो देशोनां पूर्वकोटीं यावत् संयममनुपाल्य स्तोकावशेषे जीविते सति मिथ्यात्वं प्रतिपन्नस्ततो मिथ्यात्वेनैव कालगतः सन् दशवर्षसहस्रप्रमाणस्थितिषु देवेषु मध्ये देवत्वेनोपजातः । ततोऽन्तर्मुहूर्तमात्रे गते सति सम्यक्त्वं प्रतिपद्यते । ततो दशवर्षसहस्राणि जीवित्वा तावन्तं च कालं सम्यक्त्वमनुपाल्य पर्यवसानावसरे मिथ्यात्वेन कालगतः सन् बादरपृथिवीकायिकेषु मध्ये समुत्पन्नः । ततोऽन्तर्मुहूर्तेन ततोऽप्युद्वृत्य मनुष्येषु मध्ये समुत्पद्यते । ततः पुनरपि सम्यक्त्वं वा देशविरतिं वा सर्वविरतिं वा प्रतिपद्यते । एवं देवमनुष्यभवेषु सम्यक्त्वादि गृह्णन् मुञ्चंश्च तावद्वक्तव्यो यावत्पल्योपमासंख्येयभागमध्ये संख्यातीतान् वारान् यावत् सम्यक्त्वलाभः स्वल्पकालिकश्च देशविरतिलाभो भवति । इह यदा यदा सम्यक्त्वादिप्रतिपत्तिस्तदा तदा बहुप्रदेशाः प्रकृतीरल्पप्रदेशाः करोति । ततो बहुशः सम्यक्त्वादिप्रतिपत्तिग्रहणं । एतेषु च सम्यक्त्वादियोग्येषु भवेषु मध्येऽष्टौ वारान् सर्वविरतिं प्रतिपद्यते तावत एव वारानष्टौ वारानित्यर्थः । विसंयोजनश्च अनन्तानुबन्धिविघातको भूत्वा । तथा चतुरो वारान्मोहनीयमुपशमय्य ततोऽन्यस्मिन् भवे लघु शीघ्रं कर्माणि क्षपयन् क्षपितकर्मांश इत्यभिधीयते । एतेन च क्षपितकर्मांशेनेह जघन्यप्रदेशसंक्रमस्वामित्वे चिन्त्यमाने प्रायेण बाहुल्येन प्रकृतमधिकारः । काश्चित्पुनः प्रकृतीरधिकृत्य सविशेषं भणिष्यामि ॥ ९४–९५–९६ ॥

तत्र जघन्यप्रदेशसंक्रमस्वामित्वमाह—

आवरणसत्तगम्मि उ सहोहिणा तं विणोहिजुयलम्मि । निद्दादुगंतराइयहासचउक्के य बंधंते ॥९७॥

आवरण त्ति–अवधिना सह वर्तते यो जीवः तस्य अवधिज्ञानावरणरहितं ज्ञानावरणचतुष्टयं, अवधिदर्शनावरणरहितं दर्शनावरणत्रयं, एतासां सप्तानां प्रकृतीनामात्मीयात्मीयबन्धव्यवच्छेदसमये यथाप्रवृत्तसंक्रमेण जघन्यः प्रदेशसंक्रमो भवति। अवधिज्ञानमुत्पादयन् प्रभूतान् कर्मपुद्गलान् परिसाटयति स्म। तत एतासां स्वस्वबन्धव्यवच्छेदसमये स्तोका एव पुद्गलाः प्राप्यन्ते। अत्रापि च जघन्यप्रदेशसंक्रमेणाधिकारः, ततोऽनवधिना सह यो वर्तत इत्युक्तं। तथा तमवधिं विनाऽवधिज्ञानावधिदर्शनरहित इत्यर्थः। अवधियुगले अवधिज्ञानावरणावधिदर्शनावरणरूपे स्वस्वबन्धव्यवच्छेदसमये जघन्यः प्रदेशसंक्रमो भवति। अवधिज्ञानमवधिदर्शनं चोत्पादयतः प्रबलक्षयोपशमभावतोऽवधिज्ञानावरणावधिदर्शनावरणयोरतीव रूक्षाः कर्मपुद्गला जायन्ते। ततो बन्धव्यवच्छेदकालेऽपि प्रभूताः परिसटन्ति। तथा च सति जघन्यः प्रदेशसंक्रमो न लभ्यत इति तं विणेत्युक्तं। 'निद्देत्यादि' निद्राद्विकं निद्राप्रचलारूपं, अन्तरायपञ्चकं, हास्यचतुष्कं हास्यरतिभयजुगुप्सालक्षणं, एतासामेकादशप्रकृतीनां स्वबन्धान्तसमये यथाप्रवृत्तसंक्रमेण जघन्यः प्रदेशसंक्रमो भवति। निद्राद्विकहास्यचतुष्टययोर्बन्धव्यवच्छेदानन्तरं गुणसंक्रमेण संक्रमो जायते। ततः प्रभूतं दलिकं लभ्यते। अन्तरायपञ्चकस्य बन्धव्यवच्छेदानन्तरं संक्रम एव न भवति, पतद्ग्रहाप्राप्तेः, ततो बंधांतसमयग्रहणं ॥ ए७ ॥

सायस्स णुवसमित्ता असायबंधाण चरिमबंधंते। खवणाए लोभस्स वि अपुव्वकरणालिगाअंते ॥ए८॥

सायस्स त्ति–अनुपशमय्य मोहनीयोपशममकृत्वा, उपशमश्रेणिमकृत्वेत्यर्थः। असातबन्धानां मध्ये यश्चरमोऽसातबन्धस्तस्यान्तिमे समये वर्तमानस्य क्षपणायोद्यतस्य सातस्य जघन्यः प्रदेशसंक्रमो भवति। परतो हि सातस्य पतद्ग्रहता

नयति, न सक्रमः । 'खवणाए' इत्यादि, मोहनीयोपशममकृत्वा क्षपणायोद्यतस्यापूर्वकरणाद्धायाः प्रथमावलिकाया अन्त्यसमये संज्वलनलोभस्य जघन्यः प्रदेशसंक्रमः । परतो गुणसंक्रमे लभ्यमानातिप्रभूतस्य दलिकस्य संक्रमावलिकातिक्रान्तत्वेन संक्रमसंभवात् जघन्यप्रदेशसंक्रमाभावः ॥ ९८ ॥

अयरगवछिडुगं गालिय थीवेयथीणगिद्धितिगे । सगखवणहापवत्तस्संते एमेव मिछत्ते ॥ ९९ ॥

अयर त्ति–सागरोपमाणां द्वे षट्षष्टी यावत्सम्यक्त्वमनुपालयन् स्त्रीवेदस्त्यानर्द्धित्रिकलक्षणाश्चतस्रः प्रकृतीर्गालयित्वा तासां संबन्धि प्रभूतं कर्मदलिकं परिशाट्य किञ्चिच्छेषाणां सतीनां तासां क्षपणाय समभ्युद्यतस्य यथाप्रवृत्तकरणान्तिमसमये विध्यातसंक्रमेण जघन्यः प्रदेशसंक्रमो भवति । परतोऽपूर्वकरणे गुणसंक्रमेण प्रभूतकर्मदलिकसंक्रमसंभवात् जघन्यप्रदेशसंक्रमो न लभ्यत इति *यथाप्रवृत्तकरणान्तसमयग्रहणं* । *'एमेव मिछत्त इति'* एवमेव पूर्वोक्तेनैव प्रकारेण मिथ्यात्वस्य जघन्यः प्रदेशसंक्रमोऽवगन्तव्यः । तद्यथा–द्वे षट्षष्टी सागरोपमाणां यावत्सम्यक्त्वमनुपाल्य तावन्तं कालं मिथ्यात्वं गालयित्वा किञ्चिच्छेषस्य मिथ्यात्वस्य क्षपणाय समुद्यतस्य स्वकीययथाप्रवृत्तकरणान्तसमये वर्तमानस्य विध्यातसंक्रमेण मिथ्यात्वस्य जघन्यः प्रदेशसंक्रमो भवति, परतो गुणसंक्रमः प्रवर्तते, तेन स न प्राप्यते ॥ ९९ ॥

हस्सगुणसंकमद्धाए पूरयित्ता समीससम्मत्तं । चिरसंमत्ता मिछत्तगयस्सुव्वलणथोगो सिं ॥ १०० ॥

हस्स त्ति–सम्यक्त्वमुत्पाद्य ह्रस्वया गुणसंक्रमाद्धया स्तोककालेन गुणसंक्रमेणेत्यर्थः । समिश्रं सम्यक्त्वं सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वे इत्यर्थः । मिथ्यात्वदलेन पूरयित्वा आपूर्य चिरेण प्रभूतेन कालेन सम्यक्त्वान्मिथ्यात्वं गतस्य द्वे षट्षष्टी

सागरोपमाणां यावत्सम्यक्त्वमनुपाल्य मिथ्यात्वं गतस्येत्यर्थः । पल्योपमासंख्येयभागमात्रेण कालेन ते सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वे उद्वलयतः स्तोके उद्वलनसंक्रमे तयोर्जघन्यः प्रदेशसंक्रमो द्विचरमखंडस्य चरमसमये सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोर्यद्दलिकं परस्थाने मिथ्यात्वप्रकृतिरूपे प्रक्षिप्यते स तयोर्जघन्यः प्रदेशसंक्रम इत्यर्थः ॥ १०० ॥

संजोयणाण चतुरुवसमित्तु संजोजइत्तु अप्पद्धं । अयरछावट्ठिदुगं पालिय सकहप्पवत्तंते ॥ १०१ ॥

संजोयणाण त्ति—चतुरो वारान् मोहनीयमुपशमय्य, चतुष्कृत्वो मोहनीयोपशमनेन किं प्रयोजनमिति चेदुच्यते—प्रभूतपुद्गलपरिसाटः । तथाहि—चारित्रमोहनीयप्रकृतीनामुपशमं कुर्वन् स्थितिघातरसघातगुणश्रेणिगुणसंक्रमैः प्रभूतान् पुद्गलान् परिसाटयतीति । ततश्चतुष्कृत्वो मोहनीयोपशमं कृत्वा मिथ्यात्वं गच्छति । मिथ्यात्वं गतश्च सन् अल्पायां अल्पं कालं यावत् संयोजनान् संयोज्यानन्तानुबन्धिनो बद्ध्वा, तदानीं च चारित्रमोहनीयदलिकं स्वल्पमेव विद्यते, चतुष्कृत्वो मोहोपशमकाले तस्य स्थितिघातादिभिर्घातितत्वात् । ततोऽनन्तानुबन्धिनो बध्नन् तेषु यथाप्रवृत्तसंक्रमेण स्तोकमेव चारित्रमोहनीयदलिकं संक्रमयति । ततोऽन्तर्मुहूर्ते गते सति पुनरपि सम्यक्त्वं प्रतिपद्यते । तच्च द्वे षट्षष्टी सागरोपमाणां यावदनुपाल्यानन्तानुबन्धिनां क्षपणाय समुद्यतते । तस्य स्वकयथाप्रवृत्तकरणान्तसमये तेषामनन्तानुबन्धिनां विध्यातसंक्रमेण जघन्यः प्रदेशसंक्रमो भवति । परतोऽपूर्वकरणे गुणसंक्रमः प्रवर्तते इति स न प्राप्यते ॥ १०१ ॥

अट्ठकसायासाए य असुभधुवबंधि अत्थिरतिगे य । सव्वलहुं खवणाए अहापवत्तस्स चरिमम्मि ॥१०२॥

अट्ठ त्ति—अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणरूपा अष्टौ कषायाः, असातवेदनीयं, अशुभध्रुवबन्धिन्यः कुवर्णादिनवकोप-

घातरूपाः, ग्रस्थिरत्रिकं अस्थिराशुभायशःकीर्तिसंज्ञं, एतासां द्वाविंशतिप्रकृतीनां कषायाष्टकरहितानां । 'सव्वखर्सुं त्ति' सर्वेभ्योऽन्येभ्यः शीघ्रमेव क्षपणायोद्यतस्य मासपृथक्त्वाभ्यधिकेषु अष्टसु वर्षेष्वतिक्रान्तेषु क्षपणायोद्यतस्येत्यर्थः । अष्टौ कषायान् प्रति देशोनां पूर्वकोटीं यावत् संयममनुपाल्य । पञ्चसङ्ग्रहे पुनः सर्वा अप्येताः प्रकृतीरधिकृत्य देशोनां पूर्वकोटीं यावत् संयममनुपाल्येत्युक्तं । क्षपकश्रेणिं प्रतिपन्नस्य यथाप्रवृत्तकरणचरमसमये कषायाष्टकस्य विध्यातसंक्रमेण शेषाणां यथाप्रवृत्तसंक्रमेण जघन्यः प्रदेशसंक्रमो भवति ॥ १०२ ॥

पुरिसे संजलणतिगे य घोलमाणेण चरमबद्धस्स । सगअंतिमे असाएण समा अरई य सोगो य ॥१०३॥

पुरिसे त्ति–पुरिसे इत्यादौ षष्ठ्यर्थे सप्तमी । पुरुषवेदस्य सञ्ज्वलनत्रिकस्य च क्रोधमानमायारूपस्य क्षपणाय समुद्यतेन क्षपकश्रेणिं प्रतिपन्नेन स्वस्वबन्धचरमसमये । 'घोलमाणेणं त्ति' जघन्ययोगिना यद्बद्धं दलिकं तस्य चरमसंछोभे जघन्यः प्रदेशसंक्रमो भवति । तथाहि–आसां चतसृणामपि प्रकृतीनां बन्धव्यवच्छेदसमये समयोनावलिकाद्विकबद्धं मुक्त्वाऽन्यत् प्रदेशसत्कर्म न विद्यते । तदपि च प्रतिसमयं संक्रमेण क्षयमुपगच्छति तावत् यावच्चरमसमयबद्धस्यासङ्ख्येयो भागः शेषो भवति । ततस्तं सर्वसंक्रमेण संक्रमयतो जघन्यः प्रदेशसंक्रमः । 'असाएण समा अरई य सोगो य त्ति' अरतिशोकाव-सातसमौ असातवेदनीयस्येवारतिशोकयोर्जघन्यः प्रदेशसंक्रमो ज्ञातव्य इत्यर्थः ॥ १०३ ॥

वेउव्विक्कारसगं उव्वलिय बंधिऊण अप्पद्धं । जिट्ठठिई निरयाओ उव्वट्टित्ता अबंधित्तु ॥ १०४ ॥
थावरगयस्स चिरउव्वलणे एयस्स एव उच्चस्स । मणुयदुगस्स य तेउसु वाउसु वा सुहुमबद्धाणं ॥१०५॥

वेउव्वि त्ति–देवद्विकनरकद्विकवैक्रियसप्तकलक्षणं वैक्रियैकादशकं एकेन्द्रियभवे उद्वर्तमानेनोद्वलितं पुनरपि पञ्चेन्द्रियत्वमुपागतेन सता । अल्पाद्धमल्पकालं अन्तर्मुहूर्तकालं यावदित्यर्थः । बद्ध्वा, ततो ज्येष्ठस्थितिरुत्कृष्टस्थितिस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिक इत्यर्थः । सप्तमनरकपृथिव्यां नारको जातः । ततस्तावन्तं कालं यावत् यथायोगं तद्वैक्रियैकादशकमनुभूय ततो नरकादुद्धृत्य पञ्चेन्द्रियतिर्यक्षु मध्ये समुत्पन्नः । तत्र च तद्वैक्रियैकादशकमबद्ध्वा स्थावरेष्वेकेन्द्रियेषु मध्ये समुत्पन्नः । तस्य चिरोद्वलनया पल्योपमासंख्येयभागमात्रेण कालेनोद्वलनया तदुद्वलयतो यत् द्विचरमखंडस्य चरमसमये प्रकृत्यन्तरे दलिकं संक्रामति, स तस्य वैक्रियैकादशकस्य जघन्यः प्रदेशसंक्रमः । 'एयस्सेत्यादि' एतस्यैवानन्तरोक्तस्य जीवस्य पूर्वोक्तेन विधिना तेजोवायुषु मध्ये समागतस्य सूक्ष्मैकेन्द्रियभवे वर्तमानेन यद्बद्धमुच्चैर्गोत्रं मनुजद्विकं च मनुजगतिमनुजानुपूर्वीलक्षणं । ते चिरोद्वलनयोद्वलयतो द्विचरमखंडस्य चरमसमये परप्रकृतौ यद्दलिकं संक्रामति स तयोर्जघन्यः प्रदेशसंक्रमः । इयमत्र भावना–मनुजद्विकमुच्चैर्गोत्रं च प्रथमतस्तेजोवायुभवे वर्तमानेनोद्वलितं, पुनरपि सूक्ष्मैकेन्द्रियभवमुपागतेनान्तर्मुहूर्तं यावद्बद्धं, ततः पञ्चेन्द्रियभवं गत्वा सप्तमनरकपृथिव्यामुत्कृष्टस्थितिको नारको जातः । तत उद्धृत्य पञ्चेन्द्रियतिर्यक्षु मध्ये समुत्पन्नः । एतावन्तं च कालमबद्ध्वा प्रदेशसंक्रमेण चानुभूय तेजोवायुषु मध्ये समागतः । तस्य मनुजद्विकोच्चैर्गोत्रे चिरोद्वलनयोद्वलयतो द्विचरमखंडस्य चरमसमये परप्रकृतौ यद्दलं संक्रामति स तयोर्जघन्यः प्रदेशसंक्रमः ॥ १०४–१०५ ॥

हस्सं कालं बंधिय विरओ आहारसत्तगं गंतुं । अविरइ महुव्वलंतस्स जा थोव उव्वलणा ॥ १०६ ॥

हृस्सं ति–ह्रस्व कालं स्तोक कालं यावत् विरतोऽप्रमत्तसंयतः सन् आहारकसप्तकं बद्ध्वा कर्मोदयपरिणतिवशात् पुनरप्यविरतिं गतः। ततोऽन्तर्मुहूर्तात्परतो महोद्वलनया चिरोद्वलनया पल्योपमासंख्येयभागप्रमाणेन कालेनोद्वलनयोद्वलयतः सतो या स्तोकोद्वलना द्विचरमखण्डस्य चरमसमये यत्कर्मदलिकं परप्रकृतिषु प्रक्षिप्यते, सा स्तोकोद्वलना, सा आहारकस्य जघन्यः प्रदेशसंक्रमः ॥ १०६ ॥

तेवट्ठिसयं उदहीण स चउपल्लाहियं अबंधित्ता। अंते अहप्पवत्तकरणस्स उज्जोवतिरियदुगे ॥१०७॥

तेवट्ठिसयं ति–त्रिषष्ठ्यधिकमुदधिशत सागरोपमाणां शतं चतुष्पल्योपमाधिकं च यावत् स क्षपितकर्मांशः सर्वजघन्यतिर्यग्द्विकोद्योतसत्कर्मा उद्योततिर्यग्द्विकं अबद्ध्वा यथाप्रवृत्तकरणस्यान्ते चरमसमये उद्योततिर्यग्द्विकयोर्जघन्यं प्रदेशसंक्रमं करोति। कथं त्रिषष्ठ्यधिकं सागरोपमाणां शतं चतुःपल्याधिकं च यावदबद्धेति चेदुच्यते–स क्षपितकर्मांशस्त्रिपल्योपमायुष्केषु मनुजेषु मध्ये समुत्पन्नस्तत्र देवद्विकमेव बध्नाति, न तिर्यग्द्विकं, नाप्युद्योत। तत्र चान्तर्मुहूर्ते शेषे सत्यायुषि सम्यक्त्वमवाप्य ततोऽप्रतिपतितसम्यक्त्व एव पल्योपमस्थितिको देवो जातः। ततोऽप्यप्रतिपतितसम्यक्त्वो देवभवाच्च्युत्वा मनुष्येषु मध्ये समुत्पन्नः। ततस्तेनैवाप्रतिपतितेन सम्यक्त्वेन सहित एकत्रिंशत्सागरोपमस्थितिको ग्रैवेयकेषु मध्ये देवो जातः। तत्र चोत्पत्त्यनन्तरमन्तर्मुहूर्तादूर्ध्वं मिथ्यात्वं गतः। ततोऽन्तर्मुहूर्तावशेषे आयुषि पुनरपि सम्यक्त्वं लभते। ततो द्वे षट्षष्टी सागरोपमाणां यावन्मनुष्यानुत्तरसुरादिषु सम्यक्त्वमनुपाल्य तस्याः सम्यक्त्वाद्धाया अन्तर्मुहूर्ते

शेषे शीघ्रमेव क्षपणाय समुद्यतः । ततोऽनेन विधिना त्रिषष्ट्यधिकं सागरोपमाणां शतं चतुष्पल्याधिकं च यावत्तिर्यग्द्विक-मुद्योतं च बन्धरहितं भवतीति ॥ १०७ ॥

इगविगलिंदियजोग्गा अठ पज्जत्तगेण सह तेसिं । तिरियगइसमं नवरं पंचासीउदहिसयं तु ॥१०८॥

इग त्ति–एकेन्द्रियविकलेन्द्रिययोग्या अष्टौ याः प्रकृतय एकद्वित्रिचतुरिन्द्रियजातिस्थावरातपसूक्ष्मसाधारणलक्षणाः । तासामपर्याप्तकसहितानां नवानां प्रकृतीनां तिर्यग्गतिसमं वक्तव्यं । नवरमत्र पञ्चाशीत्यधिकं सागरोपमशतं चतुष्पल्या-धिकं यावदबन्धेति वक्तव्यं । कथमेतावन्तं कालं यावदबन्ध इति चेदुच्यते–इह क्षपितकर्मांशो द्वाविंशतिसागरोपमस्थि-तिकः षष्ठपृथिव्यां नारको जातः । तत्राप्यन्तर्मुहूर्तावशेषे आयुषि सम्यक्त्वं प्राप्तवान् । ततोऽप्रतिपतितसम्यक्त्व एव मनुष्यो जातः । ततस्तेनाप्रतिपतितेन सम्यक्त्वेन देशविरतिमनुपाल्य चतुःपल्योपमस्थितिकः सौधर्मदेवलोके देवो जातः । ततस्तेनापतितेन सम्यक्त्वेन सह देवभवाच्च्युत्वा मनुष्यो जातः । तस्मिंश्च मनुष्यभवे संयममनुपाल्य ग्रैवेयके-ष्वेकत्रिंशत्सागरोपमस्थितिको देवो जातः । तत्र चोत्पत्त्यनन्तरमन्तर्मुहूर्तादूर्ध्वं मिथ्यात्वं गतः । ततोऽन्तर्मुहूर्तावशेषे आयुषि भूयोऽपि सम्यक्त्वं प्रतिपद्यते । ततो द्वे षट्षष्टी सागरोपमाणां यावत् सम्यक्त्वमनुपाल्य तस्याः सम्यक्त्वा-द्धाया अन्तर्मुहूर्ते शेषे क्षपणाय समुद्यतते । तदेवं पञ्चाशीत्यधिकं सागरोपमशतं चतुःपल्याधिकं यावत्पूर्वोक्तानां नवप्रकृतीनां बन्धाभावः ॥ १०८ ॥

बत्तीसाए सुभाणं सेढिमणारुहिय सेसगविहीहिं । कट्टु जहन्नं खवणं अपुवकरणालिया अंते ॥१०९॥

उपसीसाए त्ति–श्रेणिमनारुह्योपशमश्रेणिमकृत्वा शेषैर्विधिभिः क्षपितकर्मांशसत्कैः षट्त्रिंशत्संख्यानां शुभप्रकृतीनां पञ्चेन्द्रियजातिसमचतुरस्रसंस्थानवज्रर्षभनाराचसंहननतैजससप्तकप्रशस्तविहायोगतिशुक्लरक्तहारिद्रसुरभिगन्धकषायाम्लमधुरमृदुलघुस्निग्धोष्णागुरुलघुपराघातोच्छ्वासत्रसादिदशकनिर्माणलक्षणानां जघन्यं प्रदेशाग्रं कृत्वा क्षपणायोद्यतस्य क्षपितकर्मांशस्यापूर्वकरणसत्कायाः प्रथमावलिकाया अन्ते चरमसमये तासां जघन्यः प्रदेशसंक्रमो भवति । तत ऊर्ध्वं तु गुणसंक्रमेण लब्धस्यातिप्रभूतस्य दलिकस्य संक्रमावलिकातिक्रान्तस्येन संक्रमसंभवात् स न प्राप्यते । पञ्चसंग्रहे तु वज्रर्षभनाराचवर्जितानां शेषाणां पञ्चत्रिंशत्प्रकृतीनामेवापूर्वकरणप्रथमावलिकान्ते जघन्यः प्रदेशसंक्रम उक्तः । वज्रर्षभनाराचसंहननस्य तु स्वबन्धव्यवच्छेदसमये इति ॥ १०९ ॥

सम्मद्दिट्ठिअजोग्गाण सोलसण्ह पि असुभपगईणं । थीवेएण सरिसगं नवरं पढमं तिपल्लेसु ॥११०॥

सम्मद्दिट्ठि त्ति–सम्यग्दृष्टेरयोग्यानां षोडशानामशुभप्रकृतीनां प्रथमवर्जसंस्थानप्रथमवर्जसंहननाप्रशस्तविहायोगतिदुर्भगदुःस्वरानादेयनपुंसकवेदनीचैर्गोत्रलक्षणानां स्त्रीवेदेन सदृशं वक्तव्यं । यथा प्राक् स्त्रीवेदस्य जघन्यप्रदेशसंक्रमप्ररूपणा कृता तथात्रापि कर्तव्या । नवरमेतासां जघन्यप्रदेशसंक्रमस्वामी प्रथमं त्रिपल्योपमायुष्केषु मनुष्येषु मध्ये समुत्पन्नो वक्तव्य । अन्तर्मुहूर्तावशेषे चायुषि प्राप्तसम्यक्त्वः । शेषं तथैव वक्तव्यम् ॥ ११० ॥

नरतिरियाण तिपल्लस्संते ओरालियस्स पाउग्गा । तिब्बयरस्स य बंधा जहन्नओ आलिगं गंतु ॥१११॥

नर त्ति–नरतिरश्चां त्रिपल्योपमस्यान्ते औदारिकस्य प्रायोग्याः प्रकृतयो जघन्यप्रदेशसंक्रमयोग्याः । इयमत्र भावना–

यो जीवः सकलान्यजीवापेक्षया सर्वजघन्यौदारिकसत्कर्मा सन् त्रिपल्योपमायुष्केषु तिर्यङ्मनुष्येषु मध्ये समुत्पन्नः, तस्यौदारिकसप्तकमनुभवतो विध्यातसंक्रमेण परप्रकृतौ संक्रमयतश्च स्वायुषश्चरमसमये तस्यौदारिकसप्तकस्य जघन्यः प्रदेशसंक्रमो भवति । औदारिकस्य प्रायोग्या इत्यौदारिकसप्तकं । 'तित्थयरस्सेत्यादि' तीर्थकरनामकर्मणो बन्धं कुर्वता यत्प्रथमसमये बद्धं दलिकं तत् बन्धावलिकातीतं सत् यदा परप्रकृतिषु यथाप्रवृत्तसंक्रमेण संक्रमयति तदा तीर्थकरनाम्नो जघन्यः प्रदेशसंक्रमो भवति । तदेवमुक्तः प्रदेशसंक्रमः । तदुक्तौ च समर्थितं संक्रमकरणम् ॥ १११ ॥

॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां कर्मप्रकृतिटीकायां संक्रमकरणम् ॥

तदेवमुक्तं संक्रमकरणं । सम्प्रत्युद्देशक्रमेणोद्वर्तनापवर्तने वक्तुमवसरप्राप्ते । ते च द्वे अपि स्थित्यनुभागविषये । तत्र प्रथमतः स्थितेरुद्वर्तनापवर्तने वक्तव्ये । स्थितौ सत्यामनुभागसंभवात् । तत्राप्युद्देशक्रमप्रामाण्यानुसरणात् प्रथमतः स्थितेरुद्वर्तनामेवाह—

उव्वट्टणा ठिईए उदयावलियाएँ बाहिरठिईणं । होइ अबाहा अइत्थावणाउ जा वालिया हस्सा ॥१॥

उव्वट्टण त्ति—स्थितेरुद्वर्तना उदयावलिकाया बाह्यानां स्थितीनामवगन्तव्या । उदयावलिका तु सकलकरणायोग्येति कृत्वा सा प्रतिषिध्यते । अपि च बध्यमानप्रकृतेर्यावती अबाधा तया तुल्या वा हीना वा पूर्वबद्धप्रकृतीनां या स्थितिः सा नोद्वर्त्यते, सा उत्पाट्य तत ऊर्ध्वं बध्यमानप्रकृतेरबाधाया उपरि न निक्षिप्यत इत्यर्थः, अबाधाकालान्तःप्रविष्टत्वात् । या पुनरबाधाकालादुपरिवर्तिनी सा उद्वर्त्यत एव । तदेवमबाधान्तःप्रविष्टाः सर्वा अपि स्थितय उद्वर्तनामधिकृत्यातिक्रमणीया भवन्ति परित्याज्या भवन्तीत्यर्थः । अतिक्रमणीयस्थितिप्रमाणनिरूपणार्थमेवाह—'होइ इत्यादि' भवति अबाधा अतीत्थापना उल्लंघनीया । एषोत्कर्षतोऽतीत्थापना । सा च हीना हीनतरा तावदवगन्तव्या यावत् ह्रस्वा जघन्याऽतीत्थापना आवलिका आवलिकामात्रा भवति । इयमत्र भावना—अबाधान्तर्गतं कर्मदलिकमुद्वर्तनायोग्यं न भवति, किं त्वबाधायाः परत एव । तथा च सति यैवोत्कृष्टाऽबाधा सैवोत्कृष्टाऽतीत्थापना, समयोना उत्कृष्टाऽबाधा समयोनोत्कृष्टाऽतीत्थापना, द्विसमयोनोत्कृष्टाऽबाधा द्विसमयोनोत्कृष्टाऽतीत्थापना । एवं समयसमयहान्याऽतीत्थापना तावद्वाच्या यावज्जघन्याऽबाधाऽन्तर्मुहूर्तप्रमाणा । ततोऽपि जघन्यतराऽतीत्थापना आवलिकामात्रं भवति । तच्चोदयावलिकाबह-

णमवसेयं । तथाहि—उदयावलिकान्तर्गताः स्थितयो नोद्वर्त्यन्ते "उव्वट्टणा ठिईए उदयावलियाए बाहिरठिईणं" इतिवचनात् । ननु यदा तदा वा बन्धे सत्युद्वर्तना प्रवर्तिष्यते "आबंधा उक्कड्डइ" इतिवचनात्, तत उदयावलिकागताः स्थितयोऽबाधान्तर्गतत्वेन नोद्वर्तिष्यन्ते, किमुदयावलिकाग्रहणेन ? तदयुक्तं, अभिप्रायापरिज्ञानात् । अबाधान्तर्गताः स्थितयो नोद्वर्त्यन्त इति किमुक्तं भवति ? अबाधान्तर्गताः स्थितयः स्वस्थानादुत्पाट्याबाधाया उपरि न निक्षिप्यन्ते । अबाधाया मध्ये पुनस्तासां वक्ष्यमाणक्रमेणोद्वर्तनानिक्षेपौ प्रवर्तमानौ न विरुध्येते । तत उदयावलिकान्तर्गता अप्युद्वर्तनीयाः प्राप्नुवन्तीति प्रतिषिध्यन्ते ॥ १ ॥

संप्रति निक्षेपप्ररूपणार्थमाह—

आवलियअसंखभागाइ जाव कम्मठिइ त्ति निक्खेवो । समउत्तरालियाए साबाहाए भवे ऊणे ॥२॥

आवलिय त्ति-इह निक्षेपो द्विधा—जघन्य उत्कृष्टश्च । तत्रावलिकाया असंख्येयभागमात्रासु स्थितिषु यः कर्मदलिकनिक्षेपः स जघन्यः । तथाहि-सर्वोत्कृष्टात् स्थित्यग्रादध आवलिकामावलिकाया असंख्येयं च भागमधोऽवतीर्य ततोऽधस्तनी या स्थितिस्तस्या दलिकमतीत्थापनावलिकामात्रमतिक्रम्योपरितनीष्वेवावलिकाया असंख्येयभागभाविनीषु स्थितिषु निक्षिप्यते, नावलिकाया मध्येऽपि, तथास्वाभाव्यात् । ततोऽसौ जघन्यो दलिकनिक्षेपः । एवं च सति आवलिकाया असंख्येयतमेन भागेनाधिकास्वावलिकामात्रासु स्थितिषु उद्वर्तनं न भवतीति सिद्धं । तथा च सत्युत्कृष्टस्थितिबन्धे उद्वर्तनायोग्याः स्थितयो बन्धावलिकामबाधामुपरितनीमावलिकामसंख्येयभागाधिकां मुक्त्वा शेषा एव द्रष्टव्याः।

तथाहि—बन्धावलिकान्तर्गतं सकलकरणायोग्यमिति कृत्वा बन्धावलिकान्तर्गताः स्थितयो नोद्वर्तनायोग्याः। तथाऽबाधान्तर्गता अपि नोद्वर्तनायोग्याः, तासामतीत्थापनात्वेन प्राक् प्रतिपादितत्वात्। असंख्येयभागाधिकावलिकामात्राश्चाधिन्यश्चोपरितन्यः स्थितयः प्रागुक्तयुक्तेरेव नोद्वर्तनायोग्याः। इदानीं निक्षेपश्चिन्त्यते। तत्र यदावलिकामावलिकाया असंख्येयभागं चोपरिष्टादधोऽवतीर्य द्वितीयाऽधस्तनी स्थितिरुद्वर्त्यते, तदा समयाधिक आवलिकाया असंख्येयभागो निक्षेपविषयः। यदा तु तृतीया स्थितिरुद्वर्त्यते तदा द्विसमयाधिकः। एवं समयवृद्ध्या तावद्दलिकनिक्षेपो वर्धते यावदुत्कृष्टो भवति। स च कियान् भवतीति चेदुच्यते—'समयेत्यादि' समयाधिकावलिकयाऽबाधया च हीना सर्वा कर्मस्थितिः। तथाहि—अबाधोपरिस्थस्थितीनामुद्वर्तना भवति। तत्राप्यबाधाया उपरितने स्थितिस्थाने उद्वर्त्यमानेऽबाधाया उपरि दलिकनिक्षेपो भवति, नाबाधाया मध्येऽपि, उद्वर्त्यमानदलिकस्योद्वर्त्यमानस्थितेरूर्ध्वमेव निक्षेपात्। तत्राप्युद्वर्त्यमानस्थितेरुपरि आवलिकामात्राः स्थितीरतिक्रम्योपरितनीषु स्थितिषु सर्वासु दलिकनिक्षेपो भवति। अतोऽतीत्थापनावलिकामुद्वर्त्यमानां च समयमात्रां स्थितिमबाधां च वर्जयित्वा शेषा सर्वापि कर्मस्थितिरुत्कृष्टो दलिकनिक्षेपविषयः। उक्तं च पञ्चसंग्रहमूलटीकायाम्—समयोत्तरावलिकया साबाधया हीना यावदुत्कृष्टा कर्मस्थितिस्तावद्दलिकनिक्षेपो भवति। यतोऽबाधोपरिस्थस्थितीनामुद्वर्तना भवति तापि अतीत्थापनामुल्लङ्घ्योद्वर्त्यमानायामपि स्थितौ न दलिकनिक्षेपो भवति। अतः समयाधिकावलिकाबाधावर्जितासु शेषासु सर्वासु स्थितिषु दलिकनिक्षेपो भवतीति। तदेवमबाधाया उपरितनं समयमात्रमुद्वर्त्यमानं स्थितिस्थानमधिकृत्योत्कृष्टो दलिकनिक्षेपविषयः प्राप्यते। सर्वोपरितनं तु

स्थितिस्थानमुद्वर्त्यमानमपेक्ष्य जघन्यो दलिकनिक्षेपविषयः । उक्तं च—" आबाहोवरिठाणगदलं पडुचेह परमनिक्खेवो । चरिमुव्वट्टणगाणं, पडुच्च इह जायइ जहण्णो ॥ १ ॥" इति ॥ २ ॥

एषोऽव्याघाते दलिकनिक्षेपविधिरुक्तः, व्याघाते पुनरेवं—

निव्वाघाएणेवं वाघाए संतकम्महिगबंधो । आवलिअसंखभागादि होइ अइत्थावणा नवरं ॥ ३ ॥

निव्वाघाएण त्ति—एवं पूर्वोक्तेन प्रकारेण दलिकनिक्षेपो निर्व्याघातेन व्याघाताभावेन द्रष्टव्यः । व्याघाते पुनः प्राक्तनस्थितिसत्कर्मापेक्षयाऽभ्यधिकाभिनवकर्मबन्धरूपे आवलिकाऽसंख्येयभागादिकाऽतीत्थापना भवति । निक्षेपोऽप्यावलिकागतासंख्येयभागादिकः । इयमत्र भावना—प्राक्तनसत्कर्मस्थित्यपेक्षया समयादिनाभ्यधिको योऽभिनवकर्मबन्धः स व्याघात उच्यते । तस्मिन् सत्यतीत्थापना आवलिकासंख्येयभागादिका भवति । तथाहि—प्राक्तनसत्कर्मस्थितेः सकाशात् समयमात्रेणाभ्यधिकेऽभिनवकर्मबन्धे सति प्राक्तनसत्कर्मणोऽन्त्या वा द्विचरमा वा स्थितिर्नोद्वर्त्यते । एवं समयद्वयेन समयत्रयेण यावदावलिकाया असंख्येयतमेनापि भागेनाभ्यधिकेऽभिनवकर्मबन्धे द्रष्टव्यं । यदा पुनर्द्वाभ्यामावलिकाया असंख्येयतमाभ्यां भागाभ्यामभ्यधिकोऽभिनवकर्मबन्ध उपजायते तदा प्राक्तनसत्कर्मणोऽन्त्या स्थितिरुद्वर्त्यते । उद्वर्त्य चावलिकायाः प्रथममसंख्येयतमं भागमतिक्रम्य द्वितीयेऽसंख्येयतमे भागे निक्षिप्यते । एतावतीत्थापनानिक्षेपौ जघन्यौ । यदा पुनः समयाधिकाभ्यां द्वाभ्यामावलिकाया असंख्येयतमाभ्यां भागाभ्यामधिकोऽभिनवकर्मबन्धस्तदा आवलिकायाः प्रथममसंख्येयतमं भागं समयाधिकमतिक्रम्य द्वितीयेऽसंख्येयतमे भागे निक्षिप्यते । एवम-

जिनवकर्मबन्धस्य समयादिवृद्धावतीत्थापना प्रवर्धते। सा च तावद्यावदावलिका परिपूर्णा भवति। निक्षेपस्तु सर्वत्रापि तावन्मात्र एव भवति। तत ऊर्ध्वं पुनरजिनवकर्मबन्धवृद्धौ निक्षेप एव केवलो वर्धते, नातीत्थापना। यावच्चाजिनवकर्मबन्धः प्राक्तनस्थितिसत्कर्मणः सकाशात् द्वाभ्यामावलिकाया असंख्येयतमाभ्यां भागाभ्यामधिको न भवति तावत् प्राक्तनसत्कर्मणश्चरमस्थितेरध आवलिकामसंख्येयभागाधिकामतिक्रम्य ततोऽधस्तनीरेव स्थितीरुद्वर्तयति। तत्रापि यदा आवलिकामसंख्येयभागाधिकामतिक्रम्य ततोऽनन्तरामेवाधस्तनीं स्थितिमुद्वर्तयति, तदा आवलिकामतिक्रम्योपरितने आवलिकाया असंख्येयतमे भागे निक्षिपति। यदा तु द्वितीयामधस्तनीं स्थितिमुद्वर्तयति तदा समयाधिकेऽसंख्येयतमे भागे निक्षिपति। एवंप्रकारेण द्रष्टव्यं। सम्प्रत्यल्पबहुत्वमुच्यते—या जघन्याऽतीत्थापना यश्च जघन्यो निक्षेप, एतौ द्वावपि सर्वस्तोकौ परस्परं च तुल्यौ। यतो द्वावप्येतौ आवलिकासत्कासंख्येयतमभागमात्रौ, ताभ्यामसंख्येयगुणोत्कृष्टाऽतीत्थापना, तस्या उत्कृष्टायाबाधारूपत्वात्। ततोऽप्युत्कृष्टो निक्षेपोऽसंख्येयगुणः, यतोऽसौ समयाधिकावलिकयाऽबाधया च हीना सर्वा कर्मस्थितिः। ततोऽपि सर्वा कर्मस्थितिर्विशेषाधिका ॥ ३ ॥

तदेवमुक्ता स्थित्युद्वर्तना, सम्प्रति स्थित्यपवर्तनामाह—

उव्वट्टंतो य ठिइं उदयावलिबाहिरा ठिइविसेसा। निक्खिवइ तइयभागे समयाहिए सेसमइवइय ॥४॥
वड्ढइ तत्तो अतित्थावणा उ जावालिगा हवइ पुण्णा। ता निक्खेवो समयाहिगालिग दुगूण कम्मठिई ५

उद्वर्तंतो चि—स्थितिमपवर्तयन् उदयावलिकाया बाह्यान् स्थितिविशेषान् स्थितिभेदानपवर्तयति। के ते स्थितिविशेषा

इति चेदुच्यते–उदयावलिकाया उपरि समयमात्रा स्थितिः द्विसमयमात्रा एवं तावद्वाच्यं यावद्बन्धावलिकोदयावलिकाहीना सर्वा कर्मस्थितिः। एते स्थितिविशेषाः। उदयावलिकाया गता च स्थितिः सकलकरणायोग्येति कृत्वा तां नापवर्तयति। तत उक्तं उदयावलिकाबाह्यानिति। कुत्र निक्षिपतीति चेदत आह–निक्षिपति आवलिकायास्त्रिभागे तृतीये भागे समयाधिके। शेषं समयोनमुपरितनं त्रिभागद्वयमतिक्रम्य। इयमत्र भावना–उदयावलिकाया उपरितनी या स्थितिस्तस्या दलिकमपवर्तयन् उदयावलिकाया उपरितनौ द्वौ त्रिभागौ समयोनावतिक्रम्याधस्तने समयाधिके तृतीये भागे निक्षिपति। एष जघन्यो निक्षेपः जघन्या चातीत्थापना। यदोदयावलिकाया उपरितनी द्वितीया स्थितिरपवर्त्यते तदाऽतीत्थापना प्रागुक्तप्रमाणा समयाधिका भवति। निक्षेपस्तु तावन्मात्र एव। यदा तूदयावलिकाया उपरितनी तृतीया स्थितिरपवर्त्यते तदाऽतीत्थापना प्रागुक्तप्रमाणा द्विसमयाधिका भवति, निक्षेपस्तु तावन्मात्र एव। एवमतीत्थापना प्रतिसमयं तावद्वृद्धिमुपनेतव्या यावदावलिका परिपूर्णा भवति। ततः परमतीत्थापना सर्वत्रापि तावन्मात्रैव भवति, निक्षेपस्तु वर्धते, स च तावद्यावद्बन्धावलिकातीत्थापनावलिकारहिता अपवर्त्यमानस्थितिरहिता च सकलापि कर्मस्थितिः। तथाहि—बन्धावलिकायामतीतायां सत्यां कर्मापवर्तयितुमारभते। तत्रापि च यदा सर्वोपरितनं स्थितिस्थानमपवर्तयति, तदावलिकामात्रमधोऽवतीर्याधस्तनेषु सर्वेष्वपि स्थितिस्थानेषु निक्षिपति। तस्मादुत्कृष्टो निक्षेपोऽपवर्त्यमानस्थितिसमयरहिता बन्धावलिकातीत्थापनावलिकारहिता च सर्वापि कर्मस्थितिः। उक्तं च—"समयाहिअइत्थवणा बंधावलिया य मोत्तु निखेवो। कम्मट्ठिई बंधोदय आवलिया मुत्तु उवट्टे ॥ १ ॥" कर्मस्थितिं बन्धावलिकामु-

दयावलिकां च मुक्त्वा शेषां सर्वामपि अपवर्तयतीत्यर्थः । तदेवमुदयावलिकाया उपरितनं समयमात्रं स्थितिस्थानं प्रतीत्य प्रवर्तमानायामपवर्तनायां समयाधिकावलिकात्रिभागो निक्षेपः प्राप्यते । स च सर्वजघन्यः सर्वोपरितनं च स्थितिस्थानं प्रतीत्य प्रवर्तमानायामपवर्तनायां यथोक्तरूप उत्कृष्टो निक्षेपः । उक्तं च–" उदयावलिमुवरित्थं ठाणं अहि-गिच होइ अइत्थीणो । निक्खेवो सव्वोवरि ठिइठाणवसा भवे परमो ॥ १ ॥" ॥ ४–५ ॥

एष निर्व्याघातेऽपवर्तनाविधिरुक्तः, संप्रति व्याघाते तमाह—

वाघाए समऊणं कंडगमुक्कस्सिया अइच्छवणा । डायठिई किंचूणा ठिइकंडुक्कस्सगपमाणं ॥ ६ ॥

वाघाए त्ति–अत्र व्याघातो नाम स्थितिघातः तस्मिन् सति, त कुर्वत इत्यर्थः । समयोनं कण्डकमात्रमुत्कृष्टाऽतीत्थापना । कथं समयोनमिति चेदुच्यते–उपरितनेन समयमात्रेण स्थितिस्थानेनापवर्त्यमानेन सहापवर्तनात् कण्डकमतिक्रम्यते । ततस्तेन विना कण्डकं समयोनमेव भवति । कण्डकमानमाह–' डायठिई ' इत्यादि, यस्याः स्थितेरारभ्य तस्या एव प्रकृतेरुत्कृष्टं स्थितिबन्धमाधत्ते । ततः प्रभृति सर्वापि स्थितिर्डायस्थितिरित्युच्यते । उक्तं च पञ्चसंग्रहमूलटीकायां–"यस्याः स्थितेरारभ्योत्कृष्टं स्थितिबन्धं विधत्ते निर्मापयति, तस्या आरभ्योपरितनानि सर्वाण्यपि स्थितिस्थानानि डायस्थितिसंज्ञानि भवन्ति "। सा डायस्थितिः किंचिदूना कण्डकस्योत्कृष्टं प्रमाणं, पञ्चसंग्रहे पुनरेवं मूलटीकाकृता व्याख्या कृता "सा डायस्थितिरुत्कर्षतः किंचिदूना किंचिदूनकर्मस्थितिप्रमाणा । तथाहि—अन्तःकोटीकोटीप्रमाणं स्थितिबन्धं कृत्वा पर्याप्तसंज्ञिपञ्चेन्द्रिय उत्कृष्टसंक्लेशवशादुत्कृष्टां स्थितिं विधत्ते इति । सा डायस्थितिः किंचिदूनकर्मस्थितिप्रमाणा कण्डकस्यो-

त्कृष्टं प्रमाणमिति"। एतच्चोत्कृष्टं कंडकं समयमात्रेणापि न्यूनं कंडकमुच्यते। एवं समयद्वयेन समयत्रयेण एवं तावन्न्यूनं वाच्यं यावत्तत्पल्योपमासंख्येयभागमात्रप्रमाणं भवति। तच्च जघन्यं कंडकं। इदं च समयोनं जघन्या व्याघातेऽतीत्थापना। संप्रत्यल्पबहुत्वमुच्यते—तत्रापवर्तनायां जघन्यो निक्षेपः सर्वस्तोकः। तस्य समयाधिकावलिकात्रिभागमात्रत्वात्। ततोऽपि जघन्यातीत्थापना द्विगुणा त्रिसमयोना। कथं त्रिसमयोनं द्विगुणत्वमिति चेदुच्यते—व्याघातमन्तरेण जघन्याऽतीत्थापना आवलिकात्रिभागद्वयं समयोनं भवति। आवलिका चासत्कल्पनया नवसमयप्रमाणा कल्प्यते। ततस्त्रिभागद्वयं समयोनं पञ्चसमयप्रमाणमवगन्तव्यं। निक्षेपोऽपि जघन्यः समयाधिकावलिकात्रिभागरूपोऽसत्कल्पनया चतुःसमयप्रमाणो द्विगुणीकृतस्त्रिसमयोनः सन् एतावानेव भवतीति। ततोऽपि व्याघातं विनोत्कृष्टाऽतीत्थापना विशेषाधिका, तस्याः परिपूर्णावलिकामात्रत्वात्। ततो व्याघाते उत्कृष्टाऽतीत्थापनाऽसंख्येयगुणा, किञ्चिदूनकर्मस्थितिप्रमाणत्वात्तस्याः। ततोऽप्युत्कृष्टो निक्षेपो विशेषाधिकः, तस्य समयाधिकावलिकाद्विकोनसकलकर्मस्थितिप्रमाणत्वात्। ततः सर्वा कर्मस्थितिर्विशेषाधिका। संप्रत्युद्वर्तनापवर्तनयोः संयोगेनाल्पबहुत्वमुच्यते। तत्रोद्वर्तनाया व्याघाते जघन्यातीत्थापनानिक्षेपौ सर्वस्तोकौ, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यौ, आवलिकाऽसंख्येयभागमात्रत्वात्। ततोऽपवर्तनायां जघन्यो निक्षेपोऽसंख्येयगुणः, तस्य समयाधिकावलिकात्रिभागमात्रत्वात्। ततोऽप्यपवर्तनायामेव जघन्यातीत्थापना द्विगुणा त्रिसमयोना। अत्र भावना प्रागेव कृता। ततोऽप्यपवर्तनायामेव व्याघातं विनोत्कृष्टाऽतीत्थापना विशेषाधिका, तस्याः परिपूर्णावलिकाप्रमाणत्वात्। तत उद्वर्तनायामुत्कृष्टातीत्थापना संख्येयगुणा, तस्या उत्कृष्टाबाधारूपत्वात्।

ततोऽपवर्तनायां व्याघाते उत्कृष्टातीत्थापनाऽसंख्येयगुणा, तस्याः किंचिदूनकर्मस्थितिप्रमाणत्वात् । तत उद्वर्तनाया-मुत्कृष्टो निक्षेपो विशेषाधिकः । ततोऽप्यपवर्तनायामुत्कृष्टो निक्षेपो विशेषाधिकः । ततोऽपि सर्वा स्थितिर्विशेषाधिका ॥६॥

तदेवमुक्ते स्थित्युद्वर्तनापवर्तने, सम्प्रत्यनुभागोद्वर्तनापवर्तने वाच्ये । तत्र प्रथमतोऽनुभागोद्वर्तनामाह–

चरमं नोवट्टिज्जइ जावाणंताणि फड्डगाणि ततो । उस्सक्किय उक्कड्डइ एवं उवट्टणाईओ ॥ ७ ॥

चरमं ति–चरमं स्पर्धकं नोद्वर्त्यते, नापि द्विचरमं । एवं तावद्वाच्यं यावच्चरमात्स्पर्धकादधोऽनन्तानि स्पर्धकानि । इदमत्र तात्पर्यं–यो जघन्यो निक्षेप आवलिकाया असंख्येयभागः सर्वोपरितनो या च तस्याध आवलिकामात्रातीत्थापना तत्स्थितिस्थानगतानि स्पर्धकानि सर्वाण्यपि नोद्वर्त्यन्ते, किंतु तेभ्योऽधस्तादवतीर्य यानि स्पर्धकानि समयमात्रस्थितिगतानि तान्युद्वर्तयति । तानि चोद्वर्त्यावलिकामात्रस्थितिगतानि अनन्तानि स्पर्धकान्यतिक्रम्योपरितनेष्वावलिकासत्कासंख्येयभागमात्रगतेषु स्पर्धकेषु निक्षिपति । यदा पुनरधोऽवतीर्य द्वितीयसमयमात्रस्थितिगतानि स्पर्धकान्युद्वर्तयति तदावलिकामात्रस्थितिगतानि स्पर्धकान्यतिक्रम्योपरितनेषु समयाधिकावलिकासत्कासंख्येयभागमात्रगतेषु स्पर्धकेषु निक्षिपति । एवं यथा यथाऽधोऽवतरति तथा तथा निक्षेपो वर्धते । अतीत्थापना पुनः सर्वत्राप्यावलिकामात्रस्थितिगतान्येव स्पर्धकानि । कियान् पुनरुत्कृष्टो निक्षेपविषय इति चेदुच्यते–अन्त्यावलिकायामतीतायां समयाधिकावलिकाबाधागतानि स्पर्धकानि व्यतिरिच्य शेषाणि सर्वाण्यपि निक्षेपविषयः । तथाहि–अबाधागतानि स्पर्धकानि नोद्वर्त्यन्ते । उद्वर्त्यमानानि च समयमात्रस्थितिगतानि स्पर्धकानि न तत्रैव निक्षिपति । आवलिकामात्रगतानि त्वतीत्थापना । ततो

बन्धावलिकायामतीतायां समयाधिकावलिकागतानि अबाधागतानि च स्पर्धकानि व्यतिरिच्य शेषाणि सर्वाणि निक्षेपविषयः । संप्रत्यत्रैवाल्पबहुत्वमुच्यते–तत्र सर्वस्तोको जघन्यनिक्षेपस्तस्यावलिकासत्कासंख्येयभागगतस्पर्धकमात्रत्वात् । ततोऽतीत्थापनाऽनन्तगुणा, निक्षेपविषयस्पर्धकेभ्य आवलिकामात्रस्थितिगतानां स्पर्धकानामनन्तगुणत्वात् । एवं सर्वत्राप्यनन्तगुणता स्पर्धकापेक्षया द्रष्टव्या । तत उत्कृष्टो निक्षेपोऽनन्तगुणः । ततोऽपि सर्वोऽनुभागो विशेषाधिकः । तदेवमुक्तानुभागोद्वर्तना । संप्रत्यनुभागापवर्तनामतिदेशेनाह–'एवं उवट्टणाईउं' एवमुद्वर्तनाप्रकारेणापवर्तनाप्यनुभागविषया वक्तव्या । केवलमादित आरभ्य । तद्यथा–प्रथमं स्पर्धकं नापवर्त्यते, नापि द्वितीयं, नापि तृतीयं । एवं तावद्वाच्यं यावदुदयावलिकामात्रस्थितिगतानि स्पर्धकानि भवन्ति । तेभ्य उपरितनानि तु स्पर्धकान्यपवर्त्यन्ते । तत्र यदोदयावलिकात उपरिसमयमात्रस्थितिगतानि स्पर्धकान्यपवर्तयति, तदा समयोनावलिकात्रिभागद्वयगतानि स्पर्धकान्यतिक्रम्याधस्तनेष्वावलिकासत्कसमयाधिकत्रिभागगतेषु स्पर्धकेषु निक्षिपति । यदा तूदयावलिकाया उपरि द्वितीयसमयमात्रस्थितिगतानि स्पर्धकान्यपवर्तयति तदा प्रागुक्ताऽतीत्थापना समयोनावलिकात्रिभागद्वयप्रमाणा समयमात्रस्थितिगतैः स्पर्धकैरधिकावगन्तव्या । निक्षेपस्तु तावन्मात्र एव । एवं समयसमयवृद्ध्याऽतीत्थापना तावद्वृद्धिमुपनेतव्या यावदावलिका परिपूर्णा भवति । ततः परमतीत्थापना सर्वत्रापि तावन्मात्रैव, निक्षेपस्तु वर्धते । एवं निर्व्याघाते सति द्रष्टव्यं । व्याघाते पुनः अनुभागकंडकं समयमात्रस्थितिगतस्पर्धकन्यूनमतीत्थापना द्रष्टव्या । कंडकमानं समयमात्रन्यूनत्वं च यथा प्राक् स्थित्यपवर्तनायामुक्तं, तथात्रापि द्रष्टव्यं । अत्राल्पबहुत्वमुच्यते–सर्वस्तोको जघन्यनिक्षेपः । ततो जघन्याती-

स्थापनाऽनन्तगुणा । ततो व्याघातेऽतीत्थापनाऽनन्तगुणा । तत उत्कृष्टमनुभागकण्डकं विशेषाधिकं, तस्य समयगतैः स्पर्ध-कैरतीत्थापनातोऽधिकत्वात् । तत उत्कृष्टो निक्षेपो विशेषाधिकः । ततोऽपि सर्वोऽनुभागो विशेषाधिकः ॥ ७ ॥

संप्रति द्वयोरप्युद्वर्तनापवर्तनयोरल्पबहुत्वं सूत्रकृत्प्रतिपादयति—

थोवं पएसगुणहाणिअंतरे दुसु जहन्ननिक्खेवो। कमसो अणंतगुणिओ दुसु वि अइत्थावणा तुल्ला ॥८॥
वाघाएणणुभागकंडगमेक्काएँ वग्गणाऊणं । उक्कोसो निक्खेवो ससंतबंधो य सविसेसो ॥ ९ ॥

थोवं ति—एकस्यां स्थितौ यानि स्पर्धकानि तानि क्रमशः स्थाप्यन्ते । तद्यथा—सर्वजघन्यं रसस्पर्धकमादौ । ततो विशेषाधिकरसं द्वितीयं । ततो विशेषाधिकरसं तृतीयं । एवं यावत्सर्वोत्कृष्टरसमन्ते । तत्रादिस्पर्धकादारभ्योत्तरोत्तरस्प-र्धकानि प्रदेशापेक्षया विशेषहीनानि विशेषहीनानि, अन्तिमस्पर्धकादारभ्य पुनरधोऽधः क्रमेण प्रदेशापेक्षया विशेषाधि-कानि विशेषाधिकानि । तेषां मध्ये एकस्मिन् द्विगुणवृद्ध्यन्तरे द्विगुणहान्यन्तरे वा यत्स्पर्धकजातं तत् सर्वस्तोकं । अथवा स्नेहप्रत्ययस्पर्धकस्यानुभागद्विगुणवृद्ध्यन्तरे द्विगुणहान्यन्तरे वा यदनुभागपटलं तत्सर्वस्तोकं। ततः 'दुसु त्ति' द्वयोरप्युद्वर्तनापवर्तनयोर्जघन्यो निक्षेपोऽनन्तगुणः, स्वस्थाने तुल्यः । तत्र यद्यप्युद्वर्तनायामावलिकाऽसंख्येयभागगतानि स्पर्धकानि निक्षेपोऽपवर्तनायां समयाधिकावलिकात्रिभागगतानि स्पर्धकानि, तथाप्यादिमस्थितिषु स्पर्धकानि स्तोका-न्येव प्राप्यन्ते, अन्तिमस्थितिषु प्रभूतानीति स्पर्धकसंख्यापेक्षया द्वयोरपि निक्षेपस्तुल्यः । एवमतीत्थापनायामुत्कृष्टनि-क्षेपेऽपि च भावनीयं । क्रमश इति च सकलगाथापेक्षया योजनीयं । ततो द्वयोरप्यतीत्थापना व्याघातभावाऽनन्तगुणा,

स्वस्थाने तु परस्परं तुल्या । ततः 'वाघाएणेत्यादि' व्याघातेन यदुत्कृष्टमनुभागकण्डकमेकया वर्गणयैकसमयमात्रस्थितिगतस्पर्धकसंहतिरूपयोनं एषोत्कृष्टाऽतीत्थापना साऽनन्तगुणा । तत उद्वर्तनापवर्तनयोरुत्कृष्टो निक्षेपो विशेषाधिकः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यः । ततः 'स संतवंधो य सविसेसो त्ति' पूर्ववद्धोत्कृष्टस्थितिकर्मानुभागेन सहोत्कृष्टस्थित्यनुभागवन्धो विशेषाधिक इति ॥ ८-९ ॥

संप्रत्युद्वर्तनापवर्तनयोः कालनियमं विषयनियमं च प्रतिपादयति—

आबंधा उक्कड्ढइ सव्वहितोकड्ढणा ठिइरसाणं। किट्टीवज्जे उभयं किट्टिसु ओवट्टणा नवरं (एक्का) ॥१०॥

आवंध त्ति–आ वंधात् वन्धं यावत्, उत्कर्षयति यावद्वन्धस्तावदुद्वर्तना भवति, परतो न भवतीत्यर्थः । तथा सर्वत्र वन्धकरणकालेऽवन्धकाले वाऽपकर्षणाऽपवर्तना स्थितिरसानां स्थित्यनुभागानां प्रवर्तते । एष कालनियमः । अथवा आवन्धादिति यावन्मात्रस्थितिवन्धस्तावन्मात्रस्य स्थितिसत्कर्मणः स्थित्युद्वर्तनानुभागोद्वर्तना चोपजायते । उपरितनस्य कर्मणः स्थित्यनुभागोद्वर्तना न भवति । अपकर्षणाऽपवर्तना पुनः सर्वत्र वन्धप्रमाणादर्वाक् परतो वा स्थित्यनुभागयोः प्रवर्तते । तथा किट्टीकृतवर्जे कर्मदलिके उभयमुद्वर्तनापवर्तनारूपं भवति । किट्टीकृते त्वपवर्तनैव केवला, नोद्वर्तनेति । एष विषयनियमः ॥ १० ॥

॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां कर्मप्रकृतिटीकायामुद्वर्तनापवर्तने समाप्ते ॥

तदेवमुक्ते उद्वर्तनापवर्तने । संप्रत्युद्देशक्रमेणोदीरणा वक्तव्या । तत्र चैतेऽर्थाधिकाराः । तद्यथा—लक्षणं, भेदः, साद्यनादिप्ररूपणा, स्वामित्वं, उदीरणाप्रकृतिस्थानानि, तत्स्वामित्वं चेति । तत्र प्रथमतो लक्षणभेदयोः प्ररूपणार्थमाह—

जं करणेणोकड्ढिय उदए दिज्जइ उदीरणा एसा । पगइठिइअणुभागप्पएसमूलुत्तरविभागा(गो) ॥ १ ॥

जं ति—अत्र पूर्वार्धेन लक्षणमभिहितमुत्तरार्धेन तु भेदः । तत्र यत्परमाण्वात्मकं दलिकं करणेन योगसंज्ञकेन वीर्यविशेषेण कषायसहितेनासहितेन वा उदयावलिकाबहिर्वर्तिनीभ्यः स्थितिभ्योऽपकृष्योदये दीयते उदयावलिकायां प्रक्षिप्यते एषोदीरणा । उक्तं च—"उदयावलियबाहिरिल्लठिईहिंतो कसायसहिएण असहिएण वा जोगसन्नेण करणेणं दलियमाकड्ढिय उदयावलियाए पवेसणं उदीरण त्ति" । सा च किंप्रकारेत्यत आह—प्रकृतिस्थित्यनुभागप्रदेशमूलोत्तरविभागा, प्रकृतिस्थित्यनुभागप्रदेशैर्मूलप्रकृतिभिरुत्तरप्रकृतिभिश्च कृत्वा विभागो भेदो यस्याः सा तथा । इदमुक्तं भवति—सोदीरणा चतुर्विधा, तद्यथा—प्रकृत्युदीरणा, स्थित्युदीरणा, अनुभागोदीरणा, प्रदेशोदीरणा च । एकैकापि द्विधा—मूलप्रकृतिविषया उत्तरप्रकृतिविषया च । तत्र मूलप्रकृतिविषयाऽष्टधा, उत्तरप्रकृतिविषया चाष्टपञ्चाशदधिकशतभेदा ॥ १ ॥

तदेवमुक्तौ लक्षणभेदौ । संप्रति साद्यनादिप्ररूपणा कर्तव्या । सा च द्विधा—मूलप्रकृतिविषया, उत्तरप्रकृतिविषया च । तत्र प्रथमतो मूलप्रकृतिविषयामाह—

मूलपगईसु पंचण्ह तिहा दोण्ह चउविहा होइ । आउस्स साइ अधुवा दसुत्तरसउत्तरासिं पि ॥ २ ॥

मूलपगईसु त्ति–मूलप्रकृतिषु मध्ये पञ्चाना मूलप्रकृतीनां ज्ञानावरणदर्शनावरणनामगोत्रान्तरायरूपाणामुदीरणा त्रिधा त्रिप्रकारा। तद्यथा–अनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च। तथाहि–ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणां यावत् क्षीणमोहगुणस्थानकस्य समयावलिकाशेषो न भवति तावत्सर्वजीवानामुदीरणाऽवश्यंभाविनी। नामगोत्रयोस्तु यावत्सयोगिचरमसमयस्तावत्। तत एषामनादिरुदीरणा, ध्रुवाऽभव्यानां, अध्रुवा भव्यानां। तथा द्वयोर्वेदनीयमोहनीययोरुदीरणा चतुर्विधा। तद्यथा–सादिरनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च। तत्र वेदनीयस्य प्रमत्तगुणस्थानकं यावदुदीरणा, न परतः। मोहनीयस्य सूक्ष्मसंपरायगुणस्थानकं यावत् न परतः। ततोऽप्रमत्तादिगुणस्थानकेभ्यः प्रतिपततो वेदनीयस्योपशान्तमोहगुणस्थानकाच्च प्रतिपततो मोहनीयस्योदीरणा सादिः। तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः। ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत्। आयुषः पुनरुदीरणा सादिरध्रुवा च। तथाहि–आयुषः पर्यन्तावलिकायां नियमादुदीरणा न भवति ततोऽध्रुवा। पुनरपि परभवोत्पत्तिप्रथमसमये प्रवर्तते ततः सादिरिति। तदेवं कृता मूलप्रकृतिषु साद्यनादिप्ररूपणा। संप्रत्युत्तरप्रकृतिषु तां चिकीर्षुराह–'दसुत्तरसउत्तरासिं पि' सादिरध्रुवा चेत्यनुवर्तते। उत्तरासामपि उत्तरप्रकृतीनामपि दशोत्तरशतसंख्यानां पञ्चविधज्ञानावरणदर्शनावरणचतुष्टयमिथ्यात्वतैजससप्तकवर्णादिविंशतिस्थिरास्थिरशुभाशुभगुरुलघुनिर्माणान्तरायपंचकरूपाष्टाचत्वारिंशद्वर्जानां, सर्वशेषप्रकृतीनामित्यर्थः। उदीरणा द्विधा, तद्यथा–सादिरध्रुवा च। सा च साद्यध्रुवताऽध्रुवोदयत्वादेव सिद्धा ॥ २ ॥

मिच्छत्तस्स चउद्धा तिहा य आवरणविग्घचउदसगे। थिरसुभ सेयर उवघायवज्ज धुववंधिनामे य ॥ ३ ॥

मिच्छत्तस्स त्ति–मिथ्यात्वस्योदीरणा चतुर्धा, तद्यथा–सादिरनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च। तत्र सम्यक्त्वं प्रतिपद्यमानस्योदीरणा

मिथ्यात्वस्य न भवति, उदयाभावात्। सम्यक्त्वात्प्रतिपतितस्य मिथ्यात्वं गतस्य पुनरपि भवति। ततोऽसौ सादिः। तत्स्थानमप्राप्तस्य त्वनादि। अभव्यानां ध्रुवा। भव्यानामध्रुवा। तथा ज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणचतुष्टयान्तरायपञ्च-रूपाणां चतुर्दशप्रकृतीनामुदीरणा त्रिप्रकारा। तद्यथा–अनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च। तथाहि–एतासां प्रकृतीनां ध्रुवोदयत्वादनादिरुदीरणा। अभव्यानां ध्रुवा। भव्यानां तु क्षीणमोहगुणस्थानके आवलिकाशेषे व्यवच्छेदभावादध्रुवा। तथा स्थिरशुभे सेतरे अस्थिराशुभसहिते तयोः, उपघातं वर्जयित्वा शेषनामध्रुवबन्धिनीनां च तैजससप्तकागुरुलघुवर्णादिविंशतिनिर्माणलक्षणानां सर्वसंख्यया त्रयस्त्रिंशत्संख्यानामुदीरणा त्रिधा, तद्यथा–अनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च। तत्रानादिस्त्व ध्रुवोदयत्वात्। ध्रुवाऽभव्यानां। अध्रुवा भव्यानां सयोगिकेवलिचरमसमये व्यवच्छेदभावात्। शेषाणां चाध्रुवोदयानां दशोत्तरशतसंख्यानामध्रुवोदयत्वादुदीरणा सादिः,अध्रुवा च प्रागेवोक्ता ॥ ३ ॥

तदेवं कृता साद्यादिप्ररूपणा। संप्रति मूलप्रकृत्युदीरणास्वामिनमाह—

घाईण छउमत्था उदीरगा रागिणो य मोहस्स। तइयाऊण पमत्ता जोगंता उ त्ति दोण्हं च ॥ ४ ॥

घाईण त्ति–घातिप्रकृतीनां ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायरूपाणां सर्वेऽपि छद्मस्थाः क्षीणमोहपर्यवसाना उदीरकाः। मोहनीयस्य तु रागिणः सरागाः सूक्ष्मसंपरायपर्यवसाना उदीरकाः। तृतीयस्य वेदनीयस्यायुषश्च प्रमत्ताः प्रमत्तगुणस्थानकपर्यन्ताः सर्वेऽप्युदीरकाः। केवलमायुषः पर्यन्तावलिकायां नोदीरका भवन्ति। तथा द्वयोर्नामगोत्रयोर्योगान्ताः

योगिकेवलिपर्यवसानाः सर्वेऽप्युदीरकाः । इतिशब्दो भिन्नक्रमो गाथापर्यन्ते योजनीयः । स च मूलप्रकृत्युदीरणापरिसमाप्तिद्योतको वेदितव्यः ॥ ४ ॥

तदेवं मूलप्रकृत्युदीरणास्वाम्युक्तः । सांप्रतमुत्तरप्रकृत्युदीरणास्वामिनमाह—

विग्घावरणधुवाणं छउमत्था जोगिणो उ धुवगाणं । उवघायस्स तणुत्था तणुकिट्टीणं तणुगरागा ॥५॥

विग्घ त्ति-विग्घ त्ति अन्तरायं, ततोऽन्तरायपञ्चकज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणचतुष्टयरूपाणां चतुर्दशानां ध्रुवोदयप्रकृतीनां सर्वे छद्मस्था उदीरकाः । तथा 'धुवगाणं ति' नामध्रुवोदयानां त्रयस्त्रिंशत्संख्यानां तैजससप्तकवर्णादिविंशतिस्थिरास्थिरशुभाशुभागुरुलघुनिर्माणरूपाणां योगिनः सयोगिकेवलिपर्यन्ता उदीरकाः । उपघातनाम्नस्तु तनुस्थाः शरीरस्थाः शरीरपर्याप्त्या पर्याप्ता उदीरकाः । तनुकिट्टीनां सूक्ष्मकिट्टीनां अर्थात् लोभसत्कानां तनुकरागाः सूक्ष्मसंपराया यावच्चरमावलिका न भवति तावदुदीरकाः ॥ ५ ॥

तसबायरपज्जत्तग सेयर गइजाइदिट्ठिवेयाणं । आऊण य तन्नामा पत्तेगियरस्स उ तणुत्था ॥ ६ ॥

तस त्ति-त्रसबादरपर्याप्तानां सेतराणां सप्रतिपक्षाणां स्थावरसूक्ष्मापर्याप्तसहितानामित्यर्थः । तथा चतसृणां गतीनां, पञ्चानां च जातीनां, तिसृणां दृष्टीनां दर्शनानां मिथ्यादर्शनादीनां, त्रयाणां च वेदानां नपुंसकवेदादीनां, चतुर्णां चायुषां, सर्वसंख्यया पञ्चविंशतिप्रकृतीनां यथास्वं तन्नामानस्तत्तत्प्रकृतिनामान उदीरकाः । तद्यथा—त्रसनाम्नस्त्रसाः, ते च शरी-

रेऽपान्तरालगतौ च वर्तमाना उदीरकाः। एवं सर्वेषामपि भावनीयं। तथा प्रत्येकनाम्न इतरस्य च साधारणनाम्नः तनुस्थाः शरीरस्थाः शरीरपर्याप्त्या पर्याप्ता यथाक्रमं प्रत्येकशरीरिणः साधारणशरीरिणश्च सर्वे उदीरकाः ॥ ६ ॥

आहारग नरतिरिया सरीरदुगवेयए पमोत्तूणं। उरालाए एवं तदुवंगाए तसजियाउं ॥ ७ ॥

आहारग त्ति–ये नरा मनुष्यास्तिर्यञ्चश्च आहारका ओजोलोमप्रक्षेपाहाराणामन्यतममाहारं गृह्णन्तस्ते औदारिकशरीरनाम्नः। उपलक्षणमेतदौदारिकबन्धनचतुष्टयस्यौदारिकसंघातस्य चोदीरकाः, किं सर्वेऽपि ? नेत्याह–शरीरद्विकवेदकान् प्रमुच्य, शरीरद्विकमाहारकवैक्रियलक्षणं तत्स्थान् परित्यज्य। ते हि नौदारिकशरीरनामोदये वर्तन्ते, तत्कथं तस्योदीरकाः स्युः ?। तथैवमुक्तेन प्रकारेण। 'तदुवगाए त्ति' तदंगोपागनाम्न औदारिकांगोपागनाम्न उदीरका वेदितव्याः। केवलं ते त्रसकायिका एव, न स्थावराः, तेषां तदुदयाभावात् ॥ ७ ॥

वेउव्विगाए सुरनेरईया आहारगा नरो तिरिउं। सन्नी बायरपवणो य लद्धिपज्जत्तगो होज्जा ॥ ८ ॥

वेउव्विगाए त्ति–वैक्रियशरीरनाम्नः। उपलक्षणमेतद्वैक्रियबन्धनचतुष्टयस्य वैक्रियसंघातस्य च। सुरा नैरयिका या। आहारका ओजोलोमाद्यन्यतममाहारं गृह्णन्तः। यश्च नरस्तिर्यग्वा सञ्ज्ञी वैक्रियलब्धिवा (मा) न्। यश्च बादरपवनो दुर्भगनामोदयी लब्धिपर्याप्तको वैक्रियशरीरलब्ध्या पर्याप्तः। ते सर्वेऽप्युदीरकाः ॥ ८ ॥

वेउव्विउवंगाए तणुतुल्ला पवणबायरं हिच्चा। आहारगाए विरउं विउव्वयंतो पमत्तो य ॥ ९ ॥

वेउब्विउ त्ति–वैक्रियांगोपांगनाम्न उदीरकास्तनुतुल्या वैक्रियशरीरतुल्या वेदितव्याः। ये वैक्रियशरीरनाम्न उदीरकाः प्रागुपदिष्टास्त एव वैक्रियांगोपांगनाम्नोऽपि वेदितव्या इत्यर्थः। किं सर्वेऽपि? नेत्याह–बादरपवनं बादरवायुकायिकं हित्वा परित्यज्य शेषा द्रष्टव्याः। 'आहारगाए इत्यादि' आहारकशरीरनाम्नो विरतः संयतस्तदाहारकशरीरं कुर्वन् प्रमत्तः प्रमादभावमुपगतः सन् उदीरको भवति ॥ ९ ॥

छण्हं संठाणाणं संघयणाणं च सगलतिरियनरा। देहत्था पज्जत्ता उत्तमसंघयणिणो सेढी ॥ १० ॥

छण्हं ति–सकलाः पञ्चेन्द्रियास्तिर्यञ्चो मनुष्याश्च देहस्थाः शरीरनामोदये वर्तमाना लब्ध्या पर्याप्ताः षण्णां संस्थानानां षण्णां च संहनननानामुदीरका भवन्ति। इहोदयप्राप्तानामेवोदीरणा प्रवर्तते, नान्येषां। ततो यदा यत्संस्थानं संहननं वोदयप्राप्तं भवति, तत्तदोदीर्यते, नान्यदेति द्रष्टव्यं। तथोत्तमसंहनिनो वज्रर्षभनाराचसंहनिनः श्रेणिः क्षपकश्रेणिर्भवति, न शेषसंहनिनः, तेन क्षपकश्रेणिं प्रतिपन्ना वज्रर्षभनाराचसंहननमेवोदीरयन्ति, न शेषसंहननानि, उदयाभावादित्यवसेयं ॥ १० ॥

चउरंसस्स तणुत्था उत्तरतणु सगलभोगभूमिगया। देवा इयरे हुंडा तसतिरियनरा य सेवट्टा(छेवट्ठा)११॥

चउरंसस्स त्ति–चतुरस्रस्यैव समचतुरस्रसंस्थानस्यैव तनुस्थाः शरीरस्था उत्तरतनव आहारकोत्तरवैक्रियशरीरिणो मनुष्यास्तिर्यञ्चश्च सकलाः सकलेन्द्रियाः पञ्चेन्द्रिया इत्यर्थः। तथा भोगभूमिगता देवाश्चोदीरका भवन्ति। 'इयरे हुंड त्ति' इतरे उक्तशेषा एकेन्द्रियविकलेन्द्रियनैरयिका अपर्याप्तकाश्च पञ्चेन्द्रियतिर्यग्मनुष्याः। एते सर्वेऽपि शरीरस्था हुंड- ॥१२४॥

संस्थानस्योदीरका भवन्ति । 'उसहिरियनरा य सेवट्ट त्ति' अत्रेतरे इत्यनुवर्तते, इतरे एककशेषास्तत्ता द्वीन्द्रियादयः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्मनुष्याश्च सेवार्त्ताः सेवार्त्तसंहननोपेताः सेवार्त्तसंहननस्योदीरकाः ॥ ११ ॥

संघयणाणि न उत्तरतणूसु तन्नामगा भवंतरगा । अणुपुव्वीण परघायस्स उ देहेण पज्जत्ता ॥ १२ ॥

संघयणाणि त्ति–उत्तरतनुषु वैक्रियाहारकशरीरेषु संहननानि न भवन्तीति षण्णां संहननानामेकतमदपि संहननं न भवति । तेनैकस्यापि संहननस्योदीरका न भवन्ति । तथानुपूर्वीणां नरकानुपूर्व्यादीनां चतसृणां तन्नामकास्तत्तदानुपूर्व्यनुयायिनारकादिनामानो भवान्तरगा भवापान्तरालगतौ वर्तमाना उदीरका वेदितव्याः । तद्यथा–नारकानुपूर्व्या नारको भवापान्तरालगतौ वर्तमान उदीरकः, तिर्यगानुपूर्व्यास्तिर्यगित्यादि । तथा पराघातनाम्नः शरीरपर्याप्त्या पर्याप्ताः सर्वेऽप्युदीरकाः ॥ १२ ॥

बायरपुढवी आयावस्स य वज्जितु सुहुमसुहुमतसे । उज्जोयस्स य तिरिए उत्तरदेहो य देवजई ॥१३॥

बायरपुढवि त्ति–आतपनाम्नो बादरपृथ्वीकायिक उदीरकः । चशब्दस्यानुक्तार्थसमुच्चायकत्वात् बादरपृथ्वीकायिकोऽपि पर्याप्तो द्रष्टव्यः । तथा सूक्ष्मान् सूक्ष्मैकेन्द्रियान् सूक्ष्मत्रसांश्च तेजोवायुकायिकान् वर्जयित्वा शेषास्तिर्यञ्चः पृथिव्यम्बुवनस्पतयो विकलेन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियाश्च लब्धिपर्याप्ता उद्योतनाम्नो यथासंभवमुदीरकाः । तथोत्तरदेहे उत्तरशरीरे यथासंभवं वैक्रिये आहारके च वर्तमानो देवो यतिश्चोद्योतनाम्न उदीरको भवति ॥ १३ ॥

सगखो य इट्ठखगई(इ) उत्तरतणुदेवभोगभूमिगया । इट्ठसराए तसो वि य इयरासि तसा सनेरइया १४॥

सगलो त्ति–सकलः पञ्चेन्द्रियस्तिर्यङ्मनुष्यो वा शरीरपर्याप्त्या पर्याप्तः प्रशस्तविहायोगत्युदये वर्तमानः। तथोत्तरस्यां तनौ वैक्रियशरीररूपायां वर्तमानाः सर्वे तिर्यञ्चो मनुष्याश्च। तथा सर्वे देवाः सर्वे च भोगभूमिगताः । इष्टखगतेः प्रशस्तविहायोगतेरुदीरकाः। तथेष्टस्वरनाम्नः सुस्वरनाम्नस्त्रसा द्वीन्द्रियादयः। अपिशब्दात्प्रागुक्ताश्च पञ्चेन्द्रियतिर्यगादयो भाषापर्याप्त्या पर्याप्ता यथासंभवमुदीरकाः । तथेतरयोरप्रशस्तविहायोगतिदुःस्वरनाम्नोस्त्रसा विकलेन्द्रियाः सनैरयिका नैरयिकसहिताः। तथा पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्मनुष्याः केचन यथासंभवमुदीरका वेदितव्याः ॥ १४ ॥

उस्सासस्स सराण य पज्जत्ता आणपाणभासासु। सव्वसूणुस्सासो भासा वि य जा न रुज्झंति ॥ १५ ॥

उस्सासस्स त्ति–उच्छ्वासस्वरशब्दयोरानप्राणभाषाशब्दाभ्यां सह यथासंख्येन योजना। सा चैवं–उच्छ्वासनाम्नः प्राणापानपर्याप्त्या पर्याप्ताः सर्वेऽप्युदीरकाः। 'सराण य त्ति' द्वित्वेऽपि बहुवचनं प्राकृतत्वात्। ततः स्वरयोः सुस्वरदुःस्वरयोप्रागुक्ता उदीरकाः सर्वेऽपि भाषापर्याप्त्या पर्याप्ता द्रष्टव्याः। यद्यपि स्वरयोः प्रागेवोदीरका उक्तास्तथापि ते भाषापर्याप्त्या पर्याप्ता एवोदीरका वेदितव्या इति विशेषोपदेश (दर्श) नार्थं पुनरुपादानं। तथा सर्वज्ञानां केवलिनामुच्छ्वासभाषे यावन्नाद्यापि निरोधमुपगच्छतस्तावदुदीर्येते, तन्निरोधानन्तरं तूदयाभावान्नोदीरणा भवति ॥ १५ ॥

देवो सुभगाएज्जाण गब्भवक्कंतिउ य कित्तीए। पज्जत्तो वज्जित्ता ससुहुमनेरइयसुहुमतसे ॥ १६ ॥

देवो त्ति–'देवो' इत्यादौ जातावेकवचनं। केचिद्देवाः केचित्तिर्यङ्मनुष्या गर्भव्युत्क्रान्ताः सुभगादेयनाम्नोरुदीरकाः

ये तदुदये वर्तन्ते । तथा सूक्ष्मैकेन्द्रियसहितान् नैरयिकान् सूक्ष्मत्रसांश्च वर्जयित्वा शेषाः पर्याप्तकनामोदये वर्तमाना यशःकीर्तेः (कीर्ते) रुदीरकाः ॥ १६ ॥

गोउच्चमस्स देवा नरा य वइणो चउण्ह्मियराणिं ।तव्वइरित्ता तित्थगरस्स उ सव्वाउयाएँ भवे ॥ १७ ॥

गोत्तमस्स त्ति–सर्वे देवा मनुष्या अपि च केचिद्गुणैःकुलसमुत्पन्नास्तथा व्रतिनो नीचैर्गोत्रिणोऽपि पञ्चमहाव्रतसमलंकृतगात्रयष्टय उच्चैर्गोत्रस्योदीरकाः । तथा इतरासां चतसृणां प्रकृतीनां दुर्भगानादेयायशःकीर्तिनीचैर्गोत्राणां तद्व्यतिरिक्ता उक्तव्यतिरिक्ता वेदितव्याः । तत्र दुर्भगानादेययोरेकेन्द्रियविकलेन्द्रियसमूर्छिमतिर्यग्मनुष्यनैरयिकाः, अयशःकीर्तेश्च सर्वे सूक्ष्माः सर्वे च नैरयिकाः सर्वे च सूक्ष्मत्रसाः सर्वेऽप्यपर्याप्तकनामोदये वर्तमानाः । नीचैर्गोत्रस्य पुनः सर्वे नैरयिकाः सर्वे तिर्यञ्चो मनुष्या अपि विशिष्टकुलोत्पन्नान् व्रतिनश्च मुक्त्वा शेषाः सर्वेऽप्युदीरका द्रष्टव्याः । तथा तीर्थकरनाम्नः सर्वज्ञतायां सत्या भवेदुदीरणा, नान्यदा, उदयाभावात् ॥ १७ ॥

इंदियपज्जत्तीए दुसमयपज्जत्तगाए पाउग्गा । निद्दापयलाणं खीणरागखवगे परिच्चज्ज ॥ १८ ॥

इंदिय त्ति–इन्द्रियपर्याप्त्या पर्याप्ताः सन्तो द्वितीयसमयादारभ्येन्द्रियपर्याप्त्यनन्तरसमयादारभ्येत्यर्थः । निद्राप्रचलयोरुदीरणाप्रायोग्या भवन्ति । किं सर्वेऽपि ? नेत्याह–क्षीणरागान् क्षपकांश्च परित्यज्य । उदीरणा हि उदये सति भवति, नान्यथा । न च क्षीणरागक्षपकयोर्निद्राप्रचलोदयः संभवति "निद्दादुगस्स उदओ खीणगखवगे परिच्चज्ज" इतिवचनप्रामाण्यात् । ततस्तान् वर्जयित्वा शेषा निद्राप्रचलयोरुदीरका वेदितव्याः ॥ १८ ॥

निद्दानिद्दाईण वि असंखवासा य मणुयतिरिया य । वेउव्वाहारतणू वज्जित्ता अप्पमत्ते य ॥ १९ ॥

निद्दत्ति–असंख्येयवर्षायुषो मनुष्यतिरश्चो वैक्रियशरीरिण आहारकशरीरिणोऽप्रमत्तसंयतांश्च मुक्त्वा शेषाः सर्वेऽपि निद्रानिद्राप्रचलाप्रचलास्त्यानर्द्धीनामुदीरका वेदितव्याः ॥ १९ ॥

वेयणियाण पमत्ता ते ते बंधंतगा कसायाणं । हासाईछक्कस्स य अपुव्वकरणस्स चरमंते ॥ २० ॥

वेयणियाणत्ति–वेदनीययोः सातासातरूपयोः प्रमत्ताप्रमत्तगुणस्थानकपर्यन्ताः सर्वेऽप्युदीरकाः । तथा ये ये जीवा येषां येषां कषायाणां बन्धकास्ते ते तेषां तेषां कषायाणामुदीरका वेदितव्याः । यतो यानेव कषायान् वेदयते तानेव बध्नाति 'जे वेयइ से बंधइ' इतिवचनात् । उदये च सत्युदीरणा । ततो युक्तमुक्तं 'ते ते बंधंतगा कसायाणं' इति । तत्र मिथ्यादृष्टिसासादना अनन्तानुबन्धिनामुदीरकाः तेषां तद्वेदकत्वात् । अप्रत्याख्यानानामविरतसम्यग्दृष्टिपर्यन्ताः, प्रत्याख्यानावरणानां देशविरतिपर्यन्ताः, संज्वलनक्रोधमानमायालोभानां स्वस्वबन्धव्यवच्छेदादर्वाक् उदीरकाः, हास्यादिषट्कस्यापूर्वगुणस्थानकान्ता उदीरकाः ॥ २० ॥

जावूणखणो पढमो सुहरइहासाणमेवमियरासिं । देवा नेरइया वि य भवठिई केइ नेरइया ॥२१॥

ज त्ति–यावत्प्रथमः क्षणः किंचिदूनो भवति प्रथममन्तर्मुहूर्तं यावदित्यर्थः । तावन्नियमाद्देवाः सुखरतिहास्यानामुदीरका वेदितव्याः । परतस्त्वनियमः । एवं किंचिदूनं प्रथमं क्षणं यावत् नैरयिका, इतरासामसातवेदनीयारतिशोकप्रकृ-

तीनां नियमादुदीरकाः । परतस्तु तीर्थकरकेवलज्ञानलाभादौ विपर्यासोऽपि भवन्ति । केचित्पुनर्नैरयिकाः सकलामपि भवस्थितिं यावदसातवेदनीयारतिशोकानामुदीरका भवन्ति ॥ २१ ॥

एवमेकैकप्रकृत्युदीरणास्वामित्वमुक्तं, संप्रति प्रकृत्युदीरणास्थानान्याह—

पंचण्ह च चउण्हं बिइए एगाइ जा दसण्हं तु । तिगहीणाइ मोहे मिच्छे सत्ताइ जाव दस ॥२२॥

पंचण्ह त्ति–द्वितीयकर्मणि दर्शनावरणीयलक्षणे पञ्चानां चतसृणां वा प्रकृतीनां युगपदुदीरणा भवति । तत्र चतसृणां चक्षुरचक्षुरवधिकेवलदर्शनावरणरूपाणां ध्रुवा छद्मस्थानामुदीरणा । एतासां मध्ये निद्रापञ्चकमध्यादन्यतमप्रकृतिप्रक्षेपे पञ्चानामुदीरणा । तथा मोहे मोहनीये एकादिका त्रिकहीना तावद्द्रष्टव्या यावद्दशानां । एतदुक्तं भवति—मोहनीये कर्मणि उदीरणामधिकृत्यैकादीनि त्रिकहीनानि दशपर्यन्तानि नव प्रकृतिस्थानानि भवन्ति । तद्यथा—एका द्वे चतस्रः पञ्च षट् सप्त अष्ट नव दश । संप्रत्येषामुदीरणास्थानानां स्वामिनमाह—'मिच्छे सत्ताइ जाव दस' मिथ्यादृष्टौ सप्तादीनि दशपर्यन्तानि चत्वार्युदीरणास्थानानि भवन्ति, तद्यथा–सप्त, अष्टौ, नव, दश । तत्र मिथ्यात्वमप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणसंज्वलनक्रोधादीनामन्यतमे त्रयः क्रोधादिकाः । यत एकस्मिन् क्रोधे उदीर्यमाणे सर्वक्रोधा उदीर्यन्ते । एवं मानमायालोभा अपि द्रष्टव्याः । न च युगपत् क्रोधमानमायालोभानामुदीरणा, युगपदुदयाभावात् । किंतु त्रयाणां क्रोधानां, त्रयाणां वा मानानां, यद्वा तिसृणां मायानां, अथवा त्रयाणां लोभानां युगपदुदीरणेत्यन्यतमे त्रयो गृह्यन्ते । तथा त्रयाणां वेदानामन्यतमो वेदः, तथा हास्यरतियुगलारतिशोकयुगलयोरन्यतरद्युगलं । एतासां सप्तम-

कृतीनां मिथ्यादृष्टौ उदीरणा ध्रुवा । अत्र च भंगाश्चतुर्विंशतिस्तद्यथा–हास्यरतियुगले अरतिशोकयुगले च प्रत्येकमेकैको भंगः प्राप्यत इति द्वौ भंगौ । तौ च प्रत्येकं त्रिष्वपि वेदेषु प्राप्यत इति द्वौ त्रिभिर्गुणितौ जाताः षट् । ते च प्रत्येकं क्रोधादिषु चतुर्षु प्राप्यन्ते इति षट् चतुर्भिर्गुणिता जाता चतुर्विंशतिरिति । एतस्मिन्नेव सप्तके भये वा जुगुप्सायां वाऽनन्तानुबन्धिनि वा क्षिप्तेऽष्टानामुदीरणा । तत्र भयादौ प्रत्येकमेकैका भंगकानां चतुर्विंशतिः प्राप्यते इति तिस्रश्चतुर्विंशतयोऽत्र द्रष्टव्याः । ननु च मिथ्यादृष्टेरवश्यमनन्तानुबन्धिनामुदयः संभवति, उदये च सत्यवश्यमुदीरणा तत्कथं मिथ्यादृष्टिरनन्तानुबन्ध्युदयरहितः प्राप्यते, येन तस्य सप्तानामष्टानां वाऽनन्तानुबन्धिरहितानामुदीरणा संभवेत् ? उच्यते—इह सम्यग्दृष्टिना सता केनचित्प्रथमतोऽनन्तानुबन्धिनो विसंयोजिताः । एतावतैव च स विश्रान्तो न मिथ्यात्वादिक्षयायोद्युक्तः, तथाविधसामग्र्यभावात् । ततः कालान्तरे मिथ्यात्वं गतः सन् मिथ्यात्वप्रत्ययतो भूयोऽप्यनन्तानुबन्धिनो बध्नाति, ततो बन्धावलिका यावन्नाद्याप्यतिक्रामति तावत्तेषामुदयो न भवति, उदयाभावाच्चोदीरणाया अप्यभावः । बन्धावलिकायां पुनरतीतायामुदयसंभवाद्भवत्येवोदीरणा । ननु कथं बन्धसमयादारभ्यावलिकायामतीतायामुदयोऽपि संभवति? यतोऽबाधाकालक्षये सत्युदयः, अबाधाकालश्चानन्तानुबन्धिनां जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तमुत्कर्षतश्चत्वारि वर्षसहस्राणि इति? नैष दोषः, यतो बन्धसमयादारभ्य तेषां तावत्सत्ता भवति, सत्तायां च सत्यां पतद्ग्रहता, तस्यां च सत्यां शेषप्रकृतिदलिकसंक्रान्तिः, संक्रान्तस्य च संक्रमावलिकायामतीतायामुदयः, उदये च सत्युदीरणा । ततो बन्धसमयादनन्तरमावलिकायामतीतायामुदीरणाऽभिधीयमाना न विरुध्यत इति । तथा तस्मिन्नेव सप्तके भय-

जुगुप्सयोरथवा भयानन्तानुबन्धिनोर्यद्वा जुगुप्सानन्तानुबन्धिनोः प्रक्षिप्तयोर्नवानामुदीरणा । अत्रापि चैकैकस्मिन् विकल्पे प्रागुक्तक्रमेण भंगकानां चतुर्विंशतिः प्राप्यते इति तिस्रश्चतुर्विंशतयोऽत्र द्रष्टव्याः । तथा तस्मिन्नेव सप्तके भय-जुगुप्सानन्तानुबन्धिषु प्रक्षिप्तेषु दशानामुदीरणा । अत्रैकैव भंगकाना चतुर्विंशतिः ॥ २२ ॥

तदेवं मिथ्यादृष्टेर्मोहनीयस्योदीरणास्थानान्युक्तानि, साम्प्रतं सासादनसम्यग्दृष्ट्यादीनामाह—

सासणमीसे नव अविरए ठाई परम्मि पंचाई । अठ विरए य चउराइ सत्त छच्चोवरिल्लंमि ॥ २३ ॥

सासणमीसे त्ति—सासादनसम्यग्दृष्टौ सम्यग्मिथ्यादृष्टौ च सप्तादीनि नवपर्यन्तानि त्रीणि त्रीण्युदीरणास्थानानि भवन्ति । तद्यथा—सप्त अष्टौ नव । तत्र सासादनसम्यग्दृष्टौ अनन्तानुबन्ध्यप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणसंज्वलनक्रोधादीनामन्यतमे (मा:) चत्वारः क्रोधादिकाः, त्रयाणां वेदानामन्यतमो वेदः, द्वयोर्युगलयोरन्यतरद्युगलमिति सप्तानामुदीरणा ध्रुवा । अत्र प्रागुक्तक्रमेण भंगकानामेका चतुर्विंशतिः । तथाऽस्मिन्नेव सप्तके भये वा जुगुप्सायां वा क्षिप्तायामष्टानामुदीरणा । अत्र च द्वे चतुर्विंशती भंगकाना । भयजुगुप्सयोस्तु युगपत्प्रक्षिप्तयोर्नवानामुदीरणा । अत्र चैका भंगकाना चतुर्विंशतिः । सम्यग्मिथ्यादृष्टावनन्तानुबन्धिवर्जास्त्रयोऽन्यतमे क्रोधादयः, त्रयाणां वेदानामन्यतमो वेदः, द्वयोर्युगलयोरन्यतरद्युगलं, सम्यग्मिथ्यात्वं चेति सप्तानामुदीरणा ध्रुवा । अत्र प्रागुक्तक्रमेण भंगकानामेका चतुर्विंशतिः । तथाऽस्मिन्नेव सप्तके भयजुगुप्सयोरन्यतरस्मिन् प्रक्षिप्तेऽष्टानामुदीरणा । अत्र च द्वे चतुर्विंशती भंगकानां । भयजुगु-

१ अन्यतमस्यापि केषाञ्चिन्मतेन सर्वादित्वात् यत तवकवानापिप्रति "अन्यतमस्मिन्स्थाने" इति । शब्दानुशासनाचार्यो अपि तन्मते हतमन्तरसाप्यन्यक्षम्दस सर्वादित्वम्

त्सयोस्तु युगपत्प्रक्षिप्तयोर्नवानामुदीरणा । अत्र चैका चतुर्विंशतिर्भङ्गकानां । तथाऽविरतेऽविरतसम्यग्दृष्टौ षडादीनि नवपर्यन्तानि चत्वार्युदीरणास्थानानि भवन्ति । तद्यथा—षड्, सप्त, अष्टौ, नव । तत्रौपशमिकसम्यग्दृष्टेः क्षायिकसम्यग्दृष्टेर्वाऽविरतस्यानन्तानुबन्धिवर्जास्त्रयोऽन्यतमे क्रोधादिकाः, त्रयाणां वेदानामन्यतमो वेदः, द्वयोर्युगलयोरन्यतरद्युगलमिति षण्णामुदीरणा ध्रुवा । अत्र प्रागिव भङ्गकानामेका चतुर्विंशतिः । अस्मिन्नेव षट्के भयजुगुप्सावेदकसम्यक्त्वानामन्यतमस्मिन् प्रक्षिप्ते सप्तानामुदीरणा । अत्र भङ्गकानां तिस्रश्चतुर्विंशतयः । तथा तस्मिन्नेव षट्के भयजुगुप्सयोरथवा भयवेदकसम्यक्त्वयोर्यद्वा जुगुप्सावेदकसम्यक्त्वयोर्युगपत् प्रक्षिप्तयोरष्टानामुदीरणा । अत्राप्येकैकस्मिन् विकल्पे भङ्गकानां चतुर्विंशतिः प्राप्यते इति तिस्रश्चतुर्विंशतयः । भयजुगुप्सावेदकसम्यक्त्वेषु युगपत्प्रक्षिप्तेषु नवानामुदीरणा । अत्र चैका चतुर्विंशतिर्भङ्गकानां । 'परम्मि पंचाइ अठ' इति अविरतसम्यग्दृष्टेः परस्मिन् देशविरते पञ्चादीनि अष्टपर्यन्तानि चत्वारि उदीरणास्थानानि । तद्यथा—पञ्च षड् सप्त अष्टौ । तत्र प्रत्याख्यानावरणसंज्वलनसंज्ञौ क्रोधादीनामन्यतमौ द्वौ क्रोधादिकौ, त्रयाणां वेदानामन्यतमो वेदः, द्वयोर्युगलयोरन्यतरद्युगलं, एतासां पञ्चानां प्रकृतीनां देशविरतस्योदीरणा ध्रुवा । एषा चौपशमिकसम्यग्दृष्टेः क्षायिकसम्यग्दृष्टेर्वाऽवगन्तव्या । अत्र च प्रागुक्तक्रमेण भङ्गकानामेका चतुर्विंशतिः । भयजुगुप्सावेदकसम्यक्त्वानामन्यतमस्मिंस्तु प्रक्षिप्ते षण्णामुदीरणा । अत्र भयादिभिस्त्रयो विकल्पाः । एकैकस्मिंश्च विकल्पे भङ्गकानां चतुर्विंशतिरिति तिस्रश्चतुर्विंशतयः । तथा तस्मिन्नेव पञ्चके भयजुगुप्सयोरथवा जुगुप्सावेदकसम्यक्त्वयोर्यद्वा भयवेदकसम्यक्त्वयोर्युगपत्प्रक्षिप्तयोः सप्तानामुदीरणा । अत्रापि तिस्रश्चतुर्विंशतयो भङ्गकानां ।

भयजुगुप्सावेदकसम्यक्त्वेषु तु युगपत्प्रक्षिप्तेषु अष्टानामुदीरणा। अत्र चैका चतुर्विंशतिर्भङ्गकानां। सम्प्रति प्रमत्ताप्रमत्तयोर्भेदाभावाद्युगपदुदीरणास्थानान्याह—'विरए य चउराइ सत्त' त्ति विरते प्रमत्तेऽप्रमत्ते च चतुरादीनि सप्तपर्यन्तानि चत्वार्युदीरणास्थानानि भवन्ति। तद्यथा—चत्वारि पञ्च षट् सप्त। तत्र संज्वलनक्रोधादीनामन्यतम एकः क्रोधादिः, त्रयाणां वेदानामन्यतमो वेदः, द्वयोर्युगलयोरन्यतरद्युगलं, इत्येतासां चतसृणां प्रकृतीनां विरतस्य क्षायिकसम्यग्दृष्टेरौपशमिकसम्यग्दृष्टेर्वा उदीरणा ध्रुवा। अत्रैका भङ्गकानां चतुर्विंशतिः। एतस्मिन्नेव चतुष्के भयजुगुप्सावेदकसम्यक्त्वानामन्यतमस्मिन् प्रक्षिप्ते पञ्चानामुदीरणा। अत्र भङ्गकानां तिस्रश्चतुर्विंशतयः। तथा तस्मिन्नेव चतुष्के भयजुगुप्सयोरथवा भयवेदकसम्यक्त्वयोर्यद्वा जुगुप्सावेदकसम्यक्त्वयोर्युगपत्प्रक्षिप्तयोः षण्णामुदीरणा। अत्रापि तिस्रश्चतुर्विंशतयो भङ्गकानां। भयजुगुप्सावेदकसम्यक्त्वेषु च युगपत्प्रक्षिप्तेषु सप्तानामुदीरणा। अत्र चैका चतुर्विंशतिर्भङ्गकानां। सम्प्रत्यपूर्वकरणस्योदीरणास्थानान्याह—'तत्तोपरिमम्मि' विरतादुपरितनेऽपूर्वकरणे चतुरादीनि षट्पर्यन्तानि त्रीण्युदीरणास्थानानि भवन्ति। तद्यथा—चतस्रः पञ्च षट्। तत्र चतुर्णां संज्वलनक्रोधादीनामेकतमः क्रोधादिः, त्रयाणां वेदानामन्यतमो वेदः, द्वयोर्युगलयोरन्यतरद्युगलं, इत्येतासां चतसृणां प्रकृतीनामपूर्वकरणे उदीरणा ध्रुवा। अत्रैका भङ्गकानां चतुर्विंशतिः। अस्मिन्नेव चतुष्के भये वा जुगुप्सायां वा क्षिप्तायां पञ्चानामुदीरणा। अत्र द्वे चतुर्विंशती भङ्गकानां। भयजुगुप्सयोस्तु युगपत्प्रक्षिप्तयोः षण्णामुदीरणा। अत्र चैका चतुर्विंशतिर्भङ्गकानां। एताश्चापूर्वकरणसत्काश्चतुर्विंशतयः परमार्थतः प्रमत्ताप्रमत्तचतुर्विंशतिकातोऽभिन्नस्वरूपा इति न पृथगग्रे गणयिष्यन्ते॥ २३॥

संप्रत्यनिवृत्तिबादरस्योदीरणास्थानान्याह—

अनियट्टिम्मि दुगेगं लोभो तणुरागेगो (ग एग) चउवीसा। एक्कग छक्केकारस दस सत्त चउक्क एक्काउ ॥२४॥

अनियट्टिम्मि त्ति—अनिवृत्तिबादरे द्वे उदीरणास्थाने। तद्यथा—द्वे प्रकृती, एका च। तत्र चतुर्णां संज्वलनक्रोधादीनामेकतमः क्रोधादिः, त्रयाणां वेदानामन्यतमो वेदः। अत्र त्रिभिर्वेदैश्चतुर्भिः संज्वलनैर्द्वादश भंगाः। वेदेषु च क्षीणेषु उपशान्तेषु वा संज्वलनक्रोधादीनामेकतमं क्रोधादिकमुदीरयति। तत्र च चत्वारो भंगाः। 'लोभो तणुरागेगो' (ग एग) तनुरागे तनुरागस्य सूक्ष्मसंपरायस्य सूक्ष्मलोभकिट्टीर्वेदयमानस्य लोभ एवैको मोहनीयमध्ये उदीरणायोग्यो भवति। संप्रति चतुरादिषु दशपर्यन्तेषु उदीरणास्थानेषु विरतान्तानां यावत्यश्चतुर्विंशतयो भवन्ति तावतीर्निरूपयति—'चउवीसेत्यादि' दशोदीरणायामेका चतुर्विंशतिः, नवोदीरणायां षट्, अष्टोदीरणायामेकादश, सप्तोदीरणायां दश, षडुदीरणायां सप्त, पञ्चकोदीरणायां चतस्रः, चतुरुदीरणायामेकेति। एताश्चतुर्विंशतयः प्रागेव भाविताः। केवलं संकलनमात्रमिहैवं स्वधिया परिभावनीयम् ॥ २४ ॥

तदेवमुक्तानि मोहनीयस्योदीरणास्थानानि, संप्रति नामकर्मण उदीरणास्थानानि प्रतिपिपादयिषुराह—

एगवियालापणाइ सत्तपणांत गुणिसु नामस्स। नव सत्त तिण्णि अट्ठ य छ पंच य अप्पमत्ते दो ॥२५॥ ॥ १२९॥

एक्कं पंचसु एक्कम्मि अट्ठ ठाणक्कमेण भंगा वि। एक्कग तीसेक्कारस इगवीस सबार तिसए य ॥२६॥

इगवीसा ठग्ध सया ठहअट्ठिया नवसया य एगट्ठिया।अठणुत्तराणि चउदस सयाणि गुणनउइ पचसया॥

एगेत्यादि–नामकर्मण उदीरणास्थानानि दश, तद्यथा–एकचत्वारिंशत्, द्विचत्वारिंशत्, पञ्चाशत्, एकपञ्चाशत्, द्विपञ्चाशत्, त्रिपञ्चाशत्, चतुःपञ्चाशत्, पट्पञ्चाशत्, सप्तपञ्चाशचेति। तत्र तैजससप्तक वर्णादिविंशतिरगुरुलघु स्थिरास्थिरे शुभाशुभे निर्माणमित्येवासां त्रयस्त्रिंशत्प्रकृतीनामुदीरणा ध्रुवा। तत्र मनुष्यगतिपञ्चेन्द्रियजातित्रसबादरपर्याप्तसुभगादेययशःकीर्तिरूपेऽष्टके प्रक्षिप्ते सति एकचत्वारिंशद्भवति। एतासां चैकचत्वारिंशत्प्रकृतीनां केवलिसमुद्घातगतः कार्मणकाययोगे वर्तमानः केवली उदीरको भवति। एषैव चैकचत्वारिंशत्तीर्थंकरनामसहिता द्विचत्वारिंशद्भवति। तस्याश्च तीर्थकरः केवलिसमुद्घातगतः कार्मणकाययोगे वर्तमान उदीरकः। तस्यामेवैकचत्वारिंशति औदारिकसप्तकं षण्णां संस्थानानामेकतमत् संस्थान वज्रर्षभनाराचसंहननमुपघात प्रत्येकमित्येकादशके प्रक्षिप्ते सति द्विपञ्चाशद्भवति। अत्र षड्भिः संस्थानैः षड्भंगाः, ते च वक्ष्यमाणसामान्यमनुष्यभंगमध्येन गृहीता द्रष्टव्याः, एवमुत्तरत्रापि। एतस्याश्च द्विपञ्चाशतः सयोगिकेवली समुद्घातगत औदारिकमिश्रकाययोगे वर्तमान उदीरकः। एषैव च द्विपञ्चाशत्तीर्थंकरनामसहिता त्रिपञ्चाशत्। केवलमिह संस्थानं समचतुरस्रमेव वक्तव्य। अस्या अप्युदीरकः सयोगिकेवली तीर्थंकर औदारिकमिश्रकाययोगे वर्तमानो वेदितव्यः। तथा सैव द्विपञ्चाशत् पराघातनामोच्छ्वासनाम प्रशस्ताप्रशस्तविहायोगत्योरन्यतरा विहायोगतिः सुस्वरदुःस्वरयोरन्यतरस्वरनामेतिचतुष्टयप्रक्षेपात् पट्पञ्चाशद्भवति। एनां च सयोगिकेवली औदारिककाययोगे वर्तमान उदीरयति। पराघातोच्छ्वासप्रशस्तविहायोगतिसुस्वरप्रक्षेपात्त्रिपञ्चाशत् सप्तपञ्चाशद्भवति। एतस्याश्च तीर्थंकरः

सयोगिकेवली औदारिककाययोगे वर्तमान उदीरकः । सप्तपञ्चाशदेव वाग्योगनिरोधे षट्पञ्चाशद्भवति । उच्छ्वासेऽपि च निरुद्धे पञ्चपञ्चाशत् । अतीर्थकरकेवलिनः प्रागुक्ताः षट्पञ्चाशद्वाग्योगे निरुद्धे पञ्चपञ्चाशद्भवति । उच्छ्वासेऽपि च निरुद्धे चतुःपञ्चाशत् । अत्र द्विपञ्चाशच्चतुःपञ्चाशद्वर्जेषु शेषेषु षट्सु प्रत्येकमेकैको विशेषभंगः प्राप्यत इति सर्वसंख्यया केवलिनां षड्भंगाः । तत्रैकचत्वारिंशत्यतीर्थकृत एकः । शेषेषु तु पञ्चसु तीर्थकृतः । तदेवमुक्तानि केवलिनामुदीरणास्थानानि । संप्रत्येकेन्द्रियाणामभिधीयंते—एकेन्द्रियाणामुदीरणास्थानानि पञ्च, तद्यथा—द्विचत्वारिंशत् पञ्चाशत् एकपञ्चाशत् द्विपञ्चाशत् त्रिपञ्चाशच्चेति । तत्र तिर्यग्गतितिर्यगानुपूर्व्यौ स्थावरनामैकेन्द्रियजातिर्बादरसूक्ष्मयोरेकतरत् पर्याप्तापर्याप्तयोरेकतरत् दुर्भगमनादेयं यशःकीर्त्ययशःकीर्त्योरेकतरेत्येता नव प्रकृतयः प्रागुक्ताभिर्ध्रुवोदीरणाभिस्त्रयस्त्रिंशत्संख्याकाभिः सह सम्मिश्रा द्विचत्वारिंशद्भवति । अत्र च भंगाः पञ्च, तद्यथा—बादरसूक्ष्माभ्यां प्रत्येकं पर्याप्तापर्याप्ताभ्यामयशःकीर्त्या सह चत्वारः, बादरपर्याप्तयशःकीर्तिभिश्चैकः । सूक्ष्मापर्याप्ताभ्यां सह यशःकीर्तेरुदयो न भवति, तदभावाच्च नोदीरणेति कृत्वा तदाश्रिता विकल्पा न भवन्ति । एषा द्विचत्वारिंशदपान्तरालगतौ वर्तमानस्य वेदितव्या । ततः शरीरस्थस्यौदारिकशरीरौदारिकसंघातौदारिकबन्धनचतुष्टयहुंडसंस्थानोपघातप्रत्येकसाधारणान्यतररूपं नवकं प्रक्षिप्यते, तिर्यगानुपूर्वी चापनीयते, ततः पञ्चाशद्भवति । अत्र च भंगा दश, तद्यथा—बादरपर्याप्तस्य प्रत्येकसाधारणाभ्यां यशःकीर्त्ययशःकीर्तिभ्यां च चत्वारो भंगाः, अपर्याप्तबादरस्य प्रत्येकसाधारणाभ्यामयशःकीर्त्या सह द्वौ, स्य च पर्याप्तापर्याप्तप्रत्येकसाधारणैरयशःकीर्त्या सह चत्वार इति दश । बादरवायुकायिकस्य वैक्रियं कुर्वतः औदा-

रिकषट्कस्थाने वैक्रियषट्कमवगन्तव्यं । ततश्च तस्यापि पञ्चाशदेवोदीरणायोग्या भवति । केवलमिह बादरपर्याप्तप्रत्येकायशःकीर्तिभिरेक एव भंगः । तेजस्कायिकवायुकायिकयोर्हि साधारणयशःकीर्त्योरुदयो न भवति, तदभावाच्च नाप्युदीरणा, ततस्तदाश्रिता भंगा न प्राप्यन्ते । तदेवं सर्वसंख्यया पञ्चाशत्येकादश भंगाः । ततः शरीरपर्याप्त्या पर्याप्तस्य पराघाते क्षिप्ते एकपञ्चाशद्भवति । अत्र च भंगाः षट्, तद्यथा—बादरस्य प्रत्येकसाधारणयशःकीर्त्ययशःकीर्तिपदैश्चत्वारः, सूक्ष्मस्य प्रत्येकसाधारणाभ्यामयशःकीर्त्या सह द्वौ । बादरवायुकायिकस्य च वैक्रियं कुर्वतः शरीरपर्याप्त्या पर्याप्तस्य पराघाते क्षिप्ते प्रागुक्ता पञ्चाशत् एकपञ्चाशद्भवति । अत्र च प्राग्वदेक एव भंगः । सर्वसंख्यया चैकपञ्चाशति सप्त भंगाः । ततः प्राणापानपर्याप्त्या पर्याप्तस्योच्छ्वासे क्षिप्ते द्विपञ्चाशद्भवति । अत्रापि भंगाः प्राग्वत् षट् । अथवा शरीरपर्याप्त्या पर्याप्तस्योच्छ्वासेऽनुदिते आतपोद्योतयोरन्यतरस्मिन् उदिते द्विपञ्चाशद्भवति । अत्रापि भंगाः षट्, तद्यथा—बादरस्योद्योतेन सहितस्य प्रत्येकसाधारणयशःकीर्त्ययशःकीर्तिपदैश्चत्वारः, आतपसहितस्य प्रत्येकयशःकीर्त्ययशःकीर्तिपदैर्द्वौ भंगौ । बादरवायुकायिकस्य च वैक्रियं कुर्वतः प्राणापानपर्याप्त्या पर्याप्तस्योच्छ्वासे क्षिप्ते प्रागुक्ता एकपञ्चाशद् द्विपञ्चाशद्भवति । तत्र च प्राग्वदेक एव भंगः । तेजस्कायिकवायुकायिकयोर्हि आतपोद्योतयशःकीर्तीनामुदयाभावादुदीरणा न भवति, ततस्तदाश्रिता भंगा अत्र न प्राप्यन्ते । सर्वसंख्यया द्विपञ्चाशति भंगास्त्रयोदश । तथा प्राणापानपर्याप्त्या पर्याप्तस्योच्छ्वाससहितायां द्विपञ्चाशति आतपोद्योतयोरन्यतरस्मिन् क्षिप्ते त्रिपञ्चाशद्भवति । अत्र भंगाः षट् ये प्रागातपोद्योतान्यतरसहितायां द्विपञ्चाशत्यभिहिताः । सर्वसंख्यया चैकेन्द्रियाणां भंगा द्विचत्वारिंशत् । द्वीन्द्रियाणामुदीर-

णास्थानानि षट्, तद्यथा—द्विचत्वारिंशत् द्विपञ्चाशत् चतुःपञ्चाशत् पञ्चपञ्चाशत् षट्पञ्चाशत् सप्तपञ्चाशच्चेति। तत्र तिर्यग्गतितिर्यगानुपूर्व्यौ द्वीन्द्रियजातिस्त्रसनाम बादरनाम पर्याप्तापर्याप्तयोरेकतरत् दुर्भगमनादेयं यशःकीर्त्ययशःकीर्त्योरेकतरेत्येता नव प्रकृतयः प्रागुक्ताभिस्त्रयस्त्रिंशत्संख्याकाभिर्ध्रुवोदीरणाभिः सह द्विचत्वारिंशद्भवति। एषा च द्विचत्वारिंशदपान्तरालगतौ वर्तमानस्यावसेया। अत्र च भंगास्त्रयः, तद्यथा—अपर्याप्तकनामोदये वर्तमानस्यायशःकीर्त्या सहैको भंगः, पर्याप्तकनामोदये वर्तमानस्य यशःकीर्त्ययशःकीर्तिभ्यां द्वाविति। ततः शरीरस्थस्यौदारिकसप्तकं हुंडसंस्थानं सेवार्तसंहननं उपघातनाम प्रत्येकनामेत्येकादशकं प्रक्षिप्यते, तिर्यगानुपूर्वी चापनीयते, ततो जाता द्विपञ्चाशत्। अत्र च भंगास्त्रयः, ते च प्रागिव द्रष्टव्याः। ततः शरीरपर्याप्त्या पर्याप्तस्य विहायोगतिपराघातयोः प्रक्षिप्तयोश्चतुःपञ्चाशद्भवति। अत्र यशःकीर्त्ययशःकीर्तिभ्यां द्वौ भंगौ। ततः प्राणापानपर्याप्त्या पर्याप्तस्योच्छ्वासे क्षिप्ते पञ्चपञ्चाशद्भवति। अत्रापि प्रागिव द्वौ भंगौ। अथवा शरीरपर्याप्त्या पर्याप्तस्योच्छ्वासेऽनुदिते उद्योतनाम्नि तूदिते पञ्चपञ्चाशद्भवति। अत्रापि प्रागिव द्वौ भंगौ। सर्वेऽपि पञ्चपञ्चाशति चत्वारो भंगाः। ततो भाषापर्याप्त्या पर्याप्तस्योच्छ्वाससहितायां पञ्चपञ्चाशति सुस्वरदुःस्वरयोरेकतरस्मिन् प्रक्षिप्ते षट्पञ्चाशद्भवति। अत्र सुस्वरदुःस्वरयशःकीर्त्ययशःकीर्तिपदैश्चत्वारो भंगाः। अथवा प्राणापानपर्याप्त्या पर्याप्तस्य स्वरेऽनुदिते उद्योतनाम्नि तूदिते षट्पञ्चाशद्भवति। अत्र यशःकीर्त्ययशःकीर्तिभ्यां द्वौ भंगौ। सर्वे षट्पञ्चाशति षड्भंगाः। ततो भाषापर्याप्त्या पर्याप्तस्य स्वरसहितायां षट्पञ्चाशति उद्योतनाम्नि प्रक्षिप्ते सप्तपञ्चाशद्भवति। अत्र सुस्वरदुःस्वरयशःकीर्त्ययशःकीर्तिपदैश्चत्वारो भंगाः। सर्वे द्वीन्द्रियाणां भंगा द्वाविंशतिः।

एवं त्रीन्द्रियाणां चतुरिन्द्रियाणां च प्रत्येकमुदीरणास्थानानि भावनीयानि । नवरं द्वीन्द्रियजातिस्थाने त्रीन्द्रियाणां त्रीन्द्रियजातिश्चतुरिन्द्रियाणां चतुरिन्द्रियजातिरभिधातव्या । प्रत्येकं च भङ्गा द्वाविंशतिर्द्वाविंशतिरवसेयाः । सर्वसंख्यया विकलेन्द्रियाणां भंगाः षट्षष्टिः । तिर्यक्पञ्चेन्द्रियाणां वैक्रियलब्धिरहितानामुदीरणास्थानानि षट् । तद्यथा—द्विचत्वारिंशत् द्विपञ्चाशत् चतुःपञ्चाशत् पञ्चपञ्चाशत् षट्पञ्चाशत् सप्तपञ्चाशच्चेति । तत्र तिर्यग्गतितिर्यगानुपूर्व्यौ पञ्चेन्द्रियजातिस्त्रसनाम बादरनाम पर्याप्तापर्याप्तयोरेकतरत् सुभगादेययुगलदुर्भगानादेययुगलयोरेकतरत् युगलं यशःकीर्त्ययशःकीर्त्योरेकतरस्येता नव प्रकृतयः प्रागुक्ताभिस्त्रयस्त्रिंशत्संख्याकाभिर्ध्रुवोदीरणाभिः सह द्विचत्वारिंशद्भवन्ति । एषा च द्विचत्वारिंशदपान्तरालगतौ वर्तमानस्य वेदितव्या । अत्र च भङ्गाः पञ्च । तत्र पर्याप्तकनामोदये वर्तमानस्य सुभगादेययुगलदुर्भगानादेययुगलयशःकीर्त्ययशःकीर्तिभिश्चत्वारो भङ्गाः, अपर्याप्तकनामोदये वर्तमानस्य तु दुर्भगानादेयायशःकीर्तिभिरेक एव भंगः । इह सुभगादेये दुर्भगानादेये वा युगपदुदयमायातः । तत उदीरणापि युगपदेवेति पञ्चैव भंगाः । अपरे पुनराहुः—सुभगादेययोर्दुर्भगानादेययोर्वा नैकान्तेन युगपदुदयभावनियमः, अन्यथापि दर्शनात् । ततः पर्याप्तकनामोदये वर्तमानस्य सुभगदुर्भगादेयानादेययशःकीर्त्ययशःकीर्तिभिरष्टौ भंगाः, अपर्याप्तकनामोदये वर्तमानस्य तु दुर्भगानादेयायशःकीर्तिभिरेक इति सर्वसंख्यया द्विचत्वारिंशति नव । तत शरीरस्थस्यौदारिकसप्तकं षण्णां संस्थानानामेकतमत् संस्थानं षण्णां संहननानामेकतमत्संहननं उपघात प्रत्येकनामेत्येकादशकं प्रक्षिप्यते तिर्यगानुपूर्वी चापनीयते, ततो द्विपञ्चाशद्भवति । अत्र भंगाना पञ्चचत्वारिंश शत, तद्य-

था—पर्याप्तकस्य षड्भिः संस्थानैः षड्भिः संहननैः सुभगादेयदुर्भगानादेययुगलाभ्यां यशःकीर्त्ययशःकीर्तिभ्यां च भङ्गानां चतुश्चत्वारिंशं शतं, अपर्याप्तस्य च हुंडसंस्थानसेवार्तसंहननदुर्भगानादेयायशःकीर्तिभिरेक इति । ये पुनः सुभगादेययोर्दुर्भगानादेययोर्वा केवलाकेवलयोरप्युदयमिच्छन्ति तन्मतेन द्विपञ्चाशति भंगानां द्वे शते एकोननवत्यधिके वेदितव्ये । तत्र पर्याप्तस्य षड्भिः संस्थानैः षड्भिः संहननैः सुभगदुर्भगाभ्यामादेयानादेयाभ्यां यशःकीर्त्ययशःकीर्तिभ्यां च भङ्गा द्वे शते अष्टाशीत्यधिके, अपर्याप्तकस्य तु प्रागुक्तस्वरूप एक इति । तस्यामेव द्विपञ्चाशति शरीरपर्याप्त्या पर्याप्तस्य पराघाते प्रशस्ताप्रशस्तान्यतरविहायोगतौ च प्रक्षिप्तायां चतुःपञ्चाशद्भवति । अत्र पर्याप्तानां प्राक् चतुश्चत्वारिंशं शतं भङ्गकानामुक्तं, तदेव विहायोगतिद्विकगुणितमत्रगन्तव्यं । तथा च सत्यत्र भङ्गानां द्वे शते अष्टाशीत्यधिके भवतः । मतान्तरेण पुनः पञ्च शतानि षट्सप्तत्यधिकानि । ततः प्राणापानपर्याप्त्या पर्याप्तस्योच्छ्वासे क्षिप्ते पञ्चपञ्चाशद्भवति । अत्रापि प्रागिव भङ्गानां द्वे शते अष्टाशीत्यधिके, मतान्तरेण पञ्च शतानि षट्सप्तत्यधिकानि । अथवा शरीरपर्याप्त्या पर्याप्तस्योच्छ्वासेऽनुदिते उद्योतनाम्नि तूदिते पञ्चपञ्चाशद्भवति । अत्रापि भङ्गानां द्वे शते अष्टाशीत्यधिके, मतान्तरेण पञ्च शतानि षट्सप्तत्यधिकानि । सर्वसंख्यया पञ्चपञ्चाशति स्वमतेन भङ्गकानां पञ्च शतानि षट्सप्तत्यधिकानि, मतान्तरेण तु द्विपञ्चाशदधिकानि एकादश शतानि । ततो भाषापर्याप्त्या पर्याप्तस्य सुस्वरदुःस्वरयोरन्यतरस्मिन् क्षिप्ते षट्पञ्चाशद्भवति । तत्र स्वमतचिन्तायां ये उच्छ्वासेन द्वे शते अष्टाशीत्यधिके भङ्गकानां प्राक् लब्धे ते इह स्वरद्विकेन गुण्यते, ततो लब्धानि पञ्च शतानि षट्सप्तत्यधिकानि, मतान्तरेण पुनरिह द्विपञ्चाशदधिकान्येकादश शतानि भङ्गकानां भवन्ति । अथवा

प्राणापानपर्याप्त्या पर्याप्तस्य स्वरेऽनुदिते उद्योतनाम्नि तूदिते षट्पञ्चाशद्भवति । अत्र च स्वमतचिन्तायां प्रागिव द्वे शते अष्टाशीत्यधिके भङ्गकानां, मतान्तरेण पञ्च शतानि षट्सप्तत्यधिकानि । सर्वसंख्यया स्वमतेन षट्पञ्चाशति भङ्गा अष्टौ शतानि चतुःपञ्चाशदधिकानि, मतान्तरेण सप्तदश शतान्यष्टाविंशत्यधिकानि । ततः स्वरसहितायां षट्पञ्चाशति उद्योतनाम्नि प्रक्षिप्ते सप्तपञ्चाशद्भवति । अत्र ये प्राक् स्वरसहितायां षट्पञ्चाशति भङ्गा अभिहिताः स्वमतेन पञ्च शतानि षट्सप्तत्यधिकानि, मतान्तरेण द्विपञ्चाशदधिकान्येकादश शतानि, त एवात्रापि द्रष्टव्याः । तथा तेषामेव तिर्यक्पञ्चेन्द्रियाणां वैक्रियं कुर्वतामुदीरणास्थानानि पञ्च भवन्ति । तद्यथा—एकपञ्चाशत् त्रिपञ्चाशत् चतुःपञ्चाशत् पञ्चपञ्चाशत् षट्पञ्चाशच्चेति । तत्र वैक्रियसप्तकं समचतुरस्रसंस्थानं उपघातं प्रत्येकमिति प्रकृतिदशकं प्रागुक्ताया तिर्यक्पञ्चेन्द्रियप्रायोग्यायां द्विचत्वारिंशति प्रक्षिप्यते, तिर्यगानुपूर्वी चापनीयते, तत एकपञ्चाशद्भवति । अत्र सुभगादेययुगलदुर्भगानादेययुगलयशःकीर्त्ययशःकीर्तिपर्याप्तपदैश्चत्वारो भङ्गा, मतान्तरेण पुनः सुभगदुर्भगाभ्यामादेयानादेयाभ्यां यशःकीर्त्ययशःकीर्तिभ्यां च पर्याप्तकेन सहाष्टौ भङ्गाः । ततः शरीरपर्याप्त्या पर्याप्तस्य पराघाते प्रशस्तविहायोगतौ च प्रक्षिप्तायां त्रिपञ्चाशद्भवति । अत्रापि प्रागिव चत्वारो भङ्गाः, मतान्तरेण पुनरष्टौ । ततः प्राणापानपर्याप्त्या पर्याप्तस्योच्छ्वासनाम्नि प्रक्षिप्ते चतुःपञ्चाशद्भवति । अत्रापि प्रागिव स्वमतेन भङ्गाश्चत्वारो मतान्तरेण पुनरष्टौ । अथवा शरीरपर्याप्त्या पर्याप्तस्योच्छ्वासेऽनुदिते उद्योतनाम्नि तूदिते चतुःपञ्चाशद्भवति । अत्रापि स्वमतेन भङ्गाश्चत्वारो मतान्तरेणाष्टौ । सर्वसंख्यया चतुःपञ्चाशति स्वमतेनाष्टौ भङ्गाः, मतान्तरेण षोडश । ततो भाषापर्याप्त्या पर्याप्तस्योच्छ्वाससहितायां चतुःपञ्चाशति स्वरे प्रक्षिप्ते

पञ्चपञ्चाशद्भवति । अत्रापि स्वमतेन भङ्गाश्चत्वारो मतान्तरेण पुनरष्टौ । अथवा प्राणापानपर्याप्त्या पर्याप्तस्य स्वरेऽनु-
दिते उद्योतनाम्नि तूदिते पञ्चपञ्चाशद्भवति । अत्रापि स्वमतेन भङ्गाश्चत्वारो मतान्तरेणाष्टौ । सर्वसंख्यया स्वमतेन पञ्च-
पञ्चाशति भङ्गा अष्टौ, मतान्तरेण षोडश । ततः स्वरसहितायां पञ्चपञ्चाशति उद्योते क्षिप्ते षट्पञ्चाशद्भवति । अत्रापि
भङ्गाः स्वमतेन चत्वारो मतान्तरेणाष्टौ । सर्वसंख्यया वैक्रियं कुर्वतां तिर्यक्पञ्चेन्द्रियाणां भङ्गा अष्टाविंशतिः, मतान्त-
रेण षट्पञ्चाशत् । सामान्येन सर्वतिर्यक्पञ्चेन्द्रियाणां स्वमतेन भङ्गाश्चतुर्विंशतिशतानि द्व्यशीत्यधिकानि, मतान्तरेण
एकोनपञ्चाशच्छतानि द्विषष्ट्यधिकानि । संप्रति मनुष्याणामुदीरणास्थानानि प्रतिपाद्यन्ते–तत्र केवलिनां प्रागेवोक्तानि ।
अन्येषां तु पञ्च, तद्यथा–द्विचत्वारिंशत् द्विपञ्चाशत् चतुःपञ्चाशत् पञ्चपञ्चाशत् षट्पञ्चाशच्चेति । एतानि सर्वाण्यपि
यथा प्राक् तिर्यक्पञ्चेन्द्रियाणामुक्तानि तथैवात्रापि वक्तव्यानि, नवरं तिर्यग्गतितिर्यगानुपूर्व्योः स्थाने मनुष्यगतिमनुष्या-
नुपूर्व्यौ वक्तव्ये । पञ्चपञ्चाशत् षट्पञ्चाशच्चोद्योतरहिता वक्तव्या । वैक्रियाहारकसंयतान्मुक्त्वा शेषमनुष्याणामुद्योतो-
दयाभावात् । भङ्गा अपि सर्वत्राप्युद्योतरहितास्तथैव स्वमतपरमतापेक्षया वक्तव्यास्तद्यथा–स्वमतेन द्विचत्वारिंशति पञ्च,
द्विपञ्चाशति पञ्चचत्वारिंशं शतं, चतुःपञ्चाशति द्वे शते अष्टाशीत्यधिके, पञ्चपञ्चाशत्यपि द्वे शते अष्टाशीत्यधिके, षट्-
पञ्चाशति पञ्च शतानि षट्सप्तत्यधिकानि । परमतेन तु यथाक्रमं ९ । २८९ । ५७६ । ५७६ । ११५२ । वैक्रियमपि कुर्वतां
मनुष्याणामुदीरणास्थानानि पञ्च भवन्ति, तद्यथा–एकपञ्चाशत्, त्रिपञ्चाशत्, चतुःपञ्चाशत्, पञ्चपञ्चाशत्, षट्पञ्चा-
शच्चेति । तत्रैकपञ्चाशत्त्रिपञ्चाशच्च यथा प्राग्वैक्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियाणामुक्ता तथात्रापि द्रष्टव्या । चतुःपञ्चाशत्युच्छ्वास-

सहितायां प्रागिव स्वमतेन चत्वारो भङ्गा मतान्तरेणाष्टौ । उत्तरवैक्रियं कुर्वतां संयतानामुद्योतनामोदयमागच्छति,
नान्येषां, ततस्तेन सह चतुःपञ्चाशति प्रशस्त एवैको भङ्गो भवति, संयतानां दुर्भगानादेयायशःकीर्त्युदयाभावात् । सर्व-
संख्यया चतुःपञ्चाशति स्वमतेन पञ्च भङ्गाः मतान्तरेण नव । ततो भाषापर्याप्त्या पर्याप्तस्योच्छ्वाससहितायां सुस्वरे क्षिप्ते
पञ्चपञ्चाशद्भवति । अत्रापि प्रागिव स्वमतेन भंगाश्चत्वारो मतान्तरेणाष्टौ । अथवा संयतानां स्वरेऽनुदिते उद्योतनाम्नि
तूदिते पञ्चपञ्चाशद्भवति । अत्रापि प्रागिव एक एव भङ्गः । सर्वसंख्यया पञ्चपञ्चाशति स्वमतेन पञ्च भङ्गा मतान्तरेण
नव । पञ्चपञ्चाशति सुस्वरसहितायामुद्योते क्षिप्ते षट्पञ्चाशद्भवति । तस्यां चैक एव प्रशस्तो भंगः । सर्वसंख्यया वैक्रि-
यमनुष्याणां स्वमतेनैकोनविंशतिर्भङ्गाः मतान्तरेण पञ्चत्रिंशत् । संप्रत्याहारकं कुर्वतामुदीरणास्थानान्युच्यन्ते—आहार-
कसंयतानामुदीरणास्थानानि पञ्च, तद्यथा—एकपञ्चाशत् त्रिपञ्चाशत् चतुःपञ्चाशत् पञ्चपञ्चाशत् षट्पञ्चाशच्चेति । तत्रा-
हारकसप्तकं समचतुरस्रसंस्थानमुपघातं प्रत्येकमिति प्रकृतिषट्कं प्रागुक्तायां मनुष्यगतिप्रायोग्यायां द्विचत्वारिंशति प्रक्षि-
प्यते, मनुष्यानुपूर्वी चापनीयते, तत एकपञ्चाशद्भवति । केवलमिह सर्वाण्यपि पदानि प्रशस्तान्येवेति कृत्वा एक एव
भंगः । शरीरपर्याप्त्या पर्याप्तस्य प्रशस्तविहायोगतिपराघातयोः प्रक्षिप्तयोस्त्रिपञ्चाशद्भवति । अत्राप्येक एव भङ्गः । ततः
प्राणापानपर्याप्त्या पर्याप्तस्योच्छ्वासे क्षिप्ते चतुःपञ्चाशद्भवति । अत्राप्येक एव भङ्गः । अथवा शरीरपर्याप्त्या पर्याप्तस्योच्छ्वा-
सेऽनुदिते उद्योतनाम्नि तूदिते चतुःपञ्चाशद्भवति । अत्रापि प्रागिवैक एव भंगः । सर्वसंख्यया चतुःपञ्चाशति द्वौ भङ्गौ ।
ततो भाषापर्याप्त्या पर्याप्तस्योच्छ्वाससहितायां चतुःपञ्चाशति सुस्वरे क्षिप्ते पञ्चपञ्चाशद्भवति । अत्रापि प्रागवदेक एव भङ्गः ।

अथवा प्राणापानपर्याप्त्या पर्याप्तस्य स्वरेऽनुदिते उद्योतनाम्नि तूदिते पञ्चपञ्चाशद्भवति । अत्राप्येक एव भङ्गः । सर्वसंख्यया पञ्चपञ्चाशति द्वौ भङ्गौ । ततो भाषापर्याप्त्या पर्याप्तस्य स्वरसहितायां पञ्चपञ्चाशत्युद्योते क्षिप्ते षट्पञ्चाशद्भवति । अत्राप्येक एव भङ्गः । आहारकशरीरिणः सर्वसंख्यया सप्त भङ्गाः । तदेवं मनुष्याणां सामान्यवैक्रियशरीराहारकशरीरिकेवलिनां भङ्गाः सर्वसंख्यया त्रयोदश शतानि चतुस्त्रिंशदधिकानि भवन्ति । परमतेन तु षड्विंशतिशतानि पञ्चाशदधिकानि । देवानामुदीरणास्थानानि षट्, तद्यथा—द्विचत्वारिंशत् एकपञ्चाशत् त्रिपञ्चाशत् चतुःपञ्चाशत् पञ्चपञ्चाशत् षट्पञ्चाशच्चेति । तत्र देवगतिदेवानुपूर्व्यौ पञ्चेन्द्रियजातिस्त्रसनाम बादरनाम पर्याप्तनाम सुभगादेययुगलदुर्भगानादेययुगलयोरेकतरद्युगलं यशःकीर्त्ययशःकीर्त्योरेकतरेत्येता नव प्रकृतयो ध्रुवोदीरणाभिस्त्रयस्त्रिंशत्संख्याकाभिः सह सम्मिश्रा द्विचत्वारिंशद्भवति । अत्र सुभगादेययुगलदुर्भगानादेययुगलयशःकीर्त्ययशःकीर्तिभिश्चत्वारो भङ्गाः, मतान्तरेण पुनः सुभगदुर्भगाभ्यामादेयानादेयाभ्यां यशःकीर्त्ययशःकीर्तिभ्यां चाष्टौ भङ्गाः । ततः शरीरस्थस्य वैक्रियसप्तकं समचतुरस्रसंस्थानं उपघातं प्रत्येकमित्येता दश प्रकृतयः प्रक्षिप्यन्ते, देवानुपूर्वी चापनीयते, तत एकपञ्चाशद्भवति । अत्रापि प्रागिव स्वमतेन चत्वारो भङ्गा मतान्तरेणाष्टौ । ततः शरीरपर्याप्त्या पर्याप्तस्य पराघातप्रशस्तविहायोगत्योः प्रक्षिप्तयोस्त्रिपञ्चाशद्भवति । अत्रापि प्रागिव स्वमतेन चत्वारो भङ्गा मतान्तरेणाष्टौ । देवानामप्रशस्तविहायोगतेरुदयाभावात्तदाश्रिता भङ्गा न प्राप्यन्ते । ततः प्राणापानपर्याप्त्या पर्याप्तस्योच्छ्वासे क्षिप्ते चतुःपञ्चाशद्भवति । अत्रापि स्वमतेन चत्वारो भङ्गाः, मतान्तरेणाष्टौ । अथवा शरीरपर्याप्त्या पर्याप्तस्योच्छ्वासेऽनुदिते उद्योतनाम्नि तूदिते चतुःपञ्चाशद्भवति ।

अत्रापि प्रागिव स्वमतेन भंगाश्चत्वारो मतान्तरेणाष्टौ । सर्वसंख्यया चतुःपञ्चाशति स्वमतेनाष्टौ भंगा मतान्तरेण षोडश । ततो भाषापर्याप्त्या पर्याप्तस्योच्छ्वाससहितायां चतुःपञ्चाशति सुस्वरे क्षिप्ते पञ्चपञ्चाशद्भवति । अत्रापि स्वमतेन प्रागिव चत्वारो भंगा मतान्तरेणाष्टौ । अथवा प्राणापानपर्याप्त्या पर्याप्तस्य स्वरेऽनुदिते उद्योतनाम्नि तूदिते पञ्चपञ्चाशद्भवति । अत्रापि स्वमतेन भंगाश्चत्वारो मतान्तरेणाष्टौ । सर्वसंख्यया पञ्चपञ्चाशति स्वमतेनाष्टौ भंगा मतान्तरेण तु षोडश । ततो भाषापर्याप्त्या पर्याप्तस्य सुस्वरसहितायां पञ्चपञ्चाशति उद्योते क्षिप्ते षट्पञ्चाशद्भवति । अत्रापि स्वमतेन त एव चत्वारो भंगा मतान्तरेणाष्टौ । सर्वसंख्यया देवानां स्वमतेन द्वात्रिंशद्भंगा मतान्तरेण चतुःषष्टिः । नैरयिकाणामुदीरणास्थानानि पञ्च, तद्यथा—द्विचत्वारिंशत् एकपञ्चाशत् त्रिपञ्चाशत् चतुःपञ्चाशत् पञ्चपञ्चाशच्चेति । तत्र नरकगतिनरकानुपूर्व्यौ पञ्चेन्द्रियजातित्रसबादरपर्याप्तदुर्भगानादेयायशःकीर्तय इत्येता नव प्रकृतयो ध्रुवोदीरणाभिस्त्रयस्त्रिंशत्संख्याकाभिः सह सम्मिश्रा द्विचत्वारिंशद्भवति । अत्र च सर्वाण्यपि पदानि अप्रशस्तान्येवेति कृत्वा एक एव भंगः । ततः शरीरस्थस्य वैक्रियसप्तकं हुण्डसंस्थानं उपघातं प्रत्येकमिति दश प्रकृतयः प्रक्षिप्यन्ते, नरकानुपूर्वी चापनीयते, तत एकपञ्चाशद्भवति । अत्राप्येक एव भंगः । ततः शरीरपर्याप्त्या पर्याप्तस्य पराघाताप्रशस्तविहायोगत्योः प्रक्षिप्तयोस्त्रिपञ्चाशद्भवति । अत्राप्येक एव भंगः । ततः प्राणापानपर्याप्त्या पर्याप्तस्योच्छ्वासे क्षिप्ते चतुःपञ्चाशद्भवति । अत्राप्येक एव भंग । ततो भाषापर्याप्त्या पर्याप्तस्य दुःस्वरे क्षिप्ते पञ्चपञ्चाशद्भवति । अत्राप्येक एव भंगः । सर्वसंख्यया नैरयिकाणां पञ्च भंगाः । तदेवमुक्तानि नामकर्मण उदीरणास्थानानि । संप्रत्येतान्येव गुणस्थानकेषु दर्शयति—'गुणिसु त्ति' नाम्नो नाम-

कर्मणो गुणिषु गुणस्थानेषु मिथ्यादृष्टिप्रभृतिषु सयोगिकेवलिपर्यन्तेषु यथासंख्यं नवादिसंख्यान्युदीरणास्थानानि भवन्ति। तत्र मिथ्यादृष्टेर्नवोदीरणास्थानानि, तद्यथा—द्विचत्वारिंशत् पञ्चाशत् एकपञ्चाशत् द्विपञ्चाशत् त्रिपञ्चाशत् चतुःपञ्चाशत् पञ्चपञ्चाशत् षट्पञ्चाशत् सप्तपञ्चाशच्चेति। अमूनि च सर्वाण्यपि मिथ्यादृष्टीनेकेन्द्रियादीनधिकृत्य स्वयं परिभावनीयानि। सासादनसम्यग्दृष्टेरुदीरणास्थानानि सप्त, तद्यथा—द्विचत्वारिंशत् पञ्चाशत् एकपञ्चाशत् द्विपञ्चाशत् पञ्चपञ्चाशत् षट्पञ्चाशत् सप्तपञ्चाशच्चेति। तत्र द्विचत्वारिंशत् बादरैकेन्द्रियद्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियमनुष्यदेवानां सासादनसम्यग्दृष्टीनामपान्तरालगतौ वर्तमानानामवसेया। तथा एकेन्द्रियाणां शरीरस्थानां पञ्चाशत्। देवानां शरीरस्थानामेकपञ्चाशत्। विकलेन्द्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियमनुष्याणां शरीरस्थानां द्विपञ्चाशत्। देवनैरयिकाणां पर्याप्तानां सासादनसम्यक्त्वे वर्तमानानां पञ्चपञ्चाशत्। तिर्यक्पञ्चेन्द्रियमनुष्यदेवानां पर्याप्तानां षट्पञ्चाशत्। तिर्यक्पञ्चेन्द्रियाणामुद्योतवेदकानां पर्याप्तानां सप्तपञ्चाशत्। सम्यग्मिथ्यादृष्टेस्त्रीण्युदीरणास्थानानि, तद्यथा—पञ्चपञ्चाशत् षट्पञ्चाशत् सप्तपञ्चाशच्चेति। तत्र देवनैरयिकाणां पञ्चपञ्चाशत्। तिर्यग्मनुष्यदेवानां षट्पञ्चाशत्। तिर्यक्पञ्चेन्द्रियाणामुद्योतकानां सप्तपञ्चाशत्। अविरतसम्यग्दृष्टेरष्टावुदीरणास्थानानि, तद्यथा—द्विचत्वारिंशत् एकपञ्चाशत् द्विपञ्चाशत् त्रिपञ्चाशत् चतुःपञ्चाशत् पञ्चपञ्चाशत् षट्पञ्चाशत् सप्तपञ्चाशच्चेति। तत्र नैरयिकदेवतिर्यक्पञ्चेन्द्रियमनुष्याणां द्विचत्वारिंशत्। देवनैरयिकाणामेकपञ्चाशत्। तिर्यक्पञ्चेन्द्रियमनुष्याणां द्विपञ्चाशत्। देवनैरयिकतिर्यङ्मनुष्याणां त्रिपञ्चाशत्। देवनैरयिकतिर्यक्पञ्चेन्द्रियवैक्रियतिर्यङ्मनुष्याणां चतुःपञ्चाशत्। एतेषामेव पञ्चपञ्चाशदपि। देवतिर्यक्पञ्चेन्द्रियमनुष्याणां षट्पञ्चाशत्।

तिर्यक्पञ्चेन्द्रियाणामुद्योतवेदकानां सप्तपञ्चाशत्। देशविरतस्योदीरणास्थानानि षट्, तद्यथा—एकपञ्चाशत्, त्रिपञ्चाशत्, चतुःपञ्चाशत्, पञ्चपञ्चाशत्, षट्पञ्चाशत्, सप्तपञ्चाशच्चेति। तत्रैकपञ्चाशत्त्रिपञ्चाशच्चतुःपञ्चाशत्पञ्चपञ्चाशच्च तिर्यग्मनुष्याणां वैक्रियशरीरवर्तमानानामवसेया। तिर्यग्मनुष्याणामेव स्वभावस्थानां वैक्रियशरीरिणां च षट्पञ्चाशत्। तेषामेव तिर्यक्पञ्चेन्द्रियाणामुद्योतसहितानां सप्तपञ्चाशत्। प्रमत्तसंयतानामुदीरणास्थानानि पञ्च, तद्यथा—एकपञ्चाशत् त्रिपञ्चाशत् चतुःपञ्चाशत् पञ्चपञ्चाशत् षट्पञ्चाशच्चेति। तत्र पञ्चाप्येतानि वैक्रियशरीरिणामाहारकशरीरिणां वा द्रष्टव्यानि। षट्पञ्चाशत्पुनरौदारिकस्थानामप्यवगन्तव्या। अप्रमत्तसंयतानां द्वे उदीरणास्थाने, तद्यथा—पञ्चपञ्चाशत् षट्पञ्चाशच्चेति। तत्र षट्पञ्चाशदौदारिकशरीरस्थानां। इह केषांचित् वैक्रियशरीरस्थानामाहारकशरीरस्थानां वा संयतानां सर्वपर्याप्त्या पर्याप्तानां कियत्कालमप्रमत्तभावोऽपि लभ्यत इति तेषां द्वे अप्युक्तरूपे उदीरणास्थाने। 'एगं पञ्चसु त्ति' पञ्चसु गुणस्थानकेषु अपूर्वकरणानिवृत्तिबादरसूक्ष्मसंपरायोपशान्तमोहक्षीणमोहरूपेषु एकमुदीरणास्थानं भवति—षट्पञ्चाशत्, सा चौदारिकशरीरस्थानामिति। 'एगम्मि अट्ठ त्ति' एकस्मिन् सयोगिकेवलिगुणस्थानकेऽष्टावुदीरणास्थानानि, तद्यथा—एकचत्वारिंशत् द्विचत्वारिंशत् द्विपञ्चाशत् त्रिपञ्चाशत् चतुष्पञ्चाशत् पञ्चपञ्चाशत् षट्पञ्चाशत् सप्तपञ्चाशच्चेति। एतानि च प्रागेव सप्रपञ्चं भावितानीति नेह भूयो भाव्यन्ते। तदेवं चिन्तितानि गुणस्थानकेषूदीरणास्थानानि। संप्रति कस्मिन्नुदीरणास्थाने कति भङ्गाः प्राप्यन्त इति चिन्तायां तन्निरूपणार्थमाह—'ठाणेस्वादि' स्थानक्रमेणैकचत्वारिंशदादिषुदीरणास्थाने क्रमेण भङ्गा अपि च वक्ष्यमाणसंख्यया ज्ञातव्याः, तद्यथा—एकचत्वारिंशत्येको भङ्गः, स चातीर्थकरकेव-

लिनः । द्विचत्वारिंशति त्रिंशद्भंगाः, तत्र नैरयिकानधिकृत्यैकः, एकेन्द्रियानधिकृत्य पञ्च, द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियानधिकृत्य प्रत्येकं त्रिकं त्रिकं प्राप्यत इति नव, तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य पञ्च, मनुष्यानप्यधिकृत्य पञ्च, तीर्थकरमधिकृत्यैकः, देवानधिकृत्य चत्वारः । ये पुनः सुभगादेययोर्दुर्भगानादेययोश्च केवल (ला) केवलयोरप्युदयमिच्छन्ति, तन्मतेन द्विचत्वारिंशति द्विचत्वारिंशद्भङ्गाः, यतस्तन्मतेन तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य नव, मनुष्यानधिकृत्य नव, देवानधिकृत्याष्टौ भङ्गाः प्राप्यन्ते, शेषं तथैव । पञ्चाशत्येकादश भङ्गाः, ते चैकेन्द्रियानेवाधिकृत्य प्राप्यन्ते, अन्यत्र पञ्चाशतोऽप्राप्यमाणत्वात् । एकपञ्चाशत्येकविंशतिर्भङ्गाः, तत्र नैरयिकानधिकृत्यैकः, पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य सप्त, वैक्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य चत्वारः, वैक्रियमनुष्यानप्यधिकृत्य चत्वारः, आहारकशरीरिणः संयतानधिकृत्यैकः, देवानाश्रित्य चत्वारः इत्येकविंशतिः । मतान्तरेण पुनर्वैक्रियतिर्यङ्मनुष्यदेवानधिकृत्य प्रत्येकमष्टावष्टौ भङ्गाः प्राप्यन्ते इत्येकपञ्चाशति तदपेक्षया त्रयस्त्रिंशद्भङ्गाः । 'सवार तिसए य त्ति' सप्तादशा द्वादशाधिका त्रिशती भङ्गानां द्विपञ्चाशत्यवगन्तव्याः, तत्रैकेन्द्रियानाश्रित्य त्रयोदश, द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियानधिकृत्य प्रत्येकं त्रिकं प्राप्यत इति नव, तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य पञ्चचत्वारिंशं शतं, मनुष्यानप्यधिकृत्य पञ्चचत्वारिंशं शतमिति । अत्रापि मतान्तरेण तिर्यक्पञ्चेन्द्रियान्मनुष्यांश्चाधिकृत्य प्रत्येकं द्वे द्वे शते भङ्गानामेकोननवत्यधिके प्राप्येते इति तदपेक्षया द्विपञ्चाशति भङ्गानां षट् शतानि प्राप्यन्ते । त्रिपञ्चाशति भङ्गानामेकविंशतिः, तद्यथा—नैरयिकानधिकृत्यैकः, एकेन्द्रियानधिकृत्य षट्, वैक्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य चत्वारः, वैक्रियमनुष्यानप्यधिकृत्य चत्वारः, आहारकशरीरिणोऽधिकृत्य पुनरेकः तीर्थकर-

मप्याश्रित्यैकः, देवानप्यधिकृत्य चत्वारः । अत्रापि मतान्तरेण वैक्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियमनुष्यदेवानधिकृत्य प्रत्येकमष्टा-षष्टी भङ्गाः प्राप्यन्ते इति तदपेक्षया त्रिपञ्चाशति त्रयस्त्रिंशद्भङ्गाः । चतुःपञ्चाशति भङ्गाना षट् शतानि चतुरुत्तराणि, तद्यथा—नैरयिकानधिकृत्यैकः द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियानधिकृत्य प्रत्येक द्वौ द्वौ प्राप्येते इति षट्, तिर्यक्पञ्चेन्द्रि-यान् स्वभावस्थानधिकृत्य द्वे शते अष्टाशीत्यधिके, वैक्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्याष्टौ, स्वभावस्थान्मनुष्यानधिकृत्य द्वे शते अष्टाशीत्यधिके, वैक्रियमनुष्यानधिकृत्य चत्वारः, संयतान् वैक्रियशरीरिणोऽधिकृत्योद्योतेन सहैकः, आहारक-शरीरिणः संयतानधिकृत्य द्वौ, देवानधिकृत्याष्टाविति । अत्रापि मतान्तरेण प्राकृततिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य पञ्च शतानि षट्सप्तत्यधिकानि, वैक्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य षोडश, मनुष्यानधिकृत्य पञ्च शतानि षट्सप्तत्यधिकानि, वैक्रियमनुष्यानधिकृत्य नव, देवानधिकृत्य षोडश भङ्गाः प्राप्यन्ते, शेष तथैवेति तदपेक्षया चतुःपञ्चाशति द्व्यधिकानि द्वादश शतानि । पञ्चपञ्चाशति भङ्गाना नव शतानि एकाधिकानि, तद्यथा—नैरयिकानधिकृत्यैकः, द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियच-तुरिन्द्रियानधिकृत्य प्रत्येकं चत्वारः प्राप्यन्ते इति द्वादश, तिर्यक्पञ्चेन्द्रियान् स्वभावस्थानधिकृत्य पञ्च शतानि षट्-सप्तत्यधिकानि, वैक्रियशरीरिणोऽधिकृत्याष्टौ, मनुष्यान् स्वभावस्थानधिकृत्य द्वे शते अष्टाशीत्यधिके, वैक्रियशरीरिणो-ऽधिकृत्य चत्वारः, वैक्रियसंयतानधिकृत्योद्योतेन सहैकः, आहारकशरीरिणोऽधिकृत्य द्वौ, तीर्थकरमधिकृत्यैकः, देवानधि-कृत्याष्टाविति । मतान्तरेण तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य द्विपञ्चाशदधिकान्येकादशशतानि, वैक्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधि-कृत्य षोडश, मनुष्यान् स्वभावस्थानधिकृत्य पञ्च शतानि षट्सप्तत्यधिकानि, वैक्रियमनुष्यानधिकृत्य नव, देवानधिकृत्य

पोरूप जङ्गाः प्राप्यन्ते, शेषं तथैवेति तदपेक्षया पञ्चपञ्चाशति पञ्चाशीत्यधिकानि सप्तदश शतानि। पट्पञ्चाशति जङ्गानामेकोनसप्तत्यधिकानि चतुर्दश शतानि, तद्यथा–द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियानधिकृत्य प्रत्येकं पट् पट् प्राप्यन्ते इत्यष्टादश, तिर्यक्पञ्चेन्द्रियान् स्वजावस्थानधिकृत्याष्टौ शतानि चतुःपष्ट्यधिकानि, वैक्रियशरीरिणोऽधिकृत्य चत्वारः, मनुष्यानधिकृत्य पञ्च शतानि पट्सप्तत्यधिकानि, वैक्रियशरीरिणः संयतानधिकृत्योद्योतेन सहैकः, आहारकशरीरिणः संयतानधिकृत्यैकः, तीर्थंकरमाश्रित्यैकः, देवानाश्रित्य चत्वारः। अत्र मतान्तरेण तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य सप्तदशशतान्यष्टाविंशत्यधिकानि, वैक्रियतिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्याष्टौ, मनुष्यानधिकृत्य द्विपञ्चाशदधिकानि एकादश शतानि, देवानधिकृत्याष्टौ जङ्गाः प्राप्यन्ते, शेषं तथैवेति तदपेक्षया पट्पञ्चाशति एकोनत्रिंशच्छतानि सप्तदशाधिकानि जङ्गानां जवन्ति। सप्तपञ्चाशति जङ्गानां पञ्चशती एकोननवत्यधिका, तद्यथा–द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियानधिकृत्य प्रत्येकं चत्वारश्चत्वारः प्राप्यन्त इति द्वादश, तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य पञ्च शतानि पट्सप्तत्यधिकानि, तीर्थंकरमाश्रित्यैक इति। अत्रापि मतान्तरेण तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानधिकृत्य द्विपञ्चाशदधिकानि एकादश शतानि जङ्गानां प्राप्यन्ते, शेषं तथैवेति तदपेक्षया सप्तपञ्चाशति पञ्चपष्ट्यधिकानि एकादश शतानि जङ्गानां जवन्ति ॥ २५–२६–२७ ॥

संप्रति गतीराश्रित्य स्थानप्ररूपणां करोति—

पंच नव नवग छक्काणि गईसु ठाणाणि सेसकम्माणं। एगेगमेव नेयं साहित्तेगेगपगईउ ॥ २८ ॥

पंच त्ति–निरयगतावुदीरणास्थानानि पञ्च, तद्यथा–द्विचत्वारिंशत्, एकपञ्चाशत्, त्रिपञ्चाशत्, चतुःपञ्चाशत्, पञ्च-

पञ्चाशच्चेति । तिर्यग्गतावेकचत्वारिंशद्वर्जानि शेषाणि नवोदीरणास्थानानि । मनुष्यगतावपि सयोगिकेवल्यादीनधिकृत्य पञ्चाशद्वर्जानि शेषाणि नवोदीरणास्थानानि । देवगतौ पञ्चुदीरणास्थानानि, तद्यथा–द्विचत्वारिंशत् एकपञ्चाशत् त्रिपञ्चाशत् चतुःपञ्चाशत् पञ्चपञ्चाशत् षट्पञ्चाशच्चेति । एतानि च सर्वाण्यपि प्राक् सप्रपञ्चं भावितानीति नेह भूयो भाव्यन्ते । तदेवमुक्तानि नामकर्मणः सप्रपञ्चमुदीरणास्थानानि । सांप्रतं शेषकर्मणामुदीरणास्थानप्रतिपादनार्थमाह–'सेसेत्यादि' शेषकर्मणां ज्ञानावरणवेदनीयायुर्गोत्रान्तरायलक्षणानामुदीरणास्थानमेकैकमवगन्तव्यं, तद्यथा–ज्ञानावरणान्तराययोः पञ्चप्रकृत्यात्मकमेकैकमुदीरणास्थानं । वेदनीयायुर्गोत्राणां तु वेद्यमानैकप्रकृत्यात्मकं । न ह्यमीषां द्वित्र्यादिकाः प्रकृतयो युगपदुदीर्यन्ते, *युगपदुदयाभावात्* । एतच्च ज्ञानावरणादीनामेकैकमुदीरणास्थानं प्रागुक्तैकैकप्रकृत्युदीरणायाः स्वामित्वं साधयित्वा निश्चित्य गुणस्थानकेषु नारकादिगतिषु स्वयमेव ज्ञेयं ज्ञातव्यं ॥ ५० ॥

तदेवमुक्ता प्रकृत्युदीरणा, सांप्रतं स्थित्युदीरणाभिधानावसरस्तत्र चैतेऽर्थाधिकारास्तद्यथा–लक्षणं, भेदः, साद्यनादिप्ररूपणा, अद्धाच्छेदः, स्वामित्वं चेति । तत्र लक्षणभेदयोः प्रतिपादनार्थमाह—

संपत्तिए य उदए पओगओ दिस्सए उईरणा सा । सेचीका ठिइहिं ता जाहिं तो तत्तिगा एसा ॥ ५१ ॥

संपत्तिए त्ति–इह द्विविध उदयः संप्राप्त्युदयोऽसंप्राप्त्युदयश्च । तत्र यत्कर्मदलिकं कालप्राप्तं सत् अनुभूयते स संप्राप्त्युदयः । तथाहि–कालक्रमेण कर्मदलिकस्योदयहेतुद्रव्यक्षेत्रादिसामग्रीसंप्राप्तौ सत्यामुदयः संप्राप्त्युदयः । यत्पुनरकालप्राप्तं कर्मदलिकमुदीरणाप्रयोगेण वीर्यविशेषसंज्ञितेन समाकृष्य कालप्राप्तेन दलिकेन सहानुभूयते सोऽसंप्राप्त्युदयः । एषैव

चोदीरणा। तथा चाह–या स्थितिरकालप्राप्तापि सती प्रयोगत उदीरणाप्रयोगेण संप्राप्त्युदये पूर्वोक्तस्वरूपे प्रक्षिप्ता सती दृश्यते केवलचक्षुषा सा स्थित्युदीरणा। एष लक्षणनिर्देशः। अधुना भेद उच्यते–'सेचीकेत्यादि' इह यासां स्थितीनां भेदपरिकल्पना संभवति ताः पूर्वपुरुषपरिभाषया सेचीका इत्युच्यते। ताश्च द्विधा–उदीरणायाः प्रायोग्या अप्रायोग्याश्च। काः प्रायोग्याः काश्चाप्रायोग्या इति चेदुच्यते–बन्धावलिकागता संक्रमावलिकागता उदयावलिकागताश्चाप्रायोग्याः "संकमबंधुदयुवट्टणालिगाईणकरणाइं" इतिवचनप्रामाण्यात्। शेषाश्च सर्वा अपि प्रायः प्रायोग्याः। तत्रोदये सति यासां प्रकृतीनामुत्कृष्टो बन्धः संभवति, तासामुत्कर्षत आवलिकाद्विकहीना सर्वाप्युत्कृष्टा स्थितिरुदीरणाप्रायोग्या। तथाहि–उदयोत्कृष्टबन्धकानां प्रकृतीनां बन्धावलिकायामतीतायामुदयावलिकाबहिर्वर्तिनीः स्थितीः सर्वा अप्युदीरयति। अनुदयोत्कृष्टबन्धानां तु यथासंभवमुदीरणाप्रायोग्याः, आवलिकाद्विकहीनायाश्चोत्कृष्टस्थितेर्यावन्तः समयास्तावन्त उदीरणायाः प्रभेदाः। तथाहि–उदयावलिकाया उपरिवर्तिनी समयमात्रा स्थितिः कस्याप्युदीरणाप्रायोग्या, यस्य तावत्येव शेषीभूता तिष्ठति। एवं कस्यापि द्विसमयमात्रा, कस्यापि त्रिसमयमात्रा, एवं तावद्वाच्यं यावदावलिकाद्विकहीना कस्यापि सर्वाप्युत्कृष्टा स्थितिरिति। अक्षरयोजना त्वियं–सेचीकास्थितिभ्य उदीरणाप्रायोग्याभ्यो यकाभ्यो यावतीभ्य आवलिकाद्विकहीनोत्कृष्टस्थितिसमयप्रमाणाभ्य इत्यर्थः। उदीरणाप्रयोगेण समाकृष्य स्थितिः संप्राप्त्युदये दीयते, तावती तावद्भेदप्रमाणा सैषोदीरणा ॥ २९ ॥

सदेव कृता भेदप्ररूपणा । संप्रति साधनादिप्ररूपणा कर्तव्या । सा च द्विधा—मूलप्रकृतिविषया उत्तरप्रकृतिविषया च । तत्र मूलप्रकृतिविषयसाधनादिप्ररूपणार्थमाह—

मूलठिई अजहन्ना मोहस्स चउविहा तिहा सेसा । वेयणियाऊण दुहा सेसविगप्पा उ सव्वासिं ॥३०॥

मूलठिइ त्ति—मूलस्थितिशब्दान्यो प्राकृतत्वात् प्रत्येकं षष्ठीविभक्तिलोपः । ततोऽयमर्थः—मूलप्रकृतीनां मध्ये मोहस्य मोहनीयस्य स्थितेरुदीरणाऽजघन्या चतुर्विधा चतुष्प्रकारा । तद्यथा—सादिरनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च । तथा मोहनीयस्य जघन्या स्थित्युदीरणा सूक्ष्मसंपरायस्य क्षपकस्य स्वगुणस्थानकसमयाधिकावलिकाशेषे वर्तमानस्य भवति । ततोऽन्यत्र सर्वत्राप्यजघन्या, सा चोपशान्तमोहगुणस्थानके न भवति, ततः प्रतिपाते च भवति, ततोऽसौ सादिः, तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः, ध्रुवाऽभव्यानां, अध्रुवा भव्यानां । शेषा ज्ञानावरणदर्शनावरणनामगोत्रान्तरायाणां स्थित्युदीरणाऽजघन्या त्रिधा त्रिप्रकारा, तद्यथा—अनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च । तथाहि—ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणां जघन्या स्थित्युदीरणा क्षीणकषायस्य स्वगुणस्थानसमयाधिकावलिकाशेषे वर्तमानस्य भवति, शेषकालं त्वजघन्या । सा चानादिः, सदैव भावात् । ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । नामगोत्रयोस्तु जघन्या स्थित्युदीरणा सयोगिकेवलिचरमसमये । सा च सादिरध्रुवा च । ततोऽन्या सर्वाप्यजघन्या । सा चानादिः । ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । वेदनीयायुषोरजघन्या स्थित्युदीरणा द्विधा, तद्यथा—सादिरध्रुवा च । तथाहि—वेदनीयस्य जघन्या स्थित्युदीरणा एकेन्द्रियस्य सर्वस्तोकस्थितिसत्कर्मणो लभ्यते । ततः तस्यैव समयान्तरे प्रवर्धमानसत्कर्मणोऽजघन्या । ततः पुनरपि जघन्येति जघन्याऽजघन्या च सादिरध्रुवा च । आयुषः पर्य-

न्तावलिकायां न भवति, परभवोत्पत्तिप्रथमसमये च भवति, ततः सादिरध्रुवा च । तथा सर्वासां प्रकृतीनां शेषविकल्पा उत्कृष्टानुत्कृष्टजघन्यलक्षणा द्विधा द्विप्रकाराः, तद्यथा–सादयोऽध्रुवाश्च । तथाहि–सर्वेषामपि कर्मणामायुर्वर्जानामुत्कृष्टा स्थित्युदीरणा मिथ्यादृष्टेरुत्कृष्टे संक्लेशे वर्तमानस्य कियत्कालं प्राप्यते, ततः समयान्तरे तस्याप्यनुत्कृष्टा, ततः पुनरपि समयान्तरे उत्कृष्टा, संक्लेशविशुद्ध्योः प्रायः प्रतिसमयमन्यथाऽन्यथाभावात्, ततो द्वे अपि साद्यध्रुवे । जघन्या च द्विधा प्रागेव भाविता । आयुषां तु विकल्पत्रयेऽपि युक्तिः प्राक्तन्येव प्रायोऽवसेया ॥ ३० ॥

तदेवं कृता मूलप्रकृतिविषया साद्यनादिप्ररूपणा । संप्रत्युत्तरप्रकृतिविषयां तां चिकीर्षुराह—

मिच्छत्तस्स चउद्धा अजहण्णा धुवउदीरणाण तिहा। सेस विगप्पा दुविहा सव्वविगप्पा य सेसाणं ॥३१॥

मिच्छत्तस्स त्ति–मिथ्यात्वस्याजघन्या स्थित्युदीरणा चतुर्विधा, तद्यथा–सादिरनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च । तत्र मिथ्यादृष्टेः प्रथमसम्यक्त्वमुत्पादयतो मिथ्यात्वस्य प्रथमस्थितौ समयाधिकावलिकाशेषायां जघन्या स्थित्युदीरणा सादिरध्रुवा च । सम्यक्त्वाच्च प्रतिपततोऽजघन्या । सा च सादिः । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः । ध्रुवाध्रुवे अभव्यभव्यापेक्षया । तथा ध्रुवोदीरणानां पञ्चविधज्ञानावरणचक्षुरचक्षुरवधिकेवलदर्शनावरणपञ्चविधान्तरायतैजससप्तकवर्णादिविंशतिस्थिरास्थिरशुभाशुभागुरुलघुनिर्माणाख्यानामजघन्या स्थित्युदीरणा त्रिधा । तद्यथा–अनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च । तथाहि–ज्ञानावरणपञ्चकान्तरायपञ्चकचक्षुरचक्षुरवधिकेवलदर्शनावरणरूपाणां चतुर्दशप्रकृतीनां क्षीणकषायस्य स्वगुणस्थानकसमयाधिकावलिकाशेषे वर्तमानस्य जघन्या स्थित्युदीरणा, सा च सादिरध्रुवा च । शेषा सर्वाप्यजघन्या । सा चानादिः, सदैव भावात् ।

ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । तैजससप्तकादीनां च त्रयस्त्रिंशत्संख्याकानां नामप्रकृतीनां जघन्या स्थित्युदीरणा सयोगिकेवलिचरमसमये । सा च सादिरध्रुवा च । ततोऽन्या सर्वाप्यजघन्या, सा चानादिः । ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । एतासामेव मिथ्यात्वादिप्रकृतीनामष्टाचत्वारिंशत्संख्याकानां शेषविकल्पा उत्कृष्टानुत्कृष्टजघन्यलक्षणा द्विप्रकाराः, तद्यथा—सादयोऽध्रुवाश्च । तथाहि—एतासामुत्कृष्टा स्थित्युदीरणा मिथ्यादृष्टेरुत्कृष्टे संक्लेशे वर्तमानस्य कियत्कालं लभ्यते । ततः समयान्तरे तस्याप्यनुत्कृष्टा । ततो द्वे अपि साद्यध्रुवे । जघन्या च प्रागेव भाविता । 'सव्वविगप्पा य सेसाणं ति' शेषाणां शेषप्रकृतीनां दशोत्तरशतसंख्यानां सर्वे विकल्पा उत्कृष्टानुत्कृष्टजघन्याजघन्यरूपा द्विविधाः, तद्यथा—सादयोऽध्रुवाश्च । साद्यध्रुवत्वं चाध्रुवोदयत्वाद्भावनीयमिति ॥ ३१ ॥

कृता साद्यनादिप्ररूपणा । संप्रत्यद्धाछेदस्य स्वामित्वस्य च प्रतिपादनार्थमाह—

अद्धाछेओ सामित्तं पि य ठिइसंकमे जहा नवरं(रि)। तव्वेइसु निरयगईए वा वि तिसु हिट्ठिमखिईसु॥३२॥

अद्धाछेओ त्ति—अद्धाछेदः स्वामित्वं च यथा स्थितिसंक्रमेऽभिहितं तथैवात्राप्यवगन्तव्यं । नवरमयं विशेषः—संक्रमकरणे तदवेदिष्वपि स्थितिसंक्रम उक्तः, उदयाभावेऽपि संक्रमस्य भावात् । उदीरणा पुनरियं तद्वेदिष्वेव वेदितव्या, उदयाभावे उदीरणाया अभावात् । इदमपि संक्षिप्तमुक्तमिति किंचिद्विशेषतो भाव्यते—तत्र येषां कर्मणामुदये सति यदुत्कृष्टा स्थितिस्तेषां ज्ञानावरणपञ्चकान्तरायपञ्चकदर्शनावरणचतुष्टयतैजससप्तकवर्णादिविंशतिनिर्माणास्थिराशुभागुरुलघुमिथ्यात्वषोडशकषायत्रसबादरपर्याप्तप्रत्येकदुःस्वरदुर्भगानादेयायशःकीर्तिवैक्रियसप्तकपञ्चेन्द्रियजातिहुण्डोपघातपराघातो-

भासातपोद्योताशुभविहायोगतिनीचैर्गोत्ररूपाणां षडशीतिसंख्यानां बन्धावलिकायामतीतायामुदयावलिकात उपरितनी सर्वापि स्थितिरुदीरणाप्रायोग्या, केवलं तानि कर्माणि वेदयमानानां वेदितव्या, उदये सत्येवोदीरणाया भावात्। बन्धावलिकारहिता च सर्वा स्थितिर्यत्स्थितिः। इहावलिकाद्विकरूपोऽद्धाछेदः तदुदयवन्तस्तूदीरणास्वामिनः। येषां तु कर्मणां मनुजगतिसातवेदनीयस्थिरादिषट्कहास्यादिषट्कवेदत्रयशुभविहायोगतिप्रथमसंस्थानपञ्चकप्रथमसंहननपञ्चकोच्चैर्गोत्ररूपाणामेकोनत्रिंशत्संख्याकानामुदये सति संक्रमेणोत्कृष्टा स्थितिः, तेषामावलिकात्रिकहीना सर्वा स्थितिरुदीरणाप्रायोग्या, केवलं तानि कर्माणि वेदयमानानां वेदितव्या। अत्र बन्धावलिकासंक्रमावलिकारहिता च सर्वा स्थितिर्यत्स्थितिः। इहावलिकात्रिकरूपोऽद्धाछेदः, तदुदयवन्तस्तूदीरणास्वामिनः। एवमुत्तरत्रापि यावान् यावानुदीरणाया अयोग्यः कालस्तावान् तावानद्धाछेदः, तदुदयवन्तस्तूदीरणास्वामिनो वेदितव्याः। तथा सप्ततिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणा मिथ्यात्वस्य स्थितिर्मिथ्यादृष्टिना सता बद्धा, ततोऽन्तर्मुहूर्तं कालं यावन्मिथ्यात्वमनुभूय सम्यक्त्वं प्रतिपद्यते। ततः सम्यक्त्वे सम्यग्मिथ्यात्वे चान्तर्मुहूर्तोनां मिथ्यात्वस्थितिं सकलामपि संक्रमयति। संक्रमावलिकायां चातीतायामुदीरणा योग्या, तत्र संक्रमावलिकातिक्रमेऽपि सान्तर्मुहूर्तोनैव। ततः सम्यक्त्वमनुभवतः सम्यक्त्वस्यान्तर्मुहूर्तोना सप्ततिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणोत्कृष्टा स्थितिरुदीरणायोग्या। ततः कश्चित् सम्यक्त्वेऽप्यन्तर्मुहूर्तं स्थित्वा सम्यग्मिथ्यात्वं प्रतिपद्यते। ततः सम्यग्मिथ्यात्वमनुभवतः सम्यग्मिथ्यात्वस्यान्तर्मुहूर्तद्विकोना सप्ततिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणोत्कृष्टा स्थितिरुदीरणायोग्या भवति। तथाहारकसप्तकमप्रमत्तेन सता तद्योग्योत्कृष्टसंक्लेशेनोत्कृष्टस्थितिकं बद्धं तत्कालोत्कृष्टस्थितिकमूल-

मकृत्यन्तिमप्रकृत्यन्तरदलिकं च तत्र संक्रमितं ततस्तस्सर्वोत्कृष्टान्तःसागरोपमकोटीकोटीस्थितिकं जातं । यन्धानन्तरं चान्तर्मुहूर्तमतिक्रम्याहारकशरीरमारजते । तदारजमाणो लब्ध्युपजीवनेनौत्सुक्यजावतः प्रमादजाग्जयति । ततस्तस्य प्रमत्तस्य सत आहारकशरीरमुत्पादयत आहारकसप्तकस्यान्तर्मुहूर्तोनोत्कृष्टा स्थितिरुदीरणायोग्या । अत्र प्रमत्तस्य सत आहारकशरीरारंजकस्याद्युत्कृष्टस्थित्युदीरणास्वामी प्रमत्तसंयत एव वेदितव्यः । शेषप्रकृतीनां सूत्रकृदेव विशेषमाचष्टे-'निरयेत्यादि' नरकगतेः, अपिशब्दान्नरकानुपूर्व्याश्च तिर्यक्पञ्चेन्द्रियो मनुष्यो वोत्कृष्टां स्थितिं बद्ध्वा उत्कृष्टस्थितिबन्धानन्तरं चान्तर्मुहूर्ते व्यतिक्रान्ते सति तिसृष्वधस्तनपृथिवीषु मध्येऽन्यतरस्यां पृथिव्यां समुत्पन्नः, तस्य प्रथमसमये नरकगतेरन्तर्मुहूर्तहीना सर्वाऽपि स्थितिर्विंशतिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणा उदीरणायोग्या जवति । नरकानुपूर्व्याश्चापान्तरालगतौ समयत्रयं यावदुत्कृष्टा स्थितिरुदीरणायोग्या । अधस्तनपृथिवीत्रयग्रहणे किं प्रयोजनमिति चेदुच्यते–इह नरकगत्यादीनामुत्कृष्टां स्थितिं बध्नन्नयं कृष्णलेश्यापरिणामोपेतो जवति । कृष्णलेश्यापरिणामोपेतश्च कालं कृत्वा नरकेषूत्पद्यमानो जघन्यकृष्णलेश्यापरिणामः पञ्चमपृथिव्यामुत्पद्यते । मध्यमकृष्णलेश्यापरिणामः षष्ठपृथिव्यां । उत्कृष्टकृष्णलेश्यापरिणामः सप्तमपृथिव्यामित्यधस्तनपृथिवीत्रयग्रहणं ॥ ३२ ॥

देवगतिदेवमणुयाणुपुव्वी आयाव विगलसुहुमतिगे। अंतोमुहुत्त जग्गा तावयगूणं तडुक्कस्सं ॥ ३३ ॥

देवगति त्ति–देवगतिदेवानुपूर्वीमनुष्यानुपूर्वीणामातपस्य विकलत्रिकस्य द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियजातिरूपस्य सूक्ष्मत्रिकस्य च सूक्ष्मसाधारणापर्याप्तकलक्षणस्य स्वस्योदये वर्तमाना अन्तर्मुहूर्तजग्रा उत्कृष्टस्थितिबन्धाध्यवसायादनन्तरम-

न्तर्मुहूर्तं कालं यावत् परिभ्रष्टाः सन्तस्तावदूनामन्तर्मुहूर्तोनां तदुत्कृष्टां देवगत्यादीनामुत्कृष्टां स्थितिमुदीरयन्ति । इयमत्र भावना–इह कश्चित्तथाविधपरिणामविशेषभावतो नरकगतेरुत्कृष्टां स्थितिं विंशतिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणां बद्धा ततः शुभपरिणामविशेषभावतो देवगतेरुत्कृष्टां स्थितिं दशसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणां बद्धुमारभते । ततस्तस्यां देवगतिस्थितौ बध्यमानायामावलिकाया उपरि बन्धावलिकाहीनामावलिकात उपरितनीं सर्वामपि नरकगतिस्थितिं संक्रमयति । ततो देवगतेरपि विंशतिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणा स्थितिरावलिकामात्रहीना जाता । देवगतिं च बध्नन् जघन्येनाप्यन्तर्मुहूर्तं कालं यावद्बध्नाति । बन्धानन्तरं च कालं कृत्वाऽनन्तरसमये देवो जातः । ततस्तस्य देवत्वमनुभवतो देवगतेरन्तर्मुहूर्तोना विंशतिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणा उत्कृष्टा स्थितिरुदीरणायोग्या भवति । ननूक्तयुक्त्यनुसारेणावलिकाऽधिकान्तर्मुहूर्तोनेति प्राप्नोति कथमुच्यतेऽन्तर्मुहूर्तोनेति ? नैष दोषः, यत आवलिकाप्रक्षेपेऽपि तदन्तर्मुहूर्तमेव केवलं बृहत्तरमवगन्तव्यमिति । एवं देवानुपूर्व्या अपि वाच्यं । तथा कश्चिन्नरकानुपूर्व्या उत्कृष्टां स्थितिं विंशतिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणां बद्धा ततः शुभपरिणामविशेषतो मनुष्यानुपूर्व्या उत्कृष्टां स्थितिं पञ्चदशसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणां बद्धुमारभते । ततस्तस्यां मनुष्यानुपूर्वीस्थितौ बध्यमानायामावलिकाया उपरि बन्धावलिकाहीनामावलिकात उपरितनीं सकलामपि नरकानुपूर्वीस्थितिं संक्रमयति । ततो मनुष्यानुपूर्व्या अपि विंशतिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणा स्थितिरावलिकामात्रहीना जाता । मनुष्यानुपूर्वीं च बध्नन् जघन्येनाप्यन्तर्मुहूर्तं कालं यावद्बध्नाति, तच्चान्तर्मुहूर्तमावलिकोनविंशतिसागरोपमकोटीकोट्यास्तुट्यति । बन्धानन्तरं च कालं कृत्वा मनुष्यानुपूर्वीमनुभवतस्तस्या उत्कृष्टा स्थितिरन्त-

र्मुहूर्तोना विंशतिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणा उदीरणायोग्या । ननु मनुष्यगतेरपि पञ्चदशसागरोपमकोटीकोट्यो बन्धेनोत्कृष्टा स्थितिः प्राप्यते, तथा मनुष्यानुपूर्व्या अपि, न त्वेकस्या अपि विंशतिः । तत उभे अपि संक्रमोत्कृष्टे संक्रमोत्कृष्टत्वाविशेषे च कथं मनुष्यगतेरिव मनुष्यानुपूर्व्या अपि आवलिकात्रिकहीनोत्कृष्टा स्थितिरुदीरणायोग्या न भवति ? तदयुक्तं, मनुष्यानुपूर्व्या अनुदयसंक्रमोत्कृष्टत्वात् । तदुक्तं—"मणुयाणुपुव्विमीसग आहारग देवजुयल विगलाणि । सुहुमाइतिगं तित्थं अणुदयसंकमणउक्कोसा ॥ १ ॥" अनुदयसंक्रमोत्कृष्टानां च जघन्यतोऽप्यन्तर्मुहूर्तोनाया एवोत्कृष्टस्थितेरुदीरणायोग्यत्वात् । मनुष्यगतिस्तूदयसंक्रमोत्कृष्टा । तदुक्तं—"मणुगइ सायं सम्मं थिर हासाइछवेयसुभखगई । रिसहचउरंसगाई पणुच्चउदसंकमुक्कोसा ॥ १ ॥" ततस्तस्या आवलिकात्रिकहीनैवोत्कृष्टा स्थितिरुदीरणायोग्या भवतीति । एवमातपादीनामप्यन्तर्मुहूर्तोना उत्कृष्टा स्थितिरुदीरणायोग्या भावनीया । नन्वनुदयसंक्रमोत्कृष्टस्थितीनां प्रकृतीनामन्तर्मुहूर्तोना उत्कृष्टा स्थितिरुदीरणायोग्या भवतु, आतपनाम तु बन्धोत्कृष्टं, ततस्तस्य बन्धोदयावलिकाद्विकरहितैवोत्कृष्टा स्थितिरुदीरणायोग्या प्राप्नोति, कथमुच्यतेऽन्तर्मुहूर्तोनेति ? उच्यते—इह देव एवोत्कृष्टे संक्लेशे वर्तमान एकेन्द्रियप्रायोग्याणामातपस्थावरैकेन्द्रियजातीनामुत्कृष्टां स्थितिं बध्नाति, नान्यः । स च तां बद्ध्वा तत्रैव देवभवेऽन्तर्मुहूर्तं कालं यावदवतिष्ठते । ततः कालं कृत्वा बादरपृथ्वीकायिकेषु मध्ये समुत्पद्यते । समुत्पन्नः सन् शरीरपर्याप्त्या पर्याप्त आतपनामोदये वर्तमानस्तदुदीरयति । तत एवं सति तस्यान्तर्मुहूर्तोनैवोत्कृष्टा स्थितिरुदीरणायोग्या भवति । आतपग्रहणं चोपलक्षणं । तेनान्यासामपि स्थावरैकेन्द्रियजातिनरकद्विकतिर्यग्द्विकौदारिकसप्तकान्त्यसंहननानिद्रापञ्चक-

रूपाणामेकोनविंशतिसंख्याकानामनुदयबन्धोत्कृष्टानामन्तर्मुहूर्तोना उत्कृष्टा स्थितिरुदीरणायोग्या वेदितव्या। तत्र स्थावरैकेन्द्रियजातिनरकद्विकतिर्यग्द्विकानां भावना कृता। शेषाणां क्रियते–तत्र नारकतिर्यग्द्विकौदारिकसप्तकान्त्यसंहननानामुत्कृष्टां स्थितिं बद्ध्वा ततो मध्यमपरिणामः सन् तत्रैवान्तर्मुहूर्तं स्थित्वा तिर्यक्ष्वुत्पन्न उत्कृष्टामुदीरणां करोति। निद्रापञ्चकस्याप्युदये उत्कृष्टां स्थितिमुत्कृष्टेन संक्लेशेन बद्ध्वा ततोऽन्तर्मुहूर्ते गते सति निद्रोदये उत्कृष्टामुदीरणां करोति॥३३॥

तित्थयरस्स य पल्लासंखिज्जइमे जहन्नगे इत्तो। थावरजहन्नसंतेण समं अहि (ही) गं व बंधंतो॥३४॥
गंतूणावलिमित्तं कसायबारसगभयदुगंछाणं। निद्दा य पंचगस्स य आयावुज्जोयनामस्स ॥ ३५ ॥

तित्थयरस्स त्ति–इह पूर्वं तीर्थकरनाम्नः स्थितिं शुभैरध्यवसायैरपवर्त्यापवर्त्य पल्योपमासंख्येयभागमात्रा शेषीकृता। ततोऽनन्तरसमये उत्पन्नकेवलज्ञानः सन् तामुदीरयति। उदीरयतश्च प्रथमसमये उत्कृष्टोदीरणा। सर्वदैव चेयन्मात्रैव स्थितिरुत्कृष्टा तीर्थकरनाम्न उदीरणाप्रायोग्या प्राप्यते नाधिकेति। तदेवमुक्तमुत्कृष्टस्थित्युदीरणास्वामित्वं। संप्रति जघन्यस्थित्युदीरणास्वामित्वमाह—'जहन्नगे इत्तो' इत ऊर्ध्वं जघन्ये जघन्यस्थित्युदीरणायां स्वामित्वमभिधीयते। प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति—'थावरेत्यादि' स्थावरस्य सतो यज्जघन्यं सर्वस्तोकं स्थितिसत्कर्म तेन सममधिकं वा मनाग्मात्रेणाभिनवं कर्म स एव सर्वजघन्यस्थितिकर्मा स्थावर एकेन्द्रियो बध्नन् बन्धावलिकां गत्वा बन्धावलिकायामतीतायामित्यर्थः। आद्यद्वादशकषायभयजुगुप्सानिद्रापञ्चकातपोद्योतनाम्नामेकविंशतिप्रकृतीनां जघन्यां स्थित्युदीरणां करोति। इहातपो-

द्योतयशोनामेकोनविंशतिप्रकृतीनां ध्रुवबन्धित्वादातपोद्योतयोस्तु प्रतिपक्षाभावात् अन्यत्र जघन्यतरा स्थितिर्न प्राप्यते । तत एकेन्द्रिय एव यथोक्तस्वरूप आसां प्रकृतीनां जघन्यस्थित्युदीरणास्वामी ॥ ३४–३५ ॥

एगिंदियजोग्गाणं इयरा बंधित्तु आलिग गंतु । एगिंदियागए तट्ठिईए जाईणमवि एवं ॥ ३६ ॥

एगिंदिय त्ति–एकेन्द्रियाणामेवोदीरणा प्रति या योग्याः प्रकृतयस्ता एकेन्द्रिययोग्या एकेन्द्रियजातिस्थावरसूक्ष्मसाधारणनामानस्तासामेकेन्द्रियो जघन्यस्थितिसत्कर्मा । इतरा एकेन्द्रियजात्यादिप्रतिपक्षभूता द्वीन्द्रियजात्यादिकाः प्रकृतीर्बद्ध्वा । तद्यथा–एकेन्द्रियजातेर्द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियजातीः, स्थावरसूक्ष्मसाधारणानां त्रसबादरप्रत्येकनामानि, तत एकेन्द्रियजात्यादीर्बध्नाति । ततो बन्धावलिकां गत्वाऽतिक्रम्य बन्धावलिकायाश्चरमसमये एकेन्द्रियजात्यादीनां जघन्यां स्थित्युदीरणां करोति । इयमत्र भावना–एकेन्द्रियः सर्वजघन्यस्थितिसत्कर्मा द्वीन्द्रियादिजातीः सर्वा अपि परिपाट्या बध्नाति । ततस्तद्बन्धानन्तरमेकेन्द्रियजातिं बद्धुमारभते । ततो बन्धावलिकायाश्चरमसमये पूर्वबद्धायास्तस्या एकेन्द्रियजातेर्जघन्या स्थित्युदीरणां करोति । इह बन्धावलिकाया अनन्तरसमये बन्धावलिकाप्रथमसमयबद्धा अपि ल(न)ता उदीरणामायान्ति, ततो जघन्या स्थित्युदीरणा न प्राप्यते इति कृत्वा बन्धावलिकायाश्चरमसमये इत्युक्तं । यावता कालेन प्रतिपक्षभूताः प्रकृतीर्बध्नाति तावता कालेन न्यूना एकेन्द्रियजातेः स्थितिर्भवति, ततः स्तोकतरा प्राप्यते इति प्रतिपक्षभूतप्रकृतिबन्धोपादानं । एवं स्थावरसूक्ष्मसाधारणनामामपि भावना कर्तव्या । केवलमेतेषां प्रतिपक्षभूताः प्रकृतयः त्रसबादरप्रत्येकनामानो वेदितव्याः । 'एगिंदियेत्यादि' जातीनामपि द्वीन्द्रियादिजातीनामपि एवं पूर्वोक्तेन प्रकारेण

एकेन्द्रियादागतस्तत्स्थितिकः। एकेन्द्रियप्रायोग्यजघन्यस्थितिको जघन्यां स्थित्युदीरणां करोति। अत्रापीयं भावना—एकेन्द्रियो जघन्यस्थितिसत्कर्मा एकेन्द्रियभवादुद्धृत्य द्वीन्द्रियेषु मध्ये समुत्पन्नस्ततः पूर्वबद्धां द्वीन्द्रियजातिमनुभवितुमारभते। अनुभवप्रथमसमयादारभ्य चैकेन्द्रियजातिं दीर्घकालं बद्धुं लग्नः। ततस्तथैव त्रीन्द्रियजातिं चतुरिन्द्रियजातिं पञ्चेन्द्रियजातिं च क्रमेण बध्नाति। एवं च महान्ति चत्वार्यन्तर्मुहूर्तानि अतिक्रान्तानि। ततो द्वीन्द्रियजातिं बद्धुमारभते। ततो बन्धावलिकायाश्चरमसमये तस्या द्वीन्द्रियजातेरेकेन्द्रियभवोपार्जितस्थितिसत्कर्मापेक्षयाऽन्तर्मुहूर्तचतुष्टयबन्धावलिकान्यूनायां जघन्यायां स्थित्युदीरणां करोति। बन्धावलिकाचरमसमयग्रहणे च कारणं प्रागेवोक्तं। एवं त्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियजात्योरपि भावना कार्या ॥ ३६ ॥

वेयणिया नोकसायासमत्तसंघयणपंचनीयाण। तिरियदुग अयस दूभगणाइज्जाणं च संनिगए ॥ ३७ ॥

वेयणिय त्ति—सातासातवेदनीयस्य हास्यरत्यरतिशोकापर्याप्तकान्तिमपञ्चसंहनननीचैर्गोत्रतिर्यग्गतितिर्यगानुपूर्व्ययशःकीर्तिदुर्भगानादेयरूपाणामष्टादशप्रकृतीनां संज्ञिपञ्चेन्द्रियगतौ जघन्या स्थित्युदीरणा। भावना त्वियं—एकेन्द्रियो जघन्यस्थितिसत्कर्मा एकेन्द्रियभवादुद्धृत्य पर्याप्तसंज्ञिपञ्चेन्द्रियेषु मध्ये समुत्पन्नः, उत्पत्तिप्रथमसमयादारभ्य च सातवेदनीयमनुभवन् असातवेदनीयं बृहत्तरमन्तर्मुहूर्तकालं यावद्बध्नाति। ततः पुनरपि सातं बद्धुमारभते। ततो बन्धावलिकायाश्चरमसमये पूर्वबद्धस्य सातवेदनीयस्य जघन्यां स्थित्युदीरणां करोति। एवमसातवेदनीयस्यापि द्रष्टव्यं। केवलं सातवेदनीयस्थानेऽसातवेदनीयमुच्चारणीयं असातवेदनीयमिति। हास्यरत्योः सातवत्, अरतिशोकयोरसातवद्भावना कार्या। अस-

मात्तमपर्याप्तकं नाम एकेन्द्रियो जघन्यस्थितिसत्कर्मा एकेन्द्रियभवाद्‌द्धृत्यापर्याप्तसंज्ञिपञ्चेन्द्रियमध्ये समुत्पन्न उत्पत्तिप्रथमसमयादारभ्य च पर्याप्तकनाम बृहत्तरमन्तर्मुहूर्तं कालं यावद्बध्नाति । ततः पुनरपि अपर्याप्तकनाम बध्नुमारभते । ततो बन्धावलिकायाश्चरमसमये पूर्वबद्धस्यापर्याप्तकनाम्नो जघन्यां स्थित्युदीरणां करोति । सहननपञ्चकस्य तु मध्ये वेद्यमानं संहननं मुक्त्वा शेषसंहननानां प्रत्येकं बन्धकालोऽतिदीर्घो वक्तव्यः । ततो वेद्यमानसहननस्य बन्धे बन्धावलिकाचरमसमये जघन्या स्थित्युदीरणा । नीचैर्गोत्रमसातवद्वेदितव्य । तथा तैजस्कायिको वायुकायिको वा बादरः सर्वजघन्यस्थितिसत्कर्मा पर्याप्तसंज्ञितिर्यक्पञ्चेन्द्रियेषु मध्ये समुत्पन्नः । ततो बृहत्तरमन्तर्मुहूर्तं कालं यावन्मनुजगतिं बध्नाति । तद्बन्धानन्तरं च तिर्यग्गतिं बद्धुमारभते । ततो बन्धावलिकायाश्चरमसमये तस्यास्तिर्यग्गतेर्जघन्यां स्थित्युदीरणां करोति। एवं तिर्यगानुपूर्व्या अपि वक्तव्यं । नवरमपान्तरालगतौ तृतीयसमये जघन्या स्थित्युदीरणा वाच्या । अयशःकीर्तिदुर्भगानादेयानां चासातस्येव भावना कार्या । केवलमिह प्रतिपक्षप्रकृतीनां यशःकीर्तिसुभगादेयानां बन्धो वाच्यः ॥ ३७ ॥

अमणागयस्स चिरठिइ अंत सुरनरयगइउवंगाणं । अणुपुव्वी तिसमइगे नराण एगिंदियागयगे ॥३८॥

अमणागयस्स त्ति—अमनस्कादसंज्ञिपञ्चेन्द्रियादुद्धृत्य देवेषु नारकेषु वा मध्ये समागतस्य सुरगतिनिरयगतिवैक्रियागोपागनाम्नां स्वस्वायुर्दीर्घस्थित्यन्ते जघन्या स्थित्युदीरणा । एतदुक्तं भवति—असंज्ञिपञ्चेन्द्रियः सर्वजघन्यां सुरगत्यादिस्थितिं बद्ध्वा बन्धानन्तरं च दीर्घकालं तत्रैव स्थित्वा देवेषु नारकेषु वा मध्ये पल्योपमासंख्येयभागमात्रायुःस्थितिकः समुत्पन्नः, ततस्तस्य देवस्य नारकस्य वा स्वस्वायुषश्चिरस्थित्यन्ते चरमसमये वर्तमानस्य यथायोगं देवगतिनरकगतिवै-

क्रियांगोपांगनाम्नां जघन्या स्थित्युदीरणा । तथा स एवासंज्ञिपञ्चेन्द्रियो देवस्य नारकस्य वा भवस्यापान्तरालगतौ वर्तमानो यथासंख्यं देवानुपूर्व्या नारकानुपूर्व्याश्च तृतीयसमये जघन्यां स्थित्युदीरणां करोति । 'नराण एगिंदियागयगे त्ति' एकेन्द्रियः सर्वजघन्यमनुष्यानुपूर्वीस्थितिसत्कर्मा एकेन्द्रियभवादुद्धृत्य मनुष्येषु मध्ये उत्पद्यमानोऽपान्तरालगतौ वर्तमानो मनुष्यानुपूर्व्यास्तृतीयसमये जघन्यस्थित्युदीरणास्वामी भवति ॥ ३८ ॥

समयाहिगालिगाए पढमठिईए उ सेसवेलाए । मिच्छत्ते वेएसु य संजलणासु वि य सम्मत्ते ॥ ३९ ॥

समय त्ति–इहान्तरकरणे कृतेऽधस्तनी स्थितिः प्रथमा स्थितिरित्युच्यते, उपरितनी तु द्वितीयेति । तत्र प्रथमस्थितेः शेषवेलायां समयाधिकावलिकाप्रमाणायां मिथ्यात्ववेदत्रिकसंज्वलनचतुष्टयसम्यक्त्वानां जघन्यस्थित्युदीरणा भवति । नवरं सम्यक्त्वसंज्वलनलोभयोः क्षये उपशमे वा जघन्या स्थित्युदीरणा द्रष्टव्या ॥ ३९ ॥

पल्लासंखियभागूणुदही एगिंदियागए मिस्से । वेसत्तभागवेउव्वियाएँ पवणस्स तस्संते ॥ ४० ॥

पल्ल त्ति–पल्योपमासंख्येयभागेन न्यूनं यदेकं सागरोपमं तावन्मात्रसम्यग्मिथ्यात्वस्थितिसत्कर्मा एकेन्द्रियभवादुद्धृत्य संज्ञिपञ्चेन्द्रियमध्ये समायातः । तस्य यतः समयादारभ्यान्तर्मुहूर्तानन्तरं सम्यग्मिथ्यात्वस्योदीरणाऽपगमिष्यति, तस्मिन् समये सम्यग्मिथ्यात्वप्रतिपन्नस्य चरमसमये सम्यग्मिथ्यात्वस्य जघन्या स्थित्युदीरणा । एकेन्द्रियसत्कजघन्यस्थितिसत्कर्मणश्च सकाशादधो वर्तमानं सम्यग्मिथ्यात्वमुदीरणायोग्यं न भवति । तावन्मात्रस्थितिके तस्मिन्नवश्यं मिथ्यात्वोदयसंभवतस्तदुद्वलनसंभवात् । तथा यैः सप्तभिर्भागैः सागरोपमं भवति, तौ द्वौ सप्तभागौ यस्य वैक्रियपट्कस्य वैक्रियशरीर-

वैक्रियसंघातवैक्रियबन्धनचतुष्टयरूपस्य तत् द्विसप्तभागं वैक्रिय, ततो विशेषणसमासः । प्राकृतत्वात्स्त्रीत्वनिर्देशः । इहापि च 'पल्यासंखियभागोणं' इत्यनुवर्तते, ततश्च तस्य द्विसप्तभागवैक्रियषट्कस्य पल्योपमासंख्येयभागहीनस्य । पवनस्य बादरवायुकायिकस्य तस्य वैक्रियस्य पर्यन्तसमये जघन्या स्थित्युदीरणा । एतदुक्तं भवति—बादरवायुकायिकः पल्योपमासंख्येयभागहीनसागरोपमद्विसप्तभागप्रमाणवैक्रियषट्कजघन्यस्थितिसत्कर्मा बहुशो वैक्रियमारभ्य चरमे वैक्रियारंभे चरमसमये वर्तमानो जघन्यां स्थित्युदीरणां करोति । अनन्तरसमये च वैक्रियषट्कमेकेन्द्रियसत्कजघन्यसत्कर्मापेक्षया स्तोकतरमिति कृत्वा उदीरणायोग्यं न भवति, किं तूद्वलनायोग्यं ॥ ४० ॥

चउरुवसमेत्तु पेज्जं पच्छा मिच्छं खवेत्तु तेत्तीसा । उक्कोससंजमद्धा अंते सुतणूउवंगाणं ॥ ४१ ॥

चउ त्ति—संसारपरिभ्रमणेन चतुरो वारान् प्रेम मोहनीयमुपशमय्य ततो मिथ्यात्वं, उपलक्षणमेतत्सम्यक्त्वं सम्यग्मिथ्यात्वं च क्षपितं, क्षपयित्वा च त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिको देवो जातः । ततो देवभवाच्च्युत्वा मनुष्येषु मध्ये समुत्पन्नः । ततो वर्षाष्टकानन्तरं संयमं प्रतिपन्नोऽप्रमत्तभावे चाहारकसप्तकं बद्धवान् । ततो देशोनां पूर्वकोटिं यावत्संयमं परिपालितवान् । ततो देशोनपूर्वकोटिपर्यन्ते आहारकशरीरं कृत्वा । 'सुतणु त्ति' आहारकशरीरं । 'उवंग त्ति' आहारकांगोपांगं । चतुर्बन्धनाहारकबन्धचतुष्टयाहारकसङ्घातपरिग्रहः । तेषां जघन्यां स्थित्युदीरणां करोति । इह मोहोपशमं कुर्वन् शेषनामकर्मप्रकृतीनां घातादिभिः प्रभूतं स्थितिसत्कर्म घातयति । देवभवे चापवर्तनाकरणेनापवर्तयति ।

तत आहारकसप्तकबन्धकाले स्तोकमेव स्थितिसत्कर्म संक्रमयतीति चतुःकृत्वो मोहादिग्रहणं । आहारकसप्तकस्थितिसत्कर्म च देशोनपूर्वकोटिप्रमाणेन कालेन प्रभूतं क्षयमुपयाति, ततो देशोनपूर्वकोट्युपादानं ॥ ४१ ॥

छउमत्थखीणरागे चउदस समयाहिगालिगठिईए । सेसाणुदीरणंते भिन्नमुहुत्तो ठिईकालो ॥ ४२ ॥

छउमत्थ त्ति–छद्मस्थक्षीणरागस्य पञ्चविधज्ञानावरणचक्षुरचक्षुरवधिकेवलदर्शनावरणपञ्चविधान्तरायलक्षणानां चतुर्दशप्रकृतीनां समयाधिकावलिकाशेषायां स्थितौ जघन्या स्थित्युदीरणा । शेषाणां च प्रकृतीनां मनुजगतिपञ्चेन्द्रियजातिप्रथमसंहननौदारिकसप्तकसंस्थानषट्कोपघातपराघातोच्छ्वासप्रशस्ताप्रशस्तविहायोगतित्रसबादरपर्याप्तप्रत्येकसुभगसुस्वरादेययशःकीर्तितीर्थंकरोच्चैर्गोत्रदुःस्वरलक्षणानां द्वात्रिंशत्प्रकृतीनां पूर्वोक्तानां च नामध्रुवोदीरणानां त्रयस्त्रिंशत्प्रकृतीनां सर्वसंख्यया पञ्चषष्टिसंख्यानां सयोगिकेवलिचरमसमये जघन्या स्थित्युदीरणा । तस्याश्च जघन्यायाः कालो भिन्नमुहूर्तोऽन्तर्मुहूर्तमित्यर्थः । आयुषामप्युदीरणान्ते जघन्या स्थित्युदीरणा ॥ ४२ ॥

तदेवमुक्ता स्थित्युदीरणा । संप्रत्यनुभागोदीरणावसरः । तत्र चेमेऽर्थाधिकाराः, तद्यथा–संज्ञा शुभाशुभप्ररूपणा विपाकप्ररूपणा प्रत्ययप्ररूपणा साद्यनादिप्ररूपणा स्वामित्वप्ररूपणा चेति । तत्र संज्ञाशुभाशुभविपाकसूचनार्थमाह–

अणुभागुदीरणाए सन्ना य सुभासुभा विवागो य । अणुभागबंधभणिया नाणत्तं पच्चया चेमे ॥ ४३ ॥

अणुभाग त्ति–अनुभागोदीरणायां संज्ञा शुभाशुभा विपाकाश्च यथा शतकाख्ये ग्रन्थेऽनुभागा बन्धाभिधानावसरे भणितास्तथाऽत्रापि द्रष्टव्याः । तत्र संज्ञा द्विभेदा–स्थानसंज्ञा घातिसंज्ञा च । स्थानसंज्ञा चतुर्विधा–एकस्थानको द्विस्थानक-

रिस्थानकश्चतुःस्थानकश्च । घातिसंज्ञा त्रिप्रकारा, तद्यथा–सर्वघाती देशघाती अघाती च। तथा शुभकर्मणामनुभागः क्षीर-खण्डोपमः। अशुभकर्मणां रसशुभो घोषातकीनिंबरसोपमः। एषा च स्थानसंज्ञा घातिसंज्ञा शुभाशुभप्ररूपणा च प्रागनु-भागबन्धाभिधानावसरे सप्रपञ्च कृतेति न भूयो वितायते। विपाकश्चतुर्विधः, तद्यथा–पुद्गलविपाकः क्षेत्रविपाकः भव-विपाको जीवविपाकश्च। तत्र पुद्गलानधिकृत्य यस्य रसस्य विपाकोदयः स पुद्गलविपाकः। स च संस्थानषट्कसंहननष-ट्कातपशरीरपञ्चकाङ्गोपाङ्गत्रयोद्योतनिर्माणस्थिरास्थिरवर्णादिचतुष्कागुरुलघुशुभाशुभपराघातोपघातप्रत्येकसाधारणनाम्नां षट्त्रिंशत्प्रकृतीनामवगन्तव्यः। तथाहि–संस्थाननामादीनि औदारिकादिपुद्गलानेवाधिकृत्य स्वविपाकमुपदर्शयन्ति, तत आसां रसः पुद्गलविपाक एव। नन्वनया युक्त्या रत्यरत्योरपि रसः पुद्गलविपाक एव प्राप्नोति। तथाहि–कंटका-दिस्पर्शादरतेर्विपाकोदयो भवति, स्रक्चन्दनादिसंस्पर्शात्तु रतेः, ततः कथं स नोक्तः? उच्यते–रत्यरतिविपाकस्य पुद्ग-लव्यभिचारात्। तथाहि–कटकादिसंस्पर्शाव्यतिरेकेऽपि प्रियाप्रियस्मरणादिना कदाचिद्रत्यरत्योर्विपाकोदयो दृश्यते, ततोऽनयोरनुभागो जीवविपाक एव युक्तः, न पुद्गलविपाकः। एवं क्रोधादिविपाकोऽपि भावनीयः। उक्तं च–"अरइरईणं उदओ किन्न भवे पोग्गलाणि संपप्प। अप्पुट्ठेहि वि किन्नो? एवं कोहाइयाणं पि॥१॥" अस्याक्षरगमनिका–अरतिरत्योरुदयो विपाकोदयः पुद्गलान् प्राप्य किं न भवति? भवत्येवेति भावः। ततः कथं तयो रसः पुद्गलविपाको नोच्यते?। अत्राचार्यः काका प्रत्युत्तरमाह–'अप्पुट्ठेहि वि किन्नो' अत्र सप्तम्यर्थे तृतीया। ततोऽयमर्थः–अस्पृष्टेष्वपि पुद्गलेषु किं तयो रत्यरत्योर्विपाकोदयो न भवति? भवत्येवेति भावः। ततः पुद्गलव्यभिचारान्न तयो रसः पुद्गलवि-

पाको भवति, किं तु जीवविपाक एव । एवं क्रोधादीनामपि वाच्यं । तथा क्षेत्रमधिकृत्य यस्य रसस्य विपाकोदयः स रसः क्षेत्रविपाकः, स च चतसृणामानुपूर्वीणामवगन्तव्यः । तथा भवमधिकृत्य यस्य रसस्य विपाकोदयः स रसो भवविपाकः । स च चतुर्णामायुषामवसेयः । अथोच्येत गतीनामपि भवमधिकृत्य विपाकोदयो वर्तते, ततः कथं तासां रसो भवविपाको नाभिधीयते ? । तदयुक्तं, व्यभिचारात् । तथाहि–आयुषां स्वभवमन्तरेण परभवे संक्रमेणाप्युदयो न भवति । ततः सर्वथा स्वभवाव्यभिचारात्तानि भवविपाकान्युच्यन्ते । गतीनां पुनः परभवेऽपि संक्रमेणोदयो भवति । ततः स्वभवव्यभिचारान्न ता भवविपाकिन्यः । उक्तं च–"आउव भवविवागा गई न आउस्स परभवे जम्हा । नो सव्वहा वि उदओ गईण पुण संकमे णत्थि ॥ १ ॥" सुगमा । शेषाणां त्वष्टसप्ततिसंख्यानां प्रकृतीनां जीवविपाको रसः जीवमेवाधिकृत्य विपाको यस्यासौ जीवविपाकः । 'नाणत्तमित्यादि' नानात्वं विशेषः । यत्तत्र शतकाख्ये ग्रन्थेऽनुभागबन्धे नोक्तं तदिह वक्ष्ये । उक्तस्य च विशेषमित्यर्थः । तथा तत्र बन्धमाश्रित्यान्ये एव मिथ्यात्वादयः प्रत्यया उक्ता, इह तूदीरणामाश्रित्यान्ये एवेमे वक्ष्यमाणा ज्ञातव्याः ॥ ४३ ॥

तत्र नानाप्ररूपणार्थमाह—

मीसं दुट्ठाणे सव्वघाइ दुट्ठाणएगठाणे य । सम्मत्तमंतरायं च देसघाई अचक्खू य ॥ ४४ ॥ ॥ १४६ ॥

मीसं ति–सम्यग्मिथ्यात्वं स्थानसंज्ञामधिकृत्य द्विस्थानकं द्विस्थानकरसोपेतं, घातिसंज्ञामधिकृत्य सर्वघाति, सम्यक्त्वं पुनरुत्कृष्टोदीरणामधिकृत्य द्विस्थानकरसे, जघन्योदीरणां त्वधिकृत्यैकस्थानके, घातिसंज्ञामधिकृत्य च देशघाति वेदि-

तव्यं । एतच्च तत्र सर्वथा नोक्तं, किं त्विह । यतस्तत्रानुभागबन्धमाश्रित्य शुभाशुभप्ररूपणा कृता । न च सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोर्बन्धः संभवति, तत एतद्वर्जा एव तत्राशुभप्रकृतयो निर्दिष्टाः । उदीरणा त्वेतयोरपि भवति । तत इह विशेषेणैतयोरुपादानं । तथाऽन्तरायं पञ्चप्रकारमुत्कृष्टामनुभागोदीरणामधिकृत्य द्विस्थानके, एकस्थानके च घातिसंज्ञामधिकृत्य देशघाति वेदितव्यं । बन्धं प्रतीत्य पुनश्चतुष्प्रकारेऽपि रसे । तद्यथा—चतुःस्थानके त्रिस्थानके द्विस्थानके एकस्थानके च । अचक्षुर्दर्शनं घातिसंज्ञामधिकृत्य देशघाति ॥ ४४ ॥

ठाणेसु चउसु अपुमं दुठाणे कक्खडं च गुरुकं च । अणुपुव्वीओ तीसं नरतिरिएगंतजोग्गा य ॥ ४५ ॥

ठाणेसु त्ति—नपुंसकवेदो बन्धं प्रतीत्य त्रिप्रकारे रसे । तद्यथा—चतुःस्थानके त्रिस्थानके द्विस्थानके च । अत्र तूत्कृष्टामनुभागोदीरणामधिकृत्य चतुःस्थानके । अनुत्कृष्टां त्वधिकृत्य चतुःस्थानके त्रिस्थानके एकस्थानके च । ननु बन्धाभावे कथमुदीरणायामेकस्थानको रसो नपुंसकवेदस्य प्राप्यते ? उच्यते—क्षपककाले रसघातं कुर्वतस्तस्यैकस्थानकस्यापि रससंभवात् । तथा कर्कशनाम गुरुनाम च बन्धं प्रतीत्य चतुःस्थानके त्रिस्थानके द्विस्थानके च । इह त्वनुभागोदीरणामधिकृत्य द्विस्थानके । तथा चतस्र आनुपूर्व्यो याश्च नरतिरश्चामुदयं प्रत्येकान्तयोग्यास्त्रिंशत्प्रकृतयः, तद्यथा—मनुष्यायुस्तिर्यगायुस्तिर्यग्गतिर्मनुष्यगतिरेकेन्द्रियजातिर्द्वीन्द्रियजातिस्त्रीन्द्रियजातिश्चतुरिन्द्रियजातिरौदारिकसप्तकमाद्यन्तवर्जसंस्थानचतुष्टयं संहननपञ्चकमातपं स्थावरं सूक्ष्ममपर्याप्तं साधारणं चेति ता अपि बन्धं प्रतीत्य चतुःस्थानके त्रिस्थानके द्विस्थानके च । इह त्वनुभागोदीरणामुत्कृष्टामनुत्कृष्टां वाऽधिकृत्य द्विस्थानके रसे वेदितव्याः ॥ ४५ ॥

वेया एगट्ठाणे दुट्ठाणे वा अचक्खु चक्खू य । जस्स ह्वि एगमवि अक्खरं तु तस्सेगठाणाणि ॥ ४६ ॥

वेय त्ति–वेदौ स्त्रीवेदपुरुषवेदौ अनुभागोदीरणामुत्कृष्टामधिकृत्य द्विस्थानके, अनुत्कृष्टां त्वधिकृत्य द्विस्थानके एकस्थानके वावगन्तव्यौ । एवमचक्षुश्चक्षुर्दर्शनावरणे च । बन्धं प्रतीत्य पुनः स्त्रीवेदश्चतुःस्थानके त्रिस्थानके द्विस्थानके वा । पुरुषवेदोऽचक्षुर्दर्शनावरणचक्षुर्दर्शनावरणे च चतुःप्रकारेऽपि, तद्यथा–चतुःस्थानके त्रिस्थानके द्विस्थानके एकस्थानके च । ननु 'देसघाई अचक्खू य त्ति' प्रागेवोक्तं तत्किमर्थं पुनरिहाचक्षुर्दर्शनावरणोपादानं ? उच्यते–स्थाननियमार्थं । पूर्वं हि देशघातित्वमेवाचक्षुर्दर्शनावरणस्योक्तं, अत्र तु रसस्थाननियमः । 'जस्सेत्यादि' यस्य जीवस्यैकमप्यक्षरं सर्वपर्यायैः परिज्ञातं वर्तते तस्य श्रुतकेवलिनो मतिश्रुतावधिदर्शनावरणप्रकृतीनामनुभागोदीरणायामेकस्थानको रसः प्राप्यते । संज्वलनानां तु बन्धेऽनुभागोदीरणायां च चतुःप्रकारोऽपि रसः, तद्यथा–चतुःस्थानकस्त्रिस्थानको द्विस्थानक एकस्थानकश्च ॥ ४६ ॥

मणनाणं सेससमं मीसगसम्मत्तमवि य पावेसु । छट्ठाणवडियहीणा संतुक्कस्सा उदीरणया ॥ ४७ ॥

मणनाणं ति–मनःपर्यायज्ञानं शेषैः कर्मभिः समं वेदितव्यं । इयमत्र भावना–यथा शेषकर्मणामनुभागोदीरणा चतुःस्थानकस्य त्रिस्थानकस्य द्विस्थानकस्य च रसस्य भवति, तथा मनःपर्यायज्ञानावरणस्यापि द्रष्टव्या । बन्धे पुनर्मनःपर्यायज्ञानावरणस्य चतुःप्रकारोऽपि रसो भवति । शेषकर्मणां तु बन्धे त्रिप्रकारः, तद्यथा–चतुःस्थानकस्त्रिस्थानको द्विस्थानकश्च । तानि च शेषकर्माण्यमूनि, तद्यथा–केवलज्ञानावरणं निद्रापञ्चकं केवलदर्शनावरणं सातासातवेदनीये मिथ्यात्वं

द्वादश कषायाः षड् नोकषायाः नरकायुर्देवायुर्नरकगतिर्देवगतिः पञ्चेन्द्रियजातिस्तैजससप्तकं वैक्रियसप्तकमाहारकसप्तकं समचतुरस्रसंस्थानं हुंडसंस्थानं वर्णपञ्चकं गन्धद्विकं रसपञ्चकं स्निग्धरूक्षमृदुलघुशीतोष्णरूपं स्पर्शषट्कं अगुरुलघूपघातं पराघातमुच्छ्वासोद्योतमप्रशस्तप्रशस्तविहायोगतित्रसबादरपर्याप्तप्रत्येकस्थिरास्थिरशुभाशुभसुभगदुर्भगसुस्वरदुःस्वरादेयानादेययशःकीर्त्ययशःकीर्तिनिर्माणतीर्थकरोच्चैर्गोत्रनीचैर्गोत्राणि, चैतेषां चैकोत्तरशतसंख्यानां शेषकर्मणामुत्कृष्टामनुभागोदीरणामधिकृत्य चतुःस्थानको रसः । अनुत्कृष्टां त्वधिकृत्य चतु स्थानकस्त्रिस्थानको द्विस्थानकश्च । तथा मतिश्रुतावधिमनःपर्यायज्ञानावरणचक्षुरचक्षुरवधिदर्शनावरणानामुत्कृष्टामनुभागोदीरणामधिकृत्य रसः सर्वघाती । अनुत्कृष्टां त्वधिकृत्य सर्वघाती देशघाती वा । केवलज्ञानावरणकेवलदर्शनावरणनिद्रापञ्चकमिथ्यात्वद्वादशकषायाणामुत्कृष्टामनुत्कृष्टां वानुभागोदीरणामधिकृत्य रसः सर्वघाती । सातासातवेदनीयायुश्चतुष्टयसकलनामप्रकृतिगोत्रद्विकानामुत्कृष्टामनुत्कृष्टां वोदीरणामधिकृत्य रसः सर्वघातिप्रतिभागः । तथा चतुर्णां संज्वलनानां नवानां नोकषायाणामुत्कृष्टामनुभागोदीरणामधिकृत्य रसः सर्वघाती । अनुत्कृष्टां त्वधिकृत्य सर्वघाती देशघाती वा प्रतिपत्तव्यः । इदानीमशुभप्रकृतिविषये विशेषमाह—'मीसगेत्यादि' अपि च सम्यग्मिथ्यात्वं सम्यक्त्वं चानुभागोदीरणामधिकृत्य पापेषु पापकर्मसु मध्येऽवगन्तव्यं, घातित्वस्वभावतया तयो रसस्याशुभत्वात् । शेषप्रकृतयस्तु यथा शतकग्रन्थेऽनुभागबन्धे शुभा अशुभाश्चोक्तास्तथाऽत्राप्यवगन्तव्याः । अथ कीदृशोऽनुभागसत्कर्मणि वर्तमान उत्कृष्टामनुभागोदीरणां करोति ? उच्यते—'ठाणेत्यादि' अनुभागसत्कर्मणः षट्स्थानपतितहीनादपि उत्कृष्टानुभागोदीरणा प्रवर्तते । एतदुक्तं भवति—यत्सर्वोत्कृष्टमनु-

भागसत्कर्म तस्मिन्ननन्तभागहीने वाऽसंख्येयभागहीने वा संख्येयभागहीने वा संख्येयगुणहीने वाऽसंख्येयगुणहीने वाऽनन्तगुणहीने वोत्कृष्टानुभागोदीरणा प्रवर्तते । यतोऽनन्तानन्तानां स्पर्धकानामनुभागे क्षपितेऽपि अनन्तानि स्पर्धकानि उत्कृष्टरसान्यद्यापि तिष्ठन्ति । ततोऽनन्तभागेऽपि शेषे मूलानुभागसत्कर्मापेक्षयाऽनन्तगुणहीने उत्कृष्टानुभागोदीरणा लभ्यते, किं पुनरसंख्येयगुणहीनादावनुभागकर्मणीति ॥ ४७ ॥

संप्रति विपाके विशेषमाह—

विरियंतरायकेवलदंसणमोहणीयणाणवरणाणं । असमत्तपज्जाएसु सव्वदव्वेसु उ विवागो ॥ ४८ ॥

विरियंतराय त्ति–वीर्यान्तरायकेवलदर्शनावरणाष्टाविंशतिविधमोहनीयपञ्चविधज्ञानावरणानां पञ्चत्रिंशत्प्रकृतीनां । असमस्तपर्यायेषु सर्वद्रव्येषु सर्वजीवद्रव्येषु विपाकः । तथाहि–इमा वीर्यान्तरायादयः पञ्चत्रिंशत्प्रकृतयो द्रव्यतः सकलमपि जीवद्रव्यमुपघ्नन्ति, पर्यायांस्तु न सर्वानपि । यथा मेघैरतिनिचिततरैरपि सर्वात्मनान्तरितयोरपि सूर्याचन्द्रमसोर्न तत्प्रभा सर्वथाऽपनेतुं शक्यते । उक्तं च–"सुट्ठु वि मेहसमुदए होइ पहा चंदसूराणं ति" तथाऽत्रापि भावनीयम् ॥ ४८ ॥

गुरुलघुगा णंतपएसिएसु चक्खुस्स रूविदव्वेसु । ओहिस्स गहणधारणजोग्गे सेसंतरायाणं ॥ ४९ ॥

गुरुलघुग त्ति–चक्षुषश्चक्षुर्दर्शनावरणस्य ये गुरुलघुका अनन्तप्रादेशिकाः स्कन्धास्तेषु विपाकः अवधिदर्शनावरणस्य रूपिद्रव्येषु । शेषान्तरायाणां दानलाभभोगोपभोगान्तरायाणां ग्रहणधारणयोग्येषु पुद्गलद्रव्येषु विपाको न शेषेषु । याव-

॥ १४८ ॥

त्वेव हि विषये चक्षुर्दर्शनादीनि व्याप्रियन्ते तावत्येव विषये चक्षुर्दर्शनावरणादीन्यपि । तत एवंरूपो विषयनियमो न विरुध्येत । शेषप्रकृतीनां तु यथा प्राक् विपाकोऽभिहितः पुद्गलविपाकादिस्तथैवावगन्तव्यः ॥ ४९ ॥

संप्रति प्रत्ययप्ररूपणा कर्तव्या । प्रत्ययोऽपि द्विधा—परिणामप्रत्ययो भवप्रत्ययश्च । तत्र परिणामप्रत्ययमधिकृत्याह—

वेउव्वियतेयगकम्मवन्नरसगंधनिद्धलुक्खाओ । सीउण्हथिरसुभेयरअगुरुलहुगो य नरतिरिए ॥ ५० ॥

वेउव्विय त्ति—वैक्रियसप्तकं तैजसकार्मणग्रहणात्तैजससप्तकं गृहीतं । तथा वर्णपञ्चकं गन्धद्विकं रसपञ्चकं स्निग्धरूक्ष-शीतोष्णस्थिरास्थिरशुभाशुभागुरुलघूनि चानुभागोदीरणामधिकृत्य तिर्यग्मनुष्याणां परिणामप्रत्ययानि । वैक्रियसप्तकं हि तिर्यग्मनुष्याणां गुणविशेषसमुत्थलब्धिप्रत्ययं । ततस्तदुदीरणापि तेषां गुणपरिणामप्रत्यया । तैजससप्तकादयस्तु तिर्यग्मनुष्यैरन्यथान्यथा परिणमय्योदीर्यन्ते, ततस्तासामपि प्रकृतीनामनुभागोदीरणा तिर्यग्मनुष्याणां परिणामप्रत्ययाः ॥ ५० ॥

चउरंसमउयलहुगापरघाउज्जोयइट्ठखगइसरा । पत्तेगतणू उत्तरतणूसु दोसु वि य तणू तइया ॥ ५१ ॥

चउरंस त्ति—समचतुरस्रसंस्थानमृदुलघुपराघातोद्योतप्रशस्तविहायोगतिसुस्वरप्रत्येकनामानोऽष्टौ प्रकृतय उत्तरतन्वो-र्वैक्रियाहारकलक्षणयोरनुभागोदीरणामधिकृत्य परिणामप्रत्यया वेदितव्याः । यत उत्तरवैक्रिये आहारके वा शरीरे सति समचतुरस्रादीनामनुभागोदीरणा प्रवर्तमाना उत्तरवैक्रियादिशरीरपरिणामापेक्षा । तत एतापि परिणामप्रत्यया वेदि-तव्या । तथा तृतीया तनुराहारकशरीरं । आहारकशरीरग्रहणादाहारकसप्तकं गृहीतं द्रष्टव्यं । ततोऽनुभागोदीरणा-

मधिकृत्य परिणामप्रत्ययं वेदितव्यं । आहारकसप्तकं हि मनुष्याणां गुणपरिणामप्रत्ययं भवति । ततस्तदनुभागोदीरणापि गुणपरिणामप्रत्ययैवेति ॥ ५१ ॥

देसविरयविरयाणं सुभगाएज्जजसकित्तिउच्चाणं । पुव्वाणुपुव्विगाए असंखभागो थियाईणं ॥ ५२ ॥

देसविरय त्ति-देशविरतानां विरतानां च सुभगादेययशःकीर्त्युच्चैर्गोत्राणामनुभागोदीरणा परिणामकृता । तथाहि-सुभगादिप्रतिपक्षभूतदुर्भगादिप्रकृत्युदययुक्तोऽपि यो देशविरतिं सर्वविरतिं वा प्रतिपद्यते, तस्यापि देशविरत्यादिगुणप्रभावतः सुभगादीनामेव प्रकृतीनामुदयपूर्वकमुदीरणा प्रवर्तत इति । तथा स्त्रीवेदादीनां नवानां नोकषायाणां पूर्वानुपूर्व्याऽसंख्येयो भागो देशविरतानां सर्वविरतानां च प्रत्येकमुदीरणायोग्यो गुणपरिणामप्रत्ययो वेदितव्यः । इदमुक्तं भवति-स्त्रीवेदादीनामतिजघन्यानुभागस्पर्धकादारभ्य क्रमेणासंख्येयो भागो देशविरतादीनामुदीरणायोग्यो गुणप्रत्ययो भवति, परस्त्वनुभागो नोदीरणामेति ॥ ५२ ॥

तित्थयरं घाईणि य परिणाम (य)पच्चयाणि सेसाउ । भवपच्चइया पुव्वुत्ता वि य पुव्वुत्तसेसाणं ॥ ५३ ॥

तित्थयरं ति-तीर्थकरं घातिकर्माणि च पञ्चविधज्ञानावरणनवविधदर्शनावरणनोकषायवर्जमोहनीयपञ्चविधान्तरायरूपाणि सर्वसंख्ययैकोनचत्वारिंशत्प्रकृतयोऽनुभागोदीरणामधिकृत्य तिर्यङ्मनुष्याणां परिणामप्रत्ययाः । एतदुक्तं भवति-आसां प्रकृतीनामनुभागोदीरणा तिर्यङ्मनुष्याणां परिणामप्रत्यया भवति । परिणामो ह्यन्यथाभावनयनं । तत्र तिर्यञ्चो मनुष्या वा गुणप्रत्ययेनान्यथावस्थानामन्यथा परिणमय्यैतासामुदीरणां कुर्वन्तीति । 'सेसाउ त्ति' शेषाः प्रकृतयः साता-

सातवेदनीयायुश्चतुष्टयगतिचतुष्टयजातिपञ्चकौदारिकसप्तकसंहननषट्कप्रथमवर्जसंस्थानपञ्चककर्कशगुरुस्पर्शानुपूर्वीचतुष्टयोपघातातपोद्योताप्रशस्तविहायोगतित्रसस्थावरबादरसूक्ष्मपर्याप्तापर्याप्तसाधारणदुर्भगदुःस्वरानादेयायशःकीर्तिनिर्माणनीचैर्गोत्ररूपाः षट्पञ्चाशत्संख्या अनुभागोदीरणामधिकृत्य भवप्रत्यया वेदितव्याः । एतासामनुभागोदीरणा भवप्रत्ययतो भवतीत्यर्थः । 'पुद्गलेत्यादि' पूर्वोक्ता अपि प्रकृतयः पूर्वोक्तशेषाणां प्रागुक्ततिर्यग्मनुष्यव्यतिरिक्तानां भवप्रत्ययाऽनुभागोदीरणा वेदितव्या । तथाहि—देवनारकैर्भवतरहितैश्च तिर्यग्मनुष्यैर्वेद्यमाना नोकषायाणां पश्चानुपूर्व्या उत्कृष्टानुभागस्पर्धकादारभ्येत्यर्थः । असंख्येया अनुभागा भवप्रत्ययादेवोदीर्यन्ते । तथा वैक्रियसप्तकतैजससप्तकवर्णपञ्चकगन्धद्विकरसपञ्चकस्निग्धरूक्षशीतोष्णस्पर्शस्थिरास्थिरशुभाशुभागुरुलघुप्रकृतीनां देवा नैरयिकाश्च भवप्रत्ययादनुभागोदीरणां कुर्वन्ति । तथा समचतुरस्रसंस्थानस्य भवधारणीये शरीरे वर्तमाना भवप्रत्ययादनुभागोदीरणां देवाः कुर्वन्ति । मृदुलघुस्पर्शपराघातोद्योतप्रशस्तविहायोगतिसुस्वरप्रत्येकनाम्नामुत्तरवैक्रियशरीरिणं मुक्त्वा शेषाणां भवप्रत्ययादनुभागोदीरणा प्रवर्तते । सुभगादेययशःकीर्तिरुच्चैर्गोत्राणामनुभागोदीरणा गुणहीनस्य भवप्रत्ययादवसेया । गुणवतां तु गुणप्रत्यया । तथा सर्वेषां घातिकर्मणामनुभागोदीरणा भवप्रत्ययादेव देवनारकाणां ॥ ५३ ॥

तदेवं कृता प्रत्ययप्ररूपणा । सम्प्रति साद्यनादिप्ररूपणा कर्तव्या । सा च द्विधा—मूलप्रकृतिविषया, उत्तरप्रकृतिविषया च । तत्र प्रथमतो मूलप्रकृतिविषयां तां कुर्वन्नाह—

घाईणं अजहन्ना दोण्हमणुक्कोसियाउ तिविहाउ । वेयणियणुक्कोसा अजहन्ना मोहणीए उ ॥ ५४ ॥

साइअणाई धुव अधुवा य तस्सेसिगा य डुविगप्पा। आउस्स साइ अधुवा सव्वविगप्पा उ विन्नेया॥५५॥

घाईणं त्ति–मोहनीयवर्जानां त्रयाणां घातिकर्मणामजघन्याऽनुभागोदीरणा त्रिधा त्रिप्रकारा। तद्यथा–अनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च। तथाहि—एषां क्षीणकषायस्य समयाधिकावलिकाशेषायां स्थितौ जघन्यानुभागोदीरणा। सा च सादिरध्रुवा च। शेषकालं त्वजघन्या। सा चानादिर्ध्रुवोदीरणत्वात्। ध्रुवाध्रुवे अभव्यभव्यापेक्षया। तथा द्वयोर्नामगोत्रयोरनुत्कृष्टानुभागोदीरणा त्रिधा। तद्यथा–अनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च। तथाहि—अनयोरुत्कृष्टानुभागोदीरणा सयोगिकेवलिनि। सा च सादिरध्रुवा च। शेषकालं त्वनुत्कृष्टा। सा चानादिः, ध्रुवोदीरणत्वात्। ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत्। तथा वेदनीयेऽनुत्कृष्टा मोहनीये चाजघन्यानुभागोदीरणा चतुःप्रकारा। तद्यथा—सादिरनादिरध्रुवा ध्रुवा च। तथाहि—उपशमश्रेण्यां सूक्ष्मसंपरायगुणस्थाने यद्बद्धं सातवेदनीयं तस्य सर्वार्थसिद्धिसंप्राप्तौ प्रथमसमये योदीरणा प्रवर्तते, सोत्कृष्टा। सा च सादिरध्रुवा च। ततोऽन्या सर्वाप्यनुत्कृष्टा। सा चाप्रमत्तगुणस्थानकादौ न भवति, ततः प्रतिपाते च भवति। ततोऽसौ सादिः। तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः। ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत्। तथा मोहनीयस्य जघन्यानुभागोदीरणा सूक्ष्मसंपरायस्य क्षपकस्य समयाधिकावलिकाशेषायां स्थितौ भवति। सा च सादिः। तदनन्तरसमये चाभावादध्रुवा। शेषकालं त्वजघन्या। सा चोपशान्तमोहगुणस्थानके न भवति। ततः प्रतिपाते च भवति। ततोऽसौ सादिः। तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः। ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत्। 'तस्सेसिगा य डुविगप्पत्ति' तच्छेषा उक्तव्यतिरिक्ता विकल्पा द्विविकल्पा द्विप्रकारा ज्ञातव्याः। तद्यथा–सादयोऽध्रुवाश्च। तथाहि–चतुर्णां घातिकर्मणामुत्कृष्टाऽनुत्कृष्टा चानुभागोदीरणा मिथ्यादृष्टौ पर्यायेण प्राप्यते।

ततो द्वे अपि साद्यध्रुवे । अजघन्या च प्रागेव भाविता । तथा नामगोत्रवेदनीयानां जघन्याऽजघन्या चानुभागोदीरणा मिथ्यादृष्टौ पर्यायेण लभ्यते । ततो द्वे अपि साद्यध्रुवे । उत्कृष्टा च प्रागेव भाविता । आयुषां तु सर्वेऽपि विकल्पाः साद्यध्रुवाः । सा च साद्यध्रुवताऽध्रुवोदीरणत्वादवसेया ॥ ५४–५५ ॥

तदेवं कृता मूलप्रकृतिविषया साद्यनादिप्ररूपणा । संप्रत्युत्तरप्रकृतिविषयां तां चिकीर्षुराह—

मउलहुगाणुक्कोसा चउव्विहा तिण्हमवि य अजहन्ना । णाइगधुवा य अधुवा वीसाए होयणुक्कोसा ॥ ५६ ॥
तेवीसाएँ अजहन्ना विय पयासि सेसगविगप्पा । सव्वविगप्पा सेसाण वावि अधुवा य साईय ॥ ५७ ॥

मउ त्ति—मृदुलघुस्पर्शयोरनुत्कृष्टाऽनुभागोदीरणा चतुर्विधा । तद्यथा—सादिरनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च । तथाहि—अनयोरुत्कृष्टानुभागोदीरणा आहारकशरीरस्थस्य संयतस्य भवति । सा च सादिरध्रुवा च । ततोऽन्या सर्वाप्यनुत्कृष्टा । सापि आहारकशरीरमुपसंहरतः सादिः । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः । ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । तथा त्रयाणां मिथ्यात्वगुरुकर्कशनाम्नामजघन्यानुभागोदीरणा चतुर्विधा । तद्यथा—सादिरनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च । तत्र सम्यक्त्वं संयमं च युगपत्प्रतिपत्तुकामस्य जन्तोर्मिथ्यात्वस्य जघन्यानुभागोदीरणा । सा च सादिरध्रुवा च । ततोऽन्या सर्वाप्यजघन्या । सा च सम्यक्त्वात्प्रतिपततः सादिः । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः । ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । कर्कशगुरुस्पर्शयोर्जघन्यानुभागोदीरणा केवलिसमुद्घातान्निवर्तमानस्य पञ्चमसमये भवति । सा च सादिरध्रुवा च, समयमात्रत्वात् । ततोऽन्या सर्वाप्यजघन्या ।

सापि केवलिसमुद्घातान्निवर्तमानस्य सप्तमसमये भवन्ती सादिः। ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत्। तथा तैजससप्तकमृदुलघुवर्जा-
शुभवर्णाद्येकादशकागुरुलघुस्थिरशुभनिर्माणनाम्नां विंशतिप्रकृतीनामनुत्कृष्टानुभागोदीरणा त्रिधा। तद्यथा—अनादिर्ध्रु-
वाऽध्रुवा च । तथाहि—एतासामुत्कृष्टानुभागोदीरणा सयोगिकेवलिचरमसमये । ततोऽन्या सर्वाप्यनुत्कृष्टा । सा
चानादिः, ध्रुवोदीरणत्वात्। ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत्। तथा पञ्चविधज्ञानावरणचक्षुरचक्षुरवधिकेवलदर्शनावरणकृष्णनीलदुर-
भिगन्धतिक्तकटुरूक्षशीतास्थिराशुभपञ्चविधान्तरायरूपाणां त्रयोविंशतिप्रकृतीनामजघन्यानुभागोदीरणा त्रिधा। तद्यथा—
अनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च। तथाहि—एतासां स्वस्वोदीरणापर्यवसाने जघन्यानुभागोदीरणा। सा च सादिरध्रुवा च। ततो-
ऽन्या सर्वाप्यजघन्या। सा चानादिः, ध्रुवोदीरणत्वात्। ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत्। 'एयासीत्यादि' एतासां पूर्वोक्तानां प्रकृतीनां
शेषविकल्पा उक्तव्यतिरिक्ता विकल्पा मृदुलघुविंशतीनां जघन्याजघन्योत्कृष्टा. मिथ्यात्वगुरुकर्कशत्रयोविंशतीनां चोत्कृ-
ष्टानुत्कृष्टजघन्याः सादयोऽध्रुवाश्च भवन्ति। तथाहि—मृदुलघुविंशतीनां जघन्याऽजघन्या चानुभागोदीरणा मिथ्यादृष्टौ
पर्यायेण लभ्यते। ततो द्वे अपि साद्यध्रुवे। उत्कृष्टा च प्रागेव भाविता। तथा कर्कशगुरुमिथ्यात्वत्रयोविंशतीनामु-
त्कृष्टानुत्कृष्टा चानुभागोदीरणा मिथ्यादृष्टौ पर्यायेण लभ्यते, अशुभप्रकृतित्वात्। ततो द्वे अपि साद्यध्रुवे। जघन्या च
प्रागेव भाविता। शेषाणामुक्तव्यतिरिक्तानां प्रकृतीनां दशोत्तरशतसंख्यानां सर्वे विकल्पा उत्कृष्टानुत्कृष्टजघन्याजघन्य-
रूपाः सादयोऽध्रुवाश्चावगन्तव्याः। सा च साद्यध्रुवताऽध्रुवोदीरणत्वादवसेया ॥ ५६–५७ ॥

कृता साधनादिप्ररूपणा । संप्रति स्वामित्वमभिधातव्यं । तच्च द्विधा—उत्कृष्टोदीरणाविषयं जघन्योदीरणाविषयं च । तत्र प्रथमत उत्कृष्टोदीरणाविषयं स्वामित्वमाह—

घाणाइ अचक्खूणं जेट्ठा आयम्मि हीणलद्धिस्स । सुहुमस्स चक्खुणो पुण तेइंदिय सव्वपज्जत्ते ॥ ५८ ॥

घाणाइ त्ति—सूक्ष्मस्य सूक्ष्मैकेन्द्रियस्य हीनलब्धिकस्य सर्वस्तोकघ्राणाद्यचक्षुर्दर्शनविज्ञानलब्धियुक्तस्यादौ प्रथमसमये वर्तमानस्य पञ्चविधान्तरायाचक्षुर्दर्शनावरणरूपाणां षण्णां प्रकृतीनामुत्कृष्टानुभागोदीरणा भवति । तथा त्रीन्द्रियस्य सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्तस्य पर्याप्तिचरमसमये चक्षुर्दर्शनावरणस्योत्कृष्टानुभागोदीरणा ॥ ५८ ॥

निद्दापंचगस्स य मज्झिमपरिणामसंकिलिट्ठस्स । अपुमाइ असायाणं निरए जेट्ठा ठिइसमत्ते ॥ ५९ ॥

निद्दाइ त्ति—मध्यमपरिणामस्य तत्प्रायोग्यसंक्लेशयुक्तस्य सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्तस्य निद्रापञ्चकस्योत्कृष्टानुभागोदीरणा अत्यन्तविशुद्धस्यात्यन्तसंक्लिष्टस्य वा निद्रापञ्चकस्योदय एव न भवतीति कृत्वा मध्यमपरिणामग्रहणं । तथाऽपुमादीनां नपुंसकवेदादीनां नपुंसकवेदारतिशोकभयजुगुप्सानामसातस्य चोत्कृष्टानुभागोदीरणास्वामी नैरयिको ज्येष्ठस्थितिक उत्कृष्टस्थितिकः समाप्तः सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्तः सर्वसंक्लिष्टो वेदितव्यः ॥ ५९ ॥

पंचिंदियतसबायरपज्जत्तगसायसुस्सरगईणं । वेउव्वुस्सासाणं देवो जेट्ठठिइसमत्तो ॥ ६० ॥

पंचिंदिय त्ति—देवो ज्येष्ठस्थितिक उत्कृष्टस्थितिकस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस्थितिकः समाप्तः सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्तः

सर्वविशुद्धः पञ्चेन्द्रियजातित्रसबादरपर्याप्तसातवेदनीयसुस्वरदेवगतिवैक्रियसप्तकोच्छ्वासरूपाणां पञ्चदशप्रकृतीनामुत्कृष्टानुभागोदीरणास्वामी ॥ ६० ॥

सम्मत्तमीसगाणं सेकाले गहिहिइत्ति मिच्छत्तं । हासरईणं सहस्सारगस्स पज्जत्तदेवस्स ॥ ६१ ॥

सम्मत्त त्ति–योऽनन्तरे समये मिथ्यात्वं गृहीष्यति, तस्य सर्वसंक्लिष्टस्य सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोर्यथासंभवमुदये सत्युत्कृष्टानुभागोदीरणा । तथा सहस्रारदेवस्य सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्तस्य हास्यरत्योरुत्कृष्टानुभागोदीरणा ॥ ६१ ॥

गइहुंडुवघायाणिट्ठखगइनीयाण दुहचउक्कस्स । निरउक्कस्ससमत्ते असमत्ताए नरस्संते ॥ ६२ ॥

गइ त्ति–नैरयिक उत्कृष्टस्थितौ वर्तमानः सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्तः सर्वोत्कृष्टसंक्लेशयुक्तो नरगतिहुंडसंस्थानोपघातापशस्तविहायोगतिनीचैर्गोत्राणां 'दुहचउक्कस्स त्ति' दुर्भगचतुष्कस्य दुर्भगदुःस्वरानादेयायशःकीर्तिरूपस्य सर्वसंख्यया नवानां प्रकृतीनामुत्कृष्टानुभागोदीरणास्वामी । तथाऽपर्याप्तकनाम्नो मनुष्योऽपर्याप्तश्चरमसमये वर्तमानः सर्वसंक्लिष्ट उत्कृष्टानुभागोदीरणास्वामी । संज्ञितिर्यक्पञ्चेन्द्रियादपर्याप्तान्मनुष्योऽपर्याप्तोऽतिसंक्लिष्टतर इति मनुष्यग्रहणम् ॥ ६२ ॥

कक्खडगुरुसंघयणात्थीपुमसंठाणतिरियनामाणं । पंचिंदिओ तिरिक्खो अट्ठमवासट्ठवासाओ ॥ ६३ ॥

कक्खड त्ति–कर्कशगुरुस्पर्शयोरादिवर्जानां च पञ्चानां संहननानां स्त्रीपुरुषवेदयोराद्यन्तवर्जानां चतुर्णां संस्थानानां तिर्यग्गतेश्च सर्वसंख्यया चतुर्दशप्रकृतीनां तिर्यक्संज्ञिपञ्चेन्द्रियोऽष्टवर्षायुरष्टमे वर्षे वर्तमानः सर्वसंक्लिष्ट उत्कृष्टानुभागोदीरणास्वामी ॥ ६३ ॥

मणुउंरालियवज्जरिसहाण मणुउं तिपल्लपज्जत्तो । नियगठिइं उक्कोसो पज्जत्तो आउगाणं पि ॥ ६४ ॥

मणु त्ति–मनुष्यः पल्योपमत्रयायुःस्थितिकः सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्तः सर्वविशुद्धो मनुष्यगत्यौदारिकसप्तकवज्रर्षभनाराचसंहननरूपाणां नवानां प्रकृतीनामुत्कृष्टानुभागोदीरणास्वामी । तथा सर्वोत्कृष्टस्वस्वस्थितौ वर्तमानाः सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्तस्त्रयाणामायुषां सर्वविशुद्धो नारकायुषस्तु सर्वसंक्लिष्ट उत्कृष्टानुभागोदीरको भवति ॥ ६४ ॥

हस्सठिइ पज्जत्ता तन्नामा विगलजाइसुहुमाणं । थावरनिगोयएगिंदियाणमवि बायरो नवरिं ॥ ६५ ॥

हस्सठिइ त्ति–ह्रस्वस्थितिकाः पर्याप्तकास्तन्नामानो द्वीन्द्रियादिजातिसूक्ष्मकर्मानुसारिनामानो विकलेन्द्रियजातीनां सूक्ष्मनाम्नश्चोत्कृष्टानुभागोदीरणास्वामिनः । एतदुक्तं भवति—द्वित्रिचतुरिन्द्रियाः सूक्ष्माश्च सर्वजघन्यस्थितौ वर्तमानाः सर्वपर्याप्तिभिः पर्याप्ताः सर्वसंक्लिष्टा यथासंख्यं द्वित्रिचतुरिन्द्रियजातिनाम्नां सूक्ष्मनाम्नश्चोत्कृष्टानुभागोदीरणास्वामिनः । ह्रस्वस्थितौ वर्तमानाः सर्वसंक्लिष्टा भवन्तीति कृत्वा तदुपादानं । तथा स्थावरसाधारणैकेन्द्रियजातिनाम्नां जघन्यस्थितौ वर्तमानो बादरैकेन्द्रियः सर्वपर्याप्तिभिः पर्याप्तः सर्वसंक्लिष्टः, स्थावरनाम्नः स्थावरः, साधारणनाम्नः साधारणः, एकेन्द्रियजातेर्द्वावपि उत्कृष्टानुभागोदीरणास्वामिनौ भवतः । बादरस्य महान् संक्लेशो भवतीति कृत्वा तदुपादानं ॥ ६५ ॥

आहारतणू पज्जत्तगो य चउरंससमउयलहुगाणं । पत्तेयखगइपरघायाहारतणूण य विसुद्धो ॥ ६६ ॥

आहारतणु त्ति–समचतुरस्रसंस्थानमृदुलघुस्पर्शप्रत्येकप्रशस्तविहायोगतिपराघाताहारकसप्तकरूपाणां त्रयोदशप्रकृतीनामाहारकशरीरी संयतः सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्तः सर्वविशुद्ध उत्कृष्टानुभागोदीरणास्वामी ॥ ६६ ॥

उत्तरवेउव्विजई उज्जोवस्सायवस्स खरपुढवी । नियगगईणं जणिया तइए समए णुपुव्वीणं ॥ ६७ ॥

उत्तर त्ति–उत्तरवैक्रिये वर्तमानो यतिः सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्तः सर्वविशुद्ध उद्योतनाम्न उत्कृष्टानुभागोदीरणास्वामी । तथा खरपृथ्वीकायिको बादरपृथ्वीकायिक उत्कृष्टायां स्थितौ वर्तमानः सर्वपर्याप्तिपर्याप्तः सर्वविशुद्ध आतपनाम्न उत्कृष्टानुभागोदीरणास्वामी । तथा मनुष्यदेवानुपूर्व्योर्विशुद्धा नरकतिर्यगानुपूर्व्योः संक्लिष्टा निजकगतीनां तृतीये समये वर्तमाना उत्कृष्टानुभागोदीरका भवन्ति ॥ ६७ ॥

जोगंते सेसाणं सुभाणमियरासि चउसु वि गईसु । पज्जत्तुक्कडमिच्छस्सोहीणमणोहिलद्धिस्स ॥ ६८ ॥

जोगंते त्ति–योगिनः सयोगिकेवलिनोऽन्ते सर्वापवर्तनरूपे वर्तमानस्य शेषाणामुक्तव्यतिरिक्तानां शुभप्रकृतीनां तैजससप्तकमृदुलघुवर्जशुभवर्णाद्येकादशकागुरुलघुस्थिरशुभसुभगादेययशःकीर्तिनिर्माणोच्चैर्गोत्रतीर्थकरनाम्नां पञ्चविंशतिसंख्यानामुत्कृष्टानुभागोदीरणा भवति । इतरासां चाशुभप्रकृतीनां मतिश्रुतमनःपर्यायज्ञानकेवलज्ञानावरणकेवलदर्शनावरणमिथ्यात्वषोडशकषायकर्कशगुरुवर्जशेषकुवर्णादिसप्तकास्थिराशुभरूपाणामेकत्रिंशत्प्रकृतीनां चतसृष्वपि गतिषु मिथ्यादृष्टेः सर्वपर्याप्तिपर्याप्तस्योत्कृष्टे संक्लेशे वर्तमानस्योत्कृष्टानुभागोदीरणा भवति । तथाऽवधिज्ञानावरणावधिदर्शनावरणयोस्तस्यैव चतुर्गतिकस्य मिथ्यादृष्टेरनवधिलब्धिकस्यावधिलब्धिरहितस्योत्कृष्टानुभागोदीरणा भवति । अवधिलब्धियुक्तस्य हि प्रभूतोऽनुभागः क्षयं याति, तत उत्कृष्टो न लभ्यत इत्यनवधिलब्धिकस्येत्युक्तं ॥ ६८ ॥

तदेवमुत्कृष्टानुभागोदीरणास्वामित्वं । संप्रति जघन्यानुभागोदीरणास्वामित्वं प्रतिपादयन्नाह—

सुयकेवलिणो मइसुयअचक्खुचक्खुणुदीरणा मंदा । विपुलपरमोहिगाणं मणणाणोहीदुगस्सावि ॥ ६९ ॥

सुयकेवलिणु त्ति–मतिश्रुतज्ञानावरणाचक्षुरचक्षुर्दर्शनावरणानां श्रुतकेवलिनश्चतुर्दशपूर्वधरस्य क्षीणकषायस्य समयाधिकावलिकाशेषायां स्थितौ वर्तमानस्य मन्दा जघन्यानुभागोदीरणा वर्तते । तथा क्षीणकषायस्य विपुलमतिमनःपर्यायज्ञानस्य समयाधिकावलिकाशेषायां स्थितौ वर्तमानस्य मनःपर्यायज्ञानावरणस्य जघन्यानुभागोदीरणा । परमावधियुक्तस्य क्षीणकषायस्य समयाधिकावलिकाशेषायां स्थितौ वर्तमानस्यावधिज्ञानावरणावधिदर्शनावरणयोर्जघन्यानुभागोदीरणा ॥६९॥

खवणाए विग्घकेवलसंजलणाण य सनोकसायाणं । सयसयउदीरणंते निद्दापयलाणमुवसंते ॥ ७० ॥

खवणाए त्ति–क्षपणायोत्थितस्य पञ्चविधान्तरायकेवलज्ञानावरणकेवलदर्शनावरणसंज्वलनचतुष्टयनवनोकषायरूपाणां विंशतिप्रकृतीनां स्वस्वोदीरणापर्यवसाने जघन्यानुभागोदीरणा । तत्र पञ्चविधान्तरायकेवलज्ञानावरणकेवलदर्शनावरणाना क्षीणकषायस्य, चतुर्णां तु संज्वलनानां त्रयाणां च वेदानां अनिवृत्तिबादरस्य स्वस्वोदीरणापर्यवसाने । षण्णां नोकषायाणामपूर्वकरणगुणस्थानकचरमसमये जघन्यानुभागोदीरणा । तथा निद्राप्रचलयोरुपशान्तमोहे जघन्यानुभागोदीरणा लभ्यते, तस्य सर्वविशुद्धत्वात् ॥ ७० ॥

निद्दानिद्दाईण पमत्तविरए विसुज्झमाणम्मि । वेयगसम्मत्तस्स उ सगखवणोदीरणाचरमे ॥ ७१ ॥

निद्दानिद्दाईणं त्ति—निद्रानिद्रादीनां निद्रानिद्राप्रचलाप्रचलास्त्यानर्द्धीनां प्रमत्तसंयतस्य विशुद्ध्यमानस्य अप्रमत्तत्वाभिमुखस्य जघन्यानुभागोदीरणा प्रवर्तते। तथा क्षायिकसम्यक्त्वमुत्पादयतो मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः क्षपितयोर्वेदकसम्यक्त्वस्य क्षायोपशमिकस्य सम्यक्त्वस्य क्षपणकाले चरमोदीरणायां समयाधिकावलिकाशेषायां स्थितौ सत्यां प्रवर्तमानायां जघन्यानुभागोदीरणा भवति। सा च चतुर्गतिकानामन्यतरस्य वेदितव्या ॥ ७१ ॥

सेकाले सम्मत्तं ससंजमं गिण्हओ य तेरसगं। सम्मत्तमेव मीसे आऊण जहन्नगठिईसु ॥ ७२ ॥

से त्ति—अनन्तरे काले द्वितीये समये यः सम्यक्त्वं ससंयमं संयमसहितं ग्रहीष्यति तस्य त्रयोदशानां मिथ्यात्वानन्तानुबन्धिचतुष्टयाप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणरूपाणां प्रकृतीनां जघन्यानुभागोदीरणा। अयमिह संप्रदायः—योऽनन्तरसमये सम्यक्त्वं संयमसहितं ग्रहीष्यति, तस्य मिथ्यादृष्टेर्मिथ्यात्वानन्तानुबन्धिनां जघन्यानुभागोदीरणा। तथा योऽविरतसम्यग्दृष्टिरनन्तरसमये संयमं प्रतिपत्स्यते तस्याप्रत्याख्यानकषायाणां जघन्यानुभागोदीरणा। यश्च देशविरतोऽनन्तरसमये संयमं ग्रहीष्यति, तस्य प्रत्याख्यानावरणकषायाणां जघन्यानुभागोदीरणा। मिथ्यादृष्ट्यपेक्षया हि अविरतसम्यग्दृष्टिरनन्तगुणविशुद्धस्ततोऽपि देशविरतोऽनन्तगुणविशुद्ध इत्युक्तक्रमेणैव जघन्यानुभागोदीरणासंभवः। तथा 'सम्मत्तमेव मीसे' इति यः सम्यग्मिथ्यादृष्टिरनन्तरसमये सम्यक्त्वं प्रतिपत्स्यते, तस्य सम्यग्मिथ्यात्वस्य जघन्यानुभागोदीरणा। सम्यङ्मिथ्यादृष्टिर्युगपत् सम्यक्त्वं संयमं च न प्रतिपद्यते, तथाविशुद्धेरभावात्, किंतु केवलं सम्यक्त्वमेवेति कृत्वा तदेव केवलमुक्तं। तथा चतुर्णामायुषामात्मीयात्मीयजघन्यस्थितौ वर्तमानो जघन्यमनुभागमुदीरयति। तत्र भया-

णामायुषा संक्लेशादेव जघन्यस्थितिबन्धो भवतीति कृत्वा जघन्यानुभागोऽपि तत्रैव लभ्यते । तथा नरकायुषो विशुद्धिवशाज्जघन्यः स्थितिबन्धः, ततो जघन्यानुभागोऽपि नरकायुषस्तत्रैव लभ्यते । तथा च सति त्रयाणामायुषामतिसंक्लिष्टो जघन्यानुभागोदीरकः, नरकायुषस्त्वतिविशुद्ध इति ॥ ३२ ॥

पोग्गलविवागियाण भवाइसमये विसेसमवि चासिं । आइतणूणं दोण्हं सुहुमो वाऊ य अप्पाऊ ॥ ३३ ॥

पोग्गल त्ति–पुद्गलविपाकिन्यः प्रकृतयः, तासां सर्वासामपि भवादिसमये भवप्रथमसमये जघन्यानुभागोदीरणा । एतच्च सामान्येनोक्तं, ततोऽमुकस्यामुक उदीरक इत्येवंरूपं विशेषमपि चासां प्रकृतीनां वक्ष्यामि । प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति—'आइ इत्यादि' आद्योर्द्वयोस्तन्वोः शरीरयोरौदारिकवैक्रियरूपयोर्यथासंख्यं सूक्ष्मो वायुकायिकश्चाल्पायुर्जघन्यानुभागोदीरकः । इह शरीरग्रहणेन बन्धनसंघाता अपि गृहीता द्रष्टव्याः । तत एतदुक्तं भवति—औदारिकशरीरौदारिकसंघातौदारिकबन्धनचतुष्टयरूपस्यौदारिकषट्कस्याल्पपर्याप्तसूक्ष्मैकेन्द्रियो वायुकायिको वैक्रियषट्कस्य च पर्याप्तो बादरो वायुकायिकोऽल्पायुर्जघन्यानुभागोदीरको भवति ॥ ३३ ॥

बेइंदिय अप्पाउग निरय चिरठिई असण्णिणो वा वि । अंगोवंगाणाहारगाए जइणो (अ)प्पकालम्मि ॥३४॥

बेइंदिय त्ति–द्वयोरङ्गोपाङ्गयोरौदारिकाङ्गोपाङ्गवैक्रियाङ्गोपाङ्गनाम्नोर्यथासंख्यमल्पायुर्द्वीन्द्रियस्तथाऽसंज्ञी सन् यो जातो नारकश्चिरस्थितिकः स च जघन्यानुभागोदीरको भवति । इयमत्र भावना—द्वीन्द्रियोऽल्पायुरौदारिकाङ्गोपाङ्गनाम्न उदयप्रथमसमये जघन्यमनुभागमुदीरयति । तथाऽसंज्ञिपञ्चेन्द्रियः पूर्वोद्वलितवैक्रियो वैक्रियांगोपांगं स्तोककाल बद्ध्वा

स्वजूमिकानुसारेण चिरस्थितिको नैरयिको जातस्तस्य वैक्रियांगोपांगनाम्न उदयप्रथमसमये वर्तमानस्य जघन्यानुजागोदीरणा। तथा आहारकस्य प्राकृतत्वादत्र स्त्रीत्वनिर्देशः। शरीरग्रहणेन च बन्धनसंघाता अपि गृह्यन्ते। तत आहारकसप्तकस्य यतेराहारकशरीरमुत्पादयतः संक्लिष्टस्याल्पे काले प्रथमसमय इत्यर्थः। जघन्यानुजागोदीरणा ॥ ७४ ॥

अमणो चउरंसुसजाण प्पाऊ सगचिरठिई सेसे। संघयणाण य मणुओ हुंरुवघायाणमवि सुहुमो ॥ ७५ ॥

अमणु त्ति–असंज्ञिपञ्चेन्द्रियोऽल्पायुरतिसंक्लिष्टः प्रथमसमयतजवस्थ आहारकः समचतुरस्रसंस्थानवज्रर्षभनाराचसंहननयोर्जघन्यमनुजागमुदीरयति। अल्पायुर्ग्रहणं संक्लेशार्थं। तथाऽसंज्ञिपञ्चेन्द्रिय एवात्मीयायामायुरुत्कृष्टस्थितौ वर्तमान आहारको जवप्रथमसमये। शेषे इति, अत्र षष्ठ्यर्थे सप्तमी, जातौ चैकवचनं, ततोऽयमर्थः—शेषाणां हुंरुवर्जानां चतुर्णां संस्थानानां जघन्यमनुजागमुदीरयति। तथा शेषाणां संहननानां सेवार्तवज्रर्षजनाराचवर्जानां पूर्वकोट्यायुर्मनुष्य आहारकः स्वजवप्रथमसमये वर्तमानो जघन्यानुजागोदीरकः। इह दीर्घायुर्ग्रहणं विशुद्ध्यर्थं। तिर्यक्पञ्चेन्द्रियापेक्षया च प्रायो मनुष्या अल्पबला इति मनुष्योपादानं। तथा सूक्ष्मैकेन्द्रियः सुदीर्घायुःस्थितिक आहारकः प्रथमसमये हुंरुोपघातनाम्नोर्जघन्यानुजागोदीरकः ॥ ७५ ॥

सेवट्टस्स बिइंदिय बारसवासस्स मउयलहुगाणं। सन्नि विसुद्धाणाहारगस्स वीसा अइकिलिठे ॥ ७६॥

सेवट्टस्स त्ति–द्वीन्द्रियस्य द्वादशवर्षायुषो द्वादशे वर्षे वर्तमानस्य सेवार्तसंहननसत्का जघन्यानुजागोदीरणा जवति। तथा मृडुलघुस्पर्शयोः संज्ञिपञ्चेन्द्रियस्य स्वजूमिकानुसारेणातिविशुद्धस्यानाहारकस्य जघन्यानुजागोदीरणा। तथा तैज-

ससप्तकमृदुलघुवर्जशुभवर्णाद्येकादशकागुरुलघुस्थिरशुभनिर्माणरूपाणां विंशतिप्रकृतीनां संक्लिष्टोऽपान्तरालगतौ वर्तमानोऽनाहारको मिथ्यादृष्टिर्जघन्यानुभागोदीरणास्वामी वेदितव्यः ॥ ७६ ॥

पत्तेगमुरालसमं इयरं हुंडेण तस्स परघायं । अप्पाउस्स य आयावुज्जोयाणमवि तज्जोगो ॥ ७७ ॥

पत्तेग त्ति–प्रत्येकनाम औदारिकेण समं वक्तव्यं औदारिकस्येव प्रत्येकनाम्नोऽपि सूक्ष्मैकेन्द्रियः प्रथमसमये वर्तमानो जघन्यानुभागोदीरको वेदितव्य इत्यर्थः । तथा हुंडेन समानमितरत् साधारणनाम वक्तव्यं । यथा सूक्ष्मैकेन्द्रियस्याहारकस्य प्रथमसमये हुंडनाम्नो जघन्यानुभागोदीरणा प्रागभिहिता, तथा साधारणनाम्नोऽपि वक्तव्येत्यर्थः । तथा तस्य सूक्ष्मैकेन्द्रियस्य शीघ्रपर्याप्तस्याल्पायुषोऽतिसंक्लिष्टस्य पर्याप्तिचरमसमये वर्तमानस्य पराघातनाम्नो जघन्यानुभागोदीरणा । तथा आतपोद्योतनाम्नोस्तद्योग्यः पृथ्वीकायिकः शरीरपर्याप्त्या पर्याप्तः प्रथमसमये वर्तमानः संक्लिष्टो जघन्यानुभागोदीरकः ॥ ७७ ॥

जा नाउज्जियकरणं तिठगरस्स नवगस्स जोगंते । कक्कडगुरूणमंते नियत्तमाणस्स केवलिणो ॥ ७८ ॥

ज त्ति–आयोजिकाकरणं नाम केवलिसमुद्घातादर्वाग् भवति । तत्राङ् मर्यादायां । आ मर्यादया केवलिदृष्टया योजनं व्यापारणं आयोजनं । तथातिशुभयोगानामयसेयं । आयोजनमायोजिका तस्याः करणं आयोजिकाकरणं । केचिदावर्जितकरणमाहुः, तत्रायं शब्दार्थः—आवर्जितो नाम अभिमुखीकृतः । तथा च लोके वक्तारः—आवर्जितोऽयं मया, संमुखीकृत इत्यर्थः । ततश्च तथाभव्यत्वेनावर्जितस्य मोक्षगमनं प्रत्यभिमुखीकृतस्य करणं शुभयोगव्यापारणं आवर्जि-

तकरणं। अपरे 'जा नाउस्सयकरणं' इति पठन्ति। तत्रायं शब्दसंस्कारः—आवश्यककरणमिति। अन्वर्थश्चायं आवश्यकेनावश्यंभावेन करणमावश्यककरणं। तथाहि—समुद्घातं केचित्कुर्वन्ति, केचिच्च न कुर्वन्ति, इदं त्वावश्यककरणं, सर्वेऽपि केवलिनः कुर्वन्तीति। तच्चायोजिकाकरणमसंख्येयसमयात्मकमन्तर्मुहूर्तप्रमाणं। यत उक्तं प्रज्ञापनायां—"कइसमएणं भंते आउजियाकरणे पन्नत्ते? गोयमा! असंखिज्जसमईए अंतोमुहुत्तिए पन्नत्ते" इति। तद्यावन्नाद्याप्यारभ्यते तावत्तीर्थकरकेवलिनस्तीर्थकरनाम्नो जघन्यानुभागोदीरणा। आयोजिकाकरणे हि प्रभूतानुभागोदीरणा प्रवर्तत इत्यर्वाग्ग्रहणं। तथा नीलकृष्णदुरभिगन्धतिक्तकटुशीतरूक्षास्थिराशुभरूपस्य प्रकृतिनवकस्य सयोगिकेवलिचरमसमये जघन्यानुभागोदीरणा, तस्यैव सर्वविशुद्धत्वात्। कर्कशगुरुस्पर्शयोस्तु केवलिसमुद्घातान्निवर्तमानस्य केवलिनो मथः संहारसमये जघन्यानुभागोदीरणा ॥ ७८ ॥

सेसाण पगइवेई मज्झिमपरिणामपरिणउ होज्जा। पच्चयसुभासुभा वि य चिंतिय नेउ विवागे य ॥ ७९॥

सेसाण त्ति-शेषाणां सातासातवेदनीयगतिचतुष्टयजातिपञ्चकानुपूर्वीचतुष्टयोच्छ्वासविहायोगतिद्विकत्रसस्थावरबादरसूक्ष्मपर्याप्तापर्याप्तसुभगदुर्भगसुस्वरदुःस्वरादेयानादेययशःकीर्त्ययशःकीर्त्युच्चैर्गोत्रनीचैर्गोत्राख्यानां चतुस्त्रिंशत्संख्यानां प्रकृतीनां तत्तत्प्रकृत्युदये वर्तमानाः सर्वेऽपि जीवा मध्यमपरिणामपरिणता जघन्यानुभागोदीरणास्वामिनो भवन्ति। संप्रति सर्वासां प्रकृतीनां सामान्येन जघन्योत्कृष्टानुभागोदीरणास्वामित्वपरिज्ञानार्थमुपायोपदेशमाह—पच्चयेत्यादि' प्रत्ययः परिणामप्रत्ययो भवप्रत्ययश्च तथा प्रकृतीनां शुभत्वमशुभत्वं च विपाकश्चतुर्विधः पुद्गलविपाकादिः एतान् सम्यक् चिन्त-

विस्या परिज्ञाप्य जघन्योत्कृष्टानुभागोदीरणास्वामी यथायज्ञेयोऽवगन्तव्या। तथाहि—परिणामप्रत्ययानुभागोदीरणा, प्राय उत्कृष्टा भवति। भवप्रत्यया तु जघन्या। शुभानां च संक्लेशे प्रायो जघन्यानुभागोदीरणा अशुभानां च विशुद्धौ, विपर्यासे तूत्कृष्टा इत्यादि परिज्ञाप्य तत्तत्प्रकृत्युदयवतां जघन्योत्कृष्टानुभागोदीरणास्वामित्वमवगन्तव्यमिति ॥ ७९ ॥

तदेवमुक्ताऽनुभागोदीरणा। संप्रति प्रदेशोदीरणाभिधानावसरः। तत्र च द्वावर्थाधिकारौ। तद्यथा—साद्यनादिप्ररूपणा स्वामित्वप्ररूपणा च। साद्यनादिप्ररूपणापि च द्विधा—मूलप्रकृतिविषया उत्तरप्रकृतिविषया च। तत्र मूलप्रकृतिविषया साद्यनादिप्ररूपणां चिकीर्षुराह—

पंचण्हमणुक्कोसा तिहा पएसे चउव्विहा दोण्हं। सेसविगप्पा दुविहा सव्वविगप्पा य आउस्स ॥८०॥

पंचण्ह त्ति—ज्ञानावरणदर्शनावरणनामगोत्रान्तरायरूपाणां पञ्चानां मूलप्रकृतीनामनुत्कृष्टा प्रदेशे प्रदेशविषया उदीरणा त्रिधा त्रिप्रकारा। तद्यथा—अनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च। तथाहि—एतासामुत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा गुणितकर्मांशे स्वस्वोदीरणापर्यवसाने लभ्यते। सा च सादिरध्रुवा च। ततोऽन्या सर्वाऽप्यनुत्कृष्टा। सा चानादिः, ध्रुवोदीरणत्वात्। ध्रुवाध्रुवे अभव्यभव्यापेक्षया। तथा द्वयोर्वेदनीयमोहनीययोरनुत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा चतुर्विधा। तद्यथा—सादिरनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च। तथाहि—वेदनीयस्योत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा प्रमत्तसंयतस्याप्रमत्तभावाभिमुखस्य सर्वविशुद्धस्य, मोहनीयस्य पुनः स्वोदीरणापर्यवसाने सूक्ष्मसंपरायस्य। ततो द्वयोरप्येषा साद्यध्रुवा। ततोऽन्या सर्वाप्यनुत्कृष्टा। सापि चाप्रमत्तगुणस्थानकात्प्रतिपततो वेदनीयस्योपशान्तमोहगुणस्थानकाच्च प्रतिपततो मोहनीयस्य सादिः। तत्स्थानमप्राप्तस्य द्वयोरप्यनादिः-

ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत्। 'सेसविगप्पा दुविह त्ति' एतासां सप्तानामपि मूलप्रकृतीनां शेषा उक्तव्यतिरिक्ता विकल्पा जघन्या-जघन्योत्कृष्टा द्विविधा द्विप्रकाराः। तद्यथा—सादयोऽध्रुवाश्च। तथाहि—एतासां सप्तानामतिसंक्लिष्टे (ष्टपरिणामे) मिथ्यादृष्टौ जघन्या प्रदेशोदीरणा। सा च सादिरध्रुवा च। संक्लेशपरिणामाच्च च्युतस्य मिथ्यादृष्टेरप्यजघन्या। ततः सापि सादिरध्रुवा च। उत्कृष्टा च प्रागेव भाविता। आयुषः सर्वेऽपि विकल्पा जघन्योत्कृष्टानुत्कृष्टा द्विविधाः, तद्यथा—सादयोऽध्रुवाश्च। सा च साद्यध्रुवताऽध्रुवोदीरणत्वादवसेया ॥ ८० ॥

संप्रत्युत्तरप्रकृतीनां साद्यनादिप्ररूपणार्थमाह—

मिच्छत्तस्स चउद्धा सगयालाए तिहा अणुक्कोसा। सेसविगप्पा दुविहा सव्वविगप्पा य सेसाणं ॥८१॥

मिच्छत्तस्स त्ति-मिथ्यात्वस्यानुत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा चतुर्विधा। तद्यथा-सादिरनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च। तथाहि—योऽनन्तरसमये सम्यक्त्वं संयमसहितं प्रतिपत्स्यते तस्य मिथ्यादृष्टेर्मिथ्यात्वस्योत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा। सा च सादिरध्रुवा च, समयमात्रत्वात्। ततोऽन्या सर्वाऽप्यनुत्कृष्टा। सापि च सम्यक्त्वात्प्रतिपततो भवन्ती सादिः। तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः। ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत्। तथा सप्तचत्वारिंशतः प्रकृतीनामनुत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा त्रिधा। तद्यथा—अनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च। तथाहि—पञ्चविधज्ञानावरणपञ्चविधान्तरायचतुर्विधदर्शनावरणरूपाणां चतुर्दशप्रकृतीनां क्षीणकषायस्य गुणितकर्मांशस्य स्वस्वोदीरणापर्यवसाने उत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा। सा च सादिरध्रुवा च। ततोऽन्या सर्वाऽप्यनुत्कृष्टा सा चानादिः ध्रुवोदीरणत्वात्। ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत्। तथा तैजससप्तकवर्णादिविंशतिस्थिरास्थिरशुभाशुभागुरुलघुनिर्माणनाम्ना त्रयस्त्रिंश-

स्संख्याकानां प्रकृतीनां गुणितकर्मांशस्य सयोगिकेवलिनश्चरमसमये उत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा । सा च सादिरध्रुवा च । ततोऽन्या सर्वाऽप्यनुत्कृष्टा । सा चानादिः, ध्रुवोदीरणत्वात् । आसां ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । 'सेसविगप्पा दुविह त्ति' उक्त शेषा विकल्पा जघन्याजघन्योत्कृष्टरूपा द्विविधाः । तद्यथा—साद्योऽध्रुवाश्च । तथाहि—सर्वासामप्युक्तप्रकृतीनामतिसंक्लिष्टपरिणामे मिथ्यादृष्टौ जघन्या प्रदेशोदीरणा लभ्यते । अतिसंक्लिष्टपरिणाममध्यवसने चाजघन्या । ततो द्वे अपि साद्यध्रुवे । उत्कृष्टा च प्रागेव भाविता । शेषाणां चोक्तव्यतिरिक्तानां प्रकृतीनां दशोत्तरशतसंख्यानां सर्वेऽपि विकल्पा जघन्याजघन्योत्कृष्टानुत्कृष्टा द्विविधाः । तद्यथा—साद्योऽध्रुवाश्च । साद्यध्रुवता चाध्रुवोदीरणत्वादवसेया ॥ ८१ ॥

कृता साद्यनादिप्ररूपणा । सम्प्रति स्वामित्वमभिधातव्यं । तच्च द्विधा—उत्कृष्टप्रदेशोदीरणास्वामित्वं जघन्यप्रदेशोदीरणास्वामित्वं च । तत्र प्रथमत उत्कृष्टोदीरणास्वामित्वमाह—

अणुभागुदीरणाए जहन्नसामी पएसजेट्ठाए । घाईणं अन्नयरो ओहीण विणोहिलंभेण ॥ ८२ ॥

अणुभाग त्ति—घातिकर्मणां सर्वेषामपि अनुभागोदीरणायां यो यो जघन्यानुभागोदीरणास्वामी प्राक् प्रतिपादितः स स एवोत्कृष्टप्रदेशोदीरणास्वामी गुणितकर्मांशो वेदितव्यः । नवरमन्यतर इति श्रुतकेवली इतरो वा । अवधिज्ञानावरणावधिदर्शनावरणयोरवधिलब्धिहीन उत्कृष्टप्रदेशोदीरकोऽवसेयः । अतीवेदमतिसंक्षिप्तमुक्तमिति विशेषतो विभाव्यते—अवधिज्ञानावरणवर्जानां चतुर्णां ज्ञानावरणानां चक्षुरचक्षुःकेवलदर्शनावरणानां क्षीणकषायस्य श्रुतकेवलिन इतरस्य वा गुणितकर्मांशस्य समयाधिकावलिकाशेषायां स्थितावुत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा । अवधिज्ञानावरणावधिदर्शनावरणयोः

पुनरवधिलब्धिरहितस्य क्षीणकषायस्य समयाधिकावलिकाशेषायां स्थितावुत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा । निद्राप्रचलयोरुपशान्तकषायस्य प्रमत्तसंयतेऽप्रमत्तभावाभिमुखे स्त्यानर्द्धित्रिकस्य मिथ्यात्वानन्तानुबन्धिकषायाणामनन्तरसमये सम्यक्त्वं संयमसहितं प्रतिपत्तुकामस्य मिथ्यादृष्टेश्चरमसमये, सम्यग्मिथ्यात्वस्य सम्यक्त्वप्रतिपत्त्युपान्त्यसमये, अप्रत्याख्यानावरणकषायाणामविरतसम्यग्दृष्टेरनन्तरसमये, देशविरतिं प्रतिपत्तुकामस्य प्रत्याख्यानावरणकषायाणां देशविरतस्यानन्तरसमये, संयमं प्रतिपत्तुकामस्य संज्वलनक्रोधमानमायानां तत्तद्वेदकस्य स्वस्वोदयपर्यवसाने, वेदत्रयसंज्वलनलोभानां तत्तद्वेदकस्य समयाधिकावलिकाचरमसमये, क्षपकस्य हास्यादिषट्कस्यापूर्वकरणगुणस्थानकचरमसमये, सर्वत्र गुणितकर्मांशस्योत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा वेदितव्या ॥ ८२ ॥

वेयणियाणं गहिहिई से काले अप्पमायमिय विरओ । संघयणपणगतणुदुगउज्जोया अप्पमत्तस्स ॥८३॥

वेयणियाणं ति–यः प्रमत्तो द्वितीये समयेऽप्रमादं ग्रहीष्यति अप्रमत्तो भविष्यति स प्रमत्तो विरतो वेदनीययोः सातासातरूपयोरुत्कृष्टप्रदेशोदीरको भवति, तस्य सर्वविशुद्धत्वात् । तथाऽप्रमत्तस्य प्रथमवर्जसंहननपञ्चकवैक्रियसप्तकाहारकसप्तकोद्योतनाम्नामुत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा ॥ ८३ ॥

देवनिरयाउगाणं जहन्नजेट्ठठिई गुरुअसाए । इयराऊण वि अट्ठमवासे णेयो अट्ठवासाऊ ॥ ८४ ॥

देव त्ति–देवनारकायुषोर्यथाक्रमं देवनारकौ जघन्योत्कृष्टस्थितिकौ गुरुदुःखोदये वर्तमानौ उत्कृष्टप्रदेशोदीरकौ वेदितव्यौ । एतदुक्तं भवति—देवो दशवर्षसहस्रायुःस्थितिको गुरुदुःखोदये वर्तमानो देवायुष उत्कृष्टप्रदेशोदीरकः । तथा

नैरयिकस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमायुःस्थितिको गुरुदुःखोदये वर्तमानो नरकायुष उत्कृष्टप्रदेशोदीरकः । प्रभूतं हि दुःखमनुभवन् प्रभूतान् पुद्गलान् परिशातयतीति तदुपादानं । इतरायुषोस्तिर्यग्मनुष्यायुषोर्यथासंख्यं तिर्यग्मनुष्यौ अष्टवर्षायुषौ अष्टमे वर्षे वर्तमानौ गुरुदुःखोदययुक्तौ उत्कृष्टप्रदेशोदीरकौ भवतः ॥ ७४ ॥

एगंत तिरियजोग्गा नियगविसिट्ठेसु तह अपज्जत्ता । समुच्छिममणुयंते तिरियगई देसविरयस्स ॥७५॥

एगंत त्ति—एकान्तेन तिरश्चामेवोदयं यान्ति या योग्याः प्रकृतयस्तासामेकेन्द्रियजातिद्वीन्द्रियजातित्रीन्द्रियजातिचतुरिन्द्रियजात्यातपस्थावरसूक्ष्मसाधारणनाम्नामष्टानां निजकविशिष्टेषु निजनिजप्रकृतिविशिष्टेषु । यथा एकेन्द्रियजातिस्थावरनाम्नोर्बादरपृथ्वीकायिके सर्वविशुद्धे, आतपनाम्नः खरबादरपृथ्वीकायिके, सूक्ष्मस्य पर्याप्तसूक्ष्मे, साधारणस्य पर्याप्तसाधारणे, शेषविकलेन्द्रियजातिनाम्ना तत्तज्जातिनामसु पर्याप्तेषु सर्वविशुद्धेषु उत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा भवति, तथाऽपर्याप्तनाम्नः संमूर्छिमो मनुष्योऽपर्याप्तकश्चरमसमये वर्तमान उत्कृष्टप्रदेशोदीरकः । तथा तिर्यग्गतेरुत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा देशविरतस्य, तस्य सर्वविशुद्धत्वात् ॥ ७५॥

अगइदुगाणं सम्मद्दिट्ठी उ दूजगाईणं । नीयस्स य से काले गहिहिइ विरय त्ति सो चेव ॥७६॥

पुव्वि त्ति—चतसृणामानुपूर्वीणां तस्यां तस्यां गतौ वर्तमानस्तृतीये समये सर्वविशुद्धः सम्यग्दृष्टिरुत्कृष्टप्रदेशोदीरकः । तत्र नरकतिर्यगानुपूर्व्योः क्षायिकसम्यग्दृष्टिर्वक्तव्यः । शेषेनारकगत्योरपि स एव क्षायिकसम्यग्दृष्टिरुत्कृष्टप्रदेशोदीरकः । योऽनन्तरसमये संयमं प्रतिपत्स्यते स एवाविरतसम्यग्दृष्टिर्दुर्भगादीनां दुर्भगदुःस्वरानादेयायशःकीर्तीनां नीचैर्गोत्रस्य चोत्कृष्टप्रदेशोदीरकः ॥ ७६ ॥

जोगंतुदीरगाणं जोगंते सरदुगाणुपाणूणं । नियगंते केवलिणो सव्वविसुद्धीएँ सव्वासिं ॥ ८७ ॥

जोगंतुदीरगाणं त्ति–योग्यन्तोदीरकाणां योगी सयोगिकेवली अन्ते चरमसमये उदीरको यासां ता योग्यन्तोदीरकास्तासां मनुजगतिपञ्चेन्द्रियजात्यौदारिकसप्तकतैजससप्तकसंस्थानषट्कप्रथमसंहननवर्णादिविंशत्यगुरुलघूपघातपराघातविहायोगतिद्विकत्रसबादरपर्याप्तप्रत्येकस्थिरास्थिरशुभाशुभसुभगादेययशःकीर्तिनिर्माणतीर्थकरोच्चैर्गोत्राणां द्विषष्टिसंख्यानां प्रकृतीनां सयोगिकेवली चरमसमये उत्कृष्टप्रदेशोदीरकः । तथा केवलिनः स्वरद्विकप्राणापानयोर्निजकान्ते स्वस्वनिरोधकाले उत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा । तथाहि—स्वरनिरोधकाले सुस्वरदुःस्वरयोः, प्राणापाननिरोधकाले च प्राणापाननाम्न उत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा । इह सर्वकर्मणामुत्कृष्टप्रदेशोदीरणायामेषा परिभाषा—यो यः स्वस्वोदीरणाधिकारी स स तस्य कर्मणः सर्वविशुद्ध उत्कृष्टप्रदेशोदीरणास्वामी वेदितव्यः । आयुर्व्यतिरेकेण चान्यत्र सर्वत्रापि गुणितकर्मांशः, तेन दानान्तरायादीनामपि पञ्चानां प्रकृतीनामुत्कृष्टा प्रदेशोदीरणा गुणितकर्मांशस्य क्षीणकषायस्य समयाधिकावलिकाशेषे वर्तमानस्यावगन्तव्या ॥ ८७ ॥

तदेवमुक्तमुत्कृष्टप्रदेशोदीरणास्वामित्वं । संप्रति जघन्यप्रदेशोदीरणास्वामित्वमाह—

तप्पगउदीरगतिसंकिलिट्ठभावो अ सव्वपगईणं । नेयो जहण्णसामी अणुभागुत्तो य तित्थयरे ॥ ८८ ॥

तप्पगउत्ति—यस्तासां तासां प्रकृतीनामुदीरकः सोऽतिसंक्लिष्टभावोऽतिसंक्लिष्टपरिणामः क्षपितकर्मांशः सर्वप्रकृतीनां स्वस्वयोग्यानां जघन्यप्रदेशोदीरणास्वामी वेदितव्यः । तत्रावधिज्ञानावरणवर्जानां चतुर्णां ज्ञानावरणीयानां, अवधिदर्शना-

॥ १५९ ॥

वरणवर्जानां त्रयाणां दर्शनावरणीयानां, सातासातवेदनीययोः, मिथ्यात्वस्य, षोडशानां कषायाणां, नवानां नोकषायाणां, सर्वसंख्यया पञ्चत्रिंशत्संख्यानां प्रकृतीनां मिथ्यादृष्टिः सर्वपर्याप्तिपर्याप्तः सर्वसंक्लिष्टो निद्रापञ्चकस्य तत्प्रायोग्यसंक्लेशयुक्तो जघन्यप्रदेशोदीरणास्वामी तथा योऽनन्तरसमये मिथ्यात्वं यास्यति, सोऽतिसंक्लिष्टः सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोर्जघन्यप्रदेशोदीरणास्वामी भवति । तथा गतिचतुष्टयपञ्चेन्द्रियजात्यौदारिकसप्तकवैक्रियसप्तकतैजससप्तकसंस्थानषट्कसंहननषट्कवर्णादिविंशतिपराघातोपघातागुरुलघूच्छ्वासोद्योतविहायोगतिद्विकत्रसबादरपर्याप्तप्रत्येकस्थिरास्थिरशुभाशुभसुभगदुर्भगसुस्वरदुःस्वरादेयानादेययशःकीर्त्ययशःकीर्तिनिर्माणोच्चैर्गोत्रनीचैर्गोत्रपञ्चविधान्तरायकषायाणामेकोननवतिसंख्यानां प्रकृतीनां संज्ञी पर्याप्तः सर्वोत्कृष्टसंक्लेशयुक्तो जघन्यप्रदेशोदीरणास्वामी । आहारकसप्तकस्य चाहारकशरीरी तत्प्रायोग्यसंक्लेशयुक्तः, आनुपूर्वीणामपि तत्प्रायोग्यसंक्लेशयुक्तः, आतपस्य खरबादरपृथ्वीकायिकः सर्वसंक्लिष्टः, एकेन्द्रियजातिस्थावरसाधारणनाम्नामेकेन्द्रियः सर्वोत्कृष्टसंक्लेशयुक्तः, सूक्ष्मनाम्नः सूक्ष्मैकेन्द्रियः सर्वसंक्लिष्टो जघन्यप्रदेशोदीरणास्वामी । अपर्याप्तकनाम्नः पुनरपर्याप्तमनुष्यः सर्वसंक्लिष्टश्चरमसमये वर्तमानो जघन्यप्रदेशोदीरको भवति । तथा द्वित्रिचतुरिन्द्रियजातीनां यथाक्रमं द्वित्रिचतुरिन्द्रियाः सर्वसंक्लिष्टा जघन्यप्रदेशोदीरणास्वामिनः । 'अणुभागुव्व य तित्थयरे त्ति' तीर्थकरनाम्नो य एव जघन्यानुभागोदीरणास्वामी प्राक् प्रतिपादितः, स एव जघन्यप्रदेशोदीरणास्वामी अपि वेदितव्यः । तीर्थकरकेवली यावदायोजिकाकरणमारभते तावत्तीर्थकरनाम्नो जघन्यप्रदेशोदीरको वेदितव्य इत्यर्थः ॥ ८८ ॥

वेईण वेइजुए अइसुद्धवेइयआउगाणं तु । पढमस्स जहणठिई सेसाणुक्कोसगठिइंमि ॥ ८९ ॥

उदीरणंति–अवधिज्ञानावरणावधिदर्शनावरणयोरवधिलब्धियुक्तः सर्वसंक्लिष्टो जघन्यप्रदेशोदीरणास्वामी। अवधिदिकं ह्युत्पादयतो बहवः पुद्गलाः परिक्षीणाः इत्यवधिलब्धिग्रहणं । तथा चतुर्णामप्यायुषां स्वस्वभूमिकानुसारेणातीव सुखमनुभवन् जघन्यप्रदेशोदीरको भवति। तत्र प्रथमस्य नरकायुषो दशवर्षसहस्रप्रमाणायां जघन्यस्थितौ वर्तमानो नैरयिकः। स हि शेषनारकापेक्षयाऽतिशयेन सुखी। शेषाणां च तिर्यग्मनुष्यदेवायुषामुत्कृष्टस्थितौ वर्तमानाः स्वस्वयोग्यतानुसारेण परमसुखिनो यथासंख्यं तिर्यग्मनुष्यदेवा जघन्यप्रदेशोदीरणस्वामिनो वेदितव्याः ॥ ८९ ॥

॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां कर्मप्रकृतिटीकायामुदीरणाकरणं समाप्तम् ॥

तदेवमभिहिता सप्रपञ्चमुदीरणा। संप्रति उपशमनाप्रतिपादनावसरः। तत्र चैतेऽधिकाराः, तद्यथा—प्रथमसम्यक्त्वोत्पादप्ररूपणा, देशविरतिलाभप्ररूपणा, सर्वविरतिलाभप्ररूपणा, अनन्तानुबन्धिविसंयोजना, दर्शनमोहनीयक्षपणा, दर्शनमोहनीयोपशमना, चारित्रमोहनीयोपशमना, देशोपशमना पुनः सप्रभेदेति। तत्रैवमुपशमनाकरणं सप्रभेदं सर्वात्मना व्याख्यातुमशक्यं। ततो यत्रांशे व्याख्यातुमात्मनोऽशक्तिस्तत्रांशे तद्वेदिविशेषाचार्यो नमस्कारं चिकीर्षुराह—

करणकया अकरणा वि य दुविहा उवसामण त्थ बिइयाए। अकरणअणुइन्नाए अणुओगधरे पणिवयामि ॥ १ ॥

करणकय त्ति—इह द्विविधा उपशमना करणकृताऽकरणकृता च। तत्र करणं क्रिया यथाप्रवृत्तापूर्वानिवृत्तिकरणसाध्यः क्रियाविशेषः, तेन कृता करणकृता। तद्विपरीताऽकरणकृता। या संसारिणां जीवानां गिरिनदीपाषाणवृत्तता-दिन्यायेन यथाप्रवृत्तादिकरणक्रियाविशेषमन्तरेणापि वेदनानुभवनादिभिः कारणैरुपशमनोपजायते, साऽकरणकृतेत्यर्थः। इदं च करणकृताकरणकृतत्वरूपं द्वैविध्यं देशोपशमनाया एव द्रष्टव्यं, न सर्वोपशमनायाः, तस्याः करणेभ्य एव भावात्। उक्तं च पञ्चसंग्रहमूलटीकायां—"देशोपशमना करणकृता करणरहिता च। सर्वोपशमना तु करणकृतैवेति"। अस्याश्चाकरणकृतोपशमनाया नामधेयद्वयं, तद्यथा—अकरणोपशमना, अनुदीर्णोपशमना च। तस्याश्च संप्रत्यनुयोगो व्यवच्छिन्नः, तत आचार्यः स्वयं तस्या अनुयोगमजानानस्तद्वेदिविदुषां विशिष्टमतिप्रज्ञाकलितचतुर्दशपूर्ववेदिनां नमस्कारमाह—'बिइयाए' इत्यादि, द्वितीयाया अकरणकृताया उपशमनाया अकरणानुदीर्णरूपनामधेयद्वययुक्ताया अनुयोगधरान् व्याख्याकुशलान् प्रणिपतामि तेषु प्रणिपातं करोमि ॥ १ ॥

तस्मादिह करणकृतोपशमनयाधिकारः । सापि च द्विधा । द्वैविध्यमेवाह—

सव्वस्स य देसस्स य करणुवसमया डुसन्नि एक्किक्का । सव्वस्स गुणपसत्था देसस्स वि तासि विवरीया ॥२॥

सवस्स त्ति—सा करणकृतोपशमना द्विविधा—सर्वस्यविषये देशस्य च, सर्वविषया देशविषया चेत्यर्थः । एकैकस्या अपि द्वे द्वे नामधेये । तद्यथा—सर्वस्य सर्वोपशमनाया गुणोपशमना प्रशस्तोपशमना चेति, तथा देशस्य देशोपशमनायास्तयोर्द्वयोः पूर्वोक्तयोर्नामधेययोर्विपरीते नामधेये । तद्यथा—अगुणोपशमनाऽप्रशस्तोपशमना च ॥ २ ॥

सव्वुवसमणा मोहस्सेव तस्सुवसमक्किया जोग्गो । पंचेंदिउ उ सन्नी पज्जत्तो लद्धितिगजुत्तो ॥ ३ ॥

पुव्वं पि विसुज्झंतो गंठियसत्ताणइक्कमिय सोहिं । अन्नयरे सागारे जोगे य विसुद्धलेसासु ॥ ४ ॥

ठिइ सत्तकम्म अंतोकोडीकोडी करेत्तु सत्तण्हं । दुट्ठाणं चउट्ठाणे असुभ सुभाणं च अणुभागं ॥ ५ ॥

बंधंतो धुवपगडी भवपाउग्गा सुभा अणाऊ य । जोगवसा य पएसं उक्कोसं मज्झिम जहण्णं ॥ ६ ॥

ठिइबंधद्धापूरे नवबंधं पल्लसंखभागूणं । असुभसुभाणणुभागं अणंतगुणहाणिवुड्ढीहिं ॥ ७ ॥

करणं अहापवत्तं अपुव्वकरणमनियट्टिकरणं च । अंतोमुहुत्तियाइं उवसंतद्धं च लहइ कमा ॥ ८ ॥

सव्वुवसमणेत्यादि—इह सर्वोपशमना मोहस्यैव मोहनीयस्यैव । शेषाणां तु कर्मणां देशोपशमना, तत्र तस्य मोहनीयस्य सर्वोपशमनाक्रियायोग्यः पञ्चेन्द्रियः संज्ञी सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्तः । इत्येवं लब्धित्रिकयुक्तः पञ्चेन्द्रियत्वसं-

नित्यपर्याप्तत्वरूपाभिस्तिसृभिर्लब्धिभिर्युक्तः । अथवा उपशमलब्ध्युपदेशश्रवणलब्धिकरणत्रयहेतुभूतप्रकृष्टयोगलब्धिरूपलब्धित्रिकयुक्तः । करणकालात्पूर्वमपि अन्तर्मुहूर्तकालं यावत् प्रतिसमयमनन्तगुणवृद्ध्या विशुद्ध्या विशुध्यमानोऽवदायमानचित्तसंततिः ग्रन्थिकसत्त्वानामभव्यसिद्धिकानां या विशोधिस्तामतिक्रम्य वर्तमानः ततोऽनन्तगुणविशुद्ध इत्यर्थः । तथाऽन्यतरस्मिन्मतिश्रुताज्ञानविभंगज्ञानानामन्यतमस्मिन् साकारे साकारोपयोगे (योगे) चान्यतमस्मिन्मनोयोगे वाग्योगे काययोगे वा वर्तमानः, तिसृणां विशुद्धानां लेश्यानामन्यतमस्यां लेश्यायां वर्तमानो, जघन्येन तेजोलेश्यायां, मध्यमपरिणामेन पद्मलेश्यायां, उत्कृष्टपरिणामेन शुक्ललेश्यायां । तथायुर्वर्जानां सप्तानां कर्मणां स्थितिमन्तःसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणां कृत्वा, अशुभानां कर्मणामनुभागं चतुःस्थानकं सन्तं द्विस्थानकं करोति । शुभानां च कर्मणां द्विस्थानकं सन्तं चतुःस्थानकं करोति । तथा ध्रुवप्रकृतीः पञ्चविधज्ञानावरणनवविधदर्शनावरणमिथ्यात्वषोडशकषायभयजुगुप्सातैजसकार्मणवर्णगन्धरसस्पर्शागुरुलघूपघातनिर्माणपञ्चविधान्तरायरूपाः सप्तचत्वारिंशत्संख्या बध्नन् परावर्तमानाः स्वस्वभवप्रायोग्याः प्रकृतीः शुभा एव बध्नाति । सा अप्यायुर्वर्जाः । अतीव विशुद्धपरिणामो हि नायुर्बन्धमारभते इति कृत्वा तद्वर्जनं । भवप्रायोग्य इतिवचनादेतदवगन्तव्यं—यदुत तिर्यङ् मनुष्यो वा प्रथमसम्यक्त्वमुत्पादयन् देवगतिप्रायोग्याः शुभाः प्रकृतीर्देवगतिदेवानुपूर्वीपञ्चेन्द्रियजातिवैक्रियशरीरवैक्रियांगोपांगसमचतुरस्रसंस्थानपराघातोच्छ्वासप्रशस्तविहायोगतित्रसादिदशकसातवेदनीयोच्चैर्गोत्ररूपा एकविंशतिसंख्या बध्नाति । देवो नैरयिको वा प्रथमसम्यक्त्वमुत्पादयन् मनुजगतिप्रायोग्या मनुजगतिमनुजानुपूर्वीपञ्चेन्द्रियजातिसमचतुरस्रसंस्थानप्रथमसंहननौदारिकशरीरौदारि-

कांगोपांगपराघातोच्छ्वासप्रशस्तविहायोगतित्रसादिदशकसातवेदनीयोच्चैर्गोत्ररूपा द्वाविंशतिसंख्या बध्नाति । केवलं यदि सप्तमपृथिवीनारकः प्रथमसम्यक्त्वमुत्पादयति । ततस्तिर्यग्गतितिर्यगानुपूर्वीनीचैर्गोत्राणि वक्तव्यानि । शेषं तदेव । तथा बध्यमानप्रकृतीनां स्थितिं बध्नाति अन्तःसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणामेव नाधिकां । योगवशाच्च प्रदेशाग्रमुत्कृष्टं मध्यमं जघन्यं च बध्नाति । तथाहि–जघन्ये योगे वर्तमानो जघन्यं प्रदेशाग्रं बध्नाति, मध्यमे मध्यमं, उत्कृष्टे तूत्कृष्टमिति । स्थितिबन्धेऽपि च पूर्णे सत्यन्यं स्थितिबन्धं प्राक्तनस्थितिबन्धापेक्षया पल्योपमसंख्येयभागन्यूनं करोति । तस्मिन्नपि च परिपूर्णे सत्यन्यं स्थितिबन्धं प्राक्तनस्थितिबन्धापेक्षया पल्योपमसंख्येयभागन्यूनं करोति । एवमन्यमन्यं स्थितिबन्धं पूर्वपूर्वापेक्षया पल्योपमसंख्येयभागन्यूनं करोति । अशुभानां च प्रकृतीनां बध्यमानानामनुभागं द्विस्थानकं बध्नाति । तमपि प्रतिसमयमनन्तगुणहीनं शुभानां च चतुःस्थानकं बध्नाति । तमपि प्रतिसमयमनन्तगुणवृद्धं । एवमसौ कुर्वन् किं करोतीत्यत आह–'करणमित्यादि' करणं यथाप्रवृत्तं करोति । ततोऽपूर्वकरणं । ततोऽपि अनिवृत्तिकरणं । करणमिति परिणामविशेषः, 'करणं परिणामोऽत्र' इतिवचनप्रामाण्यात् । एतानि च त्रीण्यपि करणानि प्रत्येकमान्तर्मौहूर्तिकानि । सर्वेषामपि करणानां कालोऽन्तर्मुहूर्तप्रमाणः । ततोऽनेन क्रमेण चतुर्थीमुपशान्ताद्धां लभते । सापि चान्तर्मुहूर्तिकी ॥ ३–४–५–६–७–८ ॥

सम्प्रति करणानामेव स्वरूपमाविश्चिकीर्षुराह—

अणुसमयं वट्टंतो अज्झवसाणाण णंतगुणणाए । परिणामट्ठाणाणं दोसु वि लोगा असंखिज्जा ॥ ९ ॥

अणुसमय त्ति—अनुसमयं समये समयेऽध्यवसानानामनन्तगुणनया विशुद्ध्या प्रतिसमयमनन्तगुणवृद्ध्याऽध्यवसानानां विशुद्ध्येत्यर्थः । प्रवर्धमानो यावत् करणसमाप्तिर्भवति तावन्निरन्तरं वर्धते । कियन्ति पुनरध्यवसानानि करणेषु प्रत्येकं भवन्तीति चेदुच्यते—'परिणामेत्यादि' द्वयोरपि यथाप्रवृत्तापूर्वकरणयोः परिणामस्थानानामनुसमय लोका असङ्ख्येया भवन्ति। एतदुक्तं भवति—यथाप्रवृत्तकरणेऽपूर्वकरणे च प्रतिसमयमसङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशराशिप्रमाणानि अध्यवसायस्थानानि भवन्ति । तथाहि—यथाप्रवृत्तकरणे प्रथमसमये विशोधिस्थानानि नानाजीवापेक्षयाऽसंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणानि । द्वितीयसमये विशेषाधिकानि । ततोऽपि तृतीयसमये विशेषाधिकानि । एवं तावद्वाच्यं यावच्चरमसमयः । एवमपूर्वकरणेऽपि द्रष्टव्यम् । अमूनि चाध्यवसायस्थानानि यथाप्रवृत्तापूर्वकरणयोः सम्बन्धीनि स्थाप्यमानानि विषमचतुरस्रक्षेत्रमास्तृणन्ति । तयोरुपरि चानिवृत्तकरणाध्यवसायस्थानानि मुक्तावलीसंस्थानानि भवन्ति । उपर्युपरिमुखानि चामून्यनुचिन्त्यमानानि प्रतिसमयमनन्तगुणवृद्ध्या प्रवर्धमानान्यवगन्तव्यानि, तिर्यक्षट्स्थानपतितानि। स्थापना चेयम्॥ए

मंदविसोही पढमस्स संखभागाहि पढमसमयम्मि । उक्कस्सं उप्पिमहो एक्केक्कं दोण्ह जीवाण ॥१०॥
आचरमाउ सेसुक्कोसं पुव्वप्पवत्तमिइनामं । विइयस्स विइयसमए जहन्नमवि अणंतरुक्कस्सा ॥ ११ ॥

मंदविसोहीत्यादि—इह कल्पनया द्वौ पुरुषौ युगपत्करणप्रतिपन्नौ विवक्ष्येते । तत्रैकः सर्वजघन्यया श्रेण्या प्रतिपन्नः, अपरस्तु सर्वोत्कृष्टया विशोधिश्रेण्या । तत्र प्रथमस्य जीवस्य प्रथमसमये मन्दा सर्वजघन्या विशोधिः सर्वस्तोका । ततो द्वितीयसमये जघन्या विशोधिरनन्तगुणा । ततोऽपि तृतीयसमये जघन्या विशोधिरनन्तगुणा । एवं तावद्वाच्यं यावद्य-

थाप्रवृत्तकरणस्य संख्येयो भागो गतो भवति । ततः प्रथमसमये द्वितीयस्य जीवस्योत्कृष्टं विशोधिस्थानमनन्तगुणं वक्तव्यं । ततोऽपि यतो जघन्यस्थानान्निवृत्तस्तस्योपरितनी जघन्या विशोधिरनन्तगुणा । ततोऽपि द्वितीये समये उत्कृष्टा विशोधिरनन्तगुणा । तत उपरि जघन्या विशोधिरनन्तगुणा । एवमुपर्यधश्चैकैकं विशोधिस्थानमनन्तगुणतया द्वयोर्जीवयोस्तावन्नेयं यावच्चरमसमये जघन्या विशोधिः । तत आ चरमात् चरममभिव्याप्य यान्यनुक्तानि स्थानानि उत्कृष्टानि विशोधिस्थानानि तानि क्रमेण निरन्तरमनन्तगुणानि वक्तव्यानि । तदेवं समाप्तं यथाप्रवृत्तकरणं । अस्य च यथाप्रवृत्तकरणस्य पूर्वप्रवृत्तमिति द्वितीयं नाम, शेषकरणाभ्यां पूर्वं प्रथमं प्रवृत्तं पूर्वप्रवृत्तमिति । अस्मिंश्च यथाप्रवृत्तकरणे स्थितिघातो रसघातो गुणश्रेणिर्वा न प्रवर्तते, केवलमुक्तरूपा विशोधिरेवानन्तगुणा । यानि चाप्रशस्तानि कर्माण्यत्र स्थितो बध्नाति तेषामनुभागं द्विस्थानकं बध्नाति । यानि च शुभानि तेषां चतुःस्थानकं । स्थितिबन्धेऽपि च पूर्णे पूर्णे सत्यन्यं स्थितिबन्धं पल्योपमसंख्येयभागन्यूनं बध्नाति । संप्रत्यपूर्वकरणमभिधीयते–'बिइयस्सेत्यादि' द्वितीयस्य करणस्यापूर्वकरणाख्यस्य यो द्वितीयः समयस्तत्र जघन्यमपि विशोधिस्थानमनन्तरोत्कृष्टात् प्रथमसमयभाविन उत्कृष्टात् विशोधिस्थानात् अनन्तगुणं वक्तव्यं । एतदुक्तं भवति–नेह यथाप्रवृत्तकरणे इव प्रथमतो निरन्तरं जघन्यानि विशोधिस्थानान्यनन्तगुणतया वक्तव्यानि । किंतु प्रथमसमये प्रथमतो जघन्या विशोधिः सर्वस्तोका वाच्या । सापि च यथाप्रवृत्तकरणचरमसमयभाविन उत्कृष्टाद्विशोधिस्थानादनन्तगुणा । ततः प्रथमसमय एवोत्कृष्टा विशोधिरनन्तगुणा । ततोऽपि द्वितीयसमये जघन्या विशोधिरनन्तगुणा । ततोऽपि तस्मिन्नेव द्वितीयसमये उत्कृष्टा विशोधिरनन्तगुणा । ततोऽपि तृतीयसमये जघन्या

विशोधिरनन्तगुणा । ततोऽपि तस्मिन्नेव तृतीयसमये उत्कृष्टा विशोधिरनन्तगुणा । एवं प्रतिसमयं तावद्वाच्यं यावच्चरमसमये उत्कृष्टा विशोधिरिति ॥ १०–११ ॥

निव्वयणमवि ततो से ठिइरसघायठिइबंधगद्धा उ । गुणसेढी विय समगं पढमे समये पवत्तति ॥ १२ ॥

निव्वयणं ति–ततः 'से' तस्यापूर्वकरणस्य निर्वचनं निश्चयमन्वर्थानुयायि वचनमभिधानं वक्तव्यं । तद्यथा–अपूर्वाणि अपूर्वाणि करणानि स्थितिघातरसघातगुणश्रेणिस्थितिबन्धादीनां निवर्तनानि यस्मिन् तत् अपूर्वकरणं । तथाहि–अपूर्वकरणे प्रविशन् प्रथमसमय एव स्थितिघातं रसघातं गुणश्रेणिं स्थितिबन्धं चान्यं युगपदारभते । तथा चाह–'ठिइरसेत्यादि' स्थितिघातो रसघातः स्थितिबन्धाद्धा गुणश्रेणिरपि च । एते चत्वारः पदार्थाः समकं युगपत् प्रथमे समये प्रवर्तन्ते ॥ १२ ॥

तत्र स्थितिघातप्रतिपादनार्थमाह—

उयहिपुहत्तुक्कस्सं इयरं पल्लस्स संखतमभागो । ठिइकंडगमणुभागाणणंतभागा मुहुत्तंतं ॥ १३ ॥

अणुभागकंडगाणं बहुहिं सहस्सेहिं पूरए एक्कं । ठिइकंडग सहस्सेहिं तेसिं बीयं सहस्सेहिं ॥ १४॥

उयहि त्ति–स्थितिसत्कर्मणोऽग्रिमभागादुत्कर्षत उदधिपृथक्त्वं उदधिपृथक्त्वप्रमाणं प्रभूतसागरोपमशतप्रमाणमित्यर्थः । जघन्येन पुनः पल्योपमसंख्येयभागमात्रं स्थितिकण्डकमुत्किरति । उत्कीर्य च याः स्थितीरधो न खण्डयिष्यति तत्र तद्दलिकं प्रक्षिपति । अन्तर्मुहूर्तेन च कालेन तत् स्थितिकण्डकमुत्कीर्यते । ततः पुनरप्यधस्तात् पल्योपमसंख्येयभागमात्रं

स्थितिकण्डकमन्तर्मुहूर्तेन कालेनोत्किरति । प्रागुक्तप्रकारेणैव च निक्षिपति । एवमपूर्वकरणाद्धायां प्रभूतानि स्थितिखं-डसहस्राणि व्यतिक्रामन्ति । तथा च सति यत् अपूर्वकरणस्य प्रथमसमये स्थितिसत्कर्मासीत्, तत्तस्यैव चरमसमये संख्येयगुणहीनं जातं । संप्रति रसघातोऽभिधीयते–'अणुभागाणेत्यादि' अशुभानां प्रकृतीनां यदनुभागसत्कर्म तस्यानन्ततमं भागं मुक्त्वा शेषाननन्ताननुभागभागान् अन्तर्मुहूर्तेन कालेनाशेषानपि विनाशयति । ततः पुनरपि तस्य प्राग्मुक्तस्यानन्ततमस्यानन्ततमं भागं मुक्त्वा शेषान् अनुभागभागान् अन्तर्मुहूर्तेन कालेन विनाशयति । एवमनेकान्यनुभागखंडसहस्राणि एकस्मिन् स्थितिखंडे व्यतिक्रामन्ति । तेषां च स्थितिखंडानां सहस्रैर्द्वितीयमपूर्वकरणं परिसमाप्यते । संप्रति स्थितिबन्धाद्धा भण्यते–अपूर्वकरणस्य प्रथमसमयेऽन्य एवापूर्वः पल्योपमसंख्येयभागहीनः स्थितिबन्ध आरभ्यते । स्थितिघातस्थितिबन्धौ युगपदेवारभ्येते, युगपदेव च निष्ठां यातः ॥ १३–१४ ॥

अधुना गुणश्रेणिस्वरूपमाह—

गुणसेढी निक्खेवो समये समये असंखगुणणाए । अद्धादुगाइरित्तो सेसे सेसे य निक्खेवो ॥ १५ ॥

गुणसेढि त्ति–यत्स्थितिकण्डकं घातयति तन्मध्याद्दलिकं गृहीत्वा उदयसमयादारभ्य प्रतिसमयमसंख्येयगुणनया निक्षिपति । तद्यथा—उदयसमये स्तोकं । द्वितीयसमयेऽसंख्येयगुणं । ततोऽपि तृतीयसमयेऽसंख्येयगुणं । एवं तावद्वक्तव्यं यावदन्तर्मुहूर्तचरमसमयः । तच्चान्तर्मुहूर्तमपूर्वकरणानिवृत्तिकरणकालात् मनागतिरिक्तं वेदितव्यं । अक्षरयोजना त्वियं–गुणश्रेण्यां निक्षेपः समये समयेऽसंख्येयगुणनया पूर्वपूर्वसमयापेक्षया उत्तरोत्तरसमये वृद्ध्यात्मकया । सोऽपि च निक्षेपोऽ-

व्यधिकातिरिक्तः अपूर्वकरणानिवृत्तिकरणकालाभ्यामभ्यधिकः। एष प्रथमसमयगृहीतदलिकनिक्षेपविधिः। एवं द्वितीयादिसमयगृहीतानामपि दलिकानां निक्षेपविधिर्द्रष्टव्यः। अन्यच्च गुणश्रेणिरचनाय प्रथमसमये दलिकं यद्गृह्यते तत्स्तोकं। द्वितीयसमयेऽसंख्येयगुणं। ततोऽपि तृतीयसमयेऽसंख्येयगुणं। एवं तावद्वाच्यं यावद्गुणश्रेणिकरणचरमसमयः। तथाऽपूर्वकरणसमयेषु अनिवृत्तिकरणसमयेषु चानुभवतः क्रमशः हीयमानेषु सत्सु गुणश्रेणिदलिकनिक्षेपः शेषे शेषे भवति, उपरि च न वर्धते ॥१५॥

संप्रत्यनिवृत्तिकरणस्वरूपमाह—

अनियट्टिम्मि वि एवं तुल्ले काले समा तओ नामं। संखिज्जइमे सेसे भिन्नमुहुत्तं अहो मुच्चा ॥ १६ ॥
किंचूणमुहुत्तसमं ठिइबंधद्धाए अंतरं किच्चा। आवलिदुगेक्कसेसे आगाल उदीरणा समिया ॥ १७ ॥

अनियट्टिम्मि त्ति—यथाऽपूर्वकरणप्रथमसमयादारभ्य स्थितिघातादयो युगपत्प्रवर्तमाना उक्ता एवमनिवृत्तिकरणेऽपि वक्तव्याः। 'तुल्ले काले समा तओ नामं ति' तुल्ये समाने काले यतः समा सर्वेषामपि तत्प्रविष्टानां विशोधिर्भवति, न विषमा, ततो नाम सान्वयं निर्वचनीय अनिवृत्तिकरणमिति। एतदुक्तं भवति—अनिवृत्तिकरणस्य प्रथमसमये ये वर्तन्ते ये च वृत्ता ये च वर्तिष्यन्ते तेषां सर्वेषामपि समा एकरूपा विशोधिः। द्वितीयसमयेऽपि च ये वर्तन्ते ये च वृत्ता ये च वर्तिष्यन्ते, तेषामपि सर्वेषां परस्परं समा विशोधिः। नवरं प्रथमसमयभाविविशोध्यपेक्षयाऽनन्तगुणा। एवं तावद्वक्तव्यं यावदनिवृत्तिकरणचरमसमयः। तत एतस्मिन् करणे प्रविष्टानां तुल्यकालानामसुमतां परस्परमध्यवसानानां या निवृत्तिर्व्यावृत्तिः सा न विद्यत इत्यनिवृत्तिकरणमिति नाम। अस्मिंश्चानिवृत्तिकरणे यावन्तः समयास्तावन्ति अध्यवसायस्थानानि पूर्व-

सात् पूर्वस्मादनन्तगुणवृद्धानि । 'संखिज्जेत्यादि' अनिवृत्तिकरणाद्धायाः संख्येयेषु भागेषु गतेषु सत्सु एकस्मिंश्च भागे संख्येयतमे शेषे तिष्ठति अन्तर्मुहूर्तमात्रमधो मुक्त्वा मिथ्यात्वस्यान्तरकरणं करोति । अन्तरकरणकरणकालश्चान्तर्मुहूर्तप्रमाणः प्रथमस्थितेः किंचिन्न्यूनोऽभिनवस्थितिबन्धाद्धया समः । तथाहि—अन्तरकरणकरणप्रथमसमये एवान्यं स्थितिबन्धं मिथ्यात्वस्यारभते । स्थितिबन्धान्तरकरणे च युगपदेव परिसमापयति । अन्तरकरणे च क्रियमाणे गुणश्रेणेः संख्येयतमं भागमन्तरकरणदलिकेन सहोत्किरति उत्कीर्यमाणं च दलिकं प्रथमस्थितौ द्वितीयस्थितौ च प्रक्षिपति । अन्तरकरणाच्चाधस्तनी स्थितिः प्रथमा स्थितिरित्युच्यते । उपरितनी तु द्वितीया । प्रथमस्थितौ च वर्तमान उदीरणाप्रयोगेण दलिकं प्रथमस्थितिसत्कं दलिकं समाकृष्योदयसमये प्रक्षिपति सा उदीरणा । यत्पुनः द्वितीयस्थितेः सकाशादुदीरणाप्रयोगेण समाकृष्योदये प्रक्षिपति स आगाल इति । उदीरणाया एव विशेषप्रतिपत्त्यर्थमिदं द्वितीयं नाम पूर्वसूरिभिरावेदितं । उदयोदीरणाभ्यां च प्रथमां स्थितिमनुभवन् तावद्गतो यावदावलिकाद्विकं शेषं तिष्ठति । तस्मिंश्च स्थिते आगालो न भवति, किंतु केवलोदीरणैव । साप्युदीरणा तावद्यावदावलिकाशेषो न भवति । आवलिकायां च शेषीभूतायामुदीरणापि निवर्तते । ततः केवलेनैवोदयेन तामावलिकामनुभवति । तस्यामपि चापगतायामुदयोऽपि मिथ्यात्वस्य विनिवर्तते, तद्दलिकाभावात् । तस्मिंश्चापगते सत्यौपशमिकं सम्यक्त्वमवाप्नोति ॥ १६–१७ ॥

तथा चाह—

मिच्छत्तुदए खीणे लहए सम्मत्तमोवसमियं सो । लंभेण जस्स लब्भइ आयहियमलद्धपुव्वं जं ॥ १८ ॥

॥ १६५ ॥

मिच्छुदए त्ति–मिथ्यात्वस्योदये क्षीणे सति स जीव एतेन प्रकारेणौपशमिकं सम्यक्त्वं लभते। यस्य सम्यक्त्वस्य लाभेन यदास्मदित्तमलब्धपूर्वमर्हदादितत्त्वप्रतिपत्त्यादि सल्लभते। तथाहि—सम्यक्त्वलाभे सति जात्यन्धस्य पुंसश्चक्षुर्लाभे इ (इ) व जन्तोर्यथावस्थितवस्तुतत्त्वावलोको जायते। महाव्याध्यभिभूतस्य व्याध्यपगमे इव महांश्च प्रमोदः। तदुक्तं–"जात्यंधस्य यथा पुंसश्चक्षुर्लाभे शुभोदये। सद्दर्शनं तथैवास्य सम्यक्त्वे सति जायते ॥ १ ॥ आनन्दो जायतेऽत्यन्तं तात्त्विकोऽस्य महात्मनः। सद्व्याध्यपगमे यद्वद्व्याधितस्य सदौषधात् ॥ २ ॥" इति ॥ १८ ॥

तं कालं बीयठिइं तिहाणुभागेण देसघाइ त्थ। सम्मत्तं सम्मिस्सं मिच्छत्तं सव्वघाईओ ॥ १९ ॥

तं त्ति–'तं कालं' तस्मिन् काले यतोऽनन्तरसमये औपशमिकसम्यग्दृष्टिर्भविष्यति, तस्मिन् प्रथमस्थितौ चरमसमये इत्यर्थः। मिथ्यादृष्टिः सन् द्वितीय द्वितीयस्थितिगत दलिकमनुभागेनानुभागभेदेन त्रिधा करोति । तद्यथा–शुद्धमर्धविशुद्धमविशुद्धं च। तत्र शुद्धं सम्यक्त्वं, तच्च देशघाति, देशघातिरसोपेतत्वात्। अर्धविशुद्धं सम्यग्मिथ्यात्वं, तच्च सर्वघाति, सर्वघातिरसोपेतत्वात्। अशुद्धं मिथ्यात्वं, तदपि सर्वघाति। तथा चाह–सम्मिश्रं मिश्रसहितं मिथ्यात्वं सर्वघाति॥१९॥

पढमे समए थोवो सम्मत्ते मीसए असंखगुणो। अणुसमयमवि य कमसो भिन्नमुहुत्ता हि विज्झाओ॥२०॥

पढमे त्ति–औपशमिकसम्यक्त्वलाभप्रथमसमयादारभ्य मिथ्यात्वदलिकं गुणसंक्रमेण सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः संक्रमयति। तद्यैवं–प्रथमसमये स्तोको दलिकनिक्षेपः सम्यक्त्वे। ततो मिश्रेऽसंख्येयगुणः। ततोऽपि द्वितीये समये सम्य-

क्त्वेऽसंख्येयगुणः । ततोऽपि तस्मिन्नेव द्वितीये समये सम्यग्मिथ्यात्वेऽसंख्येयगुणः । एवमनुसमयं प्रतिसमयं क्रमशः क्रमेण तावद्वक्तव्यं यावदन्तर्मुहूर्तं । ततः परं विध्यातसंक्रमः प्रागभिहितस्वरूपः प्रवर्तते ॥ २० ॥

ठिइरसघाउ गुणसेढी विय तावं पि आउवज्जाणं । पढमठिइए एगदुगावलिसेस त्ति मिच्छत्ते ॥ २१ ॥

ठिइ त्ति–यावद्गुणसंक्रमस्तावदायुर्वर्जानां सप्तानां कर्मणां स्थितिघातो रसघातो गुणश्रेणिर्वा प्रवर्तते । गुणसंक्रमे च निवर्तमाने ता अपि निवर्तन्ते । मिथ्यात्वस्य पुनः प्रथमस्थितौ यावदेका आवलिका शेषा न भवति, तावन्मिथ्यात्वस्य स्थितिघातरसघातौ भवतः । आवलिकायां तु शेषीभूतायां तौ निवृत्तौ । यावच्च प्रथमस्थितौ द्वे आवलिके शेषे न भवतस्तावद्गुणश्रेणिरपि मिथ्यात्वस्य प्रावर्त्तिष्ट । आवलिकाद्विके तु शेषीभूते गुणश्रेणिर्निवृत्ता । तदेवमन्तरकरणे प्रविष्टः सन् प्रथमसमयादारभ्य औपशमिकसम्यग्दृष्टिस्तावदभूत् यावदन्तर्मुहूर्तं ॥ २१ ॥

ततः संप्रति यत्करोति तदाह—

उवसंतद्धा अंते विहिणा उकट्टियस्स दलियस्स । अज्झवसाणणुरूवस्सुदउ तिसु एक्कयरयस्स ॥ २२ ॥

उवसंतद्ध त्ति–औपशमिकसम्यक्त्वाद्धाया अन्ते पर्यन्ते किञ्चित्समधिकावलिकाशेषे वर्तमानस्त्रयाणामपि द्वितीयस्थितिगतानां सम्यक्त्वादिपुञ्जानां दलिकमध्यवसायविशेषेण समाकृष्यान्तरकरणपर्यन्तावलिकायां प्रक्षिपति । तत्र प्रथमसमये प्रभूतं । द्वितीयसमये स्तोकं । तृतीयसमये स्तोकतरं । एवं तावद्वाच्यं यावदावलिकाचरमसमयः । तानि चैवं दलिकानि निक्षिप्यमाणानि गोपुच्छसंस्थानसंस्थितानि भवन्ति । तत आवलिकामात्रे कालेऽन्तरकरणस्य शेषे अमीषां त्रयाणामे-

कतरस्य दलिकस्योदयो भवति । किंविशिष्टस्येत्याह—अध्यवसायानुरूपस्य । एतदुक्तं भवति—यदि तदानीं शुद्धः परिणामस्तर्हि सम्यक्त्वदलिकस्योदयः । मध्यमश्चेत्परिणामस्तर्हि सम्यग्मिथ्यात्वदलिकस्य । जघन्यश्चेत्ततो मिथ्यात्वदलिकस्येति ॥२२॥

सम्मत्तपढमलंभो सव्वोवसमा तहा विगिट्ठो य । छालिगसेसाएँ परं आसाणं कोइ गच्छेज्जा ॥ २३ ॥

सम्मत्त त्ति—एष औपशमिकसम्यक्त्वप्रथमलाभो मिथ्यात्वस्य सर्वोपशमाद्भवति, नान्यथा । तथा प्रथमस्थित्यपेक्षया विप्रकर्षश्च बृहत्तरान्तर्मुहूर्तकालप्रमाणश्च । एष सम्यक्त्वप्रथमलाभः । अस्मिंश्च सम्यक्त्वे लभ्यमाने सति कश्चित्सम्यक्त्वेन समं देशविरतिं सर्वविरतिं वा प्रतिपद्यते । उक्तं च शतकबृहच्चूर्णौ—"उवसमसम्मद्दिट्ठी अंतरकरणट्ठिओ कोई देसविरयं पि लभेइ, कोई पमत्तापमत्तभावं पि, सासायणो पुण न किं पि लहेइ त्ति" एतत्सम्यक्त्वाद्धायां च जघन्यतः समयशेषायां परं उत्कर्षतः षडावलिकाशेषायां कश्चित् आसादनं सासादनत्वं याति । स च नियमात्तदनन्तरं मिथ्यात्वमेव प्रतिपद्यते ॥ २३ ॥

सम्प्रति सम्यग्दृष्टेः स्वरूपमाह—

सम्मद्दिट्ठी जीवो उवइट्ठं पवयणं तु सद्दहइ । सद्दहइ असब्भावं अजाणमाणो गुरुनियोगा ॥ २४ ॥

सम्मद्दिट्ठि त्ति—सम्यग्दृष्टिर्जीवो गुरुभिरुपदिष्टं प्रवचनं नियमात् यथावत् श्रद्धत्ते । एवं तुशब्दोऽवधारणार्थो भिन्नक्रमश्च । यः पुनः सम्यग्दृष्टिरपि असद्भावमसद्भूतं प्रवचनं श्रद्दधाति सोऽवश्यमजानन् स्वयं सम्यक्परिज्ञानविकलः सन् । यद्वा गुरोस्तथाविधसम्यक्परिज्ञानविकलस्य मिथ्यादृष्टेर्वा जमालिप्रमुखस्य नियोगादाज्ञापारतंत्र्यात्, नान्यथा ॥ २४ ॥

मिथ्यादृष्टेः स्वरूपमाह—

मिच्छद्दिट्ठी नियमा उवइट्ठं पवयणं न सद्दहइ। सद्दहइ असब्भावं उवइट्ठं वा अणुवइट्ठं ॥ २५ ॥

मिच्छद्दिट्ठि त्ति–मिथ्यादृष्टिर्जीवो गुरुभिरुपदिष्टं प्रवचनं नियमात् न श्रद्धत्ते न सम्यग्भावेनात्मनि परिणमयति, श्रद्धत्ते चेत् उपदिष्टमनुपदिष्टं वा प्रवचनं तर्हि असद्भूतं मिथ्यारूपमित्यर्थः। श्रद्धत्ते, न सम्यग्यथावदिति ॥ २५ ॥

सम्मामिच्छद्दिट्ठी सागारे वा तहा अणागारे। अह वंजणोग्गहम्मि य सागारे होइ नायव्वो ॥ २६ ॥

सम्मामिच्छद्दिट्ठि त्ति–सम्यग्मिथ्यादृष्टिरुपयोगे चिन्त्यमानः साकारोपयोगे वा भवति, अनाकारोपयोगे वा ?। यदि साकारोपयोगे तर्हि व्यञ्जनावग्रह एव व्यावहारिकेऽव्यक्तज्ञानरूपे भवति, नार्थावग्रहे। यस्मात्संशयज्ञानिप्रख्यो जिनप्रवचनानुरागविद्वेषविकलः सम्यग्मिथ्यादृष्टिर्वर्ण्यते,न सम्यग्निश्चयज्ञानी। संशयज्ञानिप्रख्यता च व्यञ्जनावग्रह एवेति॥२६॥

तदेवं कृता सम्यक्त्वोत्पादप्ररूपणा। संप्रति चारित्रमोहनीयस्योपशमनाऽभिधीयते, तत्र यश्चारित्रमोहनीयोपशमनामारभते तमाह—

वेयगसम्मद्दिट्ठी चरित्तमोहुवसमाएँ चिट्ठंतो। अजई देसजई वा विरतो व विसोहिअद्धाए ॥२७॥

वेयग त्ति– चारित्रमोहनीयोपशमनाय चेष्टते यतते। वेदकसम्यग्दृष्टिः क्षायोपशमिकसम्यग्दृष्टिर्न प्राग्व्यावर्णितौपशमिकसम्यक्त्वयुक्तः। स चायतोऽविरतः देशयतिर्वा देशविरतो वा सर्वविरतो वा, एतेषां च प्रत्येकं द्वे द्वे अद्धे भवतः। तद्यथा—संक्लेशाद्धा विशोध्यद्धा च। तत्र विशोध्यद्धायां वर्तमानश्चारित्रमोहनीयोपशमनाय यतते, न संक्लेशाद्धायां॥ २७॥

एतेषां चाविरतादीनां त्रयाणामपीदं लक्षणं—

अणाणाणब्भुवगमजयणाइजढं अवज्जविरईए । एगवयाइ चरिमो अणुमइमित्तो त्ति देसजई ॥ २८ ॥
अणुमइविरओ य जई दोण्ह वि करणाणि दोण्हि न उ तईयं । पच्छा गुणसेढी सिं तावइया आलिगा उप्पिं २९

अज्ञानेत्यादि—तत्र यो व्रतानि न जानाति, न चाभ्युपगच्छति, न तत्पालनाय यतते, सोऽज्ञानानभ्युपगमायतनाभिरविरतः । अत्र च त्रिभिः पदैरष्टौ भङ्गाः तत्राद्येषु सप्तसु भङ्गेषु नियमादविरतोऽव्रतो व्रतानि घुणाक्षरन्यायेन पालि-

१ नो जाणइ नो आयरइ नो पालइ निययमणु । तिपएहिं अड भंगा, सेसा विरतया नेया ॥१॥ सम्मं न याण (सम्यग्ज्ञाने) तेवड्डियपालना अणियत्तय सेवि वाईया । पंचुत्तरसुर मिच्छियपरिगओ अट्ठमेसु जई ॥२॥ पढमा मिच्छादिट्ठी चउरो संसारमग्गहेउ त्ति । इयरा सम्मद्दिट्ठी, अविरइ मिच्छाममनस्स ॥ ३ ॥ स्थापना चेयम्—

१ न जाणई, न आदरई न पालई, सर्वलोक	५ जाणई, न आदरई न पाले, श्रेणिकादिक
२ न जाणई, न आदरई पालई, तापसी	६ जाणइ, न आदरई पालई, अनुत्तरदेव
३ न जाणई, आदरई न पालई पार्श्वस्थ,	७ जाणई, आदरई न पालइ, संविग्नपाक्षिक
४ न जाणई, आदरई पालई, अगीतार्थ	८ जाणे, आदरे, पालई, महाव्रतधारी

तान्यपि न फलवन्ति भवन्ति, किंतु सम्यग्ज्ञानसम्यग्ग्रहणपुरस्सरपालितानि । तत्राद्येषु चतुर्षु सम्यग्ज्ञानाभाव, उत्तरेषु च त्रिषु सम्यग्ग्रहणसम्यक्पालनाभावः, इति आद्येषु सप्तसु भङ्गेषु वर्तमानो नियमादविरतः । चरमे तु भङ्गे वर्तमानो देशविरतो भवति, देशतोऽवद्यस्य पापस्य विरतेर्विरतिसद्भावात् । स चैकव्रतादिः एकव्रतग्राही, द्विव्रतग्राही, एवं तावज्ज्ञेयो यावच्चरमोऽनुमतिमात्रोऽनुमतिमात्रसेवी । शेषं तु पापं सकलमपि तेन प्रत्याख्यातं । अनुमतिरपि त्रिधा–प्रतिसेवनानुमतिः, प्रतिश्रवणानुमतिः, संवासानुमतिश्च । तत्र यः स्वयं परैर्वा कृतं पापं श्लाघते सावद्यारंभोपपन्नं वाऽशनाद्युपभुंक्ते, तदा तस्य प्रतिसेवनानुमतिः । यदा तु पुत्रादिभिः कृतं पापं शृणोति, श्रुत्वा चानुमनुते, न च प्रतिषेधति, तदा प्रतिश्रवणानुमतिः । यदा पुनः सावद्यारंभप्रवृत्तेषु पुत्रादिषु केवलं ममत्वमात्रयुक्तो भवति, नान्यत् किंचित्प्रतिशृणोति श्लाघते वा, तदा संवासानुमतिः । तत्र यः संवासानुमतिमात्रमेव सेवते, स चरमो देशविरतः, स चान्यसर्वश्रावकाणां गुणोत्तमः । यः पुनः संवासानुमतेरपि विरतः, स यतिरित्युच्यते । कथं पुनर्देशविरतिसर्वविरत्योर्लाभः ? उच्यते 'दोण्हे-त्यादि' द्वयोरपि देशविरतिसर्वविरत्योः प्रतिपत्तौ द्वे करणे यथाप्रवृत्तकरणापूर्वकरणाख्ये भवतः, न तु तृतीयमनिवृत्तिकरणं । कथमिति चेदुच्यते–इह करणकालात्प्रागप्यन्तर्मुहूर्तं यावत् प्रतिसमयमनन्तगुणवृद्ध्या विशुद्ध्या प्रवर्धमानोऽशुभानां कर्मणामनुभागं द्विस्थानकं करोतीत्यादि तदेव वक्तव्यं यावद्यथाप्रवृत्तं करणं, तदपि तथैव वक्तव्यं । ततोऽपूर्वकरणं, तदपि तथैव । नवरमिह गुणश्रेणिर्न वक्तव्या । अपूर्वकरणाद्धायां च परिसमाप्तायामनन्तरसमये नियमाद्देशविरतिं सर्वविरतिं वा प्रतिपद्यते । ततोऽनिवृत्तिकरणं तृतीयमिति नावाप्यते । इह यद्यविरतः सन् यथोक्ते करणे करोति ।

ततो देशविरतिं सर्वविरतिं वा प्रतिपद्यते। अथ देशविरतस्तार्हि सर्वविरतिमेव। 'पच्छेत्यादि' द्वयोः करणयोगेतयोः सतोः पश्चा-देशविरतिं सर्वविरतिं वा प्रतिपन्नः सन् उदयावलिकाया उपरि गुणश्रेणिमारचयति। तां च तावतीमन्तर्मुहूर्तप्रमाणां प्रति समयं दलिकरचनामधिकृत्यासङ्ख्येयगुणवृद्ध्यामारचयति। तथा देशविरतः सर्वविरतो वा स्वप्रतिपत्त्यनन्तरमन्तर्मुहूर्तं कालं यावदवश्यं प्रवर्धमानपरिणामो भवति। तत ऊर्ध्वं त्वनियमः। कोऽपि हि प्रवर्धमानपरिणाम एव भवति। कोऽपि स्वभावस्थः। कोऽपि हीनपरिणामः। तत्र स्वभावस्थे हीनपरिणामे वा देशविरते सर्वविरते वा स्थितिघातरसघातौ न भवतः॥२८—२९॥

परिणामपच्चया उ णाभोगगया गया अकरणा उ।गुणसेढी सिं निच्च परिणामा हाणिवुड्ढिजुया॥३०॥

परिणाम त्ति—परिणामप्रत्ययात् परिणामह्रासात् कारणादित्यर्थः। अनाभोगगता आभोगरहिता ये देशविरतिपरि-णामात् सर्वविरतिपरिणामाद्वा गताः परिभ्रष्टास्ते अकरणाः करणरहिता एव भूयोऽपि तां पूर्वप्रतिपन्नां देशविरतिं सर्व-विरतिं वा प्रतिपद्यन्ते। एतदुक्तं भवति—ये आभोगमन्तरेण कथञ्चित् परिणामह्रासतो देशविरता अविरतिं गताः, सर्वविरताश्च देशविरतिमविरतिं वा गताः, ते परिणामवशेन भूयोऽपि तामेव पूर्वप्रतिपन्नां देशविरतिं सर्वविरतिं वा प्रतिपद्यमाना अकृतकरणा एव प्रतिपद्यन्ते। ये पुनराभोगतो देशविरतेः सर्वविरतेर्वा प्रतिपतिताः, आभोगेनैव च मिथ्यात्वं गताः, ते पुनरपि जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तेन कालेन उत्कर्षतः प्रभूतेन कालेन देशविरतिं सर्वविरतिं वा प्रतिपत्तु-कामा उक्तप्रकारेण करणपुरःसरमेव प्रतिपद्यन्ते। तथा यावद्देशविरतिं सर्वविरतिं वा प्रतिपालयति तावद्गुणश्रेणिमपि समये समये करोति। नवरं प्रवर्धमानपरिणामस्तत्तत्परिणामानुसारेण कदाचिदसंख्येयभागाधिकां कदाचित्सङ्ख्येयभा-

गाधिकां कदाचित्संख्येयगुणां कदाचिदसंख्येयगुणां करोति । हीयमानपरिणामस्तु क्रमेण हीयमानां, अवस्थितपरिणामस्तु तावन्मात्रामिति । एषा चैवं दलिकापेक्षया द्रष्टव्या । कालतः पुनः सर्वदापि तावन्मात्रैव । अधश्च क्रमशोऽनुभवतः क्षीयमाणेषु समयेषूपर्युपरि वर्धते इति ॥ ३० ॥

तदेवमुक्तो देशविरतिसर्वविरतिलाभः । संप्रत्यनन्तानुबन्धिनां विसंयोजना भण्यते । अत्र चारित्रमोहनीयोपशमनाधिकारे किमर्थमनन्तानुबन्धिनां विसंयोजनाऽभिधीयते ? उच्यते-इह यश्चारित्रमोहनीयमुपशमयितुमारभते सोऽवश्यमनन्तानुबन्धिनो विसंयोजयति । तेन तद्विसंयोजना नियमादिह वक्तव्या । तांश्चानन्तानुबन्धिनः श्रेणिमप्रतिपद्यमाना अपि वेदकसम्यग्दृष्टयश्चतुर्गतिका विसंयोजयन्ति । तथा चाह-

चउगइया पज्जत्ता तिन्नि वि संयोयणा विजोयंति । करणेहिं तीहिं सहिया नंतरकरणं उवसमो वा ३१

चउगइय त्ति-चतुर्गतिका नैरयिकतिर्यङ्मनुष्यदेवाः सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्ताः त्रयोऽपि अविरतदेशविरतसर्वविरताः । तत्राविरतसम्यग्दृष्टयश्चतुर्गतिकाः, देशविरतास्तिर्यञ्चो मनुष्या वा, सर्वविरता मनुष्या एव, संयोजनान् अनन्तानुबन्धिनो वियोजयन्ति विनाशयन्ति । किंविशिष्टाः सन्त इत्याह-करणैस्त्रिभिः सहिताः । करणानि प्रागिव वक्तव्यानि । नवरमिहान्तरकरणं न वक्तव्यं, उपशमो वा । उपशमश्चानन्तानुबन्धिनां न भवतीति गाथाक्षरार्थः । भावना त्वियम्-अनन्तानुबन्धिनः क्षपयितुं यथाप्रवृत्तादीनि त्रीणि करणानि प्रारभन्ते । करणवक्तव्यता च सर्वापि प्रागिवात्रापि वेदितव्या । नवरमिहापूर्वकरणे प्रथमसमयादेवारभ्यानन्तानुबन्धिनां गुणसंक्रमोऽपि वक्तव्यः । तद्यथा-अपूर्व-

॥ १६९ ॥

करणस्य प्रथमसमयेऽनन्तानुबन्धिना दलिकं शेषकषायरूपपरप्रकृतौ स्तोकं संक्रमयति । ततो द्वितीयसमयेऽसंख्येयगुणं । ततोऽपि तृतीयसमयेऽसंख्येयगुणमित्येव वक्तव्य । एष गुणसंक्रमः । अनिवृत्तिकरणे च प्रविष्टः सन् प्रागुक्तस्वरूपेणोद्वलना-संक्रमेण निरवशेषान् विनाशयति । किंत्वधस्तादावलिकामात्र मुञ्चति । तदपि च स्तिबुकसंक्रमेण वेद्यमानासु प्रकृतिषु संक्रमयति । ततोऽन्तर्मुहूर्तात्परतोऽनिवृत्तिकरणपर्यवसाने शेषकर्मणां स्थितिघातरसघातगुणश्रेण्यो न भवन्ति, किंतु स्वभावस्थ एव भवति ॥ ११ ॥

तदेवमुक्ताऽनन्तानुबन्धिना विसंयोजना । ये त्वाचार्या अनन्तानुबन्धिनामप्युपशमना मन्यन्ते तन्मतेनोपशमना-विधिः पञ्चशीतिवृत्तेरवसेयः । सम्प्रति दर्शनमोहनीयक्षपणाविधिमाह—

दंसणमोहे वि तहा कयकरणद्धाएँ पच्छिमे होइ । जिणकालगो मणुस्सो पट्ठवगो अट्ठवासुप्पिं ॥१२॥

दंसणमोहे वि त्ति-इह दर्शनमोहनीयक्षपणायाः प्रस्थापक आरंभको मनुष्यो जिनकालको जिनकालसंभवी । जिन-कालश्च प्रथमजिनविचरणकालप्रभृतिको जम्बूस्वामिकेवलोत्पत्तिकालपर्यवसानो वेदितव्यः । तथा वर्षाष्टकस्योपरि वर्तमानो वज्रर्षभनाराचसंहननश्च भवति । दर्शनमोहेऽपि च क्षपणा तथैव वक्तव्या, यथा प्रागनन्तानुबन्धिनामुक्ता । तत्र यद्य-प्येव सामान्येनोक्तं तथापि किञ्चिद्विशेषतोऽभिधीयते-इह दर्शनमोहनीयक्षपणार्थमभ्युद्यतस्त्रीणि करणान्यारभते । तद्यथा—यथाप्रवृत्तकरणमपूर्वकरणमनिवृत्तिकरणं च । एतानि च त्रीण्यपि करणानि प्रागिव वक्तव्यानि । नवरमपूर्वकर-णस्य प्रथमसमये एवानुदितयोर्मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वयोर्दलिकं गुणसंक्रमेण सम्यक्त्वे प्रक्षिपति । उद्वलनासंक्रममपि

तयोरेवमारज्यते । तद्यथा–प्रथमस्थितिखंडं बृहत्तरमुद्घलयति । ततो द्वितीयं विशेषहीनं । ततोऽपि तृतीयं विशेषहीनं । एवं तावद्वक्तव्यं यावदपूर्वकरणचरमसमयः । अपूर्वकरणप्रथमसमये च यत् स्थितिसत्कर्मासीत्, तत्तस्यैव चरमसमये संख्येयगुणहीनं जातं । ततोऽनिवृत्तिकरणे प्रविशति । अत्रापि स्थितिघातादीन् सर्वानपि तथैव करोति । अनिवृत्तिकरणप्रथमसमये च दर्शनत्रिकस्यापि देशोपशमनानिधत्तिनिकाचना व्यवच्छिद्यन्ते । दर्शनमोहनीयत्रिकस्य च स्थितिसत्कर्म अनिवृत्तिकरणप्रथमसमयादारज्य स्थितिघातादिन्निर्घात्यमानं स्थितिखंडसहस्रेषु गतेष्वसंज्ञिपञ्चेन्द्रियस्थितिसत्कर्मसमानं जवति । ततः स्थितिखंडसहस्रपृथक्त्वे गते सति चतुरिन्द्रियस्थितिसत्कर्मसमानं जवति । ततोऽपि तावन्मात्रेषु खंडेषु गतेषु त्रीन्द्रियस्थितिसत्कर्मसमानं । ततोऽपि तावन्मात्रेषु खंडेषु गतेषु द्वीन्द्रियस्थितिसत्कर्मसमानं । ततोऽपि तावन्मात्रेषु खंडेषु गतेष्वेकेन्द्रियस्थितिसत्कर्मसमानं । ततोऽपि तावन्मात्रेषु खंडेषु गतेषु पल्योपममात्रप्रमाणं जवति । एतच्चूर्णिकारमतेनोक्तं । पञ्चसंग्रहकारमतेन तु पल्योपमसंख्येयजागमात्रं । तदुक्तं पञ्चसंग्रहे—“ठितिखंडसहस्साइं एक्केके अंतरम्मि गच्छन्ति । पलिउवमसंखंसे दंसणसंते तउ जाए ॥१॥(संखेज्जम) संखेज्जा जागा खंडेइत्यादि”। ‘एकैकस्मिन्नन्तरे इति असंज्ञिपञ्चेन्द्रियचतुरिन्द्रियादिसमानस्थितिसत्कर्मजावनानामपान्तराले इति । तत एकं संख्येयतमं जागं मुक्त्वा शेषं सर्वमपि त्रयाणां दर्शनमोहनीयानां विनाशयति । ततस्तस्यापि प्रागुक्तसंख्येयजागस्यैकं संख्येयजागं मुक्त्वा शेषान् संख्येयान् जागान् विनाशयति । एवं स्थितिघाताः सहस्रशो व्रजन्ति । तदनन्तरं च मिथ्यात्वस्यासंख्येयान् जागान् खंडयति । सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोस्तु संख्येयान् जागान् खंडयति । तत एवं स्थितिखंडेषु प्रजूतेषु गतेषु सत्सु मिथ्या-

त्वस्य दलिकमावलिकामात्रं जातं । सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोस्तु पल्योपमासंख्येयभागमात्रं । अमूनि च स्थितिखण्डानि खण्ड्यमानानि मिथ्यात्वसत्कानि सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः प्रक्षिपति । सम्यग्मिथ्यात्वसत्कानि सम्यक्त्वे, सम्यक्त्वसत्कानि त्वधस्तात् स्वस्थाने इति । तदपि च मिथ्यात्वदलिकमावलिकामात्रं स्तिबुकसंक्रमेण सम्यक्त्वे प्रक्षिपति । तदनन्तरं सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोरसंख्येयान् भागान् खण्डयति, एकोऽवशिष्यते । ततस्तस्याप्यसंख्येयान् भागान् खण्डयति, एकं मुञ्चति । एवं कतिपयेषु स्थितिखण्डेषु गतेषु सम्यग्मिथ्यात्वमावलिकामात्रं जातं । तदानीं च सम्यक्त्वस्य स्थितिसत्कर्म अष्टवर्षप्रमाणं भवति । तस्मिन्नेव च काले सकलप्रत्यूहापगमतो निश्चयनयमतेन दर्शनमोहनीयक्षपक उच्यते । अत ऊर्ध्वं सम्यक्त्वस्य स्थितिखण्डमन्तर्मुहूर्तप्रमाणमुत्किरति । तद्दलिकं तूदयसमयादारभ्य प्रक्षिपति । केवलमुदयसमये सर्वस्तोकं । ततो द्वितीयसमयेऽसंख्येयगुणं । ततोऽपि तृतीयसमयेऽसंख्येयगुणं । एवं तावद्वाच्यं यावद्गुणश्रेणीशिरः । तत ऊर्ध्वं तु विशेषहीनं विशेषहीनं तावद्यावच्चरमा स्थितिः । एवमान्तर्मौहूर्तिकान्यनेकानि खण्डान्युत्किरति निक्षिपति च तावद्यावद्द्विचरमं स्थितिखण्डं । द्विचरमात्तु खण्डाच्चरमखण्डं संख्येयगुणं । तदपि च गुणश्रेण्याः संख्येयतमो भागः । अन्याश्च तदुपरि संख्येयगुणाः स्थितयः । उत्कीर्य च तद्दलिकमुदयसमयादारभ्यासंख्येयगुणतया प्रक्षिपति । तद्यथा—उदयसमये स्तोकं । ततो द्वितीयसमयेऽसंख्येयगुणं । ततोऽपि तृतीयसमयेऽसंख्येयगुणं । एवं तावद्वाच्यं यावद्गुणश्रेणिशिरः । अत ऊर्ध्वमुत्कीर्यमाणमेव चरमस्थितिखण्डं । ततो न तत्र प्रक्षिपति । चरमे च स्थितिखण्डे उत्कीर्णे सत्यसौ क्षपकः कृतकरण इत्युच्यते । तथा चाह—'कयकरणद्धाए पच्छिमे होइ त्ति' पश्चिमे चरमखण्डे उत्कीर्णे कृतकर-

णाद्धायां वर्तते कृतकरणो भवतीत्यर्थः । अस्यां कृतकरणाद्धायां वर्तमानः कश्चित्कालमपि कृत्वा चतसृणां गतीनामन्यतमस्यां गतावुत्पद्यते । लेश्यायामपि च, पूर्वं शुक्ललेश्यायामासीत्, संप्रति त्वन्यतमस्यां गच्छति । तदेवं प्रस्थापको मनुष्यो निष्ठापकस्तु चतसृष्वपि गतिषु भवति । उक्तं च–"पठवगो य मणुस्सो निठवगो चउसु वि गईसु" । अथोच्येत क्षीणसप्तको गत्यन्तरं संक्रामन् कतितमे भवे मोक्षमुपयाति ? उच्यते—तृतीये चतुर्थे वा भवे । तथाहि–यदि देवगतिं नरकगतिं वा संक्रामति ततो देवभवान्तरितो नरकभवान्तरितो वा तृतीयभवे मोक्षमुपयाति । अथ तिर्यक्षु मनुष्येषु वा समुत्पद्यते, तर्हि सोऽवश्यमसंख्येयवर्षायुष्केषु मध्ये समुत्पद्यते, न संख्येयवर्षायुष्केषु । ततस्तद्भवानन्तरं देवभवे, तस्माच्च देवभवाच्च्युत्वा मनुष्यभवं, ततो मोक्षं यातीति चतुर्थे भवे मोक्षगमनं । उक्तं च–"तइयचउत्थे तम्मि व भवम्मि सिज्झंति दंसणे खीणे । जं देवनिरइ असंखाउचरमदेहेसु ते होंति ॥ १ ॥ तथा क्षीणसप्तकः पूर्वबद्धायुष्कोऽपि यदि तदानीं कालं न करोति, तर्हि कश्चिद्वैमानिकेष्वेव, बद्धायुष्कः चारित्रमोहनीयस्योपशमनार्थमभ्युद्यतते । अथाबद्धायुष्कस्ततः सप्तकक्षयानन्तरं क्षपकश्रेणिमेव प्रतिपद्यते ॥ ३२ ॥

उपशमश्रेणिं प्रतिपत्तुकामस्यैव प्रकारान्तरमाह—

अहवा दंसणमोहं पुव्वं उवसामइत्तु सामन्ने । पढमठिइमावलियं करेइ दोण्हं अणुदियाणं ॥ ३३ ॥

अहव त्ति–अथवेति प्रकारान्तरे । इह यदि वेदकसम्यग्दृष्टिः सन् उपशमश्रेणिं प्रतिपद्यते । ततो नियमाद्दर्शनमोहनीयत्रितयं पूर्वमुपशमयति । तच्च श्रामण्ये स्थितः सन्नुपशमयति । तथा चाह—श्रामण्ये संयमे स्थितः सन् दर्शनमो-

हनीयत्रितयमुपशमय्य, उपशमनाविधिः सकलोऽपि प्रागिव करणत्रयानुगो वेदितव्यः । नवरमन्तरकरणं कुर्वन्ननुदिसयोर्मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः प्रथमां स्थितिमावलिकामात्रां करोति । सम्यक्त्वस्य चान्तर्मुहूर्तप्रमाणां । उत्कीर्यमाणं च दलिकमन्तरकरणसत्कं त्रयाणामपि सम्यक्त्वस्य प्रथमस्थितौ प्रक्षिपति। शेषं तथैव वक्तव्यं ॥ ३३ ॥

दर्शनत्रितयमुपशमय्य किं करोतीत्यत आह—

अद्धापरिवित्तीउ पमत्त इयरे सहस्ससो किच्चा। करणाणि तिन्नि कुणए तइयविसेसे इमे सुणसु ॥३४॥

अद्ध त्ति–अद्धापरिवृत्तीः संक्लेशविशोधिवशात् प्रमत्तभावे इतरस्मिंश्चाप्रमत्तभावे कालपरावृत्तीः सहस्रशः कृत्वा चारित्रमोहनीयोपशमनाय त्रीणि करणानि यथाप्रवृत्तादीनि करोति । तानि च प्रागिव वक्तव्यानि । केवलं तृतीयेऽनिवृत्तिकरणे इमान् वक्ष्यमाणान् विशेषान् शृणुत ॥ ३४ ॥

तानेवाह—

अंतोकोडाकोडी संतं अनियट्टिणो य उवहीण । बंधो अंतोकोडी पुव्वकमा हाणि अप्पबहू ॥ ३५ ॥

अंतो त्ति–अनिवृत्तिकरणस्य प्रथमसमये आयुर्वर्जानां सप्तानां कर्मणां स्थितिसत्कर्म अन्तःसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणं । बन्धः पुनरन्तःसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणः । सोऽपि च पूर्वक्रमेण हानिं गच्छति । तद्यथा–स्थितिबन्धे पूर्णे सत्यन्यं स्थितिबन्धं पल्योपमसंख्येयभागहीनं करोति । तस्मिन्नपि पूर्णे सत्यन्यं स्थितिबन्धं पल्योपमसंख्येयभागहीनं करोतीत्यादि । अल्पबहुत्वमपि पूर्वक्रमेणैव वेदितव्यं । तद्यथा–सर्वस्तोके नामगोत्रे, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्ये । ततो

ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणि विशेषाधिकानि, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यानि । ततोऽपि चारित्रमोहनीयं विशेषाधिकं । एतच्चाल्पबहुत्वं सर्वकालमपि द्रष्टव्यं, यावदेतत्स्थानमिति ॥ ३५ ॥

ठिइकंडगमुक्कस्सं पि तस्स पल्लस्स संखतमभागो । ठिइबंधबहुसहस्से सेक्केक्कं जं भणिस्सामो ॥३६॥

ठिइ त्ति–उत्कृष्टमपि स्थितिकंडकं हन्यमानं तस्य चारित्रमोहनीयोपशमकस्यानिवृत्तिकरणे प्रविष्टस्य पल्योपमसंख्येयतमो भागः । जघन्यमपि तस्यैतावदेव । केवलं तल्लघुतरं द्रष्टव्यं । एतदुक्तं भवति–अनिवृत्तिकरणे प्रविष्टस्य स्थितिघात उत्कर्षतोऽपि पल्योपमसंख्येयतमभागप्रमाण एव प्रवर्तते, नाधिकः । अनिवृत्तिकरणप्रथमसमये च तस्याप्रशस्तोपशमनाकरणनिधत्तिकरणनिकाचनाकरणानि व्यवच्छेदमायान्ति । स्थितिघातेषु सहस्रशो गतेषु सत्सु बध्यमानप्रकृतीनां बन्धः सागरोपमसहस्रपृथक्त्वप्रमाणो भवति । ततोऽनिवृत्तिकरणाद्धायाः संख्येयेषु भागेषु गतेषु सत्सु असंज्ञिपञ्चेन्द्रियबन्धतुल्यः स्थितिबन्धो भवति । तदनन्तरं स्थितिखंडपृथक्त्वे गते सति चतुरिन्द्रियबन्धसमानः स्थितिबन्धः । ततो भूयोऽपि स्थितिखंडपृथक्त्वे गते सति त्रीन्द्रियबन्धतुल्यः स्थितिबन्धः । तत एवमेव द्वीन्द्रियतुल्यः । ततोऽप्येवमेवैकेन्द्रियबन्धतुल्यः । इत ऊर्ध्वं स्थितिबन्धसहस्रेषु गतेषु सत्सु आयुर्वर्जानां सप्तानां कर्मणामेकैकं यद्भवति वक्तव्यं तद्भणिष्यामि ३६

तदेवाह–

पल्लदिवड्ढबिपल्लाणि जाव पल्लस्स संखगुणहाणी । मोहस्स जाव पल्लं संखेज्जइभागहाऽमोहा ॥ ३७॥
तो नवरमसंखगुणा एक्कपहारेण तीसगाणमहो । मोहे वीसग हेट्ठा य तीसगाणुप्पि तइयं च ॥३८॥

तो तीसगाणमुप्पिं च वीसगाइं असंखगुणणाए। तईयं च वीसगाहि य विसेसमहियं कमेणेति ॥९७॥

पल्लेत्यादि—पल्योपमसार्धपल्योपमद्विपल्योपमानि यावत् पूर्वक्रमेणैव हानिरल्पबहुत्वं च। इयमत्र भावना—एकेन्द्रियबन्धतुल्यात् बन्धादनन्तरं स्थितिबन्धसहस्रेषु गतेषु नामगोत्रयोः स्थितिबन्धः पल्योपममात्रः। ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायवेदनीयानां सार्धपल्योपमप्रमाणः। मोहनीयस्य द्विपल्योपममानः। अमुं च पल्योपमसार्धपल्योपमादिकं स्थितिबन्धं यावत् प्राक्तनः स्थितिबन्धः सर्वोऽपि पूर्वस्मात् पूर्वस्मात् पल्योपमस्य संख्येयतमेन भागेन हीनो हीनतरो वेदितव्यः। स्थितिसत्कर्मणोऽपि चाल्पबहुत्वं तथैव। 'पल्लस्स संखगुणहाणि त्ति' पदस्य पल्योपमस्याधः स्थितिबन्धः संख्येयगुणहान्या भवति। एतदुक्तं भवति—यस्य कर्मणो यदा पल्योपमप्रमाणः स्थितिबन्धस्तस्य तदा तत्कालादारभ्यान्योऽन्यः स्थितिबन्धः संख्येयगुणहीनो भवति। ततश्चेदानीं नामगोत्रयोः पल्योपमप्रमाणात् स्थितिबन्धात् अन्यं स्थितिबन्धं संख्येयगुणहीनं करोति। शेषाणां तु कर्मणां पल्योपमसंख्येयभागहीनं। एवं कतिपयेषु स्थितिबन्धसहस्रेषु गतेषु ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणां पल्योपममात्रः स्थितिबन्धः मोहनीयस्य च सार्धपल्योपममात्रः। ततो ज्ञानावरणादीनामन्यः स्थितिबन्धः संख्येयगुणहीनः, मोहनीयस्य तु संख्येयभागहीनः। तत ऊर्ध्वं स्थितिबन्धसहस्रेषु गतेषु मोहनीयस्य स्थितिबन्धः पल्योपमप्रमाणो भवति। ततो मोहनीयस्यान्यः स्थितिबन्धः संख्येयगुणहीनः प्रवर्तते। तदानीं च शेषकर्मणां स्थितिबन्धः पल्योपमसंख्येयभागप्रमाणः। अत्राल्पबहुत्वं चिन्त्यते—नामगोत्रयोः स्थितिसत्कर्म सर्वस्तोकं। ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणां संख्येयगुणं, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यं। ततोऽपि मोहनीयस्य संख्येयगुणं।

'मोहस्स जाव पल्लं संखिज्जभागहा त्ति' यावन्मोहस्य मोहनीयस्य पल्योपममात्रः स्थितिबन्धो न भवति, तावत्प्राक्तनः सर्वोऽपि मोहनीयस्य स्थितिबन्धः पल्योपमसंख्येयतमेन भागेन हीनो हीनतरो वेदितव्यः । पल्योपममात्रे स्थितिबन्धे सत्यन्यं स्थितिबन्धं संख्येयगुणहीनं करोति । एतच्च प्रागेवोक्तं । अस्माच्च संख्येयगुणहीनात् मोहनीयस्य स्थितिबन्धात् प्रभूतेषु स्थितिबन्धेषु गतेषु सत्सु मोहनीयस्यापि स्थितिबन्धः पल्योपमस्य संख्येयभागमात्रो भवति । तदानीं च यद्भवति तदाह—'अमोहा तो नवरमसंखिज्जगुण त्ति' 'अमोह त्ति' मोहनीयवर्जयोर्नामगोत्रयोर्ग्रहणं । सर्वेषां कर्मणां पल्योपमसंख्येयभागमात्रे स्थितिबन्धे सति अमोहयोर्नामगोत्रयोरसंख्येयगुणहीनमन्यं स्थितिबन्धमारभते । शेषाणां तु संख्येयगुणहीनं । अत्र स्थितिसत्कर्मापेक्षयाऽल्पबहुत्वं चिन्त्यते—सर्वस्तोकं नामगोत्रयोः सत्कर्म । ततो ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणामसंख्येयगुणं, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यं । ततोऽपि मोहनीयस्य संख्येयगुणं । ततः स्थितिघातसहस्रेषु गतेषु सत्सु ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणां स्थितिबन्धोऽसंख्येयगुणहीनो भवति । तदानीं च स्थितिसत्कर्मापेक्षयाऽल्पबहुत्वं चिन्त्यते—सर्वस्तोकं नामगोत्रयोः सत्कर्म । ज्ञानावरणीयादीनां चतुर्णामसंख्येयगुणं, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यं । ततो मोहनीयस्यासंख्येयगुणं । ततः स्थितिघातसहस्रेषु गतेषु सत्सु 'एक्कपहारेण तीसगाणमहो मोहे त्ति' एकप्रहारेणैकहेलयैव त्रिंशत्कानां त्रिंशत्सागरोपमकोटीकोटीस्थितिकानां ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणामधस्तात् मोहनीयस्य स्थितिरसंख्येयगुणहीना भवति । नैवात्रान्यो विकल्पः कश्चिरकरणीयः । इयमत्र भावना—पूर्वं मोहनीयस्य सत्कर्म ज्ञानावरणीयादीनामुपरिष्टादसंख्येयगुणमासीत्, संप्रति पुनरेकहेलयैव तेषामधस्तादसंख्येयगुणहीनं जातमिति । अत्राल्पब-

तुल्यमुच्यते—सर्वस्तोकं नामगोत्रयोः सत्कर्म । ततो मोहनीयस्यासंख्येयगुणं । ततोऽपि ज्ञानावरणीयादीनां चतुर्णामसंख्येयगुणं, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यं । तत स्थितिबन्धसहस्रेषु गतेषु सत्सु 'वीसग हेट्ठा य' मोहनीयस्य स्थितिबन्ध एकदेशेनैव विंशतिकयोर्विंशतिसागरोपमकोटीकोटीस्थितिकयोर्नामगोत्रयोरधस्तादसंख्येयगुणहीनो जात । अत्र स्थितिबन्धमाश्रित्याल्पबहुत्वं चिन्त्यते—सर्वस्तोको मोहनीयस्य स्थितिबन्धः । ततो नामगोत्रयोरसंख्येयगुण, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यः । ततो ज्ञानावरणीयादीना चतुर्णामसंख्येयगुणः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यः । ततः कतिपयेषु स्थितिबन्धसहस्रेषु गतेषु सत्सु 'तीसगाणुप्पि तइयं च' तृतीयं वेदनीयं स्थितिसत्कर्माधिकृत्य त्रिंशत्सागरोपमकोटीकोटिस्थितिकानां ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणामुपरि जातं । एतदुक्तं भवति—मोहनीयनामगोत्राणि स्थितिसत्कर्माधिकृत्य प्राक् त्रिंशत्का नामधस्ताज्जातानि, सम्प्रति पुनस्त्रिंशत्कानामपि मध्ये ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणि वेदनीयस्याधस्ताज्जातानि । वेदनीय तु सर्वोपरि जातं । तदनन्तर च तस्य वेदनीयस्यान्यः स्थितिबन्धः सर्वेभ्योऽप्यसंख्येयगुणो जायते । स्थितिबन्धमेवाश्रित्याल्पबहुत्वमुच्यते—सर्वस्तोको मोहनीयस्य स्थितिबन्धः । ततो नामगोत्रयोरसंख्येयगुणः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यः । ततोऽपि ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणामसंख्येयगुणः, स्वस्थाने तु परस्पर तुल्यः, ततोऽपि वेदनीयस्यासंख्येयगुणः । ततोऽनेनैव विधिना स्थितिबन्धसहस्रेषु गतेषु सत्सु ॥ ततस्त्रिंशत्कानां त्रिंशत्सागरोपमकोटीकोटीस्थितिकाना ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणा स्थितिबन्धमधिकृत्योपरिविंशतिके नामगोत्रे जाते । अत्राल्पबहुत्वं—सर्वस्तोको मोहनीयस्य स्थितिबन्धः । ततो ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणामसंख्येयगुणः, स्वस्थाने तु परस्पर तुल्यः ।

ततोऽपि वेदनीयस्य विशेषाधिकः । 'असंखगुणणा ए त्ति' यत्र मोहनीयं ज्ञानावरणादिभ्योऽसंख्येयगुणहीनं जातं, ततःप्रभृति सर्वत्राप्यसंख्येयगुणहीनमेव क्रमेणैति आगच्छति । तथा तृतीयं च वेदनीयं विंशतिकाभ्यां विंशतिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणस्थितिकाभ्यां नामगोत्राभ्यां विशेषाधिकं संजातं सत् सर्वत्रापि विशेषाधिकमेव क्रमेणेति अनुवर्तते ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥

अहुदीरणा असंखेज्जसमयबद्धाण देसघाइ उ । दाणंतराय मणपज्जवं च तो ओहिदुगलाभो ॥ ४० ॥
सुयभोगाचक्खूऊ चक्खू य ततो मई सपरिभोगा । विरियं च असेढिगया बंधंति उ सव्वघाईणि ॥ ४१ ॥

अहेत्यादि—अथशब्दोऽधिकारान्तरसूचकः । यस्मिन् काले सर्वकर्मणां पल्योपमासंख्येयभागमात्रः स्थितिबन्धस्तस्मिन् कालेऽसंख्येयसमयबद्धानामेव कर्मणामुदीरणा प्रवर्तते । कथमेतदवसीयत इति चेदुच्यते—इह यदा पल्योपमस्य संख्येयभागमात्रं स्थितिबन्धं करोति, तदा बध्यमानप्रकृतिस्थित्यपेक्षया याः पूर्वबद्धाः समयादिहीनाः स्थितयस्ता एवोदीरणामुपगच्छन्ति, नान्याः । ताश्च चिरकालबद्धा एव क्षीणशेषाः संभवन्तीत्यसंख्येयसमयबद्धानां तदानीमुदीरणा । 'देसघाइ उ' इत्यादि ततः स्थितिबन्धसहस्रेषु गतेषु सत्सु अत्र अस्मिन् प्रस्तावे दानान्तरायं (मनःपर्यवज्ञानावरणं च देशघाति दानान्तराय) मनःपर्यायज्ञानावरणयोरनुभागबन्धं देशघातिनं करोतीत्यर्थः । ततः स्थितिबन्धसहस्रेषु गतेषु सत्सु अवधिज्ञानावरणावधिदर्शनावरणलाभान्तरायाणामनुभागं देशघातिनं बध्नाति । ततोऽपि संख्येयेषु स्थितिबन्धसहस्रेषु गतेषु सत्सु श्रुतज्ञानावरणाचक्षुर्दर्शनावरणभोगान्तरायाणामनुभागं देशघातिनं बध्नाति । ततः संख्येयेषु स्थिति-

बन्धसहस्रेषु गतेषु सत्सु चक्षुर्दर्शनावरणीयस्यानुभागं देशघातिनं बध्नाति । ततोऽपि सङ्ख्येयेषु स्थितिबन्धसहस्रेषु गतेषु सत्सु मतेर्मतिज्ञानावरणीयस्य सपरिभोगान्तरायस्यानुभागं देशघातिनं बध्नाति । ततः पुनरपि स्थितिबन्धसहस्रेषु गतेषु सत्सु वीर्यान्तरायानुभागं देशघातिनं बध्नाति । 'असेढिगया' इत्यादि अश्रेणिगताः क्षपकश्रेणिविरहिता उपशमश्रेणिविरहिता या बन्धकाः पूर्वोक्तान्यपि कर्माणि सर्वघातीनि बध्नन्ति, पूर्वोक्तप्रकृतीनामनुभागं सर्वघातिनं बध्नन्तीत्यर्थः ॥४०-४१॥

संजमघाईणंतरमेत्थ उ पढमठिइ य अन्नयरो । संजलणावेयाणं वेइज्जतीण कालसमा ॥ ४२ ॥

संजमघाईणं ति–वीर्यान्तरायदेशघात्यनुभागबन्धानन्तरं संख्येयेषु स्थितिबन्धसहस्रेषु गतेषु सत्सु संयमघातिनां कर्मणामनन्तानुबन्धिवर्जानां द्वादशानां कषायाणां नवानां च नोकषायाणां सर्वसंख्यया एकविंशतिप्रकृतीनामन्तरकरणं करोति । तत्र च चतुर्णां संज्वलनानामन्यतमस्य वेद्यमानस्य संज्वलनस्य त्रयाणां च वेदानामन्यतमस्य वेदस्य वेद्यमानस्य प्रथमा स्थितिः स्वोदयकालप्रमाणा । अन्येषां चैकादशकषायाणां अष्टानां च नोकषायाणां प्रथमस्थितिरावलिकामात्रा । स्वोदयकालप्रमाणं च चतुर्णां संज्वलनानां त्रयाणां च वेदानामिदं—स्त्रीवेदनपुंसकवेदयोरुदयकालः सर्वस्तोकः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यः । ततः पुरुषवेदस्य संख्येयगुणः । ततोऽपि संज्वलनक्रोधस्य विशेषाधिकः । ततोऽपि संज्वलनमानस्य विशेषाधिकः । ततोऽपि संज्वलनमायाया विशेषाधिकः । ततोऽपि संज्वलनलोभस्य विशेषाधिकः । उक्तं च—"थीअपुमोदयकाला संखेज्जगुणा उ पुरिसवेदस्स । तस्स वि विसेसअहिओ कोहे तत्तो वि जहकमसो ॥ १ ॥" तत्र संज्वलनक्रोधेनोपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्य यावदप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणक्रोधोपशमो न भवति, तावत्संज्वलनक्रोधस्यो-

र्म-
१५॥

दयः। संज्वलनमानेनोपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्य यावदप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणमानोपशमो न भवति, तावत्संज्वलनमानस्योदयः। मायया चोपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्य यावदप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणमायोपशमो न भवति, तावत्संज्वलनमायाया उदयः। संज्वलनलोभेनोपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्य यावदप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणलोभोपशमो न भवति, तावद्बादरसंज्वलनलोभस्योदयः। ततः परं सूक्ष्मसंपरायाद्धा। तदेवमन्तरकरणमुपरितनभागापेक्षया समस्थितिकं, अधोभागापेक्षया चोक्तनीत्या विषमस्थितिकमिति। यावता च कालेन स्थितिखंडं घातयति, यद्वाऽन्यं स्थितिबन्धं करोति, तावता कालेनान्तरकरणमपि करोति, त्रीण्यपि युगपदारभते युगपदेव च निष्ठां नयति। तच्चान्तरं प्रथमस्थितेः संख्येयगुणं। अन्तरकरणसत्कदलिकप्रक्षेपविधिश्चायं–येषां कर्मणां तदानीं बन्ध उदयश्च विद्यते तेषामन्तरकरणसत्कं दलिकं प्रथमस्थितौ द्वितीयस्थितौ च प्रक्षिपति। यथा पुरुषवेदोदयारूढः पुरुषवेदस्य। येषां तु कर्मणामुदय एव केवलो–न बन्धस्तेषामन्तरकरणसत्कं दलिकं प्रथमस्थितावेव प्रक्षिपति, न द्वितीयस्थितावपि, यथा स्त्रीवेदोदयारूढः स्त्रीवेदस्य। येषां पुनरुदयो न विद्यते, किं तु केवलो बन्धः, तेषामन्तरकरणसत्कं दलिकं द्वितीयस्थितावेव प्रक्षिपति, न प्रथमस्थितौ, यथा संज्वलनक्रोधोदयारूढः शेषसंज्वलनानां। येषां पुनर्न बन्धो नाप्युदयः तेषामन्तरकरणसत्कं दलिकं परप्रकृतिषु प्रक्षिपति, यथा द्वितीयतृतीयकषायाणां। 'अन्नयरे' इति आर्षत्वात् पुंस्त्वनिर्देश एकवचनं च। ततोऽयमर्थः–संज्वलनवेदानामन्यतरयोर्वेद्यमानयोः प्रकृत्योः प्रथमा स्थितिः कालसमा उदयकालसमा ॥ ४२ ॥

दुसमयकयंतरे आलिगाण छण्हं उदीरणाभिनवे। मोहे एक्कठाणे बंधुदया संखवासाणि ॥ ४३ ॥

प्रकृतिः

॥ १७५॥

संखगुणहाणिबंधो एत्तो सेसाण संखगुणवुड्ढी । पढमसमए नपुंसं असंखगुणणाए जावंतो ॥ ४४ ॥

दुसमयेत्यादि—'दुसमयकयंतरे' इति अन्तरकरणे कृते सति द्वितीये समये इमे सप्ताधिकारा युगपत्प्रवर्तन्ते, तद्यथा—पुरुषवेदसंज्वलनानामानुपूर्व्येण संक्रमः, संज्वलनलोभस्य च संक्रमाभावः । तथाऽन्तरकरणे कृते सति अनन्तरादिषु समयेषु याः प्रकृतयो मोहनीयसत्का अमोहनीयसत्का वा बध्यन्ते तासां षडावलिकानां मध्ये उदीरणा न भवति किं तु षडावलिकास्वतिक्रान्तासु । तथा मोहे मोहनीये रसबन्ध एकस्थानकः । तथा मोहनीयस्य संख्येयवार्षिकः स्थितिबन्धः संख्येयवार्षिकश्च उदीरणोदयः । संख्येयवार्षिकात् स्थितिबन्धात् परतोऽन्योऽन्यः स्थितिबन्धः सर्वोऽपि पूर्वस्मात् पूर्वस्मात् संख्येयगुणहीनो भावी, शेषाणां तु कर्मणामसंख्येयगुणहीनः । तथा 'पढमसमए नपुंस त्ति' अन्तरकरणे कृते सति द्वितीये समये नपुंसकवेदं ओपशमयति उपशमयितुमारभते असंख्येयगुणतया, तं च तावद्यावदन्त्यचरमसमयः । तथाहि—नपुंसकवेदस्य प्रथमसमये स्तोकं प्रदेशाग्रमुपशमयति । ततो द्वितीयसमयेऽसंख्येयगुणं । तृतीयसमयेऽसंख्येयगुणं । एवं प्रतिसमयमसंख्येयगुणं तावद्वक्तव्यं यावच्चरमसमयः, परप्रकृतिषु च प्रतिसमयमुपशमितदलिकापेक्षयाऽसंख्येयगुणं तावत्संक्रमयति यावद्द्विचरमसमयः । चरमसमये पुनरुपशम्यमानं दलिकं परप्रकृतिषु संक्रम्यमाणदलिकापेक्षयाऽसंख्येयगुणं द्रष्टव्यं । नपुंसकवेदोपशमनारंभप्रथमसमयादारभ्य च सर्वकर्मणामुदीरणा दलिकापेक्षया स्तोका, उदयस्त्वसंख्येयगुणः । नपुंसकवेदे चोपशान्ते स्त्रीवेदं पूर्वोक्तेनैव विधिनोपशमयितुमारभते ॥ ४३–४४ ॥

पविठी संखतमे गयम्मि घाईण संखवासाणि । संखगुणहाणि एत्तो देसावरणाणुदगराई ॥ ४५ ॥

एवविहि त्ति-एवं पूर्वोक्तेन प्रकारेण स्त्रीवेदस्योपशम्यमानस्योपशमनाद्धायाः संख्येयतमे भागे गते सति घातिकर्मणां ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणां संख्येयानि वर्षाणि संख्येयवर्षप्रमाणः स्थितिबन्धो भवति । इतश्च संख्येयवर्षप्रमाणात् स्थितिबन्धात् अन्योऽन्यः स्थितिबन्धो घातिकर्मणां पूर्वस्मात् पूर्वस्मात् संख्येयगुणहीनो भवति । अस्मादेव च संख्येयवर्षप्रमाणात् स्थितिबन्धादारभ्य देशघातिनां केवलज्ञानावरणकेवलदर्शनावरणवर्जानां ज्ञानावरणदर्शनावरणानां उदकराजिं उदकराजिसमानं रसं बध्नाति एकस्थानकं रसं बध्नातीत्यर्थः । तत एवं स्थितिबन्धसहस्रेषु गतेषु सत्सु स्त्रीवेद उपशान्तो भवति ॥ ४५ ॥

ता सत्तण्हं एवं संखतमे संखवासितो दोण्हं । बिइयो पुण ठिइबंधो सवेसिं संखवासाणि ॥ ४६ ॥

तो त्ति-स्त्रीवेदे उपशान्ते ततः शेषान् सप्त नोकषायान् उपशमयितुमारभते । तेषां चैवं पूर्वोक्तेन प्रकारेणोपशम्यमानानामुपशमनाद्धायाः संख्येयतमे भागे गते सति द्वयोर्नामगोत्रयोः संख्येयवार्षिकः स्थितिबन्धो भवति । वेदनीयस्य पुनरसंख्येयवार्षिक एव । तस्मिंश्च स्थितिबन्धे पूर्णे सति अन्यो द्वितीयस्थितिबन्धो वेदनीयस्यापि संख्येयवार्षिको भवति । तथा च सति सर्वेषामपि कर्मणां ततः प्रभृति संख्येयवार्षिक एव स्थितिबन्धः। पूर्वस्माच्च पूर्वस्माच्चान्योऽन्यः स्थितिबन्धः प्रवर्तमानः संख्येयगुणहीनः प्रवर्तते । ततः स्थितिबन्धसहस्रेषु गतेषु सत्सु सप्तापि नोकषाया उपशान्ता भवन्ति ॥४६॥ नवरं

छसुवसमिज्जमाणे सेक्का उदयठिई पुरिससेसा । समऊणावलिगदुगे बद्धा वि य तावदद्धाए ॥४७॥

छसु त्ति-षट्सु नोकषायेषु उपशम्यमानेषु यस्मिन् समये षट् नोकषाया उपशान्तास्तस्मिन् समये पुरुषवेदस्य प्रथम-

स्थितौ शेषा एकैकोदयस्थितिः समयमात्रावतिष्ठते । तदानीं च पुरुषवेदस्य स्थितिबन्धः षोडश वर्षाणि भवति । संज्वलनानां पुनः संख्येयानि वर्षसहस्राणि । तथा पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितौ द्व्यावलिकाशेषायां प्रागुक्तस्वरूप आगाखो व्यवच्छिद्यते, उदीरणा तु भवति । तस्मादेव च समयादारभ्य षण्णां नोकषायाणां सत्कं दलिकं पुरुषवेदे न सङ्क्रमयति, किंतु संज्वलनेषु । यदा च प्रागुक्ता पुरुषवेदस्य सत्का एकाप्युदयस्थितिरतिक्रान्ता तदाऽवायवेदको भवति । अवेदकाद्धायाश्च प्रथमसमये समयद्वयोनावलिकाद्विकेन कालेन यद्बद्धं तदेव केवलमनुपशान्तं तिष्ठति । शेषं पुनः सकलमपि नपुंसकवेदोक्तप्रकारेणोपशान्तं । तदपि च समयोनावलिकाद्विकबद्धं तावदद्धया तावता कालेन समयद्वयोनावलिकाद्विकप्रमाणेन कालेनेत्यर्थः । उपशमयति । तदुपशमनाविधिश्चायम्—प्रथमसमये स्तोकमुपशमयति । द्वितीयसमयेऽसंख्येयगुणं । तृतीयसमयेऽसंख्येयगुणं । एवं तावद्वाच्यं यावत्समयोनावलिकाद्विकचरमसमयः । परप्रकृतिषु च प्रतिसमयं समयोनावलिकाद्विककालं यावद्यथाप्रवृत्तसंक्रमेण संक्रमयति । परं प्रथमसमये प्रभूतं । द्वितीयसमये विशेषहीनं । तृतीयसमये विशेषहीनं । एवं तावद्यावच्चरमसमयः । ततः पुरुषवेद उपशान्तः । तदानीं च संज्वलनानां द्वात्रिंशद्वर्षप्रमाणोऽन्तर्मुहूर्तोनः स्थितिबन्धो भवति । शेषाणां च ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणां संख्येयानि वर्षसहस्राणि ॥४७॥

तिविहमवेर्ड कोहं कमेण सेसे वि तिविहतिविहे वि। पुरिससमा संजलणा पढमठिई आवलिगा अहिगा

तिविहमवेऊ त्ति—यस्मिन् समये पुरुषवेदस्यावेदको जातस्तस्मादेव समयादारभ्याप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणसंज्वलनक्रोधान् युगपदुपशमयितुमारभते । उपशमनां च कुर्वतः प्रथमस्थितिबन्धे पूर्णे सत्यन्यः स्थितिबन्धः संज्वलनानां

कर्म-

संख्येयभागहीनो भवति, शेषाणां च संख्येयगुणहीनः। शेषं स्थितिघातादि तथैव। संज्वलनक्रोधस्य प्रथमस्थितौ समयोनावलिकात्रिकशेषायां अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणक्रोधदलिकं न संज्वलनक्रोधे प्रक्षिपति, किंतु संज्वलनमानादौ। द्व्यावलिकाशेषायां त्वागालो न भवति, किंतूदीरणैव। साप्युदीरणा तावत्प्रवर्तते यावदावलिका शेषा भवति। उदीरणावलिकायाश्च चरमसमये संज्वलनानां स्थितिबन्धश्चत्वारो मासाः। शेषकर्मणां तु संख्येयानि वर्षसहस्राणि। संज्वलनक्रोधस्य च बन्धोदयोदीरणाव्यवच्छेदः। अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणौ च क्रोधावुपशान्तौ। तदानीमेकामावलिकां समयोनावलिकाद्विकबद्धं च दलिकं मुक्त्वा शेषमन्यत्सर्वं संज्वलनक्रोधस्योपशान्तं, सापि चैका प्रथमस्थितिसत्का चरमावलिका स्तिबुकसंक्रमेण माने प्रक्षिप्यते। समयोनावलिकाद्विकबद्धं च दलिकं पुरुषवेदोक्तप्रकारेणोपशमयति संक्रमयति च। अनेनैव क्रमेण शेषानपि कषायान् त्रिविधान् त्रिप्रकारान् मानमायालोभरूपान्। पुनः कथंभूतानित्याह—त्रिविधान् प्रत्येकं त्रिप्रकारान्। तथाहि—अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणसंज्वलनभेदात् त्रिविधो मानः। एवं मायालोभावपि, तान् उपशमयति। तत्र संज्वलनोपशमना पुरुषवेदसमाऽवसेया। अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणमानादीनां चोपशमना षड्नोकषायसमा। नवरं 'पढमठिई आलिगा अहिग त्ति' संज्वलनानां प्रथमस्थितौ पुरुषवेदापेक्षया एका आवलिकाधिका। तथाहि—षट्सु नोकषायेषूपशान्तेषु पुरुषवेदस्य प्रथमा स्थितिरेका समयमात्रा स्थितिरनुपशान्ता आसीत्। अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणमानादिषु पुनरुपशान्तेषु संज्वलनमानादीनामनुपशान्ता प्रथमस्थितेरेकावलिकेति। इदं चातिसंक्षिप्तमुक्तमिति विशेषतो भाव्यते—यदा संज्वलनक्रोधस्य बन्धोदयोदीरणा व्यवच्छिन्नाः। तदैव संज्वलनमानस्य

प्रकृतिः

द्वितीयस्थितेः सकाशाद्दलिकमाकृष्य प्रथमस्थितिं करोति वेदयते च। तत्रोदयसमये स्तोकं प्रक्षिपति। द्वितीयस्थिता-वसंख्येयगुणं। तृतीयस्थितावसंख्येयगुणं। एवं तावद्यावत्प्रथमस्थितेश्चरमसमयः। प्रथमस्थितिप्रथमसमये एव संज्वलन-मानस्य स्थितिबन्धश्चत्वारो मासाः। शेषाणां तु ज्ञानावरणीयादीनां संख्येयानि वर्षसहस्राणि। तदानीमेव च त्रीनपि मानान् युगपदुपशमयितुमारभते। संज्वलनमानस्य च प्रथमस्थितौ समयोनावलिकात्रिकशेषायामप्रत्याख्यानप्रत्याख्या-नावरणमानदलिकं न संज्वलनमाने प्रक्षिपति, किंतु संज्वलनमायादौ। आवलिकाद्विकशेषायां त्वागालो व्यवच्छि-द्यते। तत उदीरणैव केवला प्रवर्तते। सापि तावद्यावदावलिकाचरमसमयः। तत एका प्रथमस्थितेरावलिका शेषीभूता तिष्ठति। तस्मिंश्च समये संज्वलनानां द्वौ मासौ स्थितिबन्धः। शेषकर्मणां तु संख्येयानि वर्षाणि। तदानीं च संज्वल-नमानस्य बन्धोदयोदीरणा व्यवच्छिन्नाः। अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणमानौ चोपशान्तौ। संज्वलनमानस्यापि च प्रथ-मस्थितेरेकामावलिकां समयोनावलिकाद्विकबद्धांश्च लता मुक्त्वा शेषमन्यत्सर्वमुपशान्तं। तदानीमेव संज्वलनमायाद्विती-यस्थितेर्दलिकमाकृष्य प्रथमस्थितिं करोति वेदयते च। पूर्वोक्तां च संज्वलनमानस्य प्रथमस्थितिसत्कामेकामावलिकां स्तिबुकसंक्रमेणास्यां संज्वलनमायायां प्रक्षिपति। समयोनावलिकाद्विकबद्धांश्च लताः पुरुषवेदक्रमेणोपशमयति संक्रमयति च। संज्वलनमायोदयप्रथमसमये च मायालोभयोर्द्वौ मासौ स्थितिबन्धः। शेषकर्मणां संख्येयानि वर्षाणि। तत्समयादेव चारभ्य तिस्रोऽपि माया युगपदुपशमयितुमारभते। ततः संज्वलनमायायाः प्रथमस्थितावावलिकात्रिकशेषायामप्रत्या-ख्यानप्रत्याख्यानावरणमायादलिकं संज्वलनमायायां न प्रक्षिपति, किंतु संज्वलनलोभे। आवलिकाद्विकशेषायां त्वागालो

व्यवच्छिद्यते । तत उदीरणैव केवला प्रवर्तते । सापि तावद्यावदावलिकाचरमसमयः । तस्मिंश्च समये संज्वलनमायालोभयोः स्थितिबन्ध एको मासः । शेषकर्मणां तु संख्येयानि वर्षाणि । ततोऽनन्तरसमये संज्वलनमायायां बन्धोदयोदीरणा व्यवच्छिन्नाः । अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणमाये चोपशान्ते । संज्वलनमायायाश्च प्रथमस्थितिसत्कामेकामावलिकां समयोनावलिकाद्विकबद्धाश्च लता मुक्त्वा शेषमन्यत् सर्वमुपशान्तं । तदानीमेव च संज्वलनलोभस्य द्वितीयस्थितेः सकाशाद्दलिकमाकृष्य प्रथमस्थितिं करोति वेदयते च । पूर्वोक्तां च मायायाः प्रथमस्थितिसत्कामेकामावलिकां स्तिबुकसंक्रमेण संज्वलनलोभे संक्रमयति । समयोनावलिकाद्विकबद्धाश्च लताः पुरुषवेदक्रमेणोपशमयति संक्रमयति च ॥ ४८ ॥

संज्वलनलोभस्य प्रथमस्थितेः प्रमाणनिरूपणार्थमाह—

लोभस्स वेतिभागा बिइय तिभागोउ किट्टकरणद्धा । एगफड्डुगवग्गणअणंतभागो उ ता हेट्ठा ॥४९॥

लोभस्स त्ति-संज्वलनलोभस्य प्रथमस्थितेस्त्रयो भागाः । तत्र प्रथमतो द्वौ त्रिभागौ प्रथमस्थितिं करोति द्वयोस्त्रिभागयोर्द्वितीयस्थितेः समाकृष्य दलिकं निक्षिपतीत्यर्थः । तत्र प्रथमस्त्रिभागोऽश्वकर्णकरणाद्धासंज्ञः, द्वितीयः किट्टिकरणाद्धासंज्ञः । संज्वलनलोभोदयप्रथमसमय एव च त्रीनपि लोभान् अप्रत्याख्यानादीन् युगपदुपशमयितुमारभते । उपशमनाविधिः प्राग्वत् । तत्राश्वकर्णकरणाद्धासंज्ञे प्रथमे त्रिभागे वर्तमानः पूर्वस्पर्धकेभ्यः प्रतिसमयं दलिकं गृहीत्वा तस्य चात्यन्तहीनरसतामापाद्यापूर्वाणि स्पर्धकानि करोति । आसंसारं हि परिभ्रमता न कदाचनापि बन्धमाश्रित्येदृशानि स्पर्धकानि कृतानि, किंतु संप्रत्येव विशुद्धिप्रकर्षवशात् करोतीत्यपूर्वाण्युच्यन्ते । तत एवमपूर्वस्पर्धकानि कुर्वतः संख्येयेषु

स्थितिबन्धेषु गतेषु सत्सु अश्वकर्णकरणाद्धा व्यतिक्रामति । ततः किट्टिकरणाद्धायां प्रविशति । तदानीं च सञ्ज्वलनलोभस्य स्थितिबन्धो दिनपृथक्त्वप्रमाणः । शेषकर्मणां तु वर्षपृथक्त्वमानः । किट्टिकरणाद्धायां च पूर्वस्पर्धकेभ्योऽपूर्वस्पर्धकेभ्यश्च दलिकं गृहीत्वा प्रतिसमयमनन्ताः किट्टीः करोति । किट्टयो नाम पूर्वस्पर्धकापूर्वस्पर्धकेभ्यो वर्गणा गृहीत्वा तासामनन्तगुणहीनरसतामापाद्य बृहदन्तरालतया यद्व्यवस्थापनं । यथा यासामेवासत्कल्पनयाऽनुभागभागानां शतमेकोत्तरं द्व्युत्तरं चासीत् । तासामेवानुभागभागानां पञ्चकं पञ्चदशकं पञ्चविंशतिरिति । संप्रति एतासामेव किट्टीनां विशेषप्ररूपणार्थमाह—'एगफड्डगेत्यादि' ताः किट्टीः एकस्मिन् अनुभागस्पर्धके या अनन्तवर्गणास्तासामनन्ततमे भागे यावत्यो वर्गणास्तावत्प्रमाणाः प्रथमसमये करोति । ताश्चानन्ताः । ननु ताः किं सर्वजघन्यानुभागस्पर्धकानुभागेन सदृशाः करोति, उत ततोऽपि हीनाः? उच्यते—ततोऽपि हीनाः, तथा चाह—'हेट्ठा' यत्सर्वजघन्यमनुभागस्पर्धकं तस्याधस्तात् करोति ततोऽप्यनन्तगुणहीनरसाः करोतीत्यर्थः ॥ ४९ ॥

अणुसमयं सेढीए असंखगुणहाणि जा अपुव्वाउ । तव्विवरीयं दलियं जहन्नगाई विसेसूणं ॥ ५० ॥

अणुसमयं ति—या अपूर्वाः प्रतिसमयं नवा नवाः किट्टीः करोति ताः प्रतिसमयं गणनातोऽसंख्येयगुणहानेः श्रेण्या द्रष्टव्याः । नवत्वं च प्रतिसमयं यथोत्तरमनन्तगुणहीनरसत्वादवसेयं । इयमत्र भावना—प्रथमसमये प्रभूताः किट्टीः करोति । द्वितीयसमयेऽसंख्येयगुणहीनाः । ततोऽपि तृतीयसमयेऽसंख्येयगुणहीनाः । एवं तावद्वाच्यं यावत् किट्टीकरणाद्धायाश्चरमसमयः । 'तव्विवरीयं दलियं ति' दलिकं तद्विपरीतं किट्टिसंख्याविपरीतमवगन्तव्यं । तद्यथा—प्रथमसमये

सकलकिट्टिगतं दलिकं सर्वस्तोकं । ततो द्वितीयसमये सकलकिट्टिगतं दलिकमसंख्येयगुणं । ततोऽपि तृतीयसमये समस्तकिट्टिगतं दलिकमसंख्येयगुणं । एवं तावद्वाच्यं यावत् किट्टिकरणाद्धायाश्चरमसमयः । तथा प्रथमसमयकृतासु किट्टिषु सामान्येनानुभागः सर्वप्रभूतः । ततो द्वितीयसमयकृतासु किट्टिष्वनन्तगुणः । ततोऽपि तृतीयसमयकृतासु अनन्तगुणः । एवं तावद्वाच्यं यावत् किट्टिकरणाद्धाचरमसमयः । संप्रति प्रथमसमये कृतानां किट्टीनां परस्परं प्रदेशाग्रमाणनिरूपणार्थमाह—'जहण्णगाई विसेसूणं ति' जघन्यां किट्टिमादिं कृत्वा परतः क्रमेण प्रतिकिट्टि विशेषोनं विशेषोनं प्रदेशाग्रमभिधानीयं । इयमत्र भावना—प्रथमसमयकृतासु किट्टिषु मध्ये या सर्वमन्दानुभागा किट्टी तस्याः प्रदेशाग्रं सर्वप्रभूतं । ततोऽनन्तरेणानन्तगुणेनानुभागेनाधिकायां द्वितीयकिट्टौ प्रदेशाग्रं विशेषहीनं । ततोऽप्यनन्तरेणानुभागेनाधिकायां तृतीयकिट्टौ विशेषहीनं । एवमनन्तरानन्तरानुभागाधिकासु किट्टिषु विशेषहीनं विशेषहीनं तावद्वक्तव्यं यावत्प्रथमसमयकृतानां किट्टीनां मध्ये सर्वोत्कृष्टा किट्टिरिति । एवं सर्वेष्वपि समयेषु प्रत्येकं भावनीयम् ॥ ५० ॥

अणुभागो णंतगुणो चाउम्मासाइ संखभागूणो । मोहे दिवसपुहुत्तं किट्टीकरणाइसमयम्मि ॥ ५१ ॥

अणुभागो त्ति-प्रथमसमयकृतानां किट्टीनामनुभागो यथोत्तरमनन्तगुणो वाच्यः । तद्यथा—प्रथमसमयकृतानां किट्टीनां मध्ये या सर्वमन्दानुभागा किट्टी सा सर्वस्तोकानुभागा । ततो द्वितीयाऽनन्तगुणानुभागा । ततोऽपि तृतीयाऽनन्तगुणानुभागा । एवं तावद्वाच्यं यावत्प्रथमसमयकृतानां किट्टीनां मध्ये सर्वोत्कृष्टानुभागा किट्टिरिति । एवं द्वितीयादिष्वपि समयेषु किट्टीनां प्ररूपणा कर्तव्या । संप्रत्यासामेव किट्टीनां परस्परमल्पबहुत्वमुच्यते—प्रथमसमयकृतानां

किट्टीनां मध्ये या सर्वबहुप्रदेशा किट्टी सा स्तोकप्रदेशा। ततो द्वितीयसमयकृतानां किट्टीनां मध्ये या सर्वाल्पप्रदेशा किट्टी साऽसंख्येयगुणप्रदेशा। ततोऽपि तृतीयसमयकृतानां किट्टीनां मध्ये या सर्वाल्पप्रदेशा साऽसंख्येयगुणप्रदेशा। एवं तावद्वक्तव्यं यावच्चरमसमयः। तथा प्रथमसमयकृतानां किट्टीनां मध्ये या सर्वमन्दानुभागा किट्टी सा सर्वमन्दानुभागा। ततो द्वितीयसमयकृतानां किट्टीनां मध्ये या सर्वोत्कृष्टानुभागा किट्टी साऽनन्तगुणहीना। ततोऽपि तृतीयसमयकृतानां किट्टीनां मध्ये सर्वोत्कृष्टानुभागाऽनन्तगुणहीना। एवं तावद्वक्तव्यं यावच्चरमसमयः। 'चाउम्मासे'त्यादि मोहे मोहनीये संज्वलनानां चातुर्मासिकात् स्थितिबन्धादारभ्यान्योऽन्यः स्थितिबन्धः संख्येयेन भागेनोन ऊनतरस्तावद्वक्तव्यो यावत् किट्टिकरणाद्धायाः प्रथमसमये दिवसपृथक्त्वप्रमाणः स्थितिबन्धो भवति। स च प्रायस्तथैवोक्तः ॥५१॥

भिन्नमुहुत्तो संखिज्जेसु य घाईणि दिणपुहुत्तं ता। वाससहस्सपुहुत्तं अंतो दिवससस अंते सिं ॥५२॥

वाससहस्सपुहुत्ता दिवस्स अंतो अघाइकम्माणं। लोभस्स अणुवसंतं किट्टीउं जं च पुव्वुत्तं ॥ ५३ ॥

भिन्नमुहुत्तो त्ति—अत्रेति षष्ठीसप्तम्योरर्थं प्रत्यभेदात् अस्या इति द्रष्टव्यं। ततश्चास्याः किट्टिकरणाद्धायाः संख्येयेषु भागेषु गतेषु सत्सु संज्वलनलोभस्य स्थितिबन्धो भिन्नमुहूर्तोऽन्तर्मुहूर्तप्रमाणो भवति। त्रयाणां च घातिकर्मणां दिनपृथक्त्वं दिनपृथक्त्वमानः, नामगोत्रवेदनीयानां वर्षसहस्रपृथक्त्वं प्रभूतवर्षसहस्रप्रमाणः। पृथक्त्वशब्दोऽत्र बहुत्ववाची। तथा किट्टिकरणाद्धाया अन्ते चरमसमये संज्वलनलोभस्य स्थितिबन्धोऽन्तर्मुहूर्तप्रमाणः। केवलमिदमन्तर्मुहूर्तं स्तोकतरमवसेयं। तथा 'सिं ति' तेषां घातिकर्मणामन्तर्दिवसस्याहोरात्रस्य स्थितिबन्धः। अघातिनां पुनर्नामगोत्रवेदनीयानां

कर्म-

॥ १०० ॥

वर्षसहस्रपृथक्त्वात् वर्षसहस्रपृथक्त्वप्रमाणात् स्थितिबन्धात् अन्यो हीनो हीनतरः स्थितिबन्धो भवन् तस्मिन् किट्टिकरणाद्धाचरमसमये-द्विवर्षस्य द्वयोर्वर्षयोरन्तर्मध्ये भवति । तथा किट्टिकरणाद्धायां समयोनावलिकात्रिकशेषायामप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणलोभदलिकं संज्वलनलोभे न संक्रमयति । किंतु स्वस्थान एव स्थितमुपशमं नीयते । द्व्यावलिकाशेषायां पुनः किट्टिकरणाद्धायां बादरसंज्वलनलोभस्यागालो न भवति, किं तूदीरणैव । सापि तावद्यावदावलिका । तस्याश्च उदीरणावलिकायाश्चरमसमये यत् किट्टीकृतं द्वितीयस्थितिगतं, यच्च पूर्वोक्तं समयोनावलिकाद्विकबद्धमित्यर्थः, या चैकावलिका किट्टिकरणाद्धायाः शेषीभूता, एतत्सर्वं लोभस्य संज्वलनलोभस्यानुपशान्तं वर्तते, शेषं पुनरुपशान्तं । तथा तस्मिन्नेव समये द्वावप्यप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणलोभावुपशान्तौ । संज्वलनलोभबन्धव्यवच्छेदो बादरसंज्वलनलोभोदयोदीरणाव्यवच्छेदश्च । एष एव चानिवृत्तिबादरसंपरायगुणस्थानकचरमसमयः ॥ ५२-५३ ॥

सेसद्धं तणुरागो तावइया किट्टिउ य पढमठिई । वज्जिय असंखभागं हेट्ठुवरिमुदीरई सेसा ॥ ५४ ॥

सेसद्धं ति-शेषाद्धं शेषकालं तृतीये विभागे इत्यर्थः । सूक्ष्मरागः सूक्ष्मसंपरायो भवति । ताश्च प्राकृताः किट्टीर्द्वितीयस्थितेः सकाशात् कियतीः समाकृष्य प्रथमस्थितिं तावतीं सूक्ष्मसंपरायाद्धातुल्यां करोति । किट्टिकरणाद्धायाश्चान्तिममावलिकामात्रं स्तिबुकसंक्रमेण संक्रमयति । तथा प्रथमान्तिमसमयकृताः किट्टीर्वर्जयित्वा शेषाः किट्टयः सूक्ष्मसंपरायाद्धायाः प्रथमसमये उदयमागच्छन्ति । 'वज्जियेत्यादि' चरमसमयकृतानां किट्टीनां अधस्तादसंख्येयं भागं प्रथमसमयकृतानां चोपरितनमसंख्येयतमं भागं वर्जयित्वा शेषाः किट्टीरुदीरयति ॥ ५४ ॥

गिण्हंतो य मुयंतो असंखभागं तु चरमसमयम्मि। उवसामेइ य बिइय ठिइं पि पुव्वं व सव्वद्धं ॥५५॥

गिण्हंतो य त्ति–द्वितीये समये उदयप्राप्तानां किट्टीनामसंख्येयं भागं मुञ्चति उपशान्तत्वादुदये न ददातीत्यर्थः। अपूर्वं चासंख्येयभागमनुभवनार्थमुदीरणाकरणेन गृह्णाति। एवं ग्रहणमोक्षौ कुर्वन् तावज्ज्ञातव्यो यावत्सूक्ष्मसंपरायाद्धायाश्चरमसमयः। द्वितीयस्थितिगतमपि दलिकं सूक्ष्मसंपरायाद्धाप्रथमसमयादारभ्य सर्वाद्धं सकलामपि सूक्ष्मसंपरायाद्धां यावत् पूर्ववदुपशमयति। समयोनावलिकाद्विकबद्धमपि दलिकमुपशमयति। सूक्ष्मसंपरायाद्धायाश्च चरमसमये ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणामान्तर्मौहूर्तिकः स्थितिबन्धः, नामगोत्रयोश्च षोडशमुहूर्तप्रमाणः, वेदनीयस्य च चतुर्विंशतिमुहूर्तमानः। तस्मिन्नेव चरमसमये सकलमपि मोहनीयमुपशान्तं। ततोऽनन्तरसमये उपशान्तमोहगुणस्थानकमवाप्नोति ॥५५॥

उवसंतद्धा भिन्नमुहुत्तो तीसे य संखतमतुल्ला। गुणसेढी सव्वद्धं तुल्ला य पएसकालेहिं ॥५६॥

उवसंतद्ध त्ति–भिन्नमुहूर्तोऽन्तर्मुहूर्तं उपशान्ताद्धा उपशान्तमोहगुणस्थानकाद्धा। तत्र च गुणश्रेणिमारचयति। तस्या उपशान्ताद्धाया यः संख्येयतमो भागस्तावत्प्रमाणां। ताश्च गुणश्रेणीः सर्वा अपि सर्वाद्धा सकलामपि उपशान्ताद्धां यावत् प्रदेशापेक्षया कालापेक्षया च तुल्याः करोति, अवस्थितपरिणामत्वात् ॥५६॥

उवसंता य अकरणा संकमणोवट्टणा य दिट्ठितिगे। पच्छाणुपुव्विगाए परिवडइ पमत्तविरतो त्ति ॥५७॥

उवसंत त्ति–उपशान्ता मोहनीयप्रकृतयोऽकरणाः करणरहिता भवन्ति संक्रमणोद्वर्तनापवर्तनोदीरणानिधत्तिनिका-

चनाकरणानामयोग्या भवन्तीत्यर्थः। दृष्टित्रिके दर्शनमोहनीयत्रिके पुनरुपशान्तेऽपि संक्रमणापवर्तने भवतः। तत्र संक्रमो मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वयोः सम्यक्त्वे, अपवर्तना पुनस्त्रयाणामपि। एवं क्रोधेन श्रेणिं प्रतिपन्नस्य द्रष्टव्यं। यदा तु मानेन श्रेणिं प्रतिपद्यते तदा मानं वेदयन्नेव प्रथमतो नपुंसकवेदोक्तक्रमेण क्रोधत्रिकमुपशमयति। ततः क्रोधोक्तप्रकारेण मानत्रिकं, शेषं तथैव। यदा तु मायया श्रेणिं प्रतिपद्यते तदा मायां वेदयन्नेव प्रथमतो नपुंसकवेदोक्तप्रकारेण क्रोधत्रिकं, ततो मानत्रिकं। ततः क्रोधोक्तप्रकारेण मायात्रिकं, शेषं तथैव। यदा तु लोभेन श्रेणिं प्रतिपद्यते तदा लोभं वेदयन्नेव प्रथमतः क्रोधत्रिकं नपुंसकवेदोक्तक्रमेणोपशमयति। ततो मानत्रिकं, ततो मायात्रिकं, तत उक्तप्रकारेण लोभत्रिकमिति। संप्रति प्रतिपात उच्यते–सोऽपि द्विधा भवक्षयेण अद्धाक्षयेण च। तत्र भवक्षयो म्रियमाणस्य, अद्धाक्षय उपशान्ताद्धाया व्यवच्छेदः। तत्र यो भवक्षयेण प्रतिपतति तस्य प्रथमसमये एव सर्वाण्यपि करणानि प्रवर्तन्ते। प्रथमसमये च यानि कर्माण्युदीर्यन्ते तान्युदयावलिकायां प्रवेशयति। यानि च नोदीरणामागच्छन्ति तेषां दलिकानि उदयावलिकाया बहिस्तागोपुच्छाकारसंस्थितानि विरचयति। यः पुनरुपशान्तमोहगुणस्थानकाद्धापरिक्षयेण प्रतिपतति स येनैव क्रमेणे स्थितिघातादीन् कुर्वन्नारूढस्तेनैव क्रमेण पश्चानुपूर्व्या स्थितिघातादीन् कुर्वन् प्रतिपतति। स च तावत्प्रतिपतति यावत्प्रमत्तसंयतगुणस्थानकं ॥ ५७ ॥

उकड्ढित्ता बिइठिइहिं उदयादिसुं खिवइ दवं। सेढीएँ विसेसूणं आवलिउप्पिं असंखगुणं ॥ ५८ ॥

उकड्ढित्त त्ति–उपशान्तमोहगुणस्थानकात् प्रतिपतन् क्रमेण संज्वलनलोभादीनि कर्माण्यनुभवति। तद्यथा—प्रथमतः

सम्पद्यनखोज, ततो यत्र मायोदयव्यपच्छेदस्तत आरभ्य माया। ततो यत्र मानोदयव्यपच्छेदस्ततोऽर्वाक् मानं । ततो यत्र क्रोधोदयव्यपच्छेदस्तत आरभ्य क्रोध । इत्थं च क्रमेणोदयसमयप्राप्तानामनुभवनार्थं तेषां द्वितीयस्थितेः सकाशाद्दलिकमपकृष्य समाकृष्य प्रथमस्थितिं करोति । उदयादिषु चोदयसमयप्रभृतिषु च स्थितिषु श्रेण्या विशेषोनं विशेषोनं प्रक्षिपति । तद्यथा—उदयसमये प्रभूतं । ततो द्वितीयसमये विशेषहीनं । ततोऽपि तृतीयसमये विशेषहीनं । एष तावद्वाच्यं यावदुदयावलिकायाश्चरमसमयः । तत उदयावलिकाया उपरि असंख्येयगुणं । तद्यथा—उदयावलिकाया उपरि प्रथमसमये प्राक्तनानन्तरसमयदलिकनिक्षेपापेक्षयाऽसंख्येयगुणं । ततोऽपि द्वितीयसमयेऽसंख्येयगुणं । ततोऽपि तृतीयसमयेऽसंख्येयगुणं । एवं तावद्वक्तव्यं यावद्गुणश्रेणीशिरः । ततः परतः पुनरपि प्रागुक्तक्रमेण विशेषहीनो दलिकनिक्षेपः ॥५८॥

वेइज्जंतीणेयं इयरासिं आलिगाएँ बाहिरओ । न हि संकमोणुपुव्विं आवलिगोदीरणाउप्पिं ॥ ५९ ॥

वेद्यमानानामेवं ति—एष पूर्वोक्तो दलिकनिक्षेपस्तत्कालवेद्यमानप्रकृतीनामवसेयः । इतरासां त्ववेद्यमानानामावलिकाया उपर्येव दलिकनिक्षेपः । सोऽप्यसंख्येयगुणतया तावद्यावद्गुणश्रेणीशिरः । ततः परतः पुनरपि प्रागुक्तक्रमेण विशेषहीनो विशेषहीनः । 'न हीत्यादि' हिशब्दोऽवधारणे । ततोऽयमर्थः—आनुपूर्व्येव संक्रमो न भवति, किं त्वनानुपूर्व्याऽपि भवति । तथा बन्धानन्तरं बद्धानामावलिकानामुपरि उदीरणा भवतीति प्राक् यदुक्तं तन्न भवति, किं तु बन्धावलिकामात्रातिक्रमेऽपि उदीरणा भवतीति ॥ ५९ ॥

वेइज्जमाणसंजलणद्धाए अहिगा उ मोहगुणसेढी। तुल्ला य जयारूढो अतो य सेसेहि से तुल्ला॥६०॥

वेइज्जमाण त्ति–मोहनीयस्य मोहनीयप्रकृतीनां गुणश्रेणिः कालमाश्रित्य वेद्यमानसंज्वलनकालादभ्यधिका प्रतिपतता सता प्रारभ्यते, समारोहकालगुणश्रेण्यपेक्षया तु तुल्या। तथा 'जयं ति' प्राकृतत्वात् स्त्रीत्वनिर्देशः, येन संज्वलनेनोपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्तमुदयेन प्राप्तः सन् ततः प्रभृति तस्य गुणश्रेणिं शेषकर्मसत्कगुणश्रेणिभिः सह तुल्यामारभते । यथा कश्चित्संज्वलनक्रोधेनोपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्ततः श्रेणेः प्रतिपतन् यदा संज्वलनक्रोधमुदयेन प्राप्तस्ततः प्रभृति तस्य गुणश्रेणिः शेषकर्मभिः समाना भवति । एवं मानमाययोरपि वाच्यं । संज्वलनलोभेन पुनरुपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्य प्रतिपातकाले प्रथमसमयादेवारभ्य संज्वलनलोभस्य गुणश्रेणि शेषकर्मगुणश्रेणिभिः सह तुल्या प्रवर्तते । शेषकर्मणां पुनरुपशमश्रेणिमारोहतो यत् यत्र बन्धनसंक्रमादि वृत्तं तत्तथैव प्रतिपततोऽपि क्रमेण पश्चानुपूर्व्या अन्यूनातिरिक्तं वेदितव्यं॥६०॥

खवगुवसामगपडिवयमाणदुगुणो तहिं तहिं बंधो।अणुभागो णंतगुणो असुभाण सुभाण विवरीउं ॥६१॥

खवगुवसामग त्ति–क्षपकस्य क्षपकश्रेणिमारोहतो यस्मिन् स्थाने यावान् स्थितिबन्धस्तस्मिन्नेव स्थाने उपशमश्रेणिमारोहतस्तावान् स्थितिबन्धो द्विगुणो भवति । ततोऽपि तस्मिन्नेव स्थाने उपशमश्रेणीतः प्रतिपततो द्विगुणो भवतीति । क्षपकसत्कस्थितिबन्धापेक्षया चतुर्गुणो भवतीत्यर्थः । तथा क्षपकस्य यस्मिन् स्थानेऽशुभप्रकृतीनामनुभागो यावान् भवति, तदपेक्षया तस्मिन्नेव स्थाने तासामेवाशुभप्रकृतीनामुपशमकस्यानुभागोऽनन्तगुणः। ततोऽपि तस्मिन्नेव स्थाने तासामेवाशुभप्रकृतीनामुपशमश्रेणीतः प्रतिपततोऽनन्तगुणः।'सुभाण विवरीउ त्ति' शुभप्रकृतीनां पुनरनुभागो विपरीतो वाच्यः। स चैवं—उपशमश्रेणीतः प्रतिपततो यस्मिन् स्थाने शुभप्रकृतीनां यावान् अनुभागो भवति, तदपेक्षया तस्मिन् स्थाने

तासामेव शुभप्रकृतीनामुपशमकस्यानुभागोऽनन्तगुणः । ततोऽपि तस्मिन्नेव स्थाने तासामेव शुभप्रकृतीनां क्षपकस्यानन्तगुणः । शेषं यथाऽऽरोहतस्तथा प्रतिपततोऽपि वेदितव्यं, यावदप्रमत्तसंयतगुणस्थानं ॥ ६१ ॥

किच्चा पमत्ततदियरठाणे परिवत्ति बहुसहस्साणि। हिठ्ठिल्लाणंतरदुगं आसाण वा वि गच्छिज्जा ॥ ६२॥

किच त्ति–प्रमत्ताप्रमत्तसंयतगुणस्थानकयोः प्रभूतानि सहस्राणि यावत् परावृत्तीः कृत्वा कश्चिदधस्तनमनन्तरं गुणस्थानकद्विकं याति । कोऽपि देशविरतोऽपि भवति । कोऽपि अविरतसम्यग्दृष्टिरपि भवतीत्यर्थः । येषां मतेनानन्तानुबन्धिनामुपशमना भवति तेषां मतेन कश्चित्सासादनभावमपि गच्छति ॥ ६२ ॥

उवसमसम्मत्तद्धा अंतो आउक्खया धुवं देवो । तिसु आउगेसु बद्धेसु जेण सेढिं न आरुहइ॥६३॥

उवसम त्ति–औपशमिकसम्यक्त्वाद्धायां वर्तमानो यदि कश्चिदायुःक्षयात्कालं करोति तदावश्यं देवो भवति । अपि च सास्वादनभावमपि गतः सन् कालं करोति, तथापि स देव एव भवति । यत आह–येन कारणेन देवायुर्वर्जितेषु शेषेषु त्रिष्वायुःषु मध्येऽन्यतमस्मिन्नायुषि बद्धे श्रेणिमुपशमश्रेणिं नारोहति । ततः श्रेणिस्थितः श्रेणीतः कालं कृत्वा देव एव भवति ६३

उग्घाडियाणि करणाणि उदयठिइमाइगं इयरतुल्लं । एगभवे दुक्खुत्तो चरित्तमोहं उवसमेइ॥ ६४ ॥

उग्घाडियाणि त्ति–करणानि बन्धनसंक्रमणादीनि उपशमश्रेणिमारोहतो यत्र यत्र स्थाने यानि यानि व्यवच्छिन्नस्थानानि उपशमश्रेणीतः प्रतिपततः तत्तत्स्थानं प्राप्तस्य तानि तानि उद्घाटितानि भवन्ति तानि तानि तत्र प्रवर्तन्त-

इत्यर्थः । तथोदयस्थित्यादिकं उदयस्थितिबन्धादिकं, इतरतुल्यं उपशमश्रेण्यारोहन्नाप्युदयस्थित्यादितुल्यं, उपशमश्रेणिमारोहतो यत्र यत्र यद्यत् उदयस्थित्यादिकं व्यवच्छिन्नं प्रतिपातेऽपि तत्र तत्र तत्तत् उदयस्थित्यादिकं प्रवर्तत इत्यर्थः । तथैकस्मिन् भवे द्वौ वारौ चारित्रमोहमुपशमयति उपशमश्रेणिं प्रतिपद्यते इत्यर्थः । न तु तृतीयमपि वारं ॥ ६४ ॥

एवं पुरुषवेदोदयेनोपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्य विधिरुक्तः, संप्रति स्त्रीवेदेन प्रतिपन्नस्योच्यते—

उदयं वज्जी इत्थी इत्थिं समयइ अवेयगा सत्त । तह वरिसवरो वरिसवरिं इत्थिं समगं कमारद्धे॥६५॥

उदयं ति–इह स्त्री उपशमश्रेणिं प्रतिपन्ना सती प्रथमतो नपुंसकवेदमुपशमयति, पश्चात् स्त्रीवेदं । तं च तावदुपशमयति यावत्स्वोदयस्य द्विचरमसमयः । तस्मिंश्च समये एकां चरमसमयमात्रामुदयस्थितिं वर्जयित्वा शेषं सकलमपि स्त्रीवेदस्य सत्कं दलिकमुपशमितं । ततश्चरमसमये व्यतिक्रान्ते अवेदका सती पुरुषवेदहास्यादिकाः सप्त प्रकृतीर्युगपदुपशमयितुमारभते । शेषं पुरुषवेदेनेव श्रेणिं प्रतिपन्नस्य वेदितव्यं । संप्रति नपुंसकवेदेनोपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्य विधिमाह—'तहेत्यादि' वर्षवरो नपुंसक उपशमश्रेणिं प्रतिपन्नः सन् । तथेति एकामुदयस्थितिं मुक्त्वेत्यर्थः । समकं युगपत् नपुंसकवेदस्त्रीवेदावुपशमयति । 'कमारद्धे' इति क्रमेणारब्धे सति । तत्रायं संप्रदायः—स्त्रीवेदेन पुरुषवेदेन वा उपशमश्रेणिं प्रतिपद्यमानो यस्मिन् स्थाने नपुंसकवेदमुपशमयति तद्दूरं यावन्नपुंसकवेदेनापि श्रेणिं प्रतिपन्नः सन् नपुंसकवेदमेव केवलमुपशमयति । तत ऊर्ध्वं पुनर्नपुंसकवेदं स्त्रीवेदं च युगपदुपशमयितुं लग्नः । स च तावद्गतो यावन्नपुंसकवेदाद्धाया द्विचरमसमयः । तस्मिंश्च समये स्त्रीवेद उपशान्तः । नपुंसकवेदस्य च एका समयमात्रोदयस्थितिर्वर्तते ।

शेषं सर्वमुपशान्तं । तस्यामप्युदयस्थितायतिक्रान्तायामवेदको भवति । ततः पुरुषवेदादिकाः सप्त प्रकृतीर्युगपदुपशमयितुं यतते । शेषं तथैव ॥ ६५ ॥

सदेवमुक्ता सर्वोपशमना, संप्रति देशोपशमनामभिधातुकाम आह—

पगइठिई अणुभागप्पएसमूलुत्तराहिं पविभत्ता । देसकरणोवसमणा तीए समियस्स अट्ठपयं ॥ ६६ ॥

पगइ त्ति—देशतः करणाभ्यां यथाप्रवृत्तापूर्वकरणसंज्ञाभ्यां कृत्वा प्रकृत्यादीनामुपशमना देशकरणोपशमना । इदमुक्तं भवति—यथाप्रवृत्तकरणापूर्वकरणाभ्यां यत् प्रकृत्यादिकं देशतः उपशमयति, न सर्वात्मना सा देशकरणोपशमना । सा च चतुर्विधा, तद्यथा—प्रकृतिदेशोपशमना, स्थितिदेशोपशमना, अनुभागदेशोपशमना, प्रदेशदेशोपशमना चेति । पुनरप्येकैका द्विधा—मूलप्रकृतिविषया उत्तरप्रकृतिविषया च । तया च देशकरणोपशमनया शमितस्य उपशमं नीतस्य । इदमर्थपदमिदं तात्पर्यं ॥ ६६ ॥

तदेवाह—

उव्वट्टणउव्वट्टणसंकमणाइं च तिन्नि करणाइं । पगईतयासमईओ पहू नियट्टिंमि वट्टंतो ॥ ६७ ॥

उव्वट्टण त्ति—देशोपशमनया उपशमितस्य कर्मण उद्वर्तनापवर्तनासंक्रमरूपाणि त्रीणि करणानि प्रवर्तन्ते, नान्यानि करणानि उदीरणाप्रभृतीनि । एष देशोपशमनाया विशेषः । तथा मूलप्रकृतिमुत्तरप्रकृतिं वा तया देशोपशमनया उपशमयितुं प्रभुः समर्थो निवृत्तिकरणेऽपूर्वकरणे वर्तमानः । इह निवृत्तिग्रहणं पर्यवसानार्थं वेदितव्यं । तत इदमुक्तं

जवति—सर्वेऽप्येकद्वित्रिचतुरिन्द्रियासंज्ञिसंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यङ्नारकदेवा मनुष्याश्च यथासंजवमपूर्वकरणपर्यवसानाः सर्वकर्मणां देशोपशमनास्वामिनोऽवसेयाः ॥ ६१ ॥

एतदेव जावयति—

दंसणमोहाणंताणुबंधिणं सगनियट्टिउ णुप्पिं । जा उवसमे चउद्धा मूलुत्तरणाइसंताउ ॥ ६७ ॥

दंसण त्ति—दर्शनमोहनीयानन्तानुबन्धिनां स्वकीयात् स्वकीयात् अपूर्वकरणात् परतो देशोपशमना न जवति । तत्र दर्शनत्रिकस्य क्षपका अविरता देशविरता विरता वा, उपशमकास्तु विरताः स्वापूर्वकरणान्तसमयं यावद्देशोपशमनां कुर्वन्ति । अनन्तानुबन्धिनां पुनर्विसंयोजने चातुर्गतिका अपि स्वापूर्वकरणान्तिमसमयं यावद्देशोपशमकाः, न परतः । शेषाणां पुनश्चारित्रमोहनीयप्रकृतीनामुपशमनायां क्षपणायां वा यावदपूर्वकरणगुणस्थानकचरमसमयस्तावद्देशोपशमना। शेषाणां सर्वोपशमना न जवति, किं तु देशोपशमनैव । सापि चापूर्वकरणस्थानकं यावदवगन्तव्या । तथा या मूलप्रकृतय उत्तरप्रकृतयो वाऽनादिसत्ताकास्ता उपशमे देशोपशमनामधिकृत्य चतुर्विधाः, तद्यथा—सादयोऽनादयो ध्रुवा अध्रुवाश्च । तत्र मूलप्रकृतयोऽष्टावपि चतुर्विधाः । तथाहि—अपूर्वकरणगुणस्थानकात् परतो गत्वा प्रतिपततां सा देशोपशमना प्रवर्तमाना सादिः । तत्स्थानमप्राप्तानां पुनरनादिः । ध्रुवा अजव्यानां । जव्यानां त्वध्रुवा । कृता मूलप्रकृतीनां साद्यनादिप्ररूपणा, संप्रत्युत्तरप्रकृतीनां सा क्रियते—तत्र वैक्रियसप्तकाहारकसप्तकमनुष्यद्विकदेवद्विकनरकद्विकसम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वोच्चैर्गोत्ररूपोद्वलनयोग्यत्रयोविंशतितीर्थकरायुश्चतुष्टयवर्जितं शेषं त्रिंशदुत्तरं प्रकृतिशतं ध्रुवस- ॥ १०४ ॥

त्कर्म, तस्य देशोपशमना चतुर्विधा, तद्यथा—सादिरनादिर्ध्रुवाऽध्रुवा च । तथाहि—मिथ्यात्वानन्तानुबन्धिनां स्वस्वापूर्वकरणात्परतो देशोपशमना न भवति । शेषकर्मणां त्वपूर्वकरणगुणस्थानकात्परतो न भवति । ततः परतः स्थानात् प्रच्यवमानानां प्रवर्तमाना सादिः । तत्स्थानमप्राप्तानां पुनरनादिः । ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । शेषाणां तूद्वलनयोग्यत्रयोविंशत्यादीनामष्टाविंशतिप्रकृतीनामध्रुवसत्कर्मत्वादेव देशोपशमना सादिरध्रुवा च विज्ञेया ॥ ९७ ॥

संप्रति देशोपशमनामधिकृत्य प्रकृतिस्थानप्ररूपणार्थमाह—

चउरादिजुया वीसा एक्कवीसा य मोहठाणाणि । संकमनियट्टिपाउग्गाइं सजसाइँ नामस्स ॥ ९८ ॥

चउरादिजुय त्ति–मोहनीयस्य देशोपशमनामधिकृत्य षट् प्रकृतिस्थानानि । तद्यथा—चतुरादियुता विंशतिरेकविंशतिश्च चतुर्विंशतिः, पञ्चविंशतिः, षड्विंशतिः, सप्तविंशतिः, अष्टाविंशतिः, एकविंशतिश्चेत्यर्थः । शेषाणि पुनरनिवृत्तिबादरे प्राप्यन्ते इति कृत्वा न संभवन्ति । तत्राष्टाविंशतिस्थानं मिथ्यादृष्टिसास्वादनसम्यग्मिथ्यादृष्टिवेदकसम्यग्दृष्टीनां प्राप्यते । सप्तविंशतिस्थानं उद्वलितसम्यक्त्वस्य मिथ्यादृष्टेः सम्यग्मिथ्यादृष्टेर्वा । षड्विंशतिस्थानं उद्वलितसम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वस्यानादिमिथ्यादृष्टेर्वा । पञ्चविंशतिस्थानं षड्विंशतिसत्कर्मणो मिथ्यादृष्टेः सम्यक्त्वमुत्पादयतोऽपूर्वकरणात्परतो वेदितव्यं, तस्य मिथ्यात्वदेशोपशमनाया अभावात् । तथाऽनन्तानुबन्धिनामुद्वलनेऽपूर्वकरणात्परतो वर्तमानस्य चतुर्विंशतिस्थानं, चतुर्विंशतिसत्कर्मणो वा चतुर्विंशतिस्थानं । क्षपितसप्तकस्य एकविंशतिस्थानं । संप्रति नामकर्मणः प्रकृतिस्थानान्याह—'संकमेत्यादि' प्रकृतिस्थानसंक्रमे नाम्नो यानि यशःकीर्त्या सह स्थानान्युक्तानि तान्येव निवृत्ति-

प्रायोग्यानि अपूर्वकरणप्रायोग्यानि भवन्ति देशोपशमनायोग्यानि भवन्तीत्यर्थः। तानि चेमानि, तद्यथा—त्र्युत्तरशतं द्व्युत्तरशतं, षण्णवतिः, पञ्चनवतिः, त्रिनवतिः, चतुरशीतिः, द्व्यशीतिश्चेति। तत्रादिमानि चत्वारि यावदपूर्वकरणगुणस्थानकचरमसमयस्तावद्वेदितव्यानि, न परतः। शेषाणि च त्रीणि त्रिनवतिचतुरशीतिद्व्यशीतिरूपाणि एकेन्द्रियादीनां भवन्ति। श्रेणिं प्रतिपद्यमानानां तु न संभवंति। शेषाणि तु स्थानानि अपूर्वकरणगुणस्थानकात्परतो लभ्यन्ते, नार्वागिति देशोपशमनायोग्यानि। ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणामेकैकं प्रकृतिस्थानं देशोपशमनायोग्यं। तत्र ज्ञानावरणान्तराययोः पञ्चप्रकृत्यात्मकं, दर्शनावरणस्य नवप्रकृत्यात्मकं, वेदनीयस्य द्विप्रकृत्यात्मकं। आयुर्गोत्रयोर्द्वे द्वे स्थाने एका द्वे च प्रकृती॥६९॥

उक्ता प्रकृतिदेशोपशमना, संप्रति स्थितिदेशोपशमनामाह—

ठिइसंकम व्व ठिइउवसमणा णवरि जहन्निया कज्जा। अभवसिद्धि जहन्ना उव्वलगनियट्टिगे वियरा॥७०॥

ठिइसंकम व्व त्ति—स्थितिसंक्रमवत् स्थितिदेशोपशमना द्रष्टव्या। नवरमिह जघन्या जघन्यस्थितिदेशोपशमनायोग्या कार्या, अभवसिद्धिकप्रायोग्या जघन्या स्थितिः। एतदुक्तं भवति—स्थितिदेशोपशमना द्विविधा—मूलप्रकृतीनामुत्तरप्रकृतीनां च। एकैकापि द्विधा—जघन्योत्कृष्टा च। तत्र मूलप्रकृतीनामुत्तरप्रकृतीनां वा उत्कृष्टस्थितिदेशोपशमनास्वामी यः प्रागुत्कृष्टस्थितिसंक्रमस्वामी प्रतिपादितः स एव वेदितव्यः। जघन्यस्थितिदेशोपशमनास्वाम्यपि जघन्यस्थितिसंक्रमस्वाम्येव प्रतिपत्तव्यः। केवलं जघन्यस्थितिदेशोपशमनास्वामी अभवसिद्धिकप्रायोग्यजघन्यस्थितौ वर्तमान एकेन्द्रियो द्रष्टव्यः, तस्यैव प्रायः सर्वकर्मणामतिजघन्यायाः स्थितेः प्राप्यमाणत्वात्। याश्चेतराः प्रकृतयोऽभवसिद्धिक-

प्रायोग्यजघन्यस्थितयो न भवन्ति तासामुच्छ्वकेऽपूर्वकरणे या जघन्यस्थितिदेशोपशमना वेदितव्या। तत्रोच्छ्वके छद्मस्थप्रायोग्यानां प्रकृतीनामन्त्विमे स्थितिसत्के पल्योपमासंख्येयभागमात्रे वर्तमानस्तत्राप्याहारकसप्तकसम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वानामेकेन्द्रियोऽनेकेन्द्रियो वा, शेषप्रकृतीनां सूक्ष्मयोग्यानां वैक्रियसप्तकदेवद्विकनरकद्विकमनुष्यद्विकोच्चैर्गोत्ररूपाणामेकेन्द्रिय एव, अन्यासां स्वपूर्वकरणचरमसमये वर्तमानो जघन्यां देशोपशमनां करोति ॥ ७० ॥

अणुभागसकमसमा अणुभागुवसामणा नियट्टिम्मि। संकमपएसतुल्ला पएसुवसामणा चेव ॥ ७१ ॥

अणुभाग ति—अनुभागसंक्रमसमा अनुभागदेशोपशमना वक्तव्या। नवरं निवृत्तायपूर्वकरणे चरमसमयं यावत्। इयमत्र भावना—य पयोत्कृष्टानुभागसंक्रमस्वामी प्राक् प्रतिपादितः, स पयोत्कृष्टानुभागदेशोपशमनाया अपि स्वामी। तत्राशुभप्रकृतीनां मिथ्यादृष्टिः, शुभप्रकृतीनां तु सम्यग्दृष्टिः। नवरं सातवेदनीययशःकीर्त्युच्चैर्गोत्राणामुत्कृष्टानुभागसंक्रमस्वामिनोऽपूर्वकरणस्थानकात्परतोऽपि भवन्ति। उत्कृष्टानुभागदेशोपशमनायाः पुनरुत्कर्षतोऽप्यपूर्वकरणगुणस्थानकपर्यवसाना एव वेदितव्याः। जघन्यानुभागदेशोपशमना तीर्थकरवर्जाना सर्वासामपि प्रकृतीनामेकेन्द्रिये अभवसिद्धिकप्रायोग्यजघन्यस्थितौ वर्तमाने द्रष्टव्या। तीर्थकरनाम्नस्तु जघन्यानुभागसंक्रमवत्। प्रदेशदेशोपशमना चात्र प्रदेशसंक्रमतुल्या वेदितव्या। एतदुक्तं भवति—उत्कृष्टप्रदेशदेशोपशमना उत्कृष्टप्रदेशसंक्रमतुल्या। नवरं येषां कर्मणामपूर्वकरणात्परतोऽपि उत्कृष्टः प्रदेशसंक्रमः प्राप्यते, तेषामप्यपूर्वकरणगुणस्थानकचरमसमयमेव यावत् उत्कृष्टप्रदेशोपशमना वाच्या। जघन्या पुनः प्रदेशदेशोपशमना जघन्यप्रदेशसंक्रमतुल्यैवेति ॥ ७१ ॥

॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां कर्मप्रकृतिटीकायामुपशमनाकरणं समाप्तम् ॥

तदेवमुक्तमुपशमनाकरणं, संप्रति निधत्तिनिकाचनाकरणे प्रतिपिपादयिषुराह—

देसोवसमणतुल्ला होइ निहत्ती निकाइया नवरं। संकमणं पि निहत्तीएँ नत्थि सेसाण वियरस्स ॥ ७१ ॥

देसोवसमण त्ति—निधत्तिर्निकाचना च देशोपशमनातुल्या । इदमुक्तं भवति—ये देशोपशमनाया भेदा ये च स्वामिनस्तेऽन्यूनातिरिक्ता निधत्तिनिकाचनयोरपि वेदितव्याः । नवरं अर्थपदं निधत्तिनिकाचनयोः। इदं संक्रमणमपि परप्रकृतिसंक्रमणमपि । अपिशब्दादुदीरणादीन्यपि निधत्तौ सत्यां न भवन्ति, उद्वर्तनापवर्तने पुनर्भवत एव। इतरस्यां निकाचनायां शेषे अपि उद्वर्तनापवर्तने अपि न भवतः । सकलकरणायोग्यं निकाचितमित्यर्थः ॥ ७१ ॥

इह यत्र गुणश्रेणिस्तत्र प्रायो देशोपशमनानिधत्तिनिकाचनायथाप्रवृत्तसंक्रमा अपि संभवन्ति, ततस्तत्राल्पबहुत्वमाह—

गुणसेढिपएसग्गं थोवं पत्तेगसो असंखगुणं । उवसामणाइ तीसु वि संकमणेहप्पवत्ते य ॥ ७२ ॥

गुणसेढि त्ति—गुणश्रेणीप्रदेशाग्रं स्तोकं । ततः प्रत्येकशः प्रत्येकं प्रत्येकं उपशमनादिषु त्रिषु यथाप्रवृत्ते च संक्रमणेऽसंख्येयगुणं वक्तव्यं । इयमत्र भावना—यस्य तस्य वा कर्मणो गुणश्रेणीप्रदेशाग्रं सर्वस्तोकं । ततो देशोपशमनायामसंख्येयगुणं। ततो निधत्तमसंख्येयगुणं । ततोऽपि निकाचितमसंख्येयगुणं । ततोऽपि यथाप्रवृत्तसंक्रमेण संक्रान्तमसंख्येयगुणं ७२॥

संप्रत्यष्टानामपि करणानां येऽध्यवसायास्तेषां परिमाणनिरूपणार्थमाह—

थोवा कसायउदया ठिइबंधोदीरणा य संकमणा। उवसामणाइसु अज्झवसाया कमसो असंखगुणा ॥७३॥

योजना—स्थितिबन्धे, उपलक्षणमेतत्, अनुभागबन्धे वा ये कषायोदीरणास्ते सर्वस्तोकाः । प्रकृतिप्रदेशबन्धौ च योगारूयत इति ताविद् न गृह्येते, अनुभागबन्धश्चोपलक्षणव्याख्यानाद्गृहीतः । ततश्च स्थितिबन्धे कषायोदयाः स्तोका इति । किमुक्तं भवति ? बन्धनकरणाध्यवसायाः सर्वस्तोकाः । तेभ्य उदीरणाध्यवसाया असंख्येयगुणाः । ततोऽपि संक्रमाध्यवसाया असंख्येयगुणाः । संक्रमग्रहणेन चात्रोद्वर्तनापवर्तने अपि गृहीते द्रष्टव्ये, संक्रमभेदत्वात्तयोः । तत उपशमनाध्यवसाया असंख्येयगुणाः । ततोऽपि निधत्त्यध्यवसाया असंख्येयगुणाः । ततोऽपि निकाचनाध्यवसाया असंख्येयगुणाः ॥ ३४ ॥ १०३ ॥

॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां कर्मप्रकृतिटीकायां करणाष्टकम् ॥

तदेवमुक्तानि करणानि, संप्रत्युद्देशक्रमप्राप्तमुदयमभिधित्सुराह—

उदओ उदीरणाए तुल्लो मोत्तूण एक्कचत्तालं । आवरणविग्घसंजलणलोभवेए य दिट्ठिदुगं ॥ १ ॥
आलिगमहिगं वेएंति आउगाणं पि अप्पमत्ता वि । वेयणियाण य दुसमय तणुपज्जत्ता य निद्दाओ ॥ २ ॥
मणुयगइजाइतसबायरं च पज्जत्तसुभगमाएज्जं । जसकित्तिमुच्चगोयं चाजोगी(गा)केइ तित्थयरं ॥ ३ ॥

उदओ इत्यादि—उदय उदीरणातुल्यः । किमुक्तं भवति ? ये उदीरणायाः प्रकृत्यादयो भेदाः प्रागुक्ताः, या च साद्यनादिप्ररूपणा, यच्च स्वामित्वं, एतत्सर्वमन्यूनातिरिक्तमुदयेऽपि द्रष्टव्यं, उदयोदीरणयोः सहभावित्वात् । तथाहि—यत्रोदयस्तत्रोदीरणा, यत्रोदीरणा तत्रोदयः । किं सर्वत्राप्येवमिति चेदत आह—मुक्त्वा एकचत्वारिंशत्प्रकृतीः । तासामुदीरणामन्तरेणापि कियत्कालमुदयस्य प्राप्यमाणत्वात् । तथाहि—ज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणचतुष्टयान्तरायपञ्चकसंज्वलनलोभवेदत्रयसम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वरूपा विंशतिप्रकृतीः स्वस्वोदयपर्यवसाने आवलिकामात्रं कालमधिकं वेदयंति उदीरणामन्तरेणापि केवलेनोदयेनावलिकामात्रं कालमनुभवन्तीत्यर्थः । तच्चावलिकामात्रं त्रयाणां वेदानां मिथ्यात्वस्य चान्तरकरणस्य प्रथमस्थितौ आवलिकाशेषायां, शेषाणां तु कर्मणां स्वस्वसत्तापर्यवसाने, तथा चतुर्णामप्यायुषां स्वस्वपर्यवसाने आवलिकामात्रं कालमुदय एव भवति, नोदीरणा । मनुष्यायुर्वेदनीययोर्वाऽप्रमत्ता अप्रमत्तसंयतप्रभृतय उदीरणामन्तरेण केवलेनैवोदयेन वेदयन्ते । तथा तनुपर्याप्ताः शरीरपर्याप्त्या पर्याप्ताः सन्तो द्वितीयसमयादारभ्य शरीरपर्या-

स्यनन्तरसमयादारभ्येन्द्रियपर्याप्तिचरमसमयं यावदुदीरणामन्तरेणापि केवलेनैवोदयेन निद्राः पञ्चापि वेदयन्ते । तथा मनुष्यगतिपञ्चेन्द्रियजातित्रसबादरपर्याप्तसुभगादेययशःकीर्त्युच्चैर्गोत्ररूपा नव प्रकृतीरयोगिकेवलिन उदीरणामन्तरेण स्वकालं यावत् केवलेनैवोदयेन वेदयन्ते । केचित्तीर्थकरमपि ये तीर्थकृतः ॥ १-२-३ ॥

तदेवमुक्तः प्रकृत्युदयः, संप्रति स्थित्युदयमाह—

ठिइउदओ वि ठिइक्खयपओगसा ठिइउदीरणा अहिगो । उदयठिईए हस्सो छत्तीसा एग उदयठिई ॥ ४ ॥

ठिइउदय त्ति—इह द्विविध उदयः स्थितिक्षयेण प्रयोगेण च । तत्र स्थितिरबाधाकालरूपा तस्याः क्षयेण ज्ञानावरणादीनां अवश्यमुदयहेतूनां संप्राप्तौ सत्यां यः स्वभावत उदयः प्रवर्तते स स्थितिक्षयेणोदयः । यः पुनस्तस्मिन्नुदये प्रवर्तमाने सति उदीरणाकरणरूपेण प्रयोगेण दलिकमाकृष्यानुभवति स प्रयोगोदयः । तथा चाह—स्थित्युदयोऽपि स्थितिक्षयात् प्रयोगतश्च भवति । स च द्विधा उत्कृष्टो जघन्यश्च । तत्रोत्कृष्टः स्थित्युदीरणात उदयस्थित्याऽभ्यधिकः । तथाहि—उत्कृष्टायां स्थितौ बध्यमानायामबाधाकालेऽपि प्राग्बद्धं दलिकमस्तीति कृत्वा बन्धावलिकायामतीतायामनन्तरस्थितौ विपाकोदयेन वर्तमान उदयावलिकात उपरितनीः सर्वा अपि स्थितीरुदीरयति । उदीर्य च वेदयते । ततो बन्धावलिकोदयावलिकाहीनायाः शेषायाः सर्वस्या अपि स्थितेरुदयोदीरणे तुल्ये । वेद्यमानायां च स्थितावुदीरणा न प्रवर्तते, किंतूदय एव केवलः, ततो वेद्यमानया समयमात्रस्थित्याऽभ्यधिकः स्थित्युदीरणात उत्कृष्टस्थित्युदयः बन्धावलिकोदयावलिकाहीनश्च उत्कृष्टः स्थित्युदयः उदयोत्कृष्टबन्धानां वेदितव्यः । शेषाणां तु यथायोग्यं । तत्राप्युक्तनीत्या

उदयस्थित्यान्यधिकोऽवगन्तव्यः । तथा ह्रस्वो जघन्यः स्थित्युदयः । षट्त्रिंशत्प्रकृतीनामेका समयमात्रा उदयस्थितिः । एतदुक्तं भवति—षट्त्रिंशत्प्रकृतीनां जघन्यः स्थित्युदयः समयमात्रैकस्थित्युदयप्रमाणो वेदितव्यः, समयमात्रा चैका स्थितिः चरमसमयस्थितिरवसेया । षट्त्रिंशत्प्रकृतयश्च प्रागुक्ता एवैकचत्वारिंशत्प्रकृतयो निद्रापञ्चकव्यतिरिक्ता वेदितव्याः । निद्रापञ्चकस्य ह्युदीरणाया अभावेऽपि शरीरपर्याप्त्यनन्तरं केवलोदयकालेऽपवर्तते । तत एका स्थितिर्न प्राप्यते इति तद्वर्जनं । शेषं जघन्योदीरणातुल्यं निरवशेषमवगन्तव्यं ॥ ४ ॥

तदेवमुक्तः स्थित्युदयः, संप्रत्यनुभागोदयमाह—

अणुभागुदओ वि जहण्ण नवरि आवरणविग्घवेयाणं । संजलणलोभसम्मत्ताण य गंतूणमावलिगं ॥ ५ ॥

अणुभाग त्ति—यथाऽनुभागोदीरणा प्राक् सप्रपञ्चमभिहिता, तथाऽनुभागोदयोऽपि वक्तव्यः । नवरं ज्ञानावरणपञ्चकान्तरायपञ्चकदर्शनावरणचतुष्टयवेदत्रयसंज्वलनलोभसम्यक्त्वानामुदीरणाव्यवच्छेदे सति परत आवलिकां गत्वाऽतिक्रम्य तस्या आवलिकायाश्चरमसमये जघन्यानुभागोदयो वाच्यः ॥ ५ ॥

तदेवमुक्तोऽनुभागोदयः । संप्रति प्रदेशोदयाभिधानावसरः । तत्र चेमौ अर्थाधिकारौ, तद्यथा—साद्यनादिप्ररूपणा स्वामित्वं च । साद्यनादिप्ररूपणा द्विविधा—मूलप्रकृतिविषया उत्तरप्रकृतिविषया च । तत्र मूलप्रकृतिविषयसाद्यनादिप्ररूपणार्थमाह—

अजहण्णाणुक्कोसा चउ त्तिहा छण्ह चउविहा मोहे । आउस्स साइअधुवा सेसविगप्पा य सव्वेसिं ॥ ६ ॥

अजहन्न त्ति—मोहनीयायुर्वर्जानां षण्णां कर्मणामजघन्यः प्रदेशोदयश्चतुर्विधः, तद्यथा—सादिरनादिर्ध्रुवोऽध्रुवश्च । तथाहि—कश्चित् क्षपितकर्मांशो देवलोके देवो जातः । स च तत्र संक्लिष्टो भूत्वा उत्कृष्टां स्थितिं बध्नन् उत्कृष्टं प्रदेशाग्रमुद्वर्तयति । ततो बन्धावसाने कालं कृत्वा एकेन्द्रियेषूत्पन्नः, तस्य प्रथमसमये प्रागुक्तानां षण्णां कर्मणां जघन्यः प्रदेशोदयः, स चैकसामयिक इति कृत्वा सादिरध्रुवश्च, ततोऽन्यः सर्वोऽप्यजघन्यः । सोऽपि तस्य द्वितीयसमये भवन् सादिः, तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः, ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत् । तथा तेषामेव षण्णां कर्मणामनुत्कृष्टः प्रदेशोदयस्त्रिधा त्रिप्रकारः, तद्यथा—अनादिर्ध्रुवोऽध्रुवश्च । तथाहि—अमीषां षण्णां कर्मणामुत्कृष्टः प्रदेशोदयः प्रागुक्तस्वरूपस्य गुणितकर्मांशस्य स्वस्वोदयान्ते गुणश्रेणीशिरसि वर्तमानस्य प्राप्यते । स चैकसामयिक इति कृत्वा सादिरध्रुवश्च । ततोऽन्यः सर्वोऽप्यनुत्कृष्टः, स चानादिः, सदैव भावात् । ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत् । तथा मोहे मोहनीयेऽजघन्योऽनुत्कृष्टश्च प्रदेशोदयश्चतुर्विधः, तद्यथा—सादिरनादिर्ध्रुवोऽध्रुवश्च । तथाहि—क्षपितकर्मांशस्यान्तरकरणे कृतेऽन्तरकरणपर्यन्तजातविगोपुच्छाकारसंस्थितदलिकामात्रदलिकान्तसमये मोहनीयस्य जघन्यः प्रदेशोदयः । स चैकसामयिक इति कृत्वा सादिरध्रुवश्च । ततोऽन्यः सर्वोऽप्यजघन्यः । सोऽपि ततो द्वितीयसमये भवन् सादिः । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः । ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत् । तथा गुणितकर्मांशस्य सूक्ष्मसंपरायगुणस्थानकान्त्यसमये उत्कृष्टः प्रदेशोदयः । स चैकसामयिक इति कृत्वा सादिरध्रुवश्च । ततोऽन्यः सर्वोऽप्यनुत्कृष्टः । स चोपशमश्रेणीतः प्रतिपतितो भवन् सादिः । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः । ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत् । तथा आयुषश्चत्वारोऽपि भेदा उत्कृष्टानुत्कृष्टजघन्याजघन्यरूपाः साद्यध्रुवाः, चतुर्णामपि भेदानां यथायोगं नियतकालं भावात् ।

तथा सर्वेषां कर्मणां प्रागुक्तानां षणां मोहनीयस्य उक्तशेषौ विकल्पौ उत्कृष्टजघन्यरूपौ साद्यध्रुवौ, तौ च प्रागेव भावितौ ॥ ६ ॥

कृता मूलप्रकृतीनां साद्यनादिप्ररूपणा, संप्रत्युत्तरप्रकृतीनां तां चिकीर्षुराह—

अजहण्णाणुक्कोसो सगयालाए चउत्तिहा चउहा। मिच्छत्ते सेसासिं दुविहा सव्वे य सेसाणं ॥ ७ ॥

अजहण्ण त्ति—तैजससप्तकवर्णादिविंशतिस्थिरास्थिरनिर्माणागुरुलघुशुभाशुभज्ञानावरणपञ्चकान्तरायपञ्चकदर्शनावरणचतुष्टयरूपाणां सप्तचत्वारिंशत्प्रकृतीनामजघन्यः प्रदेशोदयश्चतुर्विधः । तद्यथा—सादिरनादिर्ध्रुवोऽध्रुवश्च । तथाहि—कश्चित् क्षपितकर्मांशो देव उत्कृष्टे संक्लेशे वर्तमान उत्कृष्टां स्थितिं बध्नन् उत्कृष्टं प्रदेशाग्रमुद्वर्तयति । ततो बन्धावसाने कालं कृत्वा एकेन्द्रियेषूत्पद्यते, तस्य प्रथमसमये प्रागुक्तानां सप्तचत्वारिंशत्प्रकृतीनां जघन्यः प्रदेशोदयः । नवरमवधिज्ञानावरणावधिदर्शनावरणयोर्बन्धावलिकाचरमसमये देवस्य जघन्यः प्रदेशोदयो वेदितव्यः । स चैकसामायिक इति कृत्वा सादिरध्रुवश्च । ततोऽन्यः सर्वोऽप्यजघन्यः । स च द्वितीयसमये भवन् सादिः । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः । ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत् । तथाऽमूषामेव सप्तचत्वारिंशत्प्रकृतीनामनुत्कृष्टः प्रदेशोदयस्त्रिप्रकारस्तद्यथा—अनादिर्ध्रुवोऽध्रुवश्च । तथाहि—गुणितकर्मांशस्य स्वस्वोदयान्ते गुणश्रेणीशिरसि वर्तमानस्योत्कृष्टः प्रदेशोदयः । स चैकसामयिक इति कृत्वा सादिरध्रुवश्च । ततोऽन्यः सर्वोऽप्यनुत्कृष्टः । स चानादिः, सदैव भावात् । ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत् । तथा मिथ्यात्वे मिथ्यात्वस्याजघन्योऽनुत्कृष्टश्च प्रदेशोदयश्चतुर्विधः, तद्यथा—सादिरनादिर्ध्रुवोऽध्रुवश्च । तथाहि—क्षपितकर्मांशस्य प्रथमसम्यक्त्व-

मुत्पादयतः कृतान्तरकरणस्यौपशमिकसम्यक्त्वात्प्रच्युत्य मिथ्यात्वं गतस्यान्तरकरणपर्यन्तजातगोपुच्छाकारसंस्थितापवर्तिकामात्रदलिकान्तसमये वर्तमानस्य जघन्यः प्रदेशोदयः । स चैकसामयिक इति कृत्वा सादिरध्रुवश्च । ततोऽन्यः सर्वोऽप्यजघन्यः । सोऽपि द्वितीयसमये व्रजन् सादिः । वेदकसम्यक्त्वाद्वा प्रतिपततः सादिः । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः । ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत् । तथा कश्चित्क्षपितकर्मांशो यदा देशविरतिगुणश्रेण्यां वर्तमानः सर्वविरतिं प्रतिपद्यते । ततस्तन्निमित्तां गुणश्रेणिं करोति । कृत्वा च तावद्गतो यावत् द्वयोरपि गुणश्रेण्योर्मस्तके । तदानीं च कश्चिन्मिथ्यात्वं गच्छति । ततस्तस्य मिथ्यात्वस्योत्कृष्टः प्रदेशोदयः स चैकसामयिक इति कृत्वा सादिरध्रुवश्च । ततोऽन्यः सर्वोऽप्यनुत्कृष्टः । सोऽपि ततो द्वितीयसमये व्रजन् सादिः । वेदकसम्यक्त्वाद्वा प्रतिपततः सादिः । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादिः । ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत् । एतासां च सप्तचत्वारिंशत्प्रकृतीनां मिथ्यात्वस्य चोक्तशेषौ विकल्पौ जघन्योत्कृष्टरूपौ द्विधा द्विप्रकारौ । तद्यथा—सादी अध्रुवौ च । तौ च भावितावेव । शेषाणामध्रुवोदयानां प्रकृतीनां दशोत्तरशतसंख्यानां सर्वे विकल्पा जघन्याजघन्योत्कृष्टानुत्कृष्टरूपा द्विधा ज्ञातव्याः, तद्यथा—सादयोऽध्रुवाश्च । सा च साद्यध्रुवताऽध्रुवोदयत्वादवसेया ॥ ७ ॥

कृता साद्यनादिप्ररूपणा । संप्रति स्वामित्वमभिधानीयं । तच्च द्विधा—उत्कृष्टप्रदेशोदयस्वामित्वं जघन्यप्रदेशोदयस्वामित्वं च । तत्रोत्कृष्टप्रदेशोदयस्वामित्वप्रतिपादनार्थं सजघन्याः गुणश्रेणीः सर्वा अपि प्ररूपयति—

सम्मत्तुप्पासावयविरए संजोयणा विणासे य । दंसणमोहक्खवगे कसाय उवसामगुवसंते ॥ ८ ॥
खवगे य खीणमोहे जिणे य दुविहे असंखगुणसेढी । उदओ तव्विवरीओ कालो संखेज्जगुणसेढी ॥ ९ ॥

सम्मत्तुप्पेत्यादि—इहैकादश गुणश्रेणयः । तद्यथा–सम्यक्त्वोत्पादे प्रथमा । द्वितीया श्रावके देशविरते । तृतीया विरते सर्वविरते प्रमत्तेऽप्रमत्ते च । चतुर्थी संयोजनानामनन्तानुबन्धिनां विसंयोजने । पञ्चमी दर्शनमोहनीयत्रितयक्षपणे । षष्ठी चारित्रमोहनीयोपशमके । सप्तमी उपशान्तमोहनीये । अष्टमी मोहनीयक्षपके । नवमी क्षीणमोहे । दशमी सयोगिकेवलिनि । अयोगिकेवलिनि त्वेकादशीति । 'असंखगुणसेढी उदउ त्ति' सर्वस्तोकं सम्यक्त्वोत्पादगुणश्रेण्यां दलिकं । ततोऽपि देशविरतिगुणश्रेण्यामसंख्येयगुणं । ततोऽपि सर्वविरतिगुणश्रेण्यामसंख्येयगुणं । एवं तावद्वाच्यं यावदयोगिकेवलिगुणश्रेण्यां दलिकमसंख्येयगुणं । तस्मात् प्रदेशोदयमप्याश्रित्य एता गुणश्रेणयो यथाक्रममसंख्येयगुणा वक्तव्याः । 'तव्विवरीओ कालो संखिज्जगुणसेढि त्ति' सर्वास्वप्येतासु गुणश्रेणिषु कालस्तद्विपरीत उदयविपरीतः संख्येयगुणश्रेण्या । तद्यथा–अयोगिकेवलिगुणश्रेणिकालः सर्वस्तोकः । सयोगिकेवलिगुणश्रेणिकालः संख्येयगुणः । ततोऽपि क्षीणमोहगुणश्रेणिकालः संख्येयगुणः । एवं तावद्वाच्यं यावत्सम्यक्त्वोत्पादगुणश्रेणिकालः संख्येयगुणः । स्थापना । एषा सम्यक्त्वोत्पादगुणश्रेणिः । पुनर्यथोत्तरमसंख्येयगुणदलिकाः । कालतश्च संख्येयगुणाः । उपरिष्टाच्च पृथक्त्वेन यथोत्तरं विशाला विशालतराः । अथोच्येत–कथं दलिकं यथोत्तरमसंख्येयगुणं प्राप्यते ? उच्यते–सम्यक्त्वं ह्युत्पादयन् मिथ्यादृष्टिर्भवति, ततस्तस्य स्तोकं गुणश्रेणिदलिकं । सम्यक्त्वोत्पत्तौ सत्यां पुनः प्राक्तनगुणश्रेण्यपेक्षयाऽसंख्येयगुणदलिका गुणश्रेणिः, विशुद्धत्वात् । ततो देशविरतस्य गुणश्रेणिरसंख्येयगुणदलिका, सम्यग्दृष्ट्यपेक्षया देशविरतस्यातिविशुद्धत्वात् । ततोऽपि सर्वविरतस्य गुणश्रेणिरसंख्येयगुणदलिका, देशविरतात्सर्वविरतस्य विशुद्धतरत्वात् । ततोऽपि संयत-

स्यानन्तानुबन्धिनां विसंयोजने गुणश्रेणिरसंख्येयगुणदलिका, तस्यातिविशुद्धतरत्वात् । एवमुत्तरोत्तरविशुद्धिप्रकर्षवशा-दयोऽप्यसंख्येयगुणदलिका भावनीया ॥ ८–९ ॥

संप्रति का गुणश्रेणिः कस्यां गतौ प्राप्यत इत्येतन्निरूपणार्थमाह—

तिन्नि वि पढमिल्लाओ मिच्छत्तगए वि होज्ज अन्नभवे। पगयं तु गुणियकम्मे गुणसेढीसीसगाणुदये ॥ १० ॥

तिन्नि त्ति—आद्यास्तिस्रो गुणश्रेणयः सम्यक्त्वोत्पाददेशविरतिसर्वविरतिनिमित्ता झटित्येव मिथ्यात्वं गतस्य अप्रशस्तेन च मरणेन झटित्येव मृतस्य अन्यभवे नारकादिरूपपरभवे किञ्चित्कालमुदयमाश्रित्य प्राप्यन्ते । शेषास्तु गुणश्रेणयः परभवे नारकादिरूपे न प्राप्यन्ते । नारकादिभवो हि अप्रशस्तमरणेन प्राप्यते । न च शेषासु गुणश्रेणिषु सतीष्वप्रशस्तमरणसम्भवः, किंतु क्षीणास्वेव तथा चोक्त—"मिच्छ गुणाउ पढिए मिच्छत्तगयम्मि आइमा तिन्नि । लब्भंति न सेसाउ, जं झीणासु असुभमरणं ॥ १ ॥" तथा प्रकृतमत्र उत्कृष्टप्रदेशोदयस्वामित्वे गुणितकर्मांशेन गुणश्रेणीशिरसामुदये वर्तमानेन ॥ १० ॥

आवरणविग्घमोहाण जिणोदइयाण वावि नियगंते। लहुखवणाए ओहीणणोहिलद्धिस्स उक्कस्सो ॥११॥

आवरण त्ति—आवरणं पञ्चप्रकारं ज्ञानावरणं, चतुष्प्रकारं दर्शनावरणं, 'विग्घ त्ति' पञ्चप्रकारमन्तरायं, एतासां चतुर्दशप्रकृतीनां । लघुक्षपणया शीघ्रक्षपणार्थं । अभ्युद्यतस्य । द्विविधा हि क्षपणा–लघुक्षपणा, चिरक्षपणा च । तत्र योऽष्टवार्षिक एव सप्तमासाभ्यधिकः संयमं प्रतिपन्नः, तत्प्रतिपत्त्यनन्तरं चान्तर्मुहूर्तेन क्षपकश्रेणिमारभते, तस्य या

क्षपणा सा लघुक्षपणा। यस्तु प्रभूतेन कालेन संयमं प्रतिपद्यते। संयमप्रतिपत्तेरप्यूर्ध्वं प्रभूतेन कालेन क्षपकश्रेणिमारभते, तस्य या क्षपणा सा चिरक्षपणा। तया च प्रभूताः पुद्गलाः परिसटन्ति, स्तोका एव च शेषीभवन्ति। ततो न तया उत्कृष्टः प्रदेशोदयो लभ्यते। तत उक्तं लघुक्षपणयाऽभ्युत्थितस्येति। तस्य गुणितकर्मांशस्य क्षीणमोहगुणस्थानकचरमसमये गुणश्रेणीशिरसि वर्तमानस्योत्कृष्टः प्रदेशोदयो भवति। नवरं 'ओहीणणोहिलद्धिस्स त्ति' अवध्योरवधिज्ञानावरणावधिदर्शनावरणयोरनवधिलब्धिकस्यावधिलब्धिरहितस्य क्षपणायोत्थितस्योत्कृष्टः प्रदेशोदयो वाच्यः। अवधिज्ञानं ह्युत्पादयतो बहवः पुद्गलाः परिसटन्ति क्षीयन्ते। ततो नावधियुक्तस्योत्कृष्टप्रदेशोदयलाभ इत्यनवधिलब्धियुक्तस्येत्युक्तं। तथा मोहानां मोहनीयप्रकृतीनां सम्यक्त्वसंज्वलनचतुष्टयवेदत्रयाख्यानामष्टानां गुणितकर्मांशस्य क्षपकस्य स्वस्वोदयचरमसमये उत्कृष्टः प्रदेशोदयः। तथा जिने केवलिनि उदयो यासां ता जिनोदयिकास्तासां मध्ये औदारिकसप्तकतैजससप्तकसंस्थानषट्कप्रथमसंहननवर्णादिविंशतिपराघातोपघातागुरुलघुविहायोगतिद्विकप्रत्येकस्थिरास्थिरशुभाशुभनिर्माणरूपाणां द्विपञ्चाशत्प्रकृतीनां गुणितकर्मांशस्य सयोगिकेवलिगुणस्थानकचरमसमये उत्कृष्टः प्रदेशोदयः। सुस्वरदुःस्वरयोः स्वरनिरोधकाले, उच्छ्वासनाम्नः पुनरुच्छ्वासनिरोधकाले। तथाऽन्यतरवेदनीयमनुष्यगतिमनुष्यायुःपञ्चेन्द्रियजातित्रसबादरपर्याप्तसुभगादेययशःकीर्तितीर्थकरोच्चैर्गोत्राणां द्वादशप्रकृतीनां गुणितकर्मांशस्यायोगिकेवलिनश्चरमसमये उत्कृष्टः प्रदेशोदयः॥ ११॥

उवसंतपढमगुणसेढीए निद्दादुगस्स तस्सेव। पावइ सीसगमुदयंति जाय देवस्स सुरनवगे॥ १२॥

उवसंत त्ति—उपशान्तकषायस्यात्मीयप्रथमगुणश्रेणीशिरसि वर्तमानस्य गुणितकर्मांशस्य निद्राद्विकस्य निद्राप्रचलयो-रुत्कृष्टः प्रदेशोदयः। तथा तस्यैवोपशान्तकषायस्यात्मीयप्रथमगुणश्रेणीशीर्षकोदयमनन्तरसमये प्राप्स्यतीति तस्मिन् पाश्चात्ये समये जाते देवस्य, ततः स्वप्रथमगुणश्रेणीशिरसि वर्तमानस्य सुरनवकस्य वैक्रियसप्तकदेवद्विकरूपस्योत्कृष्टः प्रदेशोदयः ॥ १२ ॥

मिच्छत्तमीसणंताणुबंधिअसमत्तथीणगिद्धीण। तिरिउदए गंताण य बिइया तइया य गुणसेढी ॥ १३ ॥

मिच्छ त्ति—इह केनचिद्देशविरतेन सता देशविरतिप्रत्यया गुणश्रेणिः कृता। ततः स संयमं प्रतिपन्नः। ततः संयमप्रत्यया गुणश्रेणिः कृता। ततो यस्मिन् काले द्वयोरपि गुणश्रेण्योः शिरसी एकत्र मिलिते, तस्मिन् काले वर्तमानो गुणितकर्मांशः कश्चिन्मिथ्यात्वं प्रतिपद्यते तस्य तदा मिथ्यात्वानन्तानुबन्धिनामुत्कृष्टः प्रदेशोदयः। यदि पुनः सम्यग्मिथ्यात्वं प्रतिपन्नस्तर्हि सम्यग्मिथ्यात्वस्य, स्त्यानर्द्धित्रिकस्य पुनर्मिथ्यात्वं गतस्यागतस्य वा उत्कृष्टः प्रदेशोदयो वाच्यः। यतः स्त्यानर्द्धित्रिकस्य प्रमत्तसंयतेऽप्युदयः प्राप्यते। तथा तिर्यक्ष्वेव उदय एकान्तेन यासां तास्तिर्यगुदयैकान्ताः एकद्वित्रिचतुरिन्द्रियजातिस्थावरसूक्ष्मसाधारणनामानस्तासा। अपर्याप्तनाम्नश्च तिर्यग्द्वयप्राप्तौ सत्यां देशविरतिसर्वविरतिगुणश्रेणीशिरसोरेकत्र योगे वर्तमानस्य मिथ्यादृष्टेः स्वस्वोदये वर्तमानस्योत्कृष्टः प्रदेशोदयः ॥ १३ ॥

अंतरकरणं होहि त्ति जाय देवस्स तं मुहुत्तंतो। अट्ठण्ह कसायाणं छण्ह पि य नोकसायाणं ॥ १४ ॥

अंतरकरण त्ति—इह कश्चित् उपशमश्रेणिं प्रतिपन्नोऽनन्तरसमयेऽन्तरकरणं करिष्यतीति 'त त्ति' तस्मिन् पाश्चात्ये

समये कालं कृत्वा देवो जातः, तस्य देवस्योत्पत्त्यनन्तरमन्तर्मुहूर्तात्परतो गुणश्रेणीशिरसि वर्तमानस्याप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणकषायाष्टके वेदत्रिकवर्जषण्नोकषायाणामुत्कृष्टः प्रदेशोदयः ॥ १४ ॥

हस्सठिइं बंधित्ता अद्धाजोगाइठिइनिसेगाणं । उक्कस्सपए पढमोदयम्मि सुरनारगाऊणं ॥ १५॥

हस्सठिइ त्ति—अद्धा वन्धकालः, योगो मनोवाक्कायनिमित्तं वीर्यं, आदिस्थितिः प्रथमा स्थितिः तस्यां दलिकनिक्षेपः आदिस्थितिदलिकनिक्षेपः, एतेषामुत्कृष्टे पदे सति । किमुक्तं भवति ? उत्कृष्टेन वन्धकालेन उत्कृष्टे योगे वर्तमानो ह्रस्वां जघन्यां स्थितिं बद्ध्वा, प्रथमस्थितौ च दलिकनिक्षेपमुत्कृष्टं कृत्वा मृतः सन् देवो नारको वा जातः, तस्य प्रथमोदये प्रथमस्थित्युदये वर्तमानस्य देवस्य देवायुषो नारकस्य नारकायुष उत्कृष्टप्रदेशोदयः ॥ १५ ॥

अद्धाजोगुक्कोसो बंधित्ता भोगभूमिगेसु लहुं । सव्वप्पजीवियं वज्जइत्तु उवट्टिया दोण्हं ॥ १६ ॥

अद्ध त्ति—उत्कृष्टे वन्धकाले उत्कृष्टे च योगे वर्तमानो भोगभूमिगेषु तिर्यक्षु मनुष्येषु वा विषये कश्चित्तिर्यगायुः कश्चिन्मनुष्यायुः उत्कृष्टं त्रिपल्योपमस्थितिकं बद्ध्वा, लघु शीघ्रं च मृत्वा त्रिपल्योपमायुष्केष्वेकस्तिर्यक्ष्वपरो मनुष्येषु मध्ये समुत्पन्नः, तत्र च सर्वाल्पजीवितमन्तर्मुहूर्तप्रमाणं वर्जयित्वाऽन्तर्मुहूर्तमेकं धृत्वेत्यर्थः । शेषमशेषमपि (तौ द्वावपि) स्वस्वायुरपवर्तनाकरणेनापवर्तयतः । ततोऽपवर्तनानन्तरं प्रथमसये तयोस्तिर्यङ्मनुष्ययोर्यथासंख्यं तिर्यङ्मनुष्यायुषोरुत्कृष्टः प्रदेशोदयः ॥ १६ ॥

दूभगणाएज्जाजस गइदुगअणुपुविवितिगसनीयाणं। दंसणमोहक्खवगे देसविरइ विरइगुणसेढी ॥ १७ ॥

दूभग त्ति—इहाविरतसम्यग्दृष्टिर्दर्शनमोहनीयत्रितयं क्षपयितुमभ्युद्यतो गुणश्रेणिं करोति। ततः स एव देशविरतिं प्रतिपन्नस्तन्निमित्तां गुणश्रेणिं करोति। ततः स एव सर्वविरतिं प्रतिपन्नस्ततः सर्वविरतिनिमित्तां गुणश्रेणिं करोति। ततः करणपरिसमाप्तौ सत्यां संक्लिष्टो भूत्वा पुनरप्यविरतो जातः, तस्य तिसृणामपि गुणश्रेणीनां शिरस्सु वर्तमानस्य तस्मिन्नेव भवे स्थितस्य दुर्भगानादेयायशःकीर्तिनीचैर्गोत्राणामुत्कृष्टः प्रदेशोदयः। अथ नरकेषु बद्धायुष्कत्वान्नारको जातस्तर्हि तस्य पूर्वोक्तानां नरकद्विकसहितानामुत्कृष्टः प्रदेशोदयः। अथ तिर्यक्षूत्पन्नस्तर्हि तस्य पूर्वोक्तानां तिर्यग्द्विकसहितानामुत्कृष्टः प्रदेशोदयः। अथ मनुष्यो जातस्तर्हि मनुष्यानुपूर्वीसहितानामिति ॥ १७ ॥

संघयणपंचगस्स य बिइयादीतिन्नि होंति गुणसेढी। आहारगउज्जोयाणुत्तरतणु अप्पमत्तस्स ॥ १८ ॥

संघयण त्ति—इह कश्चिन्मनुष्यो देशविरतिं प्रतिपन्नः, ततः स देशविरतिप्रत्ययां गुणश्रेणिं करोति। ततः स एव विशुद्धिप्रकर्षवशात् सर्वविरतिं प्रतिपन्नः, ततः सर्वविरतिप्रत्ययां गुणश्रेणिं करोति। ततः स एव तथाविधविशुद्धिवशादनन्तानुबन्धिनां विसंयोजनायोत्थितः, ततस्तन्निमित्तां गुणश्रेणिं करोति। एवं द्वितीयादयस्तिस्रो गुणश्रेणयो भवन्ति। ताश्च कृत्वा तासां शिरस्सु वर्तमानस्य प्रथमसंहननवर्जानां पञ्चानां संहननानां यथायोग्यमुदयप्राप्तानामुत्कृष्टः प्रदेशोदयः। तथोत्तरतनौ उत्तरशरीरे आहारके वर्तमानस्याप्रमत्तभावं गतस्य संयतस्य प्रथमगुणश्रेणीशिरसि वर्तमानस्याहारकसप्तकोद्योतयोरुत्कृष्टः प्रदेशोदयः ॥ १८ ॥

बेइंदिय थावरगो कम्मं काऊण तस्समं खिप्पं । आयावस्स उ तव्वेइ पढमसमयम्मि वट्टंतो ॥ १९ ॥

बेइंदिय त्ति—गुणितकर्मांशः पञ्चेन्द्रियः सम्यग्दृष्टिर्जातः, ततः सम्यक्त्वनिमित्तां गुणश्रेणिं कृतवान् । ततस्तस्या गुणश्रेणीतः प्रतिपतितो मिथ्यात्वं गतः । गत्वा च द्वीन्द्रियमध्ये समुत्पन्नः । तत्र च द्वीन्द्रियप्रायोग्यां स्थितिं मुक्त्वा शेषां सर्वामप्यपवर्तयति । ततस्ततोऽपि मृत्वा एकेन्द्रियो जातः । तत्रैकेन्द्रियसमां स्थितिं करोति । शीघ्रमेव च शरीरपर्याप्त्या पर्याप्तः, तस्य तद्वेदिन आतपवेदिनः खरबादरपृथ्वीकायिकस्य शरीरपर्याप्त्यनन्तरं प्रथमसमये आतपनाम्न उत्कृष्टः प्रदेशोदयः एकेन्द्रियो द्वीन्द्रियस्थितिं झटित्येव स्वयोग्यां करोति न त्रीन्द्रियादिस्थितिमिति द्वीन्द्रियग्रहणं ॥ १९ ॥

तदेवमुक्त उत्कृष्टप्रदेशोदयस्वामी, संप्रति जघन्यप्रदेशोदयस्वाम्यभिधीयते—

पगयं तु खवियकम्मे जहन्नसामी जहन्नदेवठिइ । भिन्नमुहुत्ते सेसे मिच्छत्तगतो अतिकिलिठो ॥ २० ॥
कालगएगिंदियगो पढमे समये व मइसुयावरणे । केवलदुगमणपज्जवचक्खुअचक्खूण आवरणा ॥ २१ ॥

पगयं ति—जघन्यस्वामीति भावप्रधानोऽयं निर्देशः, प्राकृतत्वाच्च ततः परस्याः सप्तम्या लुक् । ततोऽयमर्थः—जघन्यप्रदेशोदयस्वामित्वे । प्रकृतमधिकारः क्षपितकर्मांशेन । सूत्रे चात्र सप्तमी तृतीयार्थे वेदितव्या । तत्र कश्चित्क्षपितकर्मांशो देवो जघन्यस्थितिर्दशवर्षसहस्रायुरुत्पत्त्यनन्तरमन्तर्मुहूर्ते गते सति सम्यक्त्वं प्रतिपद्यते । तच्च सम्यक्त्वं दशवर्षसहस्राणि देशोनानि यावत् परिपाल्यान्तर्मुहूर्तावशेषे जीविते मिथ्यात्वं गतः । स चातिसंक्लिष्टपरिणामो वक्ष्यमाणकर्मणामु-

॥ १९३॥

कृष्टां स्थितिं बद्धुमारभते । प्रभूतं च दलिकं तदानीमुद्वर्तयति तावद्यावदन्तर्मुहूर्तं । ततः संक्लिष्टपरिणाम एव कालं कृत्वा एकेन्द्रियो जातः । तस्य प्रथमसमये मतिज्ञानावरणश्रुतज्ञानावरणकेवलज्ञानावरणकेवलदर्शनावरणमनःपर्यवज्ञानावरणचक्षुर्दर्शनावरणाचक्षुर्दर्शनावरणानां जघन्यः प्रदेशोदयो भवति । इह हि प्रायेण सर्वं दलिकमुद्वर्तितमिति कृत्वा प्रथमसमये स्तोकं प्राप्यते । अन्यच्चोत्कृष्टसंक्लेशयुक्तस्य प्रदेशोदीरणा स्तोका भवति । यतस्तस्यानुभागोदीरणा बह्वी प्रवर्तते । यत्र चानुभागोदीरणा बह्वी प्रवर्तते तत्र स्तोका प्रदेशोदीरणा, ततो मिच्छत्तगतो अतिकिलिट्ठो इत्याद्युक्तं ॥ २०–२१ ॥

ओहीणसंजमाओ देवत्तगए गयस्स मिच्छत्तं । उक्कोसठिइबंधे विकड्ढणा आलिगं गंतुं ॥ २२ ॥

ओहीण त्ति—क्षपितकर्मांशः संयमं प्रतिपन्नः समुत्पन्नावधिज्ञानदर्शनोऽप्रतिपतितावधिज्ञानदर्शन एव देवो जातः, तत्र चान्तर्मुहूर्ते गते मिथ्यात्वं प्रतिपन्नः । ततो मिथ्यात्वप्रत्ययेनोत्कृष्टां स्थितिं बद्धुमारभते, प्रभूतं च दलिकं विकर्षयति उद्वर्तयतीत्यर्थः । तत आवलिकां गत्वाऽतिक्रम्य बन्धावलिकायामतीतायामित्यर्थः । अनयोरवधिज्ञानावरणावधिदर्शनावरणयोर्जघन्यः प्रदेशोदयः ॥ २२ ॥

वेयणियंतरसोगारउच्च ओहि व्व निद्दपयला य । उक्कस्स ठिइबंधा पडिभग्गपवेइया नवरं ॥ २३ ॥

वेयणियंतर त्ति—द्वयोर्वेदनीययोः सातासातयोः पञ्चानामन्तरायाणां शोकारत्युच्चैर्गोत्राणां च जघन्यः प्रदेशोदयोऽवधिज्ञानावरणस्येव वेदितव्यः । निद्राप्रचलयोरपि तथैव । केवलमुत्कृष्टस्थितिबन्धात् प्रतिभग्नस्य प्रतिपतितस्य

निद्राप्रचलयोरनुभवितुं छद्मस्थस्य चेति द्रष्टव्यं । उत्कृष्टस्थितिबन्धो हि अतिशयेन संक्लिष्टस्य भवति । न चातिसंक्लेशे वर्तमानस्य निद्रोदयसंभवः, तत उक्तं उत्कृष्टस्थितिबन्धात्प्रतिभग्नस्येति ॥ २३ ॥

वरिसवरतिरियथावरनीयं पि य मइसमं नवरि तिन्नि। निद्दानिद्दा इंदियपज्जत्ती पढमसमयम्मि ॥२४॥

वरिसवर त्ति—वर्षवरो नपुंसकवेदः, ततो नपुंसकवेदतिर्यग्गतिस्थावरनीचैर्गोत्राणां जघन्यः प्रदेशोदयो मतिज्ञानावरणस्येवावसेयः । निद्रानिद्रादयोऽपि तिस्रः प्रकृतयो जघन्यप्रदेशोदयविषये मतिज्ञानावरणवद्भावनीयाः । नवरमिन्द्रियपर्याप्त्या पर्याप्तस्य प्रथमसमये इति द्रष्टव्यं। ततोऽनन्तरसमये उदीरणायाः संभवेन जघन्यप्रदेशोदयासंभवात् ॥ २४ ॥

दंसणमोहे तिविहे उदीरणुदए उ आलिगं गंतुं । सत्तरसण्ह वि एवं उवसमइत्ता गए देवे ॥ २५ ॥

दंसणमोहे त्ति—क्षपितकर्मांशस्य औपशमिकसम्यग्दृष्टेरौपशमिकसम्यक्त्वात् प्रच्यवमानस्य अन्तरकरणे स्थितेन द्वितीयस्थितेः सकाशात् सम्यक्त्वादीनां दलिकानि समाकृष्य यान्यन्तरकरणे चरमे आवलिकामात्रभागे गोपुच्छाकारसंस्थानेन रचितानि, तद्यथा—प्रथमसमये प्रभूतं । द्वितीयसमये विशेषहीनं । तृतीयसमये विशेषहीनं । एवं यावच्चरमसमये विशेषहीनं । तेषामुदय उदीरणोदय उच्यते । तस्मिन् उदीरणोदये आवलिकामात्रं गत्वा आवलिकायाश्चरमसमये सम्यक्त्वमिश्रमिथ्यात्वानां स्वस्वोदययुक्तस्य जघन्यप्रदेशोदयः । तथाऽनन्तानुबन्धिवर्जद्वादशकषायपुरुषवेदहास्यरतिभयजुगुप्सारूपाः सप्तदश प्रकृतीरुपशमय्य देवलोकं गतस्य एवमेवेति उदीरणोदयचरमसमये तासां सप्तदशप्रकृतीनां जघन्यः प्रदेशोदयः । आसां हि सप्तदशानामपि प्रकृतीनामन्तरकरणं कृत्वा देवलोकं गतः सन् प्रथमसमये एव द्वि-

र्यस्थितेः सकाशाद्दलिकमाकृष्योदयसमयादारभ्य गोपुच्छाकारेण विरचयति । तद्यथा—उदयसमये प्रभूतं । द्वितीयसमये विशेषहीनं । तृतीयसमये विशेषहीनं । एवं यावदावलिकाचरमसमयः । तत आवलिकाचरमसमये जघन्यः प्रदेशोदयो लभ्यते ॥ २५ ॥

चउरुवसमित्तु पच्छा संजोइय दीहकालसम्मत्ता । मिच्छत्तगए आवलिगाए संजोयणाणं तु ॥ २६ ॥

चउरुवसमित्तु त्ति—चतुरो वारान् मोहनीयमुपशमय्य पश्चादन्तर्मुहूर्ते गते सति मिथ्यात्वं गतः । ततोऽपि मिथ्यात्वप्रत्ययेन संयोजनान् अनन्तानुबन्धिनो बध्नाति । ततः सम्यक्त्वं गतः । तच्च दीर्घकालं द्वात्रिंशं सागरोपमाणां शतं यावत् अनुपालयन् सम्यक्त्वप्रभावतः प्रभूतान् पुद्गलान् अनन्तानुबन्धिनां संबन्धिनः प्रदेशसंक्रमतः परिशाटयति । ततः पुनरपि मिथ्यात्वं गतः मिथ्यात्वप्रत्ययेन च भूयोऽप्यनन्तानुबन्धिनो बध्नाति । तस्यावलिकाया बन्धावलिकायाश्चरमसमये पूर्ववद्बद्धानामनन्तानुबन्धिनां जघन्यः प्रदेशोदयः । आवलिकाया अनन्तरसमये हि प्रथमसमयबद्धस्य दलिकस्योदयो भवति । ततो जघन्यः प्रदेशोदयो न लभ्यते इति कृत्वा आवलिकायाश्चरमसमये इत्युक्तं । संसारे चैकजीवस्य चतुःकृत्व एव मोहनीयस्योपशमो भवति, न पञ्चकृत्व इति चतुःकृत्वोग्रहणं । मोहोपशमनेन किं प्रयोजनमिति चेदुच्यते—इह मोहोपशमं कुर्वन् प्रत्याख्यानादिकषायाणां दलिकमन्यत्र गुणसंक्रमेण प्रभूतं संक्रमयति । ततः स्तोकतरोपात्तानां तेषां अनन्तानुबन्धिषु बन्धकाले स्तोकमेव संक्राम(क्रमय)ति, ततो मोहोपशमग्रहणं ॥ २६ ॥

इत्थीए संजमभवे सव्वनिरुद्धम्मि गंतु मिच्छत्तं । देवीए लहुमिच्छी जेट्ठठिइ आलिगं गंतुं ॥ २७ ॥

इत्थीए त्ति—संयमेनोपलक्षितो भवः संयमभवस्तस्मिन् । सर्वनिरुद्धेऽन्तर्मुहूर्तावशेषे । स्त्रिया मिथ्यात्वं गतायाः, ततोऽनन्तरभवे देवीभूतायाः शीघ्रमेव च पर्याप्ताया उत्कृष्टस्थितिबन्धानन्तरमावलिकां गत्वा आवलिकायाश्चरमसमये स्त्रीवेदस्य जघन्यः प्रदेशोदयः । इयमत्र भावना–क्षपितकर्मांशा काचित् स्त्री देशोनां पूर्वकोटिं यावत्संयममनुपाल्यान्तर्मुहूर्ते आयुषोऽवशेषे मिथ्यात्वं गत्वा अनन्तरभवे देवी समुत्पन्ना, शीघ्रमेव च पर्याप्ता । तत उत्कृष्टे संक्लेशे वर्तमाना स्त्रीवेदस्योत्कृष्टा स्थितिं बध्नाति, पूर्वबद्धां चोद्वर्तयति । तत उत्कृष्टबन्धारंभात् परत आवलिकायाश्चरमसमये तस्याः स्त्रीवेदस्य जघन्यः प्रदेशोदयो भवति ॥ २७ ॥

अप्पद्धाजोगचियाणाउणुक्कस्सगठिईणंते । उवरिं थोवनिसेगे चिरतिव्वासायवेईणं ॥ २८ ॥

अप्पद्ध त्ति—अल्पया बन्धाद्धया अल्पेन च योगेन चितानां बद्धानां चतुर्णामप्यायुषां ज्येष्ठस्थितीनामुत्कृष्टस्थितीनामन्तेऽन्तिमे उपरि सर्वोपरितने समये सर्वस्तोकदलिकनिक्षेपे चिरकालं तीव्रासातवेदनाभिभूतानां क्षपितकर्मांशानां तत्तदायुर्वेदिनां जघन्यः प्रदेशोदयः । तीव्रासातवेदनया ह्यभिभूतानां बहवः पुद्गलाः परिसटन्तीति कृत्वा तीव्रासातवेदिग्रहणं ॥ २८ ॥

संजोयणा विजोजिय देवभवजहन्नगे अइनिरुद्धे । बंधिय उक्कस्सठिई गंतूणेगिंदिया सन्नी ॥ २९ ॥ ॥ १९५॥
सव्वलहुं नरयगए निरयगई तम्मि सव्वपज्जत्ते । अणुपुव्वीउ य गईतुल्ला नेया भवादिम्मि ॥ ३० ॥

संजोयणेत्यादि—संयोजनान् अनन्तानुबन्धिनो विसंयोज्य, तद्विसंयोजने हि शेषाणामपि कर्मणां भूयांसः पुद्गलाः परिसटन्ति इति तदुपादानं । ततो जघन्यं देवत्वं प्राप्तः, तत्र चातिनिरुद्धे पश्चिमेऽन्तर्मुहूर्ते प्रतिपन्नमिथ्यात्व एकेन्द्रिय-प्रायोग्यां प्रकृतीनामुत्कृष्टां स्थितिं बद्ध्वा सर्वसंक्लिष्ट एकेन्द्रियेषूत्पन्नस्तत्र चान्तर्मुहूर्तं स्थित्वाऽसंज्ञिषु मध्ये समायातः । देवो हि मृत्वा नासंज्ञिषु मध्ये गच्छतीति कृत्वा एकेन्द्रियग्रहणं । ततोऽसंज्ञिभवात् लघु शीघ्रं मृत्वा नारको जातः, सर्वपर्याप्तिभिश्च शीघ्रं पर्याप्तः । तस्मिन् सर्वपर्याप्तिपर्याप्ते नारके नरकगतेर्जघन्यः प्रदेशोदयः । पर्याप्तस्य हि प्रभूताः प्रकृतयो विपाकोदयमायान्ति, उदयगताश्च स्तिबुकसंक्रमेण न संक्रामन्ति, तेन प्रकृत्यन्तरदलिकसंक्रमाभावात् जघन्यः प्रदेशोदयः प्राप्यत इति सर्वपर्याप्त इत्युक्तं । आनुपूर्व्यश्चतस्रोऽपि गतितुल्याः स्वस्वगतितुल्या ज्ञेया ज्ञातव्याः । केवलं भवादौ भव-प्रथमसमये वेदितव्याः । तृतीये हि समयेऽन्या अपि बन्धावलिकातीताः कर्मलता उदयमागच्छन्ति, ततो भवप्रथमसमय-ग्रहणम् ॥ २९–३० ॥

देवगई ओहिसमा नवरिं उज्जोयवेयगो ताहे । आहार जाइ अइचिरसंजममणुपालिऊणंते ॥ ३१ ॥

देवगइ त्ति—देवगतिरवधिसमा अवधिज्ञानावरणसमा अवधिज्ञानावरणस्येव देवगतेरपि जघन्यः प्रदेशोदयो भावनीय इत्यर्थः । नवरं यदा उद्योतवेदको भवति 'ताहे' तदा देवगतेर्जघन्यः प्रदेशोदयो द्रष्टव्यः । किं कारणमिति चेदुच्यते—यावदुद्योतस्योदयो न भवति तावद्देवगतौ स्तिबुकसंक्रमेण तं संक्रमयति । ततो जघन्यः प्रदेशोदयो न लभ्यते । तत उदयप्राप्तस्य पुनरुद्योतस्य स्तिबुकसंक्रमो न भवति, तत उद्योतवेदकग्रहणं । उद्योतवेदकत्वं च पर्याप्तस्य भवति,

नापर्याप्तस्येति पर्याप्तावस्थायां देवगतेर्जघन्यः प्रदेशोदयः । तथा यश्चिरकालं देशोनपूर्वकोटिरूपं यावत्संयममनुपाल्या-न्तिमे काले आहारकशरीरी जातः, उद्योतं च वेदयते, तस्याहारकसप्तकस्य जघन्यः प्रदेशोदयः । चिरकालसंयमपरि-पालने हि भूयांसः कर्मपुद्गलाः परिसटिता भवन्तीति कृत्वा चिरकालसंयमग्रहणं । उद्योतग्रहणे च कारणं प्रागुक्तमे-वानुसर्तव्यं ॥ ३१ ॥

सेसाणं चक्खुसमं तंमि व अन्नंमि व भवे अचिरा । तज्जोगा बहुगीउ पवेययं तस्स ता ताउ ॥ ३२ ॥

सेसाणं ति—उक्तशेषाणां प्रकृतीनां चक्षुःसमं चक्षुर्दर्शनावरणसमं वक्तव्यं तावद्यावदेकेन्द्रियो जातः, ततो येषां कर्मणां तस्मिन्नेव एकेन्द्रियभवे उदयो विद्यते तेषां तत्रैव जघन्यः प्रदेशोदयो वाच्यः । येषां तु कर्मणां मनुजगतिद्वीन्द्रि-यादिजातिचतुष्टयाद्यसंस्थानपञ्चकौदारिकांगोपांगवैक्रियांगोपांगसंहननपट्कविहायोगतिद्विकत्रससुभगसुस्वरदुःस्वरादेयरू-पाणां न तत्रोदयसंभवः तेषामेकेन्द्रियभवादुद्धृत्य तत्तदुदययोग्येषु भवेषूत्पन्नस्य तास्तास्तद्भवयोग्या बह्वीः प्रकृतीर्वेदय-मानस्य, तत्तद्भवयोग्यबहुप्रकृतिवेदनं च पर्याप्तस्योपपद्यते । ततः सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्तस्य जघन्यः प्रदेशोदयः पर्याप्तस्य बह्व्यः प्रकृतय उदयमागच्छन्ति, उदयप्राप्तानां च प्रकृतीनां स्तिबुकसंक्रमो न भवति । तथा च सति विवक्षित-प्रकृतीनां जघन्यः प्रदेशोदयो लभ्यते इति पर्याप्तस्येति विवृतं । तीर्थकरनाम्नस्तु क्षपितकर्मांशस्योदयप्रथमसमये जघन्यः प्रदेशोदयो ज्ञेयः, परतो गुणश्रेणिदलिकं प्रभूतमवाप्यते इति स न भवति ॥ ३२ ॥ ४१९ ॥

॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां कर्मप्रकृतिटीकायामुदयः समाप्तः ॥

तदेवमुक्त उदयः, संप्रति सत्ताभिधानावसरः । तत्र चेमेऽर्थाधिकाराः । तद्यथा—भेदः साद्यनादिप्ररूपणा स्वामित्वं चेति । तत्र भेदनिरूपणार्थमाह—

मूलुत्तरपगइगयं चउव्विहं संतकम्ममवि नेयं । धुवमद्धुवणाईयं अट्ठण्हं मूलपगईणं ॥ १ ॥

मूलुत्तर त्ति—सत्कर्म द्विधा—मूलप्रकृतिगतं उत्तरप्रकृतिगतं च । तत्र मूलप्रकृतिगतमष्टप्रकारं, तद्यथा—ज्ञानावरणीयं दर्शनावरणीयमित्यादि । उत्तरप्रकृतिगतमष्टपञ्चाशदधिकशतप्रकारं, तद्यथा—मतिज्ञानावरणीयमित्यादि । पुनरेकैकं चतुर्विधं, तद्यथा—प्रकृतिसत्कर्म, स्थितिसत्कर्म, अनुभागसत्कर्म, प्रदेशसत्कर्म च । तदेवमुक्तो भेदः, संप्रति साद्यनादिप्ररूपणार्थमाह—'धुवेत्यादि' अष्टानां मूलप्रकृतीनां सत्कर्म त्रिधा, तद्यथा—ध्रुवमध्रुवमनादि च । तत्रानादित्वं सदैव भावात् । ध्रुवाध्रुवताऽभव्यभव्यापेक्षया ॥ १ ॥

संप्रत्युत्तरप्रकृतीनां साद्यनादिप्ररूपणार्थमाह—

दिट्ठिदुगाउगनरगति तणुचोद्दसगं च तित्थगरमुच्चं । दुविहं पढमकसाया होंति चउद्धा तिहा सेसा ॥२॥

दिट्ठिदुग त्ति—दृष्टिद्विकं सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वरूपं, आयूंषि चत्वारि, 'नरगइ त्ति' मनुष्यद्विकं देवद्विकं नरकद्विकं च, तनुचतुर्दशकं वैक्रियसप्तकाहारकसप्तकरूपं, तथा तीर्थकरनामोच्चैर्गोत्रं च, एतासामष्टाविंशतिप्रकृतीनां सत्कर्म द्विविधं द्विप्रकारं, तद्यथा—सादि अध्रुवं च । साद्यध्रुवता चाध्रुवसत्कर्मत्वादवसेया । तथा प्रथमकषाया अनन्तानुबन्धिनः

सत्कर्मापेक्षया चतुर्विधाः, तद्यथा—सादयोऽनादयो ध्रुवा अध्रुवाश्च । तथाहि—ते सम्यग्दृष्टिना प्रथममुद्वलिताः, ततो मिथ्यात्वं गतेन यदा भूयोऽपि मिथ्यात्वप्रत्ययेन बध्यन्ते, तदा सादयः । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादयः । ध्रुवाध्रुवता पूर्ववत् । तथा शेषाः षड्विंशतिशतसंख्याः प्रकृतयः सत्कर्मापेक्षया त्रिधा त्रिप्रकाराः, तद्यथा—अनादयो ध्रुवा अध्रुवाश्च । तत्रानादित्वं ध्रुवसत्कर्मत्वात् । ध्रुवाध्रुवता पूर्ववत् ॥ २ ॥

तदेवं कृता साद्यनादिप्ररूपणा । संप्रति स्वामित्वं वक्तव्यं । तच्च द्विधा—एकैकप्रकृतिगतं प्रकृतिस्थानगतं च । तत्रैकैकप्रकृतिगतं स्वामित्वमभिधित्सुराह—

छउमत्थंता चउदस दुचरमसमयंमि अत्थि दो निद्दा । बद्धाणि ताव आऊणि वेइयाइं ति जा कसिणं ॥३॥

छउमत्थंत त्ति—ज्ञानावरणपञ्चकान्तरायपञ्चकदर्शनावरणचतुष्टयरूपाश्चतुर्दश प्रकृतयः छद्मस्थान्ताः क्षीणकषायवीतरागछद्मस्थगुणस्थानकं यावत्सत्यो भवन्तीत्यर्थः । परतस्तासामभावः । एवमुत्तरत्राप्युक्तगुणस्थानकात्परतोऽभावो वेदितव्यः । तथा द्वे निद्रे क्षीणकषायवीतरागछद्मस्थगुणस्थानकद्विचरमसमयं यावत्सत्यौ स्तः । आयूंषि चत्वार्यपि बद्धानि तावत्सन्ति यावत्कृत्स्नं निरवशेषं वेदितानि न भवन्ति ॥ ३ ॥

तिसु मिच्छत्तं नियमा अट्ठसु ठाणेसु होइ भइयव्वं । आसाणे सम्मत्तं नियमा सम्मं दससु भज्जं ॥ ४ ॥

तिसु त्ति—त्रिषु गुणस्थानकेषु मिथ्यादृष्टिसासादनसम्यग्मिथ्यादृष्टिलक्षणेषु नियमादवश्यंतया मिथ्यात्वं सत् विद्यमानं । शेषेषु पुनरष्टसु गुणस्थानकेषु उपशान्तमोहगुणस्थानकपर्यवसानेषु भाज्यं । तथाहि—अविरतसम्यग्दृष्ट्यादिना

क्षपिते न भवति, उपशान्ते तु भवति । क्षीणमोहादिषु पुनस्तस्यावश्यमभावः । तथा आसादने सासादने सम्यक्त्वं नियमादस्ति । दशसु पुनर्गुणस्थानकेषु मिथ्यादृष्ट्याद्युपशान्तमोहगुणस्थानकपर्यवसानेषु भाज्यं, कदाचिद्भवति कदाचिन्न भवतीत्यर्थः । तथाहि—मिथ्यादृष्टावभव्ये न भवति, भव्येऽपि कदाचिद्भवति कदाचिन्न । तथा सम्यग्मिथ्यादृष्टित्वं कियत्कालं सम्यक्त्वे उद्वलितेऽपि भवति, ततस्तत्रापि तद्भाज्यं । अविरतादिषु पुनः क्षपकेषु न भवति, उपशमकेषु तु भवति, अतस्तत्रापि तद्भाज्यं ॥ ४ ॥

बिइयतईएसु मिस्सं नियमा ठाणनवगम्मि भयणिज्जं। संजोयणा उ नियमा दुसु पंचसु होइ भइयव्वं ५

बिइय त्ति—द्वितीये तृतीये च गुणस्थानके मिश्रं सम्यग्मिथ्यात्वं नियमादस्ति । यतः सासादनो नियमादष्टाविंशतिसत्कर्मैव भवति, सम्यग्मिथ्यादृष्टिश्च सम्यग्मिथ्यात्वं विना न भवति, ततः सासादने सम्यग्मिथ्यादृष्टौ च सम्यग्मिथ्यात्वमवश्यमस्ति । स्थाननवके गुणस्थानकनवके मिथ्यादृष्ट्यविरतसम्यग्दृष्ट्यादौ उपशान्तगुणस्थानकान्ते भजनीयं, कदाचिद्भवति कदाचिन्न भवति । भावना च प्रागुक्तप्रकारेण स्वयमेव कर्तव्या, सुगमत्वात् । तथा संयोजना अनन्तानुबन्धिनो द्वयोर्मिथ्यादृष्टिसासादनयोर्नियमाद्भवन्ति । यत एताववश्यमनन्तानुबन्धिनो बध्नाति । पञ्चसु पुनर्गुणस्थानकेषु सम्यग्मिथ्यादृष्ट्यादिष्वप्रमत्तसंयतपर्यन्तेषु भजनीयाः । यदि उद्वलितास्ततो न सन्ति, इतरथा तु सन्तीत्यर्थः ॥ ५ ॥

खवगानियट्टिअद्धा संखिज्जा होंति अठ वि कसाया । निरयतिरियतेरसगं निद्दानिद्दातिगेणुवरिं ॥ ६ ॥

खवग त्ति—क्षपकस्य अनिवृत्तिबादरसंपरायाद्धाया यावत् संख्येया भागास्तावत् अष्टावपि अप्रत्याख्यानप्रत्याख्या-

नसंज्ञाः कषायाः सन्ति । परतो न विद्यन्ते, क्षीणत्वात् । उपशमश्रेणिमधिकृत्य पुनरुपशान्तमोहगुणस्थानकं यावत् सन्तो वेदितव्याः । निरयतिर्यगेकान्तप्रायोग्यं यन्नामत्रयोदशकं नरकद्विकतिर्यग्द्विकैकद्वित्रिचतुरिन्द्रियजातिस्थावरातपोद्योतसूक्ष्मसाधारणरूपं निद्रानिद्रात्रिकेण सह संयुक्तं कषायाष्टकक्षयादुपरि स्थितिखण्डेषु सहस्रेषु गतेषु सत्सु युगपत्क्षयमेति । ततो यावन्न क्षयं याति तावत् सत्, क्षये च सति असत् । उपशमश्रेण्यां पुनरेताः षोडशापि प्रकृतय उपशान्तमोहगुणस्थानकं यावत् सत्यो वेदितव्याः ॥ ६ ॥

अपुमित्थीएँ समं वा हासछक्कं च पुरिससंजलणा । पत्तेगं तस्स कमा तणुरागंतो त्ति लोभो य ॥ ७ ॥

अपुमित्थीए त्ति—पूर्वोक्तप्रकृतिषोडशकक्षयादनन्तरं संख्येयेषु स्थितिखण्डेषु गतेषु सत्सु नपुंसकवेदः क्षीयते, यावच्च न क्षीयते तावत् सन् । ततः पुनरपि स्थितिखण्डेषु संख्येयेषु गतेषु सत्सु स्त्रीवेदः क्षीयते, सोऽपि यावत्क्षयं न याति तावत्सन् । एवं स्त्रीवेदेन पुरुषवेदेन वा क्षपकश्रेणिं प्रतिपन्नस्य द्रष्टव्यं । नपुंसकवेदेन प्रतिपन्नस्य तु स्त्रीवेदनपुंसकवेदौ युगपत्क्षयमुपगच्छतः, यावच्च न क्षयमुपगच्छतस्तावत्सन्तौ । उपशमश्रेणिमधिकृत्य पुनरुपशान्तमोहगुणस्थानकं यावत्सन्तौ । ततः स्त्रीवेदक्षयानन्तरं संख्येयेषु स्थितिखण्डेषु गतेषु सत्सु हास्यादिषट्कं युगपत्क्षयमुपयाति, ततः समयोनावलिकाद्विकातिक्रमे पुरुषवेदः । एवं पुरुषवेदेन क्षपकश्रेणिं प्रतिपन्नस्य द्रष्टव्यं । स्त्रीवेदेन नपुंसकवेदेन वा क्षपकश्रेणिं प्रतिपन्नस्य पुनः पुरुषवेदो हास्यादिषट्कं च युगपत्क्षीयते । ततः पुरुषवेदक्षयानन्तरं संख्येयेषु स्थितिखण्डेषु गतेषु सत्सु संज्वलनक्रोधः क्षयमुपयाति । ततः पुनरपि संख्येयेषु स्थितिखण्डेषु गतेषु सत्सु संज्वलनमानः । ततोऽपि संख्येयेषु स्थिति-

संक्षेपु गतेषु संज्वलनमाया । यावच्च हास्यादिप्रकृतयः क्षयं नोपयान्ति तावत्सत्यः । 'चउरागंतो त्ति खोभो य' खोभः संज्वलनखोभो यावदनुरागान्तः सूक्ष्मसंपरायगुणस्थानकान्तः तावत् सन् वेदितव्यः, परतोऽसन् । उपशमश्रेणिमधिकृत्य पुनर्हास्यादिप्रकृतयः सर्वा अपि उपशान्तमोहगुणस्थानकं यावत् सत्योऽपसेयाः ॥ ७ ॥

मणुयगइजाइतसबायरं च पज्जत्तसुभगआएज्जं । जसकित्ती तित्थयरं वेयणिउच्चं च मणुयाउ ॥ ८ ॥

भवचरिमस्समयम्मि उ तम्मग्गिल्लसमयम्मि सेसाउ । आहारगतित्थयरा भज्जा दुसु नत्थि तित्थयरं ॥९॥

मणुयगईत्यादि–मनुष्यगतिपञ्चेन्द्रियजातित्रसबादरपर्याप्तसुभगादेययशःकीर्तितीर्थकरान्यतरवेदनीयोच्चैर्गोत्रमनुष्यायूरूपा द्वादश प्रकृतयो भवचरमसमये सन्ति, अयोगिकेवलिचरमसमयं यावत् विद्यन्ते, परतोऽसत्य इत्यर्थः । शेषाः पुनरुक्तव्यतिरिक्ताः सर्वा अपि त्र्यशीतिसंख्याः । 'तम्मग्गिल्लसमयम्मि त्ति' भवचरमसमयपाश्चात्यसमयेऽयोगिकेवलिद्विचरमसमये इत्यर्थः । सत्यो भवन्ति, चरमसमये त्वसत्यः । आहारकतीर्थकरनाम्नी सर्वेष्वपि गुणस्थानकेषु भाज्ये । द्वयोः पुनर्गुणस्थानकयोः सासादनसम्यग्मिथ्यादृष्टिरूपयोस्तीर्थकरनाम नियमान्न विद्यते, तीर्थकरनामसत्कर्मणः स्वभावत एवोक्तरूपे गुणस्थानकद्विके गमनासंभवात् ॥ ८–९ ॥

तदेवमुक्तमेकैकप्रकृतिसत्कर्म, सम्प्रति प्रकृतिस्थानसत्कर्मप्ररूपणार्थमाह—

पढमचरिमाणमेगं छन्नवचत्तारि बीयगे तिन्नि । वेयणियाउयगोएसु दोन्नि एगो त्ति दो हुंति ॥१०॥

पढम त्ति–प्रथमचरमयोर्ज्ञानावरणान्तराययोरेकैकं पञ्चप्रकृत्यात्मकं स्थानं। तच्च क्षीणकषायचरमसमयं यावत् सत्, परतोऽसत्। तथा द्वितीये दर्शनावरणीये त्रीणि प्रकृतिस्थानानि, तद्यथा—षट् नव चतस्रः। तत्र सकलदर्शनावरणीयप्रकृतिसमुदायो नव। ताश्च नव प्रकृतय उपशमश्रेणिमधिकृत्य उपशान्तमोहगुणस्थानकं यावत् सत्यः। क्षपकश्रेणिमधिकृत्य पुनरनिवृत्तिबादरसंपरायाद्धाया यावत् संख्येयभागास्तावत्सत्यः, परतः स्त्यानर्द्धित्रिकक्षये षट् भवन्ति। ताश्च तावत्सत्यो यावत् क्षीणकषायस्य द्विचरमसमयः। तस्मिन् द्विचरमसमये निद्राप्रचले व्यवच्छिद्येते। ततश्चरमसमये चतस्र एव सत्यः। ता अपि तत्र व्यवच्छिद्यन्ते। तथा वेदनीयायुर्गोत्राणां द्वे प्रकृतिस्थाने, तद्यथा—द्वे एका च। तत्र वेदनीयस्य यावदेकं न क्षीणं तावत् द्वे सत्यौ। एकस्मिंस्तु क्षीणे एका। गोत्रस्य यावदेकं न क्षीणं उद्वलितं तावत् द्वे सत्यौ। नीचैर्गोत्रे क्षपिते उच्चैर्गोत्रे वा उद्वलिते पुनरेका सती। आयुषस्तु यावद्बद्धमायुर्नोदेति तावत् द्वे प्रकृती सत्यौ। उदिते तु तस्मिन् प्राक्तनं क्षीणमिति एका प्रकृतिः ॥ १० ॥

संप्रति मोहनीयस्य प्रकृतिसत्कर्मस्थानप्रतिपादनार्थमाह—

एगाइ जाव पंचगमेक्कारस बार तेरसिगवीसा। बिय तिय चउरो छ सत्त अठवीसा य मोहस्स ॥ ११ ॥

एगाइ त्ति–मोहनीयस्य पञ्चदश प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि। तद्यथा–एका, द्वे, तिस्रः, चतस्रः पञ्च, एकादश, द्वादश, त्रयोदश, एकविंशतिः, द्वाविंशतिः, त्रयोविंशतिः, चतुर्विंशतिः, षड्विंशतिः, सप्तविंशतिः, अष्टाविंशतिश्चेति। एतानि सुखावबोधार्थं गाथाक्रमवैपरीत्येन भाव्यन्ते—तत्र मोहनीयस्य सर्वप्रकृतिसमुदायोऽष्टाविंशतिः। सम्यक्त्वे उद्वलिते सप्त-

विंशतिः । ततोऽपि सम्यग्मिथ्यात्वे उद्वलिते षड्विंशतिः । अथवाऽनादिमिथ्यादृष्टेः षड्विंशतिः । अष्टाविंशतिरनन्तानुबन्धिचतुष्टये क्षीणे चतुर्विंशतिः । ततो मिथ्यात्वे क्षीणे त्रयोविंशतिः । ततः सम्यग्मिथ्यात्वे क्षीणे द्वाविंशतिः । ततः सम्यक्त्वे क्षीणे एकविंशतिः । ततोऽष्टसु कषायेषु क्षीणेषु त्रयोदश । ततो नपुंसकवेदे क्षीणे द्वादश । ततः स्त्रीवेदे क्षीणे एकादश । ततः षट्सु नोकषायेषु क्षीणेषु पञ्च । ततः पुरुषवेदे क्षीणे चतस्रः । ततः संज्वलनक्रोधे क्षीणे तिस्रः । ततः संज्वलनमाने क्षीणे द्वे । संज्वलनमायायां च क्षीणायामेका ॥ ११ ॥

संप्रत्येतानि प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि गुणस्थानकेषु विचिन्तयन्नाह—

तिन्नेग तिगं पणगं पणगं पणगं च पणगमह दोन्नि । दस तिन्नि दोन्नि मिच्छाइगेसु जावोवसंतो त्ति ॥१२॥

तिन्नेग त्ति—यावदुपशान्तमोहगुणस्थानकं तावन्मिथ्यादृष्ट्यादिषु गुणस्थानकेषु यथासंख्यं त्र्यादीनि प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि भवन्ति । तत्र मिथ्यादृष्टिगुणस्थानके त्रीणि प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि । तद्यथा—अष्टाविंशतिः, सप्तविंशतिः, षड्विंशतिश्च । एतानि प्रागेव भावितानि । सासादनसम्यग्दृष्टिगुणस्थानके एकं प्रकृतिसत्कर्मस्थानं अष्टाविंशतिरूप । सम्यग्मिथ्यादृष्टिगुणस्थानके त्रीणि प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि, तद्यथा—अष्टाविंशतिः सप्तविंशतिश्चतुर्विंशतिश्च । इह योऽष्टाविंशतिसत्कर्मा सन् सम्यग्मिथ्यात्वं गतस्तमाश्रित्याष्टाविंशतिः । येन पुनर्मिथ्यादृष्टिना सता पूर्वं सम्यक्त्वमुद्वलितं ततः सप्तविंशतिसत्कर्मणा सता सम्यग्मिथ्यात्वमनुभवितुमारब्धं तं प्रति सप्तविंशतिः । चतुर्विंशतिसत्कर्मणां सम्यग्मिथ्यादृष्टिं प्रतीत्य पुनश्चतुर्विंशतिः प्राप्यते । तथाऽविरतसम्यग्दृष्टिगुणस्थानके पञ्च प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि, तद्यथा—अष्टा-

विंशतिः चतुर्विंशतिः त्रयोविंशतिः द्वाविंशतिः एकविंशतिश्च । तत्राष्टाविंशतिरौपशमिकसम्यग्दृष्टेः क्षायोपशमिकसम्यग्दृष्टेर्वा । अष्टाविंशतिसत्कर्मणोऽनन्तानुबन्धिक्षये वेदकसम्यग्दृष्टेरौपशमिकसम्यग्दृष्टेर्वा चतुर्विंशतिः । वेदकसम्यग्दृष्टेर्मिथ्यात्वे क्षपिते त्रयोविंशतिः । तस्यैव सम्यङ्मिथ्यात्वे क्षपिते द्वाविंशतिः । क्षायिकसम्यग्दृष्टेरेकविंशतिः । तथा देशविरतिगुणस्थानके पञ्च प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि, तानि च पूर्वोक्तान्येव । तान्येव प्रमत्तसंयतगुणस्थानके । तान्येव चाप्रमत्तसंयतगुणस्थानके । 'अह दोन्नि त्ति' अथानन्तरं अपूर्वकरणगुणस्थानके द्वे प्रकृतिस्थाने, तद्यथा–चतुर्विंशतिरेकविंशतिश्च । तत्रोपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्य चतुर्विंशतिः, क्षायिकसम्यग्दृष्टिमधिकृत्य द्वयोरपि श्रेण्योरेकविंशतिः । तथाऽनिवृत्तिबादरसंपरायगुणस्थानके दश प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि, तद्यथा–चतुर्विंशतिः एकविंशतिः त्रयोदश द्वादश एकादश पञ्च चतस्रः तिस्रः द्वे एका च । तत्र चतुर्विंशतिरुपशमश्रेणिमधिकृत्य, एकविंशतिः क्षायिकसम्यग्दृष्टेर्द्वयोरपि श्रेण्योः शेषाणि पुनः क्षपकश्रेण्यां, तानि च प्रागेव भावितानि । सूक्ष्मसंपरायगुणस्थानके त्रीणि प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि, तद्यथा–चतुर्विंशतिः एकविंशतिः एका च । तत्र चतुर्विंशतिरौपशमिकसम्यग्दृष्टेः, एकविंशतिश्च क्षायिकसम्यग्दृष्टेः, एते च द्वे अपि प्रकृतिसत्कर्मस्थाने उपशमश्रेण्यां, एका च क्षपकश्रेण्यां । तथा द्वे प्रकृतिसत्कर्मस्थाने उपशान्तमोहगुणस्थानके, तद्यथा–चतुर्विंशतिरेकविंशतिश्च । एते च द्वे अपि प्रागिव भावनीये ॥ १२ ॥

संप्रति मतान्तरमाह—

संखीणदिट्ठिमोहे केई पणवीसइं पि इच्छंति । संजोयणाण पच्छा नासं तेसिं उवसमं च ॥ १३ ॥

सत्तीए त्ति—केचिदाचार्याः पञ्चविंशतिलक्षणमपि प्रकृतिसत्कर्मस्थानमिच्छन्ति । ते हि प्रथमतो दृष्टिमोहे दर्शनमोहनीयत्रितये संक्षीणे क्षयमुपगते सति पश्चादनन्तानुबन्धिना नाशमिच्छन्ति । ततस्तन्मतेन दर्शनमोहनीयत्रितयक्षये सति पञ्चविंशतिरूपमपि प्रकृतिसत्कर्मस्थानं प्राप्यते । यद्येवं तर्हि तन्मतमिह कस्मान्नाभ्युपगम्यते ? उच्यते—आर्षेण विरोधात् । यदाह चूर्णिकृत्—"तं आरिसे न मिलइ तेण न इच्छिज्जइ त्ति" । तथा त एवाचार्यास्तेषामनन्तानुबन्धिनामुपशमं नेच्छन्ति, नान्ये परमार्थवेदिनः । अत एव च प्रागनन्तानुबन्धिनामुपशमनाऽस्माभिर्नोपदर्शिता ॥ १३ ॥

संप्रति नामकर्मणः प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि प्रतिपिपादयिषुराह—

तिदुगसयं छप्पंचग तिगनउई नउई इगुणनउई य । चउतिगदुगाहिगासी नव अट्ठ य नामठाणाइं ॥१४॥

तिदुगसयं ति—नामकर्मणो द्वादश प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि, तद्यथा—त्र्युत्तरशतं द्व्युत्तरशतं षण्णवतिः पञ्चनवतिः त्रिनवतिः नवतिः एकोननवतिः चतुरशीतिः त्र्यशीतिः द्व्यशीतिः नव अष्टौ चेति । तत्र सर्वनामकर्मप्रकृतिसमुदायस्त्र्युत्तरशतं । तदेव तीर्थकररहितं द्व्युत्तरशतं । त्र्युत्तरशतमेवाहारकसप्तकरहितं षण्णवतिः । सैव तीर्थकररहिता पञ्चनवतिः । पञ्चनवतिरेव देवद्विकरहिता नरकद्विकरहिता वा त्रिनवतिः । तथा त्र्युत्तरशतमेव नामत्रयोदशकरहितं नवतिः । सैव तीर्थकररहिता एकोननवतिः । तथा त्रिनवतिर्नरकद्विकवैक्रियसप्तकरहिता देवद्विकवैक्रियसप्तकरहिता वा चतुरशीतिः । षण्णवतिस्त्रयोदशरहिता त्र्यशीतिः । पञ्चनवतिस्त्रयोदशरहिता द्व्यशीतिः, अथवा चतुरशीतिर्मनुजद्विकरहिता द्व्यशीतिः । मनुजगतिपञ्चेन्द्रियजातित्रसबादरपर्याप्तसुभगादेययशःकीर्तितीर्थकररूपा नव । ता एव तीर्थकररहिता अष्टौ ॥१४॥

एतान्येव प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि गुणस्थानकेषु चिन्तयन्नाह—

एगे छ दोसु दुगं पंचसु चत्तारि अट्ठगं दोसु । कमसो तीसु चउक्कं छत्तु अजोगम्मि ठाणाणि ॥१५॥

एगे त्ति–एकस्मिन्मिथ्यादृष्टिलक्षणे गुणस्थानके षट् प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि, तद्यथा—द्व्युत्तरशतं षण्णवतिः पञ्चनवतिः त्रिनवतिः चतुरशीतिः द्व्यशीतिः । ननु षण्णवतिस्तीर्थंकरनामसहिता भवति ततः सा कथं मिथ्यादृष्टौ प्राप्यते ? उच्यते—इह कश्चित् नरकेषु बद्धायुष्कः पश्चात्सम्यक्त्वं प्राप्य, तन्निमित्तं तीर्थंकरनामकर्म बद्ध्वा नरकाभिमुखः सन् सम्यक्त्वं त्यक्त्वा मिथ्यादृष्टिर्जातः, ततो नरके उत्पन्नः सन् अन्तर्मुहूर्तानन्तरं पुनरपि सम्यक्त्वं प्रतिपद्यते, ततोऽन्तर्मुहूर्तं कालं यावत् षण्णवतिर्मिथ्यादृष्टौ प्राप्यते, आहारकसप्तकतीर्थंकरनामसत्कर्मा च मिथ्यात्वं न प्रतिपद्यते । उक्तं च–"उभए संति न मिच्छो" इति । ततस्त्र्युत्तरशतं मिथ्यादृष्टौ न प्राप्यते । तथा द्वयोः सासादनसम्यङ्मिथ्यादृष्टिगुणस्थानकयोर्द्वे द्वे प्रकृतिसत्कर्मस्थाने, तद्यथा–द्व्युत्तरशतं पञ्चनवतिश्च । तथा पञ्चसु अविरतसम्यग्दृष्टिगुणस्थानकप्रभृतिषु अपूर्वकरणगुणस्थानकान्तेषु चत्वारि चत्वारि प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि । तद्यथा–त्र्युत्तरशतं द्व्युत्तरशतं षण्णवतिः पञ्चनवतिः । शेषाणि क्षपकश्रेण्यामेकेन्द्रियादौ च संभवन्तीति कृत्वा इह न प्राप्यन्ते । तथा द्वयोरनिवृत्तिबादरसूक्ष्मसंपरायलक्षणयोर्गुणस्थानकयोरष्टकं अष्टौ प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि । तद्यथा–त्र्युत्तरशतं द्व्युत्तरशतं षण्णवतिः पञ्चनवतिः नवतिः एकोननवतिः त्र्यशीतिः द्व्यशीतिश्च । तत्रानिवृत्तिबादरस्यादिमानि चत्वारि उपशमश्रेण्यां क्षपकश्रेण्यां वा यावन्न त्रयोदशकं क्षीयते । शेषाणि पुनः क्षपकश्रेण्यामेव । सूक्ष्मसंपरायस्यादिमानि चत्वारि उपशमश्रेण्यां, शेषाणि तु क्षपक-

भेपयां । तथा त्रिषु उपशान्तमोहक्षीणमोहसयोगिकेवलिलक्षणेषु गुणस्थानकेषु चत्वारि चत्वारि प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि भवन्ति । तत्रोपशान्तमोहे इमानि चत्वारि, तद्यथा—त्र्युत्तरशतं द्व्युत्तरशतं षण्णवतिः पञ्चनवतिः । क्षीणमोहसयोगिकेवलिनोः पुनरमूनि, तद्यथा—नवतिः एकोननवतिः त्र्यशीतिः द्व्यशीतिश्च । 'ठ पु अओगम्मि ठाणाणि त्ति' अयोगिकेवलिनि षट् प्रकृतिसत्कर्मस्थानानि, तद्यथा—नवतिः एकोननवतिः त्र्यशीतिः द्व्यशीतिः नव अष्टौ चेति । एतेषामादिमानि चत्वारि अयोगिकेवलिद्विचरमसमयं यावत्, चरमसमये तु तीर्थकरातीर्थकरौ प्रतीत्य द्वे अन्तिमे प्रकृतिसत्कर्मस्थाने १५

तदेवमुक्तं प्रकृतिसत्कर्म । संप्रति स्थितिसत्कर्म वक्तव्यं । तत्र त्रयोऽर्थाधिकाराः, तद्यथा—भेदः साद्यनादिप्ररूपणा स्वामित्वं चेति । तत्र भेदः प्राग्वत् । साद्यनादिप्ररूपणा च द्विधा—मूलप्रकृतिविषया उत्तरप्रकृतिविषया च । तत्र प्रथमतो मूलप्रकृतिविषया साद्यनादिप्ररूपणां चिकीर्षुराह—

मूलठिई अजहन्नं तिहा चउद्धा य पढमगकसाया। तित्थयरुव्वलणायुगवज्जाणि तिहा दुहाणुत्तं ॥ १६ ॥

मूलठिइ त्ति—मूलप्रकृतिस्थितिसत्कर्म अजघन्यं त्रिधा त्रिप्रकारं । तद्यथा—अनादि ध्रुवमध्रुवं च । तथाहि—मूलप्रकृतीनां जघन्यं स्थितिसत्कर्म स्वस्वक्षयपर्यवसाने समयमात्रैकस्थित्यवशेषे भवति, तच्च सादि अध्रुवं च । ततोऽन्यत्सर्वमजघन्यं, तच्चानादि, सदैव भावात् । ध्रुवाध्रुवता पूर्ववत् । उत्कृष्टमनुत्कृष्टं च साद्यध्रुवं द्वयोरपि पर्यायेणानेकशो भवनात् । कृता मूलप्रकृतीनां साद्यनादिप्ररूपणा, संप्रत्युत्तरप्रकृतीनां क्रियते 'चउद्धा य' इत्यादि अत्र षष्ठ्यर्थे प्रथमा, ततोऽयमर्थः—प्रथमकषायाणामनन्तानुबन्धिनामजघन्यं स्थितिसत्कर्म चतुर्धा चतुष्प्रकारं, तद्यथा—सादि अनादि ध्रुव-

मध्रुवं च। तथाहि-एषां जघन्यं स्थितिसत्कर्म स्वक्षयोपान्त्यसमये स्वरूपापेक्षया समयमात्रैकस्थितिरूपं, अन्यथा तु द्विसमयमानं, तच्च साद्यध्रुवं, ततोऽन्यत्सर्वमजघन्यं, तदपि चोद्वलितानां भूयो बन्धे सादि, तत्स्थानमप्राप्तानां पुनरनादि, ध्रुवाध्रुवता पूर्ववत्। तथा तीर्थकरनामोद्वलनयोग्यत्रयोविंशत्यायुश्चतुष्टयवर्जितानां शेषाणां षड्विंशत्यधिकशतसंख्यानां प्रकृतीनामजघन्यं स्थितिसत्कर्म त्रिधा, तद्यथा-अनादि ध्रुवमध्रुवं च। तथाहि-एतासां जघन्यं स्थितिसत्कर्म स्वस्वक्षयपर्यवसाने उदयवतीनां समयमात्रैकस्थितिरूपं, अनुदयवतीनां स्वरूपतः समयमात्रैकस्थितिकं। अन्यथा तु द्विसमयमात्रं। तच्च साद्यध्रुवं। ततोऽन्यत्सर्वमजघन्यं। तच्चानादि, सदैव भावात्। ध्रुवाध्रुवता पूर्ववत्। 'दुहाणुत्तं त्ति' अनुक्तं उक्तप्रकृतीनामुत्कृष्टानुत्कृष्टजघन्यरूपं तीर्थकरनामोद्वलनयोग्यदेवद्विकनरकद्विकमनुजद्विकवैक्रियसप्तकाहारकसप्तकोच्चैर्गोत्रसम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वरूपत्रयोविंशतिरायुश्चतुष्टयानां जघन्याजघन्योत्कृष्टानुत्कृष्टरूपं विकल्पचतुष्टयं द्विधा द्विप्रकारं, तद्यथा-सादि अध्रुवं च। तथाहि-उक्तप्रकृतीनामुत्कृष्टमनुत्कृष्टं च स्थितिसत्कर्म पर्यायेणानेकशो भवति। ततो द्वितयमपीदं साद्यध्रुवं। जघन्यं च प्रागेव भावितं। तीर्थकरनामादीनां चाध्रुवसत्कर्मत्वाच्चत्वारोऽपि विकल्पाः साद्यध्रुवा अवसेयाः। मूलप्रकृतीनां चानुक्तं जघन्यमुत्कृष्टमनुत्कृष्टं च द्विप्रकारं, प्रागेव चोक्तं ॥ १६ ॥

तदेवं कृता साद्यनादिप्ररूपणा। संप्रति स्वामित्वं वक्तव्यं। तच्च द्विधा-उत्कृष्टस्थितिसत्कर्मस्वामित्वं जघन्यस्थितिसत्कर्मस्वामित्वं च। तत्र प्रथमत उत्कृष्टस्थितिसत्कर्मस्वामित्वमाह-

जेट्ठठिई बंधसमं जेट्ठं बंधोदया उ जासि सह। अणुदयबंधपराणं समऊणा जट्ठिई जेट्ठं ॥ १७ ॥

अेठविह सि—यासां प्रकृतीनां सह युगपद् बन्धोदयौ भवतः। कासां युगपद् बन्धोदयौ भवत इति चेदुच्यते—ज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणचतुष्टयासातवेदनीयमिथ्यात्वषोडशकषायपञ्चेन्द्रियजातितैजससप्तकहुण्डसंस्थानवर्णादिविंशत्य-गुरुलघुपराघातोच्छ्वासाप्रशस्तविहायोगत्युद्योतत्रसबादरपर्याप्तप्रत्येकास्थिराशुभदुर्भगदुःस्वरानादेयायशःकीर्तिनिर्माणनीचै-र्गोत्रपञ्चविधान्तरायाणां तिर्यङ्मनुष्यानधिकृत्य वैक्रियसप्तकस्य सर्वसंख्यया षडशीतिप्रकृतीनां। तासां ज्येष्ठमुत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म ज्येष्ठस्थितिबन्धसमं उत्कृष्टस्थितिबन्धप्रमाणं भवति। तासां हि उत्कृष्टस्थितिबन्धारम्भेऽबाधाकालेऽपि प्राग्बद्धं दलिकं प्राप्यते। न च तासां प्रथमस्थितिरन्यत्र स्तिबुकसंक्रमेण संक्रामति, उदयवतीत्वात्। ततस्तासामुत्कृष्टस्थितिबन्धप्रमाणमुत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म प्राप्यते। अनुदयबन्धपराणां समयोना ज्येष्ठा स्थितिर्ज्येष्ठमुत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म। तत्रानुदये उदयाभावे पर उत्कृष्टः स्थितिबन्धो यासां ता अनुदयबन्धपराः निद्रापञ्चकनरकद्विकतिर्यग्द्विकौदारिकसप्तकैकेन्द्रियजातिसेवार्तसंहननातपस्थावररूपा विंशतिसंख्यास्तासां समयोना उत्कृष्टा स्थितिरुत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म। तथाहि—एतासामुत्कृष्टस्थितिबन्धारम्भे यद्यप्यबाधाकालेऽपि प्राग्बद्धं दलिकमस्ति तथापि प्रथमस्थितिं तासामुदयवतीषु मध्ये स्तिबुकसंक्रमेण संक्रमयति। तेन तया प्रथमस्थित्या समयमात्रया ऊना उत्कृष्टा स्थितिरुत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म। अथोच्येत—कथं निद्रादीनामनुदये सति बन्धेनोत्कृष्टा स्थितिः प्राप्यते? उच्यते—उत्कृष्टो हि स्थितिबन्ध उत्कृष्टे संक्लेशे भवति। न चोत्कृष्टे संक्लेशे वर्तमानस्य निद्रापञ्चकोदयसंभवः। नरकद्विकस्य तिर्यञ्चो मनुष्या वा उत्कृष्टस्थि-

तिवन्धकाः। न च तेषां नरकद्विकोदयः संभवतीति। शेषकर्मणां तु देवा नारका वा यथायोगमुत्कृष्टस्थितिबन्धकाः। न च तेषु तेषामुदयो घटते॥ १७॥

संकमउ दीहाणं सहावलिगाए उ आगमो संतो। समऊणमणुदयाणं उभयासिं जट्ठिई तुल्ला॥ १८॥

संकमउ त्ति–यासां प्रकृतीनां संक्रमत उत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म प्राप्यते, न बन्धतः, उदयोऽपि च विद्यते तासां संक्रमतो दीर्घाणां संक्रमवशलब्धोत्कृष्टस्थितिकानां य आगमः संक्रमेण आवलिकाद्विकहीनोत्कृष्टस्थितिसमागमः स आवलिकया उदयावलिकया सह उत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म। एतदुक्तं भवति–सातं वेदयमानः कश्चिदसातमुत्कृष्टस्थितिकं बध्नाति। तच्च बद्ध्वा सातं बद्धुं लग्नः। असातवेदनीयं च बन्धावलिकातीतं सत् आवलिकात उपरितनं सकलमपि आवलिकाद्विकहीनं त्रिंशत्सागरोपमकोटीकोटीप्रमाणं स्थितिसत्कर्म तस्मिन् सातवेदनीये वेद्यमाने बध्यमाने च उदयावलिकाया उपरिष्टात् संक्रमयति। ततस्तया उदयावलिकया सहितः संक्रमेणावलिकाद्विकहीनोत्कृष्टस्थितिसमागमः सातवेदनीयस्योत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म। एवं नवनोकषायमनुजगतिप्रथमसंहननपञ्चकप्रथमसंस्थानपञ्चकप्रशस्तविहायोगतिस्थिरशुभसुभगसुस्वरादेययशःकीर्त्युच्चैर्गोत्राणामष्टाविंशतिप्रकृतीनामावलिकाद्विकहीनः स्वस्वसजातीयोत्कृष्टस्थितिसमागमः उदयावलिकया सहित उत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म भावनीयं। सम्यक्त्वस्य पुनरन्तर्मुहूर्तोन उत्कृष्टस्थितिसमागम उदयावलिकया सहित उत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म। तथाहि–मिथ्यात्वस्योत्कृष्टां स्थितिं बद्ध्वा तत्रैव च मिथ्यात्वेऽन्तर्मुहूर्तं स्थित्वा ततः सम्यक्त्वं प्रतिपद्यते। तस्मिंश्च प्रतिपन्ने सति मिथ्यात्वस्योत्कृष्टां स्थितिं–आवलिकात उपरितनीं स्थितिं–तथापि संख्ययाऽन्तर्मुहूर्तोनसप्तति-

सागरोपमकोटीकोटीप्रमाणां सकलामपि सम्यक्त्वे उदयावलिकात उपरि संक्रमयति । ततोऽन्तर्मुहूर्तोन एयोत्कृष्टस्थितिसमागम उदयावलिकया सहिता सम्यक्त्वस्योत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म । यासां पुनः प्रकृतीनां संक्रमत उत्कृष्टा स्थिति प्राप्यते, न च संक्रमकाले उदयोऽस्ति, तासां संक्रमकालेऽनुदयानां तावदेव पूर्वोक्तं स्थितिसत्कर्म समयोनमवगन्तव्यं, आवलिकाद्विकहीनोत्कृष्टस्थितिसमागम आवलिकया सहितः समयोनस्तासामुत्कृष्टं स्थितिसत्कर्मेत्यर्थः । तथाहि—कश्चिन्मनुष्य उत्कृष्टसंक्लेशवशादुत्कृष्टां नरकगतिस्थितिं बद्ध्वा परिणामपरावर्तनेन देवगतिं बद्धुमारब्धवान् । तस्यां च देवगतौ बध्यमानायामावलिकाया उपरि नरकस्थितिं बन्धावलिकातीतां उदयावलिकाया उपरितनीं सकलामपि विंशतिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणां संक्रमयति । प्रथमा च स्थितिः समयमात्रा देवगतेः सत्का मनुजगतौ वेद्यमानायां स्तिबुकसंक्रमेण संक्रामति । ततस्तया समयमात्रया स्थित्या ऊन आवलिकयाऽभ्यधिक आवलिकाद्विकहीनोत्कृष्टस्थितिसमागमो देवगतेरुत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म । एवं द्वित्रिचतुरिन्द्रियजात्याहारकसप्तकमनुजानुपूर्वीदेवानुपूर्वीसूक्ष्मापर्याप्तसाधारणतीर्थंकराख्यानामपि षोडशप्रकृतीनां यथोक्तमानमुत्कृष्टं स्थितिसत्कर्म भावनीय । सम्यग्मिथ्यात्वस्य पुनरन्तर्मुहूर्तोन उत्कृष्टस्थितिसमागम आवलिकयाऽभ्यधिकसमयोन उत्कृष्ट स्थितिसत्कर्म वाच्य । तच्च सम्यक्त्वोक्तभावनानुसारेण भावनीयं । 'उभयासिं जहिई तुल त्ति' उभयीषामुदयवतीनामनुदयवतीनां च प्रकृतीनां संक्रमोत्कृष्टस्थितीना संक्रमकाले यत्स्थितिः सर्वा स्थितिस्तुल्या । यतोऽनुदयवतीनामपि तदानीं प्रथमस्थितिः स्तिबुकसंक्रमेणोदयवतीषु संक्रम्यमाणापि दलिकरहिता विद्यते एव । न हि कालः संक्रमयितुं शक्यते, किं तु तत्स्थं दलिकमेव । ततः प्रथमस्थितिगतदलिकसं-

क्रान्तावपि दलिकरहिता प्रथमा स्थितिः तदानीं विद्यत एवेति कृत्वा उभयीषामपि यत्स्थितिः तुल्या । यश्च यासां प्रकृतीनां उत्कृष्टां स्थितिं बध्नाति, यश्च यासूत्कृष्टां स्थितिं संक्रमयति, स तासामुत्कृष्टस्थितिसत्कर्मस्वामी ॥ १८ ॥

तदेवमुक्तमुत्कृष्टस्थितिसत्कर्मस्वामित्वं, संप्रति जघन्यस्थितिसत्कर्मस्वामित्वमाह–

संजलणतिगे सत्तसु य नोकसाएसु संकमजहन्नो। सेसाण ठिई एगा दुसमयकाला अणुदयाणं ॥१९॥

संजलणतिगे त्ति–संज्वलनत्रिकस्य क्रोधमानमायारूपस्य सप्तानां च नोकषायाणां पुरुषवेदहास्यादिषट्करूपाणां जघन्यस्थितिसत्कर्म जघन्यस्थितिसंक्रमो वेदितव्यः । एता हि प्रकृतयो बन्धे उदये च व्यवच्छिन्ने सति अन्यत्र संक्रमेण क्षयं नीयन्ते, तेन कारणेन एतासां य एव चरमसंक्रमः स एव जघन्यं स्थितिसत्कर्म । उक्तं च–"हासाइपुरिसकोहादि तिन्नि संजलण जेण बंधुदये । वोच्छिन्ने संकमइ तेण इहं संकमो चरिमो ॥ १ ॥ " जघन्यं स्थितिसत्कर्मेति संबन्धः । शेषाणां पुनरुदयवतीनां ज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणचतुष्टयवेदकसम्यक्त्वसंज्वलनलोभायुश्चतुष्टयनपुंसकवेदस्त्रीवेदसातासातवेदनीयोच्चैर्गोत्रमनुजगतिपञ्चेन्द्रियजातित्रसबादरपर्याप्तसुभगादेययशःकीर्तितीर्थकरान्तरायपञ्चकरूपाणां प्रकृतीनां चतुस्त्रिंशत्संख्यानां स्वस्वक्षयपर्यवसानसमये या एका समयमात्रा स्थितिः सा जघन्यं स्थितिसत्कर्म । अनुदयवतीनां पुनः प्रकृतीनां स्वस्वक्षयोपान्त्यसमये या स्वरूपापेक्षया समयमात्रा स्थितिरन्यथा तु द्विसमयमात्रकाला, सा जघन्यं स्थितिसत्कर्म । अनुदयवतीनां हि चरमसमये स्तिबुकसंक्रमेणोदयवतीषु प्रकृतिषु मध्ये प्रक्षिपति । तत्स्वरूपेण चानुभवति । तेन चरमसमये तासां दलिकं स्वरूपेण न प्राप्यते, किं तु पररूपेण । अत उक्तं 'उपान्त्यसमये स्वरूपापेक्षया समयमात्रा

अन्यथा तु द्विसमयमात्रकालेति । संप्रति सामान्येन सर्वकर्मणां जघन्यस्थितिसत्कर्मस्वामी प्रतिपाद्यते—तत्रानुबन्धिनां दर्शनमोहनीयत्रिकस्य चाविरतादिरप्रमत्तपर्यन्तो यथासंभवं जघन्यस्थितिसत्कर्मस्वामी । नारकतिर्यग्देवायुषां नारकतिर्यग्देवाः स्वस्वभवचरमसमये वर्तमानाः । कषायाष्टकस्त्यानर्द्धित्रिकनामत्रयोदशकनवनोकषायसंज्वलनत्रिकरूपाणां षट्त्रिंशत्प्रकृतीनामनिवृत्तिबादरसंपरायः । संज्वलनलोभस्य सूक्ष्मसंपरायः । ज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणषट्कान्तरायपञ्चकानां क्षीणकषायः, शेषाणां पञ्चनवतिसंख्यानामयोगिकेवली जघन्यस्थितिसत्कर्मस्वामी ॥ १९ ॥

तदेवमुक्तं जघन्यस्थितिसत्कर्मस्वामित्वम् । सम्प्रति स्थितिभेदप्ररूपणार्थमाह—

ठिइसंतट्ठाणाइं नियगुक्कस्सा हि थावरजहन्नं । नेरंतरेण हेट्ठा खवणाइसु संतराइं पि ॥ २० ॥

ठिइसंतट्ठाणाइं त्ति—सर्वेषां कर्मणां स्वकीयात् स्वकीयात् उत्कृष्टात् स्थितिस्थानात् समयमात्रादारभ्याधस्तावदवतरीतव्यं यावत् स्थावरजघन्यं एकेन्द्रियप्रायोग्यं जघन्यं स्थितिसत्कर्म । एतावता स्थितिकण्डके यावन्तः समयास्तावन्ति स्थितिस्थानानि नानाजीवापेक्षया निरन्तरेण नैरन्तर्येण लभ्यन्ते । तद्यथा—उत्कृष्टा स्थितिरेकं स्थितिस्थानं । समयोना उत्कृष्टा स्थितिर्द्वितीयं स्थितिस्थानं । द्विसमयोना उत्कृष्टा स्थितिस्तृतीयं स्थितिस्थानं । एवं तावद्वाच्यं यावदेकेन्द्रियप्रायोग्यं जघन्यं स्थितिसत्कर्म । एकेन्द्रियप्रायोग्याच्च जघन्यस्थितिसत्कर्मणोऽधस्तात् क्षपणादिषु क्षपणे उद्वलने च सान्तराणि स्थितिस्थानानि लभ्यन्ते । अपिशब्दान्निरन्तराणि च । कथमिति चेदुच्यते—एकेन्द्रियप्रायोग्यजघन्यस्थितिसत्कर्मण उपरितनाग्रिमभागात्पल्योपमासंख्येयभागमात्रं स्थितिखण्डं खण्डयितुमारभते । खण्डनारम्भप्रथमसमयादारभ्य च

समये समयेऽधस्तादुदयवतीनामनुभावेनानुदयवतीनां स्तिबुकसंक्रमेण समयमात्रा समयमात्रा स्थितिः क्षीयते । ततः प्रतिसमयं स्थितिविशेषा लभ्यन्ते । तद्यथा—तत्स्थावरप्रायोग्यं जघन्यं स्थितिसत्कर्म प्रथमसमयेऽतिक्रान्ते समयहीनं द्वितीये समयेऽतिक्रान्ते द्विसमयहीनं । तृतीये समयेऽतिक्रान्ते त्रिसमयहीनमित्यादि । अन्तर्मुहूर्तेन च कालेन तत् स्थितिखण्डं खण्डयति । तत एतावती स्थितिर्युगपदेव त्रुटितेति कृत्वाऽन्तर्मुहूर्तादूर्ध्वं निरन्तराणि स्थितिस्थानानि लभ्यन्ते । ततः पुनरपि द्वितीयं पल्योपमासंख्येयभागमात्रमन्तर्मुहूर्तमात्रेण खण्डयति । तत्रापि प्रतिसमयमधः समयमात्रसमयमात्र-स्थितिक्षयापेक्षया निरन्तराणि स्थितिस्थानानि पूर्वप्रकारेण लभ्यन्ते । द्वितीये च स्थितिखण्डे खण्डिते सति पुनरपि पल्यो-पमासंख्येयभागमात्रा स्थितिर्युगपदेव त्रुटितेति न भूयोऽप्यन्तर्मुहूर्तादूर्ध्वं निरन्तराणि स्थितिस्थानानि लभ्यन्ते । एवं तावद्वाच्यं यावदावलिका शेषा भवति । सापि चावलिका उदयवतीनामनुभवेनानुदयवतीनां स्तिबुकसंक्रमेण समये समये क्षयमुपयाति तावद्यावदेका स्थितिः । ततोऽमूनि आवलिकामात्रसमयप्रमाणानि स्थितिस्थानानि निरन्तराणि लभ्यन्ते ॥२०॥

तदेवं स्थितिस्थानभेदोपदर्शनमपि कृतं । संप्रत्यनुभागसत्कर्मप्ररूपणार्थमाह—

संकमसममणुभागे नवरि जहन्नं तु देसघाईणं । छन्नोकसायवज्जाण एगठाणंमि देसहरं ॥ २१ ॥
मणनाणे दुट्ठाणं देसहरं सामि गोयसम्मत्ते । आवरणविग्घसोलसग किट्टिवेएसु य सगंते ॥ २२ ॥

संकमसममित्यादि—अनुभागसंक्रमेण तुल्यमनुभागसत्कर्म वक्तव्यं । एतदुक्तं भवति—यथानुभागसंक्रमे स्थानप्रत्य-यविपाकशुभाशुभत्वसाधनादित्वस्वामित्वानि प्राक् प्रतिपादितानि तथैवात्राप्यनुभागसत्कर्मणि वक्तव्यानि । नवरमयं

विशेषो यस्तुव देशघातिनीनां हास्यादिपट्कवर्जितानां मतिश्रुतावधिज्ञानावरणचक्षुरचक्षुरवधिदर्शनावरणसंज्वलनचतुष्टयवेदत्रिकान्तरायपञ्चकरूपाणामष्टादशप्रकृतीनां जघन्यानुभागसत्कर्मस्थानमधिकृत्य एकस्थानीयं, घातिसंज्ञामधिकृत्य देशतरं देशघाति वेदितव्यं । मनःपर्यायज्ञानावरणे पुनर्जघन्यमनुभागसत्कर्मस्थानमधिकृत्य द्विस्थान, घातिसंज्ञामधिकृत्य देशघाति । इहोत्कृष्टानुभागसत्कर्मस्वामिन उत्कृष्टानुभागसंक्रमस्वामिन एव वेदितव्याः । जघन्यानुभागसत्कर्मस्वामिनः पुनराह—'सामि गोयेत्यादि' । सम्यक्त्वज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणषट्कान्तरायपञ्चकरूपप्रकृतिषोडशककिट्टिरूपसंज्वलनलोभवेदत्रयाणां स्वस्वान्तिमसमये वर्तमाना जघन्यानुभागसत्कर्मस्वामिनो वेदितव्याः ॥ २१–२२ ॥

अत्रैव विशेषमाह—

मइसुय चक्खुअचक्खूण सुयसमत्तस्स जेट्ठलद्धिस्स। परमोहिस्सोहिदुगं मणनाणं विउलनाणस्स ॥२३॥

मइसुय त्ति—मतिज्ञानावरणश्रुतज्ञानावरणचक्षुर्दर्शनावरणाचक्षुर्दर्शनावरणानां श्रुतसमाप्तस्य सकलश्रुतपारगामिनश्चतुर्दशपूर्वधरस्येत्यर्थः । ज्येष्ठलब्धिकस्य उत्कृष्टायां श्रुतार्थलब्धौ वर्तमानस्य जघन्यमनुभागसत्कर्म । इयमत्र तात्पर्यम्—मतिज्ञानावरणादीनां चतसृणां प्रकृतीनामुत्कृष्टश्रुतार्थसंपन्नश्चतुर्दशपूर्वधरो जघन्यानुभागसत्कर्मस्वामी वेदितव्यः । तथा परमावधिज्ञानेनावधिद्विकमवधिज्ञानावरणावधिदर्शनावरणरूपं जघन्यानुभागसत्कर्म भवति । एतदुक्तं भवति—अवधिज्ञानावरणावधिदर्शनावरणयोर्जघन्यानुभागसत्कर्मस्वामी परमावधियुक्तो वेदितव्यः । तथा मनोज्ञानं मनःपर्यायज्ञानावरणं जघन्यानुभागसत्कर्म विपुलमनःपर्यायज्ञानिनोऽवगन्तव्यं । स्वामित्वभावनाऽवधिज्ञानावरणवत् । लब्धिसहितस्य

हि प्रभूतोऽनुभागः प्रलयमुपयातीति परमोहिस्सेत्याद्युक्तं । शेषाणां तु प्रकृतीनां य एव जघन्यानुभागसंक्रमस्वामिनस्त एव जघन्यानुभागसत्कर्मणोऽपि द्रष्टव्याः ॥ २३ ॥

इदानीमनुभागसत्कर्मस्थानभेदप्ररूपणार्थमाह—

बंधहयहयहउप्पत्तिगाणि कमसो असंखगुणियाणि । उदयोदीरणवज्जाणि होंति अणुभागठाणाणि २४

बंध त्ति—इहानुभागस्थानानि त्रिधा, तद्यथा—बन्धोत्पत्तिकानि हतोत्पत्तिकानि हतहतोत्पत्तिकानि च । तत्र बन्धादुत्पत्तिर्येषां तानि बन्धोत्पत्तिकानि । तानि चासंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणानि, तद्धेतूनामसंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात् । तथा उद्वर्तनापवर्तनाकरणवशतो वृद्धिहानिभ्यामन्यथाऽन्यथा यान्यनुभागस्थानानि वैचित्र्यभाञ्जि भवन्ति, तानि हतोत्पत्तिकान्युच्यन्ते । हतात् घातात् पूर्वावस्थाविनाशरूपादुत्पत्तिर्येषां तानि हतोत्पत्तिकानि तानि च पूर्वेभ्योऽसंख्येयगुणानि, एकैकस्मिन् बन्धोत्पत्तिके स्थाने नानाजीवापेक्षया उद्वर्तनापवर्तनाभ्यामसंख्येयभेदकरणात् । यानि पुनः स्थितिघातेन रसघातेन चान्यथाऽन्यथाभवनादनुभागस्थानानि जायन्ते । तानि च हतहतोत्पत्तिकान्युच्यन्ते । हते उद्वर्तनापवर्तनाभ्यां घाते सति भूयोऽपि हतात् स्थितिघातेन रसघातेन वा घातादुत्पत्तिर्येषां तानि हतहतोत्पत्तिकानि । तानि चोद्वर्तनापवर्तनाजन्येभ्योऽसंख्येयगुणानि । संप्रत्यक्षरयोजना क्रियते—यानि उदयत उदीरणातश्च प्रतिसमयं क्षयसंभवात् अन्यथाऽन्यथानुभागस्थानानि जायन्ते, तानि वर्जयित्वा शेषाणि बन्धोत्पत्तिकादीनि अनुभागस्थानानि क्रमशोऽसंख्येयगुणानि वक्तव्यानि उदयोदीरणाजन्यानि कस्माद्वर्ज्यन्त इति चेदुच्यते—यस्मादुदयोदीरणयोः प्रवर्तमानयोर्नियमात् बन्धोद्वर्तनापव-

र्तनास्थितिघातरसघातजघन्यानामन्यतमान्यप्यमर्यं सजयन्ति, तत उदयोदीरणाजघन्यानि तत्रैवान्तः प्रविशन्तीति न पृथक् क्रियन्ते ॥ २४ ॥

तदेवमुक्तमनुभागसत्कर्म । संप्रति प्रदेशसत्कर्म वक्तव्यं, तत्र चैतेऽर्थाधिकाराः, तद्यथा—भेदः साद्यनादिप्ररूपणा स्वामित्वं चेति । तत्र भेदः प्रागुक्त । संप्रति साद्यनादिप्ररूपणा कर्तव्या, सा च द्विधा—मूलप्रकृतिविषया उत्तरप्रकृतिविषया च । तत्र मूलप्रकृतिविषयां तां चिकीर्षुराह—

सत्तण्हं अजहन्नं तिविहं सेसा दुहा पएसम्मि । मूलपगईसु आउस्सु साई अधुवा य सव्वे वि ॥ २५ ॥

सत्तण्हंति—आयुर्वर्जानां सप्तानां मूलप्रकृतीनामजघन्यं प्रदेशसत्कर्म त्रिविधं त्रिप्रकारं, तद्यथा—अनादि ध्रुवमध्रुवं च । तत्र क्षपितकर्मांशस्य आयुर्वर्जानां सप्तानां कर्मणां स्वस्वक्षयावसरे चरमस्थितौ वर्तमानस्य जघन्यं प्रदेशसत्कर्म । तच्च साद्यध्रुवं । ततोऽन्यत्सर्वमजघन्यं, तच्चानादि, सदैव सद्भावात् । ध्रुवाध्रुवताऽभव्यभव्यापेक्षया । 'सेसा दुह त्ति' शेषा विकल्पा उत्कृष्टानुत्कृष्टजघन्यरूपा द्विधा द्विप्रकाराः, तद्यथा—सादयोऽध्रुवाश्च । तत्रोत्कृष्टप्रदेशसत्कर्म गुणितकर्मांशस्य मिथ्यादृष्टेः सप्तमपृथिव्यां वर्तमानस्य प्राप्यते । शेषकालं तु तस्याप्यनुत्कृष्टं । ततो द्वे अपि साद्यध्रुवे । जघन्यं तु भावितमेव । तथा आयुषः सर्वेऽपि विकल्पा उत्कृष्टानुत्कृष्टजघन्याजघन्यरूपाः सादयोऽध्रुवाश्च, अध्रुवसत्कर्मत्वात् २५

संप्रत्युत्तरप्रकृतीरधिकृत्य साद्यनादिप्ररूपणां चिकीर्षुराह—

घायाणुक्कस्सं चउवीससया जहन्न चउतिविहं । होइह छण्ह चउधा अजहन्नमभासियं दुविहं ॥२६॥

वायाल त्ति—सातवेदनीयसंज्वलनचतुष्टयपुरुषवेदपञ्चेन्द्रियजातितैजससप्तकप्रथमसंस्थानप्रथमसंहननशुभवर्णाद्येकादशकागुरुलघुपराघातोच्छ्वासप्रशस्तविहायोगतित्रसवादरपर्याप्तप्रत्येकस्थिरशुभसुभगसुस्वरादेययशःकीर्तिनिर्माणरूपाणां द्विचत्वारिंशत्प्रकृतीनामनुत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म चतुर्विधं। तद्यथा—साद्यनादि ध्रुवमध्रुवं च। तद्यथा—वज्रर्षभनाराचवर्जानां शेषाणामेकचत्वारिंशत्प्रकृतीनां क्षपकश्रेण्यां स्वस्ववन्धान्तसमये गुणितकर्मांशस्योत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म भवति, तच्चैकसामयिकमिति कृत्वा साद्यध्रुवं। ततोऽन्यत्सर्वमनुत्कृष्टं। तदपि च द्वितीये समये भवत्सादि। तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादि, ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत्। वज्रर्षभनाराचसंहननस्य तु सप्तमपृथिव्यां सम्यग्दृष्टेर्नारकस्य मिथ्यात्वं गन्तुकामस्योत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म तच्च साद्यध्रुवं, ततोऽन्यदनुत्कृष्टं, तदपि च द्वितीये समये भवत् सादि। तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादि। ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत्। अनन्तानुवन्धियशःकीर्तिसंज्वलनलोभवर्जितानां चतुर्विंशत्यधिकशतसंख्यानां ध्रुवसत्कर्मप्रकृतीनामजघन्यं प्रदेशसत्कर्म त्रिविधं। तद्यथा—अनादि ध्रुवमध्रुवं च। तथाहि—एतासां क्षपितकर्मांशस्य स्वस्वक्षयचरमसमये जघन्यं प्रदेशसत्कर्म, तच्चैकसामयिकमिति कृत्वा साद्यध्रुवं च। ततोऽन्यदजघन्यं, तच्चानादि, सदैव सद्भावात्। ध्रुवाध्रुवता पूर्ववत्। 'चउतिविहं ति' यथासंख्येन योजनीयं, द्विचत्वारिंशत्प्रकृतीनामनुत्कृष्टं चतुर्विधं, ध्रुवसत्कर्मणां चाजघन्यं त्रिविधमिति। तथाऽनन्तानुवन्धिचतुष्टयसंज्वलनलोभयशःकीर्तिरूपाणां षण्णां प्रकृतीनामजघन्यं प्रदेशसत्कर्म चतुर्विधं। तद्यथा—साद्यनादि ध्रुवमध्रुवं च। तथाहि—अनन्तानुवन्धिनामुद्वलके क्षपितकर्मांशे यदा शेषीभूता एका स्थितिर्भ-

भवति तदा जघन्यं प्रदेशसत्कर्म । तच्चैकसामयिकमिति कृत्वा साद्यध्रुवं च । ततोऽन्यत्सर्वमजघन्यं । तच्चोद्वलितानां मिथ्यात्वप्रत्ययेन भूयोऽपि बध्यमानानां सादि । तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादि । ध्रुवाध्रुवे पूर्ववत् । यशःकीर्तिसंज्वलनलोभयोः पुनः क्षपितकर्मांशस्य क्षपणायोद्यतस्य यथाप्रवृत्तिकरणस्यान्तिमसमये जघन्यं प्रदेशसत्कर्म । तच्चैकसामयिकमिति कृत्वा साद्यध्रुवं च । ततोऽन्यत्सर्वमजघन्यं । तदपि चानिवृत्तिकरणप्रथमसमये गुणसंक्रमेण प्रभूतस्य दलिकस्य प्राप्यमाणत्वात् अजघन्यं भवत् सादि, तत्स्थानमप्राप्तस्य पुनरनादि । ध्रुवाध्रुवता पूर्ववत् । ' अजाणियं तु सिद्धं ति ' अज्ञापितं अनुक्तं सर्वासां प्रकृतीनां द्विविधं द्विप्रकारमवगन्तव्यं । तद्यथा— साद्यध्रुवं च । तत्र द्विचत्वारिंशत्प्रकृतीनामज्ञापितं जघन्यमजघन्यमुत्कृष्टं च । तत्रोत्कृष्टं द्विप्रकारं भावितमेव । जघन्याजघन्यता च वक्ष्यमाणं स्वामित्वमवलोक्य स्वयमेव भावनीया। ध्रुवसत्कर्मणां च चतुर्विंशतिशतसंख्यानामज्ञापितमुत्कृष्टमनुत्कृष्टं जघन्यं च। तत्र जघन्यं भावितमेव । उत्कृष्टानुत्कृष्टे मिथ्यादृष्टौ गुणितकर्मांशे प्राप्येते । ततो द्वे अपि साद्यध्रुवे । एवमनन्तानुबन्धिसंज्वलनलोभयशःकीर्तीनामपि उत्कृष्टानुत्कृष्टे भावनीये । जघन्यं तु भावितमेव । शेषाणां चाध्रुवसत्कर्मणां चत्वारोऽपि विकल्पाः साद्यध्रुवा अध्रुवसत्कर्मत्वादवसेयाः ॥ २६ ॥

तदेवं कृता साद्यनादिप्ररूपणा । संप्रति स्वामित्वं वक्तव्यं । तच्च द्विधा—उत्कृष्टप्रदेशसत्कर्मस्वामित्वं जघन्यप्रदेशसत्कर्मस्वामित्वं च । तत्रोत्कृष्टप्रदेशसत्कर्मस्वामित्वमाह—

संपुन्नगुणियकम्मो पएसउक्कस्ससंतसामी उ । तस्सेव उ उप्पिं विणिग्गयस्स कासिंचि वन्नेहिं ॥ २७ ॥

संपुन्न त्ति— उत्कृष्टप्रदेशसत्कर्मस्वामी संपूर्णगुणितकर्मांशः सप्तमपृथिव्यां नारकश्चरमसमये वर्तमानः प्रायः सर्वासामपि प्रकृतीनामवगन्तव्यः । कासांचित्पुनः प्रकृतीनां तस्यैव संपूर्णगुणितकर्मांशस्य सप्तमपृथिव्या विनिर्गतस्योपरिष्टात् विशेषोऽस्ति । ततस्तमहं वर्णयामि वर्णयिष्यामि । वर्तमानसामीप्ये वर्तमानवद्वेति (श्रीम-२-४-७४) भविष्यति वर्तमाना ॥ २७ ॥

प्रतिज्ञातमेवाह—

मिछत्ते मीसम्मि य संपक्खित्तम्मि मीससुद्धाणं । वरिसवरस्स उ ईसाणगस्स चरमम्मि समयम्मि ॥२८॥

मिच्छत्ते त्ति— स प्रागभिहितस्वरूपो गुणितकर्मांशः सप्तमपृथिव्या उध्धृत्य तिर्यक्षूत्पन्नः, तत्राप्यन्तर्मुहूर्तं स्थित्वा मनुष्येषु मध्ये समुत्पन्नः, तत्र सम्यक्त्वं प्राप्य सप्तकक्षपणाय शीघ्रमभ्युद्यतः । ततो यस्मिन् समये मिथ्यात्वं सम्यङ्मिथ्यात्वे सर्वसंक्रमेण प्रक्षिपति, तस्मिन्समये सम्यङ्मिथ्यात्वस्योत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म । तदपि च सम्यङ्मिथ्यात्वं यस्मिन् समये सर्वसंक्रमेण सम्यक्त्वे प्रक्षिपति, तस्मिन् समये सम्यक्त्वस्योत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म । अक्षरयोजना त्वियम्— मिथ्यात्वे मिश्रे च यथासंख्यं मिश्रे सम्यक्त्वे च प्रक्षिप्ते सति तयोर्मिश्रशुद्धयोः मिश्रसम्यक्त्वयोरुत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म भवति । तथा स एव गुणितकर्मांशो नारकस्तिर्यग्भूत्वा कश्चिदीशानदेवो जातः । सोऽपि च तत्रातिसंक्लिष्टो भूत्वा भूयो भूयो नपुंसकवेदं बध्नाति । तदानीं च तस्य स्वभवान्तसमये वर्तमानस्य वर्षवरस्य नपुंसकवेदस्योत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म ॥२८॥

ईसाणे पूरित्ता नपुंसगं तो असंखवासासु । पल्लासंखियभागेण पूरिए इत्थिवेयस्स ॥ २९ ॥

ईसाणे त्ति— ईशानदेवलोके उक्तप्रकारेण नपुंसकवेदमापूर्य नपुंसकवेदस्योत्कृष्टं प्रदेशसंचयं कृत्वा ततः संख्येयवर्षायुष्केषु मध्ये समुत्पद्य पुनरसंख्येयवर्षायुष्केषु मध्ये समुत्पन्नः । तत्र च तेन संक्लिष्टेन भूत्वा पल्योपमासंख्येयभागमात्रेण कालेन पूरिते स्त्रीवेदे बन्धेन नपुंसकवेददलिकसंक्रमेण च प्रभूतमापूरिते स्त्रीवेदे सति तदानीं तस्य स्त्रीवेदस्योत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म भवति ॥ २९ ॥

पुरिसस्स पुरिससंकमपएसउक्कस्स सामिगस्सेव । इत्थी जं पुण समयं संपक्खित्ता हवइ ताहे ॥३०॥

पुरिसस्स त्ति—पुरुषस्य पुरुषवेदस्योत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म उत्कृष्टपुरुषवेदसंक्रमस्वामिन एव वेदितव्यं । एतदुक्तं भवति—य एवोत्कृष्टपुरुषवेदसंक्रमस्वामी स एवोत्कृष्टपुरुषवेदप्रदेशसत्कर्मस्वाम्यपि वेदितव्यः । नवरं यं समयं यस्मिन् समये स्त्रीवेदं पुरुषवेदे संप्रक्षेप्ता भवति संक्रमयति "ताहे" तदानीं पुरुषवेदस्योत्कृष्टप्रदेशसत्कर्मस्वामी ॥ ३० ॥

तस्सेव उ संजलणा पुरिसाइकमेण सव्वसंछोभे । चउरुवसमित्तु खिप्पं रागंते सायउच्चजसा ॥३१॥

तस्सेव त्ति—य एव पुरुषवेदोत्कृष्टप्रदेशसत्कर्मस्वामी तस्यैव संज्वलनाश्चत्वारः क्रोधादयः क्रमेण पुरुषवेदादिसत्कदलिकसर्वसंछोभे उत्कृष्टप्रदेशसत्कर्माणो भवन्ति । इयमत्र भावना— य एव पुरुषवेदोत्कृष्टप्रदेशसत्कर्मस्वामी यदा पुरुषवेदं सर्वसंक्रमेण संज्वलनक्रोधे संक्रमयति तदा संज्वलनक्रोधोत्कृष्टप्रदेशसत्कर्मस्वामी । स एव यदा संज्वलनक्रोधं सर्वसंक्रमेण माने संक्रमयति तदा संज्वलनमानोत्कृष्टप्रदेशसत्कर्मस्वामी । स एव संज्वलनमानं सर्वसंक्रमेण संज्वलनमायायां संक्रमयति तदा संज्वलनमायोत्कृष्टप्रदेशसत्कर्मस्वामी । स एव यदा संज्वलनमायां सर्वसंक्रमेण संज्वलनलोभे संक्रमयति

तदा संज्वलनलोभोत्कृष्टप्रदेशसत्कर्मस्वामी । तथा चतुरो वारान् मोहनीयमुपशमय्य गुणितकर्मांशः शीघ्रं क्षपणायोद्यतस्तस्य सूक्ष्मसंपरायगुणस्थानकचरमसमये वर्तमानस्य सातवेदनीयोच्चैर्गोत्रयशःकीर्तिनामुत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म । यस्मादेतासु प्रकृतिषु श्रेण्यामारूढः सन् गुणसंक्रमेण प्रभूतान्यशुभप्रकृतिदलिकानि संक्रमयति । ततः सूक्ष्मसंपरायचरमसमये एतासामुत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म प्राप्यते । उक्तं च— " चउरुवसामिय मोहं जसुच्चसायाण सुहुमखवगंते । जं असुभपगइदलियाण संकमो होइ एयासु ॥ ३१ ॥

देवनिरियाउगाणं जोगुक्कस्सेहिं जेठगरूाए । बद्धाणि ताव जावं पढमे समए उदिन्नाणि ॥ ३२ ॥

देवनिरियाउगाणं ति—देवनारकायुषोरुत्कृष्टैर्योगैरुत्कृष्टया च बन्धाद्धया बद्धयोः सतोस्तावदुत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म प्राप्यते, यावत्प्रथमे समये उदीर्णे उदयप्राप्ते भवतः । किमुक्तं भवति–बन्धादारभ्योदयप्रथमसमयं यावद्देवनारकायुषोरुक्तप्रकारेण बद्धयोरुत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म भवति ॥ ३२ ॥

सेसाउगाणि नियगेसु चेव आगम्म पुव्वकोमीए । सायबहुलस्स अचिरा बंधंते जाव नोवट्टे ॥ ३३ ॥

सेसाउगाणि त्ति—शेषायुषी तिर्यङ्मनुष्यायुषी। 'पुव्वकोमीए त्ति' पूर्वकोट्योपलक्षिते पूर्वकोटिप्रमाणे।उत्कृष्टया बन्धाद्धया उत्कृष्टैर्योगैर्बद्धे । बध्ध्वा च निजकेषु भवेषु निजनिजभवे समागत्य । सातबहुलः सन् ते आयुषी यथायोगमनुभवति। सुखितस्य हि न भूयांस आयुःपुद्गलाः परिसटन्तीति कृत्वा सातग्रहणं कृतं।ततोऽचिरात् बन्धान्ते इति उत्पत्तिसमयादुर्ध्वमन्तर्मुहूर्तमात्रमेव स्थित्वा मर्तुकामो जातः सन् उत्कृष्टया बन्धाद्धया उत्कृष्टैश्च योगैरन्यत् पारभविकं समानजातीयं

मनुष्यो मनुष्यायुः तिर्यङ् च तिर्यगायुर्बध्नाति ततो बन्धान्तसमये यावच्चाद्याप्यपवर्तयति तावत्तस्य तावन्मुखस्य मनुष्यस्य सतो मनुष्यायुषः तिरश्चः (च) सतस्तिर्यगायुष उत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म भवति । यतस्तस्य तदानीं स्वभवायुः किञ्चिदूनं परभवायुश्च समानजातीयं परिपूर्णदलिकमस्तीति कृत्वा, बन्धान्तरं चायुर्वेद्यमानं द्वितीये समयेऽपवर्तयिष्यति, तत उक्तं बन्धान्ते इति ॥ ३३ ॥

पूरित्तु पुव्वकोडीपुहुत्त नारगदुगस्स बंधते । एवं पल्लतिगंते वेउव्विय सेसनवगम्मि ॥ ३४ ॥

पूरित्तु त्ति— पूर्वकोटिपृथक्त्वं पूर्वकोटिसप्तकं यावत् संक्लिष्टाध्यवसायवशेन नरकद्विकं नरकगतिनरकानुपूर्वीलक्षणं भूयो भूय आपूर्य बन्धेन निचितं कृत्वा नरकाभिमुखो बन्धान्तसमये नरकद्विकस्योत्कृष्टप्रदेशसत्कर्मस्वामी । तथा एवमनेनैव प्रकारेण पूर्वकोटिपृथक्त्वं यावत् भोगभूमिषु मध्ये पल्योपमत्रयं च यावद्विशुद्धाध्यवसायवशेन वैक्रियैकादशकात् नरकद्विकेऽपनीते शेषं यद्वैक्रियनवकं देवद्विकं वैक्रियसप्तकं चेत्यर्थः । तत् बन्धेनापूर्य देवत्वाभिमुखस्तावत् देवद्विकवैक्रियसप्तकरूपाणां नवप्रकृतीनामुत्कृष्टप्रदेशसत्कर्मस्वामी ॥ ३४ ॥

तमतमगो सव्वलहुं सम्मत्तं लभिय सव्वचिरमद्धं । पूरित्ता मणुयदुगं सवज्जरिसहं सबंधंते ॥ ३५॥

तमतमगो त्ति—तमस्तमगः सप्तमपृथ्वीनारकः । सर्वलघु अतिक्षिप्रं जन्मानन्तरमन्तर्मुहूर्ते गते सतीत्यर्थः । सम्यक्त्वं लब्ध्वा । ' सव्वचिरमद्धं ति ' अतिदीर्घं कालं यावत् सम्यक्त्वमनुपालयन् । मनुष्यद्विकं वज्रर्षभनाराचसंहननं च बन्धे-

नापूर्य। यतोऽनन्तरसमये मिथ्यात्वं यास्यति तस्मिन् समये बन्धाद्धाचरमभूते तयोर्मनुष्यद्विकवज्रर्षभनाराचसंहननयो-रुत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म भवति ॥ ३५ ॥

सम्मद्दिट्ठिधुवाणं बत्तीसुदहीसयं चउक्खुत्तो। उवसामइत्तु मोहं खवेंतगे नियगबंधंते ॥ ३६ ॥

सम्मद्दिट्ठि त्ति— याः प्रकृतयः सम्यग्दृष्टीनां बन्धमाश्रित्य ध्रुवाः पञ्चेन्द्रियजातिसमचतुरस्रसंस्थानपराघातोच्छ्वास-प्रशस्तविहायोगतित्रसबादरपर्याप्तप्रत्येकसुस्वरसुभगादेयरूपा द्वादश तासां द्वात्रिंशदधिकसागरोपमाणां शतं यावद्बन्धे-नोपचितानां चतुःकृत्वश्चतुरो वारान् मोहनीयं चोपशमय्य। मोहनीयं हि उपशमयन् प्रभूतानि दलिकानि गुणसंक्र-मेण संक्रमयतीति कृत्वा चतुःकृत्वो मोहोपशमग्रहणं। ततः क्षपणायोद्यतस्य निजबन्धव्यवच्छेदकाले उत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म भवति ॥ ३६ ॥

धुवबंधीण सुभाणं सुभथिराणं च नवरि सिग्घयरं। तित्थगराहारगतणू तेत्तीसुदही विरचिया य ॥३७॥ ॥ २१० ॥

धुवबंधीण त्ति— याः शुभध्रुवबन्धिन्यः प्रकृतयस्तैजससप्तकशुभवर्णाद्येकादशकागुरुलघुनिर्माणरूपा विंशतिप्रकृतयः तासां शुभस्थिरयोश्च पूर्वोक्तेन प्रकारेणोत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म भावनीयं। नवरं चतुःकृत्वो मोहनीयोपशमनानन्तरं शीघ्र-तरं क्षपणायोद्यतस्येति वक्तव्यं।शेषं तथैव।तथा तीर्थकरनाम्नो गुणितकर्मांशेन देशोनपूर्वकोटिद्विकाधिकानि त्रयस्त्रिंशत्सा-गरोपमाणि यावद्बन्धेन पूरितस्य स्वबन्धान्तसमये उत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म। आहारकतनोराहारकसप्तकस्य तु विरचितस्य देशोनपूर्वकोटिं यावत् भूयो भूयो बन्धेनोपचितस्य स्वबन्धव्यवच्छेदसमये उत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म ॥ ३७ ॥

तुल्ला नपुंसवेएणेगिंदिए य थावरायवुज्जोवा। विगलसुहुमत्तियावि य नरतिरियचिरज्जिया होंति ॥३८॥

तुल्ल त्ति—नपुंसकवेदेन तुल्या एकेन्द्रियजातिस्थावरातपोद्योता वेदितव्याः। यथा नपुंसकवेदस्य ईशानदेवजघन्यपरमसमये उत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्मोक्तं तथा एतेषामपि द्रष्टव्यमित्यर्थः। विकलत्रिकं द्वित्रिचतुरिन्द्रियजातिरूपं, सूक्ष्मत्रिकं सूक्ष्मापर्याप्तसाधारणरूपं यदा पूर्वकोटिपृथक्त्वं यावत् तिर्यङ्मनुष्यजघन्यैरर्जितं भवति तदा स्वबन्धान्तसमये तेषां तिर्यङ्मनुष्याणां तद् विकलत्रिकादिकमुत्कृष्टप्रदेशसत्कर्म भवति ॥ ३८ ॥

तदेवमुक्तमुत्कृष्टप्रदेशसत्कर्मस्वामित्वं। संप्रति जघन्यप्रदेशसत्कर्मस्वामित्वमाह—

खवियंसयम्मि पगयं जहन्नगे नियगसंतकम्मंते। खणसंजोइयसंजोयणाण चिरसम्मकालंते ॥३९॥

खविय त्ति—जघन्ये जघन्यप्रदेशसत्कर्मस्वामित्वे। प्रकृतमधिकारः। क्षपितकर्मांशेन। सूत्रे चात्र सप्तमी तृतीयार्थे वेदितव्या। 'नियगसंतकम्मते त्ति' स्वस्वसत्ताचरमसमये। एवं तावत्सर्वकर्मणां सामान्येनोक्तं। संप्रति पुनर्येषां कर्मणां विशेषोऽस्ति तानि पृथगेवाह—'खणेत्यादि' इह क्षपितकर्मांशेन सम्यग्दृष्टिना सता अनन्तानुबन्धिन उद्वलिताः। ततः पुनरपि मिथ्यात्वं गतेनान्तर्मुहूर्तं कालं यावदनन्तानुबन्धिनो बद्धाः। ततो भूयोऽपि सम्यक्त्वं प्रतिपन्नः। तच्च सम्यक्त्वं द्वे षट्षष्टी सागरोपमाणां यावत् अनुपाल्य क्षपणार्थमभ्युद्यतस्तस्यानन्तानुबन्धिनं क्षपयतो यदा एका स्थितिः स्वरूपापेक्षया समयमात्रावस्थाना, अन्यथा तु द्विसमयावस्थाना शेषीभवति तदा तेषां जघन्यं प्रदेशसत्कर्म ॥ ३९ ॥

उवसमणीए उवसमणा पगठिंई डुसामङ्गा। विठिङुगे वत्तीसे उदहिसए पालिए पच्छा ॥ ४० ॥

उवलमाणीण त्ति—उद्वल्यमानानां त्रयोविंशतिप्रकृतीनामुद्वलनकाले या एका स्थितिः स्वरूपापेक्षया समयमात्राव-स्थाना, अन्यथा तु द्विसमयमात्रावस्थाना, सा तासां जघन्यं प्रदेशसत्कर्म । एतच्च सामान्येनोक्तं । अत्रैव विशेषमाह—'दिवड्ढगेत्यादि' द्वात्रिंशदधिकं सागरोपमाणां शतं यावत् सम्यक्त्वमनुपाल्य पश्चान्मिथ्यात्वं गतो मन्दोद्वलनया च पल्योपमासंख्येयभागमात्रप्रमाणया सम्यक्त्वमिश्रे उद्वलयितुमारभते स्म । उद्वलयंश्च तद्दलिकं मिथ्यात्वे संक्रमयति । सर्वसंक्रमेण चावलिकाया उपरितनं सकलमपि दलिकं संक्रमितं । आवलिकागतं च दलिकं स्तिबुकसंक्रमेण संक्रमयति । संक्रमयतश्च यदैका स्थितिः स्वरूपापेक्षया समयमात्रावस्थाना, अन्यथा तु द्विसमयमात्रावस्थाना, तदा तयोः सम्यक्त्व-मिश्रयोर्जघन्यं प्रदेशसत्कर्म ॥ ४० ॥

अंतिमलोभजसाणं मोहं अणुवसमइत्तु खीणाणं(सेसाणं)। नेयं अहापवत्तकरणस्स चरमम्मि समयम्मि

अंतिम त्ति—अन्तिमलोभः संज्वलनलोभः । ततः संज्वलनलोभयशःकीर्त्योश्चतुरो वारान् मोहनीयमनुपशमय्य मोहस्योपशममकृत्वा उपशमश्रेणिमकृत्वेत्यर्थः । शेषाभिः क्षपितकर्मांशक्रियाभिः क्षीणयोर्यथाप्रवृत्तकरणचरमसमये जघन्यं प्रदेशसत्कर्म ज्ञेयं । मोहनीयोपशमे हि क्रियमाणे गुणसंक्रमेण प्रभूतं दलिकमवाप्यते, न च तेन प्रयोजनमिति कृत्वा मोहनीयोपशमनप्रतिषेधः ॥ ४१ ॥

वेउव्विक्कारसगं खणबंधं गते उ नरय जिट्ठठिइं । उव्वट्टित्तु अबंधिय एगेंदिगए चिरुव्वलणे ॥ ४२ ॥

वेउव्विकारसगंति—नरकद्विकदेवद्विकवैक्रियसप्तकरूपं वैक्रियैकादशकं पूर्वं क्षपितकर्मांशेनोद्वलितं । ततो भूयोऽप्यन्त-

मुहूर्तं कालं यावद्बद्धं । ततो ज्येष्ठस्थितौ नरकेऽप्रतिष्ठानाभिधाने नरके जातः । तत्र च सता तेन तत् वैक्रियैकादशकं त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि यावत् विपाकतः संक्रमतश्च यथायोगमनुभूतं । ततो नरकादुद्धृत्य तिर्यक्पञ्चेन्द्रियेषु मध्ये समुत्पन्नः । तत्र च वैक्रियैकादशकस्य भूयोऽपि बन्धो न कृतः, तथाविधाध्यवसायाभावात् । तत एकेन्द्रियो जातः । स च तद्वैक्रियैकादशकं चिरोद्वलनया उद्वलयितुं लग्नः । चिरोद्वलनया चोद्वलयतः सतो यदैका स्थितिः स्वरूपापेक्षया समयमात्रावस्थाना, अन्यथा तु द्विसमयमात्रावस्थाना शेषीभवति तदा तस्य वैक्रियैकादशकस्य जघन्यं प्रदेशसत्कर्म ॥ ४२ ॥

मणुयदुगुच्चागोए सुहुमखणबद्धगेसु सुहुमतसे । तित्थयराहारतणू अप्पद्धा बंधिया सुचिरं ॥ ४३ ॥

मणुय त्ति—मनुष्यद्विकमुच्चैर्गोत्रं च पूर्वं सूक्ष्मत्रसेन क्षपितकर्मांशेनोद्वलितं । तत 'सुहुमखणबद्धगेसु त्ति' सूक्ष्मेण सूक्ष्मैकेन्द्रियेण पृथिव्यादिना सता क्षणमन्तर्मुहूर्तकालं यावत् भूयोऽपि बद्धे । ततः सूक्ष्मत्रसेषु तेजोवायुषु मध्ये समुत्पन्नः । तत्र च चिरोद्वलनया उद्वलयितुं लग्नः । उद्वलयतश्च यदा तेषामेका स्थितिर्द्विसमयमात्रावस्थाना शेषीभवति तदा तयोर्मनुष्यद्विकोच्चैर्गोत्रयोः सूक्ष्मक्षणबद्धयोर्जघन्यं प्रदेशसत्कर्म । तथा तीर्थकरनाम 'अप्पद्धा बंधिय त्ति' अल्पं कालं चतुरशीतिवर्षसहस्राणि सातिरेकाणि यावद्बद्ध्वा केवली जातः । ततः 'सुचिरं त्ति' प्रभूतं कालं देशोनपूर्वकोटिरूपं यावत् केवलिपर्यायं परिपाल्यायोगिकेवलिनः सतः क्षपितकर्मांशस्य चरमसमये वर्तमानस्य तीर्थकरनाम्नो जघन्यं प्रदेशसत्कर्म । अन्ये तु ब्रुवते—तीर्थकरनाम्नः क्षपितकर्मांशेन तत्प्रायोग्यजघन्ययोगिना प्रथमसमये या लता बद्धा सा जघन्यं प्रदेशसत्कर्म । 'आहारतणू त्ति' आहारकतनूपलक्षितमाहारकसप्तकं । 'अप्पद्धा बंधिय त्ति' अल्पकालं

बद्ध्वा मिथ्यात्वं गतः, ततः 'सुचिर त्ति' चिरोद्वलनया उद्वलयतः सतो यदा एका स्थितिर्द्विसमयमात्रावस्थाना शेषीभवति तदा तस्य जघन्यं प्रदेशसत्कर्म ॥ ४३ ॥

तदेवमुक्तं जघन्यप्रदेशसत्कर्मस्वामित्वं । संप्रति प्रदेशसत्कर्मस्थानप्ररूपणार्थं स्पर्धकप्ररूपणामाह—

चरमावलियपविट्ठा गुणसेढी जासिमत्थि न य उदओ। आवलिगासमयसमा तासिं खलु फड्डगाइं तु ॥४४॥

चरमावलिय त्ति—चरमा सर्वान्तिमा या क्षपणकाले आवलिका तां प्रविष्टा गुणश्रेणिर्यासां प्रकृतीनां अस्ति, न च उदयः तासां स्त्यानर्द्धित्रिकमिथ्यात्वाद्यद्वादशकषायनरकद्विकतिर्यग्द्विकपञ्चेन्द्रियजातिवर्जजातिचतुष्टयातपोद्योतस्थावरसूक्ष्मसाधारणरूपाणामेकोनत्रिंशत्संख्यानामावलिकायां यावन्तः समयास्तावन्ति स्पर्धकानि भवन्ति। खलुशब्दो वाक्यालंकारे । तुरेवकारार्थः । आवलिकासमयसमान्येवेत्यर्थः । इयमत्र भावना—अभव्यप्रायोग्यजघन्यप्रदेशसत्कर्मयुक्तत्रसेषु मध्ये समुत्पन्नः। तत्र च सर्वविरतिं देशविरतिं चानेकशो लब्ध्वा चतुरश्च वारान् मोहनीयमुपशमय्य भूयोऽप्येकेन्द्रियेषु मध्ये समुत्पन्नः। तत्र च पल्योपमासंख्येयभागमात्रं कालं यावत् स्थित्वा मनुष्येषु मध्ये समुत्पन्नः । तत्र च क्षपणायामभ्युद्यतः। तस्य चरमे स्थितिखंडकेऽपगते सति चरमावलिकायां स्तिबुकसंक्रमेण क्षीयमाणायां यदा एका स्थितिर्द्विसमयमात्रावस्थाना शेषीभवति तदा सर्वमजघन्यं यत् प्रदेशसत्कर्म तत् प्रथमं प्रदेशसत्कर्मस्थानं। तत एकस्मिन् परमाणौ प्रक्षिप्ते सति अन्यत् द्वितीयं प्रदेशसत्कर्मस्थानं भवति । ततो द्वयोः परमाण्वोः प्रक्षिप्तयोरन्यत्तृतीयं प्रदेशसत्कर्मस्थानं। त्रिषु परमाणुषु प्रक्षिप्तेषु अन्यत् । एवमेकैकपरमाणुप्रक्षेपेण प्रदेशसत्कर्मस्थानानि नानाजीवापेक्ष-

यान्यनन्तानि तावद्वाच्यानि यावत्तस्मिन्नेव चरमे स्थितिविशेषे गुणितकर्मांशस्योत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्मस्थानं भवति । अत ऊर्ध्वमन्यत्प्रदेशसत्कर्मस्थानं न प्राप्यते । तत इदमेकं स्पर्धकं । इदं तु चरमस्थितिमधिकृत्य । एवं द्वयोश्चरमस्थित्योर्द्वितीय स्पर्धकं वक्तव्यं । तिसृषु च स्थितिषु तृतीय । एवं तावद्वाच्यं यावत्समयोनावलिकासमयप्रमाणानि स्पर्धकानि भवन्ति । तथा चरमस्थितिघातस्य चरमं प्रक्षेपमादिं कृत्वा पश्चानुपूर्व्या प्रदेशसत्कर्मस्थानानि यथोत्तरं वृद्धानि तावद्वक्तव्यानि यावदात्मीयमात्मीयमुत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म । तत एतावदेतदपि सकलस्थितिगतं यथासम्भवमेकं स्पर्धकं विवक्ष्यते । तत एतेन स्पर्धकेन सहावलिकासमयप्रमाणानि स्पर्धकानि भवन्ति ॥ ४४ ॥

संजलणतिगे चेवं अहिगाणि य आवलिगाए समएहिं । दुसमयहीणेहिं गुणाणि जोगठाणाणि कसिणाणि

संजलणतिगे त्ति—संज्वलनत्रिके क्रोधमानमायारूपे । एवं पूर्वोक्तेन प्रकारेण स्पर्धकानि वाच्यानि । इयमत्र भावना—क्रोधादीनां प्रथमस्थितिर्यावदावलिकाशेषा न भवति तावत् स्थितिघाते रसघातबन्धोदयोदीरणाः प्रवर्तन्ते । आवलिकाशेषायां तु प्रथमस्थितौ व्यवच्छिद्यन्ते । ततोऽनन्तरसमये समयोनावलिकागतं समयद्वयोनावलिकाद्विकबद्धं च सत्कर्मास्ति, अन्यत् सर्वं क्षीणं । तत्र समयोनावलिकागतस्य दलिकस्य स्पर्धकभावना यथा प्राक् कृता तथात्रापि कर्तव्या । यत्तु समयद्वयोनावलिकाद्विकबद्धं दलिकमस्ति तस्यान्यथा स्पर्धकभावना क्रियते, पूर्वप्रकारेणात्र स्पर्धकस्वरूपस्याप्राप्यमाणत्वात् । अथोच्येत कथं स्थितिघातरसघातबन्धोदयोदीरणाव्यवच्छेदानन्तरसमये समयद्वयोनावलिकाद्विकबद्धमेव दलिकमस्ति न शेषमिति ज्ञायते ? उच्यते—इह चरमसमयक्रोधादिवेदकेन यद्बद्धं दलिकं तद्बन्धावलिकातीतं आवलि-

कामात्रेण कालेन निरवशेषं संक्रमयति । तथा च सत्यावलिकाचरमसमये स्वरूपापेक्षयाऽकर्मी भवति । द्विचरमसमयवेदकेन यद्बद्धं तदपि च बन्धावलिकायामतीतायामन्येनावलिकामात्रेण कालेन संक्रमयति । आवलिकायाश्चरमसमये अकर्मी भवति । एवं यत्कर्म यस्मिन् समये बद्धं तत्तस्मात्समयादारभ्य द्वितीयावलिकाचरमसमयेऽकर्मी भवति । तथा च सति बन्धाद्यभावप्रथमसमये समयद्वयोनावलिकाद्विकबद्धमेव सत्प्राप्यते, न शेषं । तथाहि—तत्त्वतोऽसंख्यातसमयात्मिकाप्यावलिका किलासत्कल्पनया चतुःसमयात्मिका कल्प्यते । ततो बन्धादिव्यवच्छेदचरमसमयादर्वाक् अष्टमे समये यद्बद्धं तद्बन्धावलिकायां चतुःसमयात्मिकायामतीतायां अन्यया चतुःसमयात्मिकया आवलिकया अन्यत्र संक्रम्यमाणं चरमसमये बन्धादिव्यवच्छेदसमयरूपे सर्वथा स्वरूपेण न प्राप्यते, अन्यत्र सर्वात्मना संक्रमितत्वात् । सप्तमे समये यद्बद्धं तच्चतुःसमयात्मिकायामावलिकायामतिक्रान्तायामन्यया चतुःसमयात्मिकया अन्यत्र संक्रम्यमाणं बन्धादिव्यवच्छेदानन्तरसमये स्वरूपेण न प्राप्यते, सर्वात्मनाऽन्यत्र संक्रमितत्वात् । शेषषष्ठादिसमयबद्धं तु प्राप्यते । ततो बन्धादौ व्यवच्छिन्ने सति अनन्तरसमये समयद्वयोनावलिकाद्विकबद्धमेव सत् प्राप्यते नान्यदिति । तत्र बन्धादिव्यवच्छेदसमये जघन्ययोगिना सता यद्बद्धं तस्य बन्धावलिकायामतीतायामन्यया आवलिकयाऽन्यत्र संक्रम्यमाणस्य चरमसमये यत् संक्रमयिष्यति न तावत्संक्रमयति तत् संज्वलनक्रोधस्य जघन्यं प्रदेशसत्कर्मस्थानं । एवं द्वितीययोगस्थानवर्तिना बन्धादिव्यवच्छेदसमये यद्बद्धं तस्यापि दलिकं चरमसमये द्वितीयं प्रदेशसत्कर्मस्थानं । एवं तावद्वाच्यं यावदुत्कृष्टयोगस्थानवर्तिना सता बन्धादिव्यवच्छेदसमये यद्बद्धं तस्य

दलिकं चरमसमये सर्वोत्कृष्टमन्तिमं प्रदेशसत्कर्मस्थानं। एवं जघन्य योगस्थानमादिं कृत्वा यावन्ति योगस्थानानि भवन्ति तावन्ति प्रदेशसत्कर्मस्थानान्यपि चरमसमये प्राप्यन्ते, इदमेकं स्पर्धकं। एवं बन्धाविच्छेदद्विचरमसमये जघन्ययोगादिना यद्बध्यते तत्रापि द्वितीयावलिकाचरमसमये प्रागिव तावन्ति प्रदेशसत्कर्मस्थानानि भावनीयानि। केवलं स्थितिद्वयभावीनि तानि प्रतिपत्तव्यानि, बन्धाविच्छेदचरमसमये बद्धस्यापि दलिकस्य तदानीं द्विसमयस्थितिकस्य प्राप्यमाणत्वात्। इदं द्वितीयं स्पर्धकं। एवं बन्धाविच्छेदत्रिचरमसमये जघन्ययोगादिना यद्बध्यते तत्रापि द्वितीयावलिकाचरमसमये प्रागिव तावन्ति प्रदेशसत्कर्मस्थानानि भवन्ति। नवरं स्थितित्रयभावीनि तानि भावनीयानि, तदानीं बन्धाविच्छेदचरमसमयबद्धसत्कस्यापि दलिकस्य त्रिसमयस्थितिकस्य प्राप्यमाणत्वात्। इदं तृतीयं स्पर्धकं। एवं समयद्वयोनावलिकाद्विके यावन्तः समयास्तावन्ति स्पर्धकानि भवन्ति। तत आह—'आवलिगाणि य आवलिगाए' इत्यादि। योगस्थानानि कृत्स्नानि समस्तानि समुदायैकरूपतया विवक्षितानि सकलयोगस्थानसमुदाय इत्यर्थः। आवलिकागतैः समयैः समयद्वयहीनैर्गुण्यन्ते। गुणिते सति यावन्तः सकलयोगस्थानसमुदायास्तावन्ति प्रथमस्थितौ व्यवच्छिन्नायामधिकानि स्पर्धकानि भवन्ति। तथाहि—बन्धाविच्छेदानन्तरसमये समयद्वयोनावलिकाद्विकसमयप्रमाणानि स्पर्धकानि प्राप्यन्ते। एतच्चानन्तरमेव भावितं। बन्धाविच्छेदादूर्ध्वं च प्रथमस्थितिरावलिकामात्रा तिष्ठति। ततस्तस्यामावलिकामात्रायां प्रथमस्थितौ संक्रमेण व्यवच्छिद्यमानायां परत आवलिकासमयप्रमाणानि स्पर्धकानि अन्यत्र संक्रमेण

व्यवच्छिद्यन्ते। अत एव च तानि पृथक् न गुण्यन्ते। ततस्तेषु व्यवच्छिन्नेषु प्रथमस्थितौ च व्यवच्छिन्नायां शेषाणि समयद्वयोनावलिकासमयप्रमाणान्येवाधिकानि प्राप्यन्ते, नान्यानीति ॥ ४५ ॥

वेएसु फड्डगदुगं अहिगा पुरिसस्स बे उ आवलिया। दुसमयहीणा गुणिया जोगट्ठाणेहिं कसिणेहिं॥४६॥

वेएसु त्ति—वेदेषु स्त्रीवेदपुरुषवेदनपुंसकवेदेषु प्रत्येकं द्वे द्वे स्पर्धके भवतः। कथमिति चेदुच्यते—कश्चिज्जन्तुरभवसिद्धिकप्रायोग्यजघन्यप्रदेशसत्कर्मा त्रसेषु मध्ये समुत्पन्नः। तत्र देशविरतिं सर्वविरतिं च बहुशो लब्ध्वा चतुरश्च वारान् मोहनीयमुपशमय्य द्वात्रिंशदधिकं च सागरोपमाणां शतं यावत्सम्यक्त्वमनुपाल्याप्रतिपतितसम्यक्त्वो नपुंसकवेदेन क्षपकश्रेणिमारूढः। ततो नपुंसकवेदस्य प्रथमस्थितौ द्विचरमसमये वर्तमाने उपरितनस्थितिखंडमन्यत्र संक्रमितं। तथा सति उपरितनी स्थितिः सर्वात्मना निर्लेपीकृता। ततः प्रथमस्थितौ चरमसमये सर्वजघन्यं यत् प्रदेशसत्कर्म तत् प्रथमं प्रदेशसत्कर्मस्थानं। तत एकस्मिन् परमाणौ प्रक्षिप्ते सति द्वितीयं प्रदेशसत्कर्मस्थानं। परमाणुद्वयप्रक्षेपे च तृतीयं। एवं नानाजीवापेक्षया एकैकपरमाणुवृद्ध्या प्रदेशसत्कर्मस्थानानि अनन्तानि तावद्वाच्यानि यावद्गुणितकर्मांशस्योत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्मस्थानं। इदमेकं स्पर्धकं। ततो द्वितीयस्थितौ चरमखंडे संक्रम्यमाणे चरमसमये पूर्वोक्तप्रकारेण सर्वजघन्यं यत् प्रदेशसत्कर्मस्थानं तत् आदि कृत्वा नानाजीवापेक्षया यथासंभवमुत्तरोत्तरवृद्ध्या निरन्तरप्रदेशसत्कर्मस्थानानि तावद्वाच्यानि यावद्गुणितकर्मांशस्योत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्मस्थानं। तानि द्वितीयं स्पर्धकं। अथवा यावत्प्रथमा स्थितिर्द्वितीया च स्थितिर्विद्यते तावदेकं स्पर्धकं। द्वितीयस्थितौ च क्षीणायां प्रथमस्थितौ शेषीभूतायां समयमात्रायां द्वितीयं स्पर्धकमिति।

एवं प्रकारद्वयेन स्त्रीवेदस्यापि स्पर्धकद्वय भावनीयं । पुरुषवेदस्य पुनः स्पर्धकद्वयमेवं भावनीयं—उदयचरमसमये जघन्य प्रदेशसत्कर्म आदि कृत्वा नानाजीवापेक्षया एकैकपरमाणुवृद्ध्या निरन्तरं प्रदेशसत्कर्मस्थानानि तावद्वाच्यानि यावद्गुणितकर्मांशस्योत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्मस्थान । एतानि सर्वाण्यनन्तानि । एतान्येकं स्पर्धकं । उदयचरमसमये च द्वितीयस्थितौ चरमखंडे संक्रम्यमाणे सर्वजघन्य प्रदेशसत्कर्मस्थानमादि कृत्वा प्रागिव द्वितीयं स्पर्धकं वाच्यं । किं च 'आलिगा पुरिसस्स त्ति' पुरुषवेदस्याधिकान्यपि स्पर्धकानि भवन्ति । कियन्ति भवन्तीति चेदुच्यते—'वे उ आवलिया' इत्यादि, अत्र द्वे आवलिके इत्यत्र तृतीयार्थे प्रथमा, 'जोगठाणेहिं कसिणेहिं' इत्यत्र तु तृतीया प्रथमार्थे । ततोऽयमर्थः—कृत्स्नानि योगस्थानानि सकलयोगस्थानसमुदाय इत्यर्थः । द्वाभ्यामावलिकाभ्या द्विसमयहीनाभ्या आवलिकाद्विकसमयैर्द्विरूपहीनैरित्यर्थः । गुण्यन्ते, गुणिते च सति यावन्तः सकलयोगस्थानसमुदायास्तावन्ति स्पर्धकान्यधिकानि भवन्ति, समयद्वयहीनावलिकाद्विकसमयप्रमाणानि अधिकानि भवन्तीत्यर्थः । तथाहि—पुरुषवेदस्य बन्धोदयाविच्छेदे सति समयद्वयोनावलिकाद्विकबद्धं पुरुषवेदस्य दलिकं विद्यते । ततोऽवेदकस्य सतः सम्यग्ज्ञानत्रिकोक्तप्रकारेण योगस्थानापेक्षया समयद्वयहीनावलिकाद्विकसमयप्रमाणानि स्पर्धकानि वाच्यानि ॥ ४६ ॥

संप्रत्युक्तानां वक्ष्यमाणानां च स्पर्धकाना सामान्यकर्म लक्षणमाह—

सवजहन्नाढत्त खंधुत्तरओ निरंतरं उप्पिं । एग उवसमाणी लोचजसा नोकसायाणं ॥ ४७ ॥

सवजहन्न त्ति—सर्वजघन्यात् प्रदेशसत्कर्मस्थानादारभ्यमेकैकेन कर्मस्कन्धेनोत्तरत पूर्वस्मात्पूर्वस्मादुत्तरोत्तरेण निरन्तरं

प्रदेशसत्कर्मस्थानजालं तावज्ज्ञेयं यावत् 'उप्पिं' उपरितनं सर्वोत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्मस्थानं भवति। इयमत्र भावना—सर्वजघन्यप्रदेशसत्कर्मस्थानादारभ्य योगस्थानापेक्षया एकैकेन कर्मस्कन्धेन वृद्धानि प्रदेशसत्कर्मस्थानानि निरन्तराणि तावन्नेतव्यानि यावदुत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्मस्थानं भवति। एकैककर्मस्कन्धेनोत्तरत इति चोक्तं योगस्थानवशलब्धस्पर्धकापेक्षया, अन्यथा "चरमावलिय पविट्ठेत्यादौ" यानि स्पर्धकान्युक्तानि तेष्वेकैकेन प्रदेशेनैवोत्तरोत्तरा वृद्धिः प्राप्यते इति। तदेवमुक्तं सामान्येन लक्षणं स्पर्धकानां। संप्रत्युद्वल्यमानप्रकृतीनां स्पर्धकप्ररूपणार्थमाह—'एगं उव्वलमाणी' एकं स्पर्धकं उद्वल्यमानप्रकृतीनां त्रयोविंशतिसंख्यानां। तत्र सम्यक्त्वस्य भावना क्रियते—अभव्यप्रायोग्यजघन्यस्थितिसत्कर्मा त्रसेषु मध्ये समुत्पन्नस्तत्र सम्यक्त्वं देशविरतिं चानेकवारान् लब्ध्वा चतुरश्च वारान् मोहनीयमुपशमय्य द्वात्रिंशदधिकं च सागरोपमाणां शतं यावत्सम्यक्त्वमनुपाल्य मिथ्यात्वं गतः, ततश्चिरोद्वलनया सम्यक्त्वमुद्वलयतो यदा चरमखंडं संक्रान्तं एका च शेषा उदयावलिका तिष्ठति, तामपि स्तिबुकसंक्रमेण मिथ्यात्वे संक्रमयति। संक्रमयतश्च या एका स्थितिर्द्विसमयमात्रावस्थाना शेषीभूता यदावतिष्ठते तदा सम्यक्त्वस्य सा जघन्यं प्रदेशसत्कर्मस्थानं। ततो नानाजीवापेक्षया एकैकप्रदेशवृद्ध्या प्रदेशसत्कर्मस्थानानि तावन्नेतव्यानि यावद्गुणितकर्मांशस्योत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्मस्थानं भवति। इदमेकं स्पर्धकं। एवं सम्यग्मिथ्यात्वस्यापि। एवमेव च शेषाणामप्युद्वलनयोग्यानां वैक्रियैकादशकाहारकसप्तकोच्चैर्गोत्रमनुष्यद्विकरूपाणां प्रकृतीनां। नवरं तासां द्वात्रिंशदधिकसागरोपमशतप्रमाणः सम्यक्त्वकालो मूलत एव न वक्तव्यः। 'लोभजसेत्यादि' संज्वलनलोभयशःकीर्त्योरपि एकं स्पर्धकं। तथाहि—स एवाभवसिद्धिकप्रायोग्यजघन्यस्थितिसत्कर्मा त्रसेषु मध्ये

समुत्पन्नः। तत्र च चतुःकृत्वो मोहोपशममन्तरेण शेषाभिः क्षपितकर्मांशक्रियाभिः कर्मदलिकं प्रभूतं क्षपयित्वा चिरकाल च संयममनुपाल्य क्षपणायोत्थितः। तस्य यथाप्रवृत्तकरणचरमसमये जघन्यं प्रदेशसत्कर्म। ततस्तस्मादारभ्य नानाजीवापेक्षया एकैकप्रदेशवृद्ध्या निरन्तराणि प्रदेशसत्कर्मस्थानानि तावद्वाच्यानि यावद्गुणितकर्मांशस्योत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्मस्थानं। एवमेकं संज्वलनलोभयशःकीर्त्योः स्पर्धकं। एषामपि च नोकषायाणां प्रत्येकमेकैकं स्पर्धकं। तदपि चैवं—स एवाभव्यसिद्धिकप्रायोग्यजघन्यप्रदेशसत्कर्मा त्रसेषु मध्ये समुत्पन्नः। तत्र सम्यक्त्वं देशविरतिं चानेकशो लब्ध्वा चतुरश्च वारान्मोहनीयमुपशमय्य स्त्रीवेदनपुंसकवेदौ च भूयो भूयो बन्धेन हास्यादिदलिकसंक्रमेण च प्रभूतमापूर्य मनुष्यो जातस्तत्र चिरकालं संयममनुपाल्य क्षपणायोत्थितः। तस्य चरमखण्डचरमसमये धरियमाणं प्रत्येकं षण्णां नोकषायाणां प्रदेशसत्कर्म तत्सर्वं जघन्य। ततस्तस्मादारभ्य नानाजीवापेक्षया एकैकप्रदेशवृद्ध्या निरन्तराणि प्रदेशसत्कर्मस्थानानि अनन्तानि तावद्वाच्यानि यावद्गुणितकर्मांशस्योत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म। एवमेकं षण्णां नोकषायाणां प्रत्येकं स्पर्धकं ॥ ४३ ॥

संप्रति मोहनीयवर्जानां घातिकर्मणां स्पर्धकनिरूपणार्थमाह—

ठिइखंडगविच्छेया खीणकसायस्स सेसकालसमा। एगहिया घाईणं निद्दापयलाण हिच्चेकं ॥ ४७ ॥

ठिइखंडग त्ति—क्षीणकषायस्य स्थितिखण्डव्यवच्छेदात् स्थितिघातव्यवच्छेदात् परतो यः शेषकालस्तिष्ठति तत्समानि शेषकालसमयसमानि स्पर्धकानि एकाधिकानि घातिकर्मणां भवन्ति। निद्राप्रचलयोस्तु हित्वा परित्यज्य एकं चरमं स्थितिगतं स्पर्धकं, शेषाणि वाच्यानि, निद्राप्रचलयोर्हि उदयाभावात् स्वस्वरूपेण चरमसमये दलिकं न प्राप्यते, किं-

तु परप्रकृतिरूपेण, तेन तयोरेकं स्पर्धकं चरमस्थितिगतं परित्यज्यते। स्पर्धकानां चेयं भावना—क्षीणकषायाद्धायाः संख्येयेषु भागेषु गतेषु सत्सु एकस्मिंश्च संख्येयतमेऽन्तर्मुहूर्तप्रमाणे भागेऽवतिष्ठमाने ज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणचतुष्टयान्तरायपञ्चकानां स्थितिसत्कर्म सर्वापवर्तनयाऽपवर्त्य क्षीणकषायाद्धासमं करोति। निद्राप्रचलयोस्त्वेकसमयहीनं। अत्र च कारणं प्रागेवोक्तं। तदानीं च स्थितिघातादयो निवृत्ताः। यदपि च क्षीणकषायाद्धासमं स्थितिसत्कर्म कृतं, तदपि च क्रमेण यथासंभवमुदयोदीरणाभ्यां क्षयमुपगच्छत्तावद्वक्तव्यं यावदेका स्थितिः शेषीभवति। तस्यां च क्षपितकर्मांशस्य सर्वजघन्यं यत्प्रदेशसत्कर्म तत्प्रथमं स्थानं। तत एकस्मिन् परमाणौ प्रक्षिप्ते सति द्वितीयं प्रदेशसत्कर्मस्थानं। एवमेकैकपरमाणुवृद्ध्या निरन्तराणि प्रदेशसत्कर्मस्थानानि तावद्वाच्यानि यावद्गुणितकर्मांशस्य सर्वोत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्मस्थानं। इदमेकं स्पर्धकं। द्वयोश्च स्थित्योः शेषीभूतयोरुक्तप्रकारेण द्वितीयं स्पर्धकं। तिसृषु स्थितिषु शेषीभूतासु तृतीयं स्पर्धकं। एवं क्षीणकषायाद्धासमीकृते सत्कर्मणि यावन्तः स्थितिविशेषास्तावन्ति स्पर्धकानि वाच्यानि। चरमस्य च स्थितिघातस्य चरमं प्रक्षेपमादौ कृत्वा पश्चानुपूर्व्या प्रदेशसत्कर्मस्थानानि यथोत्तरं वृद्धानि तावद्वक्तव्यानि यावदात्मीयमात्मीयं सर्वोत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म तावदेतदपि सकलनिजनिजस्थितिगतं यथासंभवमेकैकं स्पर्धकं द्रष्टव्यं। ततस्तेनाधिकानि स्थितिघातव्यवच्छेदात् परतः क्षीणकषायाद्धासमयसमानि स्पर्धकानि भवन्ति। निद्राप्रचलयोस्तु द्विचरमस्थितिमधिकृत्य स्पर्धकानि वाच्यानि, चरमसमये तद्दलिकस्याप्राप्यमाणत्वात्। तत एकेन हीनानि तस्य स्पर्धकानि द्रष्टव्यानि ॥ ४८ ॥

सेलेसिसंतिगाणं उदयवईणं तु तेण कालेणं। तुल्ला णेगहियाइं सेसाणं एगऊणाइं ॥ ४९ ॥

सेलेसि त्ति—शैलेशी अयोग्यवस्था तस्यां गता यासां प्रकृतीनां ताः शैलेशीगताः । ताश्च द्विधा, तद्यथा—उदय-वत्योऽनुदयवत्यश्च । तत्रोदयवत्यो मनुष्यगतिमनुष्यायुःपञ्चेन्द्रियजातित्रससुभगादेयपर्याप्तबादरयशःकीर्तितीर्थकरोच्चै-र्गोत्रसाताऽसातान्यतरवेदनीयरूपा द्वादश । तासां प्रकृतीनां तेनायोगिकालेन तुल्यानि स्पर्धकानि एकैकेनाधिकानि भवन्ति, अयोगिकाले यावन्तः समयास्तावन्ति स्पर्धकानि एकेनाधिकानि भवन्तीत्यर्थः । कथमिति चेदुच्यते—अयो-गिकेवलिचरमसमये क्षपितकर्मांशमधिकृत्य यत्सर्वजघन्यं प्रदेशसत्कर्मस्थानं तत् प्रथमं स्थानं । तत एकस्मिन् परमाणौ प्रक्षिप्ते सति द्वितीयं प्रदेशसत्कर्मस्थानं। एवं नानाजीवापेक्षया एकैकप्रदेशवृद्ध्या तावत्प्रदेशसत्कर्मस्थानानि ज्ञातव्यानि यावद्गुणितकर्मांशस्य सर्वोत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्मस्थानं इदमेकं स्पर्धकं । तत एवमेव द्वयोः स्थित्योः शेषीभूतयोर्द्वितीयं स्पर्धकं, तिसृषु स्थितिषु तृतीयं । एवं निरन्तरं तावदवगन्तव्यं यावदयोगिप्रथमसमयः । तथा सयोगिकेवलिचरमसमये चरमस्थितिखंडसत्कं चरमप्रक्षेपमादिं कृत्वा यावदात्मीयमात्मीयं सर्वोत्कृष्टं प्रदेशसत्कर्म तावदेतदपि सकलस्यस्थिति-गतमेकैकं स्पर्धकं द्रष्टव्यं । ततोऽयोगिकेवलिगुणस्थानके यावन्तः समयास्तावन्ति स्पर्धकानि एकाधिकानि उदयवतीनां प्रकृतीनां प्रत्येकं भवन्ति । शेषाणां त्वनुदयवतीनां प्रकृतीनां द्व्यशीतिसंख्यानां तावन्ति स्पर्धकान्येकेन हीनानि भवन्ति । यतस्ता अयोगिकेवलिचरमसमये उदयवतीषु मध्ये स्तिबुकसंक्रमेण संक्रम्यन्ते । ततस्तासां चरमसमयगत स्पर्धकं न प्राप्यत इति तेन हीनानि तासां स्पर्धकानि भवन्ति । इह यद्यपि मनुष्यगत्यादीनां 'एगं उपसमाणी' इत्यनेन

ग्रन्थेन प्रागेव स्पर्धकप्ररूपणा कृता तथापि इहापि तासां स्पर्धकानि प्राप्यन्त इति भूय उपादानं। एवं करणेष्वपि बन्धनादिषु यथासंभवं स्पर्धकानि वाच्यानि ॥ ४९ ॥

तथा चाह—

संभवतो ठाणाइं कम्मपएसेहिँ होंति नेयाइं। करणेसु य उदयम्मि य अणुमाणेणेवमेएणं॥ ५०॥

संभवतो त्ति—संभवतः संभवमाश्रित्य स्थानानि प्रदेशसत्कर्मस्थानानि। करणेषु बन्धनादिषु उदये च। कर्मप्रदेशेभ्यः कर्मप्रदेशानधिकृत्य। ज्ञेयानि ज्ञातव्यानि। कथमित्याह—एवमुपदर्शितेन। एतेन प्रागुक्तेन अनुमानेन प्रकारेण ज्ञातव्यानि। तथाहि—बन्धनकरणे जघन्यं योगस्थानमादिं कृत्वा यावदुत्कृष्टयोगस्थानं एतावन्ति प्रदेशसत्कर्मस्थानानि बन्धमाश्रित्य प्राप्यन्ते, तावन्ति चैकं स्पर्धकं। एवं संक्रमणादिष्वपि प्रत्येकं यथायोगं भावनीयम् ॥ ५० ॥

करणोदयसंताणं पगइट्ठाणेसु सेसगतिगे य। भूयक्कारप्पयरो अवट्ठिओ तह अवत्तव्वो ॥ ५१ ॥

करणोदयसंताणं ति—अष्टानां करणानां उदयसत्तयोश्च प्रकृतिस्थानेषु 'सेसगतिगे य त्ति' शेषके च त्रिके स्थित्यनुभागप्रदेशरूपे प्रत्येकं चत्वारो विकल्पा ज्ञातव्याः। तद्यथा—भूयस्कारः, अल्पतरः, अवस्थितः, अवक्तव्यश्च ॥ ५१ ॥

एतेषां चतुर्णां लक्षणमिदम्—

एगादहिगे पढमो एगाईऊणगम्मि बिइओ उ। तत्तियमेत्तो तईओ पढमे समये अवत्तव्वो ॥ ५२ ॥

एगादहिगे त्ति — इह बन्धमाश्रित्य भावना क्रियते। बन्धो द्विधा—मूलप्रकृतीनामुत्तरप्रकृतीनां च। तत्र मूलप्रकृतीनां बन्धः कदाचित् अष्टानां, कदाचित्सप्तानां, कदाचित् षण्णां, कदाचिदेकस्याः। तत्र यदा स्तोकाः प्रकृतीर्बध्नन् परिणामविशेषतो भूयसीः प्रकृतीर्बध्नाति, यथा सप्त बद्ध्वा अष्टौ बध्नाति, षड् एकां वा बद्ध्वा सप्त, तदा स बन्धो भूयस्कारः। तथा चाह—'एगादहिगे पढमो' एकादिभिरेकद्व्यादिभिः प्रकृतिभिरधिके बन्धे प्रथमः प्रकारो भवति, भूयस्कारो बन्धो भवतीत्यर्थः। यदा तु प्रभूताः प्रकृतीर्बध्नन् परिणामविशेषतः स्तोका बद्धुमारभते, यथाऽष्टौ बद्ध्वा सप्त बध्नाति, सप्त वा बद्ध्वा षड्, षड् वा बद्ध्वा एकां, तदानीं स बन्धोऽल्पतरः। तथा चाह—'एगाईऊणगम्मि बिइओ उ' एकादिभिरेकद्व्यादिभिः प्रकृतिभिरूने बन्धे द्वितीयः प्रकारः अल्पतर इत्यर्थः। तथा स एव भूयस्कारोऽल्पतरो वा द्वितीयादिषु समयेषु तावन्मात्रतया प्रवर्तमानोऽवस्थित इति व्यपदेशं लभते। तथा चाह 'तत्तियमेत्तो तइओ' तावन्मात्रस्तृतीयोऽवस्थित इत्यर्थः। एते त्रयोऽपि प्रकारा मूलप्रकृतीनां संभवन्ति। चतुर्थस्तु न संभवति। न हि मूलप्रकृतीनां सर्वासां बन्धव्यवच्छेदे सति भूयोऽपि बन्धः संभवति येन चतुर्थो बन्धः स्यात्। तत उत्तरप्रकृतीरधिकृत्य स वेदितव्यः। यथा मोहनीयस्य सकलसर्वोत्तरप्रकृतिबन्धव्यवच्छेदे सति उपशान्तमोहगुणस्थानकात् प्रतिपाते भूयोऽपि बन्धारम्भप्रथमसमये, स हि तदानीं न भूयस्कारो वक्तुं शक्यते, नाप्यल्पतरः, नाप्यवस्थितः, तल्लक्षणायोगात्, ततोऽसाववक्तव्य इत्युच्यते, भूयस्कारादिनाम्ना वक्तुमशक्यत्वात्। एवमुत्तरप्रकृतीरधिकृत्य ज्ञानावरणीयादीनां वेदनीयवर्जानामवक्तव्यो भावनीयः। वेदनीयस्य त्ववक्तव्यो न संभवति, तस्य हि सर्वथा बन्धव्यवच्छेदः सयोगिकेवलिचरमसमये। न च ततः प्रतिपातो येन भूयो बन्धः प्रवर्तमानः प्रथमसमयेऽव-

व्यः स्यात्। तदेवं मूलप्रकृतीरधिकृत्यावक्तव्यवर्जाः शेषास्त्रयः प्रकाराः, उत्तरप्रकृतीस्त्वधिकृत्य चत्वारोऽपि प्रकाराः संभवन्ति। यथा च बन्धे चत्वारोऽपि प्रकारा भाविता एवं संक्रमे उद्वर्तनायामपवर्तनायामुदीरणायामुपशमनायामुदये सत्तायां च प्रकृतिस्थानेषु स्थित्यनुभागप्रदेशस्थानेषु च यथायोगं स्वयमेव भावनीयाः ॥ ५२ ॥

करणोदयसंताणं सामित्तोघेहिं सेसगं नेयं। गईयाइमग्गणासुं संभवओ सुट्ठु आगमिय ॥ ५३ ॥

करणोदयसंताणं ति—अष्टानां करणानामुदयसत्तयोश्च यदुक्तं प्रत्येकं सप्रपञ्चं स्वरूपं तत् ओघस्वामित्वमुच्यते। 'सामित्तोघेहिं ति' द्वितीयार्थे तृतीया, व्यक्त्यपेक्षया च बहुवचनं। ततश्च तानि ओघस्वामित्वानि यथोक्तकरणाष्टकोदयसत्तास्वरूपरूपाणि सुष्ठु आगम्य परिभाव्य शेषकमपि ज्ञातव्यं क्व ज्ञातव्यमित्याह—गत्यादिषु चतुर्दशसु मार्गणास्थानेषु। कथमित्याह—संभवतो यथा संभवति यथा घटते तथैव, नान्यथा ॥ ५३ ॥

बंधोदीरणसंकमसंतुदयाणं जहन्नगाईहिं। संवेहो पगइ ठिई अणुभागपएसओ नेओ ॥ ५४ ॥

बंधोदीरण त्ति—बन्धोदीरणासंक्रमसत्तोदयरूपाणां पञ्चानां पदार्थानां प्रकृतिस्थित्यनुभागप्रदेशतः प्रकृतिस्थित्यनुभागप्रदेशानधिकृत्य जघन्याजघन्योत्कृष्टानुत्कृष्टैः संबन्धः परस्परमेककालमागमाविरोधेन मीलनं। यथा ज्ञानावरणीयस्य जघन्ये स्थितिबन्धे जघन्योऽनुभागबन्धः, जघन्यः प्रदेशबन्धः, अजघन्याः स्थित्युदीरणासंक्रमसत्तोदया इत्यादिरूपं, तत्पूर्वापरौ सुष्ठु परिभाव्य ज्ञातव्यम् ॥ ५४ ॥

तदेवमुक्ता सत्ता, तदभिधानाच्च यत्प्राक् प्रतिज्ञातं 'कम्मट्ठगस्स करणट्ठगुदयसंताणि वोच्छामि' इति तत्समर्थितं।

संप्रति प्रकरणपरिज्ञाननिबन्धनां विशिष्टफलसंप्राप्तिमाह—

करणोदयसंतविऊ तन्निज्जरकरणसंजमुज्जोगा । कम्मट्ठगुदयनिट्ठाजणियमणिट्ठं सुहमुवेंति ॥ ५५ ॥

करणोदय त्ति—करणानामुक्तस्वरूपाणामुदयसत्तयोश्च सम्यक् परिज्ञानयुक्ताः । 'तन्निज्जरकरणसंजमुज्जोग त्ति' तासां करणोदयसत्तानां या निर्जरा तस्याः करणं निर्वर्तनं तदर्थं संयमं प्रति उद्योग उद्यमो येषां ते तन्निर्जराकरणसंयमोद्योगाः । ते इत्थंभूताः सन्तः किमित्याह—कर्माष्टकोदय (सत्ता) निष्ठाजनित कर्माष्टकस्याष्टानां कर्मणामुदयनिष्ठया, उदयग्रहणं बन्धसत्ताद्युपलक्षणं, ततोऽयमर्थः—बन्धोदयसत्ताक्षयेण जनितमुत्पादितं यत् 'मणिट्ठं ति' मनस इष्टं । अथवा 'अणिट्ठ त्ति' न विद्यते निष्ठा पर्यवसानं यस्य तदनिष्ठं अपर्यवसानं सुखं । तदत्रापि मोक्षसुखं । तत् उपयन्ति प्राप्नुवन्ति । तस्मादवश्यमिह प्रकरणे प्रेक्षावद्भिर्निरन्तरमभ्यासः करणीयः, कृत्वा च यथाशक्ति संयमाध्वनि प्रवर्तितव्यं । प्रवृत्तेन च सता सक्लिष्टाध्यवसायरूपकुपथपरिहारे यत्न आस्थेय इति ॥ ५५ ॥

संप्रत्याचार्य आत्मन औद्धत्यं परिहरन्नन्येषां बहुश्रुतानां प्रकरणार्थपरिज्ञापनाविषये प्रार्थनां च कुर्वन् प्रेक्षावतां प्रकरणविषये उपादेयबुद्धिपरिग्रहार्थं प्रकरणस्य परंपरया सर्वविन्मूलतां ख्यापयति—

इय कम्मप्पगडीओ जहासुय नीयमप्पमइणा वि । सोहियणाभोगकयं कहंतु वरदिट्ठिवायन्नू ॥ ५६ ॥

इय त्ति—अल्पमतिनापि अल्पबुद्धिनापि सता । इत्येवमुक्तेन प्रकारेण गुरुचरणकमलपर्युपासनां कुर्वता गुरुपादमूले यथा मया श्रुतं तथा कर्मप्रकृतेः कर्मप्रकृतिनामकात्प्राभृतात् । दृष्टिवादे हि चतुर्दश पूर्वाणि । तत्र च द्वि‍ती-

येऽग्रायणीयाभिधानेऽनेकवस्तु समन्विते पूर्वे पञ्चमं वस्तु विंशतिप्राभृतपरिमाणं। तत्र कर्मप्रकृत्याख्यं चतुर्थं प्राभृतं चतुर्विंशत्यनुयोगद्वारमयं। तस्मादिदं प्रकरणं नीतं आकृष्टमित्यर्थः। अस्मिंश्च प्रकरणे यत्किमपि स्खलितमनाभोगकृतमनाभोगजनितं। छद्मस्थस्य हि कृतप्रयत्नस्याप्यावरणसामर्थ्यतोऽनाभोगः संभवति। ततोऽनाभोगजनितं यत्किमपि स्खलितं तत् शोधयित्वाऽपनीय। ये वरा उत्कलितबुद्ध्यतिशयसंपन्ना दृष्टिवादज्ञा द्वादशकांगविदस्ते। ममोपरि महतीमनुग्रहबुद्धिमास्थाय। तत्रान्यत् पदमागमानुसारि प्रक्षिप्य कथयन्तु यथेदमत्र पदं समीचीनं नेदमिति, न पुनरुपेक्षारूपोऽप्रसादस्तैः कर्तव्यः। अत्र 'इय कम्मपयडीउ' इत्यादिना ग्रन्थेन प्रकरणस्य सर्वविन्मूलता ख्यापिता द्रष्टव्या। दृष्टिवादो हि भगवता साक्षादर्थतोऽभिहितः। सूत्रतस्तु सुधर्मस्वामिना। दृष्टिवादान्तर्गतं च कर्मप्रकृतिप्राभृतं। तस्माच्चेदं प्रकरणमुद्धृतमिति परंपरया सर्वविन्मूलम् ॥ ५६ ॥ ४७४ ॥

इह शास्त्रस्यादौ मध्येऽवसाने च मंगलमवश्यमभिधातव्यं। आदिमंगलाभिधाने हि शास्त्रमविघ्नेन परिसमाप्तिमियर्ति, मध्यमंगलाभिधानतश्च शिष्यप्रशिष्यादिपरंपरागमनेन स्थैर्यमाधत्ते, पर्यन्तमंगलाभिधानप्रभावतः पुनः शिष्यप्रशिष्यादिभिरवधार्यमाणं तेषां चेतसि सुप्रतिष्ठितं भवति। तत्रादिमंगलं 'सिद्धं सिद्धत्थसुयं' इत्याद्युक्तं। मध्यमंगलं तु 'प्रकरण अणुइन्नाए अणुयोगधरे पणिवयामि' इति। संप्रति पुनः पर्यवसानमंगलमाह—

जस्स वरसासणावयवफरिसपविकसियविमलमइकिरणा। विमलंति कम्ममइले सो मे सरणं महावीरो

जस्स त्ति–यस्य भगवतो महावीरस्य वरमनुत्तरं यच्छासनं तदवयवसंस्पर्शात् ये प्रकर्षेण विकसिता उद्बोधं गता

विमला अपगतमिथ्याज्ञानत्वरूपमला मतिकिरणा मतिरश्मयः ते कर्ममलिनान् कर्मतमोमलीमसान् असुमतो विमल-यन्ति विमलीकुर्वन्ति । स भगवान् महावीरो वर्धमानस्वामी मे मम संसारभयभीतस्य शरणं परित्राणहेतुः, नान्य इति ॥ ५१ ॥ ४३५ ॥

कर्मप्रपञ्चं जगतोऽनुबन्धक्लेशावहं वीक्ष्य कृपापरीतः । क्षयाय तस्योपदिदेश रत्नत्रय स जीयाज्जिनवर्धमानः ॥ १ ॥

निरस्तकुमतध्वान्तं सत्पदार्थप्रकाशकम् । नित्योदयं नमस्कुर्मो जैनसिद्धान्तभास्करम् ॥ २ ॥

पूर्वान्तर्गतकर्मप्रकृतिप्राभृतसमुद्धृता येन । कर्मप्रकृतिरियमतः श्रुतकेवलिगम्यभावार्था ॥ ३ ॥ युग्मम्

ततः क्व चैषा विषमार्थयुक्ता क्व चाल्पशास्त्रार्थकृतश्रमोऽहम् । तथापि सम्यग्गुरुसंप्रदायात् किंचित्स्फुटार्था विवृता मयैषा ४

कर्मप्रकृतिनिधान बह्वर्थं येन मादृशां योग्यम् । चक्रे परोपकृतये श्रीचूर्णिकृते नमस्तस्मै ॥ ५ ॥

एनामतिगम्भीरां कर्मप्रकृतिं विवृण्वता कुशलम् । यदवापि मलयगिरिणा सिद्धिं तेनाश्नुतां लोकः ॥ ६ ॥

अर्हन्तो मंगलं मे स्युः सिद्धाश्च मम मंगलम् । मंगलं साधवः सम्यग् जैनो धर्मश्च मंगलम् ॥ ७ ॥

॥ इति श्रीमलयगिरिविरचिता कर्मप्रकृतिटीका ॥

Published by Sheth Naginbhai Ghelabhai, Javeri Bazar, and Printed by R. Y. Shedge at the Nirnaya-Sagar Press,
23, Kolbhat Lane, Bombay

॥ श्रीमलयगिरिकृता कर्मप्रकृतिटीका समाप्ता ॥

इति श्रेष्ठि-देवचन्द्र लालभाई–जैनपुस्तकोद्धारे–ग्रन्थाङ्कः १७.

The above list is quite sufficient to show the multifarious knowledge of *Malayagiri* the commentator of the present book. His commentary is very exhaustive besides being a compendium of learning *Malayagiri* occupies a very eminent place as a commentator as whatever subjects he has taken up are commented upon by him after a careful study thereof He has never treated any of his subjects commented upon in a slipshod or off hand manner and therefore it is quite natural he has been given such a high place as a commentator The present work *Kammapayadi* has been commented upon by the following commentators, which commentaries are also available

A commentary (Vritti) of 13000 Slokas composed by *Yashovijaya Upâdhyâya* who flourished in the seventeenth century and who commanded the highest respect and veneration from the Jains of his time and whose reputation as a student of logic and as an authority on several important topics, has remained absolutely unabated even up to the present time *The trustees of Sheth Devchand* Lalbhai funds hope to publish this commentary also in the near future as it is both useful and exhaustive

A commentary (Chûrni) of about 7000 Slokas on the present book. Unfortunately the author's name is not yet found out as some of this Chûrni which are available at present are generally incomplete. After this was sent *to the press,* we have learnt that a manuscript embodying the whole commentary is available in the Cambay library (पुस्तकभंडार) We have not yet seen it and therefore cannot give the name of the author

Short notes (Tippana) of *Nemichandra* of about 2000 slokas.

Of the commentator *Malayagiri* nothing is known. It is a matter of great regret that owing to certain inexplicable reasons these personages who flourished in the bye-gone times never cared to write anything about their personal history for the use of posterity, as the same was not considered of any material use. Being driven to undertake or compose works of high authority purely out of consideration of charity and obligations on the future generations, it appears they never cared for their own fame. Otherwise it is very difficult to explain the absence of any history even the date or the period when the respective authors flourished especially where one knows that the respective work composed by them, command the highest admiration and continue to occupy an eminent place as the best exposition of the subject treated therein. Whatever may be the reason of the absence of any regular history, the same is the case with *Malayagiri* also. After making close inquiries into the matter one is really constrained to admit that absolutely nothing is known about the Man —the Saint, or about the time of the commentator. In this state of things it is clear, nothing can be said about the contemporaries or the society of the time of the present Commentator. The only thing which can be traced from Pattâvali (the history of great Âchâryas of each era) is that the present author flourished before the thirteenth century of Vikrama. However the whole thing at present is shrouded in complete darkness. It is hoped some students of antiquarian interests will take

up the subject and throw some light thereon The present publication was prepared for and put through the press by the Jain Dharma Prasaraka Sabhâ of Bhavnagar At the suggestion of Mahârâja *Shri Ânanda Sâgar* the present publication has been entrusted to the trustees by the said institution The whole work of preparing press copies and examining proofs was done by the said Jain Dharma Prasaraka Sabha under the supervision of Mahârâja *Ânanda Sâgar* The trustees take this opportunity of expressing their sense of gratitude and obligation to the said institution and Mahârâja *Ânanda Sâgar*, the latter of whom has placed the trustees under constant obligation by his promptness, diligence and readiness in helping forward the publication of several books and fulfilling the aims and objects of the trusts.

This is our "Seventeenth Volume."

JAVERI BAZAR,
BOMBAY
November, 1913

NAGINBHAI GHELABHAI JAVERI,
for the Trustees of
The Sheth Devchand Lalbhai Jain Pustakoddhâr Fund